DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

DOST kitabevi

BRYAN MAGEE

FELSEFENİN ÖYKÜSÜ

Batı felsefesinin

Antik Yunan'dan günümüze

kadar uzanan 2500 yıllık

etkileyici öyküsü

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

FELSEFENİN ÖYKÜSÜ

DOST

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

373.12
109

FELSEFENİN ÖYKÜSÜ

BRYAN MAGEE

DOST

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BİR DORLING KINDERSLEY KİTABI

DOST

TÜRKİYE

İmtiyaz Sahibi Erdal Akalın
Yayın Koordinatörü Ali Karabayram
Editor Fisun Demir
Bilgisayar Sayfa Düzenleme Songül Güven

Çeviren Bahadır Sına Şener
Düzelti Sınan Kılıç
Okuma Önerileri Sarp Erk Ulaş

Proje Editörü Neil Lockley
Yardımcı Proje Editörü Rowena Alsey
Editör Lara Maiklem
Yardımcı Editor Luci Collings
Yardımcı Sanat Editörü Claire Legemah
Idari Editör Anna Kruger
Sanat Danışmanı Tina Vaughan
İdari Editör Yardımcısı Sean Moore
Resim Araştırma Frances Vargo, Melissa Albany
Üretim Sorumlusu Meryl Silbert, David Proffit

Kızım Gunnela'ya ve

eşi Santiago'ya...

Birinci Baskı İngiltere, 1998
Dorling Kindersley Limited,
9 Henrietta Street, Londra WC2E 8PS

Türkçede Birinci Baskı, Ağustos 2000
Dost Kitabevi Yayınları
Karanfil Sokak 29/4, Kızılay 06650, Ankara

Copyright © 1998 Dorling Kindersley Limited, Londra
Metin Copyright © 1998 Bryan Magee
Turkçe Copyright © Dost Kitabevi Yayınları

Tüm yayın hakları saklıdır. Bu kitap, telif sahibinin önceden yazılı izni olmadan kısmen ya da tamamen yeniden basılamaz, herhangi bir kayıt sisteminde saklanamaz, hiçbir şekilde elektronik, mekanik, fotokopi ya da başka türlü bir araçla çoğaltılıp iletilemez.

ISBN 975 8457 04-7

Renkayrımı: Colourscan, Singapur
Baskı: Dai Nippon Co. Ltd., Hong Kong

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

Felsefeye Çağrı 6

YUNAN DÜNYASI

Sokrates Öncesi 12
Sokrates 20
Platon 24
Aristoteles 32
Kynikler 40
Septikler 42
Epikurosçular 44
Stoacılar 46

SOKRATES (MÖ YAKLAŞIK 470-399)

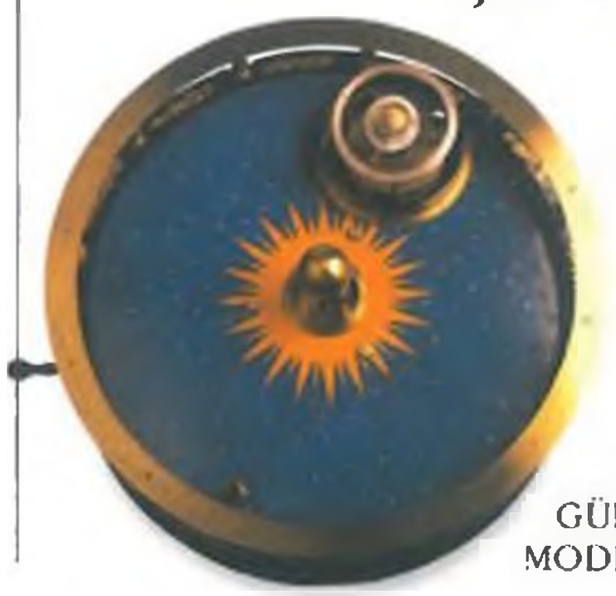
HIRİSTİYANLIK FELSEFESİ

AZIZ AUGUSTINUS
(MS 354–430)

Aziz Augustinus 50
Ortaçağ Felsefesi 54

MODERN BİLİMİN BAŞLANGICI

Kopernik İle
Newton Arasında 64
Machiavelli 72
Francis Bacon 74
Hobbes 78

GÜNEŞ SİSTEMİNİN
MODELİ (1712)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BÜYÜK AKILCILAR

Descartes 84
Spinoza 90
Leibniz 96

RENE DESCARTES (1596–1650)

BÜYÜK DENEYCİLER

Locke 102
Berkeley 110
Hume 112
Burke 118

JOHN LOCKE (1632-1704)

DEVRİMCİ FRANSIZ DÜŞÜNÜRLERİ

Voltaire 122
Diderot 124
Rousseau 126

SOYLULARIN VE RUHBANIN ALTINDA EZİLEN KÖYLÜLER (FRANSIZ DEVRİMİ) 1789–99)

ALMAN FELSEFESİNİN ALTIN YÜZYILI

Kant 132
Schopenhauer 138
Doğu ile Batı Arasında Bazı Karşılaştırmalar 146
Fichte 154
Schelling 156
Hegel 158
Marx 164
Nietzsche 172

CASPAR DAVID FRIEDRICH, *KIYIDA AYIN DOĞUŞUNU İZLEYEN İKİ ADAM* (y. 1817)

DEMOKRASİ FELSEFESİ

Faydacılar 182
Amerikan Pragmatistleri 186

JOHN STUART MILL (1806–73)

20. YÜZYIL FELSEFESİ

Frege ve Modern Mantık 194
Russell ve Analitik Felsefe 196
Wittgenstein ve Dilbilim Felsefesi 202
Varoluşçuluk 208

JEAN-PAUL SARTRE (1905–80)

Bergson ve Son Dönem Fransız Felsefesi 214
Popper 220
Felsefenin Geleceği 226

Sözlükçe 228
Okuma Önerileri 232
Dizin 234
Teşekkür 239

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

FELSEFEYE ÇAĞRI

DOĞRU KABUL ETTİĞİMİZ ŞEYLERİN TEMELLERİNİN SORGULANMASI

PEK ÇOĞUMUZUN GÜNLÜK YAŞAMI, bizi uğraştıran, kafamızı meşgul eden şeylerle dolu olsa da, arada sırada geri çekilip bütün bunların ne anlama geldiğini düşünürken buluruz kendimizi. İşte o zaman, olağan durumlarda hiç sormadığımız temel soruları sormaya başlayabiliriz belki.

Bu sorgulama, yaşamın her yönüyle ilgili olabilir. Örneğin, politikada insanlar boyuna "özgürlük", "eşitlik", "toplumsal adalet" gibi terimler etrafında atışıp dururlar. Fakat arada biri çıkar, "evet ama gerçekte özgürlükten ne anlıyoruz? Eşitlik derken ne kastediyoruz?" diye soruverir. Bu, baş edilmesi zor bir sorgulama halini alabilir. Örneğin, aynı kişi şunu sorabilir: "Özgürlükle eşitliğin birbiriyle çatıştığına şüphe mi var? Dilediğimiz gibi yaşamakta özgür olsaydık, sonunda herbirimizin bir sürü farklı ve son derece eşitsiz durumlara varması kaçınılmaz olmaz mıydı? Bu da ancak devletin müdahalesiyle önlenebilecek bir şey değil midir? Eğer bu doğruysa, o zaman sadece özgürlükten ve eşitlikten yana olduğumuzu söylemenin ve konuyu burada bırakmanın bize bir yararı yoktur. Burada bir çelişki işe karışmaktadır". İnsanlar böyle konuşmaya başladıklarında felsefi açıdan düşünmeye başlamışlar demektir. Bu verdiğimiz örnekte, siyaset felsefesi diye bilinen şeyi yapmaktadırlar.

İnsan etkinliğinin her alanı bu tür temel sorgulamalara konu edilebilir; bu, her şeyin felsefesi olabilir demenin başka bir yoludur.

Hukukçular, suçtan, masumiyetten, adaletten, adil bir mahkemeden vs. söz ederler hep. Fakat aralarından biri, "biz adalet derken, politikacıların toplumsal adaletten söz ederken kastettikleriyle aynı şeyi mi anlıyoruz, yoksa farklı bir şeyden mi söz ediyoruz?" diye sorarsa, hukukun felsefesini yapmaya başlamış demektir.

REMBRANDT, IKI FILOZOF (1628)
Söylenen her şeyin sorgulamaya ve eleştiriye açık olması gerektiğinden, tartışma, savlama, kanıtlama, felsefe için yaşamsaldır. Dolayısıyla şöyle denebilir: Felsefe yapmak iki kişi ister ve felsefe, başkalarıyla birlikte yapılan bir hakikat arayışıdır.

"FELSEFE MERAKLA

Kendine "kusursuz sağlık diye bir şey var mıdır; eğer yoksa sağaltımdan ne anlıyoruz?" diye soran bir doktor, tıbbın felsefesini yapmaya başlamış demektir. İnsanın her etkinlik alanında, o alanın temel kavramlarını, ilkelerini ve yöntemlerini sorgulamayı içeren bir felsefe de vardır. Dolayısıyla, bilimin felsefesi, dinin felsefesi, sanatın felsefesi vs. vardır. Her alanda, o alanın en iyi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uygulamacıları neredeyse şaşmaz biçimde kendi alanlarının felsefesine ilgi duyarlar.

Bir siyaset filozofu "özgürlük nedir?" diye sorduğunda, bunun sadece sözcüğün tanımıyla ilgili bir soru olmadığını anlamak önemlidir. Eğer bütün derdi bu olsaydı sözlüğe bakardı. Oysa sorusu, sözcüğün tanımıyla sınırlı değildir. Kavramı, düşüncemizde ve yaşamımızda nasıl bir işlev gördüğünü, başka kullanılma biçimleri olup olmadığını, kullanımının içerdiği olası tehlikeleri ve eşitlik gibi başka kilit siyaset kavramlarıyla var olan ya da olabilecek ilgisini derinlemesine anlamaya çalışır. Bizim için önemli siyasal içerimlere sahip, ancak güçlüklerle dolu olan bir konuda kendi zihnini ve bizim zihnimizi aydınlatmaya çalışır.

NE KADAR BÜYÜLEYİCİ BİR İŞ OLSA DA, kavramların aydınlatılması felsefenin sadece yüzeyidir. Büyük filozoflar bundan çok daha derine inmiş, varlığımızın ve yaşantımızın en temel yönlerini sorgulamışlardır. İnsanlar, nasıl girdiklerini bilmedikleri bir dünyada bulurlar kendilerini. Apaçık ve temel özellikleri bakımından bu dünyanın, içinde bazıları bizler gibi insan olan çok farklı, çok sayıda maddi nesnenin bulunduğu (tek boyutlu) zamandan ve (üç boyutlu) mekândan oluşan bir çerçevesi vardır. Bu yüzden filozoflar şöyle sorular sormuşlardır: "Zaman nedir?", "İnsanlar dahil, gerçekte var olan her şey maddi bir nesne midir, başka bir şey yok mudur? Maddi olmayan bir şey gerçekte var olabilir mi? Eğer olabilirse bu varoluşun doğası nedir?" Bu tür sorular sorarken yalnızca kavramların derin anlamına ulaşmaya değil, (kendimiz dahil) var olana ilişkin temel bir kavrayış elde etmeye çalışırlar. Bunu da, konuyu bir dini inanç sorunu haline getirmeden ya da bir

> BAŞLAR" — PLATON

yetkenin sözlerine başvurmadan yapmaya çalışırlar. Filozofların birey olarak dini inançları olabilir; bazılarının yoksa da en büyük filozofların dini inançları vardı. Ancak, iyi filozoflar olarak, felsefi savlarını dine başvurarak desteklemeye kalkmazlar. Felsefi bir kanıtlama, kendi delillerini ussal nedenler biçiminde kendi içinde taşır. Felsefe sizden inanmanızı ya da boyun eğmenizi değil, ussal olarak rıza göstermenizi ister. Felsefe, tek başına aklın bizi nereye kadar götüreceğini görmeye çalışır.

Felsefe, en temeldeki şeyleri akıl yoluyla anlama arayışı olduğundan, anlığın, dolayısıyla soruşturmanın ve bilginin doğasıyla ilgili önemli sorular atar ortaya. Bütün bu sorularımıza yanıt bulmak için işe nereden başlayacağız? Bir şeyi gerçekten (emin olmak anlamında) bilebilir miyiz? Eğer bilebilirsek, neyi bilebiliriz? Bilsek bile, bildiğimizden nasıl emin olabiliriz; başka bir deyişle, bildiğimizi bilebilir miyiz? Buna benzer sorular, felsefenin neredeyse odağını işgal edegelmişlerdir. Filozof, çevremizdeki dünyayla ilgili soruların yanında, algının, deneyimin ve anlığın doğasıyla ilgili sorular da sorar. Dolayısıyla, en temel biçimiyle ifade edersek, felsefenin gelişmesinde iki temel soru merkezi önem taşımaktadır: Birincisi, "Var olan her neyse, doğası nedir?"; ikincisi, "eğer bilebilirsek nasıl bilebiliriz?" Var olanlarla ve varlığın

AUGUSTE RODIN, *DÜŞÜNÜR* (1880)
Rodin'in derin düşüncelere dalmış ünlü yalnız düşünür heykelinin çıplaklığı, kendisinin farkında ve düşünen bir hayvan olarak insanın benzersizliğini ve bunun insanlık durumu açısından temel bir şey olduğunu düşündürmeyi amaçlamaktadır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

doğasıyla ilgili olan birinci sorunun incelenmesi, felsefenin varlıkbilim (ontoloji) olarak bilinen kolunu oluşturur. Bilginin doğasıyla ve (eğer bilebilirsek) neyi bilebileceğimizle ilgili olan ikinci soruna dair incelemelerse bilgikuramı (epistemoloji) olarak adlandırılır. Bu iki sorunun (ve bunlardan doğan ek soruların) yüzyıllar boyunca gösterdiği gelişme, felsefe tarihinin ana akımını meydana getirir. Ahlak ve siyaset felsefesi, bilim felsefesi, estetik, din felsefesi vb. gibi bütün önemli kollar buraya dökülür. Bütün bu kolların bir bütün olarak felsefe içinde kendilerine özgü bir yerleri bulunmakla birlikte, var olanla ve nasıl bilebileceğimizle ilgili soruların, bu diğer kollarda ortaya çıkan sorulara karşı mantıksal açıdan önceliği vardır.

Olur ya, en önemli sorularımızdan bazılarına hiçbir zaman yanıt bulamayabiliriz. Ancak bunu önceden bilemeyiz. O yüzden, bizi ilgilendiren her sorunun üzerine ısrarla gitmemiz gerekir. Bunu yaparken, eğer

"FELSEFENİN İŞİ KURALLAR DEĞİL, ORTAK AKLIN ÖZEI ÇÖZMEKTİR'

WILLIAM BLAKE, *ESKİ GÜNLER* (1794)
Bilinen evrenin her düzeyinde, en büyüğünden en küçüğüne dek ve genellikle matematik eşitliklerle ifade edilebilen biçimler halinde bir düzenlilik bulunur. Sanki evren, ussallığı kendinde cisimlendirmiştir. Sanki, bir zamanlar birinin dediği gibi "Tanrı matematikçidir".

belli bir sorunun yanıta açık olmadığına inanmak için karşımıza sağlam nedenler çıkarsa, onunla uyuşmanın bir yolunu bulmamız gerekir. Bütün diğer felsefi sonuçlar gibi bu da, inanmak için sağlam nedenlere gerek duyacağımız bir sonuçtur. Nazariye üzerine ya da inanca dayanarak ya da bu yönde bir sezgimiz var diye onu hemen kabul etmeye istekli olmamalıyız; doğruluğuna neden inanmak zorunda olduğumuzu bilmemiz gerekir. Aklın öne çıkartılması, felsefenin ayırt edici niteliklerinden biridir. Felsefeyi, örneğin dinden de, sanattan da ayıran budur. Dinde usa bazen başvurulduğu olur; ama inancın, vahyin, ayinin ve itaatin dindeki rolleri elzemdir, usda bütün bu yol boyunca kişiye yoldaşlık edemez. Filozof gibi yaratıcı sanatçı da kendini tümüyle hakikat arayışına vermiştir; şeylerin ardındakini görmeye ve insanın yaşantısını daha derinden anlamaya çalışır. Ancak, görüşlerini filozoftan farklı bir biçimde duyurur ya da halka sunar; onunki, ussal bir kanıtlamadan çok, doğrudan algıya ya da sezgiye dayanır.

FELSEFEYLE BILIMLER ARASINDAYSA farklı bir sınır türü yürürlüktedir. Yine, filozof ve yaratıcı sanatçı gibi bilimadamı da bir hakikat arayışına girişmiştir; dünyayla ve yaşantımızın doğasıyla ilgili yeni keşiflerde bulunmaya ve bunlardan anlamlar çıkartıp buluşlarını duyurmaya çalışır. Söylediği her şeyi ussal bir

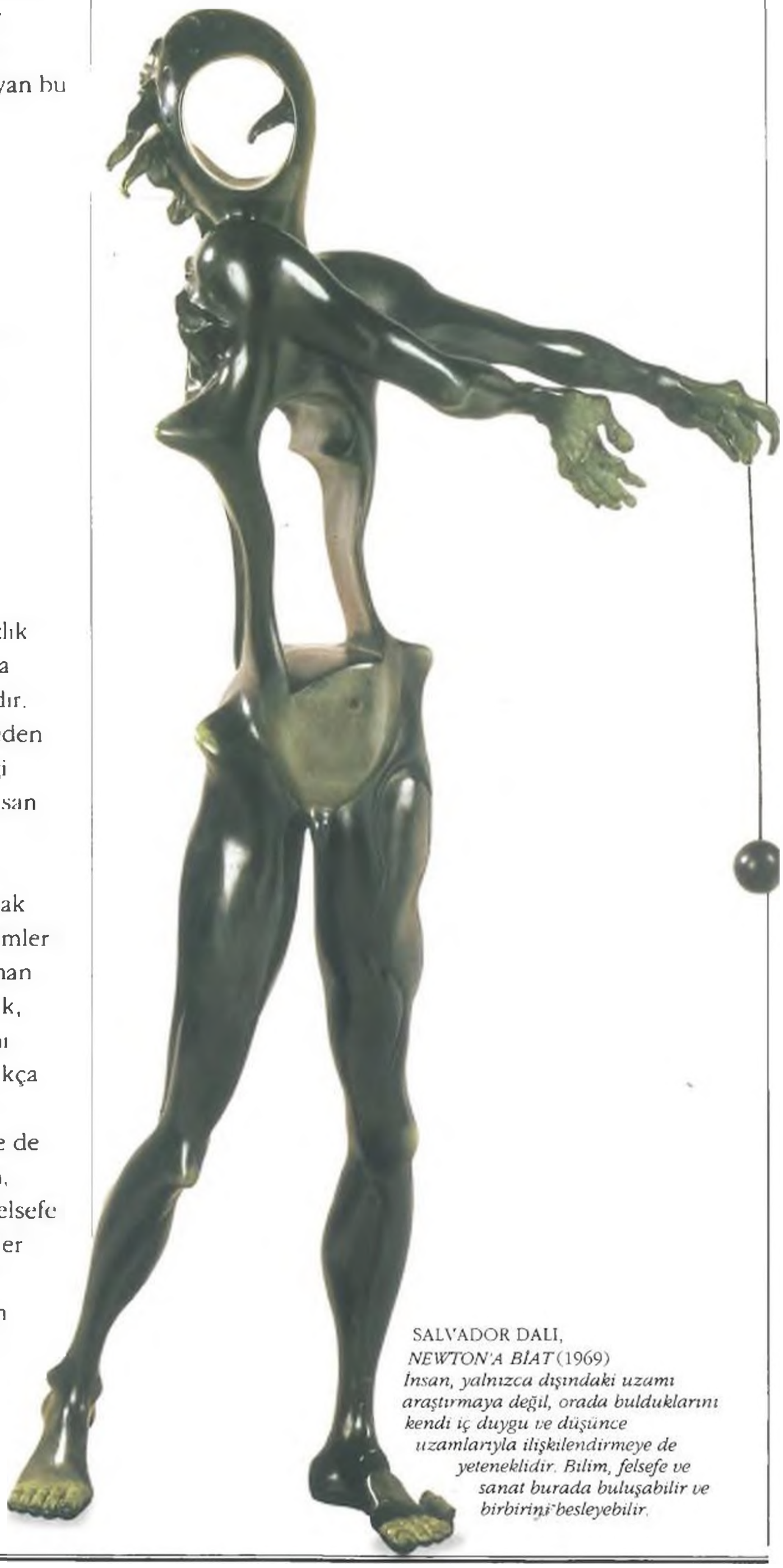
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

temele dayandırmak, filozof gibi onun da en büyük kaygılarından biridir. Filozoftan farkıysa, deney ve gözlemle karar verilebilecek sorularla uğraşmasıdır. Oysa, zamanın bir başlangıcının olup olmadığını ya da neyin "doğru" olduğunu bize söyleyebilecek ne bir deney ne de bir gözlem vardır. Ussal soruşturmaya uygun olmakla birlikte bilimin yöntemlerine uymayan bu gibi sorular, filozoflara miras kalmış tipik soru örnekleridir.

KOYMAK YARGILARINI

IMMANUEL KANT

FELSEFE, bilim ve sanat arasında bir anlaşmazlık bulunmadığını anlamak önemlidir. İlk bakışta görülenden çok daha fazla ortak yönleri vardır. Gerçekte, bu kitapta göreceğimiz gibi, bilim felsefeden doğmuştur. Felsefenin, bilimin ve sanatın incelediği dünya aynıdır. Üçü de, dünyanın varlığındaki ve insan olarak varlığımızdaki gizemle uğraşır ve onu derinlemesine anlamaya çalışır. Üçü de esinden ve eleştiriden yararlanır. Üçü de, başkalarıyla paylaşmak üzere bulgularını herkese sunar. Fakat, farklı yöntemler kullandıklarından ve yolları farklı olduğundan, zaman zaman farklı mizaçtaki kişilere seslenebilirler. Ancak, insanın bilgisini ve yaşantısını incelemek, gizli olanı açığa çıkarmak ve bulgularını herkes tarafından açıkça anlaşılacak biçimde düzenlemek ortak gayeleridir. Birbirlerini zenginleştirirler; tam kâmil insan, üçüne de ilgi duymadan edemez. Bu kitapta onlardan birinin, felsefenin öyküsü anlatılmaktadır. Diğer ikisi gibi felsefe de uygarlığın yarattığı en büyüleyici ve değerli şeyler arasında yerini almıştır ve diğerlerinin olduğu gibi felsefenin geleceği de büyük olasılıkla geçmişinden daha zengin olacaktır.

SALVADOR DALI,
NEWTON'A BİAT (1969)
İnsan, yalnızca dışındaki uzamı araştırmaya değil, orada bulduklarını kendi iç duygu ve düşünce uzamlarıyla ilişkilendirmeye de yeteneklidir. Bilim, felsefe ve sanat burada buluşabilir ve birbirini besleyebilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YUNAN DÜNYASI

İNSANOĞLU, DİN ARACILIĞIYLA YA DA BİR YETKEYE BOYUN EĞEREK DEĞİL, AKLINI KULLANARAK DÜNYAYI ANLAMAYA ÇALIŞTIĞINDA FELSEFE DE BAŞLAR. FELSEFENİN, MÖ 6., 5. VE 4. YÜZYILLARDA İLK YUNANLILAR ARASINDA BAŞLADIĞI GÖRÜLMEKTEDİR. YUNANLILARIN İLK SORDUĞU SORULAR ŞUNLARDI: "DÜNYA NEDEN YAPILMIŞTIR?" VE "DÜNYAYI TUTAN NEDİR?" FAKAT, DAHA SONRA YUNANLI FİLOZOFLARIN EN ÜNLÜSÜ OLAN SOKRATES GELDİ VE ŞUNU SÖYLEDİ: ASIL MESELE, NASIL YAŞAMAMIZ GEREKTİĞİDİR. SOKRATES'İN TEMEL SORUSU "ADALET NEDİR?"DİR. ÖĞRENCİSİ PLATON, YAZILARI GÜNÜMÜZE KADAR ULAŞABİLMİŞ İLK BATILI FİLOZOFTU. PLATON'UN ESERLERİ BUGÜN BÜTÜN DÜNYADAKİ ÜNİVERSİTELERDE OKUTULMAKTADIR. PLATON'UN ÖĞRENCİSİ ARİSTOTELES DE DİĞERLERİ GİBİ BİR DAHİYDİ.

APHRODİTE'İN BRONZDAN BAŞI
Bu bronz baş Türkiye Kelkit'te bulunmuştur. MÖ 2. ya da 1. yüzyılda yapılmıştır. Londra'daki British Museum'da sergilenmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

BAĞLANTILAR
MÖ 4. yüzyılda yaşamış bir bilici olan Khalenas, bir hayvanın karaciğerini inceler. Yaptığı anatomi değildi; hayvanın iç organlarını inceleyerek geleceği görmeye çalışıyordu. Büyüye dayalı düşünce, her yerde ussal düşünceden önce gelmiş, bazen de ussal düşünceye yol açmıştır. Bu nedenle, bu iki düşünce biçiminin zorunlu olarak karşıt olduklarını düşünmek hata olur. İkisi, çoğu zaman yan yanaydılar.

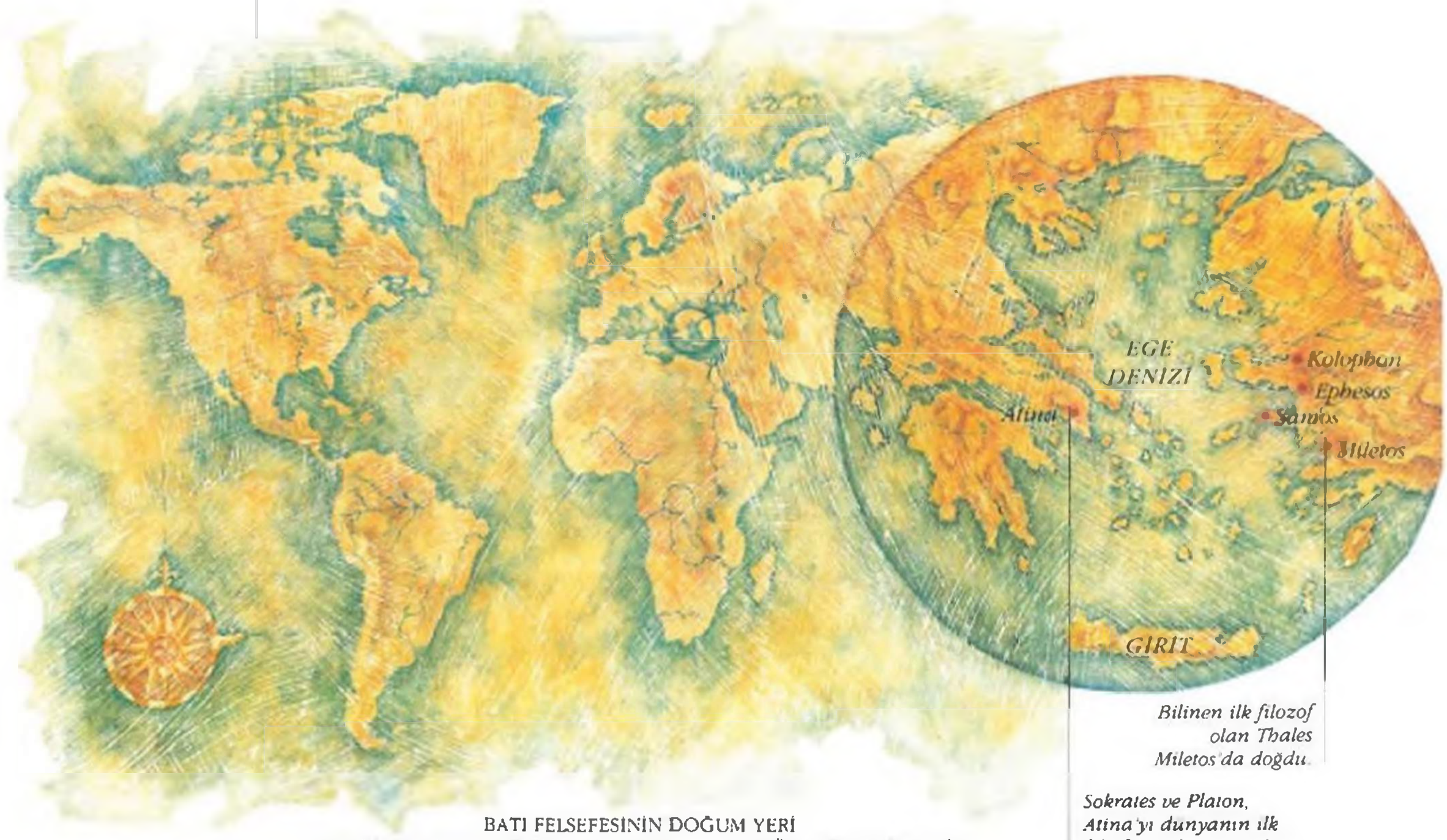
SOKRATES ÖNCESİ

AKILCI DÜŞÜNCENİN DOĞUŞU

Sokrates'ten önceki ilk batılı filozoflar, bu dünya üzerine büyük ölçekli kuramlar geliştirdiler. Bu kuramlar olmayacak yanlışlarla dolu olsa da, bazıları günümüze dek etkisini sürdürecek kadar derindi.

İLK FİLOZOFLAR, geçmişten, aynı anda iki büyük kopuşu gerçekleştirdiler. İlk önce, dine, vahye, yetkeye ya da gelenege başvurmadan, kendi akıllarını kullanarak dünyayı anlamaya çalıştılar. Bu, kendi başına tümüyle yeni bir şeydi ve insanın gelişmesinde en önemli köşe taşlarından birini oluşturdu. Fakat, aynı anda diğer insanlara akıllarını nasıl kullanacaklarını ve kendi başlarına nasıl düşüneceklerini de öğrettiler; dolayısıyla, öğrencilerinin bile kendileriyle mutlaka aynı düşüncede olmalarını beklemediler. Onlar, bir bilgi külliyatını saf ve lekesiz bir biçimde öğrencilerine aktarmak yerine, onları tartışmaya, müzakere etmeye, kendi düşüncelerini ileri sürmeye ve savlarını kanıtlamaya özendiren ilk öğretmenlerdi.

İnsanlığın zihinsel yaşamında meydana gelen, her ikisi de devrimci nitelikteki bu iki gelişme birbiriyle bağlantılıdır; aynı anda sahnede görünmelerinin nedeni budur. İki gelişme bugün "ussal düşünce" dediğimiz şeyin temelini oluşturur. Bir kere ortaya çıktıklarında, insan bilgisinde ve anlığında benzeri görülmemiş bir büyümeye neden oldular.

Bilinen ilk filozof olan Thales Miletos'da doğdu.

Sokrates ve Platon, Atina'yı dünyanın ilk felsefe merkezi yaptılar.

BATI FELSEFESİNİN DOĞUM YERİ
Ussal insan düşüncesi, ilk kez batı dünyasında, MÖ 6. yüzyıl civarında Doğu Akdeniz'de ortaya çıktı. İlk filozofların neredeyse tümü bu bölgedeki kıyılarda ya da adalarda yaşadı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

THALES
Maddi dünyanın tek bir öğeye indirgenebileceğini fark etmiş olmasına karşın, bunun su olduğunu düşünmekle yanılmıştı

Bu tarz ilk filozoflar, MÖ 6. yüzyılda eski Yunan dünyasında ortaya çıktı. Bu filozofların ilki olarak kabul edilen Thales, bugün Türkiye'nin yer aldığı Küçük Asya'nın batı sahilindeki Miletos kentinde doğdu. Thales ve izleyicileri, kentin adından dolayı Milet Okulu olarak bilinirler. Thales'in doğum ve ölüm tarihlerini bilmemekle birlikte, MÖ 585'te meydana gelen bir güneş tutulmasını doğru tahmin ettiğinden, MÖ 580'lerde yıldızının parladığını biliyoruz. Thales, Kızılırmak'ın yatağını değiştirerek Lydia kralı Kroisos'un geçmesini sağlamış ilk mühendislerden biriydi aynı zamanda.

ŞEYLER NEDEN YAPILMIŞTIR?

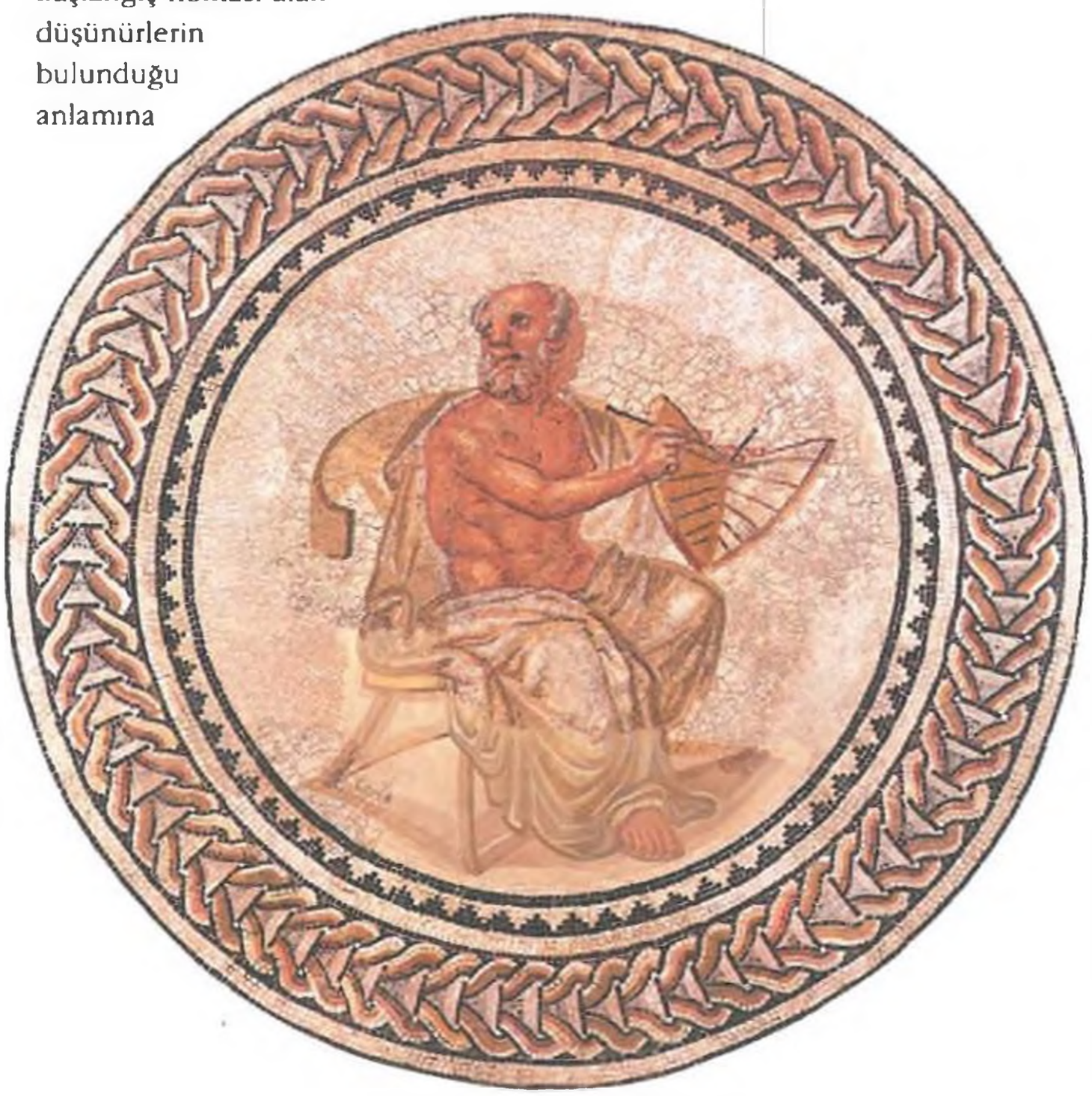
Thales, en fazla "Dünya neden yapılmıştır?" sorusu üzerinde durdu. Ona göre her şeyin sonul olarak tek bir öğeden doğması gerekiyordu. Bu, son derece anlaşılmaz, şaşırtıcı bir görüştür; çünkü doğru olduğunu bugün biliyoruz: Bütün maddi nesneler enerjiye indirgenebilir. Fakat Thales bunu düşünemezdi; bu düşünceye yol açan fizik bilimi henüz yoktu. Thales, her şeyin şu ya da bu biçimde su olduğu sonucuna vardı. Çok düşük sıcaklıklarda suyun taş haline, çok yüksek sıcaklıklarda hava haline geldiğini görebildi. Ne zaman yağmur yağsa topraktan bitkiler çıkıyordu; demek ki bitkiler de suyun bir başka biçimi olmalıydı. Bütün canlı şeylerin, yaşamayı sürdürmek için muzzam miktarda ve devamlı su alması gerekiyordu (Gerçekten de vücudumuzun yaklaşık %60'ı sudur). Her kara parçası sonunda bir su kenarında son bulur; dolayısıyla, Thales bunun bütün yeryüzünün suyun üzerinde yüzdüğü anlamına geldiğini düşündü. Demek ki yeryüzü sudan doğmuştu ve sudan oluşmaktaydı.

Thales'in, MÖ 610'da Miletos'ta doğan ve MÖ yaklaşık 546'ya kadar yaşayan Anaksimandros adında bir öğrencisi vardı. Anaksimandros şunu fark etti: Thales'in dediği gibi eğer yeryüzünü su tutuyorsa, suyu da başka bir şeyin tutması gerekir ve bu boyle sonsuza dek gider: Bu durumda mantıksal olarak sonsuza dek geriye gidebilirsiniz. Anaksimandros, bu sorunu şu şaşırtıcı düşünceyle çözdü: Yeri tutan bir şey yoktu. Yeryüzü, boşlukta asılı duran katı bir nesnedir ve her şeye eşit uzaklıktadır. Düz bir yüzey üzerinde yaşadığımız ona apaçık bir gerçek olarak göründüğünden, Anaksimandros yeryüzünü bir küre olarak değil, bir silindir gibi düşündü. "Yeri havada tutan bir şey yoktur; diğer her şeyden eşit uzaklıkta olması sayesinde yerinde sabit durur. Biçimi, bidona benzer. Biz düz yüzeylerinden birinde yürürken, diğer yüzey karşı taraftadır".

Yerin düz olduğunu ve bir şey tarafından tutulması gerektiğini apaçık bir gerçek olarak kabul eden Anaksimandros'un öğrencisi Anaksimenes içinse bu kadarı fazlaydı. Anaksimenes, bazen kaynamakta olan bir tencere kapağının buharın üzerinde durması gibi, yerin de havanın üzerinde yüzdüğüne inanmayı yeğledi. Anaksimenes'in, kuşaklar boyu Anaksimandros'tan daha saygın ve daha etkili bir filozof olarak kaldığını belirtmek gerekir. Bu, ondan önce çok daha iyi düşünceler ortaya koymuş başka bir düşünür (Anaksimandros) varken, söz konusu kuşaklarda Anaksimenes'i başlangıç noktası alan düşünürlerin bulunduğu anlamına

ZEYTİN HASATI
Çevresindekiler yoksulluğu nedeniyle Thales'le alay edince, o da bütün parasıyla sonraki hasat mevsimi için zeytin preslerini kiralar ve vakti geldiğinde presleri ihtiyacı olanlara istediği fiyattan verirdi. Bu olay, filozofların isterlerse para kazanabileceklerini, fakat başka şeylere ilgi duyduklarını gösteren bir örnektir

ANAKSİMANDROS, İLK HARİTACI
Anaksimandros, bilinen dünyanın bir haritasını yapan ve yerin hiçbir şeyden destek almadan boşlukta asılı durduğunu fark eden ilk kişiydi. Ancak, bu şaşırtıcı buluşa karşın, dünyanın düz olduğu inancı uzun zaman varlığını sürdürdü.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HERAKLEİTOS'UN DEYİŞLERİ

Herakleitos, bugün bile anılan iki şey söylemiştir. Biri, "Görünenden güçlüdür görünmeyen bağlantı"; ikincisi, "Aynı ırmağa iki kez girilemez". Belki aynı ölçüde güzel bir sözü de şudur: "Zordur tutkularla savaşmak. Ruhla ödenir".

"Bu dünya düşünenler için bir komedya, hissedenler için bir tragedyadır. Bundandır ki Demokritos gülmüş, Herakleitos - ağlamıştır"

HORACE WALPOLE

HERAKLEITOS: EN ÇOK ALINTILANAN FİLOZOFLARIN İLKİ
İnsanın karakterinin onun yazgısı olduğu Herakleitos'un deyişlerinden biridir. Bu güçlü içgörü, iki bin yıl sonra Sigmund Freud'dan da destek bulmuştur.

gelir. Felsefe tarihi boyunca bu tür şeyler hep olmuştur. Felsefe, düz bir çizgi halinde değil, iki adım ileri bir adım geri şeklinde ilerler. Eğer bir adım geri döneminde yaşıyorsak, geçmişten öğreneceğimiz çok şey var demektir.

YOKUŞ YUKARI YOKUŞ AŞAĞIDIR

Herakleitos, bugün Miletlilerden çok daha iyi tanınan bir filozoftur. Miletos'la aynı sahil şeridinde yer alan bir kent olan Ephesos'ta doğmuş, MÖ 6. yüzyılda yaşamıştır. Özellikle, etkileri büyük olmuş iki düşüncesiyle ünlüdür.

Birincisi, karşıtların birliği düşüncesidir. Tepeye çıkan yolla tepeden inen yol, karşıt yönlere giden iki farklı yol değildir; onlar, bir ve aynı yoldur. Genç ve yaşlı Herakleitos, iki farklı kişi değil, aynı Herakleitos'tur. Şarap şişenizin yarısının dolu olduğunu söyleyen dostunuza, yarısının boş olduğunu söylerseniz, onunla çelişmiş olmazsınız; onunla mutabıksınız demektir. Herakleitos'un düşüncesinde her şey karşıtların, en azından karşıt eğilimlerin birliğine varır.

Bu, kavgadan ve çelişkiden kaçınılamayacağı anlamına gelir. Gerçekte onlar, bir araya gelerek dünyayı meydana getiren şeylerdir. Çelişkiyi kaldırırsanız, gerçekliği de yok edersiniz. Bu da, gerçekliğin doğası gereği durağan olmadığı anlamına gelir. Her şey, her zaman akış halindedir. İşte bu, akla her zaman Herakleitos'u getiren ikinci düşüncedir: "Her şey akar".

Bu dünyadaki hiçbir şey olduğu gibi durmaz. Her şey her zaman değişir. Şeyler, farklı yollardan varlığa gelirler ve sonunda yok oluncaya kadar, var oldukları süre boyunca iki an yoktur ki birbiriyle aynı olsun. Biz kendimiz de böyleyizdir. Evrendeki her şey böyledir, belki evrenin kendisi de. "Şeyler" dediklerimiz, gerçekte hiçbir zaman durağan nesneler değildir, sürekli geçiş halindedirler. Herakleitos, onları bu açıdan ateşe benzetir. Ateş, nesneymiş gibi görünür, ama nesneden çok, süreçtir. Bu, derin olduğu kadar aynı zamanda bozguncu bir düşünceydi. İnsanoğlu, her zaman inanılacak durağan bir şeyler; geçip gitmeyen, kalıcı olan, güvenilebilecek bir şeyler bulmaya çalışmıştır. Oysa, Herakleitos bize böyle bir şeyin var olmadığını söyler. Değişme, yaşamın ve evrenin yasasıdır. Her şeyi o yönetir. Ondan kaçamayız.

BİR DENİZ MANZARASI
Eski Yunanlıların dünyası, kıyılarla ve adalarla dolu bir su dünyasıydı. Bu da onların bütün yeryüzünün suda yüzdüğüne inanmalarına neden oldu.

SOKRATES ÖNCESİNE AİT METİN PARÇALARI

Sokrates öncesi filozofların hiçbirinin yapıtı günümüze tam haliyle ulaşamamıştır. Elimizde sadece özgün metinlerden parçalarla sonraki yazarların eserlerinde karşımıza çıkan -gerçi bazıları oldukça uzun olmakla birlikte- alıntılar ve özetler bulunmaktadır. Yazıldığı dilde bütün eserlerine sahip olduğumuz ilk batılı filozof Platon'dur.

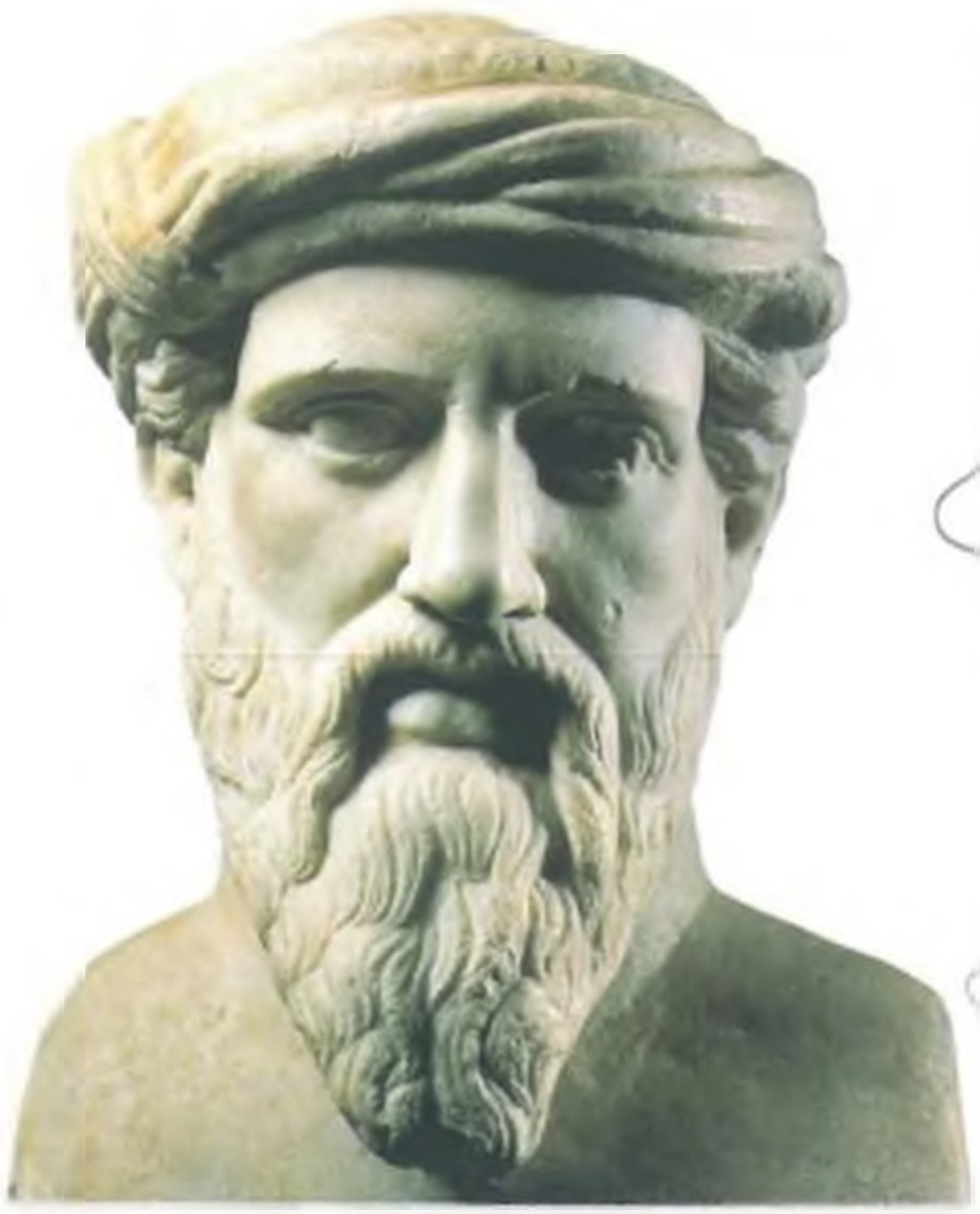
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ANAHTAR MATEMATİKTİR

Sokrates'ten önceki bütün filozoflar arasında belki de en ünlüsü Pythagoras'tır (Hatta Herakleitos'tan bile daha tanınmıştır). Şimdiye dek ele aldığımız bütün filozoflar gibi Pythagoras da aynı kıyının açıklarındaki bir adada, Samos'ta (Sisam) doğdu ve MÖ yaklaşık 570-497 arasında yaşadı. Çok yönlü bir dahiydi, matematiğe Tanrı vergisi bir yeteneği vardı (Çoğumuz okulda Pythagoras Teoremi'ni öğrenmişizdir). Bir sayının "karesi" ve "küpü" düşüncesini ilk bulan, böylelikle geometrik kavramları aritmetiğe ilk uygulayan Pythagoras'tı. "Teori" sözcüğü, bugünkü bilinen anlamına onun sayesinde kavuştu. "Felsefe" terimini icat eden ve "kozmos" sözcüğünü evrene ilk uygulayan kişinin Pythagoras olduğuna inanılır. Pythagoras'ın etkisi kuşaklar boyu sürdü.

Matematiği felsefeyle ilişkilendiren ilk büyük düşünürdü. İnsanoğlunun elindeki en verimli düşüncelerden biri oldu bu. Pythagoras'tan beri matematik, felsefeyle ve bilimle bir ortak yaşam ilişkisi içinde gelişti. En büyük filozoflardan bazıları, aynı zamanda birer büyük matematikçiydi. İki örnek alırsak; örneğin Descartes bir alan olarak analitik geometriyi, Leibniz de hesabı buldu.

PYTHAGORAS
Bu Yunanlı filozof ve matematikçi, maddi evrenin işleyişinin matematiğin terimleriyle ifade edilebileceği düşüncesini ortaya atan ilk kişiydi

Bugün bizler, evreni anlamakta matematiğin vazgeçilmez bir rol oynadığı düşüncesine hiç de yabancı değilizdir. En uzaktaki galaksilerden en küçük atoma kadar kozmosun her düzeyde matematiksel terimlerle ifade edilebilen bir yapıyla dolu olması, bize, apaçık bir şey gibi görünme tehlikesi taşıyacak kadar tanıdık gelmektedir; oysa (çok şaşırtıcı gelecek olsa da) durum hiç de öyle değildir.

"HER ŞEY AKAR"

HERAKLEİTOS

Einstein gibi, en büyük bilimadamlarını evrenin ardında bir tür anlağın, (zorunlu olmamakla birlikte) geleneksel Yahudi-Hıristiyan anlamda bir Tanrı'nın bulunması gerektiğine inanmaya götüren şey buydu. Bütün evrenin matematiğin terimleriyle ifade edilebi-

PARANIN ÖĞRETİLERİ

Sikkeler, yalnızca değer değil, bilgi, propaganda, hatta dini imgeler de taşır. Madeni para, ussal düşünceyle aynı coğrafi bölgede kullanılmaya başlandı. Sokrates'ten önceki filozofların zamanında Yunan kent devletlerinin çoğunda darphane vardı ve hepsi farklı işaretler taşıyan kendi paralarını basmaya başladılar. Atinalılar bilgeliğin işareti olan baykuşu seçmişti

"Senin yüzünden neredeyse inancımdan dönüp Pythagoras'a katılasım geliyor"

WILLIAM SHAKESPEARE,
VENEDİK TACİRİ

PYTHAGORAS'IN DÜŞÜNCELERİ

Platon'dan önceki filozoflar arasında, Batı felsefesinin temel düşünceleri üzerinde en fazla pay sahibi olan filozof Pythagoras'tır. Aslında, Platon'a atfedilen düşüncelerin çoğu, Platon'un Pythagoras'tan uyarladığı düşüncelerdir. Önceki yaşamımızda bildiklerimizden çoğunu hatırladığımız ve matematiksel düzenin fiziksel dünyanın her yanını kapladığı fikri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖZGÜR SANATLARIN ALEGORİSİ

Ölümünden iki bin yıl sonra yapılan Rönesans dönemine ait bu resimde, Pythagoras matematiğiyle özgür sanatların zirvesinde görülmekteydi hâlâ. Yine Aristoteles de –ilk sırada, elinde kitap olan– Mantığıyla bu resimde yer almaktadır.

leceği görüşüne sahip ilk kişi Pythagoras'tı ve bu, onu aynı zamanda bir tür gizemciliğe sürüklemişti.

Pythagoras'ın görüşlerinin sonuçları geniş bir alanı kapsamakla birlikte, hemen hemen bütün önemli düşünceleri Platon tarafından ele alınıp d da geliştirildiği için, (tekrardan kaçınmak amacıyl bunlara Platon'la ilgili bölümde değineceğiz.

BİLGİYİ KENDİ İMGEMİZE GÖRE YARATIRIZ

Sokrates öncesi dönemin en çekici filozoflarında biri, MÖ 6. yüzyılın sonlarında yıldızı parlayan Ksenophanes'tir. Pythagoras gibi o da Küçük Asya'daki bir Yunan sahilinde (Kolophon, İyony doğdu, ama ömrünün büyük bölümünü Güney İtalya'da geçirdi. Kendi bilgimiz olarak kabul ettiklerimiz dahil, insanların şeylerle ilgili görüşlerinin kendi yaratımları olduğu konusund derin bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Daha çok öğrenerek ve öğrendiklerimizin ışığın düşüncelerimizi değiştirerek hakikate daha çok yaklaşabilsek de, düşüncelerimiz daima bizim düşüncelerimiz olarak kalır ve içine her zaman b tahmin öğesi karışmıştır. Şöyle diyor Ksenophan

Kesin hakikate gelince, bilen yoktur onu
Ne o bilinir ne de tanrılar
Ne de konuştuğum bütün bu şeyler hatta
Çünkü, şans eseri biri son hakikati dile getirecek olsa
Kendi de bilmeyecek bunu
Çünkü her şey tahminlerden dokunmuş bir ağdan ibaret.

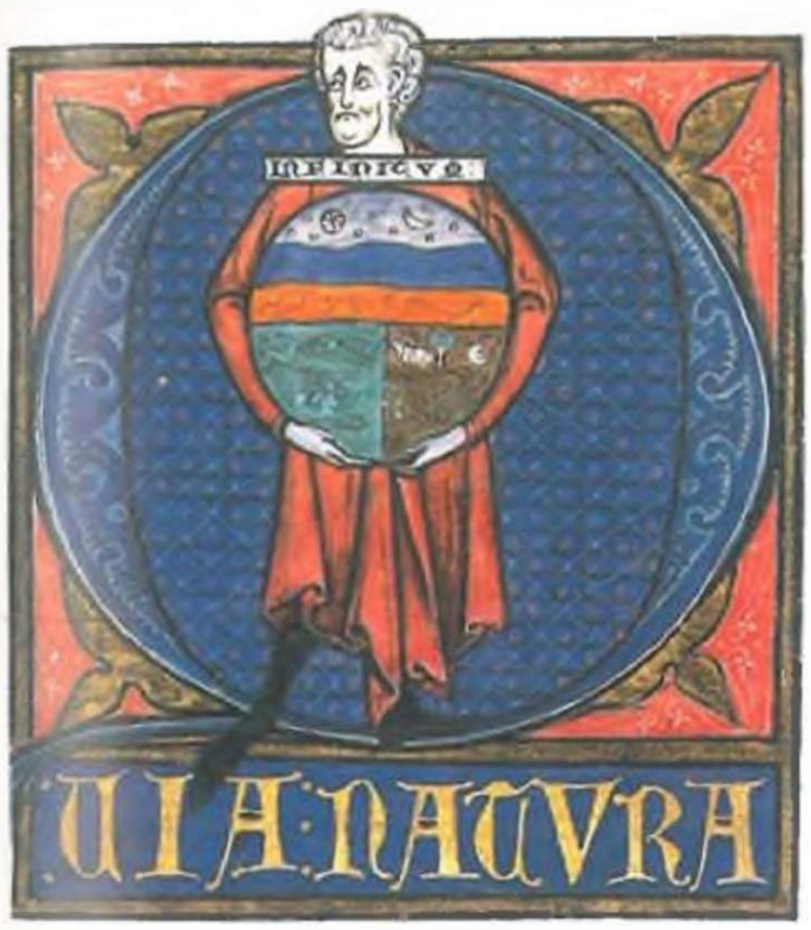
Ksenophanes, tanrılar konusunda kavrayışlı, hatt nüktedandır:

Habeşler, tanrılarının yassı burunlu ve kara olduğunu söyler.
Oysa Trakyalılar, mavi gözlü, sarışındır der.
Halbuki ineklerin, atların ya da aslanların elleri olsaydı da çizebilselerdi
ve insanlar gibi heykeller yapabilselerdi
O zaman atlar at gibi çizerlerdi tanrılarını
İnekler inek gibi
Benzetirdi tanrılarını kendilerine her biri.

Ksenophanes'ten bu çevirileri, bir 20. yüzyıl filozo olan Karl Popper yapmıştır. Sözde bilimsel bilgilerimizin hepsinin gerçekte sanı olduğu ve ilk olarak yerini her zaman hakikate daha yakın bir başka şeye bırakabileceği düşüncesi, Popper'in felsefesinin odağında yer alır. Bu bakımdan Popp Ksenophanes'i bu düşünceyi dile getiren ilk kişi olarak görmüştür.

Ele alacağımız bir sonraki filozof olan Parmenides, bir geleneğe göre Ksenophanes'in öğrencisiydi. Yıldızı MÖ 5. yüzyılda parlayan Parmenides, Sokrates'le ilk bağımızı sağlayan kişidir. Platon, bir felsefi tartışmada bir araya getirdiği Parmenides'i yaşlı, (Parmenides'in öğrencisi olan) Zenon'u orta yaşlı, Sokrates'i de

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TEMEL ÖGELER
Dünyanın dört ögeden (toprak, su, hava ve ateş) meydana geldiği düşüncesini ilk kez formüle eden Empedokles ten iki bin yıl sonra da bu düşünce geçerliliğini hâlâ sürdürmekteydi. Ortaçağa ait bu resimde bu düşünce temsil edilmektedir.

genç biri olarak gösterir. Gerek Sokrates gerekse Platon, Parmenides'in öğrencileri olduklarının bilincindeydiler.

HER ŞEY BİRDİR

Hiçten (var olmayandan) var diye söz etmek, Parmenides'e göre kendiyle çelişmektir. Ona göre hiç (var olmayan), hiçbir zaman var olmuş olamayacağına göre, her şeyin –daha doğrusu herhangi bir şeyin– yoktan var olduğunu söylemek doğru olamaz. Her şeyin (var olanın), her zaman var olmuş olması gerekir. Aynı nedenle, bir şeyin hiç haline gelmesi de (yok olması) olanaksızdır. O nedenle, var olan (her şey), zorunlu olarak başlangıçsız ve yaratılmamış olmakla kalmaz, aynı zamanda bengi ve bozulmaz da olmalıdır. Yine aynı nedenle, gerçeklikte bölünmeler de olamaz; çünkü o zaman gerçekliğin arasına hiçlik (var olmayan) girerdi. Gerçeklik, her noktasında kendiyle süreklilik göstermelidir. Bütün boşluk dolu olmalıdır; bir plenum. Bu düşünceler, değişmeyen tek bir varlık olarak yeni bir evren görüşüne sebep olur. Her şey birdir. Görünüşteki değişim ya da hareket, kapalı ve değişmeyen bir sistem içinde ortaya çıkan bir şeydir.

Bu görüşle, 17. yüzyılda Newton ile 20. yüzyılda Einstein arasındaki dönemde gelişen bilimsel evren görüşü arasında var olan çarpıcı benzerlik oldukça şaşırtıcıdır. O dönemin bilimsel evren görüşünde iki şey Parmenides'i anımsatmaktadır. Birincisi, belirlenimci olmasıdır; öyle ki, her şey kaçınılmaz ve zorunlu olarak gerçekte oldukları gibi görülür. İkincisi, "şimdi"nin yalnızca bir gözlemcinin öznel bakış açısından var olabileceğine inanılır: Nesnel olarak konuşursak, bütün anlar eşit ölçüde önemlidir. 20. yüzyılın en büyük kafalarından ikisi, bu konuda tartışmaya kalktıklarında Parmenides'in adı da tartışmaya giriverdi. Bu iki kişi Einstein ile Popper'di. Popper, yaşamöyküsünü anlattığı Unended Quest'te bu konuda şunları yazar: "Einstein'ı, dünyayı Parmenidesçi dört boyutlu blok bir evren, değişmeyi bir yanılsama olarak gören bir görüşe varan belirlenimciliğinden vazgeçirmeye çalıştım (Kendi görüşünün bu olduğunu ileri sürdü; ben de ona tartışmamız boyunca hep 'Parmenides' diye hitap ettim)". Parmenides'in düşüncelerinin, günümüze kadar, düşünürler için canlı bir başvuru noktası olarak kaldığını hiçbir şey bundan daha inandırıcı biçimde gösteremez.

DÖRT ÖĞE

Sokrates öncesi filozoflar arasında en renkli sima, kabaca MÖ 5. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Empedokles'tir. Empedokles, demokrasiden yana bir siyasi önderdi. Tansıklı güçleri olduğuna ve Etna Yanardağı'na atlayarak (ünlü bir filozof için olabilecek en melodramvari ölümle) kendini öldürdüğüne inanılan bir demagog olduğuna kuşku yoktur.

Empedokles, bazı görüşlerini kabul etmesine karşın, Parmenides'e karşı, duyusal deneyimlerin bize gösterdiği gibi dünyanın durmadan değiştiği gerçeğini ve bu dünyanın çoğulluğunu yeniden ileri sürmeye çalıştı. Parmenides gibi o da maddenin yoktan var olamayacağını ya da yok olamayacağını kabul etmekle birlikte, her şeyin, değişmez olan dört farklı öğeden (toprak, su, hava ve ateş) oluştuğunu öne sürdü (Ateş, güneşin ve yıldızların göksel ateşlerinin nedeniydi). Dört öğe öğretisi, Aristoteles tarafından da devralındı ve Rönesans'a kadar batı düşüncesinde önemli bir rol oynadı. Hatta bugün bile batı literatüründe sıkça bahse konu olmaktadır.

KLASIK DÜZEN
Yunanlı filozoflar kadar Yunanlı mimarlar da matematikteki güzelliğin ayırdına varmışlardı. Resimdeki Zeus Tapınağı'nda olduğu gibi geometrinin ilkelerini taşlarda somutladılar. (Korint başlıkları MÖ 174'te yapılmaya başladı.) Sonuçta ortaya, dünyanın daha önce tanık olmadığı bir uyum ve denge mimarisi çıktı.

UNUTULMAZ DÜŞÜNCELER
Yazının gelişmesinden önce, anımsanması daha kolay olduğundan, şiir düzyazıdan önce gelmiştir. İlk filozoflardan bazıları düşüncelerini unutulmaz şiirler biçiminde dile getirmiştir. Bu açıdan eski Yunanlılar arasında Ksenophanes, Latince yazan Romalı filozoflar arasındaysa Lucretius en seçkinlerdir

"Herkes sadece kendi deneyimlerine inanır"

EMPEDOKLES

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Atomcular" olarak bilinen filozoflar, Sokrates'ten önceki filozoflar arasında en kavrayışlı olanlarıydı. Bu terimle esas olarak iki kişi kastedilir: Leukippos ve Demokritos. Leukippos'un temel düşüncesi şuydu: Her şey, görülemeyecek, hatta daha fazla bölünemeyecek kadar küçük atomlardan meydana gelir ("Atom" sözcüğü, "ufalanamayacak" anlamına gelen Yunanca sözcüklerden türetilmiştir). Leukippos'a göre var olan her şey, atomlar ve boşluktur; var olan bütün farklı nesneler, atomların boşlukta meydana getirdikleri farklı bileşimlerden ibarettir.

Atomlar, yaratılmamıştır ve yok edilemez; evrendeki bütün değişme, ya atomların oluşumlarının ya da yerlerinin değişmesinden meydana gelir. Leukippos'un ve Demokritos'un değişim konusundaki yorumları temelde nedenseldir. Doğal görüngüleri ereklere göre açıklamaya kalkmadıklarından, dikkate değer bir görüştür bu. Demokritos şöyle der: "Bir tanıt bulmayı, Pers kralı olmaktan üstün tutarım". Ancak, atomcuların bir başka temel öğretisine göre, evren, Parmenides'in dediği gibi bir süreklilik değildir, ayrı varlıklardan meydana gelir. Öyle görünüyor ki atom fiziği, atomcularla Parmenides'in arasında bir yerden doğmuştur. Atomcuların attığı adımlar yabana atılacak cinsten değildir. Sonraları ortaya çıkacak olan düşünceleri, atomcuların düşüncelerinin geliştirilmesi olarak görmek gibi bir hataya düşmemek gerekirse de, her şey söylendiğinde geriye atomcuların son derece özgün düşüncelerinden bir şeyler kalmaktadır.

FELSEFE ATİNA'YA GELİR

Sokrates'ten önceki Yunanlı filozoflara ilişkin yukarıdaki değerlendirmelerimizde seçici davrandık. Bu ilginç ve önemli simalar kataloğunu asla tümüyle devirmiş sayılmayız. Yalnızca en etkili olanlarını ele aldık; fakat, felsefeyi Atina'ya getiren örneğin bir Anaksagoras, bugün bile "İnsan her şeyin ölçüsüdür" deyişini sık sık duyduğumuz bir Protagoras hâlâ bir yanda beklemektedir.

Geriye çekilip bütün bu filozoflara bir bütün olarak bakarsak, Protagoras'tan öncekilerin çok belirgin ortak özellikleri bulunduğunu görürüz. Öncelikle, hepsinin de temel kaygısı, insan doğasından çok, çevremizdeki dünyanın doğasını anlamaktı. Hatta, "insan doğası" gibi bir kavrama sahip oldukları bile oldukça kuşkuludur. İkincisi, hiçbir engel tanımadan mümkün olan en geniş ölçekte gözüpek kuramlar ileri sürmüşlerdir. Bunu

> "İNSAN HER ŞEYİN ÖLÇÜSÜDÜR"
>
> PROTAGORAS

yapan ilk düşünürler oldukları düşünülürse, ortaya attıkları fikirlerin çoğunun çılgınca ve bulanık şeyl olması kaçınılmazdır. Fakat, biz insanların kendimizi içinde bulduğumuz dünyayı anlamak iç yüzyıllardır gösterdiğimiz çabanın ürün vermesini sağlayan bereketli bir toprak oluşturan bunca fikri geliştirmiş olmalarından etkilenmemek de olanaksızdır.

SOFİSTLER

Meslekten öğretmen olan Sofistler Sokrates'ten hemen önce boy göstermeye başladılar. Kamu yaşamında ihtiyaç duyulan sanatlarda özellikle halkın önünde konuşma sanatında gençleri eğittiler. Öğrencilerine kişisel kanaatları ne olursa olsun, bir durumdan en fazla nasıl yararlanılacağını öğrettiklerinden, düşünsel açıdan kılıkırkyarıcılar tarafından hep horlandılar. O yüzden 'Sofist' sözcüğü, günümüze kadar ulaşan küçültücü bir yan anlamı kazandı. İlk ve en ünlü Sofist Protagoras'tı.

KLASİK FELSEFENİN BİLGELİĞİ

Klasik antikitenin filozofları, ortaçağ ve Rönesans sanatında, dünyevi bir bilgelik ve irfan ülküsünü temsilen sık sık karşımıza çıkmaktadırlar. Arada sırada dinsel bir bağlamda ortaya çıktıklarında da, amaç, inancın akla düşman olmadığını, onunla uyum içinde bulunduğunu göstermekti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AKHİLLEUS VE KAPLUMBAĞA

Parmenides'in öğrencileri arasında Zenon adında (Stoacılığın kurucusu Kıbrıslı Zenon'dan ayırmak için Elealı Zenon olarak bilinen) akıllı bir genç vardı. Bu Zenon, insanların kafalarını hep uğraştırmış paradokslar üretmekte ustaydı.

Akhilleus ile kaplumbağanın öyküsü bunlardan biridir. Akhilleus ile kaplumbağa bir gün yarışa tutuşmaya karar verirler. Akhilleus kaplumbağadan iki kat daha hızlı koşabileceği için, ona avans verir. Şimdi, Zenon diyor ki, Akhilleus kaplumbağanın başlama noktasına vardığında, kaplumbağa önde başladığı mesafenin yarısı kadar ilerlemiş olacaktır. Akhilleus o noktaya vardığında, kaplumbağa da o mesafenin yarısı kadar ilerlemiş olacaktır. Ve bu böyle sonsuza kadar gider. Aralarındaki mesafeyi kapadığı her noktada kaplumbağa daima o mesafenin yarısını alacağı için, Akhilleus kaplumbağayı asla yakalayamaz. Dolayısıyla Akhilleus kaplumbağaya hiçbir zaman yetişemez.

"Hadi canım! Akhilleus tabii ki kaplumbağaya yetişir, bütün bunlar saçmalık" dediğinizi duyar gibiyim. Halbuki bir noktayı kaçırıyorsunuz. Öykünün meramını aydınlatmak açısından da bu nokta çok önemli. Öykünün amacı, sizi Akhilleus'un kaplumbağaya hiçbir zaman yetişemediğine inandırmak değil. Akhilleus tabii ki bunu yapar; sizin kadar Zenon da bunu biliyordu. Buradaki mesele, yanlış bir sonuca götüren kusursuz bir mantıksal akıl yürütmenin varlığıdır. Peki buna ne diyeceğiz?

YANLIŞ BİR SONUCA GÖTÜREN MANTIKSAL AÇIDAN KUSURSUZ BİR KANITLAMA

FELSEFİ BİR BİLMECENİN PARADİGMASI

İtiraz edilemez öncüllerden başlayıp hatasız mantıksal adımlarla ilerleyerek doğru olmadığı apaçık bir sonuca varmak olanaklıysa, çevremizdeki dünyayla ilgili bütün akıl yürütme çabalarımızı bir keşmekeş bekliyor demektir. İnsanlar bu fikri son derece bozguncu buldular. Bu mantıkta bir hata olsa gerekti. Fakat şimdiye dek kimse bu hatanın ne olduğunu tam anlamıyla tanıtlamayı başaramadı.

Bu nedenle, 20. yüzyılın tanınmış filozoflarından biri olan Gilbert Ryle, Akhilleus ve kaplumbağa meseli hakkında şunları yazdı: "Felsefi bir bilmecenin paradigması olarak nitelenmeyi pek çok açıdan hak etmektedir". Tıpkı geçenlerde Fermat'ın Son Teoremi ile ilgili problemin çözülmüş olması gibi, bir gün belki bu da çözülecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÇEKİM MERKEZİ
Sokrates güzel bir adam değildi. Onunla ilgili elimizdeki bütün tarif ve tasvirlerde küçük burunlu buldog suratlı biri olarak resmedilir. Fakat büyük bir ironi duygusuna sahipti. Aynı zamanda güçlü bir karizması vardı. Zamanın bütün yetenekli insanları, onun etrafında toplandı ve merkezinde Sokrates'in yer aldığı parlak bir çevre oluştu.

SOKRATES

USTA SORGUCU

Sokrates, aslında ahlak felsefesinin kurucusuydu. Aynı zamanda sürekli soru sorarak hakikate ulaşma yöntemini yerleştiren de oydu.

ATİNA OKULU
1508-11 arasında Raffaello tarafından yapılan bu muhteşem freskte eski Yunan'ın en ünlü düşünürleri tasvir edilmektedir. Tam ortada yan yana Platon'la (solda) Aristoteles (sağda) durmaktadır. Onların solunda yer alan Sokrates çevresindekilere hitap etmektedir

SOKRATES, doğuştan Atinalı ilk büyük Yunanlı filozoftu. Atina'nın altın çağı olarak adlandırılan dönemde yaşadı. MÖ 470'te doğdu ve arkasında karısıyla birlikte üç çocuk bırakarak MÖ 399'da öldü. Gençken, bugün "Sokrates öncesi filozoflar" olarak anılan ve çevremizdeki doğal dünyayı farklı yollardan giderek anlamaya çalışan dönemin moda filozoflarının eserlerini okudu. Bu filozoflarda Sokrates'i özellikle etkileyen ve ona göre bu filozofların zayıf yanlarını oluşturan iki şey vardı.

Birincisi, birbirleriyle olan anlaşmazlıklarıydı. Adeta birbiriyle çatışan kuramlar bulamacıydılar. Aralarında bir karara varmanın doyurucu bir yolu yok gibi görünüyordu. Dünya hakkında heyecan verici düşünceler ileri sürmekle birlikte, eleştirel yönteme pek itibar etmiyorlardı; o yüzden, aralarında böyle bir kuram varsa bile, hangisinin doğru olduğunu söylemek olanaksızdı. Fakat, Sokrates'in ikinci itirazı şuydu: Bu kuramlardan hangisinin doğru olduğunu bulabilsek bile, bunun uygulamada bir yararı olmayacaktı. Güneşin yerden ne kadar uzakta olduğunu ya da Peloponnesos kadar mı yoksa dünyadan daha mı büyük olduğunu bilmenin günlük yaşamımız üzerinde nasıl bir etkisi olurdu? Bu tür bir bilginin davranışlarımızı herhangi bir biçimde etkilemesi olanaksızdı. Bilmemiz gereken şey, yaşamımızı nasıl sürdüreceğimizdir. Bizim için ivedi sorular daha çok şöyle sorulardı: İyi nedir? Doğru nedir? Adalet nedir? Bu soruların yanıtlarını bilirsek, bunun yaşam yolumuz üzerinde derin etkileri olacaktı.

Sokrates, bu soruların yanıtlarını bildiğini düşünmüyordu. Fakat bilen birine de rastlamadı. Delphoi'deki bilici, ona insanların en bilgesi olduğunu söylediğinde, bunun olsa olsa hiçbir şey bilmediğini bilen tek kişinin kendisi olduğu anlamına gelebileceğini düşündü. Doğal dünya hakkında sağlam temellere dayanan bir bilginin olmadığı o dönemde, nerede kaldı insan işleriyle ilgili dünya hakkında bir bilgiden söz edilebilsin.

GÖBEK TAŞI
Delphoi, dünyanın merkezi kabul ediliyordu. Yunanlılar, dediklerine göre dünyanın merkezini gösteren dev bir taş koydular oraya. Daha sonra bu taşa kutsal bir nesne olarak saygı gösterildi.

DELPHOİ TAPINAĞI
Delphoi'deki bilici, işlerin gerçek doğasıyla ilgili bilgeliğin son kaynağı olarak kabul edilmişti

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Böylece Sokrates Atina'yı dolaşmaya ve kendisini dinleyen herkese ahlakla ve siyasetle ilgili sorular sormaya başladı. Ortaya attığı tartışmalar öylesine ilgi uyandırdı ki –zaten karizmatik bir kişiliği de vardı– gittiği her yerde insanlar, özellikle de gençler çevresini sardı. İzlediği yol hep aynıydı. Yaşamımızda temel öneme sahip bir kavramı alır ve sorardı: "Dostluk nedir?", "Cesaret nedir?" veya "Dindarlık nedir?". Yanıtı bildiğini düşünen birine meydan okur, söz konusu kişiye konuyla ilgili bir dizi soru sorarak yanıtını sorgudan geçirirdi. Örneğin, biri cesaretin özünde zorluklara dayanma yetisi olduğunu iddia edecek olsa, Sokrates "İnatçılık ne o zaman? İnatçı insanlar da olağanüstü bir sebat, dolayısıyla tahammül gücü gösterebilirler. Cesaret bu mu? Bu mu hayranlık uyandıran?" derdi. Bunun üzerine karşısındaki yanıtını geri almak, en azından gözden geçirmek zorunda kalırdı. Bu sorgulamalarda ilk yanıtın her zaman kusurlu olduğu ortaya çıktı. Böylelikle, söz konusu konuşmacının (dahası çevrede bulunanların da), sözgelimi cesaret kavramını bildiğini düşünse de aslında bilmediği ortaya çıkıyordu.

Sokratesçi bu sorgulama yöntemi meşhur oldu; aynı zamanda bir taşla iki kuş vurdu. Bildiklerini sanan, fakat Delphoi'deki bilicinin Sokrates'e dediği gibi Sokrates'ten fazlasını bilmeyen insanların bilisizliğini ortaya çıkardığı gibi, aynı zamanda dinleyicilerde temel felsefi sorunlara bir ilginin doğmasına ve sorunları tartışmaya başlamalarına yol açtı. Sokrates, ortaya son yanıtlar koymasa da (zaten kendi yöntemi, bu iddiadaki bir yanıtın araştırılmasını ve sorgulanmasını gerektiriyordu; dolayısıyla "son" olduğuna güvenilemezdi), ortaya attığı sorunlara insanların ilgiyle ve heyecanla yaklaşmalarını, bu tür sorunları çözmeye çalışırken daha önce karşılaştıkları güçlükleri layıkıyla değerlendirmelerini sağladı.

SÖZCÜKLERİN ARDINDA YATAN NEDİR?

Sokrates "Adalet nedir?" diye sorduğunda, aradığı sadece sözcüğün tanımı değildir. "Adil" sözcüğünü, hemen her çeşit insan, karar, yasa ve anlaşma için kullandığımıza göre, Sokrates'e göre bu, bütün bunlarda ortak bir şey, hepsinin paylaştığı "adalet" dediğimiz ortak bir özellik bulunduğu anlamına gelmekteydi. Onun açığa çıkarmaya çalıştığı şey, bu ortak özelliğin niteliğiydi. Başka bir deyişle, "adalet" denen bir şeyin var olduğuna ve maddi olmamakla birlikte gerçekten (belki bir tür öz biçiminde) var olduğuna ve bu soyut gerçekliğin doğasını keşfetmeye çalıştığına inanmaktaydı.

Onun bu görüşü, öğrencisi Platon'un eserlerinde, günlük yaşamımızın bu kusurlu ve geçici dünyasında bulunabilecek

ESKİ VE MUHTEREM
MS 1. yüzyılda bir Roma villasına bu duvar resminin yapıldığı sıralarda Sokrates Roma İmparatorluğu'nun aydın çevrelerinde bir kültür kahramanı haline gelmişti

HALK ADAMI
Sokrates'le ilgili resimler günümüzde de yapılmaya devam etmektedir. Sokrates'i Atina'nın sokaklarında yürürken gösteren bu resim 1897'de yapılmıştır.

"Öğüdümü tutarsanız, düşüncelerinizde Sokrates'ten çok hakikat olsun"

SOKRATES

Halk Kütüphanesi Müdürlüğü
ELAZIĞ

ŞÖHRETİ UMURSAMADI
Sokrates eserlerinin ve adının yaşaması için hiçbir girişimde bulunmadı. Onun hakkında bildiğimiz her şeyi başkalarından öğrendik. En başta geleni, Sokrates'in ana konuşmacı olduğu bir dizi olumsuz diyalog kaleme alan öğrencisi Platon'dur. Platon'un en azından ilk diyaloglarında tarihsel bir kişilik olarak Sokrates hakkında bir fikir edinebiliyoruz. Sonraki diyalogların da Platon, Sokrates'in ağzından kendi görüşlerini dile getirmeye başlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SOKRATES SORGUDA
Sokrates'in yeni öğretisi gibi konuları hicveden komedya yazarı Aristophanes'in (MÖ yaklaşık 448-380) *Bulutlar* (MÖ 423) adlı oyununun bir sahnesinde Sokrates insanların tepesinde asılı duran bir sepette gösterilir ve oyunun bir başka karakteri olan Strepsiades tarafından sorgulanır.

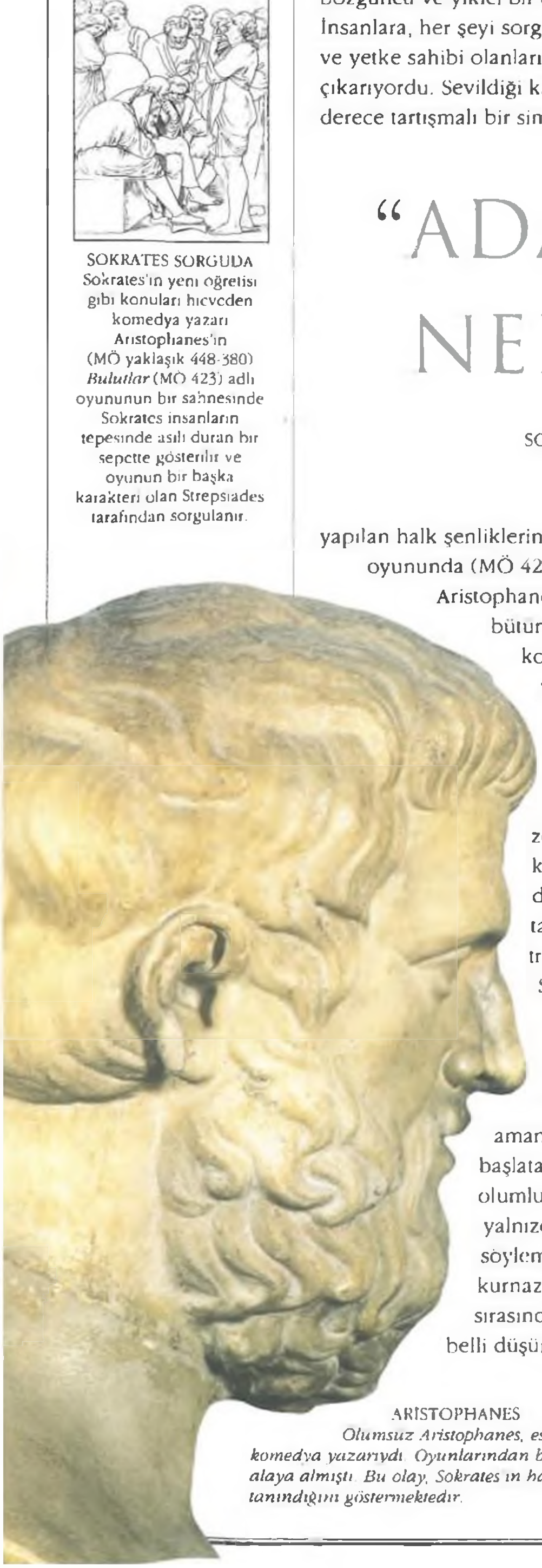
bütün varlıkların ve niteliklerin kusursuz ve kalıcı biçimleri olarak soyut İdealar'a bir inanç halini alacaktı. Sokrates'ın tam da yaptığı işin doğası, bozguncu ve yıkıcı bir etki yaratmasına yol açtı. İnsanlara, her şeyi sorgulamalarını öğretiyor, iktidar ve yetke sahibi olanların bilisizliğini ortaya çıkarıyordu. Sevildiği kadar nefret de edilen son derece tartışmalı bir sima haline geldi. Atina'da

"ADALET NEDİR?"

SOKRATES

yapılan halk şenliklerinden birinde, *Bulutlar* adlı oyununda (MÖ 423) komedya yazarı Aristophanes tarafından, tiyatroda, bütün Atinalıların önünde alay konusu edildi. Sonunda yetkililer, gençleri baştan çıkardığı ve Atina'nın tanrılarına inanmadığı suçlamalarıyla Sokrates'i tutukladılar. Yargılandı ve zehir içerek öldürülmesine karar verildi. Sokrates'in duruşması ve ölümü, düşünce tarihinin en esinleyici tragedyalarından biridir.

Sokrates'i bir bakıma bütün filozofların en ünlüsü yapan şey, o zamandan beri felsefeye niteliğini veren temel kavramlarımızın amansızca sorgulanmasını başlatan ilk kişi olmasıdır. Sunacağı olumlu bir öğretisi olmadığını, yalnızca soruları olduğunu hep söylemiştir. Ancak burada bir kurnazlık vardı. Sorgulama sırasında dönüp dolaşıp geldiği belli düşünce çizgilerinden, sözlerinin

ARISTOPHANES
Ölümsüz Aristophanes, eski Yunanistan'ın en büyük komedya yazarıydı. Oyunlarından birinde sahnede Sokrates'i alaya almıştı. Bu olay, Sokrates'ın halk tarafından ne denli iyi tanındığını göstermektedir.

DÖRT BÜYÜK FİLOZOF
Bu ortaçağ el yazmasında, Rönesans döneminde en çok sayılan dört filozof görülmektedir: Aristoteles (sol üstte), Plato (sağ üstte), Seneca (sağ altta) ve Sokrates (sol altta).

altında aziz tuttuğu bazı inançların bulunduğu anlaşılmaktadır.

Onlardan biri şudur: Doğruluktan ayrılmayan bi insana uzun vadede gerçek bir zarar verilemez. Bu dünya öylesine belirsizliklerle doludur ki insan malından mülkünden edilebilir, haksız yere hapse atılabilir ya da bir kaza veya hastalık yüzünden sakat kalabilir. Fakat bütün bunlar, bir süre sonra bir biçimde sona erecek geçici bir varoluşta kısmet sayılacak türden şeylerdir. Ruhunun temiz kalması koşuluyla insanın başına gelen talihsizlikler görece önemsiz şeylerdir. Kişinin uğrayacağı gerçek felake ruhun çürümesidir. Bunun içindir ki adaletsizliğe katlanmak, adaletsiz bir iş yapmaktan çok daha az zarar verir insana. Adaletsizliğin kurbanına değil, adaletsizliği yapana acımamız gerekir.

Sokrates'in bu inancı, yüzlerce yıl sonra Sokrates'i bir tür laik aziz mertebesine çıkaran Stoacıların gözünde onu bir kahraman yaptı. Sokrates'in bir başka temel inancı, kimsenin gerçekten bilerek yanlış yapmayacağıydı. Sokrates'in bundan meramı şuydu: O şeyi yapmanın yanlış olduğunu gerçekten tam anlamıyla anlarsan, o zaman yapmazsın. Eğer o yanlışı yapmışsan, onun

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yanlış bir şey olduğunu layıkıyla, derinden kavramamışsın demektir.

Bu görüşün, erdemi bir bilgi konusu haline getirmek gibi bir sonucu oldu. Sokrates'in yorulmak bilmeden "Adalet nedir?" gibi soruların peşinden gitmesinin ardında yatan dürtü, büyük ölçüde bu kanaatti. Ancak ve ancak bu sorunun yanıtını bilirsek adil davranmaya mecbur kalacağımıza inanıyordu. Bilgi arayışıyla erdemli olma isteği bir ve aynı şeydi.

KENDİNE KARŞI DOĞRU OL

Sokrates kadar etkili olmuş bir filozof daha var mıdır, bilinmez. Tanrılara, yasalara ya da herhangi bir başka yetkeye değil, kişinin kendisine karşı ödevi olarak kişisel doğruluğun her şeyden önce geldiğini öğreten ilk filozof oydu. Bunun çağlar boyunca ölçüsüz bir etkisi oldu. Sokrates, doğru olduğuna inandığı şeyi söylemekten vazgeçmektense yasaların elinde can vermeyi istemekle kalmamış, isteseydi kaçabilecekken ölmeyi seçmiş biridir. Mutlaka Sokrates'in etkisiyle olması gerekmese de bazı büyük insanların yeniden öne çıkardığı bir önceliktir bu. Örneğin İsa şöyle der: "Kendin pahasına olduktan sonra bütün dünyayı kazansan eline ne geçecek?" Shakespeare de, "Her şeyden önce kendine karşı dürüst ol" demişti.

Bunun yanında, her şeyin sorgulamaya açık olması ilkesinin yerleşmesinde herkesten fazla Sokrates'in payı vardır; her şey gibi yanıtlar da sorgulamaya açık olduğundan, kestirme ve yavan yanıtlar olamaz. Sokrates buradan hareketle diyalektik olarak bilinen yöntemi, sorular ve yanıtlarla hakikati arama yöntemini felsefenin merkezine yerleştirdi. Bu yöntem, o zamandan beri orada durmakta ve bir öğretme yöntemi olarak kullanılmaktadır. Bütün öğretim biçimleri için aynı ölçüde uygun olmamakla birlikte –örneğin yalnızca bilgi verilecekse, iyi bir yöntem değildir– insanları zaten bildiklerini sandıkları şeyleri yeniden araştırmaya yöneltmenin eşsiz bir yoludur. Öğretmenle öğrenci arasında yakın ilişkiler kurulması istendiğinde son derece etkili bir yöntemdir: Bu sayede öğretmen öğrencinin karşılaştığı güçlükleri anlar ve onu adım adım doğru yöne çeker. Bu yönteme bugün bile "Sokratesçi yöntem" denmektedir.

SOKRATES ADININ KULLANILMASI

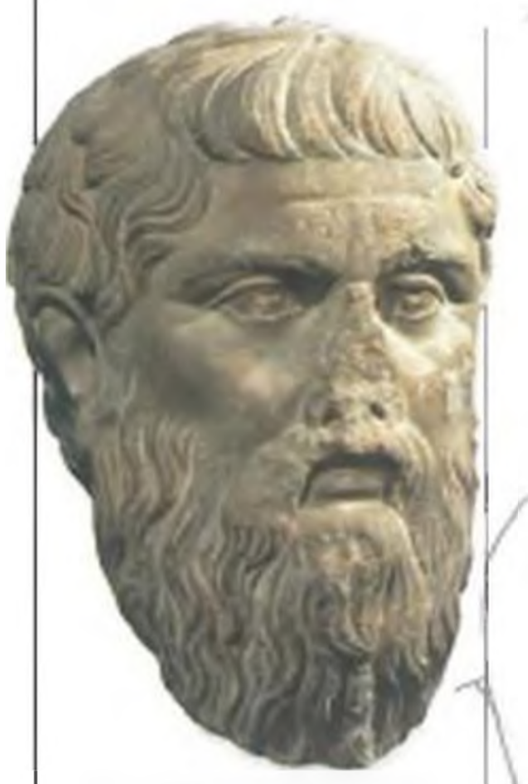
Sokrates adı, siyaset alanı dışındaki sözü geçen, bilge insanlara verilmiştir. Biri için "günümüz Paris'inin Sokratesi" dediğimizde ne kastettiğimizi herkes bilir. Başka hiçbir filozofun adını böyle kullanmayız.

SOKRATES'İN ÖLÜMÜ

Fransız sanatçı David'in 1787'de yaptığı bu ünlü resimde Sokrates, ölmesine neden olacak baldıran zehirini içerken görülmektedir (Eski Atina'da ölüme mahkûm edilenlerin ya zehir içmeleri ya da öldürülmeleri gerekirdi). Sokrates, parmağıyla, ölünce gideceği yukarıdaki diyarı gösteriyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

YÖNETİCİ DEĞİL YAZAR
Platon, birçok açıdan bir dahıydı. Yunan düzyazısının en halis örneklerinden bir olan diyalogları, felsefi olduğu kadar birer sanat eseridir de. Platon, gunluk sıyası yaşamı etkilemeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır

PLATON

İNSANIN DÜNYASIYLA SOYUT DÜNYA ARASINDAKİ KÖPRÜ

Bütün batı felsefesinin, aslında Platon'a düşülmüş bir dipnottan ibare olduğu söylenir. Bunun nedeni, Platon'un yazılarının –yalnızca ahlak felsefesinin değil– kabaca bir bütün olarak felsefenin o zamandan beri izlediği söylenebilecek bir gündem oluşturmuş olmasıdır.

ŞİMDİYE KADAR ele aldığımız filozoflardan hiçbiri, günümüze kadar ulaşabilmiş yazılı eser bırakmamıştır. O yüzden haklarında bildiğimiz her şey, onları ya da sonradan kaybolmuş eserlerini bilen başka ve daha sonra yaşamış düşünürlerin yazılarındaki göndermelere ve aktarmalara dayanmaktadır. Bu göndermelerden ve aktarmalardan bazıları geniş olmakla birlikte, eksiktir ve ikinci eldir. Sokrates hiç yazmadı; dolayısıyla, ancak başkalarının yazdıkları sayesinde onun hakkında bir şeyler biliyoruz. Yine de önümüzde capcanlı bir Sokrates karakteri durmaktadır.

Sokrates'le ilgili başlıca kaynağımız, öğrencilerinden biri olan Platon'dur. Platon, eserleri bozulmadan günümüze dek gelmiş ilk batılı filozoftur. Dahası, Platon'un hemen bütün eserlerinin elimizde olduğuna inanmak için nedenlerimiz var. Pek çok kişi, öğretmeni Sokrates'le birlikte onu bütün zamanların en büyük filozofu olarak görmektedir.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Devlet. Platon un bütün felsefesi hakkında genel bir görüş verir

Şölen de aşkla ilgili görüşleri yer alır

Savunma, Phaidon ve Kriton da Sokrates tanıtılır

SOKRATES'İN PLATON'U VE PLATON'UN SOKRATES'İ

Sokrates MÖ 399'da idam edildiğinde Platon 31 yaşlarındaydı. Duruşma boyunca mahkeme salonundaydı. Sokrates'i bütün insanların en iyisi, en bilgesi ve en adili olarak gördüğünden, bütün bu olayların Platon üzerinde travmatik bir etki yarattığı anlaşılıyor. Sokrates'in ölümünden sonra, baş kişisi her zaman Sokrates olan, Sokrates'in ahlakın ve siyasetin temel kavramları konusunda konuşmacıları sorguya çektiği, insanları sorularıyla tökezlettiği bir dizi felsefi diyalog çıkarmaya başladı. Başlıca iki nedenden dolayı böyle yaptığı anlaşılıyor. Birincisi, meydan okumaydı: Resmen mahkûm edilmiş olmasına karşın Sokrates'in öğrettiklerini yeniden öne çıkarmak; diğeri, Sokrates'in gençleri baştan çıkartan biri değil, en değerli öğretmenleri olduğunu göstererek, aziz hocasına ününü geri kazandırmak.

Platon'un diyaloglarındaki düşüncelerin ana kaynağının yıllar geçtikçe değiştiği, bilimadamları arasında genelde kabul edilen bir görüştür. Malum sanatsal ya da gazetecivari aşırılıklara göz yumarsak, ilk diyaloglarda Sokrates'in az çok doğru bir tarihsel portresi sunulur. Bu diyaloglardaki konular, Sokrates'in ortaya attığı konulardı ve

> "MATEMATİK BİLMEYEN BURAYA GİRMESİN"
>
> PLATON

Platon, Sokrates'ten duyduklarını onun ağzından vermekteydi. Fakat, zaman içinde elindeki malzeme bittiğinde, devamını bekleyen coşkulu bir okur kitlesi yarattığını fark etti. Böylece, söyleyecek daha pek çok şeyi olan Platon, halkın beğendiği yoldan, Sokrates'e baş konuşmacı rolünü verdiği diyaloglarını yazmayı ve yayımlamayı sürdürdü; fakat, bu kez Sokrates'in ağzından kendi düşüncelerini aktardı. Bunun, bilimadamlarının karşısına gerçek Sokrates'in nerede bittiği, Platon'un nerede başladığı gibi bir sorun çıkarması kaçınılmazdır. Belki bu sorun hiçbir zaman doyurucu biçimde çözümlenemeyecek olsa da,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

PLATON'UN OKULU

Eski Yunanistan, öğrencilere, öğretmenlerin görüşlerini papağan gibi tekrarlamanın değil, kendi başlarına düşünmenin –tartışmanın, müzakere etmenin, akıl yürütmenin ve eleştirmenin– öğretildiği ilk toplumdu. Bu sayede, anlık ve bilginin eleştiriyle gelişeceği düşüncesi, o zamana dek olmadığı kadar hızlı yayıldı.

Platon'un ilk ve sonraki diyaloglarında bize (birincilerde Sokrates, ikincilerde Platon olmak üzere) iki farklı filozofun felsefelerinin sunulduğuna hemen hiç kuşku yoktur.

İlk diyaloglarda başlıca kaygıyı ahlak ve siyaset felsefesiyle ilgili sorunlar oluşturmaktadır; doğal dünyayla ilgili felsefi sorunlar bir yana bırakılmıştır. Bu ilk diyaloglardaki filozofun en kararlı inançlarından biri, erdemle bilginin özdeşliğidir ve bilgiyi, yalnızca tartışmalarla ve kanıtlamalarla arar.

Bunların hiçbiri, sonraki diyalogların filozofu için geçerli değildir. O, her parçasında tutkuyla, kişisel yaşamımızı nasıl yürütmemiz gerektiği konusuna olduğu kadar, doğal dünyaya da yer

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SANATIN AYARTICI SESİ

Özel bir villada bulunan bu Roma freski, evin sakinlerine, sanki duvar yokmuş gibi, bir bahçe havası vermekteydi.

Platon, sanatın bu yolla insanları aldattığına, ruh için bir tuzak oluşturduğuna inanmaktaydı

"Bilge Platon'un dediği gibi: Okuduklarının eyleminle uyumlu olması gerekir"

GEOFFREY CHAUCER

veren kapsamlı bir felsefeyle ilgilenen Platon'un kendisidir. Gerçekliğin hiçbir yönü onun merakından kaçamaz. Matematiğe de fiziğe de kayıtsız kalmayan Platon, doğal dünyayı anlamak için onları anahtar kabul eder. Akademia'sının kapısına "Matematik bilmeyen buraya girmesin" diye yazdırmıştır.

Platon'un en önemli öğretilerinin çoğu, gerçek anlamda değil, konuşmanın arada bir "evet gerçekten" ya da "kabul etmek gerekir ki"lerle kesildiği tamamen simgesel nitelikli tartışmalardan ya da diyaloglardan oluşan uzun açıklamalar biçiminde ortaya konmuştur. Ayrıca Platon, erdemin sadece doğrunun neliğini bilme meselesi olduğu öğretisini reddeder.

Platon'un Sokrates'ten hiçbir zaman ayrılmadığı nokta, birine verilebilecek tek gerçek zararın, onun ruhunu yaralamak olduğu; o nedenle, yanlış yapmaktansa yanlışa katlanmanın daha iyi olduğu görüşüne bağlılığıyla, insanın hiçbir şeyi baştan doğru kabul etmeyerek her şeyi ve herkesi sorgulamaya hazır olması, kendi düşüncesine bağlı kalmasıdır. Onu, yıllar içinde Sokrates'in düşüncelerini açıklamaktan kendi düşüncelerini açıklamaya götüren şey, bu inanç oldu. Sokrates'in yolunda, Sokrates'in diğer insanlara öğrettiği yolda düşünmek, her şeyden önce her tür yetkeden bağımsız, kendi başına düşünmek demektir. Dolayısıyla, Platon için bu, Sokrates'ten bağımsız, kendi başına düşünmek anlamına gelmekteydi. Sokrates'ten ayrılmakla Sokrates'in yolunu izlemiş oldu.

İLK PROFESÖR

Platon, Sokrates'in ölümünden sonra yarım yüzyıl yaşadı ve 81 yaşında öldü. Bu sürede, uzunlukları günümüzün ölçüleriyle 20 ile 300 sayfa arasında değişen yaklaşık iki düzine diyalog yayımladı. Aralarında en ünlüleri, esas olarak adaletin doğasının işlendiği ve diğer şeylerin yanı sıra ideal bir devlet taslağının çizilmeye çalışıldığı Devlet diyaloğuyla, aşkın doğasının soruşturulduğu Şölen diyaloğudur. Diğer diyaloglarının çoğu, (Phaidon, Lakhes, Euthyphron, Theaitetos, Parmenides, Timaios vs. gibi) Sokrates'in karşısındaki baş konuşmacının adını taşır.

Bu diyaloglar, dünyanın en büyük eserleri arasındadır. Felsefenin en iyi örnekleri olmalarının yanında güzel yazılmışlardır; pek çok dilbilimci, bu diyalogların Yunan düzyazısının en ince örnekleri

BATI KÜLTÜRÜNÜN BEŞİĞİ

Platon, Atina'nın MÖ 5. ve 4. yüzyıllardaki altın çağını yaşadı. Bu dönemde Atina da yalnızca felsefe değil fizik, matematik, gökbilim, tarih, aynı zamanda da heykeltıraşlık, mimari ve drama da ortaya çıkmıştı. Bütün bunların yanında Atina dünyadaki ilk demokrasiydi.

ŞÖLEN'DEN BİR SAHNE

Devletadamı Alkibiades, ebediyen sürecek bir sohbet için bir akşam şair Agathon'un evine gelir

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olduğunu düşünmektedir. Hepsinin içinde belki de en dokunaklısı, dolayısıyla ilk okunması gerekeni, Sokrates'in duruşması ve ölümüyle en doğrudan ilgili olanlarıdır: Kriton, Savunma ve Phaidon. Savunma, Sokrates'in duruşmada kendini savunmak amacıyla yaptığı konuşma anlamına gelmektedir; yani onun *apologia pro vita sua'sı*, yaşamını haklılaştırmasıdır.

Platon, bir filozof olduğu kadar bir sanatçı da sayılır. Yine, üniversiteyi ilk kuran odur. Evinin adı "Akademia"ydı; yetişkin öğrencileri eğittiğinden, olgunlaşmakta olan gençlere yüksek eğitimin verildiği bütün yapılar için bu sözcüğün kullanılması adet oldu.

İDEAL VAROLUŞ

Platon'un en iyi bilinen öğretisi, maksadı bakımından aynı kapıya çıkan Biçimler ya da İdealar kuramıdır (Bu bağlamda, Biçim ve İdea sözcükleri, Platon'un kastettiği anlamda kullanıldıklarını göstermek amacıyla genellikle büyük harfle yazılır).

Daha önce, Sokrates'in "Güzellik nedir?" ya da "Cesaret nedir?" diye sorduğunda kendini bir sözcüğün tanımını araştıran biri olarak değil, gerçekten var olan bir soyut varlığın doğasını ortaya çıkarmaya çalışan biri olarak gördüğünden söz etmiştik. Sokrates, bu varlıkları belli bir yerde ya da herhangi bir zamanda var olan değil, zamandan ve mekândan bağımsız bir tür evrensel varoluşa sahip varlıklar olarak gördü. Günlük yaşamımızda karşılaştığımız tek tek güzel nesneler ya da tek tek insanların gerçekleştirdiği bazı gözüpek eylemler, her zaman gelip geçici şeyler olsalar da, gerçek güzelliğin ya da gerçek cesaretin zaman dışı özünden pay alırlar; dolayısıyla, bunlar kendine özgü bir varoluşa sahip bozulmaz ve yok edilemez idealardır.

Platon, örtük olarak ahlakın ve değerlerin doğasıyla ilgili bu kuramı alarak gerçekliğin tümüne genelleştirdi. Dünyamızdaki istisnasız her şeyi, ideal biçimi zamanın ve mekânın dışında bulunan, kalıcı ve yok edilemez bir varoluşa sahip bir şeyin geçici, bozulmuş bir kopyası olarak gördü.

Vardığı bu sonucu, farklı kaynaklardan kanıtlamalarla destekledi. Örneğin, fizikteki araştırmalarımız ilerledikçe, maddi dünyadaki her şeyin yapısında matematik ilişkilerin bulunduğu

KATIP PLATON
Baskı icadından önce yazıları başkalarının okuyabilmesinin tek yolu elle kopyalarının çıkarılmasından geçiyordu. Dolayısıyla, bir eserin varlığının bilinmesi, incelenmesi, hatta sonraki dönemlere kalması bile, Katip Platon (MS 895) örneğinde olduğu gibi, kopyasının çıkarılmasına bağlıydı. Bütün ortaçağ boyunca alimlerin ve kilise adamlarının başlıca işi buydu. Dolayısıyla, Hıristiyanlıktan önceki kültürün büyük bir kısmı modern dünyaya ortaçağ kilisesi sayesinde kaldı.

MATEMATİKTEN HUKUKA KADAR HER ŞEYDEKİ USSAL DÜZEN

Kendi döneminden bizim zamanımıza kadar Platon her yerde karşımıza çıkmaktadır. Bir Roma manastırında bulunan 16. yüzyıla ait bu freskte, matematikçi Pythagoras la ve Atinalı büyük reformcu ve yasa koyucu Solon la birlikte

ZAHİ BİR REJİM

Güney Peloponnesos'a hâkim olan eski Yunan kent devleti Sparta, Platon'un yaşamının olgunluk evresinde Atina'ya rakip olarak sürüldü. Fakat Platon Sparta'nın düşüşünü görecek kadar yaşadı. Sparta'nın temelde askeri bir yapısı vardı ve kültürlü demokratik Atina'nın tersine Sparta'daki yaşam disiplinli ve zahitti. 'Sparta sözcüğü' bugün de sert yasaları tanımlamak üzere bir deyim olarak kullanılmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DEVLET

Platon un Devleti adaletin doğasına ilişkin bir soruşturmayla başlar ve genişleyerek insanın toplumsal yaşamının doğası dahil bütün olarak insan doğasına ilişkin bir değerlendirmeye varır Felsefenin başlıca sorularından pek çoğu üzerine bir soylev niteliğindedir Aynı zamanda bu metin bilinen ilk ideal toplum tasarısını da içermektedir Bütün bu nedenlerden dolayı Devlet, Platon un şahesen felsefesinin olgunluk dönemine ilişkin en iyi genel değerlendirmeyi sunan diyalog olarak kabul edilmiştir

daha bir açıklık kazanmaktaydı ona göre. Bütün kozmos, düzen, uyum ve oranlı sergiler gibiydi; ya da bizim bugün diyeceğimiz gibi, fizik, matematik eşitliklerle ifade edilebilirdi. Pythagoras'ı izleyen Platon, bunu, günlük yaşamımızın (kaotik demesek bile) karmakarışık yüzeyinin altında, matematikteki idealliğe ve kusursuzluğa sahip bir düzenin var olduğunu ortaya koyan bir şey olarak kabul etti. Bu düzen gözle algılanamaz; ona ancak akılla ulaşılabilir, anlıkla kavranabilir. En önemlisi, oradadır, vardır; gerçekliğin temelinde yatan şeydir. Bu özgül araştırma programının peşinde, dönemin önde gelen matematikçilerini Akademia'sına doldurdu; onun himayesinde, matematiğin ve bugün bilim dediğimiz alanların gelişmesinde büyük adımlar atıldı. O zamanlar bunlar "felsefe"nin parçasıydılar.

PLATON VE HIRİSTİYANLIK

Platon'un geniş bir alanda büyük bir zenginlikle geliştirdiği bu yaklaşım, bütün gerçekliği iki alana ayıran bir görüşle sonuçlandı. Bir, görülür dünya vardı: Duyularımıza geldiği gibi olan; hiçbir şeyin kalıcı olmadığı, hiçbir şeyin aynı kalmadığı her günkü sıradan dünyamız (Platon'un sevdiği ifadeyle, bu dünyadaki her şey durmadan başka bir şey haline gelir, ama hiçbir şey kalıcı değildir. Bu formülasyon "her şey oluş halindedir, hiçbir şey yoktur" biçiminde özetlenmiştir). Her şey meydana gelir ve yok olur; her şey kusurludur, her şey bozulur. Biz insanların duyu araçlarıyla kavrayabileceği tek dünya, mekân ve zaman içindeki bu dünyadır. Fakat, mekânda ve zamanda olmayan, duyularımızla ulaşamayacağımız, kalıcı ve kusursuz bir düzenin var olduğu başka bir alan daha vardır. Bu diğer dünya, bizim her günkü dünyamızın ancak kısa ve doyurucu olmaktan uzak pırıltılarını gösterebildiği zaman dışı ve değişmeyen gerçekliğin dünyasıdır. Fakat, "gerçek gerçeklik" denebilecek dünya budur; çünkü bir tek o, durağan ve sarsılmazdır; bir tek o, tamdır, başka bir şeye dönüşmez.

> "HER ŞEY OLUŞ HALİNDEDİR, HİÇBİR ŞEY YOKTUR"
>
> PLATON

YUNAN İDEALİ
Yunanlıların düzeni duyguyla birleştirmekte gösterdikleri deha, siyasetten sanata her yerde ifadesini bulmuştur. Vazolarında biçimle duygunun ideal bir karışımı görülmektedir. Bu denge, o zamandan beri bir ideal olarak kabul edilmiş ve "Yunan ideal"i olarak bilinegelmiştir; daha sonra hiçbir toplum bu ideale ulaşmayı başaramamıştır.

SONSUZ İDEALLER
Milo Venüs'ü *(MÖ yaklaşık 200), belki de dünyadaki en ünlü heykeldir. Bu heykel, eski Yunanlıların güzel kadın ideali olan tanrıça Aphrodite'in bir tasviridir.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu iki alanın varlığının, başka her şey için olduğu gibi, nesne olarak görülen biz insanlar için de içerimleri aynıdır. Bizim gözle görülebilir bir parçamız olduğu gibi, bunun altında, gözle görülemeyen, fakat aklımızla farkına varabileceğimiz bir parça daha vardır.

Görülebilir kısım, zaman ve mekân alanında yer alan ve fiziğin yasalarını cisimleştiren maddi nesnelerden, bedenlerimizden oluşur. Fiziksel bedenlerimiz, meydana gelirler ve yok olurlar, her zaman kusurludurlar, aynı oldukları iki an yoktur ve her zaman son derece bozulabilir bir yapıdadırlar. Fakat, o da aynı zamanda bizi oluşturan, maddi olmayan, zaman dışı ve bozulmaz olan bir şeyin, ruh diyebileceğimiz bir şeyin en önemsiz ve en uçucu kırpıntılarıdır. Bizim kalıcı Biçim'lerimiz bu ruhlardır. Ruhun bulunduğu varlık düzeni, son gerçekliği oluşturan bütün değişmeyen Biçim'lerin içinde var olduğu zaman dışı ve mekân dışı bir düzendir.

Hıristiyanlığın sahneye çıktığı ve ilerlemeye başladığı Helenistik dünyada Platoncu geleneğin egemen felsefe okulu olmasından dolayı bu görüş, Hıristiyan bir gelenek içinde yetişmiş olan okurlara hemen tanıdık gelecektir. Yeni Ahit, tabii ki Yunanca yazıldı; ilk Hıristiyanlar arasında yer alan düşünürlerin birçoğunun başlıca kaygısı, dinlerinin vahiyleriyle Platon'un ana öğretilerini uzlaştırmaktı. Bunun sonucunda, bu öğretilerin en önemlisi ortodoks Hıristiyan düşüncesi tarafından soğuruldu. Bir an geldi, Sokrates'ten ve Platon'dan "İsa'dan önceki Hıristiyanlar" diye söz etmek olağan sayıldı. Çoğu Hıristiyan, Hıristiyanlığın bazı önemli veçhelerinin kuramsal temellerinin hazırlanmasını, bu Yunanlı düşünürlerin tarihsel görevi olduğuna ciddi biçimde inanmaktaydı. Ortaçağda pek çok alim, Hıristiyan öğretisiyle felsefe arasındaki bağlantıları ayrıntılı biçimde ortaya çıkarmak için çaba harcadı.

Açık konuşursak, Platon ne Hıristiyandı ne de Yahudi. Kendi felsefi sonuçlarına, Yahudi-Hıristiyan geleneğinden tamamen bağımsız biçimde, felsefi akıl yürütmeyle ulaştı. Bu filozoflar, herhangi bir Tanrı'ya ya da dini vahye inanmaya gerek duymadılar ve dindar olmayan kişiler tarafından tümden ya da kısmen kabul gördüler. Gerçekte Platon, İdeal Biçimler'i (kusursuz olduklarından) tanrısal şeyler olarak görmekteydi. Aynı zamanda, Pythagoras gibi yeniden doğuşa da inanmaktaydı. Fakat, en büyük felsefi etkiyi, bazıları tamamen din dışı olan bu yönlerin her ikisinde de onunla beraber yürümeyi reddeden düşünürler üzerinde yaratmıştır.

HAYALİ BENZERLİK
Baskının bulunmasından önce el yazmaları resimlerle süslenirdi. Platon'un yukarıdaki (üst solda) resminde olduğu gibi, bunlar, eski filozofların simalarıyla ilgili başlıca kaynaklarımızdan biridir. Fakat, elimizde karşılaştırma yapabileceğimiz özgün bir resim yoktur

PLATON'UN SANAT DÜŞMANLIĞI

Platon, zeki birinin yaşamdaki sonul amacının, şeylerin yüzeyini geçerek alttaki gerçekliğe nüfuz etmek olması gerektiğine inanmaktaydı. Bunu, bir tür anlıksal gizemcilik olarak anlamak da mümkündür; çünkü bu, içinde ruhun zaten var olduğu ve sonsuza dek var olmaya devam edeceği İdealar Dünyası'nı anlıksal açıdan kavramak anlamına gelmektedir. Bu anlamda, böyle bir kavrayışa ulaşma süreci, –filozofun yaptığı şey konusunda Sokrates'in Phaidon'dan aktarılan sözleriyle– bir tür ölüm provasıdır.

Buna ulaşmak için, insanın, duyulur dünyayı oluşturan geçici şeylerin içini ve arkasını görmesi ve kendini duyulur dünyanın ayartmalarından ve çekiciliklerinden kurtarması gerekir. Platon'u sanata düşman olmaya götüren şey bu gerekliliktir. Platon, sanatın bir temsil etme olduğunu ve esas olarak duyulara seslendiğini düşünür; ve elbette sanat ne denli güzel olursa, bu seslenişin de o denli güçlü olması kaçınılmazdır. Ona göre sanat eserleri iki kere aldatıcıdır; çünkü, aldatıcı suretlerin aldatıcı suretleridirler. Bu dünyanın uçucu şeylerini sahte bir parlaklıkla sunar, onlara duyduğumuz duygusal bağlılığı güçlendirirler; böylelikle, duyulur dünyanın aldatıcı yüzeyinin üstündeki zaman dışı ve duyusal olmayan gerçekliğe yükselmek olan gerçek görevimizden bizi alıkoyarlar. Bu yüzden ruhumuz için tehlikelidirler. İdeal toplumda bunlara izin verilmeyecektir. Platon'un bu öğretisi, o çağdan beri sanatı yasaklamak ya da denetlemek isteyen insanlara güven vermiştir.

Platon, insan bireyin birbiriyle çatışan üç öğeden

TANRI DİONYSOS ÖNÜNDE RAKS
Platon'un felsefe yaptığı Yunan dünyasında dini ayinler de yaygındı. Platon'a göre, bazı pagan tanrıların varlığını inkâr etmek, göz önünde olan biri için hayatını tehlikeye atmak demekti. Bu, (eğer böyle bir şey söz konusuysa) Platon'un bu tanrılara gerçekte ne ölçüde inandığından emin olmamızı güçleştiren bir etmendir

YUNAN TRAGEDYASI

Yunan tragedyalarında insanın en derinde yatan kaygıları ele alınmıştır. Bu yüzden tragedyalar pek çok filozofun ilgisini çekti. Aiskhylos, Sophokles ve Euripides bugün de eserleri sahnelenen en seçkin üç tragedya yazarıdır.

Tragedyada en çok görülen izleklerden biri, kişinin özel arzuları ya da ilişkileriyle bir bütün olarak toplumu karşı güçler arasındaki çatışmaydı. Bireyin toplumla cepheden çatışmaya girmesi hemen her zaman bireyin yok olmasıyla sonuçlanır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

AZİZ YUHANNA
İsa'nın havarilerinden, İncil'deki Mektupların yazarı kabul edilen Aziz Yuhanna, Yunan düşüncesini hatmetmiş bir Yahudi'ydi. Yüzyıllar sürecek olan, Yunan düşüncesini Yahudi-Hıristiyan geleneğiyle bağdaştırma sürecini o başlatmıştı.

"İyi yaşamı kendi dışında arayan biri, iyi yaşamı aramıyor demektir"

PLOTİNOS

oluştuğunu düşünmekteydi: Tutku, anlık ve irade. Ona göre, kontrolün irade aracılığıyla tutkuları yöneten anlıkta olması esastır. Kişilere biçtiği bu değerden bir toplum görüşü çıkarır. Platon'un ideal toplumunda "yardımcılar" adını verdiği aracı bir polis sınıfı, bütün bir toplumun bekçileri sıfatıyla hareket edecek olan felsefi bilinçli bir yönetici sınıfın yönetiminde kitleleri düzen içinde tutacaktır. Böyle ifade edildiğinde, betimlenen şeyin, 20. yüzyılın komünist toplumlarından bir farkı yokmuş gibi görünmektedir. Gerçekten de, Platon'un siyasi düşüncelerinin, yüzyıllar boyu, en az 20. yüzyıla niteliğini veren solcu ve sağcı ütopik totaliter felsefeler kadar geniş bir etki yarattığı bir gerçektir.

DEHANIN TİLMİZLERİ

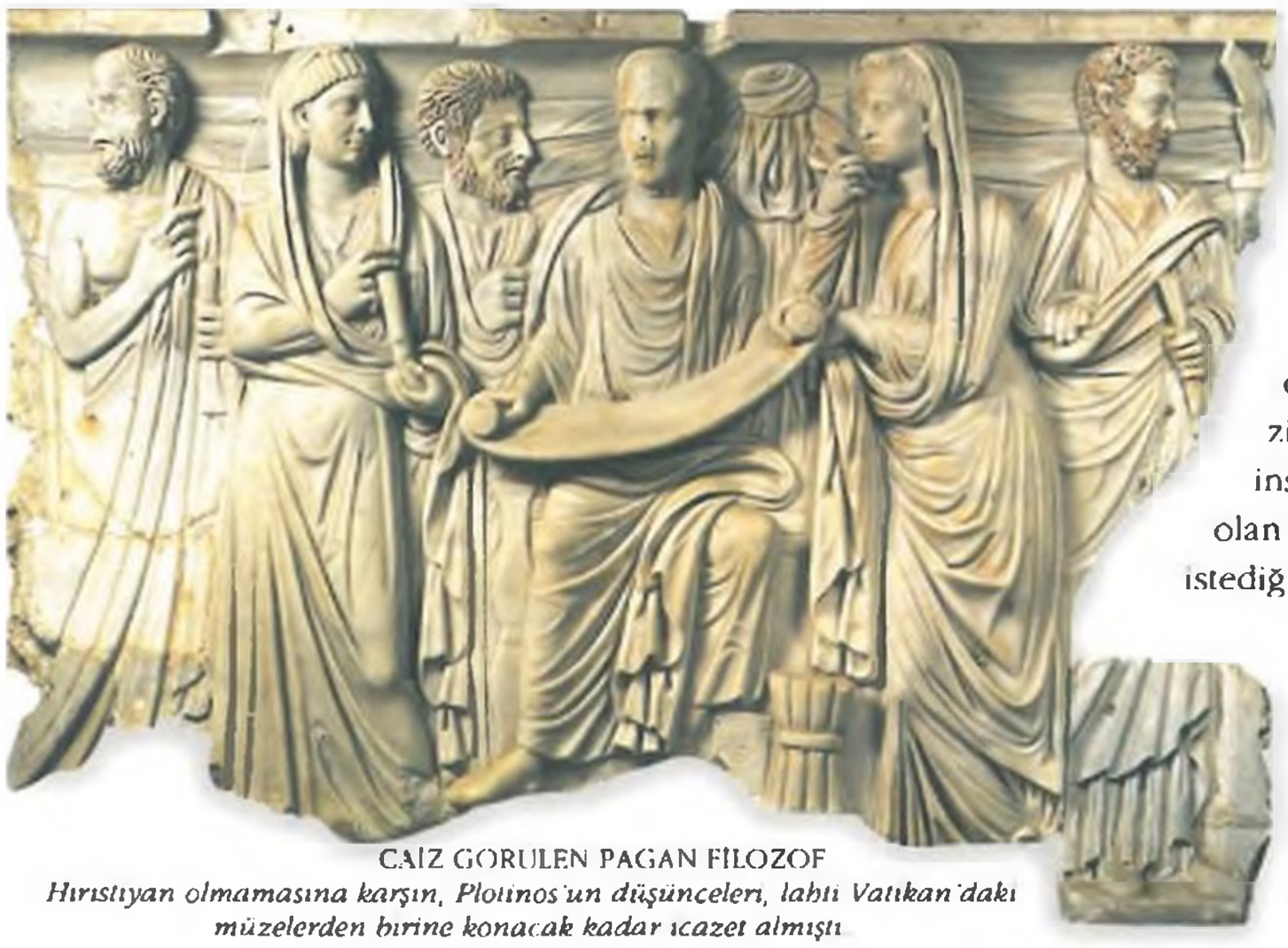
Etkisi altında kalmış filozoflarınkiyle birlikte, Platon'un yazıları, altı, yedi yüzyıl boyunca –yani, Hıristiyan düşüncesinin önce benzer bir konuma yükselmesine, daha sonra da üstünlük kazanmasına kadar– Avrupa felsefesine egemen olacaktı.

Platon'un ardılları arasında en yeteneklisi, üzerinde uzun uzadıya düşünülüp taşınılacak kadar önemli eserler vermiş olan en yakınındaki öğrencisi Aristoteles'ti. Aristoteles'in felsefede kurduğu gelenek, Platon'unkinden farklıydı ve onunla çoğu zaman anlaşmazlığa düşmekteydi (Öyle de olsa, Aristoteles pek çok kere Platon'un tilmizlerini tanımlarken "biz" diye konuşur). Aristoteles dışında, doğrudan Platon'un öğrettiklerinin etkisi altında yetişmiş bir başka seçkin filozof, sonraki yüzyıllarda, Platon felsefesinin egemenliğinin sonlarına doğru ortaya çıkacak olan (MS 204'te doğan ve 269'da ölen) Plotinos'tur.

Plotinos, Romalı adı taşıyan bir Mısırlı olmakla birlikte, Yunanca yazdığından, büyük Yunan filozoflarının sonuncusu, MÖ 6. yüzyılda Thales ile başlayan bir çizginin son noktası olarak kabul edilebilir. Plotinos, gerçekten de antikitenin son büyük filozofuydu. Platon'daki gizem damarını geliştirdiği için, düşüncesi Yeni Platonculuk olarak tanındı. Hıristiyan olmamakla ve yazılarında Hıristiyanlıktan hiç söz etmemekle birlikte, yine de felsefesinin, sonraki bin yılın iki büyük Hıristiyan filozofunun, Aziz Augustinus ile Aquinolu Aziz Tommaso'nun felsefelerine yakın olduğu kabul edilmektedir. Plotinos'un Hıristiyan düşüncesinin gelişimi üzerinde muazzam bir etkisi oldu.
20. yüzyılın ünlü Hıristiyan yazarı Dean Inge, Plotinos'tan "gizem felsefesinin en büyük klasik temsilcisi olan bir düşünürdür. Hiçbir mistik düşünür, tinsel konulara vukufta, yetenek, görüş gücü ve derinlik bakımından Plotinos'un yanına bile yaklaşamaz" diye söz etmektedir.

FİLOZOF-MİSTİK

Hıristiyanlığın düşünsel gelişiminde Platoncu felsefenin tuttuğu merkezi yerde, Plotinos'un (Platon'un kendisi dışında) kendisinden önceki bütün filozoflardan daha fazla payı vardır. Plotinos şunu öğretti: Madem sonul gerçeklik Platon'un Ideal Biçimleri'nden oluşmaktadır, o zaman varoluşun neliği de sonul olarak zihinseldir; o nedenle, bir şeyin yaratılması, düşünülmüş olmasıyla aynı şeydir. Plotinos yukarı doğru yükselen üç varlık düzeyi olduğuna inanıyordu. Insanların olduğu en alt düzey ruhtu. İdeal Biçimler'in kavrandığı bir sonraki düzey anlıktı. En yüksek düzey de İyi idi. Insanlar arasında mütefekkir olanlar, İyi ile bir-olmak için sürekli yükselme çabası içindedirler. Hıristiyanlar bunu, dünyanın Tanrı'nın zihninde yaratıldığını ve insanların kusursuz iyilik olan Tanrı ile bir-olmak istediğini vaaz eden kendi öğretilerine tercüme ettiler.

CAİZ GÖRÜLEN PAGAN FİLOZOF
Hıristiyan olmamasına karşın, Plotinos'un düşünceleri, lahti Vatikan'daki müzelerden birine konacak kadar icazet almıştı

PLATON VE HIRISTİYANLIK

İlk Hıristiyanlığın gelişiminde Platon'un etkisi, Hıristiyan olmayan diğer bütün düşünürlerden daha fazladır. İsa'nın doğduğu dünyada uluslararası kültürün ve bilginliğin dili hâlâ Yunanca, en iyi bilinen felsefe de Platon'un felsefesiydi. Yeni Ahit Yunanca yazılmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MAĞARA SÖYLENCESİ

Platon'un bütün yazıları içinde en ünlü bölüm, Devlet'teki Mağara Söylencesi olarak bilinen bölümdür. Burada Platon, insanlık durumuyla, özellikle insani bilgiyle ilgili görüşünü ve bunların bir bütün olarak gerçeklikle ilişkisini sembolik bir biçimde anlatır.

Güneş ışığının mağaraya sızmasını engelleyecek uzunlukta bir geçitle dış dünyaya bağlanan büyük bir mağara düşünün. Sadece kollarından ve bacaklarından değil, başlarını çevirip birbirlerini, hatta kendilerini bile göremeyecek biçimde boyunlarından da bağlanmış bir dizi mahkûm, arkaları mağaranın girişine dönük olarak karşılarındaki duvara bakıyor olsunlar. Bütün görebildikleri karşılarındaki duvardır; ve bütün yaşamları boyunca bu durumda olsunlar, hiçbir şey bilemesinler.

Mağarada, arkalarında parlak bir ateş yanıyor olsun. Ateşle kendileri arasında bir adam boyu bir duvar bulunsun ve bunu da bilmesinler. Bu duvarın öteki yanında başlarının üzerinde bir şeyler taşıyarak durmadan öteye beriye giden insanlar olsun. Bu nesnelerin gölgeleri, ateş sayesinde mahkûmların baktıkları duvara düşer ve onları taşıyan insanların sesleri bu duvardan yansıyarak mahkûmların kulaklarına gelir. Şimdi, diyor Platon, mahkûmların bütün algılayabildiği ya da yaşantıladığı varlıklar, bu gölgeler ve

yankılardır. Hal böyleyken, var olan bütün gerçekliğin bu gölgelerden ve yankılardan oluştuğunu varsayacaklardır; bütün konuşmaları,

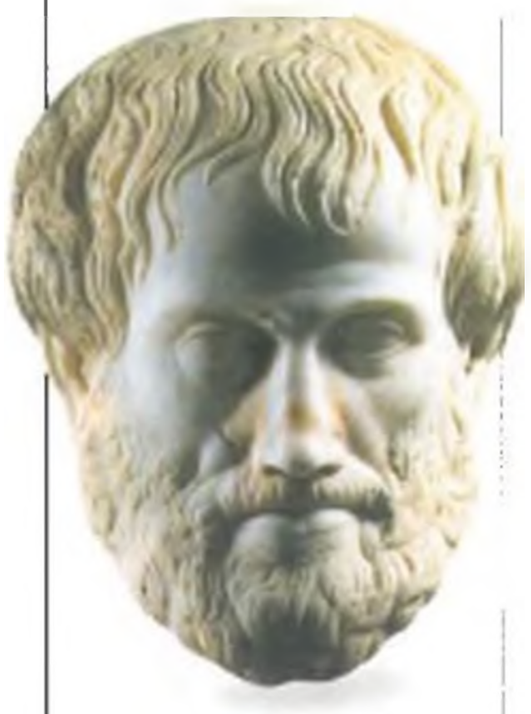
BÜTÜN GÖREBİLDİKLERİ ÖNLERİNDEKİ DUVAR

bu "gerçeklik" ve onunla ilgili deneyimleri üzerine olacaktır.

Eğer mahkûmlardan biri zincirlerinden kurtulabilirse, yarı karanlık bu tuzakta geçirdikleri ömür yüzünden her yanı öylesine tutulmuş olacaktır ki acemi hareketlerle kafasını çevirirken bile acı duyacak, ateş gözlerini kamaştıracaktır. Kafası allak bullak olacak ve yine gölgelerin bulunduğu duvara, anladığı tek gerçekliğe dönecektir. Sürünerek mağaradan tamamen ayrılıp aydınlık gün ışığına çıkarsa, sersemleyecek ve kör olacaktır; bir şeyler görebilmesi ya da anlayabilmesi uzun zaman alacaktır. Ama sonra, yukarıdaki dünyada yaşamaya bir kere alıştığında, mağaraya dönecek olursa, yine, bu kez karanlık yüzünden geçici olarak kör olacaktır. Yaşadıklarıyla ilgili diğer mahkûmlara anlattığı her şey, dillerinde yalnızca gölgeler ve yankılar bulunan bu insanlara anlaşılmaz gelecektir.

Bu eğretilemeyi anlamanın yolu, biz insanları, bedenlerine hapsolmuş, birbirimizin, hatta kendimizin bile gerçek benliğini fark edemeyen varlıklar olarak görmekten geçmektedir. Doğrudan yaşantıladığımız, gerçeklik değil, kafamızdaki şeylerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SOLMAYAN DEHA
Aristoteles, hemen hemen bütün ciddi felsefe uzmanları tarafından bu alanın üç ya da dört büyük devinden biri olarak görülmektedir. *Metafizik*'i, özellikle *Etik*'i, bugün dünyanın bütün üniversitelerinde okutulmaktadır.

ARİSTOTELES

BİLİMLERİN HARİTASINI ÇIKARAN, MANTIĞI FORMÜLE EDEN ADAM

Aristoteles, soyut düşünceden önce, gözlemden ve deneyden başlayan bir felsefe yaklaşımının kurucusuydu.

PLATON'UN Sokrates'in öğrencisi olması gibi, Aristoteles de Platon'un öğrencisiydi. Yine Aristoteles de Büyük İskender'in hocası oldu. Dolayısıyla burada, dört kuşağın dev tarihi simalarını birleştiren düşünsel açıdan dolaysız bir ardıllık söz konusudur. Aristoteles'in babası, Makedonya kralının saray doktoruydu. Daha sonra Aristoteles, kral Phillippos'un oğlu İskender'in hocası olacaktı. Aristoteles, MÖ 384'te Stageiros kentinde doğdu. Henüz çocukken babası öldü. Aristoteles'i bir bakıcı yetiştirdi ve 17'sine geldiğinde Platon'un Akademia'sında eğitim görmek üzere onu Atina'ya gönderdi. Aristoteles, Akademia'da yaklaşık 20 yıl kaldı. Daha sonra, MÖ 335 dolaylarında Atina'da Lykeion adlı kendi okulunu kurdu. Bu okulun 1996'da arkeolojik kazılarda yerinin bulunması büyük bir uluslararası heyecan yaratmıştır. Aristoteles, MÖ 322'de 62 yaşında öldü.

"Platon benim için azizdir, ama hakikat daha azizdir"

ARİSTOTELES

ARİSTOTELES VE İSKENDER
Filozof Aristoteles, bilinen bütün dünyayı fethe çıkacak olan yetenekli öğrencisi genç İskender'e ders verirken

BU DÜNYANIN FİLOZOFU

Aristoteles, Platon'un dehasını ve ona olan borcunu tamamen kabul etmekle birlikte, Platon'un felsefesinin temelini oluşturan iki dünya fikrini reddetti. Gördüğümüz gibi, Platon'a göre, duyularımızla algıladığımız, sürekli değişen bu dünyanın güvenilir bilgisi olamazdı. Platon, gerçek bilginin nesnelerinin başka bir dünyada, zamandan ve mekândan bağımsız, ancak anlıkla ulaşılabilecek soyut bir alanda yer aldığını söylemişti. Oysa, Aristoteles'e göre hakkında felsefe yapabileceğimiz sadece tek bir dünya vardır ve bu, içinde yaşadığımız, bize deneyimlerimizi sağlayan bu dünyadır. Aristoteles için bu dünya, tükenmez büyüleyiciliğiyle merakı durmaksızın kamçılayan bir dünyadır. Aristoles

"VARLIK NEDİR?"

ARİSTOTELES

gerçekten de, ister bireyin ister tür olarak insanın felsefe yapmasının öncelikli nedeninin bu merak duygusu olduğuna; bilmek ve anlamak istedikleri dünyanın bu dünya olduğuna inanmaktaydı.

Üstelik Aristoteles, bu dünyanın dışında, ayağımızı basabileceğimiz ve felsefi soruşturmalarımızı oradan yürütebileceğimiz sağlar bir zemin bulabileceğimize de inanmıyordu. Deneyimleme olanağımız olmayan şey, bizim için yok demektir. Ona başvurmanın ya da ondan söz etmenin geçerli bir yolu yoktur; deneyimin kapsadığı alanın dışına çıkarsak, konuştuklarımız boş şeyler olur, abuklarız. Bu noktadan bakıldığında, Aristoteles Platon'un İdeal Biçimleri'n reddetmekteydi; var olduklarına inanmak için iyi

PLATON VE ARİSTOTELES. FELSEFENİN İKİ DÜNYA
Solında, Platon, elinde soyut metafizik üzerine bir eser ola Timaios *olduğu halde yüce şeylere işaret ediyor. Aristoteles i elinde* Etik*'i olduğu halde, mimiğinden anlaşıldığı üze ayaklarımızı yere basmamız gerektiğini söyluyor. Bu iki kar eğilim, felsefe tarihi boyunca hep çatışmış*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

DANTE, DAHİNİN ÖĞRENCİSİ
Dante, ortaçağ sonlarında yaşamış seçkin bir şairdi. Hıristiyan öğretisinin ele almadığı konularda Aristoteles'i son yetke olarak kabul etmişti.

nedenlerimiz olduğuna, hatta var olduklarına bile inanmıyordu.

Aristoteles'in yaşantıladığımız bu dünyayı bilme isteği, yakıcı bir arzudan farksızdı. Aristoteles bütün yaşamı boyunca oburca bir tutku ve enerjiyle inanılmaz genişlikte bir alanda kendini araştırmalara verdi.

Temel soruşturma alanlarının bir çoğunun şemasını ilk çıkaran Aristoteles oldu. Konuyla ilgili eserinde bu soruşturma alanlarına verdiği adlar bugün de kullanılmaktadır: Mantık, fizik, siyaset bilimi, iktisat, psikoloji, metafizik, meteoroloji, retorik ve etik bunlar arasındadır. Bu, bir kişi için inanılması neredeyse olanaksız bir başarıdır. Aynı zamanda, bu alanlarda, o zamandan beri kullanılagelen teknik terimleri buldu. Bu sözcükler diğer dillere ya Aristoteles'in Yunanca terimlerinden ya da daha sonra bulunmuş Latince karşılıklarından çevrilmiştir. Enerji, dinamik, tümevarım, tanıtlama, töz, öznitelik, öz, özgülük, ilinek, kategori, topik, önerme ve tümel, bu terimlerden birkaçıdır. Bütün bunların üzerine, hangi çıkarım biçimlerinin geçerli hangilerinin geçersiz olduğunu çözümleyerek mantığı kurdu ve bütün bu farklı çıkarım biçimlerine isim verdi. İki bin yıl boyunca mantık öğrenmek Aristoteles'in mantığını öğrenmek demekti.

METAFIZIK
"Metafizik" sözcüğü, "fizik ötesi" anlamına gelen Yunanca sözcüklerden yapılmıştır. Aristoteles in toplu eserlerinde fizikle ilgili kitabından sonra gelen kitabının adıydı. Gerçekliğin en altta yatan özelliklerinin –zaman, mekân, maddi töz ve s– incelenmesi anlamına geliyordu

"BİLGİNLERİN ÖĞRETMENİ"

DANTE, ARİSTOTELES HAKKINDA

Böylesi bir anlıksal başarı karşısında ancak saygı duyulabilir. Sonraki iki bin yıl boyunca Aristoteles çapında bir düşünür yeryüzüne bir daha gelmeyecekti. Gerçekten de, onun kadar bilgili bir insanın daha ortaya çıkması olanaksız gibidir.

Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasını izleyen karanlık çağda, Avrupa'da Aristoteles'in eserlerini bilenler azaldı, ama Arap dünyasında Aristoteles bütün canlılığıyla yaşıyordu. Ortaçağın sonlarında Aristoteles Arap dünyasından Avrupa'ya geri döndü ve Avrupalıların sahip olduğu en büyük bilimsel, daha doğrusu bilimsel denebilecek bilgi külliyatını oluşturdu. Bu bilgi külliyatının ayrı bilim dalları haline gelecek olan kısımlarının, zamanla Aristoteles'in kendi araştırmalarının yanı sıra kavramlarını ve yöntemlerini de geride bırakması kaçınılmazdı. Buna karşın 14. yüzyılda İtalyan şair Dante'nin (1265-1321) Aristoteles'ten "bilginlerin öğretmeni" diye söz ettiğini görüyoruz. Aristoteles'in biyolojisi, aynı şekilde mantığı, 19. yüzyıla kadar önemini korudu. Siyaset ve ahlak kuramı, aynı zamanda estetiği de dahil genel felsefesi günümüze dek etkisini hiç yitirmedi.

VARLIĞIN DOĞASI

Aristoteles'in başlangıçta ana sorusu şuydu: Bu dünyadaki şeyler nedir? Bir şeyin var olması ne demektir? Kendi sözcükleriyle "Varlık nedir sorusu uzun zaman önce sorulmuş ve bugün de sorulan, insanları her zaman uğraştırmış bir sorudur".

Aristoteles ilkin, meselenin yalnızca şeylerin maddi olarak neden meydana geldiği meselesi olmadığı sonucuna vardı. Bunu göstermek için bir ev örneği verir. Diyelim, arazinizin üzerinde ev

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

yaptırmak için bir inşaatçıyla anlaştınız. O da araziye tuğla, kiremit, kalas vs. yıkıp sonra da size "işte eviniz" derse, bunun bir şaka, üstelik kötü bir şaka olduğunu düşünürsünüz. Bir evi oluşturan bütün malzemeler var, fakat ortada ev yok; sadece tuğla vs. yığını. Özel ve ayrıntılı yapısıyla bir ev olması için, her şeyin belli biçimlerde bir araya getirilmesi gerekecektir. Bu yapı sayesinde o bir evdir. Aslında, evin bu malzemelerden yapılması da gerekmez; –beton, cam, metal, plastik gibi– tamamen farklı malzemelerden de yapılabilir. Evin bir malzemeden yapılması gerektiğine kuşku yoktur; fakat, evi meydana getiren, malzemeler değil, yapısı ve biçimidir. Aristoteles'in bu konudaki en can alıcı örneği insandır. Sokrates'i alın, der. Bedenini oluşturan malzeme her gün, üstelik bedeni de birkaç yılda bir tamamen değişir. Ancak bütün yaşamı boyunca aynı Sokrates olarak kalır. O nedenle, Sokrates'in, bedenini meydana getiren malzemeden ibaret olduğunu iddia etmek olanaksızdır. Aristoteles, bu savını bütün türlere yayar. Farklı türdeki bütün köpeklere köpek adını vermemizin nedeni, aynı ayırt edici malzemeden meydana gelmiş olmaları değildir. Ortak olarak paylaştıkları ve onları, kendileri gibi et, kan ve kemikten oluşan diğer hayvanlardan ayıran aynı organizmayı ve yapıyı gösterdikleri için köpektirler.

ARİSTOTELES'İN *FİZİK I*
Fizik bilimi, adını Aristoteles'in bu eserinin başlığından almıştır

Yalnızca maddenin var olduğunu ileri süren bu kaba materyalizm türüne karşı Aristoteles'in öne sürdüğü bu savlar yıkıcıdır ve hiçbir zaman gereğince yanıtlanmamıştır. Buna rağmen, Aristoteles'in zamanından günümüze kadar kaba materyalist görüşte insanlar çıkmaya devam etmiştir. Ancak, öyle görünüyor ki Aristoteles'in itirazlarını yanıtlayıncaya kadar kaba materyalistlerin görüşlerine pek itibar edilmeyecektir. Neticede Aristoteles, bir şeyin biçiminden dolayı o şey olduğunu göstermiştir.

Bu onu doğruca bir başka probleme

OLGULARA YAKINDAN BAKMAK
Biyolojiye ve fizyolojiye katkıları Aristoteles'in en değerli katkıları arasındadır. Aristoteles kuramlarını, hep olguların dikkatle gözlenmesine dayandırmaya çalışmıştır. 4. yüzyıla ait freskte, anatomi dersi verirken gösteriliyor.

GÖZDEN DÜŞER
Nihayet 16. ve 17. yüzyıllarda Aristoteles'ın dünya görüşüne karşı bir tepki ortaya çıktı. Farklı insan karakterlerine ilişkin 1616 tarihli bu kitapta Aristoteles'ın insanı bir eşeğe benzetilmiştir.

"İnsanlar bir açıdan iyi pek çok açıdan kötüdür"

ARİSTOTELES

ÖNEMLİ ESERLERİ
Nikomakos a Etik
Politika
Poetika
Retorik
Tasarını Üzerine
Fizik
Metafizik
Ruh Üzerine

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

RETORİK
Bu kitapta Aristoteles, ikna sanatını, yalnızca bir konuşmanın nasıl kurulacağını değil, kişinin izleyenleri nasıl etkileyeceğini de hatibin işinin hilelerini çözümler ve öğretir.

"Zayıflar her zaman adalet ve eşitlik isterler. Güçlülerse bunların hiçbirini takmaz"

ARİSTOTELES

götürür: Bu anlamda biçim tam olarak nedir? Bunun madde olmadığını gösterdiğimize göre, o halde nedir? Aristoteles, Platon'un Biçimler kuramını zaten reddetmişti; dolayısıyla, biçimin, zamanın ve mekânın dışında var olan bir tür öte dünyaya ait varlık olma olasılığını da dışarıda bırakmıştı. Onu yalnızca biçimin bu dünyaya ait olması tatmin edebilirdi.

DÖRT NEDEN

Daha önce gördüğümüz gibi, Aristoteles'e göre biçim, bir şeyin o şey olmasına yol açan şeydir. Bu, onu "neden" kavramını bu bağlamda incelemeye götürür. Sonunda Aristoteles, "biçim" kavramını, birbirini tamamlayan dört farklı tür "neden"e ayırır. Daha sonra "dört neden" adını vereceği bu şey, bir şeyin neyse o olmasının sebebi olduğundan, onları kısaca dört neden olarak düşünmek yararlı olabilir. Biçim, şeylerin açıklamasıdır.

Aristoteles'in mermer heykel örneğini alalım. Bu şeyin o şey olması için her şeyden önce mermerin varlığına gerek vardır. Aristoteles buna maddi neden der; yani, kendisiyle bir şeyin olduğu neden. Heykeli yapmak için bunun kendi başına yeterli olmadığını zaten Aristoteles'ten öğrenmiştik; en az üç neden daha gerekmekle birlikte, yeterli olmasa da madde zorunludur. Heykelin meydana gelmesi için, bir çekiç ve keskiyle bir mermer bloğunun yontulması gerekir. Bu yontma işlemine, hareket ettiren neden, yani bir şeyi edimsel olarak yapan neden der. Fakat yine, şeyin o şey olması için bir şekil alması (bir atın, bir insanın vs. şeklini alması)

BİÇİM VE YÖNELİM
Michelangelo'nun bitmemiş heykeli Uyanan Köle'de (yaklaşık 1525-30), belirsizliğin içinden doğan bir insan tasvir edilir. Sanatçının ereği, düşüncesi ve yontulaması, heykel için mermerin varlığı kadar zorunludur.

"BÜTÜN İNSANLAR DOĞALARI GEREĞİ BİLMEK İSTER"

ARİSTOTELES

gerekir; gelişigüzel yontulmuş mermer parçası heykel değildir. Aristoteles, bu şekle formel neden der; yani, o şeye tanınmasını sağlayan şekli veren şey maddede kendini gerçekleştiren biçim. Bu üç neden, bir amacı gerçekleştirmek üzere harekete geçirilmiştir: Heykelin varoluşunun genel nedeni, heykeltıraşın amacının gerçekleşmesidir. Aristoteles, buna ereksel neden, yani bütün şeyin sonul nedeni der.

Demek ki Aristoteles'in dört nedeni şunlardır: Maddi neden, hareket ettiren neden, formel neden ve ereksel neden. İkinci, üçüncü ya da dördüncüsünden ikisi ya da daha fazlası, belli bir tekil durumda aynı olabilir. Bu, özellikle canlı organizmalarla ilgili bilimlerde geçerlidir: Bir meşe

BİLGE SÖZLER

1545'te İngiliz alim ve hümanist Roger Ascham (1515-68), aşağıdaki gözlemi yapmıştı: "Herhangi bir dilde iyi yazmak isteyen birinin Aristoteles'in şu öğüdünü izlemesi gerekir. Sıradan insanlar gibi konuş, bilge adamlar gibi düşün; böylelikle herkes seni anlasın".

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

MANTIĞIN BABASI

Aristoteles'in mantığı, ortaçağ boyunca, hatta çok sonra da Hıristiyan yüksek eğitiminin odağını oluşturmuştur. Le Puy Katedrali'ndeki resimde (1502) Aristoteles'in Mantık'ı, Cicero'nun Retorik'i ve Tubal'ın Müzik'i gösteriliyor.

palamutundan gelişen meşe ağacının formel nedeni, aynı zamanda onun ereksel nedenidir:

Aldığı son biçim, aynı zamanda sürecin sonul amacıdır (bu örnekte ağaç, kabuk ve yaprak, ağacı meydana getiren maddi neden; onu besleyen toprak, su, hava ve güneş ışığı, hareket ettiren nedendir).

Bu çözümlemeyle Aristoteles'in biçim kavramının, Platon'un biçim kavramına karşı olduğunu anlamaya başlıyoruz. Aristoteles'e göre, bir nesnenin biçimi, maddi bir şey olmamakla birlikte, bu dünyaya ait olan nesneye içkindir ve (bir insanın doğasının, bedeninden ayrı var olamayacağı gibi) ondan ayrı olarak var olamaz. Bunun anlattığı en önemli şey şudur: Dünyayı anlarken materyalist bir çözümlemeyle öte dünyasal bir çözümleme arasında seçim yapmak zorunda değiliz. Bütün dizgini materyalist olmayan düşüncelere bırakan, ama bu arada da bu dünyadan kopmayan bir dünya anlayışı geliştirmek mümkündür. Aristoteles, herhangi bir nesnenin gerçek özünün, yapıldığı maddeden değil, yerine getirdiği işlevden meydana geldiğini düşünmüştür her zaman: Gözün ruhu olsaydı, görüyor olurdu. Bu ilkeyi cansız nesnelere de uygulamıştır: Bir baltanın ruhu olsaydı, kesiyor olurdu. Ona göre her şeyin gerçek anlamı, ne yaptığında, ne için olduğunda yatar; bunu anlayarak şeyleri anlamayı öğreniriz. Aynı zamanda, bu yoldan, Aristoteles'in ruh, biçim ve ereksel neden kavramlarını da anlamaya başlarız.

Bu çözümleme, Aristoteles'in, şeylerin neliğiyle ilgili probleme, Platon'un İdeal Biçimleri'ne son verecek bir çözüm getirmesinin yanında, aynı zamanda değişim problemine de bir çözüm bulmasını sağlar. Ona göre değişim, bir şeyin parçası olan (değişmeyen) madde, daha önce sahip olmadığı bir biçim kazandığında ortaya çıkar.

GÖRÜNÜŞLERİ KURTARMAK

Dünyayı anlamaya yönelik bütün çabalarımızda diyor Aristoteles, anlamaya çalıştığımız dünyanın bu dünya olduğu gerçeğini hiçbir zaman gözden kaçırmamamız gerekir. Karşısında hayrete bile kapılsak, tam da açıklamaya çalıştığımız deneyimlerin geçerliliğini inkâr eden açıklamaları hiçbir zaman kabul etmemeliyiz. Bütün araştırmalarımızda kendilerini bize edimsel olarak sunan bu deneyimlerden ayrılmamayı ve her evrede onlara tekrar tekrar başvurmayı bir yöntem meselesi haline getirmeliyiz; çünkü, soruşturmalarımızın nihai amacı anlamaktır.

Yaşantılamadığımız bir şeye inanç duymak için

HAYATI TEHLİKEDE

Sokrates gibi Aristoteles de yaşamının sonlarına doğru Atinalılarca dinsizlikle suçlandı. Atinalıların Sokrates gibi kendisini de idam ederek ikinci kez felsefeye karşı günah işlemelerini önlemek amacıyla MÖ 323'te Atina'dan Khalkis'e gitti ve ertesi yıl 62 yaşında orada öldü. Ancak sonraki düşünürler bu kadar şanslı değildi. Görüşleri yüzünden işkenceyle ölüme mahkûm edilen en son dahi filozof Giordano Bruno (1548-1600) idi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ARKHİMEDES
Mucit ve matematikçi Arkhimedes (MÖ 287-212), Aristoteles'in bilimin gelişmesinde pay sahibi olan en yetenekli ardıllarından biriydi. Kaldırma ilkesini buldu ve düzensiz bir cismin hacminin, taşırdığı suyun miktarıyla ölçülebileceğini kanıtladı.

deneyimlerden ayağımızı çekmek, bir bebeği suya atmaktan farksızdır. Aristoteles, bu ilkeye "görünüşleri kurtarmak" der. Bu deyiş kulağa zayıf gelse de, içerdiği ilkenin öneminden dolayı filozoflar tarafından günümüze dek kullanılmıştır.

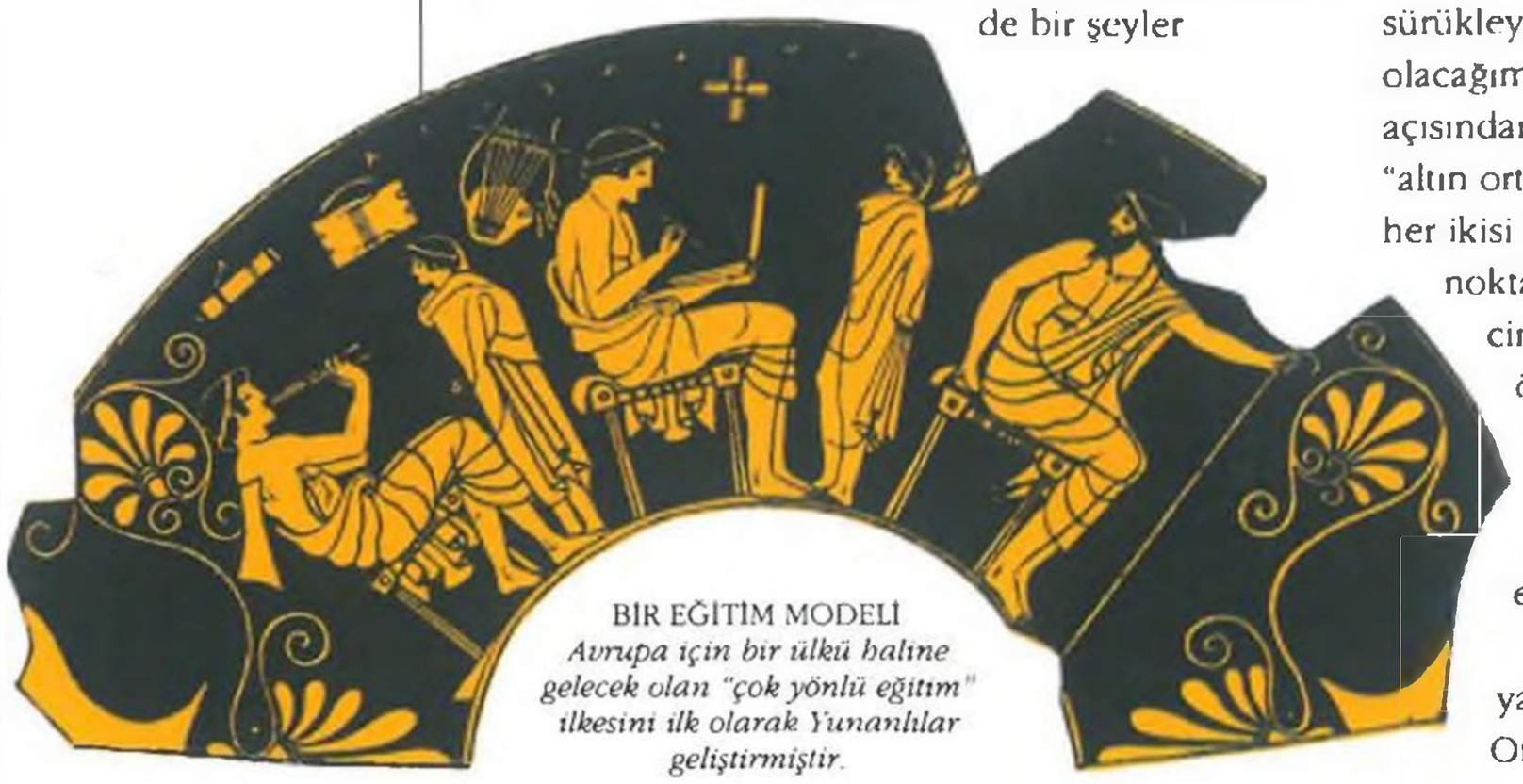
Platon ile Aristoteles, bütün tarihi boyunca felsefeyi niteleyecek olan birbiriyle çatışan iki ana yaklaşımın ilk örnekleridir. Bir yanda, sonul kaygımızın, bu dünyanın "ötesi"nde ya da "dışı"nda bulunan (veya "yüzeyin altında saklı olan") bir şeyle ilgili olması gerektiğine inanarak, kendini duyularımıza sunulduğu biçimiyle bu dünyanın bilgisine sadece ikincil bir değer veren filozoflar vardır. Öte yanda, kaygımızın ve yapacağımız felsefenin en uygun nesnesinin bu dünyanın kendisi olduğuna inanan filozoflar bulunmaktadır. Daha yakın dönemden bir örnek alırsak, 17. ve 18. yüzyılların büyük ussalcı filozofları, şeyler hakkında duyusal deneyimle edindiğimiz yüzeysel bilgilerin bizi çoğu zaman aldattığına inanırlarken, aynı dönemde yaşamış büyük ampirist filozoflar, güvenilir bilginin ancak gözlemlenebilir olguların doğrudan incelenmesine dayandırılabileceğine inanmaktaydılar. Bu iki eğilim arasındaki karşıtlık, çağdan çağa farklı kılıklara bürünerek hep süregelmiştir.

"Şiir, daha felsefidir ve ciddiye alınmayı tarihten daha çok hak eder"

ARİSTOTELES

ALTIN ORTA

Bu iki yaklaşımdan hangisinin kişiye çekici geleceği, mizaçla ilgili bir şey olsa gerektir. Dine eğilimli kişilerin (tabii yalnızca onların da değil) daha Platoncu bir yaklaşımı kendilerine yakın bulmaları, daha gerçekçi, dünyevi, sağduyulu insanların da Aristotelesçi bir yaklaşımı yeğlemeleri olasıdır. Fakat, bu iki yaklaşımın bu denli uzun ömürlü olmalarının nedeni, her ikisinin de karşısındakinin hafifsediği hakikatleri öne çıkarmış olmasıdır. O nedenle, kendi yaklaşımımızda dışlayıcı olmamak, her ikisinden de bir şeyler öğrenmek önemlidir. 18. yüzyılın sonlarında yaşamış Alman filozof Kant, eşsiz dehasıyla bu iki yaklaşımı uyumlu bir biçimde bir araya getirmiş, tutarlı ve ikna edici biçimde birleştirmiştir.

BİR EĞİTİM MODELİ
Avrupa için bir ülkü haline gelecek olan "çok yönlü eğitim" ilkesini ilk olarak Yunanlılar geliştirmiştir.

Buraya kadar Aristoteles'le ilgili yaptığımız değerlendirme onun bilgikuramıyla sınırlıydı. Oysa felsefesinin öteki alanıyla ilgili olarak da bir şeyler söylememiz gerekiyor. Aristoteles'in etikle ilgili yazıları (bu konudaki başlıca eseri *Nikomakos'a Etik*'tir), başka filozoflarınki kadar etkili olmuştur. 20. yüzyılın ahlak filozoflarının çoğu, konuya dar bir açıdan yaklaşma ve kendilerini (*iyi derken ne kastediyoruz? "...meli, ...malı" derken ne kastediyoruz?* gibi) ahlak kavramlarının çözümlemesine adama eğiliminde olmalarına karşılık, Aristoteles'in yaklaşımı son derece farklı ve çok daha genişti.

Aristoteles, hepimizin sözcüğün tam anlamıyla mutlu bir hayat istediği önermesiyle işe başlar. Bunu bize sağlayacak olan, bir toplum içinde

"İNSAN, DOĞASI GEREĞİ SİYASİ HAYVANDIR"

ARİSTOTELES

yaşamamızla uyumlu olarak yetilerimizin tam anlamıyla gelişmesi ve kullanılmasıdır ona göre. Gem vurulmamış istekler ve kendini beğenmişlik, bizi başka insanlarla sürekli çatışmalara sürükleyecektir. Böylelikle kendimizi engellemiş olacağımız için, bu durum, kendi karakterimiz açısından da kötüdür. Buradan, Aristoteles ünlü "altın orta" öğretisini geliştirir. Buna göre, erdem, her ikisi de erdemsizlik olan iki uç arasındaki orta noktadır. Örneğin, cömertlik, savurganlıkla cimriliğin, cesaret, çılgınlıkla ödlekliğin; özsaygı, kibirle kendini hor görmenin; ölçülülük, arsızlıkla çekingenliğin ortasıdır. Amaç, daima dengeli bir kişi olmaktır. Aristoteles'e göre mutluluğu elde etmenin yolu budur.

Aristoteles'in ahlak felsefesinin en çarpıcı yanı, hemen hiç ahlakçılık etmemesidir. Onun amacı özünde pratiktir. Her şeyde

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ölçülülük, hiçbir şeyde aşırıya kaçmama öğretisi, gençlere ve doymazlara, orta yaşlı ve doymuşlara nazaran pek fazla hitap etmemiş olabilir; fakat, zaman gelir gençler de bu öğretiyi daha iyi anlamaya başlar.

YUNAN TİYATROSU
Yunanlılar, oyunlarını Sicilya Taormina'daki bu tiyatro gibi açık hava tiyatrolarında sahnelerdi. Oditoryum yelpaze biçimindeydi ve oturma yerleri ayrılmamıştı.

EKSİKSİZ YAŞAM

Aristoteles'in *Nikomakos'a Etik*'i doğruca *Politika*'sına açılır; daha doğrusu bu iki kitabın aynı incelemenin birinci ve ikinci bölümleri olması amaçlanmıştı. Çünkü, Aristoteles'e göre siyasi yönetimin gerçek amacı, yurttaşlarının, etik bölümünde ele aldığı o tam ve mutlu yaşamı sürmelerini sağlamaktır. Kişi ancak bir toplumun üyesi olmakla bunu gerçekleştirebilir; toplumdan yalıtılmış kişi, kendini gerçekleştiremez, mutluluğa ulaşamaz. Aristoteles'in çokça alıntılanan "insan, doğası gereği siyasi bir hayvandır" deyişinin ana fikri budur. Mutlu bir kişisel yaşam için kaçınılması olanaksız toplumsal ve siyasal boyutlar vardır. Nitekim, devletin kolaylaştırıcı olduğu görüşü, yani devletin işlevinin bireyin mutluluğunu ve gelişimini olanaklı kılmak olduğu fikri, Aristoteles'in siyaset felsefesinin en etkili yanlarından biri olmuştur.

ACIMA VE KORKU

Aristoteles'in sözünü edeceğimiz bir başka kitabı da *Poetika*'dır. Bu kitapta edebiyat ve drama ele alınmaktadır. Kitabın en önemli bölümü şiirsel tragedyaya ayrılmıştır. Aristoteles'in iddiasına göre tragedya, bizi yaşam hakkında tarih incelemelerinden çok daha fazla görüş sahibi yapabilir (Shakespeare aşıkları bu görüşle aynı fikirde olacaklardır). Bir tragedyayı izlerken yaşadığımız duygusal deneyimin, (acımayla ve korkuyla sağlanan bir arınma ya da temizlenme olarak tanımladığı) katharsis olduğunu söyler Aristoteles. Bir oyunun, kendi sözcükleriyle "başının, ortasının ve sonu"nun olması gerektiğini ilk ileri süren kişi Aristoteles'ti. Yine, bir tragedya, "öyküyü, güneşin doğuşu ve batışı arasında geçen zaman içinde tamamlamaya çalışır, yahut da pek az bunun dışına çıkar" demiştir. Rönesans İtalya'sında Poetika'nın editörlerinden biri (1570'te *Poetika*'nın bir baskısını yayımlayan Castelvetro adında biri), bu görüşü, ünlü zaman, mekân ve eylem üçlü birliği öğretisine dönüştürmüştür. Bunlar, dramanın "Aristotelesçi kuralları" olarak bilinegelmiş ve muazzam bir etki yaratmış olmakla birlikte, kesin söylersek Aristoteles'in düşüncesi olmaktan çok onun düşüncelerinin bir uzantısıdır.

Ancak, Aristoteles'in düşüncelerinin çoğu kültürümüzle öylesine bütünleşmiştir ki yayımladığı eserlerin özgün biçimlerinin elimizde olmaması tam bir trajedidir. Eserleri, biçemlerinin muhteşemliğiyle bütün antikitede nam salmıştı; Romalı yazar ve hatip Cicero, Aristoteles'in yazılarından "altın bir nehir" diye söz etmiştir. Başkalarının yazılarında Aristoteles'in eserlerinden o denli çok söz edilir ki haklarında epey şey bilmekteyiz; ancak bu eserler kaybolmuştur. Günümüze topu topu kendisinin ya da öğrencilerinin yazdığı ders notları kalmıştır; bunlar da Aristoteles'in toplam ürünlerinin ancak beşte birini kapsamaktadır. Bu notlarda Platon'un sanatsal biçeminden eser yoktur; aslında (ders notlarından bekleneceği gibi) bir parça sıkıcıdırlar; onları okuyacak felsefe öğrencileri düşünülerek, pratik amaçlarla yazılmışlardır. Fakat, Batı uygarlığı açısından önemleri kuşku götürmez.

YUNAN DRAMASI
En iyi Yunan dramalarının kalitesine bugüne dek ulaşılamamıştır. Atina'da erkek yurttaşların çoğu, önemli olduğuna inanılan konuların işlendiği oyunları izlemeye gelirdi. Oyuncular, canlandırdıkları karakterleri temsil eden maskeler takardı; makyaj diye bir şey yoktu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SERT BİR SÖZCÜK

Kynik, "köpeksi" anlamına gelir. Kynik filozofların en ünlüsü olan Diogenes bu lakabı şöyle açıklar: "Bana köpek diyorlar çünkü bana kemik verene kuyruk sallar, tekmeleyene havlar, namussuzlara dişimi geçiririm." "Kynik" sözcüğü bugün de kullanılmakla birlikte başkalarının duygularına olabilecek en düşük kaygıyı besleyen kimseleri ifade etmektedir

KYNİKLER

ESKİ DÜNYANIN AYKIRILARI

Kynikler, bütün toplumsal adetleri reddettiler. Atina'nın yıkılmasından sonra ortaya çıkan dört büyük Yunan okulundan biriydiler.

ARİSTOTELES'İN ÖĞRENCİSİ BÜYÜK İSKENDER, tarihi, felsefenin gelişimini etkileyecek bir tarzda değiştirdi. Şaşılacak kadar kısa sürede, Kuzey Afrika'nın büyük bölümüyle birlikte, bugün Ortadoğu adı verilen bölgenin çoğu dahil, İtalya'dan Hindistan'a dek eski Yunanlıların bildiği neredeyse bütün dünyayı fethetti. Yunan kent devletlerinin bağımsızlığı sona erdi; hepsi, İskender'in imparatorluğu tarafından yutuldu ve kültürel açıdan sahip oldukları egemenliği yitirdiler.

İskender, gittiği her yerde yeni kentler kurdu. Buralara Yunanlılar getirerek kolonileştirdi ve fetihlerini bu kentlerden yönetti. Kolonicilerin çoğu yerli kadınlarla evlendi. Böylece bu kentlerin nüfusu hızla kozmopolitleşti; fakat, yönetim ethosu ve dili her yerde Yunanca olarak kaldı. Sonuçta, eski dünyanın tümü, Yunanistan'da bulunmayan, çok ırklı, çok dilli insanların yaşadığı "Yunan" kentlerinden yönetilmeye başlandı. Bu dünya Helenistik dünya olarak bilinir. Bu dünyanın en önemli kenti, adını İskender'den alan Mısır'daki İskenderiye idi. Burası, eski dünyanın o zamana dek sahip olduğu en büyük kütüphanenin bulunduğu uluslararası kültür ve öğrenim merkezi haline geldi. Helenistik çağ, MÖ 4. yüzyılda Yunan kent devletlerinin yıkılışından, MÖ 1. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nun doğuşuna kadar yaklaşık üç yüzyıl sürdü. Bu sürede eski Yunanistan'ın kültürü ve uygarlığı, eski dünyanın her köşesine yayıldı. Roma cumhuriyeti bu koşullar altında doğdu ve Roma İmparatorluğu bu koşullar altında kendini kabul ettirmek için mücadele verdi. Aynı zamanda bu, Hıristiyanlığın da ortaya çıktığı dünyaydı. Filistin'in bir Roma sömürgesi olmasına karşın, Yeni Ahit'in Yunanca yazılmasının nedeni budur.

"Doğrudur, İskender olmasaydım Diogenes olmak isterdim"

BÜYÜK İSKENDER

İLK ULUSLARARASI KÜTÜPHANE
İskenderiye Kütüphanesi, MÖ 290-MS 646 arasındaki yaklaşık bin yıl boyunca dünyanın en değerli kütüphanesiydi

İLK KYNİKLER

İskender'in ölümünden hemen sonra imparatorluğu birbiriyle savaşan çeşitli hiziplere bölündü. Dolayısıyla, yarattığı kültürel birlik sürmekle birlikte, siyasal düzeyde didişmelerin ve çatışmaların sonu gelmiyordu. Bu dönemde boy atan dört yeni felsefe okulu –Kynikler, Septikler, Epikurosçular ve Stoacılar– bu olguyu yansıtır. Hepsinin de başlıca kaygısı, uygar bir insanın, bu güvensiz, istikrarsız ve tehlikeli dünyada nasıl yaşayabileceğiyle ilgiliydi.

İlk olarak Kynikler ortaya çıktı. Bugün "aykırı" diyebileceğimiz türden insanlardı. Ataları Antisthenes, Sokrates'in öğrencisi ve Platon'un hemen hemen çağdaşıydı. Orta yaşına kadar, filozofların oluşturduğu bu aristokrat ortamda beylik bir yaşam sürdü. Fakat, Sokrates'in ölümü ve Atina'nın yıkılmasıyla Antisthenes'in dünyası da son buldu. Bunun üzerine, bir köşeye çekilerek sade, basit bir yaşam sürmeye karar verdi. Bir rençber

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İSKENDER: FİLOZOF VE BİLGİN
Büyük İskender, sadece bir savaşçı değildi; Yunan kültürünün bütün eski dünyaya yayılması kısmen onun eseriydi. Ortaçağa ait bu tasvirde, camdan bir dalgıç hücresinde deniz yatağını incelerken görülmektedir.

gibi giyinmeye, yoksullar arasında yaşamaya başladı ve ne hükümet, ne mülkiyet, ne evlilik ne de yerleşik bir din istediğini ilan etti.

Antisthenes'in, Diogenes (MÖ 404-323) adında kendisinden daha ünlü olacak bir takipçisi vardı. Diogenes, sivri diliyle bütün adetleri alaya aldı; yıkanmayarak, çaputlar giyerek, bir urnada yatıp kalkarak, iğrenç şeyler yiyerek ya da edepsiz davranışlarda bulunarak insanları kasıtlı olarak şaşırttı. Bir köpek gibi yaşadı. Bu nedenle insanlar ona (Yunanca *kynikos*tan) "köpeksi" anlamına gelen "Kynik" adını verdiler. Bugün de kullandığımız bu sözcük böyle ortaya çıktı, fakat anlamı zaman içinde değişti.

İLK EVRENDEŞ

Diogenes ve takipçileri, sözcüğün bugünkü anlamıyla kynik değillerdi. Erdeme inanırlardı. Fakat temel akideleri şuydu: Tek önemli ayrım, doğru değerlerle yanlış değerler arasındaki farktadır. Diğer bütün ayrımlar boş laftan ibarettir. Örneğin, benimkiyle seninki, kamusal özel, çıplak giyinik, ham pişmiş arasındaki ayrımlar gibi bütün toplumsal adetler saçmaydı. Diogenes, Yunanlılarla yabancılar arasındaki ayrımı da aynı biçimde hor görmekteydi: Ülkesi sorulduğunda "dünya

"BEN BİR DÜNYA VATANDAŞIYIM"

DIOGENES

vatandaşıyım" demişti. Bu yanıtı verirken tek bir Yunanca sözcük kullanmıştı: "Kozmopolitan" (evrendeş). Dolayısıyla bu sözcüğü de Diogenes'e borçluyuz.

Diogenes'le ilgili pek çok güzel öykü vardır. En ünlüsü şudur: Büyük İskender, kendisini fare deliğinde ziyarete geldiğinde ve deliğin girişinde durup bütün dünyanın hâkimi olan kendisinden bir dileği olup olmadığını sorduğunda, Diogenes "Evet, gölge etme" diye yanıt vermiştir. Kastının, sözcüğün düz anlamı değil, mecazı olduğuna kuşku yoktur. Filozofların dünyevi değerlere karşı hep vermek istedikleri terslemenin belki de en parlak örneğidir bu.

BÜYÜK İSKENDER DİOGENES'İ ZİYARET EDER
Dünya fatihinin, bu dünyanın değerlerini reddederek bir köpek gibi yaşamayı seçen filozofla karşılaşmasında tamamen farklı iki değer sistemi karşı karşıya gelir.

DIOGENES İÇİN BİR MEZAR YAZITI

Atina da ortaya çıkarılmış Diogenes'in anısına yazılmış bir yazıtta şu sözler yer alır

Söyle köpek bu mezarda kimi beklersin?"

Bir köpeği"

Adı ne?"

Diogenes

Nereli?"

Sinoplu

Hani şu fıçıda yaşayan mı?

Aynen Öldü ve Yıldızlara karıştı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KARNEADES
(MÖ 214–129)
Sıkı bir tartışmacı olan Karneades, hem Platon'un Akademia'sının başı, hem de dönemin septikliğinin önde gelen taraftarı olarak Arkesilaos'un yerini aldı. Özellikle Epikurosçuların ve Stoacıların rakip felsefelerini eleştirmesiyle sivrildi

SEPTİKLER
FELSEFEDEKİ İLK GÖRECİLER

Bir felsefe olarak septiklik, Büyük İskender'in askerlerinden birinin uzun ve etkili meslek yaşamıyla başlamıştır.

EN GENİŞ ANLAMIYLA "septik" sözcüğünün Yunan felsefesinde uzun bir geleneği vardır. Ksenophanes, bildiklerimizden daha fazlasını öğrenmemiz her zaman mümkünse de, son hakikate ulaştığımızdan asla emin olamayacağımızı söylemişti. Sokrates de, bildiği tek şeyin hiçbir şey bilmediği olduğunu söylemişti. Ancak, Sokrates en azından bilginin mümkün olduğuna, dahası, bir bölümünü elde etmeye yetenekli olduğuna; Ksenophanes de, çabalarımızla bilisizliğimizin derecesini azaltabileceğimize inanırdı. Her ikisinin de, soruşturmaya ve öğrenmenin olanaklılığına karşı tutumları olumluydu.

HER İKİ YOL DA DOĞRU

Septikliği, düşüncesinin her şeyi haline getiren –kendi başına bir felsefe olarak benimseyen, deyim yerindeyse felsefesini herhangi bir şeye inanmayı şiddetle reddetmekten meydana getiren– ilk kişi Pyrrhon'du (MÖ yaklaşık 365-270). Septikler olarak bilinmeye başlayan filozofların okulunu o kurdu. Bazen, sistemli, her şeyi saran bir septiklik alameti gösteren bütün felsefelerden Pyrrhonizm olarak söz edildiği de olur.

Pyrrhon, Büyük İskender'in ordusunda askerlik yapmış, onunla Hindistan'a kadar gitmişti. Çeşit çeşit ülkeler ve insanlar görmenin, Pyrrhon'da, insanlar arasında çok çeşitli görüşler bulunabileceği kanaatini uyandırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü, bir yerdeki insanlar, başka bir yerdeki insanların inandıkları şeylerin tam tersine inanmaktaydı. Doğal olarak her iki tarafın kanıtlamaları da eşit ölçüde sağlamdı, ya da Pyrrhon'a öyle geliyordu. Bütün yapabileceğimiz, şeylere bize göründükleri gibi davranmaktı; ancak, görünüşün aldatıcı olduğu bilindiğine göre, bir açıklamanın diğerinden daha doğru olduğunu hiçbir zaman varsayamazdık. Yapılacak en iyi şey, merak duymaya son vermek, kendimizi akıntıya bırakmak; yani, kendimizi içinde bulduğumuz koşullarda geçerli olan adetlerle ve uygulamalarla birlikte yüzmekti.

Pyrrhon'un, bu tutumu zihinsel kanıtlarla desteklemiş olan Phleiuslu Timon (MÖ 320-230) adından bir öğrencisi vardı. Timon, her savın ya da kanıtın, kanıtlanmamış öncüllerden hareket ettiğine dikkat çekti. Eğer bu öncüllerin doğru olduğunu başka savlarla tanıtlamaya çalışırsak, o zaman onların da tanıtlanmamış öncüllere dayandırılması gerekir ve bu sonsuza dek böyle gider. Kesinlik sağlayacak hiçbir sonul temele ulaşılamaz.

Timon'un ölümünden sonra, iki yüz yıldan beri Septiklerin elinde bulunan Platon'un Akademia'sının önderliğini Arkesilaos (MÖ 315-240) devraldı. Arkesilaos'un iki ana öğretim yöntemi vardı: Bir sorunun her iki yanını, eşit güçteki kanıtlamalarla ortaya koymak; diğeri de, bir öğrencisinin ileri sürdüğü bir davayı çürütülmek

GÜÇ, DÜŞÜNCELERİ ETKİLER
Batı felsefesinin gelişme yolunda Büyük İskender'in daha çok bir yan etkisi oldu. Felsefenin boy attığı Yunan kent devletlerinin bağımsızlığına son verdi, ama öte yandan Yunancayı evrensel bir dil haline getirdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

üzere ortaya getirmek. Kendisinden sonra Akademia'nın başına geçen Karneades'in (MÖ 214-129), halka açık dersler vermek üzere Roma'ya gelişi büyük olay oldu. Bu derslerin ilkinde Platon'un ve Aristoteles'in adalet üzerine görüşlerine getirdiği yorum çok etkileyicidir. İkinci dersteyse ilkinde söylediği her şeyi çürütmüştür.

SONUL KESİNLİK YOKTUR

Septikliğin felsefe tarihinde o günlerden bu yana hep kalıcı ve önemli bir rolü olmuştur. Bunun başlıca nedeni, kesinliğin, basitçe kanıtlama, tanıtlama ya da ispat düzeyinde verilmemiş olmasıdır (Gerçi bu, 20. yüzyıla kadar genel kabul görmemiştir; dolayısıyla, felsefenin tarihsel gelişiminde merkezi bir rol oynamak, kesinlik arayışının yazgısı olmuştur). Geçerli bir kanıtlamanın ispat ettiği şey, sonuçların öncülleri izlediğidir; fakat bu, bu sonuçların doğru olduğunu kanıtlamakla aynı şey değildir. Her geçerli kanıtlama "eğer"le başlar: Eğer p doğruysa, o zaman q da doğru olmalıdır. Fakat burada p'nin doğru olup olmadığı sorusu açık bırakılmaktadır. Bu kanıtlamanın kendisi bunu ispatlayamaz; çünkü onu zaten varsayar ve kanıtlamaya çalışılan şeyin zaten varsayılması, kısır döngü içinde hareket

> "SEPTİK OLMAKLA... İLKİN, HÜKÜM VERMEKTEN KURTULURUZ. SONRA DA SIKINTIDAN"
>
> SEKSTOS EMPEİRİKOS

etmek demektir. Dolayısıyla her "ispat", ispatlanmamış öncüllere dayanır ve bu, gündelik yaşam için olduğu kadar mantık, matematik ve bilim için de doğrudur. Öyle bile olsa, bundan, bazı inançların başkalarından daha sağlam olduğuna ilişkin gerekçelerimiz olmadığı sonucu çıkmaz: Bunu söylemek doğru olmaz. Bu ustalık isteyen ayrımların çözümü, felsefe tarihinin uzun ve meşakkatli uğraşlarından biri olacaktır.

YERYÜZÜNÜN SONU

Büyük İskender'in imparatorluğu, etrafı sanki ateşten bir duvarla çevrilmiş uygarlık sakinleriyle özdeşleştirilmiştir. Bu imparatorluk, yüzlerce yıl sürecek, Yunancanın evrensel dil olduğu –Yeni Ahit'in Yunanca yazılmasının nedeni buydu– Helenistik olarak bilinen bir dünya kurdu

Daha yakın yüzyıllarda yaşamış en ünlü Septik filozof, İskoçyalı David Hume'dur (s. 112-17). Hume, kendi septikliğini şöyle nitelemiştir: Yaşamak için durmadan seçimler yapmak, kararlar vermek zorundayız; bu da bizi, beğensek de beğenmesek de, işlerin gidişi hakkında yargılarda bulunmaya zorlar. Elimizde kesinlik olmadığından, karşı karşıya bulunduğumuz gerçeklikler hakkında en iyi değerlendirmeyi yapmamız gerekir, oysa bu, bütün seçenekleri aynı septiklikle hesaba katmakla uyuşmaz. O nedenle, Hume'un ifadesiyle septikliğimizin hafifletilmesi gerekir. Gerçekten de tam bir septiklikle yaşamak olanaksızdır, ya da yaşanabilse bile böyle bir hayatın yaşanmaya değer olup olmadığı tartışılır. Öte yandan, bu bir çürütme olarak kabul edilecekse, septikliği çürütmeye yönelik bu sav, mantıksal bir sav değildir.

Gündelik yaşamda, asla sahip olamayacağımız belli bir kesinlik derecesi talep etmekle, öyle olmadıkları zaman bile bütün olasılıklara eşit ağırlıkla yaklaşmak arasında bir orta yol tutturmak zorundayız.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Sekstos Empeirikos'un (MS yaklaşık 200) üç kitabı eski dünyada Septiklikle ilgili bilgilerimizin ana kaynaklarıdır

Pyrrhonism Hypotyposeis

Pros Dogmatikus

Pros Mathematikus

SEKSTOS EMPEİRİKOS'UN PYRRHONIARUM'U (PYRRONEİOİ HYPOTYPOSEİS)

Septikliğin kurucusu Pyrrhon'un eserleriyle ilgili elimizdeki en tam bilgiyi Sekstos Empeirikos'tan (MS yaklaşık 200) edinmekteyiz. Sekstos'un kendisi özgün bir düşünür olmamakla birlikte, başkalarının savlarını öyle iyi ortaya koymuştur ki yazıları büyük etki yaratmıştır. Sekstos, 4. yuzyılda Aziz Gregorius tarafından, halkın önünde, Pyrrhon'la bir olup halka "iğrenç ve habis septiklik hastalığını" bulaştırmakla suçlanmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

EPİKUROS
18. yüzyılda yazan David Hume şu gözlemde bulunmuştu: "Epikuros'un soruları henüz yanıtlarını bulmamıştır. Tanrı kötülüğü önlemeyi istiyor mu, yoksa buna gücü mü yok? Eğer öyleyse aciz demektir. Gücü var da istemiyor mu? O zaman da kötü niyetli demektir. Hem istiyor hem de gücü varsa, kötülük nereden geliyor?" Benzer parçalar Voltaire'de de karşımıza çıkar. Belki de Epikuros'un soruları hâlâ yanıtlarını bulamamıştır.

EPİKUROSÇULAR
BİLİMSEL VE ÖZGÜR DÜŞÜNCELİ İLK HÜMANİSTLER

20. yüzyıldaki pek çok tutum gibi Epikuros'un felsefesi de, dinsel olmayan, haz peşinde koşan, materyalist bir felsefeydi. Bu türün anlıksal açıdan tam gelişmiş ilk örneğiydi.

HELENİSTİK çağın yeni felsefeleri arasında ikisi (Epikurosçularla Stoacıların felsefesi), önem ve etki bakımından diğerlerinin arasından sıyrılır.

Epikurosçuluk, büyük oranda tek bir düşünürün, Epikuros'un (MÖ yaklaşık 341-270) yarattığı bir felsefeydi. Amacı, her şeyden önce insanları korkudan; yalnızca ölüm değil, yaşamak korkusundan da kurtarmaktı. Kamu yaşamının bütün biçimlerinin çok büyük ve öngörülemeyecek tehlikelerle dolu olduğu bir çağda, bu felsefe insanlara mutluluğu özel yaşamlarında aramalarını öğretti. "Bilinmeden yaşamak", düsturlarından biriydi. Bu düstur, ün ve şan, hatta onur gibi görünüşte nezih bir şeyin peşinden giden önceki hiçbir düşünceyle uyuşmamaktadır. Fakat Epikurosçuluk, varoluşun bütün yönlerini kucaklamaya çalışan beklenmedik ölçüde tam teşekküllü bir felsefedir.

BAKKHALAR VE MAİNADLAR
Bakkhalar ya da Dionysos, Doğa'nın vecde getirici güçlerinin tanrısıydı. Orgy'lerle ilişkiliydi. Epikurosçular, orgy yapmakla suçlanmışlarsa da, aslında böyle bir şeyi hiç tasvip etmediler.

Her şeyden önce, Epikuros Demokritos'un atomculuğunu benimsedi. Maddi evrende var olan her şeyin atomlardan ve boşluktan ibaret olduğuna inanmaktaydı.

Hiçten meydana gelmesi ya da yok olması olanaksız olduğundan, atomlar bozulamaz ve bengi şeylerdir. Ancak, hareketleri öngörülemez olduğu gibi, meydana getirdikleri hiçbir bileşim de kalıcı değildir. Bu nedenle, hepsi atomların arasındaki bileşimlerden ibaret olan fiziksel nesneler kısa ömürlüdür. Nesnelerin yaşamı, atomların bir araya gelip eninde sonunda tekrar dağılmasının öyküsüdür. Evrende meydana gelen bütün değişim, ya sonsuzca yinelenen bu süreçten ya da nesnelerin boşluk içinde bu yolla oluşmasından ortaya çıkar.

KADINLAR VE KÖLELER DAHİL

Bizler de, bu yolla meydana gelen nesnelerizdir. Bir dizi mükemmel atom bir araya gelerek (sonunda dağılması kaçınılmaz olan) tek bir varlık, yani insan biçiminde bir beden ve akıl meydana getirir. Fakat dağılmaktan korkulmamalıdır. Çünkü yaşadığımız sürece ölüm yoktur, ölüm geldiğinde de biz yokuz. Dinlerin ölümden sonra insanları beklediğini duyurduğu korkunç işler, yaşarken başına gelmiş kimse yoktur. "Ölüm bizim için hiçtir" der Epikuros ve bu hakikati hakkıyla kavrayan kimse, ölüm korkusundan kurtulmuş demektir.

Tanrılara gelince; uzakta, çok uzakta olduklarını ve insan işlerinin dağdağasına karışmaya istekli olmadıklarını söyleyerek (bunu yapmak başına çok iş açabileceğinden) varlıklarını inkâr etmeden

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tanrıları resmin dışına çıkarmaya çalışır. Tanrılar insanların işlerine karışmazlar; onlardan "ne umut etmeli ne de korkmalıyız". Bizim için sanki yokturlar.

Yok olmak kaçınılmaz yazgımız olduğuna göre, elimizdeki bu tek hayattan en fazlasını almalıyız. Amacımız, bu dünyada iyi yaşamak, bu dünyada mutlu olmaktır. Buna ulaşmanın yolu, şiddetle ve belirsizliklerle dolu kamu yaşamından geçmez; aynı düşünceleri paylaşan insanların oluşturduğu özel topluluklara çekilmek gerekir. Ayrıca, gerek fiziksel sağlığımız gerekse iyi kişisel ilişkilerimizin sürmesi bunu gerektirdiğinden, zararlı olmayan eylemlerin kendi başına yasaklanmaları gerekmemekle birlikte, bu dünyadan ölçülü biçimde haz almalıyız.

Epikurosçuların bu amaç doğrultusunda oluşturduğu topluluklar, kadınlar ve köleler de dahil, ilke olarak herkese açıktı. Bu durum, çevrelerindeki toplulukların Epikurosçulara karşı büyük bir kin beslemelerine yol açtı. Hıristiyanlık tarih sahnesine çıktığında, Epikurosçular Hıristiyanlar tarafından özellikle lanetlendiler; çünkü, ölümsüzlüğü ve bağışlayıcı bir Tanrı'nın varlığını reddediyor, aynı zamanda bu dünyanın değerlerini evetliyorlardı.

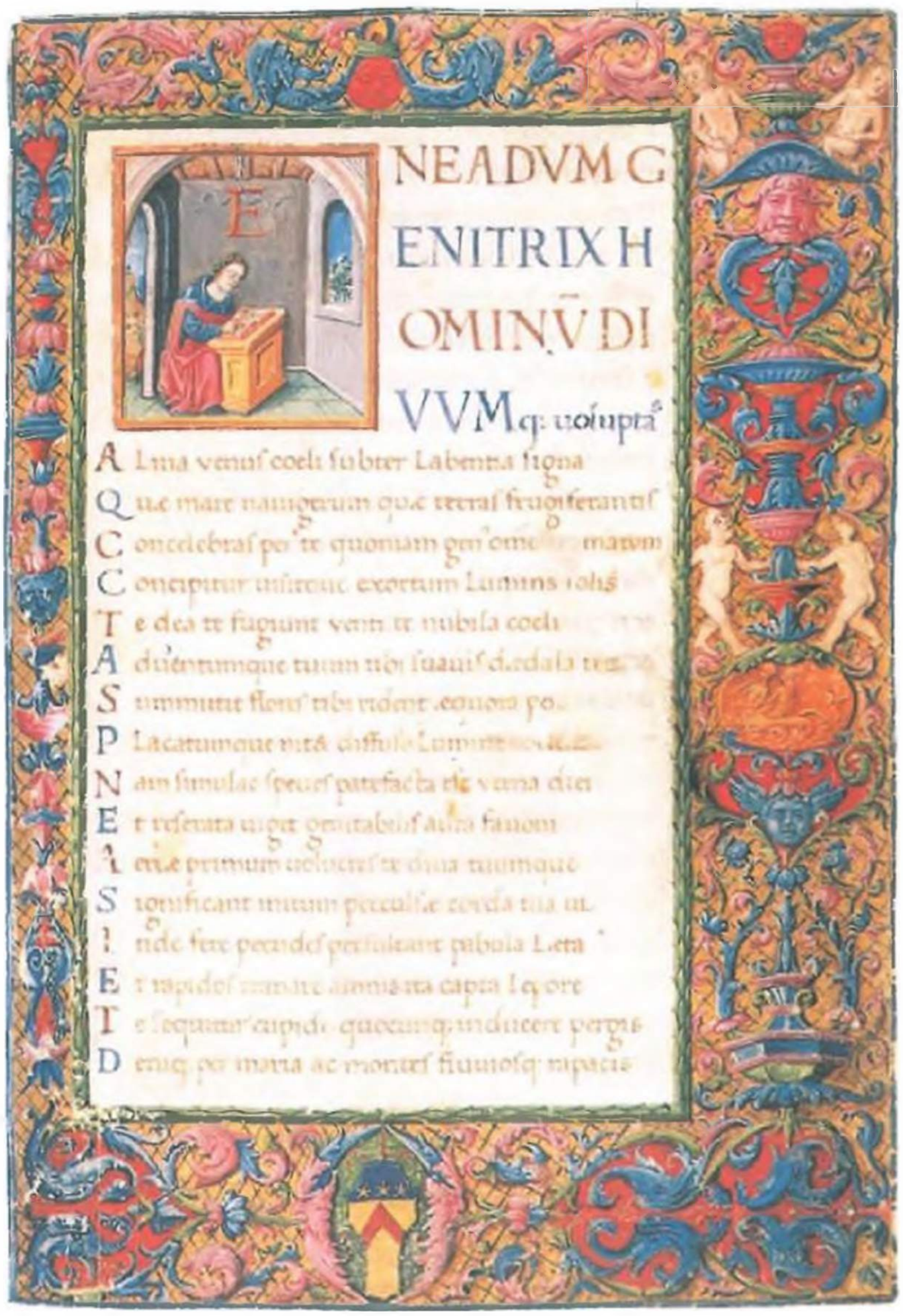
> "ÖLÜM BİZİM İÇİN HİÇTİR"
>
> EPİKUROS

ŞİİRSEL ŞAHESER

Bugün Epikurosçuluk dendiğinde gözümüze ilişen ilk şey, 20. yüzyılın bilimsel ve özgür düşünceli hümanizmasıyla neredeyse harfiyen gösterdiği benzerliktir. Epikurosçuluk çağımızda yaygın olarak benimsenen bir yaşam tutumunun inceden inceye düşünülmüş ilk yorumuydu. En çarpıcı ve en bilinen ifadesine, MÖ 1. yüzyılda Lucretius'un (MÖ yaklaşık 95-52) Latince yazılmış uzun bir şiirinde *(De Rerum Natura)* ulaşmıştır. Amacı Epikurosçuluğu Roma kültürüne sokmak olan bu şiir, Latince edebiyatın şaheserlerinden biridir. Şairin, kurtuluşu (biraz umutsuzca) felsefede aradığı ve ona tutkuyla sarıldığı anlaşılmaktadır; zira, ara ara delilik nöbetlerine yakalanmaktaydı. Zaten sonunda da intihar etti. Belki de Epikurosçuluğun öğretileri alışılmadık ölçüde tek bir düşünürün ürünü olduğundan, uzun tarihi boyunca şaşırtıcı biçimde değişmeden kalmıştır. Ortaçağda Epikurosçuluk İsa düşmanlığıyla suçlandı, daha sonra da neredeyse tükenmeye yüz tuttu. Fakat, 16. ve 17. yüzyıllarda yeniden keşfedildi ve modern bilimin ve hümanizmanın başlangıcında önemli bir etkisi oldu.

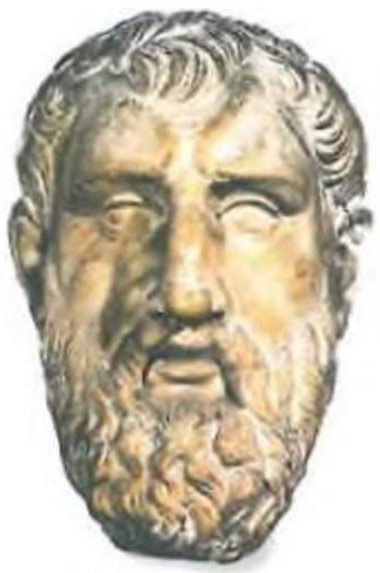

MEMENTO MORI
Başka pek çokları gibi Epikurosçular da kurukafayı ölümlülüğün simgesi olarak kullandılar. Bununla verilmek istenen mesaj şuydu: "Yaşadığın sürece tadını çıkar".

ŞEYLERİN DOĞASI ÜZERİNE
Bir pagan şaheseri olan eserinin bu resimli Hıristiyan baskısında büyük Epikurosçu şair Lucretius, sıranın üzerinde yazarken görülmektedir. Altındaki metin, cinsel aşkın tanrıçası Venüs'e şükranlarını sunduğu I. Kitap'ın ilk sayfasıdır

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

KIBRISLI ZENON
Stoacılığın kurucusu Zenon, büyük hayranlık uyandıran *Devlet*'inde hukukun egemenliğini ve siyasi kurumların evrensel geçerliliğini savundu. Bölük pörçük alıntılamaları dışında yazdıklarından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

ÖNEMLİ ESERLER

Seneca'nın *Mektupları*

Seneca'nın *Söyleşileri*

Epiktetos'un *Söyleşileri*

Marcus Aurelius'un *Tefekkürleri*

Cicero, Diogenes Laertius ve Sekstos Empeirikos eski dünyada Stoacılıkla ilgili mükemmel tarihler yazmışlardır.

STOACILAR

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN HÂKİM FELSEFESİ

Ölüm ve bela, kontrolümüzün dışında olduğundan ve herkesin başına geldiğinden, onları vakur bir şekilde karşılamalıyız.

MARCUS AURELIUS
MS 161-180 arasında Roma'yı yöneten bu imparator, sayısız kuşak için Roma İmparatorluğu'nun altın çağının simgesi olmuştur. Bir Stoacı olan ve felsefe yazıları bulunan Marcus Aurelius, iktidarın en tepesindeki adamın aynı zamanda bir filozof olduğunda neye benzeyebileceğinin bir örneğidir.

BİR FELSEFE OLARAK STOACILIK, örgütlü bir hareket olarak yaklaşık beş yüzyıl sürdü. Bu dönem boyunca Stoacılıkla birlikte batı felsefesi, Yunan olmaktan çıkarak uluslararası hale geldi. Yunan kültürünü, uygar denen dünyanın her köşesine yayan Büyük Iskender'in fetihlerinin doğrudan sonucuydu bu: İlk Stoacı filozoflar, çoğunlukla Suriyeli, sonrakilerin büyük bölümü de Romalı idi. En ünlülerinin sesleri, toplumsal hiyerarşinin tüm katlarında duyuldu; hatta bunlardan biri (Epiktetos) köle, bir diğeri Roma imparatoruydu (Marcus Aurelius). Göründüğü kadarıyla, Stoacılığın imparatorların nazarında özel bir çekiciliği vardı. Önde gelen yetkelerden birine göre "İskender'in neredeyse bütün ardılları –diyebiliriz ki Zenon'dan sonraki kuşaklarda bütün belli başlı krallar– Stoacı olduklarını açıkça itiraf etmişlerdir". Stoacılığın kurucusu Kıbrıslı Zenon'du (Kıbrıslı Zenon, s. 19'da ele alınan Eleali Zenon'la karıştırılmamalıdır). Stoacı felsefenin odağında, akıldan daha yüksek bir yetkenin bulunamayacağı görüşü yatar. Bu inancın içerdiği sonuçları ortaya sermek suretiyle Stoacı felsefenin önemli ilkelerinin çoğuna ulaşabiliriz.

SENECA: FİLOZOF VE POLİTİKACI
Son Stoacılardan, Neron'un hocası Seneca, MS 54-62 arasında Roma İmparatorluğu'nun yönetiminde yer almıştı.

Birincisi; var olan bütün gerçeklik, aklımızın bize sunduğu biçimiyle bu dünya, yani Doğal dünyadır. "Daha yukarıda" bir şey yoktur. Doğa da, ussal olarak kavranabilir olan ilkelerle yönetilir. Biz de Doğanın bir parçasıyızdır. Tanrı'yla kastedilen şey, bizi ve doğayı (yani her şeyi) dolduran ussallık ruhudur. Bu biçimde kavrandığında, Tanrı dünyanın dışında, ondan ayrı değildir; bu dünyada her yeri kaplar. Deyim yerindeyse, bu dünyanın aklıdır; kendinin bilincinde olan dünyadır.

DUYGULAR YARGILARDIR

Doğa ile bir olduğumuzdan ve ondan daha yüksek bir alan bulunmadığından, öldüğümüzde "başka" bir yere gitmemiz söz konusu olamaz; gidecek başka bir yer yoktur. Çözülerek doğaya döneriz. Stoacılık en büyük ününü ve etkisini, bu inançtan evrilen etikle sağlamıştır.

Doğayı ussal ilkeler yönettiğinden, her şeyin olduğu gibi olmasının nedeni vardır. Onu değiştiremeyeceğimiz gibi, bunu isteyemeyiz de. O nedenle, ölümlü varlıklar olmamız gerçeği, ya da bize kişisel bir trajedi gibi görünen şey karşısındaki tutumumuz, dingin bir kabulleniş olmalıdır. Duygularımız buna isyan ederse, yanlıştırlar. Stoacılar, duyguların yargılar olduğuna, dolayısıyla bilişsel olduklarına inanmışlardır: Doğru da olsalar, yanlış da olsalar "bilgi"nin biçimleridirler.

Örneğin, tamah, paranın üstün iyi olduğu ve

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

onu elde etmek için her yolun mubah olduğu yargısına dayanır ve yanlış bir yargıdır. Eğer bütün duygularımızı aklın süzgecinden geçirirsek, duygular yalnızca doğru yargıları ifade edecektir; o zaman da gerçekten oldukları haliyle şeylerle bir oluruz.

Stoacı felsefeyi benimseyenler, yaşamın iniş çıkışlarına çoğu zaman serinkanlılık ve vakarla katlanma gücünü gösterebilmişlerdir. Fakat, onlar için bile –örneğin kişisel bir yıkım ya da utanç veya ölümcül bir hastalığın verdiği ıstırap gibi– artık yaşamı sürdürmek istemeyebilecekleri bir an gelebilirdi. Bu gibi durumlarda yapılacak en ussal şeyin, acısız bir yoldan yaşama son vermek olduğuna inanıyorlardı. Pek çoğunun yaptığı da buydu. Tanınmış Stoacıların büyük çoğunluğu, intihar ederek yaşamlarına son vermişlerdir.

Stoacılıkla ilgili en canlı ve takdire şayan serimlemeler, daha sonraki Stoacıların (hepsi de Latince olan) yazılarında bulunmaktadır. Bunlar arasında Seneca (MÖ yaklaşık 2-MS 65) ve Marcus Aurelius (MS 121-180), en seçkin simalardır. Zaten var olan Stoacı öğretilere önemli eklemelerde bulunmak anlamında özgün düşünürler olmamakla birlikte, bugüne dek eserleri akademisyen olmayan kimselerce de okunan iyi yazarlardır. Stoacılığı incelemek isteyenler, öncelikle onlara bakmalıdır.

> "HER STOACI BİR STOACIYDI, FAKAT HIRİSTİYANLIKTA, HIRİSTİYAN NEREDE?"
>
> RALPH WALDO EMERSON

Stoacı etik, onlarla tam olarak uyuşmayan kişiler tarafından bile etkileyici ve hayranlık verici bulunmuştur her zaman. Bu etiği yaşama geçirmek kolay değildir; adını hak eden bir etiğin ayırt edici niteliği, bir yanıyla uygulanmasının zor olmasında yatar. Stoacıların, Seneca, Epiktetos ve Marcus Aurelius'un yazdığı dönemde yayılmaya başlayan Hıristiyan etik üzerinde şüphe götürmez bir etkisi oldu. Ayrıca, bugün de "stoacı" ve "stoacılık" sözcükleri dilimize yerleşmiştir ve istemeyerek de olsa hayranlık ifası barındıracak biçimde "zorluklara sızlanmadan katlanmayı" ifade eder. Bugün, bu gerçeğin bilincinde olmasalar bile, özünde Stoacılarla aynı etik ülküyü onaylayan yığınla insan olsa gerektir.

Son yüzyıllarda pek çok Avrupa ülkesinin okullarında verilen en iyi eğitim, Latince edebiyatın incelenmesine dayanan eğitim olmuştur. Bu eğitimin yan etkilerinden biri de, kuşaklar boyu iyi eğitim görmüş Avrupalı erkeklerin Stoacılığın değerlerini benimsemiş olmasıydı. Devlet okulunda eğitim görmüş İngilizlerin ünlü "soğukluğu"nun, kısmen klasik eğitime kök salmış, uygulamada ve eylemde bir Stoacılık örneği olduğuna kuşku yoktur.

DÜNYA GÖRÜŞÜ

Stoacılık bugün çağrıştırdığı gibi ahlak felsefesinden ibaret değildi. Stoacılar mantıkta ve bilgi kuramında da ilerlemeler gerçekleştirdi. Aslında önerdikleri insan yaşantısının bütününü kucaklayan bir felsefeydi.

OLUMU YAŞAMA YEĞLEMEK

İntihar, Stoacılar için bir tabu değildi. Tersine, yaşamını olduğu gibi ölümünü belirlemesinin de bir insanın hakkı olduğuna inanıyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HIRİSTİYANLIK FELSEFESİ

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN MS 5. YÜZYILDA YIKILMASIYLA 15. YÜZYILDA RÖNESANS'IN DOĞUŞU ARASINDAKİ BİN YILLIK DÖNEMDE BATI AVRUPA'DA UYGARLIĞIN MEŞALESİNİ ESAS OLARAK HIRİSTİYAN KİLİSESİ TAŞIDI. AMA, BİR DÜŞÜNCEYİ YA DA BULUŞU BENİMSEMEDEN ÖNCE, HIRİSTİYANLIKLA BAĞDAŞMAZ OLMADIĞININ, İNANANLARA GARANTİ EDİLMESİ GEREKİYORDU. BÖYLECE, HANGİ DÜŞÜNCELERİNİN HIRİSTİYANLIKLA UYUMLU HALE GETİRİLEBİLECEĞİNİN, HANGİLERİNİN REDDEDİLMESİ GEREKTİĞİNİN BELİRLENMESİ İÇİN ANTİKİTENİN EN BÜYÜK FİLOZOFLARININ ESERLERİ İNCEDEN İNCEYE İRDELENDİ. DÖNEMİN SONUNA DOĞRU, ZAMANIN BÜYÜK DÜŞÜNCE SİSTEMLERİNİ UYUMLU BİR BÜTÜN HALİNE GETİREN ENGİN BİR DÜNYA GÖRÜŞÜ ORTAYA KOYAN AQUINOLU TOMMASO'NUN YAZILARINDA YÜCE BİR BİREŞİME ULAŞILDI.

BİZANS SUNAK BEZEĞİ

Venedik'teki San Marco sunağında bulunan, değerli taşlar, inciler ve minelerle süslü bu parça, altından ve gümüşten yapılmıştır.

AZİZ AUGUSTINUS

PLATONCULUKLA HIRİSTİYANLIĞIN BİRLEŞİMİ

Augustinus, Aristoteles ile Aquinolu arasındaki yaklaşık 1600 yıllık dönemde felsefenin önde gelen simalarından biriydi.

CICERO

Marcus Tullius Cicero (MÖ 106-43), bir hatip, bir devlet adamıydı ve felsefi yazıları yazıyordu Julius Caesar iktidara geldiğinde politikadan çekildi. Felsefe ve retorikle ilgili eserlerinin çoğunu münzevi bir hayat sürerken yazdı. Caesar'ın ölümünden sonra imparatorluğun denetiminin Marcus Antonius'a geçmesine karşı çıktı ve Caesar'ın evlatlığı Octavius'un emriyle öldürüldü.

FELSEFE tarihindeki en çekici kişiliklerden biri olan Augustinus, bugün Cezayir'in yer aldığı Kuzey Afrika'da Hippo kentinde MS 354'te doğdu ve bu iki tarih arasında Akdeniz dünyasında uzun yolculuklara çıktıysa da MS 430'da yine orada öldü.

Babası bir pagandı, fakat çok sevdiği annesi Hıristiyan inancına bağlı biriydi. Augustinus gençken Hıristiyanlığa hiç yüz vermedi. 18, 19 yaşlarında Cicero okuması, Augustinus'u, Katolik Hıristiyanlık dediği şeye dönmeden önce çok sayıda farklı düşünsel konumdan geçmesine neden olacak felsefi bir soruşturma içine soktu.

Önce MS 3. yüzyıl dolaylarında ortaya çıkan İranlı peygamber Mani'nin bir öğretisi olan Maniciliği benimsedi. Manicilik, evreni, iyinin ve kötünün, aydınlığın ve karanlığın güçleri arasında bir savaş alanı olarak görüyordu. Madde kötü, ruh iyidir ve her insan bu ikisinin bir karışımıdır; ruh, aydınlığın işaretiyle bedenin kaba maddesinden kurtulmayı arzular. Fakat, Augustinus'un içinde kuşkular vardı: Manicilerin anlıksal kanıtlamaları ona çürük görünüyordu. Sonunda, Platon'un Akademia'sına o dönemde egemen olan türde tepeden tırnağa bir Septik haline geldi.

AZIZ AUGUSTINUS

Paganların 'Sizin Tanrı'nız evreni neden başka bir zamanda değil de o zamanda yarattı?" meydan okumasına Augustinus şu yanıtı verir: "Tanrı zamanı da aynı anda yarattı da ondan

Augustinus'u, Platon'u ve Yeni Platonculuğu Plotinos'un eserlerinden incelemeye yönelten neden göründüğü kadarıyla bu şüpheydi. Bir süre amamen onların etkisinde kaldı. Sonunda, 32 yaşında Hıristiyanlığa döndüğünde Platonculuğu ve Yeni Platonculuğu da beraberinde getirdi ve onları Hıristiyanlıkla birleştirdi. Bu birleşimin, son derece önemli sonuçları olacaktı.

Modern anlamda ilk özyaşamöyküsü niteliğindeki mükemmel eseri *İtiraflar*'da bu gelişmenin öyküsünü bizzat kendisi anlatır. Bu eserde, çocukluğu, dokunaklı bir anne portresi ve gençken yaşadığı cinsel gevşekliğe dair içten itiraflar büyüleyici bir dille sunulmaktadır. Cinselliğe bu tutsaklığından (henüz değilse de) kurtulmak için Tanrı'ya hep şöyle yakardığını belirtir: "Tanrım beni iffetli kıl, ama henüz değil".

SEZİNLEMELER

İtiraflar'daki en ilgi çekici –bir özyaşamöyküsüne de yakışan– felsefe bölümü, zamanın doğasıyla ilgilidir: "Eğer hiç kimse benden bunu sormasa biliyorum; ama soran kişiye açıklamak istesem bilmiyorum". Yaşayanlar için zamanın akması diye bir şey varsa da, Tanrı için böyle bir gerçekliğin olmadığı inancı Augustinus'u şu sonuca vardırdı: Zamanın akması, yalnızca yaşantıyı (deneyimi) niteleyen bir şeydir; yaşantıdan bağımsız, kendi başına var olan bir şey değildir. Bu saptamasıyla Augustinus, Kant'ın felsefesinin (s. 132-37) habercisi oldu. Zamanla ilgili bir başka öğretisinde de ("Şimdi ve burada", bütün varoluşun kaçınılamaz kipidir) Schopenhauer'un (s. 138-45) habercisi oldu. Anlığımız dahil bütün dünyevi varlığımızın irademizin yönetiminde olduğu görüşüyle yine Schopenhauer'un öncüsü oldu. Ancak, etkileyici sezinlemelerinden biri Descartes'la (s. 84-89) ilgilidir: Ona göre Şüpheciler yanılıyor olsa gerektir; çünkü, bırakalım "her şey"den, herhangi bir şeyden bile şüphe etmek için onun var olması gerekir; dolayısıyla, benim kendi yaşantım, şüphe etmeyi benim için olanaksız hale getiren bir şeydir. Çünkü, var olduğum, mutlak kesinlikle bildiğim bir hakikattir. Herhangi bir şeyi bilemeyeceğimizi ya da

herhangi bir şeyden emin olmamızın olanaksız olduğunu ya da daha doğrusu (Şüpheci görüşun tam da temelini oluşturan) her şeyden şüphe etmemizin olanaklı olduğunu söylemek doğru değildir. Bu böyleyse, demek ki başka şeyler de var olabilir ve onları mutlak kesinlikle bilmek benim için olanaklı bir şeydir.

BAŞARILI BİR EVLİLİK

Hıristiyanlığın kendi başına bir felsefe olmaması, Augustinus'un Platoncu felsefe geleneğini Hıristiyanlıkla birleştirmesini olanaklı kılan bir şey oldu. Hıristiyanlığın temel inançları, felsefi olmaktan çok tarihseldir: Örneğin, dünyamızı bir Tanrı'nın yarattığı; daha sonra, oradaki insanlardan biri olarak yaşamak üzere yarattığı dünyaya geldiği, Filistin gibi belli bir yerde ve belli bir zamanda İsa adında bir insan olarak yeryüzünde göründüğü, elimizde tarihsel kayıtları bulunan belli bir seyir izleyen bir ömür sürdüğü vs. Hıristiyan olmak, başka şeylerin yanında bunun gibi şeylere inanmayı, bizi yaratan Tanrı'nın kısmen İsa'nın ağzından bildirdiği biçimde yaşamaya çalışmayı gerektirir. Bize bir yığın ahlaki buyruk verdiği

İSA'NIN VAFTİZ EDİLİŞİ
Hıristiyanlığın inançları, felsefi olmaktan çok tarihseldir. 5. yüz yıla ait bu mozaikte, İsa'nın Vaftizci Yahya tarafından Vaftiz Edilişi tasvir edilmektedir. Ardından bir güvercin biçiminde Kutsal Ruh ortaya çıkar, İsa'nın kendi oğlu olduğunu bildirir

> "TANRIM BENİ İFFETLİ KIL, AMA HENÜZ DEĞİL"
>
> AZİZ AUGUSTINUS

gerçek olmakla birlikte, İsa felsefi sorunları tartışmak üzere gönderilmemiştir.
Dolayısıyla bir yanda Platoncu bir felsefe, diğer yanda onunla uyuşmayan bir felsefe olarak Hıristiyanlık var da, Augustinus bu ikisini evlendirmek gibi bir sorunla karşı karşıya kalmış diye bir durum yoktu ortada. Durum daha çok şöyleydi: (Sözgelimi Budacılıktan farklı olarak) Hıristiyanlık, büyük bölümüyle felsefi olmayan bir dindi ve Platoncu felsefenin, gerçekliğin Kitabı Mukaddes'in ilgilenmediği yönleri hakkında önemli hakikatler barındırdığına inanan Augustinus, Platonculuğu Hıristiyan dünya görüşüne yedirmeyi istedi. Gerçi bu yolda başarılı olmak için Platonculuğun belli bir veçhesini başat hale getirmemek önemliydi; zira –belki hemen fark edilmeyecek olsa da– bu yolun mantıksal sonuçlarından biri pekâlâ bu olabilirdi ve böyle bir durum Hıristiyanlıkla çelişirdi; çünkü, Hıristiyanlık Tanrı'nın kendini açınlamasıydı (vahiy) ve hakikatin açıklanmasında öncelik iddiası her zaman ona ait olmalıydı. Bir Hıristiyanın Hıristiyanlıkla çelişen bir şeye inanması sapkınlık (dalalet) olurdu. Felsefi öğretilerin ayrıntılı çözümlemesini yapmayı gündemine alırken Augustinus'un aklında bu düşünceler vardı. Felsefeye her zaman dinsel vahyin yanında ikincil bir rol verdi. Fakat, buna rağmen Augustinus'un mükemmel bir felsefesi vardır. Platoncu ve Yeni Platoncu felsefeyi, kilisenin gerçekliğin doğasıyla ilgili görüşüne yedirmeyi

ÖNEMLİ ESERLERİ

Dünyanın en büyük kitapları olarak kabul edilen iki kitap yazmak herkesin harcı değildir. Dünyadaki ilk ve bugün de en iyilerden biri kabul edilen özyaşam öyküsü olan İtiraflar (y. MS 400) bunlardan ilkidir. Diğeri de üniversitelerin ilahiyat bölümlerinde hâlâ zorunlu olarak okutulan Tanrının Kentidir (MS 413-426).

TANRI INAYETININ YITIRILMESI
MS 4. yuzyılda pek çok dusunur, cinsel uremenin, bu Düşüş'un bir sonucu olduğuna inanmaktaydı. Oysa Augustinus, cinselligin, Adem'in gunahıyla bozulmuş olsa da, insan doğasının Tanrı'nın tasarısına uygun temel bir parçası olduğunu dusunuyordu: Insan, kendi iradesinin eylemiyle dusmustu

başardı. Doğru bilginin, duyusal olmayan yoldan ilişki kurduğumuz maddi olmayan varlıkların zaman dışı ve kusursuz alanının bilgisi olduğu; bizde, bir yandan bedenimiz duyulur dünyanın uçucu ve bozulur maddi nesneleri arasında yer alırken, bir zamanlar bu alana ait olan, zaman dışı ve maddi olmayan bir yan bulunduğu; duyulur dünyanın bütün nesneleri geçici ve bozulur bir yapıda olduğundan bu dünyanın değişmeyen, doğru ve kalıcı bilgisinin olamayacağı, bu bilginin uçucu yanılsamalardan ibaret kalacağı biçimindeki Platon'un öğretileri ve yanı sıra daha bir yığın Platoncu öğreti, Hıristiyan hayat görüşünün öylesine tanıdık bir parçası haline gelmiştir ki pek çok Hıristiyan, İsa tarafından hiçbir yerde gerçekten dile getirilmese de, bu düşüncelerin Hıristiyanlıkla birlikte ortaya çıktığını ve onun doğal bir parçası olduğunu varsayar hale gelmiştir.

CEHENNEMDEKİ RUHLAR

Aziz Augustinus'un, kilise tarafından hiçbir zaman resmen kabul edilmemiş olmakla birlikte, uzun vadede ve pek çok açıdan trajik sonuçları olmuş öğretilerinden biri de takdiri ilâhi öğretisidir. Bu öğreti, Tanrı'dan bağımsız olarak yalnızca kendi irademizi kullanarak kurtulamayacağımız, kurtuluşumuz için Tanrı'nın merhametinin ve inayetinin zorunlu olduğu görüşüne dayanır. Cehenneme giden ruhlar, Tanrı'nın merhamet etmediği ruhlardır. Dolayısıyla, lanetliler Tanrı'nın seçimiyle lanetlenmişlerdir. Bu öğreti, sonraki yüzyıllarda sapkınlara işkence edilmesini ve yakılarak öldürülmesini –başka bir deyişle, onlara cehennemdeki lanetlenmiş ruhlar gibi davranılmasını– haklı göstermek için kullanılmış ve binlerce insan onun adına korkunç biçimde öldürülmüştür. Bu öğreti, (Marksizm'de ve başkalarında olduğu gibi) bir filozofun ortaya koyduğu kuramların, insanların katledilmesini haklı çıkarmak için kullanılmasına bir örnektir. Bu, soyut bir düşünceden muazzam pratik sonuçlar çıkabileceğinin bir kanıtıdır. Augustinus'un bu düşüncesinin, bin yıldan fazla bir süre önde gelen din düşünürleri (yalnızca Katolik değil, Luther, Calvin ve Jansen gibi Protestan kilisesinin önemli reformcuları) üzerinde güçlü bir etkisi oldu.

UYGARLIĞIN ÇÖKÜŞÜ

Augustinus, Roma İmparatorluğu'nun çöküş döneminde yaşadı. Yaşamı boyunca bildiği bütün uygar dünya, barbarlar tarafından yok edildi. Ölürken bile, aynı zamanda doğduğu kent olan Hippo, Vandalların kuşatması altındaydı; zaten Augustinus'un ölümünden sonra da teslim oldu. Bizim bugün Karanlık Çağ diye adlandırdığımız dönemde bu çöküş daha da ilerledi. İnsanın düşmüş doğasıyla ve içinde yaşamak durumunda olduğumuz bu dünyanın günahkâr niteliğiyle ilgili Augustinus'un kötümser görüşlerinin, kısmen bu koşullardan kaynaklandığına hemen hiç kuşku yoktur. *Tanrı'nın Krallığı*'nda, her kişinin nasıl aynı anda iki farklı topluluğun yurttaşı olduğu anlatılır: Bir yanda, değişmeyen ve bengi olan, doğru değerlere dayanan Tanrı'nın krallığı; öte yandan, şaşırtıcı bir hızla gelip geçen ve yanlış değerlere dayanan bu dünyanın son derece istikrarsız krallıkları vardır. Kendimizi her ikisi içinde yaşarken buluruz. (Okur, bu dünyalarla Platon'un iki dünyası arasındaki koşutluğu hemen fark edecektir).

Augustinus, Latin antikitesinin son büyük, pek çok kişiye gore de en büyük filozofuydu. Aynı zamanda, felsefi soruşturması, kendi dışındaki gerçeklik ya da çevresindeki toplum üzerine kafa yormaktan çok, kendi iç yaşamını didikleme biçimi almış ilk filozoftu da. Yine, dünya edebiyatına bir değil, tam iki mükemmel kitap: *Itiraflar*, (MS yaklaşık 400) *Tanrı'nın Krallığı* (MS yaklaşık 413-426) armağan etti.

İSPANYOL ENGİZİSYONU
Augustinus, münafıklara karşı biraz zor kullanmak gerektiğine inanmıştı. Görüşü Kilise hukukunun bir parçası haline geldi. 1478'de kurulan İspanyol Engizisyonu, 1492'de ve 1502'de Müslümanların ve Yahudilerin Hıristiyan olmasını şart koşan yasaların kabulünden sonra güçlendi.

CEHENNEM AZABI
Tanrı'nın Krallığı *(MS 413-26), ortaçağın en etkili kitaplarından biriydi. Augustinus, Düşüş'ten sonra Tanrı'nın, insanlığı seçilmişler ve lanetlenmişler olarak ikiye böldüğüne inanıyordu. Bu dünyada yersel ve semavi dünyalar iç içe geçmiştir; fakat, yeniden dirilişten sonra yalnızca seçilmiş olanlar Tanrı'nın inayetine mazhar olacaktır, lanetlilerse cehennemde ebediyen yanacaktır.*

Ouez que les deux estz
dour sime est de dieu et
lautre du dyable sont pu
nuces a tous iugz
pur nr saluacion sicut
nous auons a disputer
diligemment en ce liure
tant come no pourrons
par laide de dieu de quele condicion soit le tourmēt au
nr au dyable et a tous ceulx qui lui appartiennent.
Et ap̄ mesuly ame a tenir cette ordre ac ame apres
Je traicte de la beneurte des sainctz pour ac me le dit
tourment et beneurte pdurable sera auecques les
corps. Et semble estre non conuable chose que les corps
puissent ptre en tourment que laculle demeure sās
aucune douleur en beneurte pdurable. et pce q̄ est
le autay demonstrar que laculle pme ne soit mie a no
uuert et maniera monstre a demonstrer que on doyt
plus legierement ouurir a limmortalite des corps sont
auenir aux saintz auecie tristesse. Le cette ordre de
procedar ne vn pourt contre les diuines escriptures
esaucier aucunesfois la beneurte des bons est mise
deuant Et comme est ce on lest contenu q̄ culle a
bien seruy ioyt en la resurrection de vie et culle qui
mal seruyt en la resurrection du iugement. mais y
est aucunesfois ordre contraincte ou contraire sicom
me on lest escript Le filz de femme enuoiera ses an
ges a ceulz qui facisent et amassent to les esclandres

MAĞRİBİ MİMARİSİ
Mağribiler, MS 711'deki istiladan sonra İspanya'yı fethettiler ve sekiz yüzyıl boyunca ellerinde tuttular. Mağrip geleneği, Elhamra (1238-1358) kalesinde ve sarayında doruğuna vardı. Sütunlarıyla ve avludaki bahçeleriyle Elhamra, Avrupa Gotik mimarisinin Hıristiyan geleneklerinin yanı başında İslam mirasının nefis bir örneğidir. Resimde Saray'ın Aslanlı Kapı'sı görülmektedir

ORTAÇAĞ FELSEFESİ

PLATON'U, ARİSTOTELES'İ VE HIRİSTİYANLIĞI AYNI YAŞAM GÖRÜŞÜ İÇİNDE UYUMLU KILMAK İÇİN SÜRÜNCEMEDE KALAN ÇABALAR

Sonraki dönemde bilim ortaya çıktığından, ortaçağ felsefesi, Roma Katolik âlimleri dışında, son yüzyıllarda hak etmediği kadar ihmal edildi. Oysa kendisine gösterilecek ilgiyi karşılıksız bırakmayacaktır.

ROMA İMPARATORLUĞU'NUN ÇÖKMESİYLE birlikte imparatorluğun toprakları, birbirleriyle sık sık savaşan, çoğu pagan olan barbar kabilelerin istilasına ve işgaline tanık oldu. O zamana dek birikerek gelen Yunan, Helenistik ve Roma kültür hazinelerinden oluşan bu klasik uygarlık yerle bir edildi ve ardından Karanlık Çağ dediğimiz dönem başladı. Avrupalılar, çok uzun zamandan beridir uygarlığı Avrupa kültürüyle özdeşleştirme eğiliminde olduklarından –MS yaklaşık 600-1000 yılları arasında– Avrupa karanlık çağdan geçerken, dünyanın başka yerlerinde çok daha gelişmiş uygarlıkların var olduğunu belirtmek önemlidir. Bu dönem, bir zamanlar Büyük İskender'in egemenliğindeki imparatorluğun doğu yakasında ortaya çıkan ve oradan İspanya'ya kadar bütün

FELSEFENİN TESELLİSİ
Burada, Bayan Felsefe'nin, öğrencisi Boethius'u "fahişe esin perileri"nden –dört figürün inip çıktığı bir çarkı çeviren Bayan Yazgı– uzaklaştırmak için dil dökerken görüyoruz.

> *"O yüzden, talihsizlikten nasibini en fazla almış olanlar, talihin her kötü gidişinde mutlu olacaklardır"*
>
> BOETHIUS

> "BİR KİŞİ, DOĞASI USSAL TEKİL BİR TÖZDÜR"
>
> BOETHIUS

İSLAM DÜNYASI
Muhammed MS 632 de öldüğü sırada, İslam Arabistan'ın büyük bölümüne yayılmıştı. MS 751 e gelindiğinde İslam imparatorluğu Fransa sınırlarından neredeyse Çin e kadar uzanmaktaydı. İslam felsefede, matematikte gökbilimde ve tıpta büyük derlemeler gerçekleştirdi. Sanatta, büyük mimarlık, hattatlık, seramik ve dokuma eserleri ortaya koydu

Kuzey Afrika'ya yayılan İslam'ın altın çağıydı. Çin uygarlığı, işin erbabı tarafından Çin şiirinin en büyük dönemi olarak nitelenen Tang hanedanı devrinde (MS 618-907) doruk noktasına ulaştı. Seçkin bir Japon kültürü doğmakta ve klasik olarak anılacak dönemine doğru hızla ilerlemekteydi.

ROMALILAR İLE BARBARLAR ARASINDAKİ SAVAŞLARDAN BİR GÖRÜNÜM

MS 4. ve 5. yüzyıllarda barbarlar, Batı Roma İmparatorluğu'nun sınırlarından sızmaya başladılar. Gotlar ve Vandallar gibi bazı barbar halkların yoksul ekonomileri, onları yeni topraklar ve zenginlikler aramaya itti. MS 410'da başında Kral Alaricus'un bulunduğu bir Vizigot ordusu Roma'yı kuşattı. Aynı başarıyı MS 455'te Vandallar yineledi. MS 476'ya gelindiğinde Batı Roma İmparatorluğu artık yoktu. İtalya barbar kralların yönetimine girmişti.

Avrupa'nın gücünü ve kültürünü dünyaya etkin biçimde dayatmasına daha bir beş yüzyıl vardı. Karanlık çağda yaşayan biri, bu barbar ve cahil kıtanın Avrupa'nın günün birinde bunu yapabileceğini söyleseydi, sözleri büyük olasılıkla deli saçması olarak görülürdü. Bu dönemde eski klasik kültürü koruyan İslam dünyası oldu. Aristoteles'in eserleri, bunun felsefedeki en göze çarpan örneğidir. Bu eserlerin çoğu Avrupa'da kaybolmuştu, oysa Arap dünyasında muhafaza edilmekteydi ve 13. yüzyıla kadar Avrupa'da yeniden ortaya çıkmayacaktı
(12. ve 13. yüzyıllarda Arap dünyasıyla kurulan kültürel temas, Avrupa'nın düşünsel gelişmesinde –yalnızca Aristoteles konusunda değil– tümden dönüştürücü bir etki yaratacaktı).

Aristoteles'in karanlık çağda Avrupa'da mevcut tek eseri mantık yazılarıydı; çünkü Boethius (MS yaklaşık 480-524) tarafından Latinceye çevrilmişlerdi. Bu olağanüstü adam, İtalya'nın hâkimi Ostrogotların kralı Teodoricus döneminde yüksek görevlere geldi ve yıllar boyu onun konsüllüğünü yaptı. Ancak, düşmanlarının oyununa geldi; tutuklandı ve öldürüldü. Zindanda ölümü beklerken, o gün bugündür okunan *Felsefenin Tesellisi* adında bir kitap yazdı. Boethius'un kendisi Hıristiyan olmakla birlikte, başlıkta adı geçen teselliler, Hıristiyan olmaktan çok Stoacı ve Yeni Platoncu bir mahiyettedir. Boethius'un kitabı, ortaçağda çekimine karşı durulamayan iki, üç kitaptan biri olarak kaldı.

İRLANDA BİR DENİZFENERİ

Boethius'tan sonra Avrupa'nın içine yuvarlandığı barbarlık dönemi yedi yüzyıl sürdü. Bütün bu dönem boyunca, uygarlıktan kalanlara sıkı sıkı tutunmaya çalışan bireyler ve kurumlar, neredeyse tamamen savunma halindeydiler. Bu kurumlar arasında en başta geleni, dönemin ilk yarısında attığı her adımda var olma mücadelesi veren Hıristiyan Kilisesi idi. Dolayısıyla, kaygıdan uzak ve özgün düşünsel eserlerin yazılmasının beklenebileceği bir dönem değildi; zaten bu tür eserler de çok seyrekti.

Roma'nın Kuzey Avrupa'daki egemenliğine son veren Germen kabileler, Britanya'yı istila ve işgal

TANG HANEDANI

Çin'in Tang hanedanı (MS 618-907), Sui hanedanının (MS 581-618) yerini aldı. Bu dönem Çin için kültürel açıdan bir altın çağdı. Edebiyat heykel porselen ve çömlekte büyük ürünler ortaya konduı. Porselenin icadı (Avrupa'da keşfedilmesinden yaklaşık 1000 yıl önce) seramiğin yurtdışında büyük değer kazanması anlamına geldi. Tang çömlekleri (özellikle renkli camların kullanıldığı) yenilikçi teknikleriyle tanınmıştır. Bu dönem aynı zamanda ince metal ve değerli taş işleriyle de sürdürülmekteydi.

ettilerse de İrlanda denizinde durduruldular. Böylelikle İrlanda barbarlaşmadan uzak kaldı. Çok sayıda bilgili, okuryazar insan, Britanya'dan ve Kıta Avrupası'ndan kaçarak Irlanda'ya geldi. Bu gelişme, İrlanda'nın tarihinde hayranlık verici bir döneme yol açtı. Kabaca 6., 7. ve 8. yüzyıllarda İrlanda, uygar olmayan Avrupa'nın kıyısında adeta bir uygarlık karakoluydu. Karanlık çağın gerçekten tek seçkin filozofunun Irlanda'da ortaya çıkmasının nedeni budur. Bu büyük filozofun adı Ioannes Scotus'tu; biraz kafa karıştırıcı gelebilir, ama o günlerde İrlanda'nın Latince adı "İskoçya" idi. Zaman zaman Ioannes Scotus Erigena olarak da geçer. Ölüm ve doğum tarihleri bilinmemekle birlikte, MS 810 civarında doğduğu ve MS yaklaşık 877'de öldüğü sanılmaktadır.

İRLANDALILARIN HAÇ TASVİRİ
Kelt manastırları, yeni bimaye biçimleri ve teknikler sayesinde ilk dönem Hıristiyan sanatının en büyük örneklerini verdiler. 8. yüzyıla ait bu haç tasviri, İrlanda'da Haç'ın ilk örneklerinden biri olabilir

TANRISAL ÖZ-BİLGİ

Erigena, doğru akıl yürütmeyle yanlış sonuçlara varılamayacağından, akılla tanrısal vahiy arasında bir çatışma olamayacağını ileri sürdü. Bunlar, hakikate ulaşmanın birbirinden bağımsız yollarıdır ve her ikisi de geçerlidir. Böylece, Hıristiyan inancının bütün hakikatlerini ussal yoldan tanıtlamaya koyuldu. Bu yüzden çalışmaları resmi çevrelerin şüphesini çekti: Çünkü, eğer Erigena haklıysa, iman da, vahiy de zorunlu olmaktan çıkabilirdi. Felsefi yaklaşımı Yeni Platoncuydu ve bu açıdan büyük ölçüde Aziz Augustinus geleneği içinde yer almaktaydı. Fakat Augustinus'tan daha dakik bir düşünürdür: Kanıtlamalarının teknik niteliği daha yüksektir ve anlıksal hedefleri daha derinlere iner. Bu derin kanıtlamalarından birinde şu sonuca vardı Erigena: Tanrı, (olası bir bilgi nesnesi oluşturan bir varlık türü olmaması anlamında) bilinebilir bir şey olmadığından, kendisini bilmek, kendi doğasını anlamak, Tanrı için olanaksızdır. Yüzyıllar sonra bu görüşü genelleştirecek olan Kant, kendi doğasını anlamanın bilinç sahibi herhangi bir varlık için –yalnızca Tanrı değil, örneğin insan için de– olanaksız olduğunu söyleyecekti.

Erigena, bir yanda Aziz Augustinus ve Boethius, öte yanda 11. yüzyılda Anselmus arasında –beş, altı yüzyıllık bir dönemde– batıda ortaya çıkmış, büyük ölçekli bir sistem geliştirmiş tek filozoftu. Ancak, Anselmus'a geldiğimizde (12. yüzyılda Petrus Abelardus, 13. yüzyılda Roger Bacon ve Aquinolu Tommaso, ardından Duns Scotus, sonra Ockhamlı William gibi) karşımıza peş peşe yetenekli filozoflar çıkmaktadır. Bu, ortaçağın kapanmakta olduğu dönemdir.

AŞK HİKÂYESİ

Anselmus'un düşünce tarihine yaptığı en etkili katkı, 57. sayfada ele alıp açıkladığımız Tanrı'nın varlığıyla ilgili varlıkbilimsel kanıtlamadır. Dolayısıyla, burada hemen Abelardus'a atlayarak yola devam edebiliriz.

Abelardus'un (yaklaşık 1079-1142) yaşamının büyük bölümü Paris ve civarında geçti. Abelardus'la Héloise'nin trajik öyküsü, Tristan ile Isolde'nin veya Romeo ile Juliet'inkine eş, dünyanın büyük aşk öykülerinden biridir. Héloise, Notre Dame'lı Canon Fulbert'in kuzeniydi. O ve Abelardus birbirlerini gizli gizli sevdiler. Héloise'nin bir çocuğu oldu; bunun üzerine yine gizlice evlendiler. Canon'un kışkırttığı Héloise'nin kardeşleri, intikam almak için

ABELARDUS İLE HÉLOISE
Petrus Abelardus, en önemli yazılarında tümeller sorununu işleyen bir tanrıbilimci, mantıkçı ve ahlak filozofuydu. Héloise ile olan aşkı yüzünden, Héloise'nın amcası Notre Dame'lı Canon Fulbert tarafından iğdiş edildi. Bu resimde Héloise'i Abelardus'tan duvağını alırken görüyoruz.

KELT IRLANDASI
MS 5. yüzyıla gelindiğinde İrlanda Hıristiyanlık la tanıştı MS 600'de, kenar suslu kitapların ortaya çıkmasına yol açacak olan kendi kutsal yazı türünü geliştirdi. Bu dönemin ince metal işlerinin ve el yazmalarının üretilmesinde kralın hamiliği vazgeçilmezdi. 8. yüzyılda ve 9. yüzyıl başında İrlandalı keşişlerin hazırladığı ve daha sonra İrlanda'daki Kells manastırına gönderilen Kells Kitabı *hatırı sayılır sanatsal başarılarla dolu bu dönemde üretilmiş belki de en nefis resimli el yazması eserdir*

ŞOVALYELİK
Şovalyelik başlangıçta ortaçağdaki şovalyeleri anlatmak için kullanılan bir terimdi. Sonraları, bir şovalyeden beklenebilecek onurlu sadık ve nazik davranışları ifade eder hale geldi. Şovalyelik, en şövalı dönemini, Kudüslü Aziz Yuhanna Hastanesi Tarikatı gibi ilk şovalye tarikatlarının kurulmasına yol açan Haçlı Seferlerinin perçinlediği 12. ve 13. yüzyılda yaşadı

TANRI'NIN VARLIĞI KANITLANABİLİR Mİ?

Felsefenin ilk günlerinde, Tanrı'nın varlığıyla ilgili farklı kanıtlamalar arasında, bugün de çeşitli biçimler altında karşımıza çıkan üçü, önem bakımından sivrilmektedir.

EREKBİLİMSEL KANITLAMA

Evrenin bir planı ve amacı olduğu savı: Meşe palamutu, meşe haline gelir; yıldızların hareketi öngörülebilir bir seyir izler: Her şeyin belli bir amaca ya da plana göre davrandığı görülmektedir. Erekbilimsel açıklama, bir şeyin gayesine ya da hedefine göre açıklanması olduğundan, bu türden kanıtlamalara "erekbilimsel" açıklama adı verilir. Doğal görüngüleri ya nedenlerine ya da raslantısallığına göre açıklayan ve bilinçdışı görüngülerle ilgili her konuda amaç kavramının kullanılmasına son veren fizikte olsun hayat bilimlerinde olsun, modern bilimin ortaya çıkmasıyla bu tarz kanıtlamaların çekiciliği de azaldı. Yine, evrende büyük oranda bir düzenin var olduğu kesin olsa da, görünür bir kaos da söz konusudur; dolayısıyla düzen belki de vaktiyle abartılmıştır. Üstelik, her şeyin bir amacı olduğunu söylemenin anlamlı olup olmadığı ciddi biçimde sorgulanmıştır.

EVRENBİLİMSEL KANITLAMA

Evrenin var olmasının onu mutlaka birinin yaratmış olması anlamına geldiği savı –yoksa, hiçten kendi başına meydana gelmiş olamaz–, "evrenbilimsel" bir savdır. Bu savın en büyük zayıflığı,

sonsuz bir geriye doğru gidişe yol açmasıdır. Eğer evren, varlığının açıklanmasında başka bir şeye gerek duyacak kadar muhteşemse, o başka şeyin varlığı daha muhteşemdir; o zaman bunu nasıl açıklayacağız? Daha doğrusu bir açıklama bulursak o zaman ona da bir açıklama bulmamız gerekecektir ve bu böyle gider.

VARLIKBİLİMSEL KANITLAMA

Varlık "ontoloji" sözcüğü, varlığın doğasıyla ilgili her tartışma için geçerlidir. Tanrı'nın varlığı ile ilgili üçüncü büyük kanıtlamanan mucitinin, 16 yıl Canterbury Başpiskoposluğu yapmış Aziz Anselmus (1033-1109) olduğu sanılmaktadır. Olabilecek en yüce, en mükemmel varlığı düşünün der Anselmus. Düşündüğünüz bu varlık, var olmanın dışında istenilen her niteliğe sahipse, olabilecek en yüce ya da en mükemmel varlık değildir; çünkü, var olan bir varlığın var olmayandan daha yüce ve mükemmel olduğu açıktır. O nedenle, olabilecek en yüce, en mükemmel varlığın var olması gerekir. Mütefekkirler, bu kanıtlamanın geçerli olamayacağını düşünmekle birlikte, –Akhilleus ve kaplumbağa örneğinde olduğu gibi (s. 19)– yanlışının nerede olduğunu göstermek can sıkacak kadar zordur. 18. yüzyılın sonunda Kant, pek çok insana doyurucu gelecek biçimde bu zorluğu çözdü. Fakat bu kanıtlama hâlâ çekişme konusudur ve son yıllarda varlıkbilimsel kanıtlama felsefede kendini yeniden göstermiştir.

Günümüzde filozoflar arasında Tanrı'nın varlığının kanıtlamayacağı üzerine bir uylaşım vardır. Elbette bu Tanrı'nın var olmadığını söylemek anlamına gelmez; yalnızca, Tanrı'nın varlığı us yoluyla kanıtlanabilecek bir şey değildir demektir.

TESLİS
Teslis öğretisi –tek bir varlıkta kaim olan Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak Tanrının üçlü birliği–, Hıristiyanlık için esastır. Ortaçağ filozofları bu öğretinin doğasını çok tartıştılar. Baba, haçı tutan olarak, çarmıhtaki oğulun arkasında gösterilir. Kutsal Ruh da bir güvercinle temsil edilir.

"Günah, bir kadını arzulamakta değil, arzuya boyun eğmektedir"

PETRUS ABELARDUS

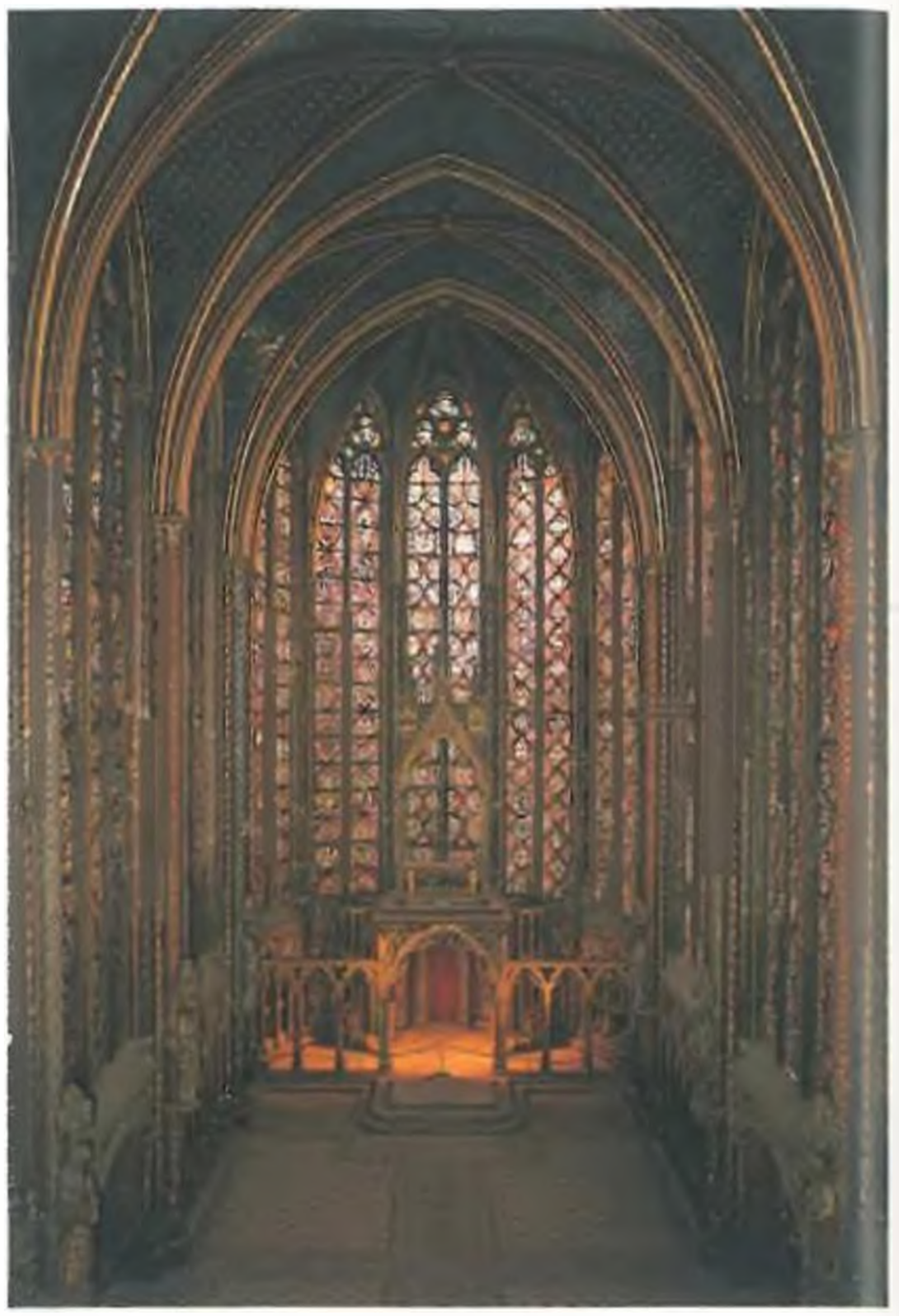
GOTİK RESİM
Gotik biçem ilk olarak ortaçağ sonlarının mimarisinde ortaya çıktı. Resimde yeni bir biçeme doğru değişim Cimabue (yaklaşık 1240-yaklaşık 1302) ve Giotto (yaklaşık 1267-1337) gibi İtalyan sanatçıların eserleriyle birlikte 13. yüzyıl sonlarında başladı. Bu dönemin sanatının en dikkate değer özelliği doğacılığıdır. Gotik biçem 15. yüzyılın sonuna doğru bütün Avrupa'da resim sanatının baskın biçemi hâline geldi.

bir gece Petrus'un odasına dalarak onu iğdiş ettiler. Öykü, Abelardus'un keşiş, Heloise'nin rahibe olmasıyla son bulur. Birbirlerine yazdıkları mektuplar, bugün dünya edebiyatının tanınmış örnekleri arasındadır.

Abelardus'un felsefe alanındaki en ilgi çekici yazıları, sonsuz sayıda farklı nesneye kesin olarak aynı biçimde uygulanabilecek "kırmızı" ya da "ağaç" gibi terimlerden oluşan "tümeller" sorunuyla ilgilidir. Bu terimler, bir şeyin var olduğunu ya da olmadığını gösterir mi? Platon, gösterdiklerini –kırmızılık İdeal Biçimi'nin var olduğunu ve her tekil kırmızı nesnenin özgül kırmızılığının, kusursuzluktan ne kadar uzak olsa da, bu İdeal Biçim'in bir kopyası ve yansıması olduğunu– söylemişti. Aristoteles ise bunu reddetmişti: Kırmızı nesneler elbette vardır; ama kırmızılık, var olan gerçek kırmızı nesnelerden ayrı ve onların dışında bir şey değildir demişti. Bu iki görüşten ilki, yani daha Platoncu olanı, "gerçekçilik" olarak bilinmeye başlandı: çünkü, tümellerin gerçek bir varoluşa sahip olduğunu ileri sürüyordu. İkinci ve daha Aristotelesçi olan görüşse, tümellerin, kendi başlarına var olan şeyleri değil, belli nitelikleri gösteren yararlı adlar olduğunu ileri sürdüğünden "adcılık" olarak bilinmeye başlandı. Gerçekçilerle adcılar arasındaki savaş, ortaçağ felsefesinin bitmeyen savaşlarından biri oldu. Bunun nedeni, kısmen gerçekten zor bir meseleyle ilgili olmasından, kısmen de tanrıbilim açısından, örneğin Teslis konusunda ciddi içerimleri olmasından kaynaklanmaktaydı. Abelardus, kılı kırk yaran şartlı bir adcıydı; fakat, bu sorun genel olarak doyurucu bir çözüme hâlâ kavuşmamıştır ve bugün (artık ortaçağ terminolojisini kullanmasak da) aynı sorunla boğuşmaktayız.

GÖLDEN YÜKSELEN EL KRAL ARTHUR'UN KILICINI ALIR
Arthur ile ilgili efsaneler 13. yüzyılda ortaya çıktı. Arthur'un öyküsü, Sir Thomas Malory tarafından Morte d'Arthur'un yayımlanmasından sonra, 1485'te son biçimini aldı

CENNET'İN NURU
13. yüzyılın büyük Gotik katedralleri, Avrupa'nın karanlık çağdan doğuşunun çarpıcı bir simgesiydi. Gotik mimarinin en güzel örneklerinden biri, pencere kafesleriyle süslenmiş, bu biçemin tipik özelliği olan aydınlık ve yüksek bir yapı olan Paris'teki Sainte-Chappelle'dir (1243-48). Dikey sütunlar ve sivri uçlu kemerler, gözün –ve ruhun– semaya çevrilmesine neden olmaktadır.

ORTAÇAĞ RÖNESANSI

13. yüzyılda Avrupa düşüncesinin ve uygarlığının, Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden beri ilk kez gerçekten tomurcuklandığına tanık oluyoruz. Bu, Hıristiyan ve İslam kültürleri arasında en verimli alışverişlerin gerçekleştiği bir dönemdi; Aristoteles felsefesi, Arap dünyasından tekrar Avrupa'ya döndü; Kral Arthur efsanelerini konu alan muhteşem bir romantik edebiyat doğdu; Charlemagne ile Nibelungenler etrafında bir edebiyat gelişti; büyük Fransız Gotik katedraller yapıldı. İngiltere'de Cambridge ve Oxford üniversitelerinin kurulmasına tanık olundu; yine, Magna Carta ve Avam Kamarası ile anayasal yönetimler devri başladı. Roger Bacon (yaklaşık 1220-1292), Oxford'da ders veren ilk kişilerdendi. Başarılarından çok, olanakları algılaması açısından olağanüstü biriydi. Matematiğe dayanan, fakat soyut akıl yürütmenin yanı sıra gözlemden ve deneyden de yararlanan birleşik bir bilimin olabileceğine ve olması gerektiğine inanıyordu. Bizzat kendisi optik

alanında özgün çalışmalar yaptı. Ampirik hakikat arayışında pratik gözlemin önemini kabul etmeye başlayan küçük, fakat gittikçe büyüyen bir insan grubu arasındaydı.

Fakat 13. yüzyılın en seçkin filozofu –çoğu insana göre 800 yıl önce yaşamış olan Augustinus'tan sonra gelen en büyük filozof– Aquinolu Tommaso'ydu (1225-74). Daha yakın dönemde Aquinolu Tommaso Romalı Katoliklerin gözünde uzun süre özel bir yere sahip olmuştur; çünkü Papa XIII. Leo, onun felsefesini Katolik düşünce açısından bir model olarak tavsiye etmişti. Bundan yüzyıl kadar sonra Aquinolu, Katoliklerin hürmetle andığı, Katolik Kilisesi'nin neredeyse resmi filozofu oldu. Ancak 1962-64'teki İkinci Vatikan Konseyi'nden sonra bu tutumda bir gevşeme gözlendi. Bugün Katolik düşünürler Aquinolu'yu daha rahatça eleştirebilmektedirler.

AQUINOLU TOMMASO

Aquinolu'nun büyük başarısı, kendi zamanına kadar batı düşüncesinde iyi temellendirilmiş bütün her şeyin engin bir bireşimini oluşturmak ve bunun Hıristiyan inancıyla uyuştuğunu göstermek oldu. Hatta Yahudi ve İslam düşüncesi dahil başka kaynaklardan da yararlandı. Gördüğümüz gibi, Hıristiyan felsefesi başlangıçtan itibaren yüksek dozda Platonculuk ve Yeni Platonculuk ihtiva

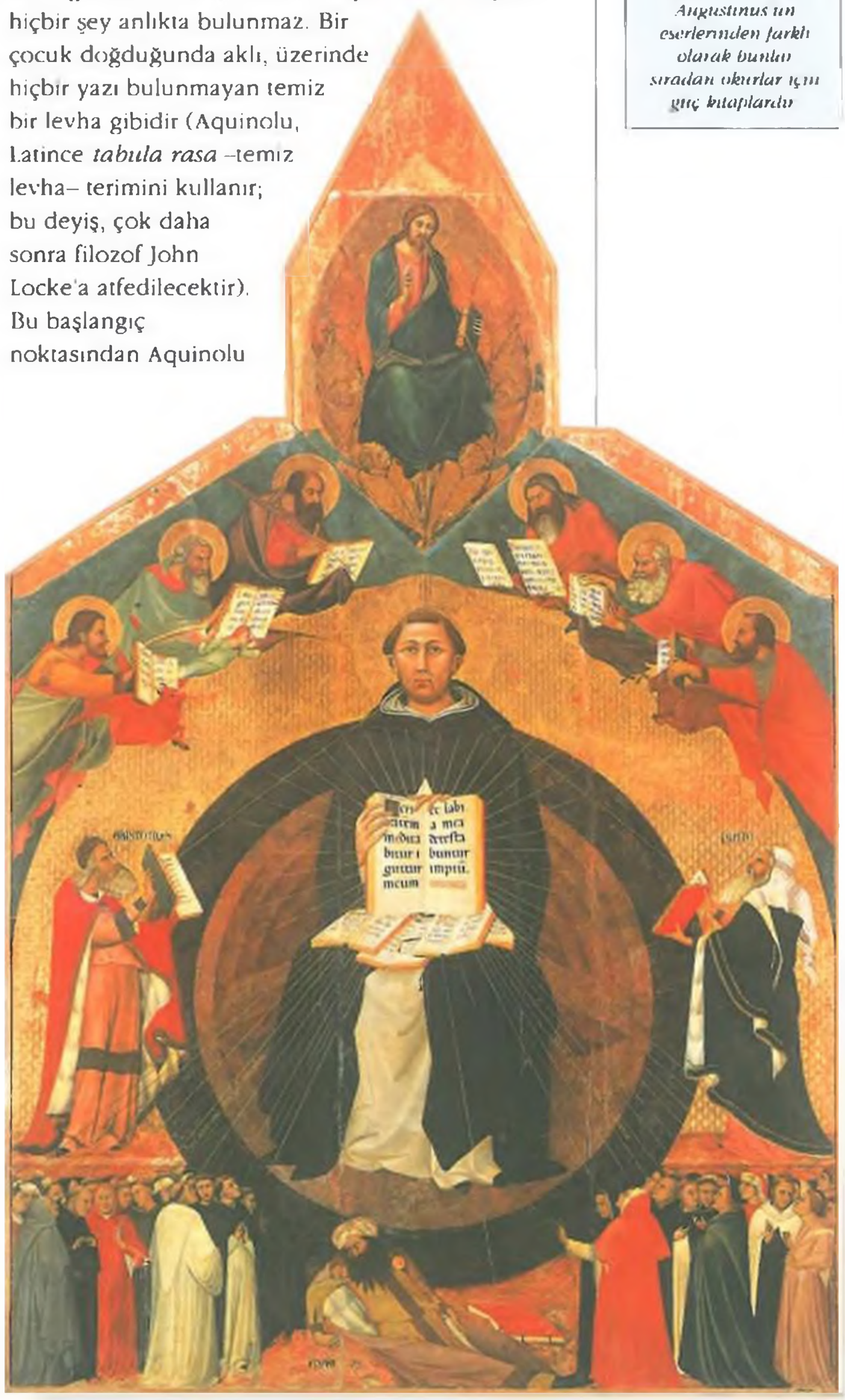
> "RUH EYLEMLERİYLE BİLİNİR"
>
> AQUINOLU TOMMASO

etmekteydi. Fakat, şimdi Hıristiyanlık Aristoteles felsefesiyle buluşuyordu ve bu felsefesinin de Hıristiyanlığa yedirilmesi gerekiyordu. Aquinolu'nun kurduğu felsefeye verilen adla Tommasoculuk, çoktandır ziyadesiyle Platonlaştırılmış bir Hıristiyanlıkla, Aristoteles felsefesi arasında son derece başarılı bir evlilikten oluşmaktadır büyük ölçüde. Bu geniş çaplı girişimin her anında Aquinolu, felsefeyle din ya da akılla iman arasındaki ayrımı titizlikle korur. Örneğin, ussal düşünce söz konusu olduğunda der, dünyanın bir başlangıcının olup olmadığı ve bir sonunun olup olmayacağı gibi sorular muallakta kalır; her ikisi de doğru olabilir. Fakat, bir Hıristiyan olarak, (ussal yoldan tanıtlanamasa bile) dünyanın Tanrı tarafından yaratılan bir başlangıcı olduğuna ve bir gün son bulacağına inandığını söyler.

Aristoteles'e dayanarak, bu dünya hakkındaki bütün ussal bilgimizin, daha sonra aklımızla düşüneceğimiz duyusal deneyimlerimizle elde edildiğini öne sürer. İlk önce duyularda olmayan hiçbir şey anlıkta bulunmaz. Bir çocuk doğduğunda aklı, üzerinde hiçbir yazı bulunmayan temiz bir levha gibidir (Aquinolu, Latince *tabula rasa* –temiz levha– terimini kullanır; bu deyiş, çok daha sonra filozof John Locke'a atfedilecektir). Bu başlangıç noktasından Aquinolu

ÖNEMLİ ESERLERİ

Aquinolu'nun en ünlü eserleri öğrencileri için yazdığı ve o zamandan beri kullanılan iki derlemedir Summa Theologiae (Tanrıbilimin Özeti) *ile* Summa Contra Gentiles (Katolik İman'ın Hakikati Üzerine). *Ancak Augustinus'un eserlerinden farklı olarak bunları sıradan okurlar için güç kitaplardır.*

AZİZ AQUINOLU TOMMASO

Aquinolu, Aristoteles'in eserlerini Hıristiyan düşüncesine sokmaya çalışan ilk filozoflardan biriydi. Pisalı Francesco Traini'nin Aziz Aquinolu Tommaso'nun Muvaffakiyeti *adlı resminde (14. yüzyıl) Aquinolu, Aristoteles (solda) ile Platon (sağda) arasında gösteriliyor.*

LONCALAR

Ortaçağ Avrupası'nda loncalar, mesleki çıkarların desteklenmesi amacıyla kurulmuş birliklerdi. Zanaat loncaları, belli bir ticaretle uğraşan üyelerin, standartları ve kazançları korumak amacıyla bir araya geldiği topluluklardı. Lonca üyeleri daha çok zanaat ve ticaret erbabıydı. İngiltere'de London City'de esnaf loncaları varlığını sürdürmüştür

TANRI DÜNYAYI YARATIR

12. yüzyıla ait bu nefis İspanyol gobleninde Tanrı yaratıcı olarak gösterilmektedir. Çevresindeki kompozisyonlarda Havva'nın Adem'den yaratılması, kuşlar ve balıklar ile Adem'in hayvanlara ad vermesi canlandırılmıştır

öyle uzlaşmaz bir ampirist bilgi kuramı geliştirir ki modern bir okur, bunun dinsel inancın yanında çok iğreti durduğunu düşünebilir.

Fakat, elbette Aquinolu, bu yolla bilgisini edindiğimiz dünyanın a'dan z'ye Tanrı tarafından yaratıldığına; dolayısıyla, bu yolla edinilen bilginin dini vahiyle çelişmesinin olanaksız olduğuna inanır.

ÖZ VE VARLIK

Varlık ve öz arasındaki ayrım, Aquinolu Tommaso'nun geliştirdiği ve o zamandan beri felsefede önemli bir rol oynamış bir ayrımdır. Bir şeyin özü, neliğidir ve bu, o şeyin var olup olmadığı sorusundan ayrı bir konudur. Basit bir örnekle bunu aydınlatalım. Eğer bir çocuk size "tek boynuzlu at nedir?" diye sorarsa, "başının üstünde uzun düz veya helezonik bir boynuz bulunan, genellikle beyaz, oldukça zarif bir at" diye yanıtlayabilirsiniz. Çocuk bu kez "tek boynuzlu atlar var mıdır?" diye sorarsa "hayır, yoktur" demeniz gerekecektir. Bu örnekte bu iki sorudan ilki, öz sorununa, ikincisi varlık sorununa ilişkindir. Eğer çocuk size kaplanları sorarsa, ona kaplanları bütün canlılığıyla anlatabilirsiniz; ama kaplanı ne kadar kapsamlı ve ayrıntılı betimlerseniz betimleyin, çocuk yine size "kaplan var mıdır?" sorusunu soracaktır; çünkü bu betimlemeden çocuğun kaplanların var olup olmadığını bilmesinin bir yolu yoktur. Yani bu her zaman ayrı bir sorudur: Size ayrıca soracağı bir soru. Aquinolu, Anselmus'un Tanrı'nın varlığıyla ilgili varlıkbilimsel savını reddederken işte bu ayrıma dayanmaktaydı: Anselmus'un tanımı, Tanrı'nın özünü verir; oysa, öze ilişkin nitelemeler, ne kadar tüketici olsalar da varlığı garanti etmezler.

Aquinolu, ayrıksı bir görüş gücüyle "bir şeyin var olması nedir?" sorusunu ele almıştır. Eğer bir şey yalnızca öz ise, kuvve olarak vardır, fiil olarak değil. Tanrı'nın dünyayı kendi isteğine göre yarattığı varsayıldığında, dünyanın özünün varlığından önce gelmesi gerekir. Fakat, Tanrı'nın kendi özünün varlığından önce gelmesi olanaksızdır; dolayısıyla Tanrı, salt varoluş olmak zorundadır.

Özün mü, yoksa varlığın mı önce olduğu sorusu, kuşaklar boyu filozofların üzerine çekiştikleri bir soru olacaktır. Felsefe tarihinde sıkça olduğu gibi, bu çekişmede bir tarafın Platon'la, diğer tarafın Aristoteles'le doğal bir yakınlığı olduğu görüldü: Özün her zaman varlıktan önce gelmesi gerektiği görüşü, desteğini Platon'un İdeal Biçimler kuramından (s. 27) alırken, hangisi olursa olsun özle ilgili bir kuramı, ancak zaten var olan nesnelerle ilgili bilgimizden türetebileceğimiz ve her tekil nesnenin, bilen özne tarafından ona atfedilen niteliklere sahip olmadan önce var olmasının zorunlu olduğu gibi görünüşte yukarıdakiyle çelişen

MİKROKOZMOS

Batı felsefesinde mikrokozmos mefhumu Sokrates dönemine kadar uzanır. İnsanın, makrokozmos ya da evren içinde düşünülen (yukarıdaki resimde görüldüğü gibi) küçük bir dünya olduğunu belirten bir terimdir.

iddia, Aristotelesçi bir yaklaşıma rahatlıkla uymaktadır. Tümellerin doğasıyla ilgili kanıtlamayla (s. 58) bu çekişme arasındaki koşutluk, okurun dikkatinden kaçmayacaktır.

OCKHAM'IN USTURASI

Aquinolu'nun savunduğu görüşler, teknik açıdan ortaçağın skolastik filozoflarının en üstün örneği olan Duns Scotus (yaklaşık 1266-1308) tarafından eleştirilmiştir. Açımlamaları ve kanıtlamaları öylesine dakiktir ki Scotus'u okuyanlar çoğu zaman bunun etkisinden kurtulamazlar. Scotus, akıl ile inanç arasındaki ayrıma her zaman içtenlikle bağlı kalmıştır. Örneğin, ruhun ölümsüzlüğüne inanmasına karşın, ruhun ölümsüz olduğuna ilişkin sözde "deliller"in hiçbirinin gerçekten bunu kanıtlamadığını söyler. Önde gelen Amerikalı filozoflardan C. S. Peirce (s. 186-87), Scotus'u "dünyaya gelmiş en derin metafizikçi"lerden biri olarak kabul etmiştir. İngilizce'deki "dunce" (mankafa) sözcüğünün, karaçalıcılar tarafından ölümünden sonra Scotus'un adından uydurulmuş olması olsa olsa bir ironidir.

Duns Scotus'un bazı eleştirileri, geriye bakıldığında (Locke, Berkeley ve Hume diye sıralanan) İngiliz ampirist felsefesinin bütün okulları arasında en ünlüsünün neredeyse atası olarak görünecek kadar kapsamlı bir ampirist yaklaşım

> "VAR OLANLARIN SAYISI ZORUNLU OLMADIKÇA ARTIRILMAMALIDIR"
>
> OCKHAMLI WILLIAM

geliştirmiş olan Ockhamlı William (1285-1347) tarafından daha da ileri götürüldü. Ockham'a göre zorunluluk diye bir şey, mantıkta vardır, şeylerin doğal düzeninde değil. Hatta doğada kesintisiz düzenlilikler bile olumsaldır; yani, olmaları zorunlu değildir, başka türlü de olabilirler. Bu, salt mantıksal kanıtlamalarla ya da kurgulamalarla dünyanın bilgisine ulaşamayacağımız anlamına gelir. Tersine, şeylerin gerçekte nasıl olduklarına bakmamız ve görmemiz gerekir. Doğal dünyanın bilgisi için bize güvenilir bir temeli ancak gözlem ve deney verir (elbette, daha sonra bunların üzerine akıl yürütmek gerekir). Ockham'la birlikte, o tarihten itibaren "bilimsel" olduğunu düşüneceğimiz yeni bir bilgi yaklaşımına giden yol anlıksal olarak açılmıştır. Ockham dendiğinde akla gelen en tanınmış düşünce, o zamandan beri kabul edilip kullanılmış olan Ockham'ın usturası ilkesidir. Aynı görüngüyle ilgili iki alternatif açıklamadan daha karmaşık olanında yanlış bir şeyler bulunma olasılığı daha fazladır. O yüzden, diğer her şey eşit olduğunda, daha basit olanının doğru olma olasılığı daha yüksektir. O nedenle, bir şeyi açıklamaya çalışırken her zaman varsaymamız gerekenin en azını varsaymalıyız. Var olanların sayısı zorunluluk olmadıkça artırılmamalıdır. İlk bakışta, daha basit açıklamaların daha karmaşık olanlara göre daha doğru olmasının daha olası olduğunu söylemek, sezgilere ters düşüyor gibi görünebilir; ama öyledir. Burada "diğer şeyler eşit olduğunda" ifadesi yaşamsal önemdedir. Einstein, "her şey mümkün olduğunca basit yapılmalı, daha basit değil" derken bu noktaya parmak basmaktaydı.

DUNS SCOTUS
İskoçyalı skolastik filozof ve tanrıbilimci Duns Scotus, Fransisken oldu ve Oxford'da, Paris'te, son olarak da olduğu yer olan Cologne'da araştırmalar yaptı, ders verdi. Duns Scotus'un felsefesi, Aristoteles'in ve Aquinolu'nun düşüncelerine bir tepkiyi temsil etmektedir.

HANIMEFENDİ VE TEK BOYNUZLU AT
Eğer sözünü ettiğimiz şey, tek boynuzlu atta olduğu gibi var değilse, o zaman sözcüklerimiz ne anlama gelebilir? Örnek önemsiz olmakla birlikte, felsefecileri uzun zaman uğraştıran öz ve varlık ile ilgili temel bir sorunu dile getirmektedir.

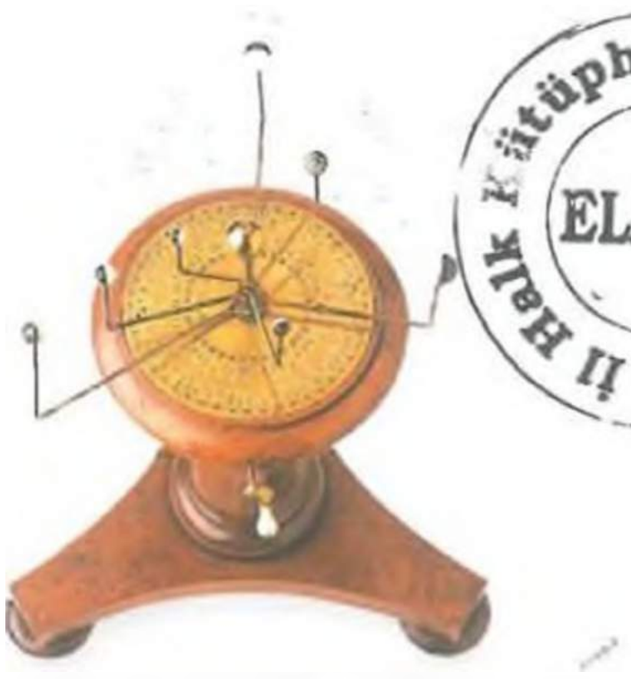
MİKROKOZMOS
Batı felsefesinde mikrokozmos terimi Sokrates dönemine uzanır. İnsanın makrokozmos yani evren içinde düşünülen (yukarıdaki resimde görüldüğü gibi) küçük bir dünya olduğunu belirten bir terimdir.

...kat
...egilse, o zaman sözcüklerimiz
yo...felsefecileri uzun zaman
ayrı... dile getirmektedir.

MODERN BİLİMİN BAŞLANGICI

SANDIĞIMIZIN TERSİNE, BİLİM ELİMİZİN ALTINDAKİ MESELELERİN, YANİ İNSAN İŞLERİNİN İNCELENMESİYLE, ANCAK DAHA SONRA EN UZAKTAKİ ŞEYLERİN, YANİ YILDIZLARIN ARAŞTIRILMASIYLA BAŞLAMADI. BİLİM YILDIZLARIN GÖZLENMESİYLE BAŞLADI, ORADAN İÇERİYE YÖNELDİ. BİLİMSEL GÖZLEM ALTINA ALINAN SON MESELELER, İNSAN İŞLERİ OLDU. MODERN BİLİMİN GETİRDİĞİ YENİLİKTEKİ ANA ÖĞE, KURAMLARIN, GERÇEKLİKLE DOĞRUDAN YÜZLEŞEREK SINANMASI; AÇIKLADIKLARI VARSAYILAN VERİLERİN GÖZLENMESİ, ÖLÇÜLMESİ VE DENETLENMESİYDİ. ONDAN ÖNCE KURAMLAR ESAS OLARAK TARTIŞMA VE AKIL YÜRÜTMEYLE SINANMAKTAYDI.

İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü
ELAZIĞ

GÜNEŞ SİSTEMİNİN MODELİ

19. yüzyıl başlarına ait bu model, Güneş Sistemindeki

MODERN BİLİMİN BAŞLANGICI

SANDIĞIMIZIN TERSİNE, BİLİM ELİMİZİN ALTINDAKİ MESELELERİN, YANİ İNSAN İŞLERİNİN İNCELENMESİYLE, ANCAK DAHA SONRA EN UZAKTAKİ ŞEYLERİN, YANİ YILDIZLARIN ARAŞTIRILMASIYLA BAŞLAMADI. BİLİM YILDIZLARIN GÖZLENMESİYLE BAŞLADI, ORADAN İÇERİYE YÖNELDİ. BİLİMSEL GÖZLEM ALTINA ALINAN SON MESELELER, İNSAN İŞLERİ OLDU. MODERN BİLİMİN GETİRDİĞİ YENİLİKTEKİ ANA ÖĞE, KURAMLARIN, GERÇEKLİKLE DOĞRUDAN YÜZLEŞEREK SINANMASI; AÇIKLADIKLARI VARSAYILAN VERİLERİN GÖZLENMESİ, ÖLÇÜLMESİ VE DENETLENMESİYDİ. ONDAN ÖNCE KURAMLAR ESAS OLARAK TARTIŞMA VE AKIL YÜRÜTMEYLE SINANMAKTAYDI.

İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü
ELAZIĞ

GÜNEŞ SİSTEMİNİN MODELİ

19. yüzyıl başlarına ait bu model, Güneş Sistemindeki gezegenlerin yörüngelerini göstermek için yapılmıştı.

MIKOLAJ KOPERNIK

Kopernik yeryuzune, her gun kendi eksen etrafında ve her yıl da sabit duran guneşın etrafında bir hareket yuklemekle modern bilim açısından uzun erimli sonuçları olan bir fikir ortaya atmışın Yeryuzu artık evrenin merkezi olarak gorulemezdi

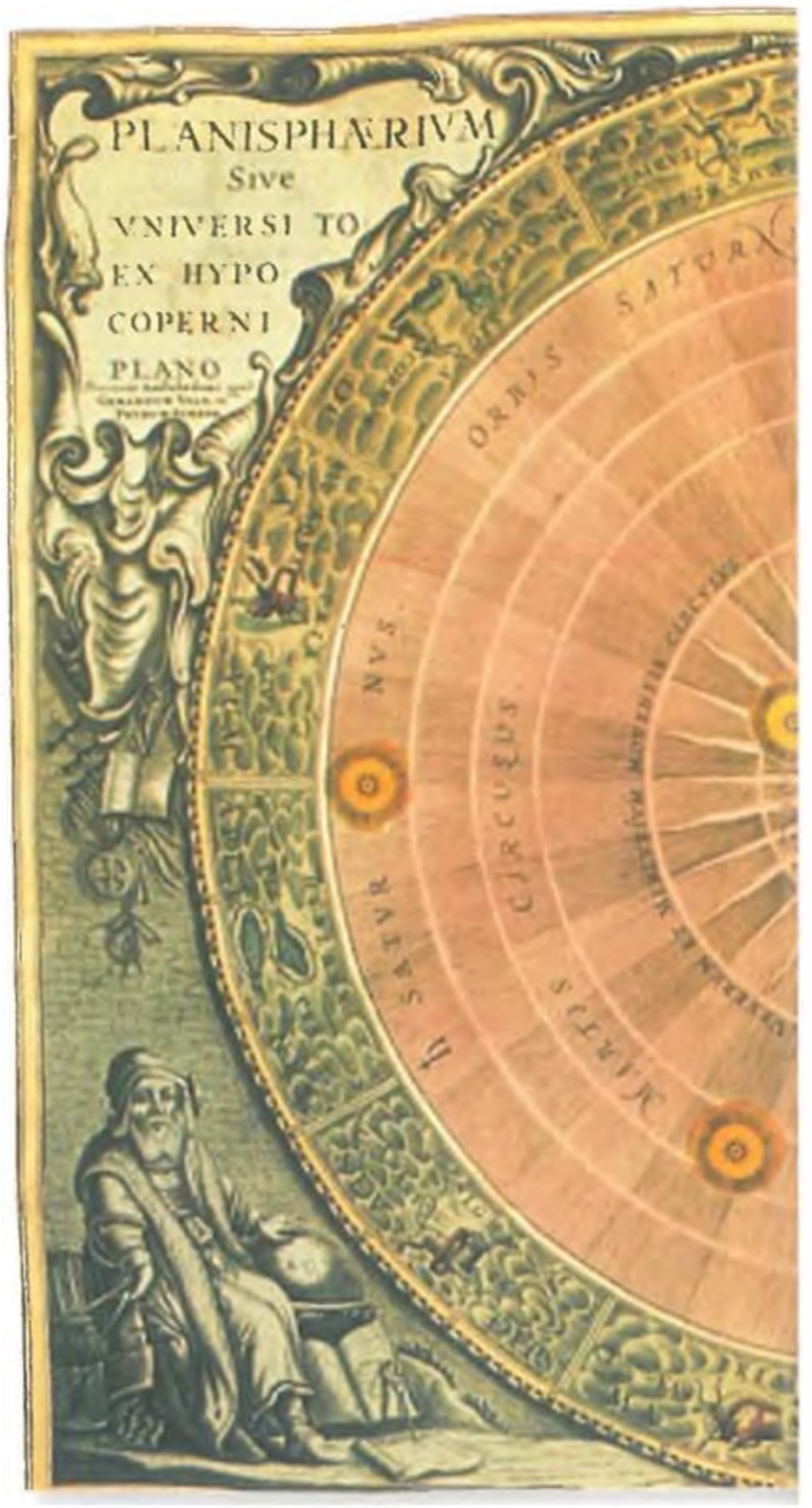
KOPERNİK İLE NEWTON ARASINDA

EVRENİN PEÇESİ KALKIYOR

16. ve 17. yüzyıllarda yeni bilim, insanın evren anlayışında o zamana kadarki en büyük değişikliğe yol açtı.

"Sen ki yeri hareketsiz ve sabit kıldın"

MEZMURLAR 93, TANRI'YA ATFEN

KOPERNİK SİSTEMİ
Modern gökbilimin kurucusu Polonyalı gökbilimci Mikolaj Kopernik, güneş sistemimizin merkezinde yerin değil güneşin bulunduğu fikrini ilen sürdü. Bu resimde, merkezinde güneşin bulunduğu, bilinen altı gezegenli Kopernik sistemi görülmektedir.

ESKİ YUNANLILARIN kuşaklar boyunca geliştirdiği gökbilim sistemi, MS 2. yüzyılda İskenderiye'de yaşamış ve o zamana dek inkişaf etmiş gökbilimini ilk kez sistemli bir anlatım haline koyup yayımlamış gökbilimci Ptolemaios'un adına istinaden Ptolemaios Sistemi olarak bilinirdi. Bu sistem, 16. yüzyıla kadar Avrupa'da gökbilimin temeli olarak kaldı. Bu sisteme göre, yeryüzü uzayda desteksiz asılı duran bir küreydi ve evrenin merkeziydi; gezegenler ve yıldızlar onun etrafında geniş daireler halinde hareket etmekteydi.

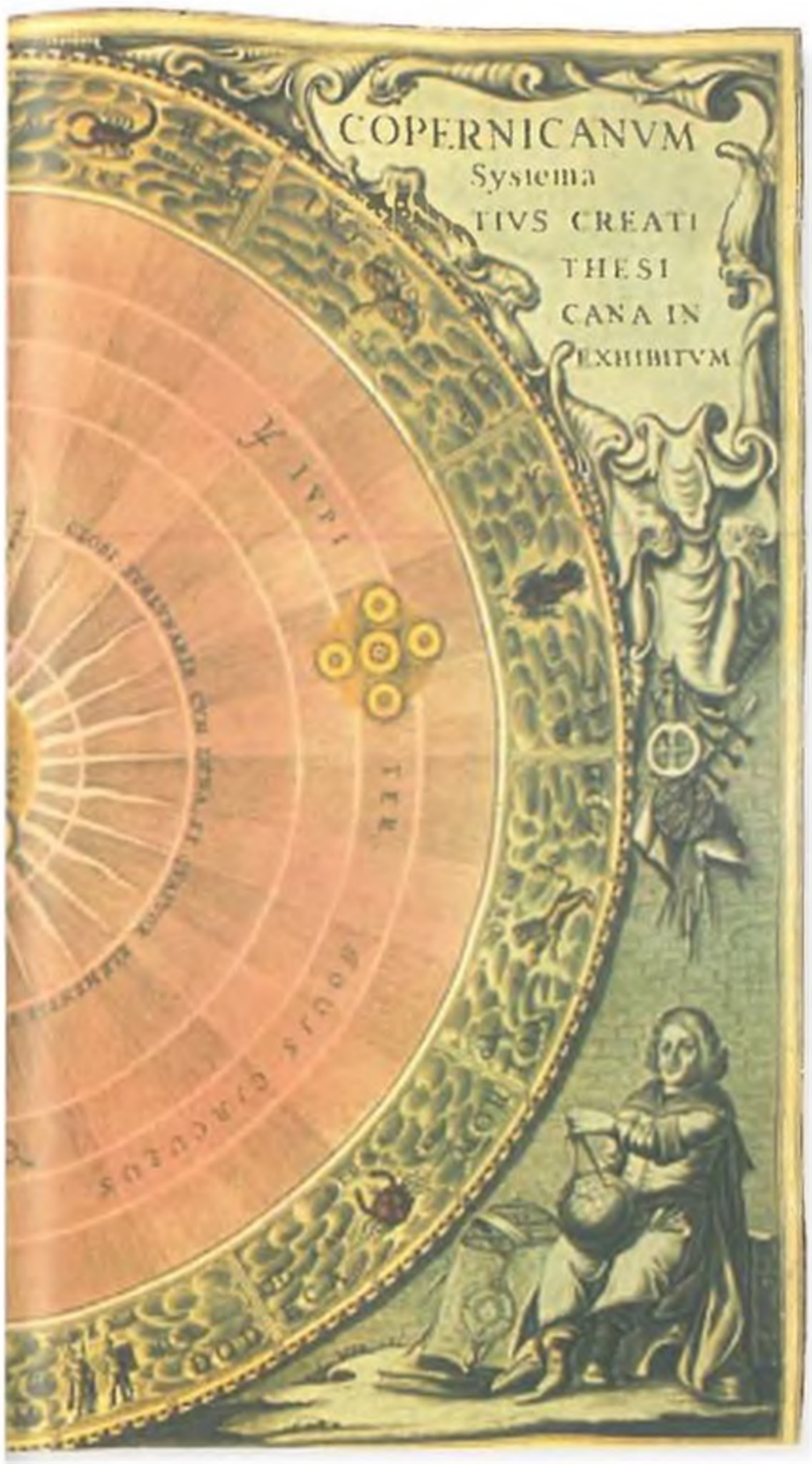
PTOLEMAIOS
İskenderiyeli matematikçi ve gökbilimci Klaudios Ptolemaios.
MS 2. yüzyılda yaşadı
En önemli kitabı olan *Almagest*'te yeryüzünü evrenin merkezine koydu. 16. yüzyıldan itibaren bu görüş, yerini yavaş yavaş merkeze güneşi koyan güneşmerkezli sisteme bıraktı.

YETKE TEHDİT ALTINDA

Ortaçağda Katolik Kilisesi, eskilerin ilmini ve irfanını Hıristiyan diniyle birleştirme genel programının bir parçası olarak Ptolemaios Sistemi'ni de Hıristiyan dünya görüşüne dahil etti. Bu görüşe göre, Tanrı dünyayı her şeyin merkezi olarak ve insanı da kendi imgesine göre, bu dünyanın efendisi olarak yaratmıştı. İnsanın bedeni öldükten sonra ruhunun gideceği bir ülke olan cenneti de göklerde kurmuştu.

Ruhbilim açısından bu manzara oldukça basitti. Gerçi onu desteklemek için gerekli olan matematik son derece karmaşık olsa da, manzaranın gözlemlenebilir kısmı az çok açıktı. Fakat, 16. yüzyılda Kopernik (1473-1543) adında Polonyalı bir kilise adamı, yeryüzünü evrenin merkezi saymak yerine güneşi merkeze koyarsak en ürkütücü matematik güçlüklerden çoğunun çözüleceğini söyledi. Bunu yaptığımızda, gezegenlerin açıklanması giderek güçleşen hareketlerinin ansızın açıklığa kavuşacağını gösterdi. Kopernik, bunun yalnızca bir hipotez olduğunu hep vurguladı. Düşüncelerinin yol açabileceği dertler konusunda bir fikri vardı; o yüzden yayımlanmalarını 1543'e kadar erteledi. Nitekim 1543 öldüğü yıl olacaktı. Ama o zaman bile kitabını Papa'ya ithaf etti.

Bütün yeni düşüncelerin her zaman başına geldiği gibi, Kopernik'in düşüncelerinin anlaşılması da zaman aldı. Ama anlaşıldıklarında "gök kubbe başına çöktü" deyişini kullansak yeridir. Çünkü Kopernik'in hipotezi yeryüzünün güneşin etrafında döndüğü anlamına geliyordu, tersi değil. Bu hipotezde kilisenin binlerce yıldır vaaz ettiği bir öğretiyi yalnızca inkâr etmekle kalmıyor Kitabı Mukaddes'le de düpedüz çelişiyordu.

"KOPERNİK'İN YETKESİNİ KUTSAL RUH'UN YETKESİ ÜZERİNE KOYMAYA KİM CESARET EDEBİLİR?"

JOHN CALVIN

93. Mezmur'da (Tanrı'ya atfen) şöyle denir: "Sen ki yeri hareketsiz ve sabit kıldın". Kitabın yayımlanmasından sonraki yüzyılda Kopernik'in kuramının kilise tarafından resmen mahkûm edilmesinde şaşılacak bir yan yoktur.

Fakat, öfkeye kapılan yalnızca Katolik Kilisesi olmadı. Önde gelen Protestanlar için de bu bir rezalet'ti. "İnsanlar, göklerin ya da semanın, güneşin ve ayın değil, yerin döndüğünü göstermeye uğraşan gökbilimci bir zıpçıktıya kulak veriyorlar ..." diye itiraz etti Luther: "Bu aptal, bütün gökbilimi tersine çevirmek istiyor; oysa kutsal kitap bize Yeşu'nun hareketsiz durmasını yere buyurduğunu söylemektedir, güneşe değil". Calvin de benzer şeyler söyledi: "Kopernik'in yetkesini Kutsal Ruh'un yetkesi üzerine koymaya kim cesaret edebilir?"

Bütün bu hezeyanın odağında yetke sorunu bulunmaktaydı. Kopernik bize evrenin doğası hakkında, gelişmeleri ve içerimleri tarihsel öneme sahip temel görüşler sunmaktaydı. Oysa onun düşünceleri üzerine çıkartılan gürültünün, kişisellikten uzak hakikat kaygısıyla hiçbir ilgisi yoktu. İnsanlar şu gerçeğin giderek daha çok farkına vardılar: Eğer Kopernik'in kuramı doğruysa, o zaman en saygın yetkeler, Kutsal Kitap, kilise, eski dünyanın bilgeleri, hepsi yanılıyordu. Eğer yetkeler bu konuda yanılıyorsa, pekâlâ başka konularda da yanılabilirlerdi. Bütün yerleşik düzen, hatta bizzat yetke fikrinin kendisi tehdit altındaydı.

YANLIŞ YÖRÜNGELERDE HAREKET

Kopernik'in düşüncelerinin zelzele etkisi yaratacak bir başka sonucu da, insanın evrendeki ayrıcalıklı konumuna son verilmesiydi. Biz insanlar artık her şeyin merkezi değildik. Artık her şeyin bizim etrafımızda dönmediği görülüyordu. Bu düşünce yayıldığında, en az insanların dine karşı tutumlarında olduğu kadar, genel insanî tutumlarda da depremvari sonuçlar yarattı.

MİKOLAJ KOPERNİK
Kopernik, ilk kez Cracow Üniversitesi'nde matematik ve klasik eğitimi görürken gökbilime ilgi duydu.

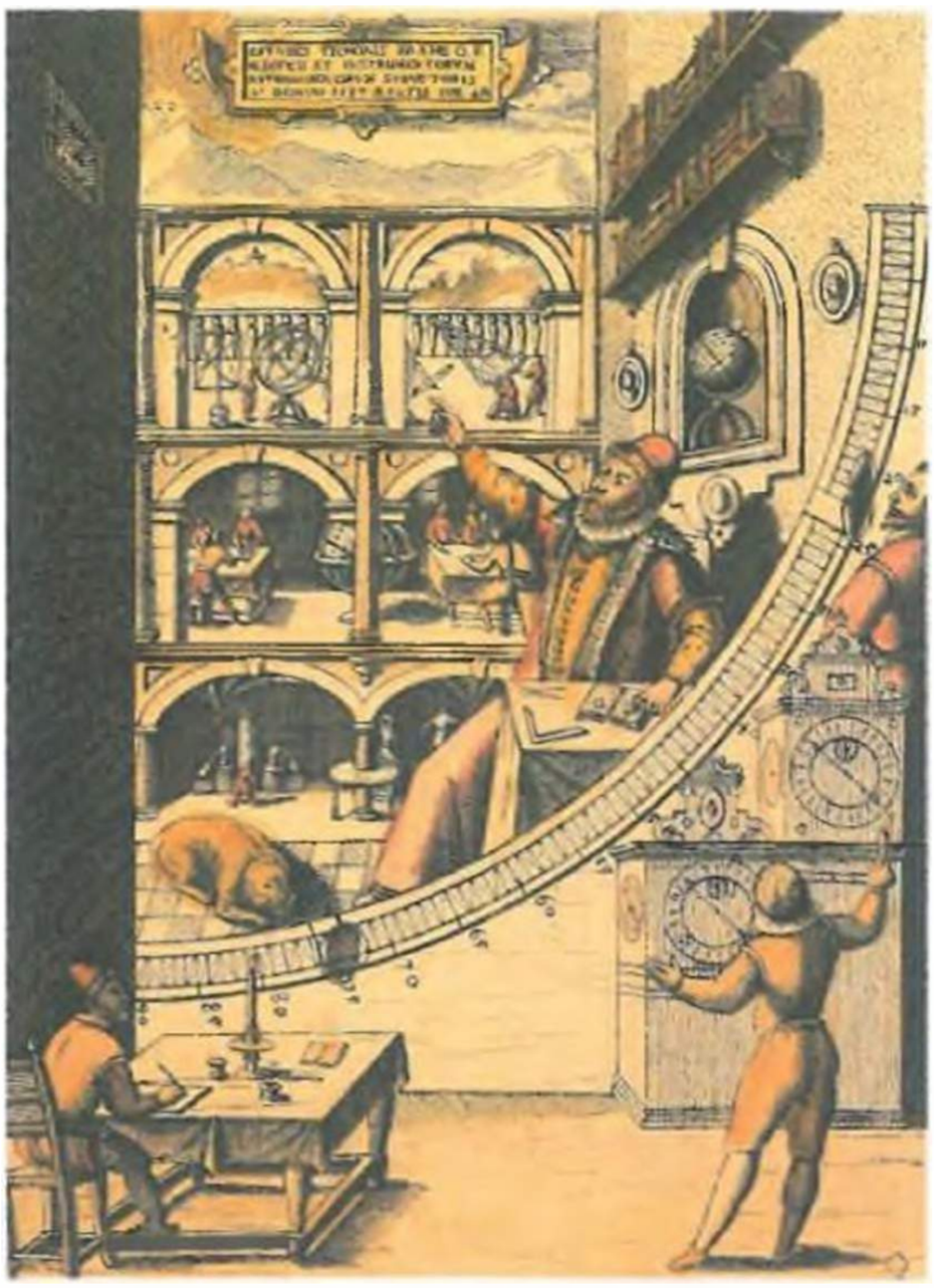
TELESKOP

Bir çift merceğin uzaktaki nesneleri yakınlaştırmakta kullanılabileceğini ilk kimin bulduğu bilinmiyor. 1608 de hepsi asağı ülkelerden olmak üzere üç rakip iddia sahibi, patent için başvurmuştur. İlk teleskoplar ışığı kırmak için mercekleri kullanıldığı "mercekli" teleskoptu. 1668 de Isaac Newton "aynalı" teleskopu tasarladı. Böylece mercek yerine ayna kullanılarak renk dağılmasından kurtulmak ve daha pürüzsüz bir görüntü elde etmek mümkün oldu.
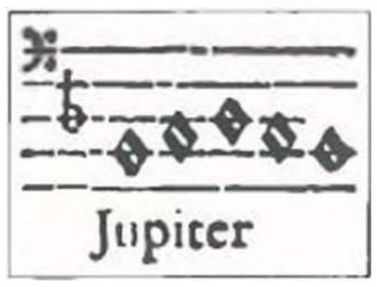
KOPERNİK'İN ÖNEMLİ ESERLERİ

Kilise'nin şerrinden korkan Kopernik gezegenlerin güneşin etrafında döndüğünü ilan ettiği De revolutionibus orbium coelestium libri (Göksel Kürelerin Hareketleri Üzerine) *adlı kitabının basımını hayatının sonuna 1543'e kadar erteledi.*

KEPLER'İN ESERLERİ
Yeni Gökbilim *nde* (1609) Kepler Mars gezegeninin yörüngesinin elips olduğunu kanıtladı. Dünyanın Armonileri *nde* (1619) bu gezegenin güneşten ortalama uzaklığıyla güneşin etrafındaki eliptik yörüngesinin tamamlanması için geçen zaman arasında ilişki kurdu

TYCHO BRAHE RASATHANESİNDE
Danimarka kralı II. Frederik, teleskop öncesi en büyük gökbilimcilerden olan Tycho Brahe'a Hven adasını verdiğinde, Tycho burada yıldızların dakik ölçümünü yapmak üzere bir rasathane kurdu. Bu gözlemlerde büyük madeni sekstantlar ve dörtlükler gibi aletler kullandı.

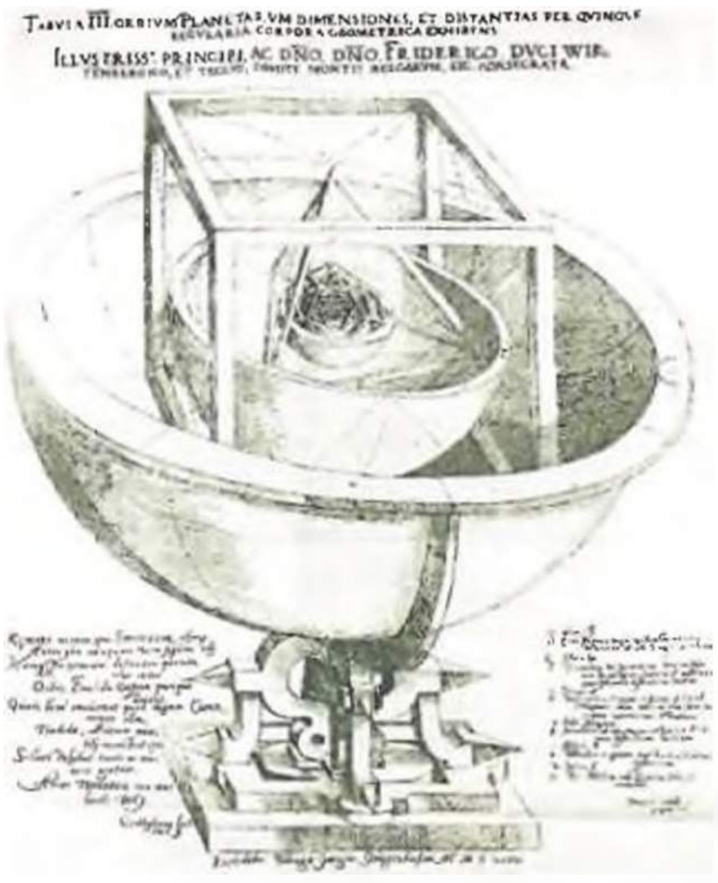
GEZEGENLERİN MÜZİĞİ
Kepler, eliptik yörüngelerinde gezegenlerin hızlarıyla müzikal armoni arasında bir ilişki olduğunu keşfetti. Daha sonra, güneşe en yakın ve en uzak olduklarında gezegenlerin hızlarından yola çıkarak müzikal gamları hesapladı. Yukarıdaki örnek, Kepler'in *Dünyanın Armonileri* adlı eserindendir.

JOHANNES KEPLER
Alman matematikçi ve gökbilimci Johannes Kepler (1571-1630), gökbilime ilgi duymadan önce tanrıbilim eğitimi aldı. Mars'ın yörüngesini inceleyerek bu gezegenin hareketinin yasalarını keşfetti ve gezegenlerin Kopernik'in düşündüğü gibi dairesel değil, eliptik bir yörünge çizdiklerini söyledi

Yetkelerin eleştirilmeden kabul edilmeleri olanaksızsa, bu Kopernik için de geçerli olmalıydı. Kopernik'ten sonra gelen gökbilimciler onun kuramını eleştirdiler ve gözlemlenebilir gerçeklikle karşılaştırdılar.

Teleskopun icadından önce yapılmış en büyük ve en doğru ölçümleri Danimarkalı gökbilimci Tycho Brahe (1546-1601) gerçekleştirdi ve elindeki bütün malzemeyi bir dahi olan Alman gökbilimci Johannes Kepler'e (1571-1630) devretti.

Kopernik, bütün gök cisimlerinin dairesel ve tek biçimli hareketler yaptıklarını kabul etmişti; oysa Kepler bu varsayımları yok etti. Gezegenlerin hareketinin dairesel değil, eliptik olduğunu ve yörüngelerinin bir bölümünde hızlarının arttığını gösterdi. Bu da, gökteki bütün hareketlerin bakışımlı olması gerektiğini söyleyen –eski Yunanlılarla birlikte estetik bir temelde başlamış, daha sonra ortaçağda dini bir temel kazanmış olan– yaygın varsayımı ortadan kaldırdı. Böylelikle evrenle ilgili –yetkelerin yetkesinin– kadim kavramlarından biri daha yıkılmış oldu.

KEPLER'İN AÇIKLAMASI
Kepler, matematiği gezegenlerin yörüngelerinin incelenmesine uyguladı ve gezegenlerin hareketine ilişkin yasalarını gözleme dayandırdı.

GALİLEO, PİSALI DEV

Bu dünyanın elinde iktidar bulunan yetkeleriyle kişisel bir çatışmaya girecek modern bilimin kurucularından ilkiydi Galileo (1564-1642). Roma Katolik Kilisesi'nin, sapkınlığı ortaya çıkarmak ve bastırmak üzere kurduğu bir mahkeme olan Engizisyon tarafından önce 1616'da gizli olarak, sonra 1633'de açıkça mahkûm edildi. Suçu iki yanlıydı: Birincisi, dünyanın ekseni etrafında döndüğünü; ikincisi, dünyanın güneş etrafında döndüğünü ileri sürmek. Bu düşünceler o sırada yaklaşık yüzyıllıktı; Galileo onları Kepler aracılığıyla Kopernik'ten almıştı. Fakat, neredeyse Galileo'nun hayatına mal oluyorlardı. Canını kurtarmak için düşüncelerinden caydı ve dünyanın hareket ettiği gibi bir küfrü bir daha asla desteklemeyeceğine söz verdi. Ancak, sözünden döndüğünü gösteren kağıtları imzaladığı masadan kalkarken, alçak sesle "ne değişti, yine dönüyor işte" dediği duyuldu.

Galileo, bir bilimadamından öte, harikulade bir bilimadamıydı. Teleskopu onun bulup bulmadığı tartışmalı bir konu olmakla birlikte, yıldızlara teleskopla bakan ilk kişi olduğu kesindir. Bu da gökbilimin bütün yapısını dönüştüren şey oldu. Galileo sarkaç ilkesini keşfetti; bununla, hem saat imalatı hem de saatlerin dakikliği değişti. Termometreyi icat etti. Onun zamanına kadar herkes daha ağır bir cismin daha hızlı düşeceğine inanıyordu; oysa Galileo şaşırtıcı bir keşifte bulunarak, dışarıdan bir baskıda bulunulmaması kaydıyla, ağırlıkları ne olursa olsun bütün cisimlerin aynı hızda düştüklerini gösterdi. Dahası, bu hızın aynı oranda (saniyede 32 feet) arttığını keşfetti. Top güllesinin bir eğri çizdiğini kanıtladı (topçuluk bilimi böyle başladı). Nihayet, hareket eden bir cismin, etkide bulunan başka bir güç yoksa ya da böyle bir güç etkide bulununcaya kadar doğal olarak düz bir çizgi boyunca hareketine devam

GALILEO'NUN MAHKEMESİ

1632'de yayımlanan İki Esas Dünya Sistemi Uzerine –Ptolemaiosçu ve Kopernikçi– Bir Diyalog *da Galileo, yeni bir evrenbilim ortaya koydu. Bu yüzden, geleneksel inançları neden sorguladığını açıklamak üzere Engizisyon'un önüne çıkartıldı. Sonunda Galileo'yu, dünyanın evrenin hareketsiz merkezi olduğunu açıklamak zorunda bıraktılar*

edeceğini gösterdi (Gök cisimlerinin ya da başka cisimlerin dairesel ya da elips hareketleri doğal olmaktan uzaktır).

Hareket eden bir cisme aynı anda çok sayıda farklı güç etki ederse, bunun cismin hareketi üzerinde yaratacağı sonucun, sanki ayrı ayrı ve art arda etkide bulunmuşlar gibi aynı olacağını keşfetti.

> "NE DEĞİŞTİ, YİNE DÖNÜYOR İŞTE"
>
> GALILEO GALILEI

Bu özellikle önemli keşif, tamamen yeni bir bilim dalı olan dinamiğe giden yolu açtı. Bilimde nesnellik ilkesini (renk ve koku gibi en dolaysız fiziksel deneyimlerin bile kişi olarak bilimadamlarının kayıtlı gözlemlerinden sistemli olarak ayıklanarak gözlemcilere bırakılması düşüncesini), bilinçli olarak ilk kez formüle eden kişi Galileo idi.

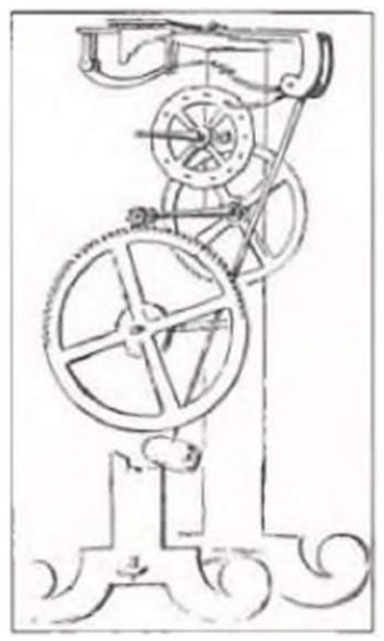
Galileo'nun başarılarıyla ilgili bu üstünkörü liste, ne kadar eksik de olsa, Galileo'nun bütün zamanların en özgün ve yaratıcı dehalarından biri olduğunu göstermeye yeter. Çalışmalarının, insanın dünya anlayışı, dolayısıyla düşünce süreçleri açısından yarattığı sonuçların haddi hesabı yoktur. Bütün kararsızlıklarına karşın, cesaretini topladığında, (Hıristiyan dininin yetkeleri dahil) her tür yetkenin ve erkin, bilimin hakikati aramasına karışmaya hakkı olmadığını ilan etti. "Ne fizikçi ne de mimar olan, ama buyurmakta kendini özgür hisseden mutlak bir despot! Zavallı hastalarının hayatını vahim biçimde tehlikeye atma, binalarının çarçabuk yıkılma pahasına, paşa gönlü oyle istiyor diye ilaç versin, binalar diksin. Neden?" *Uzak durun!* Yetkelere verdiği mesaj buydu. Bu tutumun yavaş fakat emin adımlarla yayılması, Avrupa'nın düşünsel ve toplumsal yaşamında devrimci değişikliklere neden olacaktı.

ISAAC NEWTON: BİLİMADAMLARININ ŞAHI

Bu öyküdeki insanlar arasında en büyük dahi –aslında bütün zamanların muhtemelen en büyük bilimadamı– bir İngilizdi: Isaac Newton

İTALYA'NIN AKADEMİLERİ

16. yüzyıl İtalyası'nın kent merkezlerinde edebiyat, felsefe ve bilim tartışmalarının yapıldığı çok sayıda akademi vardı. En ünlülerinden biri Galileo'nun öğrencisi Vicenzo Viviani (1662-1703) tarafından kurulan Floransa'daki Accademia del Cimento *(Deneyler Akademisi)'ydi. Akademi üyeleri biyoloji ve fizik gibi konularda çok çeşitli deneyler yaparlardı.*

SARKAÇLI SAAT

Galileo, sarkacın one ve geriye salınımlarının eşsüreli olduğunu gözlemledi. Sonra bu ilkeye gore çalışan bir saat tasarladı. Öğrencisi Viviani'nin çizdığı bu plan, 19. yüzyıla kadar gerçekleştirilemedi. Sarkaçlı saatler, daha ilkel olan atalarından çok daha dakikti.

GALILEO'NUN ÖNEMLİ ESERLERİ

İki Esas Dunya Sistemi Uzerine Diyalog da (1632) *Galileo güneş merkezli bir evrenbilim ortaya attı.*

Mekanikle ilgili ilkeler, Yeni Bilim Uzerine Konuşmalar *da (1638) ele alınmıştı.*

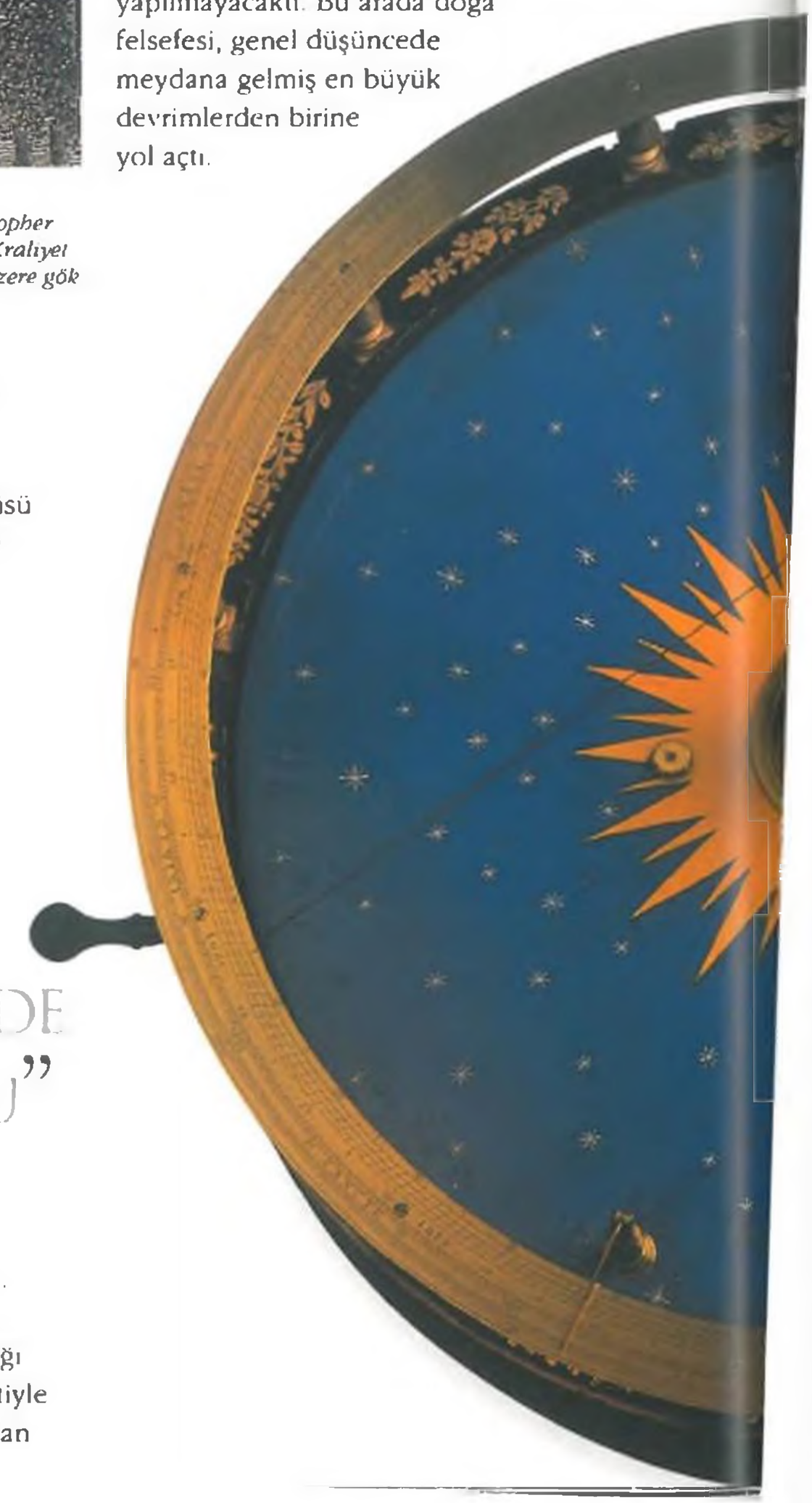
KRALİYET RASATHANESİ
1675'te II. Charles tarafından kurulan ve Sir Christopher Wren tarafından yapılan Greenwich'teki (İngiltere) Kraliyet Rasathanesi'nin amacı, denizciliğe yardımcı olmak üzere gök cisimleri hakkındaki bilgileri düzeltmekti.

NEWTON'IN KEŞİF ANI
Newton'ın, 1666'da bahçesinde ağaçtan bir elmanın düştüğünü gördüğünde çekimin önemini fark ettiği söylenir. Elmanın düşmesi, Newton'ı, bu örnekte yeryüzünün uyguladığı kuvvetin, ayın dünyanın etrafında eliptik bir yörüngede dünyaya doğru çekilmesini sağlayanla aynı kuvvet olup olmadığını sormaya yöneltti.

böyle bu yasalar Newton'ın hareket yasaları olarak bilinmeye başlandı. Yavaş yavaş, gezegen sisteminin tam ve dakik bir manzarasını oluşturmasını sağlayacak bir matematik-fizik sistemi kurdu. Yaptıklarını 1687'de yayımladı. Bu kitap, daha uzun olan Latince başlığının kısaltılmış halıyle bugün *Principia* olarak bilinmektedir. Kitap muazzam bir başarı kazandı. Papa'nın Galileo'yu dünyanın döndüğünü söylediği için açıkça mahkûm etmesinin üzerinden sadece 54 yıl geçmişti; şimdiyse Newton, insanlığa bütün bir gezegen sisteminin dakik işleyen bir modelini sunmaktaydı.

Doğanın işleyişini anlamaya çalıştığından, bu soruşturma tarzına "doğa felsefesi" adı verildi. O zamanlar felsefeyle bilim arasında bir ayrım yapılmamıştı ve sonraki yüzyıla kadar da yapılmayacaktı. Bu arada doğa felsefesi, genel düşüncede meydana gelmiş en büyük devrimlerden birine yol açtı.

(1642-1727). Tam bir öncüye yakışır biçimde meslek yaşamının başında bir yıl içinde, 23-24 yaşlarında ışığı oluşturan parçaların özelliklerini doğru biçimde analiz etti, kalkülüsü buldu ve yerçekimi kavramını sadece formüle

> "EĞER ONU UZAKTAN GÖRSEYDİM, DEVLERİN OMUZLARI ÜZERİNDE DURUYOR OLURDU"
>
> ISAAC NEWTON

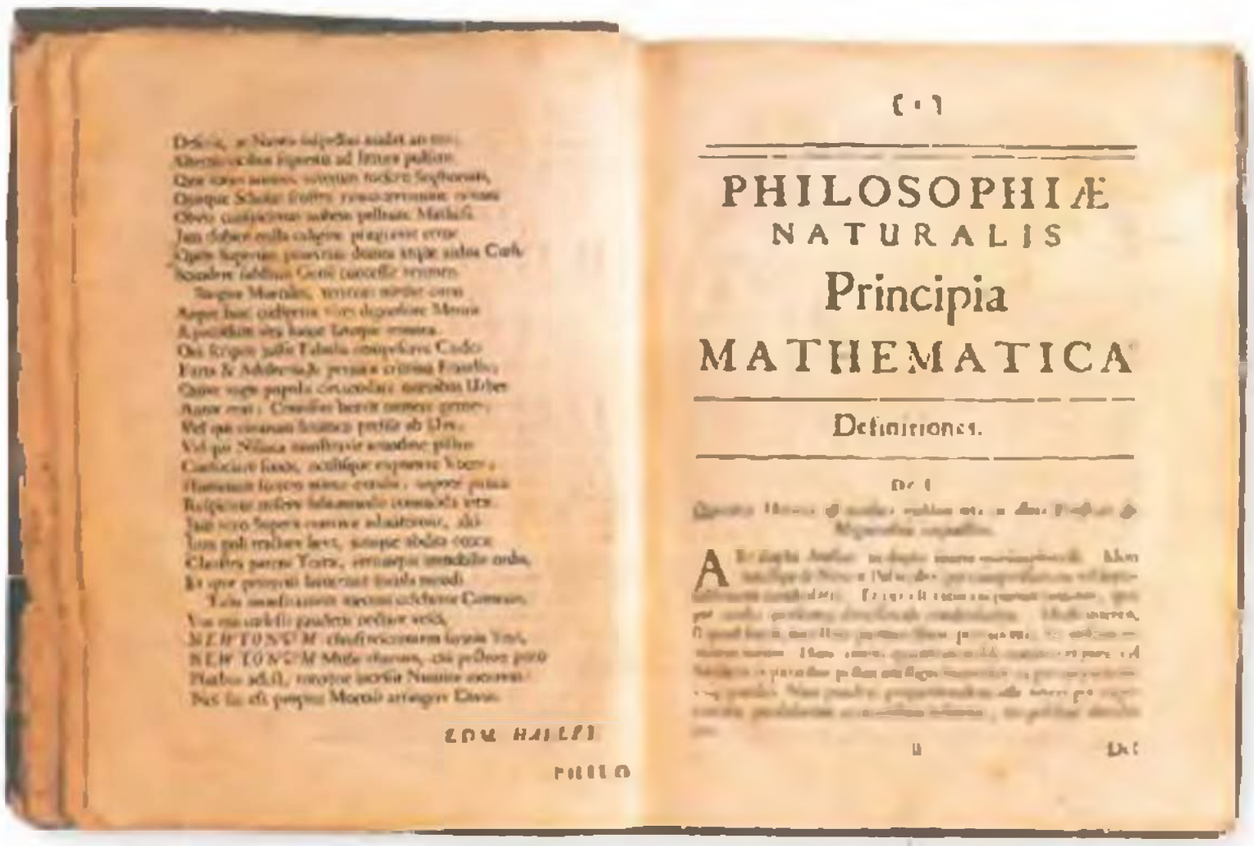
etmekle kalmadı, yerçekimi yasasını da buldu.

Çalışmaları ona, Kepler'in ve Galileo'nun çalışmalarını düzeltme ve dakikleştirme olanağı verdi. Örneğin Kepler'in gezegenlerin hareketiyle ilgili üç yasasını yeniden formüle etti ve bundan

thagoras'ın, bütün maddi evrenin matematiğin imleriyle açıklanabileceği yolundaki kuşkulu rüşü, iki bin yıl sonra doğrulandı ve ispatlandı.

Çünkü, şimdi fizik evrenin işleyişinin gerçekten salara bağlı olduğu, bu yasaların insanlar afından anlaşılabilir ve eşitlikler halinde ifade lilebilir olduğu kanıtlandı.

Değişmez olduklarından bu eşitlikler sanoğluna ilk kez bilimsel tahminde bulunma ıcü verdi. Herhangi bir fiziksel sistemin mevcut ırumu eksiksiz betimlenebildiğine göre, Newton ısalarının yardımıyla bu sistemin ileride ne labileceği de doğru olarak tahmin edilebilirdi. Bu a, yeni bilimi idrak eden pek çok insana, daha nce olmadığı kadar bir efendilik duygusu (anlıkları ayesinde evreni bir biçimde evcilleştirebilecekleri duygusu) kazandırdı. Newton mekaniği, Endüstri Devrimi'ni mümkün kılan makinelerin

NEWTON'IN *PRINCIPIA'SI*
En önemli kitabı olan tek ciltlik Principia *'da Newton, gezegenlerin güneşin çevresinde yörüngede dönmelerini sağlayan şeyin çekim kuvveti olduğunu tanıtlamanın yanında, üç hareket yasasıyla yerçekimi kuramını açıklar*

gelişimine uygulandıkça bu duygu da sonraki kuşaklarda çok daha güçlenecekti. İnsanoğlunun yalnızca kuramsal anlık açısından değil, tahakkümün ve sömürünün en doğrudan pratik koşulları bakımından da doğanın gerçekten efendisi haline geldiği görülüyordu. Ancak, dünyanın artık evrenin merkezi olarak değil, küçük bir yıldızın küçük bir gezegeni olarak görülmesiyle, evrenin var olmasında insanla ilgili bir amacın bulunması gerektiğine inanmak zorlaştı. Sonraki üç yüzyılda batıyı bariz biçimde niteleyen Tanrı'nın varlığına inançsızlık buradan başladı ve hızla yayıldı; insanlar, giderek kendilerini bilinen evrenin tanrısı gibi düşünmeye başladılar.

YENİ BİR DÜNYA GÖRÜŞÜ

Bütün bunlar, geleneksel düşünce yapıları ve yetkeleri üzerinde kıyameti andıran sonuçlar yarattı. Hakikat arayışında geleneğin engel oluşturduğuna, yetkenin de yeri olmadığına inanılmaya başlandı. "X doğrudur" biçimindeki bir önermeye artık "hangi yetke bunu söylüyor?" sorusuyla değil, "bununla ilgili kanıtınız ne? Deliliniz nerede?" diye karşılık veriliyordu. Sonunda yetkeler de, başkaları gibi eleştirel sorgulamaya açık, hesap sorulabilir varlıklar olarak görülmeye başlandı.

"Newton'ın heykeli; kristali andıran sessiz çehresiyle tek başına düşüncenin garip denizlerinde durmadan dolaşan bir aklın mermerden göstergesi gibi"

WILLIAM WORDSWORTH

SAAT GİBİ ÇALIŞAN EVREN
Dünyanın ve ayın merkezdeki güneşin etrafında yörüngede döndüğü güneş sistemine ait bu saat modeli, 1712'de John Rowley tarafından yapılmıştır. Dördüncü Orrery Kontu'nun adını alan (onun için yapılmıştı) bu model, Newton'ın evren görüşünü dev bir makine olarak yansıtmaktadır

NEWTON'IN ÖNEMLİ ESERLERİ

Principia *da (1687) Newton yerçekimiyle ilgili bir kuram formüle etmiş ve hareketle ilgili üç yasa ortaya koymuştur*

Opticks *inde (1704) beyaz ışığın, kırmızıdan mora gözle görülür spektrumun bütün renklerinden meydana geldiğini tanıtlar*

BIÇIMSEL IHTİŞAM

André Le Nôtre'un yaptığı bu Vaux-le Vicomte bahçeleri (1656-61), güçlü bir eksen vurgusu taşımaktadır. Matematik formüllerden türetilmiş geometrik tasarımlar, 17. yüzyıl düşüncesinin felsefi düşüncesini ifade etmektedir.

ANDRÉ LE NÔTRE

Fransız peyzaj mimarı André le Nôtre (1613-1700) bahçeciliğin klasik biçimini kusursuzluğa vardırdı. Versailles ve Vaux-le-Vicomte'daki bahçeler çağın mükemmel bir simgesidir. Konağın ana girişinden başlayan ana aksı ve geniş bir taraçayla dengeli ve geometrik bir yapıdadır. Korkuluklar, fıskiyeler ve heykeller, hakimli bir plan çerçevesinde yerleştirilmiştir.

Elbette, bu düşünsel hareketlerin kendilerini geliştirmesi zaman aldı; fakat, ortaçağ dediğimiz şeyin sona erdirilmesinde önemli bir rol oynadılar.

Katolik Kilisesi, Avrupa'nın düşünsel ve kültürel yaşamı üzerindeki denetimini –Protestanlığa geçen ülkelerde tamamen, Katolik kalan ülkelerde de belli derecelerde (ama uzun vadede oralarda da neredeyse tamamen)– kaybetti. Bu yolla bilimsel düzeyde alaşağı edilen dünya görüşü temelde

> "ORTAÇAĞIN SON BÜYÜLERİ"
>
> MATTHEW ARNOLD

Aristotelesçilikti. Ortaçağın son yüzyıllarında Aristoteles'in çalışmalarını Katolik Kilisesi'nin dünya görüşüne dahil etmek için düşünürlerin nasıl uğraş verdiklerini ve bu uğraşının Aquinolu Tommaso'da nasıl doruğuna vardığını daha önce gördük (s. 59). Başarılı oldukları ölçüde, şu sonuç kaçınılmazdı: Avrupa'nın düşün ve kültürel yaşamının önde gelen simalarından pek çoğu, –önce Rönesans, daha sonra Reform döneminde– Hıristiyan kiliselerinin egemenliğinden kurtulmaya ya da onlara aldırmamaya başladıklarında, bu sadece kiliselerin ve kutsal kitabın değil, aynı zamanda Aristoteles'in de yetkesini reddetmek anlamına geliyordu. Dolayısıyla yeni bilimsel dünya görüşü, kendini Aristoteles'in dünya görüşüne *karşı* kabul ettirmek için kuşaklar boyu mücadele vermek zorunda kaldı.

YENİ ÖĞRENİM

Ortaçağın sonunda Katolik Kilisesi, Avrupa'daki düşün yaşamının tutum ve değerleri üzerindeki yetkesini kaybetti: İnsan artık kendi yazgısından kendisi sorumluydu.

"Ve Tanrı dedi: NEWTON OLSUN!"

Isaac Newton'ın, (belki Einstein dışında) gelmiş geçmiş en büyük bilimadamı olduğu kabul edilir. Newton diğer şeylerin yanı sıra, dünyanın uzaydaki hareketlerini ve dünyanın bir parçası olduğu gezegen sisteminin işleyişini büyük bir doğrulukla anlatan ilk insandı.

İnsanlar, uzaydaki yerlerinin doğasını anlamadan dünyanın üzerinde yüzbinlerce yıl yaşadıktan sonra, bunu ilk açınlayan Newton oldu. İnsanlık tarihinde eşsiz bir açınlama anıydı bu. Şair Alexander Pope'un ünlü dizeleriyle:

Doğa ve Doğa'nın yasaları
gecenin karanlığında saklıydı
Tanrı dedi Newton olsun! Ve
Her şey aydınlandı.

Fakat, Newton sadece şeylerin büyük düzeninin üstündeki örtüyü kaldırmadı. Bu düzenin yasalarını, yeryüzündeki bütün nesnelerin hareketine de uyguladı. Statik ve dinamik bilimlerini mükemmelleştirdi. Bu yasaların teknoloji aracılığıyla uygulanması, ileride Endüstri Devrimi'ni mümkün kılacak, böylelikle –toplumların doğası şöyle dursun– dünyanın çehresini değiştirecekti.

Newton'ın çalışmaları felsefe açısından muazzam sonuçlar yarattı. O andan sonra her filozof yeni bilimi göz önüne almak; gerçeklikle ilgili her betimleme, bilimin açınladığı gerçekliğe akla uygun biçimde dahil edilmek zorundaydı. Sadece bu da değil. Bilginin doğasıyla, elde edilme yoluyla ve temelleriyle ilgili her anlatı, güvenilir ve inanılır olmak istiyorsa, bilime başvurmak zorundaydı.

BİLİMİN AÇINLAMALARIYLA TANRI İNANCI NASIL BAĞDAŞTIRILABİLİRDİ?

Kilise'nin ve Devlet'in kadim yetkelerinin sözü bilimde geçmiyordu. Hakikatin ne olduğu, onların söylediklerine bağlı değildi: Hakikat, onlardan bağımsız biçimde işleyen yöntemlerle kanıtlanacaktı artık. Böylece, yerleşik yetkeler toplumun düşün yaşamındaki yerlerini kaybettiler.

İnsanlar, inançlarının temellerini sorgulamaya başladılar. Bütün cisimlerin uzaydaki hareketlerinin bilimsel yasalara bağlı olduğu biliniyordu; peki ya kendi bedenlerimiz? Onların hareketleri de bilimsel yasalara bağlı mıydı? Eğer öyleyse, özgür irade diye bir şeyden söz edilebilir miydi? Bedenlerimizin denetimi bizde değil miydi? Eğer özgür irade diye bir şey yoksa, bu, ahlak diye bir şeyin de olmadığı anlamına mı gelmekteydi? Son olarak, eğer bilim bütün fiziksel görüngülerin tam ve doğru bir açıklamasını yapabiliyorsa, artık Tanrı'ya inanmaya ne gerek vardı?

Newton'dan sonra yüzyıl boyunca en büyük filozoflar bu sorularla yatıp kalktılar. Bilimin açınlamalarıyla Tanrı inancı nasıl bağdaştırılabilirdi? Bilimsel yasaların yönettiği bir dünyada ahlakın işlevi ne olabilirdi? Belirlenimci bir evrende özgür irade nasıl mümkün olabilirdi? Newton'ın çalışmaları, kendisinden sonraki çağın sadece biliminin değil, felsefesinin de gündemini oluşturdu.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Hükümdar *da (1513) Machiavelli yeni bir hükümdarın iktidarını nasıl güçlendireceğini anlatır. Deneysel bilimin yöntemlerini siyasete uygular.*
Söylevler *de (1513), farklı yönetim biçimlerinden yana ve karşı olan savları ele alır.*

MACHIAVELLI
PRENSLERİN HOCASI

Machiavelli, gerçekten yaşandığı biçimiyle siyaseti ve yönetim olgusunu, bugün bilimsel diyebileceğimiz bir tutumla nesnel olarak incelemiş ilk kişiydi.

MODERN BİLİMİN DOĞUŞUNUN heyecan verici öyküsünü tamamına erdirmeden edemedik; bu da bizi başka alanlardaki ilgili gelişmelere taşıdı. Şimdi başka alanlardaki koşut gelişmeleri bir yerinden yakalamamız gerekiyor. Bu alanların en önemlilerinden biri siyaset felsefesidir. Rönesans, bu alanda ortaya seçkin bir dahi çıkardı: Niccolò Machiavelli (1469-1527). Tamamen farklı bir alanda da olsa, tıpkı yeni bilimadamları gibi Machiavelli de siyaset konusundaki yerleşik düşünce biçimlerini bir yana bırakıp olguları gerçekten oldukları gibi görmeye çalıştı. 1513'te yayımlanan en ünlü kitabı *Hükümdar*'da dediği gibi "Niyetim, araştırmacılara yararlı olabilecek bir şeyler söylemek olduğundan, şeyleri imgelemde değil de gerçekte oldukları gibi sunmanın uygun olacağını düşündüm". Machiavelli'den önce siyaset kuramcıları, yöneticinin görevleri, ideal hükümdarın nasıl olması gerektiği ve en iyi toplum biçiminin nasıl olacağı türünden şeyler hakkında yazmışlardı. Ne denli derin ve bilgece olsalar da bu tür yazılarda günlük siyasal etkinliklerden eser yoktu. Machiavelli ise tersine günlük siyaseti olduğu gibi anlatmaya koyuldu. O günden bugüne pek çok insan, Onun bu kitapta söylediklerini sarsıcı bulmuştur; hatta "Machiavellici" sözcüğü, kurnaz, ahlaksız, oportünist ve hepsinden öte güdüleyici anlamında küçültücü bir terim olarak yaygın biçimde kullanılmıştır. Oysa onun bütün yaptığı siyasetin gerçekliklerine düşünsel bir dürüstlükle yaklaşmaktı. Yeni bilimadamlarının, Hıristiyan geleneğinin bütün ağırlığına karşın, bilinçli olarak değerden arı bir bilim yaratmaya çalışmaları gibi, Machiavelli de değerden arı bir siyasal anlayış geliştirmeye çalıştı.

NICCOLÒ MACHIAVELLI
İtalyan devlet adamı ve siyaset felsefecisi Machiavelli, Floransa'nın aristokrat ailelerin soyundan gelmiştir.

BÜYÜK HAKİKAT ANLATICISI

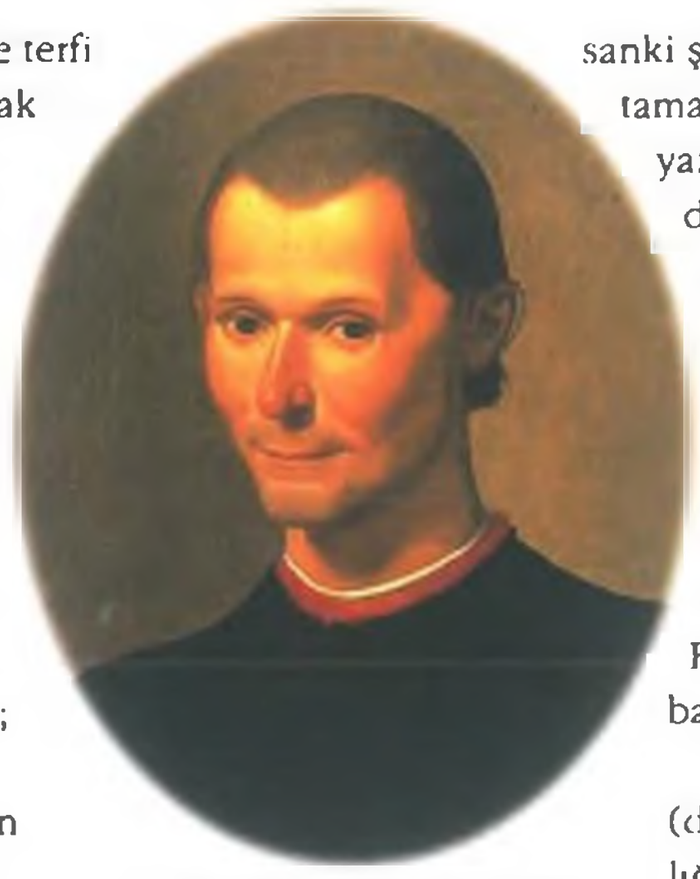
Machiavelli, insanların iktidarı elde etmek ve elinde tutmak için yaptıkları işleri –aynı zamanda nasıl yitirdiklerini– büyük bir görüş gücüyle ve doğrulukla anlattı. Zorun ya da zor kullanma tehtidinin siyasal yaşamda oynadığı merkezi rolü; gösterişin, dolayısıyla görüntü vermenin önemini; sözünde durmasının bir politikacıya sağlayacağı üstünlüğü ve sözünden dönmesinin ne zaman onun için bir avantaj olacağını; başarı şansı olan ve olmayan entrikaları rahatsız edici bir dolaysızlıkla ele aldı. Hükümdar'a, *Reelpolitika*'nın kutsal kitabı denmiştir (bugün kullanılmakta olan Reelpolitika sözcüğü Almancadır; İngilizcede bile "real", çıkar siyaseti anlamında kullanılır). Hükümdar'daki bölümlerden biri "Suç işleyerek İktidara gelenler üzerine" başlığını taşır. Machiavelli, hiçbir zaman savlarını, ne türden olursa olsun insanların yaptıklarıyla ilgili varsayımlara dayandırmadı, nerede kaldı Hıristiyan öğütlere ya da kutsal kitaba dayandırsın. Anlattıkları, gerçekte olanların dakik biçimde gözlemlenmesine dayanmaktadır ve enfes biçimde kaleme alınmıştır. Machiavelli'nin içgörülerinin modern dönemde doğrulandığını görenler, Hitler'e ve Stalin'e tanık olan 21. yüzyılda yaşayan bizler değiliz yalnızca. Bu görüşler, yalnızca siyasette değil, her çeşit meslek örgütünde, endüstriyel şirketlerde ya da hizmet örgütlerinde, hatta kiliselerde, kulüplerde ve diğer

> "HÜKÜMDAR İÇİN KORKULAN BİRİ OLMAK SEVİLMEKTEN ÇOK DAHA HAYIRLIDIR"
>
> NICCOLÒ MACHIAVELLI

gönüllü kuruluşlarda bile mevki ve terfi elde etmek için insanların türlü ayak oyunlarına başvurduğu her yerde doğrulandıklarına tanık olunacak kadar evrenseldir ve geçerlidir.

Machiavelli'nin diğer büyük eseri olan (Hükümdar'la aynı dönemde yazılmış ve yine 1513'te yayımlanmış olan) *Discorsi*'de (Söylevler) de benzer bir feraset ve dürüstlükle farklı yönetim biçimlerinin lehte ve aleyhte özelliklerini karşılaştırır; cumhuriyetin, gerçek bir halk desteğine sahip olduğu yerlerde en iyi ve en istikrarlı yönetim biçimi olduğunu kendi görüşü olarak ortaya koyar.

Machiavelli'nin siyasette olanları açık yüreklilikle anlattığı yazılarının sarsıcı olduğuna kuşku yoktur. Günümüzde olanlar da aynı şekilde anlatılsa benzer bir etki yaratabilirdi. Fakat okurlar, Machiavelli'nin, kaleme aldığı bu habis uygulamaları (çoğu zaman olduğu gibi) savunmakla suçlarken ya da ondan sanki şeytanmış gibi söz ederken tamamen yanılmışlardır. Elbette yazılarında, devletini bir bunalımdan kurtarmak ya da iktidardaki konumunu sürdürmek isteyen bir egemenin şu ya da bu ahlaki ilkeyi çiğnemeye hazır olması gerektiğini söylediği yerler olmakla birlikte, bu pasajlarda bile, en azından kendi döneminin siyasal ortamında, Rönesans İtalyası'nda yalnızca bazı nahoş gerçekleri dile getirir.

FLORANSALI DEVLET ADAMI
Machiavelli, Avrupa'nın siyasal düzeninin yıkılmaya yüz tuttuğu bir dönemde Floransa Cumhuriyeti'nin bir elçisi olarak görev yapmıştı

Açınlamaları, Machiavelli'yi (doğru biçimde) yüzyılların riyakârlığını temizleyen biri olarak nitelendiren kavrayışlı insanlar tarafından çok takdir gördü. Ünü hızla ülkesinin sınırlarını aştı. Shakespeare, oyunlarından birinde Machiaveli'den söz eder. İngiliz Lordlar Kamarası Başkanları arasında en ünlüsü olan Francis Bacon, "İnsanların yapmaları gerekenleri değil, yaptıklarını yazan Machiavelli'ye ve başkalarına minnettarız" diye yazdı.

CESARE BORGIA VATİKAN'DAN AYRILIRKEN

Cesare Borgia, siyasal iktidar aşkıyla yanan, akıllı, tutkulu ve vicdansız bir oportünistti. Fakat yetenekli bir yöneticiydi; Machiavelli, ondan ideal bir prens örneği olarak söz etmiştir

1877'de Giuseppe Lorenzo Gatteri tarafından yapılmış bu resimde Cesare, babası, tartışmalı Papa VI. Alexander'ı ziyaretinden sonra Vatikan'dan taşınırken gösterilmektedir

HÜKÜMDARLAR
Yöneticiler için bir el kitabı olması amaçlanan *Hükümdar*'da siyası ikbal için yapılacak ve söylenecek şeylerle ilgili öğütler bulunur. Pek çok kişi, Machiavelli'nin ideal hükümdar modelinin akıllı ve vicdansız Cesare Borgia olduğuna inanır.

BORGIALAR

Köken olarak İspanyol soylusu olan Borgia ailesi ilk kez 1443'te İtalya'ya geldi ve 15. yüzyılda büyük ün kazandı. Daha sonra Papa VI. Alexander olacak Rodrigo, kendi gücünü ayrıca çocuklarının da çıkarlarını genişletmeye can atıyordu. Rodrigo'nun gayri meşru çocukları Cesare (1475-1507) ile Lucrezia (1480-1519), işledikleri sayısız suç ve ahlaki aşırılıklarıyla bilinirlerdi

ÖNEMLİ ESERLERİ
Denemeler *de (1597) insanların nasıl yaşadığı, yaptıkları ve yapmak zorunda oldukları ele alınır*
The Advancement of Learning *(Bilginin Gelişimi 1605) bilginin durumunun değerlendirmesi*
Novum Organum *da (Yeni Organon 1620) bilimsel yöntemini anlatır*

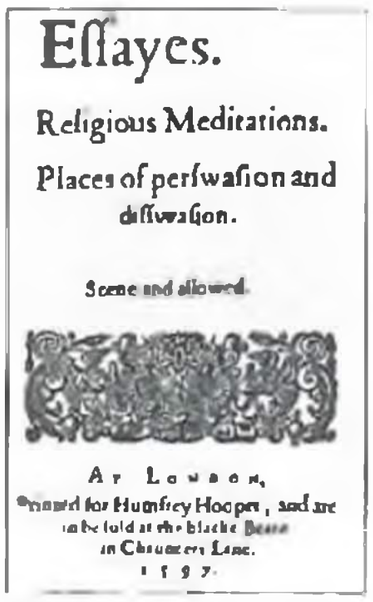
FRANCIS BACON

YENİ BİLİM İÇİN YENİ BİR YÖNTEM

Bacon, yeni doğmakta olan bilimin içerdiği muazzam olanakları görmüş ve bilimin, kuramsal olandan kurumsal olana her düzeyde gelişmesi için programlar önermiştir.

FRANCIS BACON (1561–1626), gerçek bir allame, siyasette, hukukta, edebiyatta, felsefede ve bilimde sivrilmiş bir adamdı. Bütün yaşamı, Kraliçe I. Elizabeth ve Kral I. James döneminde İngiliz sarayında ve civarında geçti. Babası Sir Nicholas Bacon, Elizabeth'in Mühürdarı'ydı. Francis, Aristoteles'e karşı hiç eksilmeyecek bir düşmanlık beslediği Cambridge'de eğitim gördü, daha sonra hukuğa geçti. 23 yaşında Parlamento üyesi oldu, sonra da (baron ve vikont olmanın yanında) peşpeşe terfi etti, başsavcı, (babası gibi) Mühürdar ve Adalet Bakanı oldu.

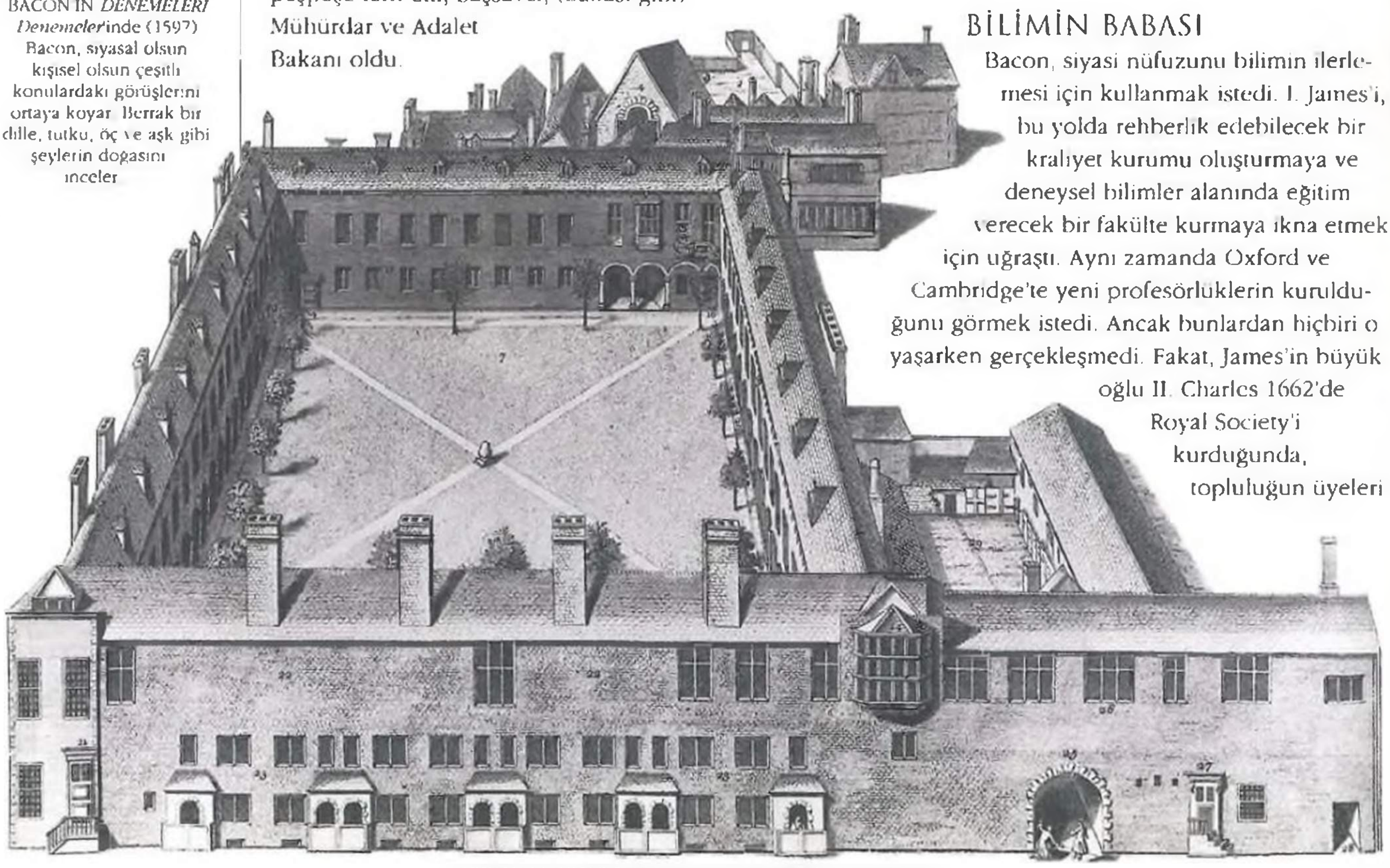
36'sında o zamandan itibaren en çok bilinen kitabı olan denemelerini derleyip yayımladı. Fakat bütün yetişkinlik döneminde batı biliminin ve felsefesinin yönü üzerinde tarihsel etkileri olacak yazılar yazdı. Başarılarla dolu iş ve meslek yaşamının herkesin gözü önünde geçtiği düşünülürse, bütün bunların yanında bir de Shakespeare'in oyunlarını Bacon'ın yazdığını iddia etmek, George Bernard Shaw'un oyunlarının Einstein tarafından yazıldığını söylemek kadar saçmadır.

Essayes.
Religious Meditations.
Places of perſwaſion and diſſwaſion.
Scene and allowed.
At London,
Printed for Humfrey Hooper, and are to be ſold at the blacke Beare in Chancery Lane.
1597.

BACON'IN *DENEMELERİ*
Denemeler'inde (1597) Bacon, siyasal olsun kişisel olsun çeşitli konulardaki görüşlerini ortaya koyar. Berrak bir dille, tutku, öç ve aşk gibi şeylerin doğasını inceler.

BİLİMİN BABASI

Bacon, siyasi nüfuzunu bilimin ilerlemesi için kullanmak istedi. I. James'i, bu yolda rehberlik edebilecek bir kraliyet kurumu oluşturmaya ve deneysel bilimler alanında eğitim verecek bir fakülte kurmaya ikna etmek için uğraştı. Aynı zamanda Oxford ve Cambridge'te yeni profesörlüklerin kurulduğunu görmek istedi. Ancak bunlardan hiçbiri o yaşarken gerçekleşmedi. Fakat, James'in büyük oğlu II. Charles 1662'de Royal Society'i kurduğunda, topluluğun üyeleri

GRESHAM COLLEGE· ROYAL SOCIETY'NİN İLK BİNASI

London City'deki Gresham College, Royal Society'nin doğum yeriydi ve 1662-1710 arasında evi oldu. Bu okul, Elizabeth döneminin büyük tüccarlarından Sir Thomas Gresham (1519-79) tarafından kuruldu. Okulda Latincenin yanında İngilizce olarak da halka açık dersler veren yedi profesör bulunmaktaydı. Bu profesörlerden bazıları (o zamanlar üniversite müfredatlarında olmayan) gökbilim gibi pratik bilimsel konularla uğraşmaktaydı.

SİR FRANCIS BACON
Bacon, İngiltere'nin Adalet Bakanı oldu. Fakat, hukuki ve siyasi başarılarından çok, bir filozof ve yazar olarak ün kazandı.

bilimsel yaklaşımları açısından büyük ölçüde Baconcıydı ve Bacon'ı topluluğun düşünsel atası olarak kabul etti. Sonraki bütün İngiliz bilimadamlarının en önemlileri olan Newton ve Darwin, Bacon'a minnettarlıklarını dile getirdiler. Bacon'ın etkisi, İngiltere'de olduğu gibi Fransa'da da büyük oldu. 60'ında Adalet Bakanı iken, yani meslek yaşamının ve gücünün doruğundayken rüşvet almakla suçlandı. Yargılandı, suçlu bulundu, utanç verici bir biçimde bütün saray görevlerinden azledildi. Kalan yıllarını felsefe yazıları yazarak ve bilimin gelişmesi için başka planlar üzerinde çalışarak geçirdi. Meslek yaşamı boyunca, kuramsal konularda parlak bir dehayla günlük işlerde adice bir zayıflığın karışımını sergiledi. Şair Alexander Pope, Bacon'ı "İnsanlığın en bilge, en parlak, en bayağı kişisi" diye tanımladı.

BİLİMSEL YÖNTEM

Bacon, bilimsel bilginin insana doğa üzerinde bir güç ve iktidar sağlayabileceğini, dolayısıyla insanın gönencini tasavvur bile edilemeyecek ölçekte artırmak için bilimin ilerlemesinden yararlanılabileceğini gören ilk kişilerden biriydi. Fakat, henüz kimsenin bu konuda doğru yolu tutturamadığını düşünüyordu. Daha ussalcı olan düşünürler, ağlarını kendi bedenlerinde bulunan bir maddeden ören örümceklere benziyorlardı; etkileyici bir yapıları olmakla birlikte, her şey içeriden geliyordu ve dış gerçeklikle yeterince temasları yoktu. Öte

> "İNSANLIĞIN EN BİLGE, EN PARLAK, EN BAYAĞI KİŞİSİ"
>
> ALEXANDER POPE, FRANCIS BACON HAKKINDA

yandan, daha ampirik olan düşünürler de, akılsızca veri toplayan, ancak onlarla ne yapılacağı hakkında çok sınırlı fikirleri olan karıncalar gibiydi. Geleneksel Aristoteles mantığı, bir keşif aracı olmaktan uzaktı: Olgulara rıza göstermeye mecbur bırakıyor, ama yeni bir şey ortaya çıkarmıyordu. Tanımlamalarda da durum aynıydı: Tanımların bilgiyi ilerlettiği düşüncesi bir yanılsamaydı. "Sözcükler, maddenin görüntülerinden başka bir şey değildir", demişti Bacon: "Onlara aşık olmak, bir resme aşık olmaktan farksızdır".

Bacon'a göre doğal dünyayla ilgili bilgilerimizin ilerlemesi için gerekli olan, kontrollü ve sistemli bir işlemin izlenmesiydi. İlkin, olguları gözlemlemeli, gözlemlerimizi kaydetmeli, daha çok ve daha iyi bir güvenilir veri yığını oluşturmalıydık. Birbirleriyle iletişim halinde çalışan insanlar, bunu yalnız başına çalışan kişilerden çok daha etkin biçimde yapmaktadır. Bu evrede, kendi düşüncelerimizi olgulara dayatmamaya özen göstermeliyiz; bırakalım olgular kendileri konuşsun. Yeterince olgu topladığımızda bunu

KRALİÇE I. ELIZABETH
Kraliçe, gözdesi Essex Kontu'nun danışmanı olan Bacon'dan hoşlanmazdı. Ancak, Essex Kontu kraliçeye karşı entrika çevirmekten tutuklandığında, kontu idama götüren soruşturmada Bacon da Majestelerinin danışmanlarından biri olarak yer aldı.

ROYAL SOCIETY
Avrupa'daki en eski bilim topluluklarından biri olan Londra Doğa Bilimini Geliştirme Kraliyet Topluluğu 1662'de az sayıda akademinin kraliyet imtiyazına alınmasıyla kuruldu. Bu örgütün bilimsel gelişmeler üzerinde dikkate değer bir etkisi olacaktı. Kurucuları arasında mimar Sir Christopher Wren ile fizikçi Robert Hooke da vardı.

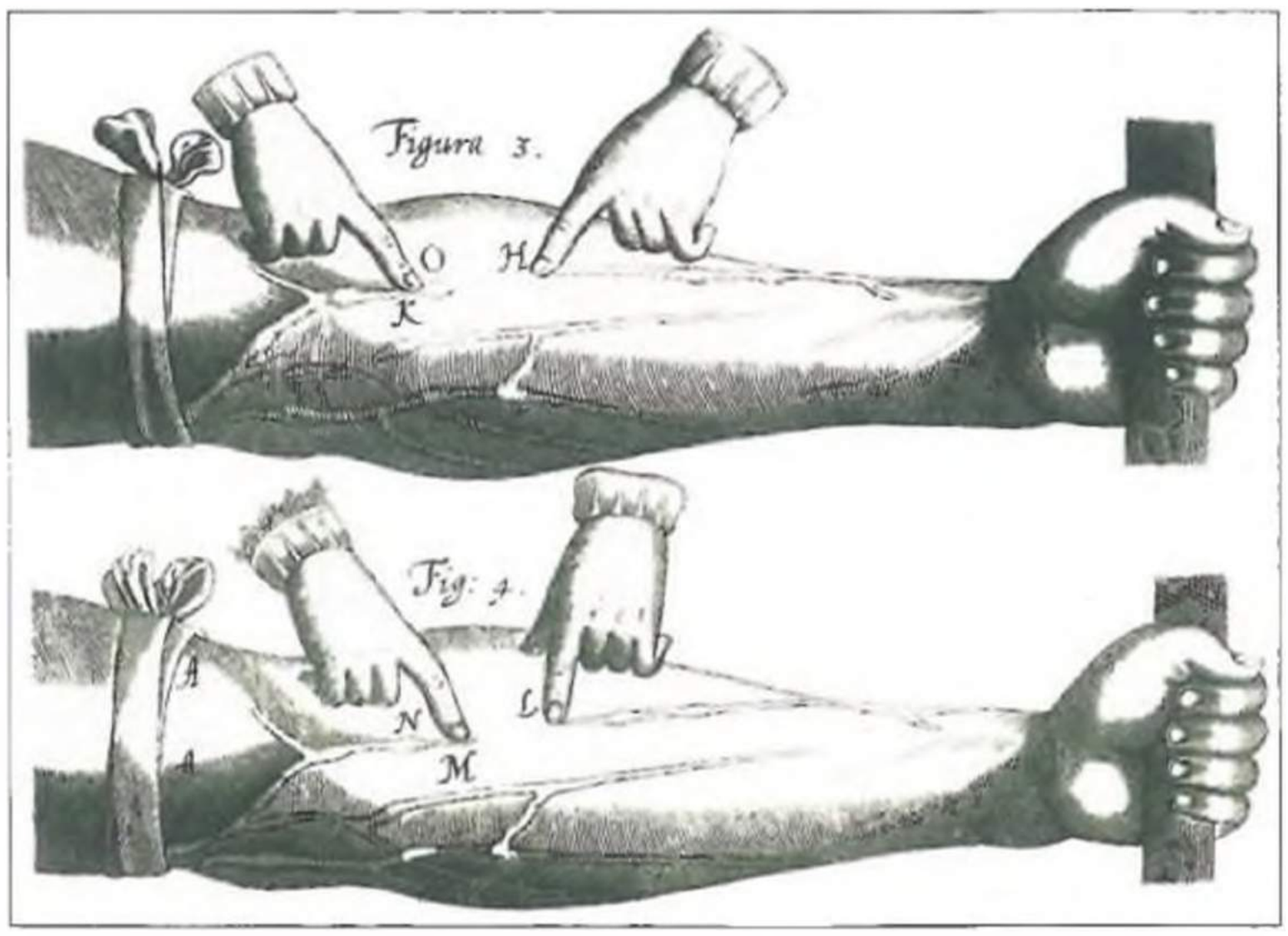
BACON AİLESİ
Francis Bacon, I. Elizabeth'in Muhurdarı, sadık bir Katolik karşıtı ve İskoçların Kraliçesi Mary'nin uzlaşmaz bir muhalifi olan devlet adamı Sir Nicholas Bacon'ın (1509-79) iki oğlundan küçük olanıydı. Francis, 1606'da Londra belediye meclis üyelerinden birinin kızı olan Alice Barnham'la evlendi, fakat çocukları olmadı. Bacon'ın eşcinsel –belki biseksüel– olduğu rivayet edilir.

WILLIAM HARVEY

İngiliz hekim William Harvey (1578-1657) kan dolaşımını buldu. Cambridge'te ve Padova Üniversitesi'nde Hieronymus Fabricius yönetiminde çalışmalar yaptı. Kitabı De Motu Cordis et Sanguinis (Kalbin Hareketi Üzerine, *1628) anatomi ve psikoloji alanında büyük başarı sağladı. Harvey, aynı zamanda Bacon'ın da özel doktoruydu.*

yapmaya başlayacaklardır: Belli düzenlilikler ve kalıplar ortaya çıkmaya başlayacak; nedensel bağlantılar kendini gösterecektir. Böylece, biz de doğanın belli örneklerde işbaşında olan yasalarını algılamaya başlayacağız.

Ancak bu evrede de gözlerimizi karşıt örneklerden ayırmamak önemlidir. Hepimizde, yalnızca kendilerine uyan kanıtlara dayanan sonuçların üstüne atlamak gibi bir eğilim vardır. Örneğin, bir insan daha sonra doğru çıkan bir rüya görmüşse, o zamana dek gerçekleşmeyen sayısız rüya gördüğünü unutarak, bunun, rüyasının bir kehanet olduğunu kanıtladığını söyleyecektir. Doğru sonuçlara varmamızda olumsuz örnekler olumlu olanlar kadar önemlidir. Ancak, kendimizi bu açıdan disipline edersek, tekil örneklerde kendini gösteren genel yasaları algılamaya başlayabiliriz. Bu yolla iyi temellendirilmiş bir hipotez oluşturduktan sonra, görevimiz onu can alıcı bir önem taşıyan deneyden geçirmektir. Eğer deneyler hipotezi doğrularsa, bulduğumuz gerçekten de bir doğa yasasıdır. Artık tekil örnekleri bu yasadan güvenle çıkarsayabilir, başka bir deyişle, doğru öngörülerde bulunabiliriz. Böylece, bilimsel bir yasa bulma sürecinde özelden genele geçeriz. Bu yöntem, tümevarım olarak bilinir. Oysa, bu kez bulduğumuz yasayı nesnelere uygularken genelden özele hareket ederiz ki bu da tümdengelim olarak bilinen süreçtir (Sherlock Holmes'un öykülerini okuyanlar, büyük dedektifin, ondan her zaman tümdengelim olarak söz ettiği malum yönteminin aslında –Bacon'ın bizi güvenilmezliğine karşı uyardığı– bir tümevarım olduğunu fark edeceklerdir).

DOLAŞIM SİSTEMİ
Kan dolaşımının keşfi, Bacon'la birlikte anılan bilimsel ampirizmin yarattığı ilk tıbbi ilerlemelerden biriydi. Harvey'in De Motu Cordis et Sanguinis'*inden (1628) alınan bu resimde damarlardaki kapakçıkların varlığı gösterilmektedir.*

Bilimsel yöntemle ilgili bu formülasyonun, 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar müthiş bir etkisi olacaktı. Kuşaklar boyu bilimadamlarına bu formülasyon yön verdi ve en büyükleri de dahil filozoflar, kuşaklar boyunca Bacon'ı, bilimsel bilgiyi diğer bütün bilgi türlerinden ayıran doğru yolu insanlığa kazandırmış bir düşünür olarak gördüler. Kant, *Saf*

> "SÖZCÜKLER, MADDENİN GÖRÜNTÜSÜNDEN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR ONLARA AŞIK OLMAK RESME AŞIK OLMAKTAN FARKSIZDIR"
>
> FRANCIS BACON

Aklın Eleştirisi'nin gözden geçirilmiş baskısının başına Bacon'dan bir alıntı koydu. 18. yüzyılda Voltaire ile Fransız Ansiklopedicileri, Bacon'ı, Avrupa'ya yaymak için uğruna bütün ömürlerini harcadıkları eleştirel, bilimsel düşünce tarzının öncüsü olarak kabul ettiler. 20. yüzyılda Einstein ve Popper, yeni bir bilimsel tutum ortaya atıncaya kadar bu görüşte hiçbir değişiklik olmadı.

SAHTE PUTLAR

Bacon, güvenilir bilgiye ulaşmak için bu güçlü ve son derece disiplinli yöntemi önerirken, bizi, bu yöntemden ayırabilecek kendi düşüncelerimizin etkileri-

SÖZÜN GÜCÜ

İnsanlar arasındaki alışveriş çoğunlukla dil aracılığıyla kurulur. Sözcükler farklı insanlara farklı şeyler ifade edebilir ve insanlar çoğu zaman dille gerçekliği karıştırabilirler (Bacon'ın "piyasa putları" dediği şey). Egbert van Heemskerk'in 1637'de yaptığı Oxford Guildhall'da Seçim *konulu bu resimde tasvir edildiği gibi, dilin yarattığı karışıklıklar ve yanılmalar, hiçbir yerde siyasetin harrangürra dünyasında olduğundan daha açık değildir.*

ne karşı da uyarmaktadır. Bunlar, itibar etmeye pek eğilimli olduğumuz yanlış mefhumlar olduğundan, Bacon onlara "putlar" der ve özellikle dördünün tehlikeli olduğunu belirtir.

Birincisi, bütün insanlıkta ortak olarak bulunduklarından Bacon'ın "kabile putları" dediği şeylerdir. Bunlar, aslında çoğu zaman bizi aldatmalarına karşın duyularımızın tanıklığına inanma; duygularımızın yargılarımıza karışmasına izin verme ve kendi düşüncelerimize ve beklentilerimize dayanan yorumları algıladığımız şeylere dayatma gibi insan olarak doğamızda içkin olarak bulunan bozucu etmenlerdir. Daha sonra, Platon'un mağara meselesine (s. 31) atfen, "mağara putları" gelir: Her bir ayrı bireyin, kendi "özel mizacı"na göre "doğanın ışığını kıran ve renklendiren kendi ini ya da mağarası" vardır. Üçüncüsü, insanlar arasındaki değişim ilişkilerinden doğan, o nedenle esas olarak dilin aracılık ettiği "piyasa putları" vardır. Sözcükler iki özel yoldan aldatıcı olurlar. Birincisi, aynı sözcük farklı insanlara farklı şeyler ifade eder. İkincisi, insanoğlunun, dili gerçeklikle karıştırmak gibi bir eğilimi vardır. Son olarak, "tiyatro putları" vardır. Bunlar, aslında gerçeklikte var olmayan, gerçekliğin simgesel temsilleridir. Bacon'ın bu putlardan kastı, insanların gerçekliğe yanlış biçimde bakmasına neden olan, belki de bugün ideolojiler (yanlış bilincin yaratıcıları) dediğimiz türden çeşitli felsefe sistemleridir.

AKLIN NİTELİĞİ

Bacon, harikulade bir düşünürdü. Bilimi metafizikten (düşünebilmek için önceden varsaymak zorunda olduğumuz şeylerden) sistemli bir biçimde ayırdı ve bilimsel açıklamaların, amaca ya da hedefe göre yapılan açıklamalar değil, özünde nedensel açıklamalar olduğunu açık bir biçimde gördü. Bu dünyanın bilgisini edinmekte gözlemin ve deneyin merkezi önemine ilişkin iddialar ve sonuçlar çıkarırken olumsuz örneklerin öneminin asla unutulmaması konusundaki ısrarları, özel ve kalıcı bir değere sahipti.

"Az felsefe, insanı tanrıtanımazlığa götürür; derin felsefe insanları dine vardırır"

SİR FRANCIS BACON

SİR WALTER RALEIGH

Kraliçe I. Elizabeth'in gözdesi, asker, denizci, saray mensubu, yazar ve kaşif olan Sir Walter Raleigh (yaklaşık 1552-1618) Elizabeth çağının çarpıcı simalarından biriydi. Macera ve öğrenmeye düşkünlüğü Elizabeth dönemi İngiltere'sinin bir özelliğiydi. Raleigh kendi History of the World *unda (1614) Bacon'dan alıntılar yapmıştır. Elizabeth'in halefi I. James'e ihanetle suçlanan Raleigh, 1603-1616 arasında Londra Kulesi'nde hapis tutulmuş, sonunda idam edilmişti.*

ÖNEMLİ ESERLERİ

Thomas Hobbes siyaset kuramını Elements of Law Natural and Politic *'te (Doğal ve Siyasal Hukukun Ögeleri 1650) geliştirdi. Başyapıtı olan* Leviathan *da metafizik, psikoloji ve siyaset felsefesiyle ilgili düşüncelerini ortaya koydu*

HOBBES

İLK MODERN MATERYALİST

Hobbes, var olan her şeyin fizik madde olduğunu ve her şeyin maddenin hareketiyle açıklanabileceğini ileri sürdü.

THOMAS HOBBES
Hobbes, I. Elizabeth döneminde ve Reform'un ve İç Savaş'ın neden olduğu pek çok badireye tanık olunan II. Charles dönemi İngiltere'sinin epeyce bir bölümünde yaşadı

THOMAS HOBBES (1588–1679), annesi, İspanyol donanmasının İngiltere'ye yaklaştığını duyup telaşlandığı için vaktinden önce doğdu. Endişeli kişiliğinden söz ederken "korku ve ben ikiz kardeşiz" dediği bilinir. Buna rağmen, keskin dilli, saldırgan bir yazar ve bağımsız bir düşünürdü.

İngiltere'de Kraliçe I. Elizabeth döneminde büyüdü ve kraliçenin ölümünden sonra, uzun yaşamında İngiliz İç Savaşı'nın yanı sıra Stuart döneminin büyük bölümüne tanık oldu. Oxford'da eğitim gördükten sonra müstakbel Devonshire Kontu'nun oğlunun hocası oldu. Bu, Hobbes'a düşünsel gelişiminde önemli rol oynayacak üç şey kazandırdı: Birinci sınıf bir kütüphaneden yararlanma olanağı, yığınla dış seyahat ve gerek içeride gerek yurtdışında ilgi çekici insanlarla tanışma fırsatı. Hobbes en tepedeki insanlarla hem kişisel hem de düşünsel düzeyde ilişkiler kurdu. İnziva döneminde Francis Bacon'ı sık sık ziyaret ederdi. Fransa'da felsefi yazışmalar yaptığı Descartes'la ve iyi arkadaş olacağı matematikçi Gassendi ile aynı ortamlarda bulundu; İtalya'da Galileo'yu ziyaret etti. Müstakbel kral II. Charles'a iki yıl süreyle matematik öğretti. Kişisel açıdan oldukça ürkek biri olmakla birlikte, hiçbir zaman düşünsel özgüven noksanlığı göstermedi.

"Bir insanın değeri ya da kıymeti, bütün şeylerde olduğu gibi fiyatıdır"

THOMAS HOBBES

GALLER PRENSİ II. CHARLES BİR İÇ OĞLANIYLA
Thomas Hobbes, Parlamento'nun monarşinin yeniden tesisini kabul ettiği 1660'da kral olan müstakbel II. Charles'ın matematik öğretmeniydi

İNGİLİZ İÇ SAVAŞI

I. Charles ve onun kral yanlısı destekçileri ile Parlamento arasındaki İngiliz İç Savaşı (1642-51) olarak bilinen çatışma, Parlamento'nun zaferiyle sona erdi. Zaferinde Yeni Ordu'nun kurulmasının da payı olan Parlamento güçlerinin başarısı, 1649'da kralın idamına, yanısı II. Charles'ın sürgüne gönderilmesine ve Oliver Cromwell'in yönetiminde bir Commonwealth'in kurulmasına yol açtı

MAKİNE OLARAK AKIL

Tanrı inancını reddeden birinin yasaların hışmına uğradığı, hayatının tehlikeye girebileceği, dinin ve dini hizipleşmenin egemen olduğu bir çağda, Hobbes baştan ayağa materyalist bir felsefeyle ortaya çıkma cesaretini gösterdi: "Var olan bütün bu şeyler yığını olan evren cismanidir, yani bedendir ve büyüklük, uzunluk, genişlik ve derinlik gibi boyutları vardır. Yine, bedenin her parçasının da aynı şekilde bedeni ve boyutları vardır. Bunun sonucu olarak, evrenin her parçası bedendir ve bedeni olmayan şey, evrenin parçası değildir. Evren her şey olduğundan, onun parçası olmayan yoktur demektir; o nedenle, hiçbir yerdedir".

Hobbes filozofların ve tanrıbilimcilerin "cisimsiz
gibi kavramlarının kendi içinde çelişkili oldu-
ıu ve hiçbir anlam taşıyamayacaklarını söyleye-
devam etti. Bütün bunların ışığında, Hobbes'un
rı kavrayışının ne olduğunu sorma cüretini
terirsek, Hobbes'un yanıtı şuydu: Tanrı'yla ya da
elikleriyle ilgili bir kavram oluşturmak, herhangi
insanın yetenekleri dahilinde değildir.

Bu, konuşma özgürlüğüne halel gelmemesi için
bbes'un izlediği tipik bir stratejiydi.
şüncelerini hiçbir zaman yumuşatmamakla
likte, bunların, Hobbes'un yaşadığı toplumda
bul gören görüşlerle nasıl uyuşturulabileceğinin
ıklanması istendiğinde, itirazcıların mahcup
madan inkâr edemeyecekleri bir yanıt verdi.
ıranı egemene bırakan bir soru sormak,
şvurduğu gözde hilelerden biriydi; sonra da
asetle ve yasayla ilgili soruların metafizik ya da
ni sorular kadar kafa karıştırıcı olduğunu ileri

> "SÖZCÜKLER BİLGE ADAMLARIN FİŞLERİ, APTALLARIN PARASIDIR"
>
> THOMAS HOBBES

sürerdi. Bunun, onu gayet iyi anlayan ve dostluğundan hoşlanan Kral II. Charles'ın gözünde sevilen biri yapmasında şaşılacak bir yan yoktur. Böylece Hobbes da güvenliğini sağlamış oldu. Geriye baktığımızda bunun bizler için en azından kısmen akıllıca ve sinik bir manevra olduğu açıktır. Gerçi bu durum Hobbes'un çağdaşları için de açıktı ve bunun sonucu olarak ilk kitaplarından biri yüzünden yaşamı tehlikeye girdiğinde soluğu Kıta Avrupası'nda aldı. Bir başka vesileyle kitapları yasaklandı. Bu tehlikelere rağmen Hobbes 91 yaşına kadar yaşadı ve son güne kadar hep yazdı.

Yalnızca maddenin var olduğu iddiasında bulunurken, insan dahil hareket eden her nesneye bir tür makine, daha doğrusu bütün evrene devasa bir makine gözüyle bakmaya başladı. Dolayısıyla, modern metafizik materyalizm denebilecek şeyin kurucusu olmasının yanında, tamamen mekanik bir doğa görüşü ortaya atan ilk filozoftu. Geliştirdiği

DİNİN EGEMEN OLDUĞU BİR ÇAĞ
Hobbes'un tamamen materyalist olan felsefesi, dönemin Tanrı korkusu ruhuna uymuyordu. Wardrobe'daki St. Peter's, 1666'daki Büyük Londra Yangını sırasında kentin yıkılmasından sonra Londra'nın merkezinde Sir Christopher Wren tarafından yapılan 52 kiliseden biridir.

mekanik psikoloji de bunun bir parçasıydı. İnsan aklına bir makine (elbette yumuşak bir makine) gözüyle bakmak yepyeni bir şeydi. Fakat Hobbes, bütün zihinsel süreçlerin, bir insanın kafatasının içindeki maddenin hareketlerinden oluştuğunu düşünüyordu. Sonraki üç yüzyıl boyunca pek çok düşünür buna benzer düşünceler –materyalizm, mekanizm ve saf fiziksel psikoloji– ortaya atacak ve geliştirecekti. Bu düşünceler büyük etki yarattı. Bu düşüncelere yakınlık duymayanlar için Hobbes'un düşüncelerinin özgünlüğünü takdir etmek kolay olmayabilir; ancak, insanın kendisini ve çevresini anlamasında (sonunda yanlış bile olsalar) önemli adımlar atılmasında payları olduğundan önemliydiler. Örneğin, zihinsel süreçlerin tartışılmaz bir fiziksel temellerinin olduğu, dolayısıyla bu fiziksel düzeye başvurulmadan anlaşılmalarının olanaksız olduğu bugün yaygın biçimde kabul edilmektedir. Böylelikle Hobbes, insanların aklı tamamen soyut bir şey olarak düşünmelerini önlemiş oldu.

Özellikle Galileo'yu ziyaretinden sonra devinim düşüncesi Hobbes'u büyülemişti. Galileo'nun alaşağı etmek için mücadele verdiği eski Aristoteles-

SIR CHRISTOPHER WREN

İngiliz mimar Sir Christopher Wren (1632-1723) aynı zamanda 1660 tarihinden itibaren Oxford'da gökbilim profesörü ve Royal Society'nin kurucularından biriydi. Ancak Wren daha çok mimarlığıyla, özellikle St. Paul Katedrali ile (1675-1710) ve 1670-1711 arasında London City'de yeniden yaptığı 52 kiliseyle tanınır.

GÜVENLİK VE ÖZGÜRLÜK

Hendrik Steenwyck'in (1550-1603) Pazar Yeri *nde barış içinde bir toplum görürüz. Hobbes, toplumlar kurmamıza yol açan şeyin ölüm korkusu olduğuna inanırdı. Toplum olmazsa, hiçbir kuralın bulunmadığı bir "doğa durumu" içinde oluruz. Kimsenin yasaları çiğnemekte çıkarının olmadığı bir durum yaratmak için iktidarı merkezi bir yetkeye devretmemiz gerek*

HOBBES'UN FAYDACILAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Toplum sözleşmesi moda olmaktan çıktığında Hobbes da bir dönem unutuldu. Fakat 19. yüzyılda Faydacılar –Jeremy Bentham ın (1748-1832) takipçileri, özellikle de seçkin hukuk filozofu John Austin (1790-1832)– Hobbes'a ilgiyi yeniden canlandırdılar. Onlar sayesinde Hobbes en büyük siyaset düşünürlerinden biri olarak kabul edildi

çi dünya görüşüne göre fiziksel cisimler için hareketsizliğin doğal bir durum olduğu apaçık bir şeydi.

Fakat, Galileo'ya göre dünya da (dolayısıyla dünyadaki her şey de) dahil olmak üzere istisnasız bütün fiziksel cisimler hareket halindeydi ve dışarıdan bir güç etki etmediği sürece düz bir çizgi halinde hareketlerini sürdürmeleri, bu tür her cisim için doğaldı. Kendi anlattıklarına bakılırsa, Hobbes bu fikri bir türlü aklından çıkaramadı; onda, bütün gerçekliğin hareket halinde maddeden oluştuğu düşüncesini uyandırmıştı ve bu Hobbes'un en vazgeçilmez kavramı haline geldi. Onun gözünde en büyük ağırlığa sahip bu görüşten bir şey atılacak olsa, bu hareket değil madde olurdu. Hobbes'a, "hareketle kafayı bozmuş" dendi. Onun maddi ve mekanik dünyasında bütün nedensellik, itme biçimini aldı; bütün değişikliği yaratanın o olduğuna inanıyordu.

Hobbes, bu düşünceyi psikolojisine taşıdı. Bütün psikolojik güdülenmeyi, ister süregelen bir itki, ister geri itme biçiminde olsun, bir tür itme olarak gördü. Güdülenmenin bu iki yönüne, arzu ve istikrah adı verilebilir. Bunların pek çok biçimi vardır: Hoşlanmak, hoşlanmamak, aşk, nefret; haz, acı vs. Bu çiftlerden birinciler, yaşam devam ettiği sürece ve sona erinceye kadar doğaları gereği karşılanamazlar, dolayısıyla sonsuz olan insan ihtiyaçlarına ve isteklerine işaret ederler. Diğer yarısının ezici ölçüde egemen biçimi, daha doğrusu diğerlerinden çok daha güçlü ve etkili bir geri itme biçimi olan istikrah ise ölüm korkusudur. Ölüm, çoğumuzun uzak durmak için elinden geleni yapacağı bir şeydir. İnsan psikolojisiyle ilgili bu temel görüş de Hobbes tarafından siyaset felsefesine taşındı. Uzun vadede Hobbes'un genel düşüncesi içinde en çok etki yaratacak bölümünün siyaset felsefesi olduğu görülecekti.

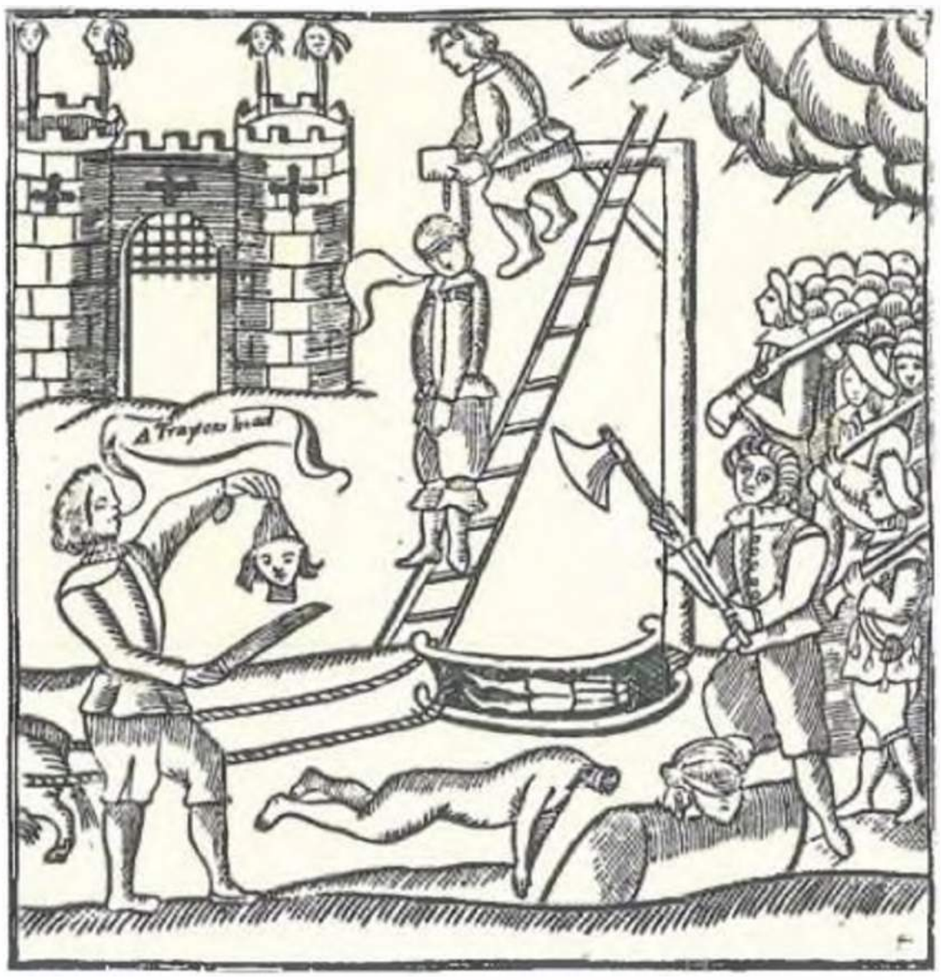
LEVIATHAN
Bir şaheser olan *Leviathan*'da (1651) Hobbes, düzeni sağlamanın tek yolunun mutlakıyetçi yönetim olduğunu savunur. Kitabın kapağında, devletin egemenliğinde toplumun bütün üyelerinden oluşan Leviathan görülmektedir. Altında kilisenin ve uygar yönetimin sembolleri bulunmaktadır.

ZOR VE HİLE

Hobbes, insanların toplumlar kurmasına yol açan şeyin aslında ölüm korkusu olduğuna inanmaktaydı. Hiçbir kuralın, düzenin ya da adaletin olmadığı, "doğa durumu" adını verdiği, toplumun olmadığı zamanlarda yaşam "herkesin herkese karşı savaşı"ndan ibaretti ve sonucu belirleyen de şiddet ve kurnazlık veya kendi ifadesiyle "zor ve hile" idi. En tanınmış kitabı olan Leviathan'da, (1651) böyle bir durumun neye benzeyebileceğini ürkütücü bir dille anlatır ve sözlerini bugün bile sık sık alıntılanan şu sözlerle bitirir: "Ve en kötüsü, mütemadi bir korku ve şiddet yoluyla öldürülme tehlikesidir; insan yaşamı, yalnız, zavallı, tehlikeler içinde, hayvanca ve kısadır". Bireyler, birbirleriyle anlaşmalar yaparak ya da ittifaklar kurarak bundan kurtulmaya çalışabilir; fakat, Hobbes'un sözleriyle "kılıçsız ahit boş sözden ibarettir; insanların yaşamını garanti edecek güçten yoksundur". Onları ceza görmeden çiğneyebilecek biri, bunu yapmanın çıkarına

olduğunu fark eder etmez harekete geçecektir. Bu ikilemden kurtulmanın tek yolu, kimsenin yasaları çiğnemekte çıkarının olmadığı bir durum yaratmaktır.

Bunu yapmanın yolu, diyor Hobbes, bireylerin aralarında anlaşarak, işi yasaları dayatmak ve onları çiğneyenleri sert biçimde cezalandırmak olan merkezi bir yetkeye iktidarı devretmeleridir. Böyle bir yetkenin etkili olabilmesi için, elinde toplumdaki bireylerden ya da topluluklardan daha fazla güç bulunmalı; hiç kimsenin hiçe sayamayacağı mutlak güce sahip olmalıdır. Bunun da tek yolu, toplumu meydana getiren bireylerin hem özgürlüğünü hem de güvenliğini azamileştirmekten geçmektedir. Fakat bu, herkesin "kendisi için, kendi hilafına başkalarına tanıyacağı kadar bir özgürlükle yetinmesi anlamına gelmektedir". Hobbes, bu yüce yetkenin, pekâlâ bir kişi de, bir grup kişi de

INSAFSIZ CEZALAR

Hobbes'a göre, yasaları çiğneyenlerin sert biçimde cezalandırılması merkezi bir yetkenin sorumluluğundadır. Bu gravürde, II. Charles'ın 1660'da tahta çıkmasıyla birlikte I. Charles'ın ölümünden sorumlu kral katillerinin idamı görülmektedir

> "SON YOLCULUĞUMA ÇIKIYORUM: KARANLIĞA BÜYÜK BİR ADIM"
>
> THOMAS HOBBES'UN SON SÖZLERİ

olabileceğini; her iki halde de gücünü Tanrı'dan ya da eski veya daha yüksek bir yetkeden değil, halkın kendisinden, *commonwealth*'ten alacağını; halkın, bu gücü ona, çıkarlarını, özellikle (önem sırasına göre) kişisel özgürlüklerini ve güvenliklerini azamileştirmesi için vereceğini, her zaman özenle belirtmiştir. Mutlak güç, egemene, egemeni memnun etmek için değil, herkesin iyiliği için verilmektedir.

KAOS TİRANLIKTAN DAHA KÖTÜDÜR

İnsanların her şeyden çok (hatta en demir yumruklu diktatörlükten de çok) toplumsal kaostan korktukları ve kaosa düşmektense neredeyse her tirana boyun eğmeyi yeğleyebilecekleri, Hobbes'un temel siyasi görüşünü oluşturmaktadır. Hobbes'un, hükmetmenin Tanrı'nın kendisine verdiği bir hak olduğuna inanan bir kralın idam edildiği, ülkenin tam bir kesmekeşin içine sürüklendiği ve barışın ancak askeri bir diktatörlükle sağlandığı –Hobbes'un da bu olaylarda yer alan önemli simalardan bazılarıyla kişisel yakınlığının bulunduğu– İç Savaş yıllarında yaşadığı ve yazdığı unutulmamalıdır. Leviathan'ı yazdığında Fransa'da sürgündeydi. Leviathan 1651'de yayımlandığında Oliver Cromwell İngiltere'nin diktatörü olarak gücünün doruğundaydı. Aynı yıl Hobbes, yayımlanan görüşlerine sadık kalarak Cromwell'le anlaştı ve İngiltere'ye döndü. Fakat, 1660'da monarşi yeniden kurulduğunda ve eski öğrencisi II. Charles İngiltere Kralı olarak tahta çıktığında mutluluğu çok daha büyük oldu.

OLIVER CROMWELL

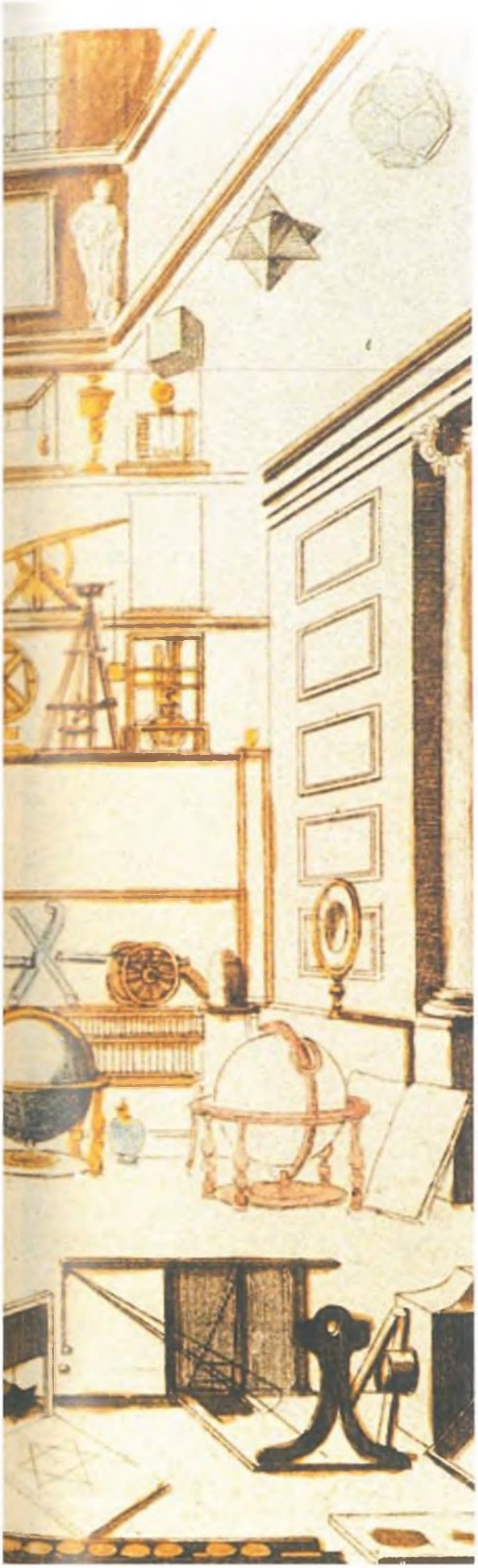
İç Savaş'ta Parlamento güçlerinin önde gelen generallerinden biri olarak görev yaptıktan sonra Cromwell (1599-1658) yeni cumhuriyetin Devlet Konseyi'nin başkanı oldu. Parlamento'nun zor yoluyla dağıtıldığı 1653'den itibaren Cromwell, İngiltere'nin, İskoçya'nın ve İrlanda'nın koruyucu lordu oldu, ölümüne kadar da öyle kaldı. Bu onu gerçekte Britanya'nın diktatörü yapmıştı

MARSTON MOOR SAVAŞI

Hobbes, 1668'de 80 yaşındayken, İngiltere İç Savaşları'nın Nedenlerinin Tarihi'ni yayımladı. 2 Temmuz 1644'teki Marston Moor savaşı, İngiliz İç Savaşı'nın tayin edici savaşlarından biriydi. Bu savaşla İngiltere'nin kuzeyi Parlamento güçlerinin eline geçti.

BÜYÜK AKILCILAR

KİLİSENİN DÜŞÜNCE ÜZERİNDEKİ YETKESİ NİHAYET GEVŞEDİĞİNDE, PEK ÇOK İNSAN SADECE AKLIN KULLANILMASIYLA DÜNYANIN BİLGİSİNE ULAŞILABİLECEĞİNE İNANMAYA BAŞLADI. FELSEFEDE BU GELİŞME AKILCILIK OLARAK BİLİNİR. BU GELİŞMEYİ DESCARTES BAŞLATTI, ONU, AKILCI FELSEFENİN ÖNEMLİ SİMALARI OLAN SPINOZA VE LEIBNIZ İZLEDİ. DESCARTES İLE LEIBNIZ EN YETENEKLİ MATEMATİKÇİLER ARASINDAYDI. MATEMATİK ONLARA GERÇEKTEN GÜVENİLEBİLİR BİLGİ İÇİN İDEAL BİR MODEL SAĞLAYABİLİR GİBİ GÖRÜNÜYORDU. KENDİLERİ GİBİ MATEMATİKÇİLERİN YENİ KEŞİFLERDE BULUNMALARINI VE YENİ BİLGİLER EDİNMELERİNİ SAĞLAYAN YÖNTEM İNSANIN DÜNYAYI ANLAMA ÇABALARINA UYGULANABİLİRSE DÜNYANIN TAM OLARAK AÇIKLANABİLECEĞİNE İNANIYORLARDI.

İLK HESAP MAKİNESİ

Fransız filozof ve matematikçi Blaise Pascal, vergi hesaplarında babasına yardımcı olmak amacıyla 1644 te bu hesap makinesini icat etti

ANALİTİK GEOMETRİ

Descartes, 1637'de geometrinin analitik geometri denen kolunu buldu. Analitik geometrinin temelinde uzaydaki bir noktanın yerinin sayılarla belirlenebileceği fikri yatar. Descartes, sadece geometrik şekillerin boyutlarıyla oynamak için değil aynı zamanda doğruların ve eğrilerin eşitliklerle temsilinde de cebiri geometriye uyguladı.

DESCARTES
YENİDEN BAŞLAMALI

Descartes, "Ne bilebilirim?" sorusunu –ve yanıtta son derece kararlı bir kesinlik arayışını– üç yüzyıl boyunca batı felsefesinin merkezine yerleştirdi.

RENÉ DESCARTES, 1596'da Fransa'da doğdu. Cizvitlerin elinde, felsefe ve matematik dahil mükemmel bir eğitim aldı. Daha sonra, doğduğu yer olan Poitiers'deki Poitiers Üniversitesi'nden mezun oldu. Parlak bir öğrenci olarak, çeşitli yetkelerin ileri sürdüğü, tek tek incelediği savların çoğunun geçersiz olduğunu fark etmekle birlikte, çoklukla neye inanacağını bilemedi. Kendi dediğine göre, eğitimini tamamlamak için orduya katıldı ve hiçbir savaşa tanık olmamakla birlikte Avrupa'yı bir asker olarak köşe bucak dolaştı. Bu yolculuklar ona insanın dünyasının kitaplarda anlatıldığından çok daha çeşitli ve çelişkilerle dolu olduğunu öğretti. Emin olabileceğimiz, kesin olarak bilebileceğimiz bir şey olup olmadığı sorusu kafasına böyle takıldı.

Hollanda'ya yerleşti. O sırada Hollanda Avrupa'nın en geniş ifade özgürlüğüne sahip ülkesiydi. Descartes, araştırmalarını felsefe, matematik ve bilim alanlarında sürdürerek insan düşüncesinin temellerini incelemeye burada girişti. Kabaca 1629-1649 arasında niteliği çok yüksek özgün eserler verdi. Felsefede en önemli eserleri, 1637'de yayımlanan *Yöntem Üzerine Konuşmalar* ile 1641'de yayımlanan *Meditasyonlar*'dır. 1649'da İsveç Kraliçesi Kristina, kendisine felsefe öğretmesi için Descartes'ı Stockholm'e davet etti. İsveç'in sert kışları yüzünden ciğerlerinden hastalanan Descartes 1650'de öldü.

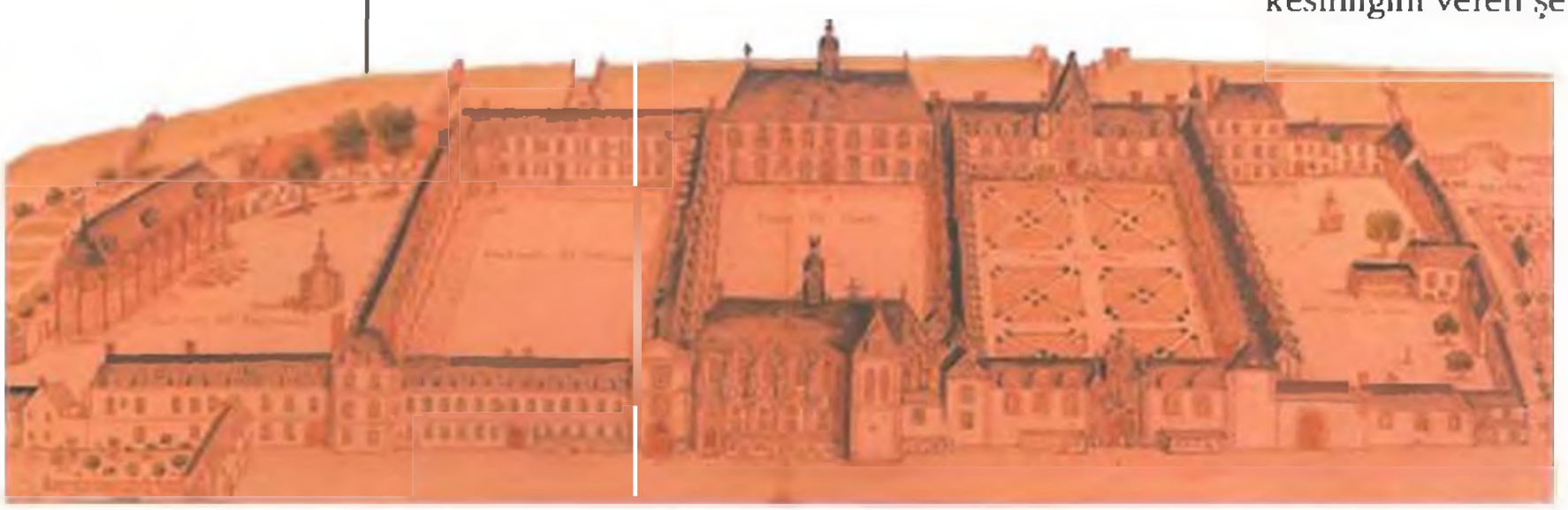
RENÉ DESCARTES

Descartes'ın yaşarken birçok kez portresi yapılmıştır. Descartes'ın Flaman sanatçı Frans Hals'a (y. 1580-1666) hiç poz vermediği bilinmekle birlikte, bu portrede Hals'in üslubu fark edilir.

> *"Çocukken yığınla yanlışı doğru kabul ettiğimi fark ettim"*
>
> RENÉ DESCARTES

KARTEZYEN ŞÜPHE

Descartes, bir matematik dehasıydı ve bu alanda cebirin geometriye uygulanmasından oluşan yeni bir kol buldu. Bu kol, analitik geometri ya da koordinat geometrisi olarak çeşitli adlar altında bilinir. Descartes, aynı zamanda, diyagramı da buldu. Bir diyagram üzerinde yer alan herkesin bildiği o iki çizgi onun adını taşımaktadır. Bunlara Kartezyen koordinatlar denir; Kartezyen de, Descartes adından türetilmiş bir sıfattır. Matematiğin apaçık ve tümüyle güvenilir kesinlikleri Descartes'ı heyecanlandırmaktaydı. Böylece, matematiğe kesinliğini veren şeyin, bilginin öteki alanlarına uygulanıp uygulanamayacağını düşünmeye başladı. Eğer bu mümkün olabilirse, hiçbir şeyin kesin olarak bilinemeyeceğini savunan Septikleri kolayca çürütebilecek bir şey olacaktı elimizde. Fakat, bundan da önemlisi, modern anlamıyla bilimin üzerine inşa edilebileceği dünya hakkında kesin bilgi elde etmenin bir yöntemine kavuşabilecektik.

LA FLÈCHE CİZVİT KOLEJİ

1604'te babası Descartes'ı Touraine'nin kuzeyinde La Flèche adlı küçük bir kasabadaki Royal College'a gönderdi. IV. Henry tarafından kurulan ve Cizvitler tarafından yönetilen La Flèche, Avrupa'nın en seçkin okullarından biri oldu. Descartes 1612'ye kadar orada kaldı. Son birkaç yılı mantık, felsefe ve matematik üzerine çalışmalarla geçti.

ISVEÇ KRALİÇESİ KRİSTİNA İLE DESCARTES

Genç Pierre Louis Dumesnil bu resminde, Kraliçe Kristina ile matematik, felsefe dersi veren Descartes'ı dinlerken tasvir etmiştir. Kristina, derslerin haftada üç gün ve sabah saat beste verilmesinde ısrar etmişti. Dersler beş saat civarında sürüyordu. Erken kalkmak ve İsveç'in sert kış havası bir araya gelince Descartes ciddi biçimde hastalandı ve 11 Şubat 1650'de zatürreden öldü.

İNSAN ÜZERİNE DENEME
Descartes'ın 1664'te yayımlanan denemesinde insan bedenine bir makine olarak bakılmakta ve psikolojik süreçler mikroskopik zerrelerin davranışlarına göre açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu karakalem resimde sıcaklık ile acı arasındaki ilişki incelenmektedir.

İl Halk Kütüphanesi Müdürlüğü
ELAZIĞ

İSVEÇ KRALİÇESİ KRİSTİNA

Kral II. Gustaf Adolf ile Brandenburg Prensesi Maria Eleonora'nın tek çocuğu olan İsveçli Kristina (1626-89) 1644'ten 1654'e kadar İsveç kraliçesiydi. Bağımsız ve zeki bir kadın olan kraliçe, Descartes'in, besteci Alessandro Scarlatti'nin ve mimar Giovanni Bernini'nin hamisiydi. Christina 1652'de Roma Katolikliği'ne geçti ve 1654'de inançlarından dolayı tahtı bıraktı.

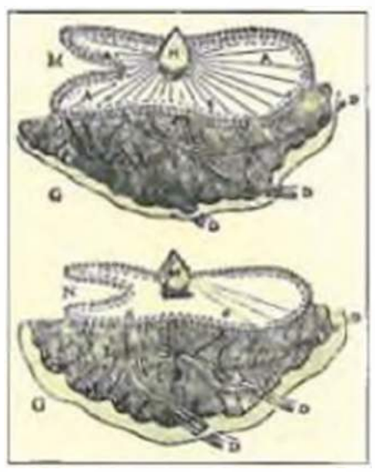

GÖZLEME DAYANAN DENEY

Descartes, doğrudan gözlemin bizi sık sık yanılttığını, ne kadar yakından bakılsa da şeylerin bize göründükleri gibi olduklarından hiçbir zaman emin olamayacağımızı ileri sürdü. Claude Monet'nin 1892-1894 arasında yaptığı bir dizi Rouen Katedrali resminde, ışığın etkilerinin bir nesnenin görünüşünü nasıl etkileyebileceği gösterilmektedir.

İNSAN BEYNİ
Descartes'ın *İnsan Üzerine Deneme*'si (1664), 17. ve 18. yüzyıllarda en çok okunan metinlerden biriydi. Kitapta fizyolojik süreçler mekanik bir doğrultuda açıklanmakta ve insan bedeni bir makine olarak yorumlanmaktaydı. Yukarıdaki şekilde beynin uyanıkken ve uyurkenki hali gösterilmektedir.

Descartes, matematiğin, kesinliğini şu bir dizi nedene borçlu olduğu sonucuna vardı. Matematik tanıtlamalar, son derece basit az sayıda öncülden başlamaktaydı; bu basitlik, (iki nokta arasındaki en kısa mesafe düz bir çizgidir önermesinde olduğu gibi) o denli temel ve apaçıktı ki onlardan şüphe etmek olanaksızdı. Daha sonra, her seferinde mantıksal bir adım atılarak bu tanıtlamalardan tümdengelimsel biçimde ilerlenirdi. Her adım, yanlışlanamaz, çok basit ve yine kesindi. Daha sonra, –ki bu matematiğin büyüsüne kapılmış herkesi kendinden geçiren bir şeydir– her biri basit ve apaçık olan öncüllerden yine her biri basit ve apaçık olan mantıksal adımlarla ilerlerken, ne basit ne de apaçık olan sonuçlara vardığınızı fark edersiniz: Önünüzde öngörülmemiş buluşlarla dolu bir dünya açılmaya başlar. Bu buluşların çoğu şaşırtıcıdır ve uygulamada büyük yararları vardır; ayrıca hepsinin doğruluğuna güvenilebilir. İnsana, keşfedilmeyi bekleyen bu dünyanın bir sonu yokmuş gibi gelir. Descartes'ın yaptığı gibi, matematikçiler beklenmedik yeni yollar açmışlardır hep.

Şimdi, bu yöntemi matematiksel olmayan bilgilere tastamam uygulamak mümkün müdür, diye sorar Descartes. Matematiğin dışında doğruluğundan şüphe edilemez önermeler bulabilirsek, onları, tümdengelimsel kanıtlamalarda öncül olarak kullanabiliriz; bu durumda, onlardan mantıksal olarak çıkarsadığımız her şey doğru olmak zorundadır. Bu bize, bilgi yolunda buluşlarına yüzde yüz güvenebileceğimiz yöntemsel bir temel sağlayacaktır. Fakat, böyle öncüller var mıdır? Yoksa, matematik ve mantık dışında, kesin olarak bilebileceğimiz bir şey yok mudur?

Bu tür kesin öncüller arayışında Descartes üç evreden geçti. İlkin, doğrudan ve dolaysız deneyi önüne koydu. Çıplak gözle kilise kulesine ya da bir bölümü suya batmış şu ağaca baktığımda, elbette duyularımın dolaysız tanıklığına güvenebilirim. Ama

> “DÜŞÜNÜYORUM ÖYLEYSE VARIM”
>
> RENE DESCARTES

heyhat! Araştırma sırasında, doğrudan gözlemin bizi sık sık yanılttığı ortaya çıkmaktadır. Gündüz altın gibi parlayan, günbatımında kızıllaşan şu kilise kulesi, diğer zamanlarda gri görünmektedir.

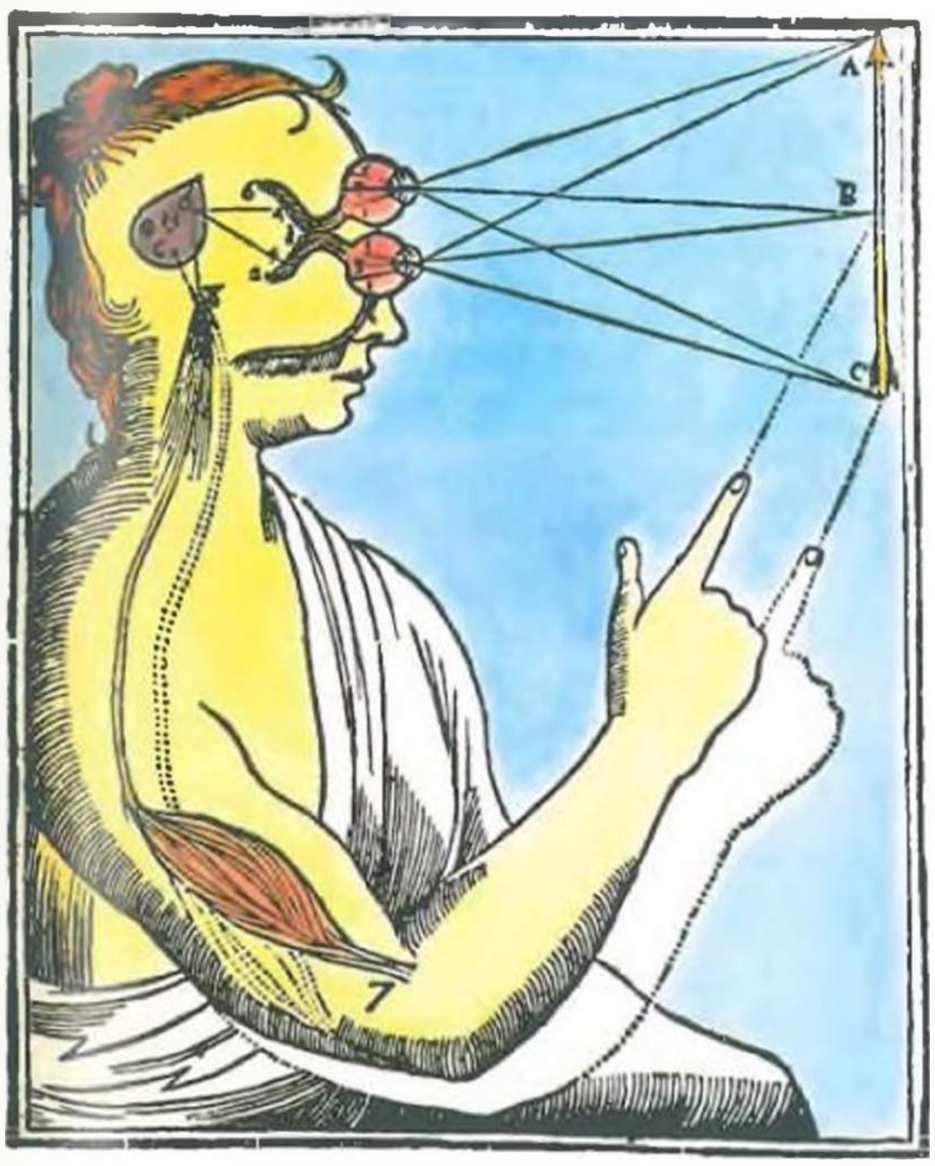
Suya girdiği noktada eğik görünen şu dalın, sudan çıkartıldığında düz olduğu görülüyor.

Dolayısıyla, onlara ne kadar doğrudan baksam da, aklım ne kadar uyanık ve tetikte olsa da, gerçekte şeylerin bize göründüğü gibi olduklarından asla emin olamayız.

KÖTÜ CİN

Bu bizi Descartes'ın düşüncesinin ikinci ayağına getirir. Bir şey yaptığına kesin olarak inandığını, sonra uyandığında onun bir rüya olduğunu anladığını anlatır sık sık. Bazen bu rüyalar günlük faaliyetleri hakkında basit rüyalardır. Rüyasında ateşin başında oturup okuduğunu ya da masasında yazdığını görür; bütün bu sürede aslında yatakta uyumaktadır. Tam o anda rüya görmediğinden nasıl emin olabilir? Bütün bunlar, rüya, sanrı ya da buna benzer bir şey görmediğinden asla kesin olarak emin olamayacağını göstermekteydi.

Descartes şüphe edilmezlik arayışında neredeyse umutsuzluğa kapılmak üzereyken, şeytanca bir niyetle değneği başka bir yöne eğdi (Bu da düşüncesinin üçüncü evresiydi). Bendeki bütün yanlışların ve yanılsamaların, benim bilmediğim, tek amacı beni aldatmak olan ve üzerimde insan üstü bir güç uygulayabilecek –beni uyutabilecek, sonra uyanıkken olduğu kadar canlı rüyalar görmemi veya gördüğüm her şeyin bana başka bir şeymiş gibi görünmesini sağlayabilecek ya da iki kere ikinin beş ettiğine beni inandırabilecek– daha yüksek bir ruhun varlığından kaynaklandığını varsayalım, dedi. Böylesine kötü bir ruhun bile beni hakkında aldatamayacağı bir şey var mıdır? Descartes böyle bir şeyin var olduğu sonucuna vardı: Bilincimin ürünleri, her ne olurlarsa olsunlar, vardırlar. Onlardan her zaman yanlış çıkarımlar yapabilirim; örneğin, gerçekte böyle bir şömine yokken, rüyamda bir şöminenin yanında durduğumu varsayabilirim. Kendimi şöminenin yanında duruyor varsaymam, yani böyle bir varsayımda bulunmuş olmam, kaçınılmaz olarak gerçektir. Dolayısıyla, bu ve diğer bütün örneklerde bir şey vardır ki ondan sarsılmaz biçimde emin olabilirim: Bu deneyimlerde bulunan benim. İşte buradan mutlak kesinliğe sahip bir şeyler çıkartabilirim. Her şeyden önce bu, kendimin, var olan, yaşayan bir varlık olduğunu bildiğim anlamına gelir. Doğamı bilemeyebilirim; daha doğrusu, bu doğanın neliği hakkında tümüyle yanlış düşüncelerim olabilir, fakat, var olduğum kesindir. Üstelik, başka hiçbir şeyi değilse bile en azından bilinçli deneyimleri olan bir varlık olduğumu, özgül bilinçli deneyimlerim olduğunu mutlak bir kesinlikle bilirim. Descartes bu sonucu, o zamandan sonra çok ünlü olacak şu Latince sözcüklerle dile getirdi: *Cogito ergo sum*. Pek uygun olmamakla birlikte bu ifade genellikle şöyle çevrilir: "Düşünüyorum, öyleyse varım".

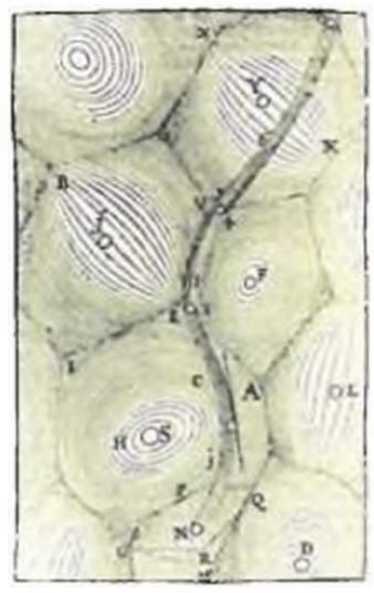

BİR FİZYOLOJİ DERS KİTABI
Descartes'ın İnsan Üzerine Deneme*si (1664), fizyoloji alanındaki ilk ders kitabı olarak kabul edilir. Yukarıdaki resimde, bir görüntünün duyusal olarak algılanmasıyla kas hareketleri arasındaki varsayımsal ilişki gösterilmektedir. Görüntü, gözlerden beyin epifizine aktarılır. Görüntüyle beyin epifizi arasındaki etkileşim motor faaliyeti belirler*

KESİNLİK ARAYIŞI

Demek ki Descartes şunu söylüyor: Matematiğin ve mantığın dışında, olgusal dünya hakkında mutlak kesinlikle bilebileceğim şeyler vardır. Fakat, bu şeylerden aynı kesinlik derecesine sahip başka bir şey çıkarsayabilir miyim? Bu noktada, eski bir kanıtlamanın, Tanrı'nın varlığıyla ilgili varlıkbilimsel kanıtlamanın (s. 57) yeni bir yorumundan yararlanır. Kendimin son derece kusurlu; geçici, bozulabilir ve sonlu bir varlık olduğunu biliyorum, der Descartes; ancak bende her bakımdan kusursuz; sonsuz, bengi ve ölümsüz bir varlık kavramı vardır ve bir şeyin, kendi sahip olduğu olanaklardan, kendinden daha yüce bir şey yaratabilmesi olanaksızdır. O nedenle, bu kusursuz varlığın var olması ve (bir zanaatkârın, eserinin üzerine imzasını koyması gibi) bana, kendi varlığıyla ilgili bir bilinç aşılamış olması gerekir.

Tanrı'nın var ve kusursuz olduğunu bilmem, ona güvenebileceğim anlamına gelir: Kötü cinden farklı olarak, o beni aldatmayacaktır. Üzerime düşeni yapmam, olanca dikkati göstermem ve disiplinli bir düşünme sürecinin benden istediği her şeyi yapmam halinde, (elbette aldatıcı olduğunu

DESCARTES'IN EVRENİ
Dünya'da (1633)
Descartes, varsayımsal bir "yeni dünya"dan söz eder. Yukarıdaki şekilde evreni, sınırsız sayıda bitişik girdaplar biçiminde gösterir. Evreni dolduran maddenin, her birinin merkezinde bir yıldızın ve onun çevresinde gezegenlerin bulunduğu bu girdaplar içinde toplandığını gösterir.

AKILCILIK

Felsefede akılcılık, akıl yoluyla çıkarsanan apriçik önermelerin bütün bilginin birincil temeli olduğu görüşünü savunur. Bütün bilginin sonul olarak duyulardan türetilmesi gerektiğini ileri süren ampirizmin karşıtıdır. Descartes modern anlamda ilk akılcıydı. Yöntem, pek çok filozofun, özellikle Spinoza, Leibniz ve Kant'ın çalışmalarını etkiledi.

bildiğim duyularımla değil, aklımla; yani, Tanrı'yı ve aynı zamanda matematiği kavrayan - duyular bunu yapamaz– benim indirgenemez parçamla) bana açık ve seçik biçimde doğru gelen her şeyin doğruluğundan emin olabilirim.

AKILCILIĞIN DOĞUŞU

Duyulara dayanan bilginin, doğası gereği güvenilir olmadığı, bilgiden ziyade yanlışa kaynaklık ettiği, bu dünyanın bilgisine ancak aklımızı kullanarak ulaştığımız inancına dayanan, akılcılık olarak bilinen felsefe okulu, bu sonuçtan doğdu ve o zamandan beri batı felsefesinin kalıcı geleneklerinden birini oluşturdu. En görkemli dönemine 17. ve 18. yüzyıllarda ulaştı. Descartes dışında en önemli temsilcileri Spinoza ve Leibniz'di, fakat batı düşüncesi üzerinde hep önemli bir etkisi oldu.

Descartes'tan sonraki büyük filozoflardan çok azı, Tanrı'nın varlığının şüphe götürmezliğiyle ilgili görüşünü paylaştı. Fakat, Descartes batı düşüncesine bazı temel şeyler getirdi. Descartes'ın, bilimsel buluşun mantığının, işe şüphe götürmez olgulardan başlamamızı, sonra bu olgulardan tümdengelimsel akıl yürütmeyle zincirleme olarak mantıksal sonuçlar çıkartmamızı gerektirdiğine duyduğu inanç, batı biliminin temeli haline geldi. Ondan sonra gelen düşünürler, öncüllerimizin içini doldurmak için gerek duyduğumuz bu şüphe götürmez olguların tespitinde, kontrollü ve disiplinli gözlemin (dolayısıyla duyularımızın) vazgeçilmez bir rolü olduğuna inanmaya başlasalar da, Descartes'ın, temel yöntemi (güvenilir olgulardan başlamak, sonra bu olgulara mantığı uygulamak ve bu şüphe ne denli zoraki de olsa şüphe edilecek en ufak bir şeyin bile içeri girmesine izin vermemek) doğru koyduğunu düşünmekten geri durmadılar. Descartes, insanları, bu yöntemin, dünya hakkında güvenilir bilgiler verebilecek matematiğe dayalı bir bilimi mümkün kıldığına ve dünyayı mutlak kesinlikle anlamanın tek yolu olduğuna inandırdı.

AKIL VE MADDE

İnsanın indirgenemez niteliğinin, akıl sahibi bir varlık olmasında yattığı yolunda Descartes'ın vardığı sonuç, onu şu dünya görüşünü geliştirmeye yöneltti: İnsan, iki farklı tözden, yani akıldan ve maddeden oluşur. Descartes insanları, kendileri dışında var olan, gözlemledikleri maddi nesnelerden oluşan bir dünyayı deneyimleyen özneler olarak gördü. Doğanın böyle –akıl ve madde, özne ve nesne, gözleyen ve gözlemlenen olarak– iki tür varlığa ayrılması, batılı insanın dünyaya bakış tarzının yapısal bir parçası haline geldi. Bugün filozoflar bundan "Kartezyen ikilik" olarak söz ederler. Descartes ile 20. yüzyıl arasında, bu ikiliği kabul etmeyen (en itibarlıları Spinoza ile Schopenhauer olan) pek az filozof vardır. Bu ikiliğe ancak 20. yüzyılda yaygın biçimde itiraz edilmiştir. (Fakat o zaman bile evrensel değildir. Önde gelen bazı filozoflar bu ikiliğe bağlı kalmayı sürdürmüşlerdir).

Batıdaki insanları bu dünyayla ilgili bilgilerimizde kesinliğin olanaklı olduğuna ikna etmekte Francis Bacon ile Galileo bile Descartes'ın gerisinde kalır. Kesin bilgiye ulaşmak için size gereken, doğru yöntemi izlemektir; ancak bunu yaparsanız, size kaya gibi sağlam, güvenilir bilgiler verebilecek sarsılmaz bir bilim kurabilirsiniz. Bilimi, eğitimli batılı insana "beğendiren" herkesten fazla Descartes oldu. Kesinlik arayışı, büyük oranda

BU DESCARTES'IN KAFATASI MI? Descartes Stockholm'de gömüldü, fakat daha sonra kemikleri Paris'e götürüldü. Paris'teki St. Germain-des-Pres kilisesinde ondan kalanların yanında bulunan bu kafatasının Descartes'a ait olmadığı hemen hemen kesindir. Mezarın açılışında hazır bulunan İsveçli muhafızların başındaki kişinin kafatasını değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu kafatası, sonunda Palais de Chaillot'daki Musee de l'Homme'a gelinceye kadar defalarca el değiştirmiştir.

MARIN MERSENNE

Fransız tanrıbilimci, matematikçi ve filozof Marin Mersenne (1588-1648), aralarında Hobbes, Gassendi ve Galileo nun da bulunduğu Avrupa'daki bütün filozoflarla ve bilimadamlarıyla temas halindeydi. Bu yüzden Descartes'ın çalışmalarını onlara gösterecek, yorumlarını da Descartes'a iletecek eşsiz bir konumdaydı. Aynı zamanda bütün asal sayıları temsil eden bir formül de ("Mersenne sayıları") buldu.

"SAĞDUYU, DÜNYADA EN İYİ PAYLAŞTIRILMIŞ ŞEYDİR; ÇÜNKÜ HER İNSAN KENDİ PAYININ İYİ OLDUĞUNU SANIR"

RENE DESCARTES

DESCARTES'IN YAŞAMINDAN SAHNELER

Bu oyma resimde Descartes, yaşamındaki belli başlı olaylardan alınma bazı sahnelerle çevrilmiş halde görülmektedir. Bir sahnede (sol üstte), Descartes'ın gayri meşru kızkardeşi Francine'nin 7 Eylül 1640'ta ölümü görülmektedir. Bir başka sında (sağ üstte) Descartes, İsveç Kraliçesi Kristina'ya ders verirken gösterilmektedir

onun etkisiyle batıdaki düşünsel etkinliğe egemen olmaya başladı ve yöntemle ilgili düşünceler bu arayışın merkezine yerleşti; çünkü, Descartes kendini bu tür kesin bilgiler veren değil, bu bilgiye nasıl ulaşılacağını gösteren biri olarak görmekteydi.

En eski, yani Sokrates öncesi filozofların, "Var olan nedir?"i, ya da "Dünya neden oluşur?" kendilerine temel soru olarak aldıklarını anımsayacaksınız. Sokrates, onun yerine farklı bir soruyu geçirmişti: "Nasıl yaşamamız gerekir?" Bu sorular ve onlardan türeyenler yüzyıllar boyunca felsefeye egemen oldu. Fakat daha sonra Descartes geldi ve onların yerine yine farklı bir soru koydu: "Ne bilebilirim?". Böylelikle, bilgikuramı felsefenin merkezine yerleşti ve üç yüzyıl boyunca orada kaldı; öyle ki sonra gelen filozofların çoğu, felsefenin temelde bilgikuramından oluştuğunu düşünmeye başladılar. Bu nedenle, Descartes'ın ilk modern filozof olduğu düşünülür ve üniversitelerde felsefe eğitimi gören öğrencilerin çoğu zaman işe Descartes'ın eserleriyle başlamaları gerekir. Bunun başka bir nedeni daha vardır. Şüpheyi bir yöntem olarak kullanmakla –mantıksal açıdan kuşku duyulması olası bir şeye bağlanmayı sistemli olarak askıya almakla, böylelikle alıştığımız fikirleri ve varsayımları kat kat soymakla– Descartes bizi doğdoğru her şeyin başına, başlama çizgisine götürür. Sorunun birinci tekil şahıs biçiminde sorulması, onun keskin kenarıdır: "Biz insanlar için neyi bilmek olanaklıdır?" değil, "Ne bilebilirim?" Bu gençlere bir çağrıdır ve doğrudur.

OKUMA ZEVKİ

Descartes, biçemi son derece açık, serbest jargonlu eşsiz bir yazardır ve Fransızca yazmış tartışmasız iki büyük filozoftan biridir (diğeri Leibniz'dir). Fakat Leibniz de Descartes'ın biçemsel üstünlüğünden eser yoktur. Bu, Descartes'ı Fransa'nın en büyük kültürel zenginliklerinden biri yapmaktadır. Bu nedenle Descartes'ın Fransa'da bütün ortaöğretim okullarının (ünlü Fransız Liselerinin) üst sınıflarında okunması zorunludur. Bu da, iyi eğitim görmüş her Fransızın Descartes'ı okuduğu anlamına gelir. Ayrıca dünyanın her yerindeki eğitimli insanlar için okunmaya değer biridir; büyük filozofların yazılarıyla tanışmaya başlamanın en iyi yollarından biri, hâlâ *Meditasyonlar*'dan önce yazılan *Yöntem Üzerine Konuşmalar* okumaktır.

DESCARTES'IN ÖNEMLİ ESERLER

Yöntem Üzerine Konuşmalar *da (1637) Descartes, yöntemini basit terimlerle ortaya koyar ve bilimsel görüşleri ile metafizik sistemini özetler*

Meditasyonlar *da (1641) metafizik öğretisini geliştirir*

Felsefenin İlkeleri *(1644), bütün doğal görüngüleri tek bir mekanik ilkeler sistemi halinde anlatma girişimidir*

MEDİTASYONLAR

Meditasyonlar'ın el yazması, 1641'de yayımlanmadan önce Marin Mersenne'ye gönderildi. Mersenne de, Hobbes'un ve Gassendi'ninki dahil eleştirileri toplamayı görev edindi. Descartes da bunları yanıtladı. Kitabın yayımlanması Descartes'a ün kazandırmakla birlikte, onu bir takım çekişmelerin içine de sürükledi. Hollanda'da Utrecht Üniversitesi'nin başkanı Descartes'ı tanrıtanımazlıkla suçladı ve Descartes yerel yetkililer tarafından mahkûm edildi

SAFARADLIK

İspanyol ve Portekiz Yahudilerinin soyundan gelen Sefaradlar Kuzey ve Doğu Avrupalı Yahudilerin soyundan gelen Aşkenazilerden ayrıdır. Spinoza yı cemaatlerinden dışlayan Safaradlar, ortaçağdan 1492 de sürülünceye kadar İspanya da yaşadılar. Ondan sonra Kuzey Afrika ya, Ortadoğu'ya daha sonra da Amsterdam ile Avrupa ve Amerika nın diğer kentlerine yerleşiler

SPINOZA

HER ŞEY BİRDİR VE BİR TANRIDIR

Tanrı vardır ve her şeydedir. Ama bu bütünlük, matematik-fizik bir sistemle aynı biçimde anlaşılacaktır.

BENEDICTUS SPINOZA

Spinoza, Portekiz'deki Katoliklerin zulmünden kaçan seçkin bir göçmen Yahudi ailenin bir ferdi olarak Amsterdam'da dünyaya geldi. İbranice dışında kalan matematik ve dilbilim gibi alanlarla özel olarak ilgilendi

SPİNOZA, Batılı filozoflar arasında özgün düşünürlerin ön sırasında yer alan Karl Marx'tan önceki tek Yahudi filozoftu (ancak, çok sayıda büyük Yahudi âlim vardı). 1632'de Amsterdam'da doğdu. Ortodoks bir Yahudi olarak yetişti ve eğitim gördü. Fakat, heterodoks görüşlerinden dolayı 24 yaşında Yahudi cemaatinden çıkartıldı. Bu sırada İbranicede Baruch olan ilk adını Latince Benedictus olarak değiştirdi. Yalnız bir yaşam sürdürmeye koyuldu; geçimini, gözlük, mikroskop ve teleskop camları parlatarak sağladı (o dönemde bu yeni bir işti). Yine de yazılarıyla ün kazandı. Fakat, 1673'te Heidelberg Üniversitesi'nden gelen Felsefe Profesörlüğü teklifini, kendi ifadesiyle "kendi aklına uygun" biçimde felsefe yapmak için yalnız kalmak istediğinden, geri çevirdi.

"Büyük filozofların en soylusu ve cana yakını"

BERTRAND RUSSELL, SPINOZA ÜZERİNE

Felsefesi dışında, dinsel yazıları, zamanın düşünsel sınırlarını somutlayan, yazarı tartışmalı tarihsel belgeler olarak incelenmeye değer gören ilk âlimdi. Böylelikle, tam anlamıyla 19. ve 20. yüzyılda serpilecek yüksek eleştiri denen şeyi başlattı. Yıllar boyu parlattığı camların tozlarını solumaktan yakalandığı akciğer hastalığından 1677'de öldüğünde Eski Ahit'in Flamanca çevirisi üzerinde çalışıyordu. Ölümünden sonra, ama aynı yıl, yani 1677'de en tanınmış kitabı yayımlandı. Kısaca *Etika* adı verilmekle birlikte, kitap aslında etik olanları da dahil felsefenin bütün temel sorunlarını içermektedir.

En ünlü filozofların çoğu gibi Spinoza da gerçek bir allameydi. Flamanca ve İbranicenin yanında ailevi nedenlerden öturu İspanyolca ve Portekizce konuşmayı öğrendi; yazılarını Latince yazdı.

Bunun ve seçkin bir Kitabı Mukaddes alimi olmasının yanında matematik ve (özellikle Kopernik, Kepler, Galileo, Hobbes ve Descartes'ın eserlerinden) "yeni bilim" adı verilen şeyi öğrendi. İşi gereği mikroskoplardan ve teleskoplardan anlaması, bu yeni

YAHUDİ TERBİYESİ

Rembrandt'ın yaptığı Sinagog'da Yahudiler (1648) isimli bu hakia, (genç Spinoza'nın yakından tanıdığı) 17. yüzyıl Amsterdamı'ndaki Yahudi yaşamından tıpkı bir sahne tasvir edilmektedir. Yahudi inancına sıkı sıkıya bağlı bir ana babadan Amsterdam'da doğan Spinoza, ortodoks Yahudi bir terbiyeyle yetiştirilmesine karşın, sapkın görüşlerinden dolayı 1656'da 24 yaşındayken Yahudi cemaatinden ve sinagogdan dışlandı.

bilimin önünü açtığı yeni teknolojik olanaklar konusunda ona zamanının önünde bir kavrayış gücü kazandırdı. Spinoza'nın felsefesinin, bütün bu şeyleri ve içerimlerini, bütünsel ve düzenli bir bütün halinde bir araya getirme girişimi olduğu söylenebilir.

Spinoza bilimden çok etkilendi ve bilimsel bilgilerimizi bina etmenin doğru yolunun, şüphe götürmez öncüllerden başlamaktan ve mantıksal akıl yürütmeyle bunlardan sonuçlar çıkarmaktan geçtiği yolunda Descartes'ın görüşünü kâbul etti. Fakat, aynı zamanda Descartes'ın felsefesinin belli temel sorunları çözmeden bıraktığını da gördü. Eğer bütünsel gerçeklik, (maddi töz ile zihinsel töz ya da madde ile akıl gibi) birbirinden tamamen ayrı iki farklı türde tözden oluşuyorsa, aklın maddeyi uzayda hareket ettirmesi nasıl mümkün olabiliyordu? Descartes'ın bu soruya verdiği yanıt kimseyi ikna edemeyecek kadar zayıftı; zaten ardıllarının hiçbiri de bu yanıtı tartışmaya değer bulmadı. Fakat, Spinoza için aynı önemde, çözülmemiş başka sorunlar da vardı. Mizaç olarak son derece ahlaki, aynı zamanda da son derece dindar biriydi. Bu durum, yeni bilim konusunda Spinoza'nın karşısına binbir türlü zorluk çıkardı. Eğer bütünsel gerçeklik, var olan ya da meydana gelen her şeyin apaçık öncüllerden mantıksal zorunlulukla çıkarsanabileceği tümdengelimsel bir sistem ise, o zaman ahlaki seçime, daha doğrusu özgür iradeye yer kalır mıydı? Eğer her şey bilimsel olarak belirlenmişse, irade nasıl özgür olabilirdi?

Yine, böyle bir sistemde Tanrı'nın yeri neydi? Evrende olan her şey, bilimsel yasalara ve matematik eşitliklere göre açıklanabiliyorsa, bu açıklamada Tanrı'ya bir görev düşmez; dolayısıyla ona ihtiyacımız yok demektir. Tanrı, yabancı, deyim yerindeyse gereksiz bir şey olarak bütün bu sistemin dışında kalmaktadır. 17. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar pek çok insan, bu tür sorular karşısında bocaladı. Newton'ın yanıtı şu oldu: Tanrı önce evreni yaratmış, sonra da onu, kendi koyduğu ve bizlerin bilimsel yasa adıyla bulduğumuz yasalara göre işlemesi için kendi haline bırakmıştı.

> "TANRI BÜTÜN ŞEYLERİN NEDENİDİR; BÜTÜN ŞEYLER ONDADIR"
>
> BENEDICTUS SPINOZA

Fakat bu, hep varolan ve her şeyi kapsayan bir Tanrı'ya ihtiyaç duyan Spinoza'ya uymazdı. Ancak, yine de şu soruyla yüzleşti: Tümdengelimsel ve belirlenimci bir sistemde böyle bir Tanrı'ya yer var mıydı?

OPTİK
Spinoza'nın optiğe ve yeni gökbilime büyük ilgisi vardı; ayrıca mercek yapmakta ustaydı. Yaşamını, gözlüklere, teleskoplara ve mikroskoplara cam keserek ve parlatarak kazanıyordu. Yukarıdaki şekilde, Robert Hooke'un *Micrographia*sından (1665) alınmış bir mikroskop ve kondansatör görülmektedir.

KUTSAL YAZI ELEŞTİRİSİ

Kitabı Mukaddes'in ("yüksek eleştiri" olarak bilinen) lafzı ve tarihsel eleştirisinde, kutsal yasaların ortaya çıktığı tarihsel koşullar ele alınır. Üç meseleyle ilgilenilir: Kelamın yapısı, tarih ve yetke. Kitabı Mukaddes'i tarafsız şekilde incelemeye çalışan (ve Eski Ahit'deki tarihleri geleneğin belirlediği tarihlerden daha sonraya alan) Spinoza, Kitabı Mukaddes'in eleştirisinin öncüsü olarak görülmüştür.

HEIDELBERG ÜNİVERSİTESİ

Spinoza'ya 1673'te Heidelberg Üniversitesi'nde profesörlük teklif edildi, fakat o teklifi geri çevirdi. Almanya'nın en eski üniversitesi olan Heidelberg, I. Ruprecht tarafından kuruldu ve imtiyaz beratını 1386'da Papa VI. Urbanus'tan aldı. Spinoza'ya profesörlük önerildiği sıralarda Avrupa'nın en iyi üniversitelerinden biri olarak kabul edilmekteydi.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Tractatus theologico-politicus, *1670'te isimsiz olarak yayımlandı fakat Kitabı Mukaddes ve Hıristiyan tanrıbilimi konusundaki tartışmalı görüşlerinden dolayı yasaklandı*

Spinoza'nın büyük eseri Etika *da (1677), Kartezyen ikilik Panteizm lehine reddedilir*

İKİLİĞE KARŞI

Spinoza'nın bu sorunlara getirdiği çözümler, temel öncülü, yani akılla madde arasında temel bir ayrımın varlığını reddeden gözüpek bir hamleyle başladı. Descartes'ın gösterdiği nedenlerle, Tanrı'nın var olduğunu, sonsuz ve yetkin bir varlık olduğunu biliyoruz dedi. Fakat, eğer Tanrı sonsuzsa, o zaman sınırları olamaz, çünkü olsaydı, sonlu olurdu. Demek ki Tanrı olmayan bir şeyin var olması olanaksızdır. Dolayısıyla, Tanrı'nın bir varlık, bu dünyanın da başka bir varlık olması olanaksızdır; çünkü bu, Tanrı'nın varlığına sınır koymak olurdu. O yüzden Tanrı, var olan her şeyle birlikte var olmak zorundadır.

Bunun böyle olması için iyi bir Kartezyen neden daha vardır. Descartes, tözü, var olmak için kendi dışında bir şeye gerek duymayan olarak tanımlamıştı. Fakat, Spinoza için var olan tek şey, hiçbir şeyi dışında bırakmayan "bütün her şey"dir.

"DOĞAYA KARŞI GELİNEMEZ; O, DEĞİŞMEZ VE SABİT BİR DÜZENİ KORUR"

BENEDICTUS SPINOZA

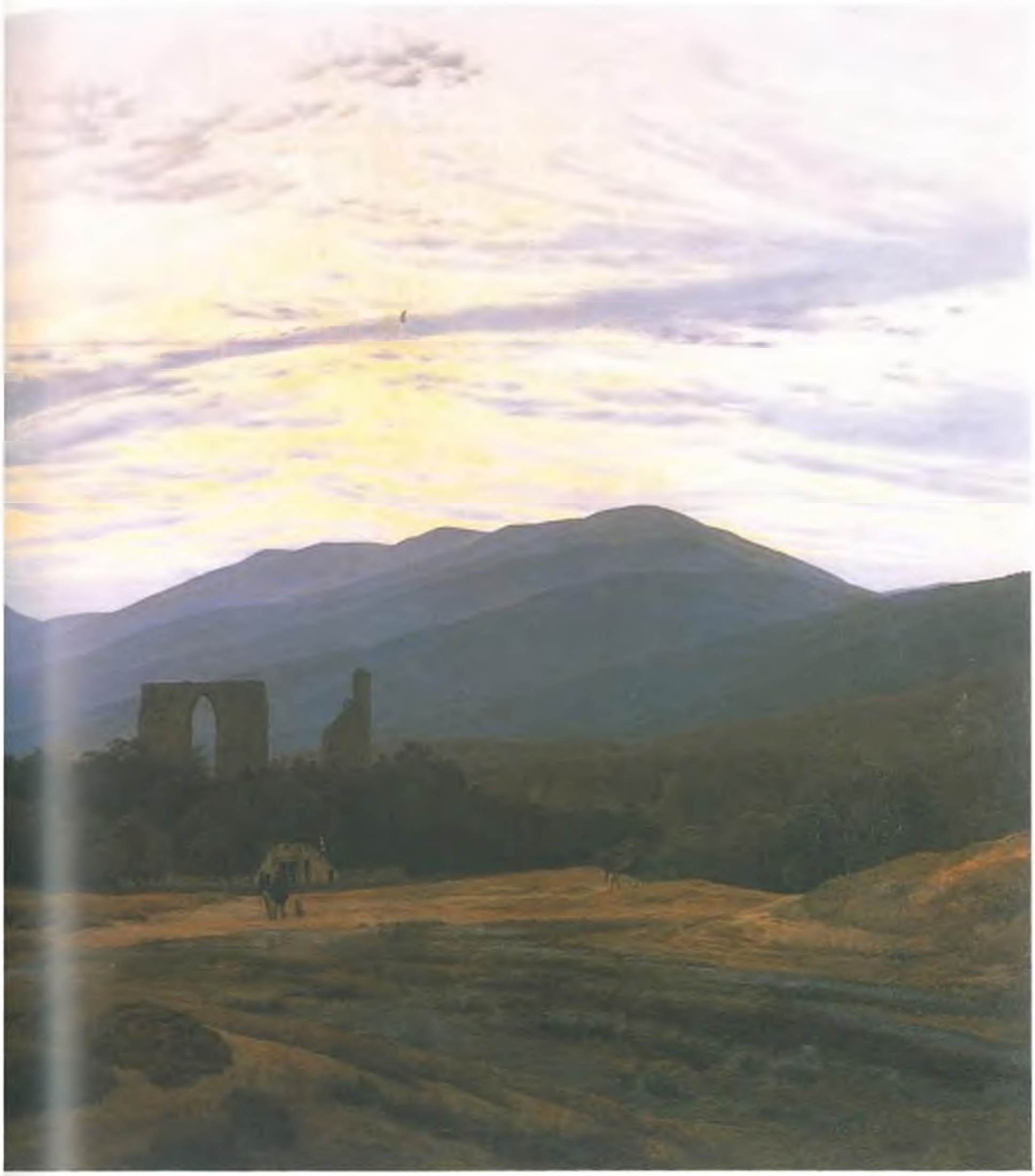
İBN MEYMUN
Ortaçağ Yahudiliğinin önde gelen düşünsel simalarından İbn Meymun (1135-1204), İspanya Kordoba'da doğdu. Filozof, hukukçu ve bilimadamıydı. Eserleri Latinceye çevrildikten sonra ortaçağın skolastik yazarlarını etkiledi. En ünlü eseri olan *Delaletü'l-Hairin* (Latince adı Doctor Perplexorum) (Şaşırmışların Kılavuzu) (1176-91), Aristoteles'ın ortaçağ felsefesine sokulmasına yardımcı olmuştur. Çok daha sonraları, Spinoza bazı düşüncelerini geliştirirken İbn Meymun'un eserinden kaynak olarak yararlanmıştır.

Bu bütünsellik içinde anlamaya çalıştığımız her şey, en azından kısmen, başka bir şeye göre açıklanmalıdır; açıklamalarımız, (en azından belli ölçülerde) şeyleri başka şeylerle ilişkilendirme biçimini alır daima. Böyle olmayan, olması da olanaksız tek varlık "bütün her şey"dir. O, ister kendinde ister kendisi için olsun, başka bir şeyle açıklanamaz, başka bir şeyle ilişkilendirilemez. Bu, tek gerçek tözün, bir ve tek kendine yeterli şeyin, tek nedensiz nedenin, "bütün her şey" olması anlamına gelir. Fakat, Tanrı derken kastedilenler de bu şeylerdir. O nedenle, Tanrı her şeyle eşdeğerli olmalıdır.

Bu, kozmosu ister dinsel kavramlara ister maddi nesnelere göre betimleyelim, aynı şeyi betimlediğimiz anlamına gelmektedir. Birindeki kategoriler soyut ya da anlıksaldır, diğerindekiler maddi; fakat, bunlar aynı gerçekliği betimlemenin iki farklı yoludur sadece: Aynı mevcut varlık, iki farklı yönden görülür. Dolayısıyla, Tanrı dünyanın dışında değildir; fakat, bu dünyada da değildir. O, bu dünyadır.

Her ne kadar ona bakmanın yollarından sadece biri olsa da, fiziksel evren onun bedenidir. Tanrı'nın tinsel kavranışı da, aynı varlığı tanımanın sadece farklı bir yoludur. Bizler, sonsuz değil sonlu yaratıklar olsak da, tek bir varlıkta aynı çifte karakteri gösteririz: Fiziksel bedenlerimiz vardır,

DOĞANIN GÜCÜ

Caspar David Friedrich'in (1774-1840) yaptığı Riesengebirge'de Harabe *(1815-20) adlı bu resimde, Doğanın gücü karşısında bir huşu ve yücelik hissi uyandırmak amacıyla engin ve ıssız bir manzara tasvir edilmektedir. Ressamın görüsü, insanla doğanın birliğini ve Spinoza'nın eserlerindeki akılcı panteizmi heyecan verici bir biçimde betimler.*

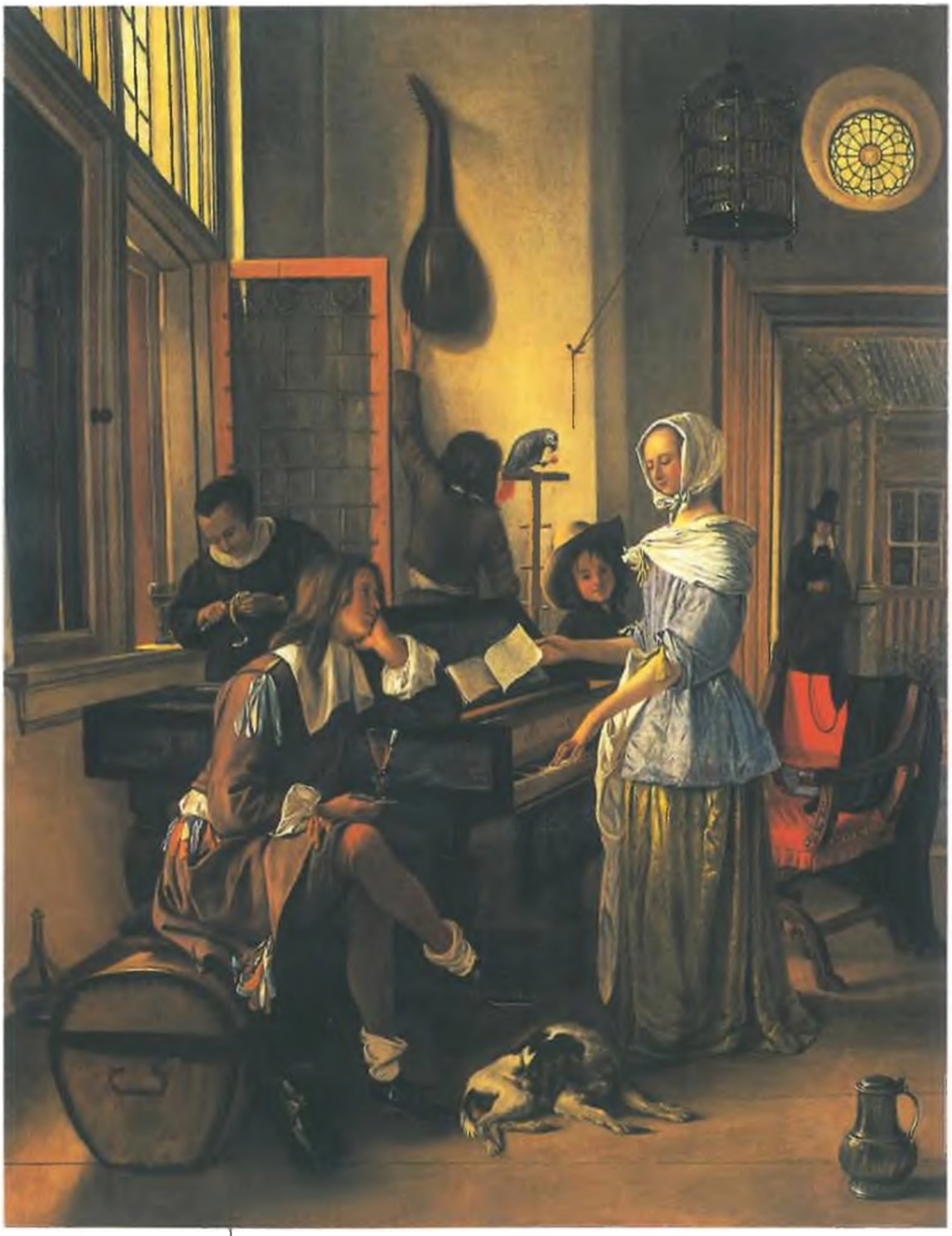
"İnsanın eylemlerine gülmemeye, onlara gözyaşı dökmemeye, onlardan nefret etmemeye, ama onları anlamaya çalıştım"

BENEDICTUS SPINOZA

PANTEİZM

Harfiyen "Tanrı her şeydir" diye çevrilen Panteizm, Tanrı yı, Evrenle ya da Doğa ile özdeş gören bir düşünce tarzıdır. Bütün gerçekliğin birliğini ve bu birliğin tanrısallığını olumlar. Tanrı yı sezgisel olarak yaşantıladıklarını iddia eden dindar panteistler mistiktirler. Spinoza ise bir akılcıydı. Tanrı nın, insanın ve fiziksel dünyanın, tek bir tözün parçaları olduğuna ve ister fiziksel ister zihinsel olsun, her şeyin Tanrı nın bir uzantısı olduğuna inanıyordu. Spinoza nın yanı sıra, Fichte, Schelling ve Hegel de diğer panteist filozoflar arasında sayılabilir.

ama aynı zamanda ruhuzdur ve bunlar iki farklı insan değildir; bir ve aynı kişidir. Eski bir Yahudi deyişinde olduğu gibi, sanki beden ruhun dışa bakan biçimidir. Bu etkileyici bir görüştür ve Spinoza'dan sonra pek çok yetenekli insan bu görüşten büyülenmiştir. Spinoza'nın doğayı tanrılaştırması, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarındaki Romantik Hareket için muazzam bir esin kaynağı oldu. Hareketin aydınları Spinoza'yı azizlerinden biri yaptılar. Ancak, Romantiklerden farklı olarak, Spinoza'ya göre insan bireyinin eylemleri, (kaba, mekanik bir biçimde olmasa da) denetimi dışındaki etmenler tarafından belirlenmekteydi. Freud'u önceleyen bir görüş gücüyle Spinoza, günlük yaşamda kendimizi özgür failler olarak hissetmemizin, eylemlerimizin gerçek nedenlerinin büyük ölçüde farkında olmamamızdan kaynaklanan bir yanılsama olduğunu ve bu bilinci düşünüm yoluyla edinmekle, sözcüğün düz anlamıyla kendimizi özgür failler haline getirmemiz

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ
Spinoza'nın zamanında Hollanda, Descartes'ın da aralarında bulunduğu özgür düşünürlerin sığındığı bir ülkeydi. Zaten Spinoza da felsefi çalışmalarını başka bir ülkede yapamazdı. Jan Steen'in (1625-79) Saz Atölyesi *adlı bu resminde bu görece özgürlük hali dile getirilmektedir.*

> *"İnsanlar özgür olduklarını sanıyorlarsa aldanırlar"*
>
> BENEDICTUS SPINOZA

anlamında değil, anlak ve içgörü kazanma, dolayısıyla şeylerle oldukları gibi halleşme yetisi kazanmak anlamında kendimizi özgürleştirebileceğimizi ileri sürer.

Spinoza, Avrupa'da bu düşünceyi ileri süren ilk kişiydi. Fakat, aynı zamanda Freud'dan farklı olarak, bunlar küçük meseleler olduğundan, bireylerin kendi kişisel sorunlarını takıntı haline getirmelerinin saçma olduğunu ileri sürdü: Sorunlarımızı, şeylerin bütünselliği içinde işgal ettiği yere göre görmeye çalışmalıydık ve bunu yaptığımızda ne kadar önemsiz olduklarını anlayacak, böylelikle onları çok daha kolaylıkla taşıyabilecektik. Yaşamlarımıza bengiliğin gözüyle bakmamız gerektiği düşüncesinin unutulmaz bir imgesiydi Spinoza. Kendi kullandığı Latince *sub specie aeternitati* (bengilik görüşünden) deyişi bugün bile kullanılmaktadır.

İNSAN GÖRÜŞÜ

Denge, görüş açısı, hoşgörü; bunlar, Spinoza'nın felsefesinin toplumsal yanından çıkan sonuçlardır ve Spinoza'nın siyaset felsefesinde layıkıyla somutlanmışlardır. Henüz yaşarken yayımladığı kitaplardan biri olan *Tractatus Theologico-politicus*'ta (İlahiyat ve Siyaset İncelemesi) (bir 20. yüzyıl filozofu olan Wittgenstein, Spinoza'ya öykünerek ilk kitabına *Tractatus Logico-Philosophicus* adını vermiştir) ana amaç, ifade özgürlüğünün savunusuydu. Ona göre ifade özgürlüğü, kamu düzeniyle uyuşmaz olmak bir yana, onu garanti altına almak için zorunlu bir şeydi. Bu görüş, bugün liberal düşüncenin vazgeçilmez bir parçasıdır; fakat, onu modern terimlerle ileri süren ilk kişi Spinoza idi. Akılcı olarak yönetilen bir toplumda "herkesin istediği gibi düşünebileceğini ve düşündüğünü söyleyebileceğini" belirttikten sonra şu hayati noktaya parmak basar: "Barışı gerçekten bozanlar, özgür bir devlette, üzerinde hâkimiyet kuramayacakları yargıda bulunma özgürlüğünü budamaya kalkanlardır".

Spinoza'nın şaheseri olan *Etika* (1677), bir geometri ders kitabı düzenindedir. Her tanıtlama, uygun tanımlar ve aksiyomlarla başlar; sonra bunları kanıtlama izler (MÖ 3. yüzyılda yazılan Eukleides'in ölümsüz geometri kitabı Elemanlar'da her ispatın sonunda olduğu gibi, her bir kanıtlamanın sonunda genellikle –ispatlanacak

TARTIŞMALI BİR SİMA
Spinoza'nın, Hıristiyan tanrıbilimi konusunda (ne kadar tartışmalı da olsa) mutlaka inandıklarını söyleme kararlılığı, çağdaşları tarafından dinsizlik olarak yorumlanmasına neden oldu

anlamına gelen– *quod erat demonstrandum*'un kısaltması olan QED harfleri yer alır).

Bütün bunlar, Spinoza'nın, dünyayı anlamanın doğru yolunun matematiğin yöntemlerini gerçekliğe uygulamaktan geçtiğini söyleyen Descartes'tan türettiği görüşe uygundur. Bu kitap, bir filozofun, her şeyi karşılıklı bağlantılı tek bir düşünce sistemine göre anlama çabasının mükemmel bir örneği olarak gösterilir. Fakat, bu genişlikte bir çalışmada Euklcidesçi zemin planı, okurken bir yavanlığa yol açmaktadır. Doğrudur: Kitaptaki mantıksal türetimler, bizim zamanımızda değil, Spinoza'nın zamanında yaygın olan –Tanrı'nın varlığının apaçık bir gerçek olması gibi– varsayımlar göz önünde tutulursa izlenebilir ancak. O nedenle, 21. yüzyılın ölçütleriyle bakıldığında bu varsayımlar kesinlikle mantıksal tanıtlamalar değildir. Ancak, kitabın gerçek meziyeti, ayrıntılı biçimde çözümlenen ispatlarda değil, sonuçlarda, genel görüsünde yatmaktadır.

MÜŞFİK SPINOZA

Spinoza, Batılı filozoflar arasında panteistlerin şahıdır. Ölümünden sonra eserleri yüzyıl kadar görmezden gelinmişse de, Romantikler bunlara saygıyla yaklaşmış ve ilgiyi yeniden canlandırmışlardır. O zamandan itibaren de, özellikle var olanın bütünselliğine karşı taşıdıkları dinsel tutum nedeniyle büyük hayranlık uyandırdılar. Spinoza, Descartes'ı izleyen ilk büyük filozof olmakla beraber, Kartezyen ikiliği reddetti (Bu reddiye, ancak 20. yüzyılda bir ortodoksi haline gelecekti, daha önce değil). Locke'tan bir kuşak önce, ifade özgürlüğünü temel bir dava haline getiren ilk büyük filozoftu. Şeylerin genel planı içinde kişisel sorunlarımızın önemsizliğine işaret eden içten, ancak mağrur, mistik tutumu, baskı altındaki pek çok insan için bir teselli oldu.

Kitaplarında ortaya koyduğu bu geniş manzara, aynı oranda geniş bir insan kitlesini etkiledi. Spinoza'ya hayranlık duyan ve ondan pek çok şey öğrenen filozoflar arasında Hegel, Schopenhauer, Nietzsche ve Bertrand Russell da bulunur. Russell, onun hakkında "büyük filozofların en soylusu, en cana yakınıdır. Anlıksal açıdan onu geçenler olsa da, etik açıdan herkesin üstündedir" der. Spinoza'nın büyüsüne kapılanlar sadece filozoflarla sınırlı değildi. Einstein ve Freud gibi başka alanların dev düşünürleri, Goethe ve George Eliot gibi büyük sanatçılar, Spinoza'ya borçlarını hep dile getirmişlerdir. Spinoza Batı felsefesinin olduğu kadar genel olarak batı kültürünün de önde gelen simalarından biridir. Bu, büyük filozofların taşıdığı genel öneme bir örnektir. Bu filozofların hepsinin yapıtlarındaki temel öğe, bütünsel gerçeklik görüsüdür.

> "DEVLETİN GERÇEK AMACI ÖZGÜRLÜKTÜR"
>
> BENEDICTUS SPINOZA

Filozof, bu görüyü, ikna edici kanıtlamalarla bize sunmaya çalışır. Bu kanıtlamalarla ilgili yapılabilecek olası eleştirileri göz önünde bulundurur ve ek kanıtlamalarla bu eleştirileri azaltmaya çalışır. Bütün bu kanıtlama işi, son derece karmaşık bir hal alabilir. Tek tek alındığında bu kanıtlamalar izlenmesi güç, teknik kanıtlamalar olabilir. Daha kötüsü, ayrıntılara boğulmuş olabilir. Fakat, bütün bunların en hassas noktası, kanıtlamalarda değil görüde yatar. Bazen bu görüyü kavramak da kolay değildir; fakat, görü, kanıtlamalarla karıştırılacak kadar basit değildir.

ETİKA
Spinoza'nın ana eseri olan *Etika* (1677), ölümünden sonra yayımlandı. Kitapta sadece etik değil, felsefenin bütün alanları ele alınmaktadır. Euklcides geometrisiyle başlayan Spinoza, her şeyin tanıtlanabileceği önculundan hareket eder.

YAZIN ELEŞTİRMENLERİ
Spinoza'nın yeniden ünlenmesini ve düşünsel açıdan saygın bir hale gelmesini sağlayanlar edebiyat eleştirmenleri özellikle G. E. Lessing ve Goethe gibi 18. yüzyıl Alman yazarları ve 19. yüzyıl İngiliz şairi Coleridge olmuştur. Lessing, Goethe'nin Prometheus şiirini okuduktan sonra Spinoza'nın panteist felsefesine inandığını söyler.

GEORGE ELIOT
İngiliz romancı George Eliot (gerçek adı Mary Ann Evans, 1819-80), modern romana özgü ruhbilimsel çözümleme yöntemini geliştirdi. *Middlemarch*'ı (1872), 19. yüzyılın en büyük romanlarından biri olarak kabul edilir.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Leibniz, felsefenin pek çok dalında yazdı fakat sadece kısa denemeler yayımladı

Theodicee
Denemeler *de (1710)*
Voltaire in Kandid *de alaya aldığı aydınlanmaya ve akla duyduğu inancı dile getirdi*

Monadoloji *de (1714)*
Leibniz her şeyin monad denen birimlerden oluştuğunu ileri sürdü

LEIBNIZ
ALLAMELERİN ŞAHI

Leibniz, bütün hakikatleri mantıksal açıdan iki türe ayırdı: Akılcı hakikatler ve olgusal hakikatler. Bu ayrım, hâlâ felsefede önemli bir rol oynamaya devam etmektedir.

LEIBNIZ, PRUSYA KRALİÇESİ SOPHIE CHARLOTTE İLE
Leibniz'in Theodicee *adlı kitabı, Prusya Kraliçesi Charlotte'a adanmıştır. Kraliçenin desteğiyle Temmuz 1700'de Berlin de Alman Bilimler Akademisi kuruldu*

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ (1646-1716), bir filozof için bile sıradışı sayılabilecek çapta bir dahiydi. Ondan daha önce bulmuş olmasına karşın, ondan bağımsız olarak kalkülüsü buldu ve yine Newton'dan önce yayımladı. Matematikçiler bugün Newton'un değil Leibniz'in notasyonunu kullanmaktadırlar. Kinetik enerji kavramını da Leibniz buldu. Buluşunu yayımlamamakla birlikte, matematik mantığı da yine Leibniz buldu. Eğer yayımlamış olsaydı, bu alan yarım yüzyıl daha ileride olurdu. Leibniz bütün zamanların en büyük matematikçilerinden biri olmasının yanında, en etkili olmuş filozoflardan biriydi. Leipzig Üniversitesi'nde görev yapan bir ahlak felsefesi profesörünün oğluydu. Henüz öğrenciyken 21'inde profesörlük teklifi alacak kadar göze batmıştı. Fakat bir hayat adamı olmak istediğinden bu öneriyi geri çevirdi. Meslek yaşamının büyük bölümünü, bir saraylı, diplomat, kütüphaneci ve Hannover Düklerinin hizmetinde bir aile tarihçisi olarak geçirdi (Düklerden biri raslantı eseri İngiltere Kralı I. George oldu). Bütün bu sıfatlarla yolculuklara çıktı. Bu yolculuklar ve yayımlanmış yazıları (yaşlandığında ihmal edilmiş ve unutulmuş olsa da) Leibniz'in herkesin tanıdığı, hayranlık duyulan bir sima haline gelmesine neden oldu.

Fakat, bütün bu süreçte gizli gizli çalışan Leibniz, yaşarken yayımlanmayacak eserler ortaya çıkardı. Yazarkenki düzensizliğini dokunaklı bir dille anlatır: "Bir şey yapıyorum, sonra birkaç ay içinde neredeyse tamamen unutuyorum;

"Doğanın sıçrama yapmadığı, benim en önemli ve en iyi doğrulanmış ilkelerimden biridir. Ben buna süreklilik yasası dedim"

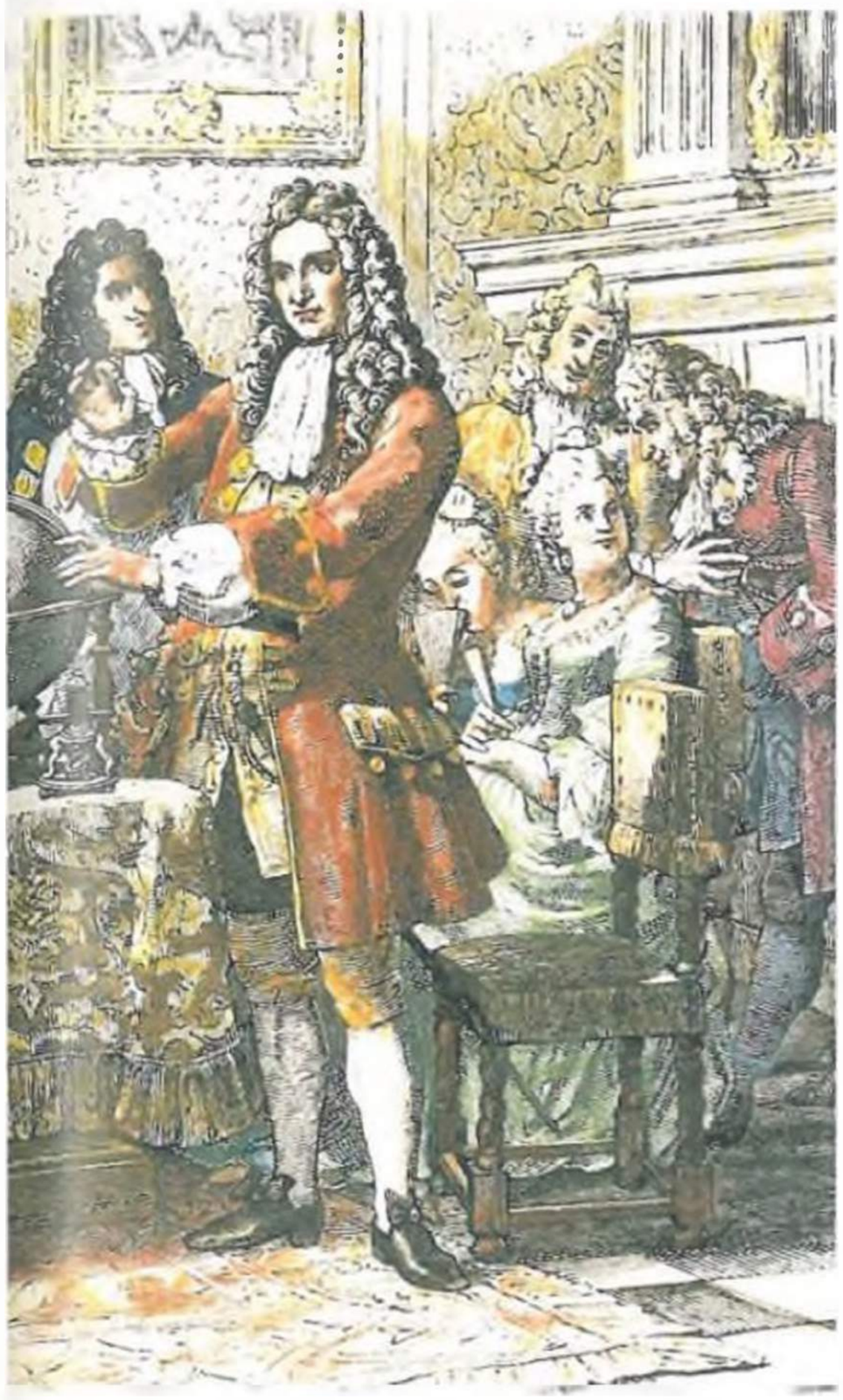
GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ

ALMAN DİLİ

Leibniz, felsefesini Latince yazdı, mektuplarında sık sık Fransızca kullandı. Ancak, bir milliyetçi olarak 18. yüzyılın dilde saflaşma hareketinin yarattığı ortamda Almancayı geliştirmek üzere bir Alman Dili Akademisi'nin kurulmasını önerdi. Sonraki filozoflar eserlerini Almanca yazmaya başladılar. Bu gelişme dilde büyük çaplı bir zenginleşmeye yol açtı

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ
Leibniz, 1646'da Leipzig'te doğdu, 1716'da Hannover'de öldü. Bir filozof olmanın yanında parlak bir matematikçi ve matematik mantık alanında bir öncüydü.

"İKİ TÜR HAKİKAT VARDIR: AKILCI HAKİKATLER VE OLGUSAL HAKİKATLER"

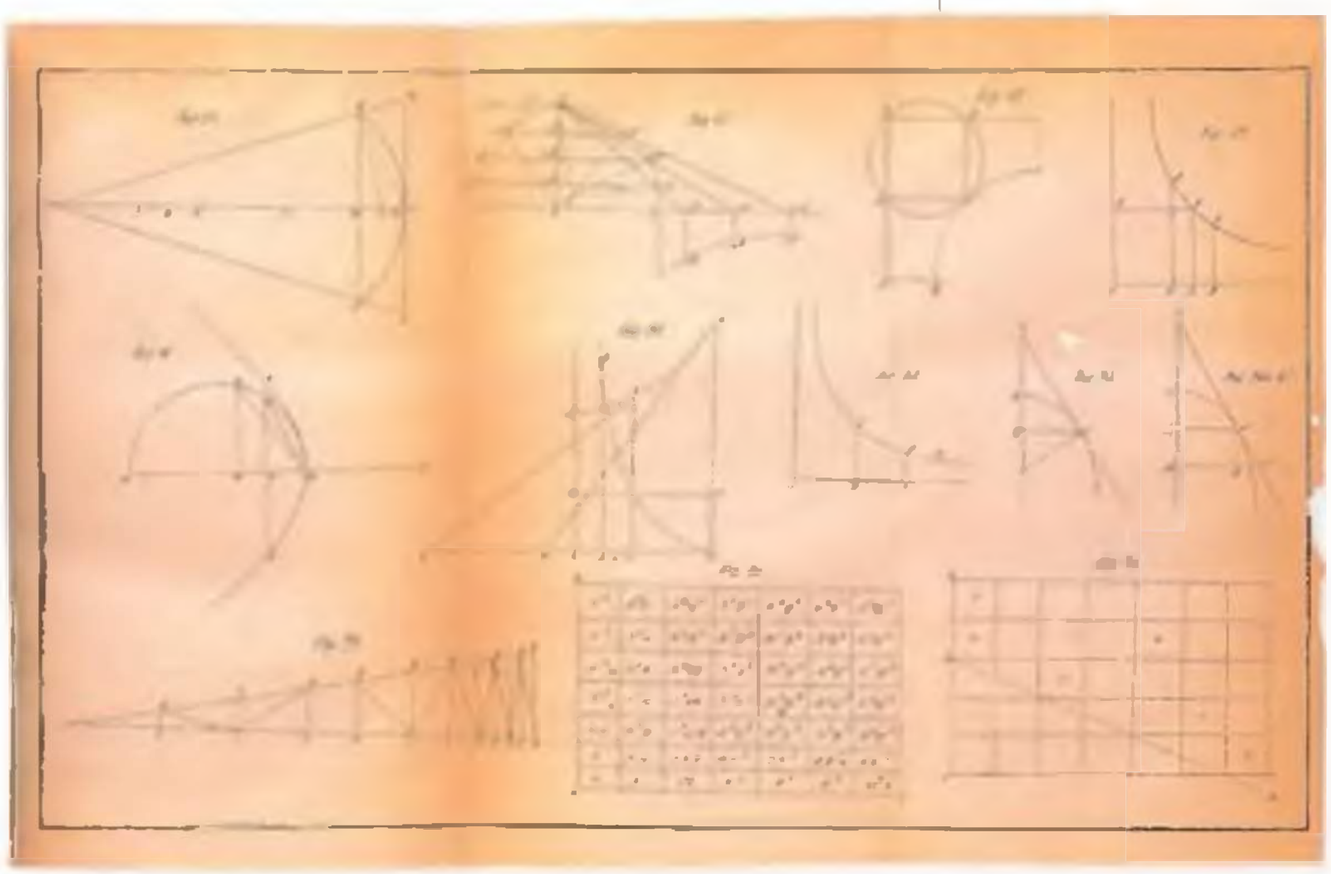
GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ

ayıklamaya zaman bulamadığım sayfalar arasında kaybolduğumda, her şeye yeniden başlamam gerekiyor".

Bunun sonucu şudur: Spinoza gibi bir filozof, kendi düşünce sistemini okura özenle planlanmış ve tamamlanmış bir biçimde sunarken, Leibniz karşısında okurun durumu tamamen farklıdır; parçaları birleştirmesi gerekmektedir.

TEMEL AYRIM

Biri bize "kapı komşularım kızıl saçlı bir adamla onun şişman karısıdır" derse, bu tamamen doğru olabileceği gibi aynı şekilde doğru da olmayabilir. Bunu kanıtlamanın tek kesin yolu, yanda (sözgelimi siyah, sarı saçlı ya da dazlak değil de) kızıl saçlı bir adamın yaşayıp yaşamadığını, (sözgelimi zayıf bir eşin ya da eşsizliğin tersine) şişman bir karısı olup olmadığını ve yandaki evde sadece bu ikisinin oturup oturmadığını belirlemek için dikkatli bir araştırma yapmaktır. Fakat, bize "yandaki komşum bekâr ve şişman bir karısı var" denirse, bu önermenin yanlış olduğunu ortalığı ayağa kaldırmaya gerek duymadan biliriz. Bunu kanıtlamak için araştırma yapmaya gerek yoktur; çünkü "bekâr", evlenmemiş adam demektir; dolayısıyla, yandaki komşu hem bekâr hem de eşli olamaz. Bu önerme kendi içinde çelişkilidir, o nedenle doğru olması olanaksızdır. Leibniz, bütün hakikatlerin mutlaka bu iki mantık türünden birine ait olduklarını ileri sürdü. Ya belli bir önermenin doğru ya da yanlış olduğunu bulmak için olguları incelememiz gerekir ya da önermenin, kendi kullandığı terimlere göre doğru ya da yanlış olduğu durumlarda olguları incelemeden bir hükme varabiliriz. İkinci türdeki önermelerin doğruluğunu, dışlarına bakmadan, bizzat onları çözümlemek suretiyle belirleyebileceğimiz için, felsefe tarihinde bu tür önermelere "analitik önerme", diğerine de "sentetik önerme" adı verilecektir. Bu iki terim bugün yaygın olarak kullanılmaktadır.

DEHA İŞBAŞINDA
Leibniz'in matematik alanındaki en büyük başarısı, Newton'dan bağımsız olarak 1676'da integral ve diferansiyel hesabın temellerini atmasıydı.

KRALİÇE SOPHIE CHARLOTTE

Britanya Kralı I. George'un kızkardeşi olan Sophie Charlotte (1668-1705), I. Frederick'in eşi sıfatıyla 1701'de Prusya'nın ilk kraliçesi oldu. Hanover'in ilk Elektörü Ernst August'un ve Bohemya kraliçesi Elizabeth'in kızkardeşiydi. 1684'te Prens Frederick ile evlendi ve onu bilginlerin koruyucusu olmaya teşvik etti.

MATEMATİK MANTIK

Eğer yayımlasaydı matematik mantık üzerine yazdığı eserin önemi çok büyük olurdu, çünkü bu eser matematik mantığı yaklaşık yüzelli yıl önce Leibniz'in kurduğunun kanıtı olacaktı. Ancak Leibniz'in bu alanın öncüsü olduğu Frege ile Russell'a kadar kabul edilmedi.

ANSBACHLI CAROLINE
Güzel ve zeki bir kadın olan İngiltere Kralı II. George'un eşi Kraliçe Caroline (1683-1737), kalkülüsu bulanın Newton mı yoksa Leibniz mi olduğu konusundaki çekişmede Leibniz'den yana tavır aldı. Newton'dan yana olan kanıtların ağır basması, Caroline'nın yanlılığına karşın, Leibniz'in İngiltere'de göz ardı edilmesine ve unutulmasına yol açtı.

Bu ayrım, üç yüz yıldır ince ince işlenerek geliştirildi ve Leibniz ile Kant arasındaki dönemde ortaya çıkan ampirik felsefe geleneğinin, daha sonra da Kant'ın felsefesinin merkezi haline geldi ve 20. yüzyılda da Mantıksal Pozitivizm'e temel oluşturdu. Hiç olmazsa bu ayrımı iyi anlayan bir felsefe öğrencisinin çabalarının boşa gitmemiş olduğu söylenir. Zamanla, bütün mantığın ve matematiğin analitik önermelerden, ampirik dünyayla ilgili bütün bilgilerimizin de sentetik önermelerden oluştuğu kabul edildi. Bu, her iki tür bilginin tasarımlanma ve edinilme tarzını derinden etkiledi.

Bu ayrımın aynı zamanda önemli olumsuz sonuçları da vardır. Analitik açıdan doğru olan bir önermenin reddedilmesi kendiyle çelişir, dolayısıyla doğru olması olanaksızdır. Oysa sentetik açıdan doğru olan bir önermenin reddedilmesi kendiyle çelişmez; o, doğru da olabilecek ya da olmayabilecek bir başka sentetik önermedir. O yüzden, birincisi olasısızdır, ikinciyse olası.

Buradan hareketle Leibniz, modern felsefeye alternatif olası dünyalar kavramını soktu. İnsanın her elinde altı ya da üç parmağın bulunması tamamen olasılık dahilindedir; ancak, aynı anda hem altı hem de üç parmağa sahip olabileceğimiz olası bir dünya yoktur. Dolayısıyla, her ikisi de olası olmakla beraber, bir olasılığın gerçekleşmesi, diğerinin gerçekleşmesini önler. Bu, bizi "uyumlu olasılık" –birbiriyle bağdaşmayan olasılıklara karşı, bağdaşan olasılıklar– kavramına götürür. Bir dizi uyumlu olasılığın toplamı, olası bir dünya oluşturur ve böyle sonsuz sayıda uyumlu olasılıklar dizisi vardır. Leibniz, Tanrı'nın (elbette olası olması şartıyla) bu dünyayı seçerek yarattığına, fakat kusursuz bir varlık olarak en olası dünyayı yaratmayı seçtiğine inanmaktaydı. Özgür iradenin, dolayısıyla zulmün ve kötülüğün de bulunduğu bir

"RUH, YOK EDİLEMEZ BİR EVRENİN AYNASIDIR"

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ

dünya, özgür iradenin bulunmadığı bir dünyadan daha iyidir. Kusursuz bir varlık olan Tanrı'nın neden bunca kötülüğün olduğu bir dünya yarattığının açıklaması budur.

Kandid (1759) romanında Voltaire, olası dünyaların en olası olanında her şeyin en olası olduğunu söyleyen budalaca iyimser filozof Pangloss karakterine benzettiği Leibniz'i alaya almıştır. Gerçekten nefis çizilmiş taklitlerin çoğunda olduğu gibi, Kandid'de de Leibniz'e hiç de adil davranılmamıştır; çünkü, Leibniz'in sözlerinin gerisinde ciddi bir noktanın bulunduğundan hiç bahsedilmemektedir.

YETERLİ NEDEN

Leibniz'in felsefeye getirdiği bir başka düşünce, "yeterli neden" ilkesi diye bilinir. Konu olan her şey için, onun konu olmasının bir nedeni olmalıdır der Leibniz. Eğer sözkonusu hakikat analitikse, dışsal gerçekliğe başvurulmadan, ister mantıksal ister matematiksel ister tümdengelimsel kanıtlamanın başka bir biçimiyle; ya da konu anlam içeriyorsa, tanımlara; ya da bir oyunda veya adetleri olan bir uğraş alanında olduğu gibi bir kuralın yönettiği bir

"DOKTOR PANGLOSS"
Leibniz'in, Tanrı'nın olası en iyi dünyayı yarattığı görüşü, Kandid'de (1759) Voltaire tarafından alaya alınmıştır. Doktor Pangloss karakteri, talihsizlikler karşısında şunu söyler: "Her şey, olabilecek en iyi dünyadaki olabilecek en iyi şeydir".

KALKÜLÜS
1676'da Leibniz Londra'yı ziyaret etti ve Isaac Newton'ın çevresinden matematikçilerle yaptığı tartışmalar daha sonra infinitesimal kalkülüsü kendisinin mi yoksa Newton'ın mı bulduğu konusunda bir çekişmenin doğmasına yol açtı. Leibniz kendi sistemini 1684'te Newton ise (gerçi daha önceki çalışmalarıyla ilişkilendirmiş olsa da) 1687'de yayınladı. Royal Society 1711'de Newton'dan yana karar verdiyse de bu tartışma gerçek anlamda çözüme kavuşmadı.

LEIBNIZ-HAUS

1676 dan itibaren Leibniz, Brunswick Dükü'nün kütüphanecisi oldu. 1679'da bu kütüphane Herrenhausen sarayından Hanover'e, iki yıl sonra da binanın arkasında daha genişçe bir yere taşındı. 1698'den itibaren, kütüphaneci için de yaşam alanlarının bulunduğu ayrı bir binaya taşındı. Bu yapı, II. Dünya Savaşı'nda yıkıldı, ama 1983'te bir benzerinin yapımına yeniden başlandı.

etkinlikse, kurallara ya da adetlere başvurularak ispatlanabilir. Eğer hakikat, olgusal bir durum içeren sentetik bir hakikatse, bu durumda yeterli nedenler, zorunlu sonucu bu özgül durumu yaratmak olan fiziksel nedenlerdir. Şimdi, herhangi bir şeye uygun bir açıklama getirmek, onun için geçerli olan yeterli nedeni ortaya koymak demektir. Dolayısıyla, özgül bir durumda, öncelikle onun hangi türden bir hakikat olduğunu belirlememiz, sonra bu tür bir hakikate uygun türden yeterli nedenin ne olabileceğini araştırmamız gerekir. Bu formülasyon, araştırmacılara o zamandan beri kullandıkları bir yöntem ilkesi sundu.

Leibniz, pek çok bakımdan şaşırtıcı ölçüde modern bir düşünürdü. Önceki düşünürler, maddeyi hareketsiz ve hareketi de, bu hareketsiz maddenin bir tür itme sağlayarak neden olduğu bir şey olarak görürlerken, Leibniz hareketi –ya da herhalükârda etkinliği veya etkinlik eğilimini– maddenin doğasına içkin bir şey olarak gördü. Aslında, maddeyi nihai olarak oluşturan parçaların, maddi değil, etkinliğin maddi olmayan merkezleri olduğu kanısındaydı. Bugün biz bütün maddenin enerjiye indirgenebilir olduğunu biliyoruz: Bu açıdan Leibniz'in düşünceleri şaşırtıcı bir öncü niteliğe sahiptir. Fakat 17. yüzyılda insanlar, etkinliğin maddi olmayan merkezlerinden söz ederken ellerindeki yegâne sözcükler, akıl, tin ya da ruhla ilintiliydi. Bu da Leibniz'in kendini ifade ederken ne denli zorlandığını gösterir. Leibniz maddeyi oluşturan etkinlik eğilimli noktaları, boşluktaki noktaları dolduran bilinç noktaları olarak gördü. Bunlara "monad" adını verdi ve her şeyin bunlardan meydana geldiğine inandı. Bütün monadları kendi içlerinde boşluksuz olarak görduyse de, yelpazenin en alt ucunda inorganik maddeyi meydana getirenlerden, her biri bir monad olan insan aklına, daha sonra da yine bir monad olan Tanrı'ya kadar çok değişken yoğunluklarda olduklarını düşündü. Her monad, gerçekliğin geri kalanıyla ilişkili bir bakış noktasıdır; her biri bir dünyadır. Bu açıdan, monadlar etkileşmezler; örneğin insanların bilinci birbirine benzemez; Leibniz, bizim için "penceresiz" der. Fakat, Tanrı biz monadları aynı dünyada birlikte yaşamak üzere yaratmıştır; bu anlamda, herkesin ve her şeyin birlikte var olabileceği şekilde bir uyum takdir etmiştir. Bu "önceden saptanmış uyum" ifadesi, Leibniz'in sistemini anlatırken kullanılan en genel terim halini aldı.

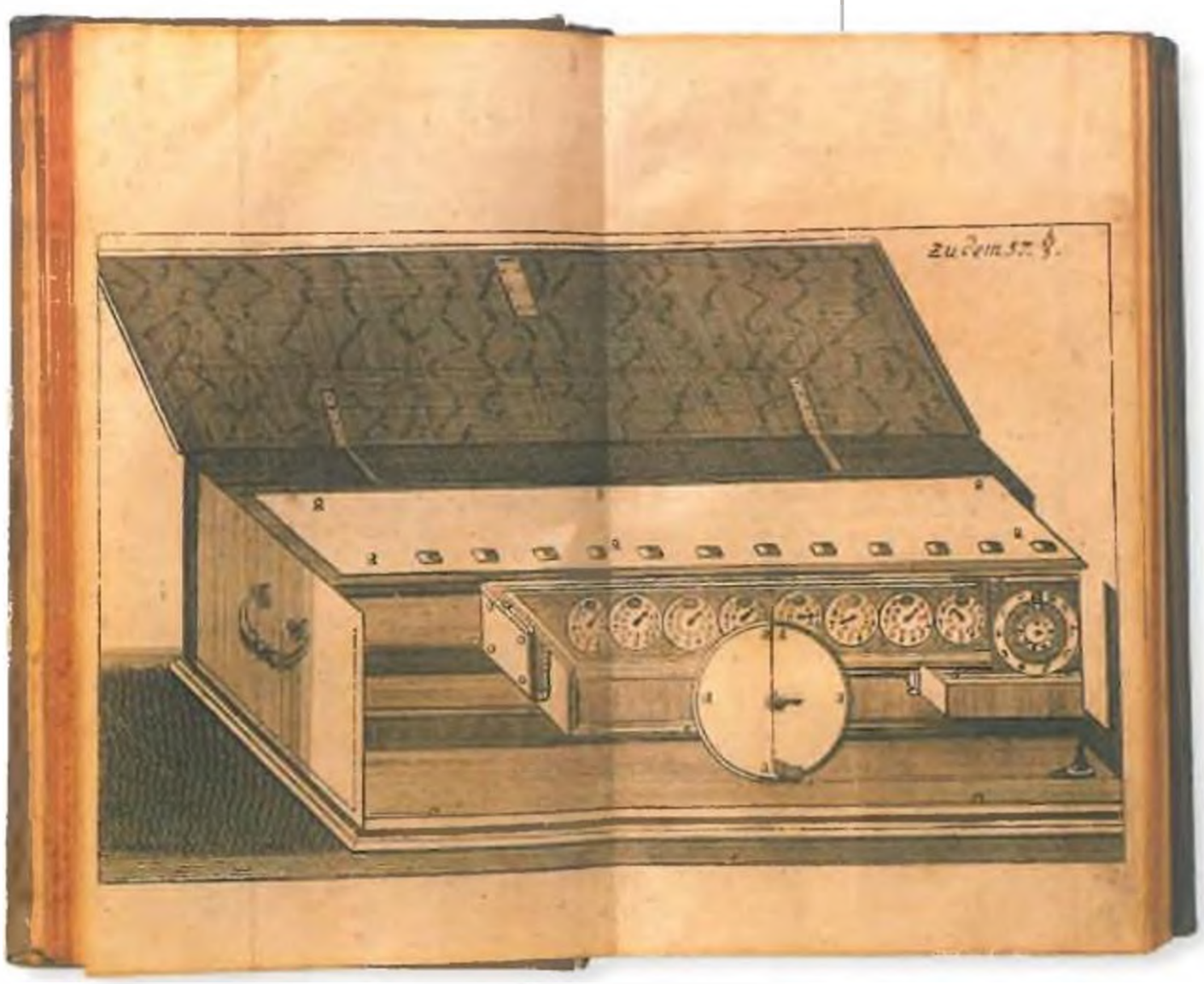
Leibniz, filozofların filozofu olarak tarif edilebilir. Eserlerinin çoğu, eğitimsiz okurlar için fazla tekniktir; fakat, diğer filozoflar üzerinde muazzam bir etki yaratmıştır.

KİNETİK ENERJİ

Hareket eden her şeyin "kinetik" denen bir enerjisi vardır. Bir nesnenin hızı arttıkça kütlesi de artar, böylece daha fazla kinetik enerjisi olur. Daha 1680'de bu buluştan neredeyse yüzyıl önce Leibniz, "canlı güç" anlamına gelen vis viva terimini ortaya attı. Bir nesnenin vis vivasi kütlesine ve hızına bağlıydı. Bu fikir 1700'lerde tartışmalara yol açtı.

"Neden bir şey var da hiçlik yok"

GOTTFRIED WILHELM LEIBNIZ

LEIBNIZ'İN HESAP MAKİNESİ

Leibniz bu hesap makinesini 1673'te tasarladı. Onun yorumu, Fransız bilimadamı ve yazar Blaise Pascal'ın daha önce geliştirdiği bir makineye dayanıyordu. Leibniz, 1673 Ocak ayıyla Mart ayı arasında Londra'ya yaptığı ilk ziyaretinde makinesini Royal Society'e sundu.

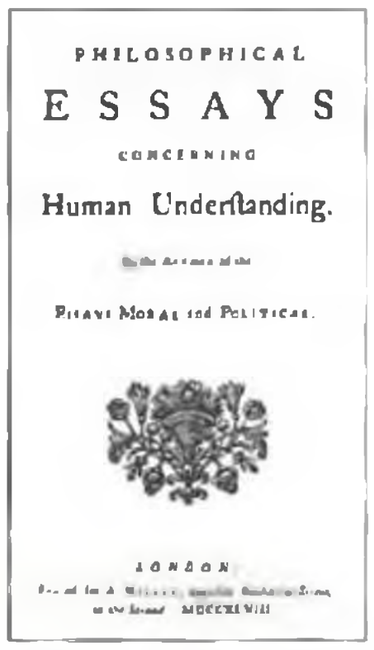

BÜYÜK DENEYCİLER

AKILCILIĞA KARŞI DENEYCİLİK OLARAK BİLİNEN ASIL TEPKİ BRİTANYA ADALARINDA BOY VERDİ. GÜVENİLİR BİLGİYE AKLIMIZLA ERİŞEBİLECEĞİMİZİ SAVUNAN AKILCILAR, DUYUSAL DENEYİMLERE BİLGİNİN KAYNAĞI OLARAK İTİBAR ETMEMİŞTİ. DENEYCİLER BUNU REDDETTİLER. DIŞ DÜNYAYA DAİR BİLGİNİN YALNIZ DUYULAR ARACILIĞIYLA BİZE ULAŞABİLECEĞİNİ İLERİ SÜRDÜLER. AKLA, BU BİLGİYİ DEĞERLENDİRMEK, DÜZENLEMEK, ONDAN ÇIKARIMLARDA BULUNMAK VE BAŞKA ŞEYLERLE İLİŞKİSİNİ KURMAK GİBİ HAYATİ BİR GÖREV DÜŞÜYORDU: AMA VERİLERİN İLK KAYNAĞI, DUYUSAL DENEYİMDEN BAŞKASI OLAMAZDI. O TARİHTEN İTİBAREN BU İLKEYE BAĞLILIK İNGİLİZCE KONUŞAN DÜNYADA FELSEFENİN BÜYÜK BÖLÜMÜNE EGEMEN OLDU.

VIOLA D'AMORE ("AŞK VİYOLASI")
1774'te yapılan bu çalgı, romantik adını, yedi melodik telle uyum halinde tınlayan yedi telden almaktadır

PHILOSOPHICAL
ESSAYS
CONCERNING
Human Underſtanding.
LONDON

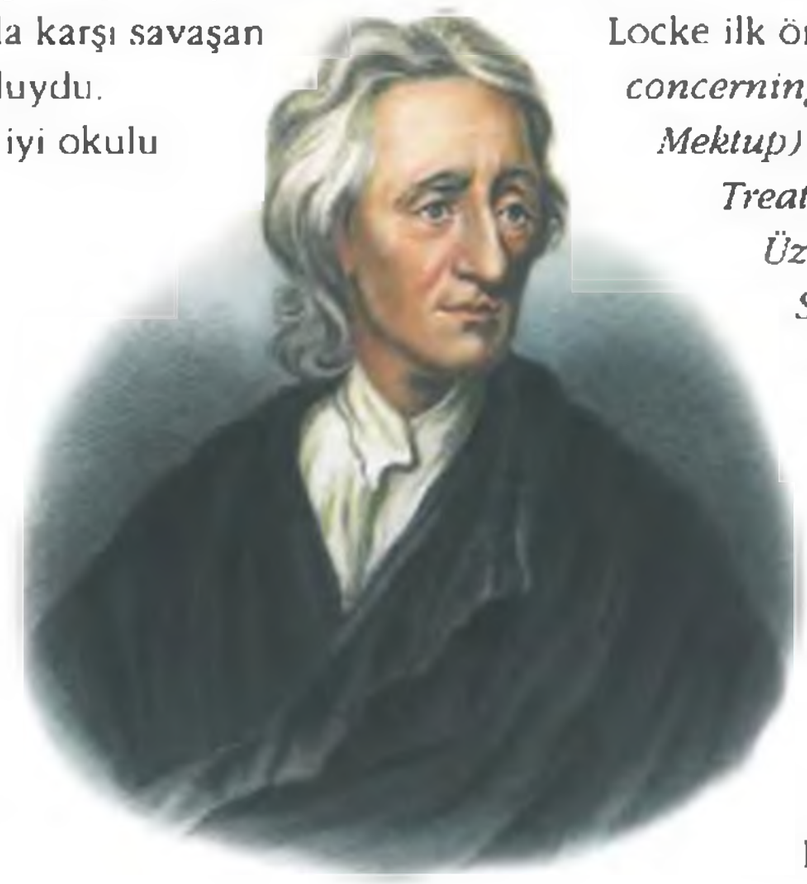
İNSAN ANLIĞI ÜZERİNE BİR DENEME
John Locke'un bu başlıca felsefi yapıtı 1689'da yayımlandı, fakat sonraki 20 yıl boyunca geliştirildi. İnsan aklının doğası ve alanı üzerine yapılmış sistemli bir soruşturmadır.

ÖNEMLİ ESERLERİ
İnsan Anlığı Üzerine Deneme (1689)
Hoşgörü Üstüne Mektup (1689)
Hükümet Üzerine İki İnceleme (1690)
Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler (1693)

LOCKE
LİBERALLERİN ŞAHI

Locke, felsefe tarihindeki ilk deneyci olmamakla birlikte, kendi zamanından beri deneyciliğin ve ondan çıkan her şeyin kurucusu olarak kabul edilmiştir.

JOHN LOCKE (1632–1704), İngiliz İç Savaşı'nda Parlamentocularla birlikte Krala karşı savaşan Batı İngiltereli bir avukatın oğluydu. 1646'da, dönemin belki de en iyi okulu olan Westminster School'a gönderildi. Orada yalnızca klasikleri değil, İbranice ve Arapça da öğrendi. Oradan, yeni felsefeyle ve yeni bilimle tanışacağı ve sonunda tıp alanında uzmanlaşacağı Oxford Üniversitesi'ne geçti. Sekreter ve danışman düzeyinde devlet işleriyle ilgilenmeye başladı. 1667'de Kral II. Charles'a karşı parlamentonun başını çeken Shaftesbury Kontu'nun malikânesinde onun, özel doktoru olarak kendisine bir yer ayrıldı; aslında konta başka, özellikle siyasi konularda hizmet verdi.

JOHN LOCKE
17. yüzyıl İngiltere'sinin çalkantılı ortamından doğan toplumsal ve siyasal ilkelere açık bir formülasyon kazandırmak ile insan bilgisi üzerine getirdiği açıklamalar, Locke'un başlıca katkıları arasındadır.

1675-79 arasındaki dört yılı Fransa'da geçirdi. Orada Descartes üzerine çalıştı ve çağın büyük zekâlarından bazılarıyla ilişki kurdu. 1681'de Shaftesbury Kontu hainlikle yargılandı, temize çıktı, fakat hayatından endişe duyduğundan ülkeden kaçarak Hollanda'ya yerleşti. İngiltere'de kalan dostları için işler kötü gitmeye başlayınca, Locke da 1683'te İngiltere'den ayrılarak Hollanda'ya gitti. 1671'den beri üzerinde çalıştığı şaheseri olan *İnsan Anlığı Üzerine Denemesi*'nin büyük kısmını Hollanda'da kaleme aldı. Eser, 1689'da yayımladı. Hollanda'dayken İngiliz siyasi sürgünlerinin entrikalarla dolu dünyasının bir parçası oldu. Bir Hollandalı olan Orangeli William'ı İngiltere tahtına çıkarma planında, William'a tavsiyelerde bulunanlardan biri de Locke'tu. Bu oyun tuttu. Kral II. James'in yurt dışına kaçtığı 1688 Muhteşem Devrim'in ardından, Şubat 1689'da Hollanda'dan İngiltere'ye gelen Orange Prensesi'nin maiyeti arasında Locke da vardı. Prenses, Kral III. William ile evlenerek Kraliçe Mary oldu. Aynı yıl Locke ilk önemli siyasi eseri olan *A Letter concerning Toleration*'ı *(Hoşgörü Üstüne Mektup)* yayımladı. Bunu 1690'da *Two Treatises of Government (Hükümet Üzerine İki İnceleme)* ile 1693'te *Some Thoughts concerning Education (Eğitim Üzerine Bazı Düşünceler)* izledi.

Locke, 72'sine kadar yaşadı ve başka konularda da yazdı, ama en etkili yazılarının tümü beş yıldan kısa bir sürede yayımlandı.

Locke, felsefeden olduğu kadar pratik işlerden de büyük doyum sağladı ve her iki alanda da beklenmedik ölçüde etkili oldu. Hiç evlenmedi, ama çok aşık oldu, çok dost edindi. Canlı, cana yakın, nüktedan, akıllı ve mütevazıydı. Kişisel ilişkilerinde olsun, siyasette ya da felsefede olsun, kendisini tutarsızlıklara bile sürüklediğinde, sağduyudan hiç ayrılmadı. Ona apaçık ve düpedüz doğru görünen (basit olgular dediği) şeyleri inkâr etmektense tutarsızlığa düşmeyi yeğledi. Bu bakımdan tipik bir İngiliz

> "DOĞADA ANLAMSIZ VEYA YARARSIZ HİÇBİR ŞEY YOKTUR"
>
> JOHN LOCKE

III. WILLIAM
Orangeli William olarak da bilinen III. William (1650-1702), 1689-1702 arasında eşi II. Mary ile birlikte Büyük Britanya'yı ve İrlanda'yı yönetti. Uzun süren siyasi bir kargaşa döneminden sonra krallığı ülkeye istikrar getirdiyse de halk tarafından sevilmedi.

olmakla birlikte, tamamen Fransız ve özellikle Kartezyen karşıtıdır. Bazen gerçeklikle aramıza mesafe koyduğumuzda şeylerle ilgili görüşümüzün çok daha tutarlı olduğuna dair keskin bir sezgisi vardı.

SINIRLARIMIZ

Locke, iki farklı alanda, bilgi kuramında ve siyaset felsefesinde ön saflarda yer alan düşünürlerden biridir. Bilgi kuramında, bugün pek çok kişinin bu alanın en önemli projesi olarak kabul ettiği şeyi, yani insanın kavrayabileceği şeylerin sınırları üzerine bir soruşturma başlattı. Ondan önce insanlar, bilinebilir olan şeylerin sınırlarının, var olanın sınırları tarafından belirlendiğini; en azından ilke olarak, geride ortaya çıkarılacak hiçbir şey kalmayıncaya kadar gerçeklik hakkında giderek daha çok şey bilebileceğimizi varsayma eğilimindeydi. Farklı türde sınırların da var olabileceğini, yani insan tarafından kavranması olanaklı olan şeylerin bir sınırı; gerçekliğin, insanın asla bilemeyeceği ya da anlayamayacağı yönleri olabileceğini fark eden filozoflar hep olmuştur. Örneğin ortaçağ filozoflarının neredeyse tümü bunu müdrikti. Fakat Locke bu mefhumu laikleştirdi, sonra da onu önemli bir evreye taşıdı. Ona göre, eğer kendi zihinsel yetilerimizi çözümleyebilir ve üstesinden gelebileceğimiz şeylerle gelemeyeceğimiz şeylerin neler olduğunu ortaya çıkarabilirsek, bizim dışımızda olup bitenlerden bağımsız olarak, bilebileceklerimizin sınırlarını belirleyebilecektik. Kavrayabileceğimiz şeylerin üstünde ve dışında ne kadar çok (ya da az) şey olursa olsun, bunların bizim anlama yolumuz üzerinde hiçbir etkileri olmayacaktır.

Locke'un, şaheserine *İnsan Anlığı Üzerine Deneme* adını vermesinin ve kitabın en başında, "yetilerimizi incelemeyi ve anlığımızın hangi nesneleri ele almaya uygun olduğunu anlamayı zorunlu" bulduğunu söylemesinin nedeni budur. Böylelikle Locke, kendisinden sonra gelecek bazı önemli filozofların (18. yüzyılda Hume ve Kant, 19. yüzyılda Schopenhauer; daha sonra 20. yüzyılda Russell, Wittgenstein ve Popper) sürdüreceği bir soruşturmayı başlatmış oldu. Bu kişilerin her biri, bu soruşturma çizgisinde (bugün bir gelenek oluşturduğu söylenebilecek bu zincirde) kendilerinden önce gelenlere minnettardırlar.

PROTESTAN VERASETİN ALEGORİSİ

İngiliz Barok ressam Sir James Thornhill (1635-1734), yeni rejimin en gözde sanatçısıydı. William'ın ve Mary'nin zaferini gösteren bu fütursuz resmi, Greenwich'teki deniz hastanesindeki Resimli Salon'un tavanında yer almaktadır

NASIL ÖĞRENİRİZ?

Locke, doğrudan yaşantıladığımız şeylerin, kendi bilincimizin içeriği –duyusal imgeler, düşünceler, duygular, anılar vs.– olduğunu söyledi. Anlıksal, duyusal, duygusal ya da başka bir şey olup olmadıklarına bakmadan, bilincin bu içeriğine "düşünceler" adını verdi (Locke'un "düşünce"den kastettiği şey, dolaysız olarak bilince verilen her şeydir).

1. SHAFTESBURY KONTU

1. Shaftesbury Kontu İngiliz devletadamı Anthony Ashley Cooper (1621-83) monarşinin yeniden kurulmasını destekleyenlerden ve Roma Katolik Kilisesi'ne bağlı York Dükü'nu (müstakbel II. James) tahttan dışlama hareketinin önde gelen üyelerinden biriydi. İhanetten yargılandı, fakat aklandı. Daha sonra Amsterdam'a kaçtı

MUHTEŞEM DEVRİM

Muhteşem Devrim olarak da bilinen 1688 İngiliz Devrimi, II. James'in Katolikliği Büyük Britanya'ya sokma girişiminin yedi soylunun, Orangeli William'ı eşi Mary adına tahta el koymaya çağırmasına yol açmasıyla gerçekleşmiş barışçıl ve kansız bir devrimdi. William Kasım 1688'de Büyük Britanya'ya çıktı ve James'in Fransa'ya kaçmasi üzerine Şubat 1689'da eşi Mary ile birlikte monarşiyi yönetmek üzere tahta çıktı

"Bir insana hatasını göstermek başka bir şeydir, doğrunun sahibi kılmak başka bir şey"

JOHN LOCKE

LOCKE'UN EĞİTİM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İngiliz beyefendisi, uzun zaman eğitimli bir İngilizin ideal örneğini oluşturmuştur. Locke, bu ideali alıp demokratik, Puriten ve pratiklik nitelikleriyle yoğurarak yeni burjuvazinin kabul edebileceği bir biçime soktu. Bu düşünce, İngiliz eğitim düşüncesinin biçimlenmesinde son derece etkili oldu

Dış dünyayla ilgili bilgilerimize gelince, ham veriler, temel girdiler, bize duyularımız aracılığıyla ulaşır. Aydınlık ya da karanlık; kırmızı, sarı ya da mavi; sıcak ya da soğuk; düz ya da pürüzlü; sert ya da yumuşak vs. gibi, yaşamımızın ilk evrelerinde adını bile koyamadığımız belli izlenimler alır dururuz. Bunları en başından itibaren kaydederiz ve sonra bazılarını anımsar ve onlar hakkında genel kavramlar ve beklentiler oluşturmaya başlayıncaya kadar birbirleriyle ilişkilendirmeye başlarız. Böylece, bu izlenimleri kendilerinden aldığımız şeyler, yani dışımızdaki nesneler hakkında genel bir düşünce oluşturmaya başlarız. Daha sonra da onları birbirlerinden ayırt etme süreci başlar. Sözgelimi etrafta dolaşan, dört bacaklı, belli bir tür ses çıkaran bir nesneyi ayırt etmeyi, sonunda ona köpek demeyi öğreniriz. Bu gibi şeylerden başlayarak aklımız ve belleğimiz, duyusal girdilerin sonul temeli üzerinde çok daha karmaşık düşünceler inşa eder. Böylelikle, yavaş yavaş kavranabilir bir dünya manzarası elde eder, onun üzerine düşünme yetisi geliştiririz.

Locke'un vurguladığı noktalardan biri de, bizimle dışımızdaki gerçeklik arasındaki tek doğrudan bağı duyularımızın oluşturmasıdır. Ancak duyularımız aracılığıyla, farkına varabildiğimiz bir şeyi dışarıdan içimize alabiliriz. Kafamızdaki her tür acayip ve karmaşık şeyi bu verilerle ilişkilendirme yetisi geliştiririz. Fakat, bu işlemleri (ister kendimizin ister başkasının olsun) duyularımız yoluyla almadığımız malzemeler üzerinde uygularsak, zihnimizin dışsal gerçeklikle tek bağını da yitiririz. Bu durumda, zihnimiz işlemlerini yapsa da yapmasa da, dış dünyada var olan şeylerle bir bağı kalmaz. Kuşkusuz zihin, kendi kaynaklarından, dış dünyada hiçbir karşılığı olmayan rüyalar ve başka türden hayaller yaratabilir; bunu yaptığı pek çok durum vardır. Fakat Locke'un vardığı sonuç şudur: Gerçekten var olan şeyler hakkındaki kavramlarımız –dolayısıyla gerçeklik, dünya anlayışımız– sonul olarak duyulardan geçerek gelen şeylerden türetilmelidir daima.

Bu, deneyciliğin özüdür. Genellikle her felsefi öğretide olduğu gibi, meselenin can alıcı kısmı dışarıda bıraktığı şeyde yatmaktadır. Örneğin deneycilik, (Platon'un kabul ettiği) dünya hakkında önceki yaşamımızda edindiğimiz belli bir bilgiyle doğduğumuz görüşünü reddeder. Locke'un

DIŞ DÜNYANIN BİLGİSİ

Locke, dış dünyayla ilgili bilgimizin bize duyularımız yoluyla geldiğine, bu sayede dışımızdaki nesneler hakkında fikir edindiğimize inanmaktaydı. Bartolomé Esteban Murillo'nun Kutsal Aile'*sinde (1650) çocuk, ayırt etme işlemiyle sonunda köpek olarak tanımayı öğreneceği bir nesneyle bakışmaktadır.*

zamanında da deneycilik, başlangıçta bilincimizin içeriğinden başka bir şey yoktur ve dış dünyayla ilgili kavramlaştırmamızın geçerli olup olmadığını ararız diyen Descartes'ın öğretisini reddetti. Gerçekten de, Locke düşüncelerin doğuştan var olduğu görüşüne karşıydı. Böyle şeylerin olmadığını düşünüyordu. Doğduğumuzda zihnimizin boş bir sayfaya benzediğine, daha sonra bunun üzerine yazılmaya başlandığına ve dış dünyayla ilgili sonraki bütün bilgilerimizin ve anlağımızın bu kaynaktan geliştiğine inanıyordu.

HERKESE EĞİTİM
Locke, doğduğumuzda zihnimizin boş bir sayfaya benzediğine inanıyordu; gelecekteki bütün gelişmeler bireyin nasıl bir eğitim gördüğüne bağlıydı. Bu radikal düşünceler, herkesin eğitimle özgürleşebileceği inancına yol açtı. Jan Steen'in yaklaşık 1670'te, Locke'un Deneme *üzerinde çalışmaya başladığı sırada yaptığı bu resimde böyle bir sınıf hicvedilmektedir.*

FİKİRLERİN YENİ YOLU

Bu görüş ya da bu temelde ortaya çıkan gelişmeler, sonunda batı dünyasının her köşesine yayıldı. Bugün bu görüş öylesine tanıdıktır ki, pek çok insan onu apaçık, yalın sağduyu olarak düşünür. Oysa, Locke bu görüşü ortaya attığında yeniydi ve apaçık olmaktan çok uzaktı. Toplumsal sonuçları adeta bir devrim yarattı. Eğer herkes dünyaya boş bir sayfaya *(tabula rasa)* benzeyen bir zihinle geliyorsa, kimsenin bu açıdan doğuştan gelen bir üstünlüğü yok demektir. Birey için her şey nasıl bir eğitim gördüğüne bağlıdır. Locke'un düşünceleri, özellikle Fransa'da kitlelerin eğitim yoluyla toplumsal bağımlılıktan kurtulabileceklerine ve herkesin eşit koşullarda bulunduğuna inanılmasına yol açtı.

Locke'un genellikle dendiği gibi "yeni düşünce yolu", yeni bilimle el ele gelişti; her ikisinde de ana vurgu, gözlem ve genel düşüncelerin deneyle kontrol edilmesi üzerineydi. Maddi nesnelerin bilimin (elbette kendi döneminin biliminin) hesaba katabileceği yönleriyle katamayacağı yönleri arasındaki ayrımı (Galileo'nun getirdiği ayrımı) Locke formüle etti. Locke'a göre, nesnelerin bilim tarafından ele alınabilecek yönleri, (uzunluk, genişlik, yükseklik, ağırlık, uzamdaki yerleri, hareket halindelerse hızları vs. gibi) herhangi bir bireysel gözlemciden bağımsız olan ölçülebilir niteliklerdi. Gözlemciden bağımsız olduklarından, bu niteliklerin bir nesneyi nesnel olarak niteledikleri kabul edilebilirdi; dolayısıyla, Locke bunlara "birincil nitelikler" adını verdi. Bilimin ele alamayacağı (tat, koku, renk vs. gibi) nitelikler, gözlemde bulunan özneyle nesne arasındaki etkileşimden kaynaklanan, dolayısıyla gözlemciden gözlemciye kolaylıkla değişebilen niteliklerdi.

Bu özellikler, bir özne tarafından deneyimlenmekte olmasına bağlı, belirsiz bir yoldan nesnelere ait özelliklerdir; o yüzden Locke bunlara "ikincil nitelikler" adını verdi. Felsefenin anayasasına Locke tarafından geçirilen bu ayrım, felsefeden hiçbir zaman tam anlamıyla koparılamayacaktı.

> "İNSANIN BU DÜNYADAKİ BİLGİSİ KENDİ DENEYİMLERİNİ AŞAMAZ"
>
> JOHN LOCKE

WESTMINSTER SCHOOL

Bir manastır okulu olarak düşünülen Westminster School, Westminster Manastırı'nın kurulduğu sıralarda açıldı. 1540'ta VIII. Henry okulu laikleştirdi. 1560'ta I. Elizabeth okulu yeniden düzenledi. Sir Christopher Wren, Robert Hooke ve Edward Gibbon gibi İngiltere'nin en iyi politikacılarının, bilim adamlarının ve yazarlarının da aralarında bulunduğu pek çok insan bu okulda yetişti.

LOCKE'UN DOĞUM YERİ
Yukarıdaki mektupta John Locke'un 29 Ağustos 1632'de doğduğu yer olan Wrington Somerset'teki ev görülmektedir. Onun da babası kumaş imalatçısı olan bir avukatın ilk oğluydu.

"Yeni görüşler her zaman nedensiz bir kuşkuyla ve genellikle itirazla karşılanır; çünkü henüz yaygın değillerdir"

JOHN LOCKE

ROBERT BOYLE
İrlanda doğumlu kimyacı, fizikçi ve doğacı filozof Robert Boyle (1627-91) Locke ile Oxford da tanıştı ve yakın dost oldular. Boyle zamanının en etkili bilimadamlarından biriydi ve 1662 de bulduğu bir yasayla (Boyle yasası) ün kazandı. Bu yasaya göre, gazın basıncı ve hacmi ters orantılıydı. Dindar bir protestan olan Boyle, 1645 te Royal Society olan görünmez üniversite'nin ilk üyelerinden biriydi.

Locke'un bilgi kuramındaki temel öğe şudur: Biz ancak bir nesnenin gözlemlenebilir olan niteliklerini ve davranışlarını gözlemleyebileceğimiz için, nesneyi bu niteliklerden bağımsız olarak kavramanın bir yolu yoktur. Başka bir deyişle, nesnenin neliği hakkında, kendinde şey olarak sahip olduğu nitelikler ve davranışlar hakkında bilgi edinemeyiz; bu, gözle görülmeyen, metafizik bir şeydir (Locke'un sözleriyle "ne olduğunu bilmediğim bir şey"). Locke, nesnenin kendisini madde, maddi töz olarak nitelemişse de, nesnenin ancak özelliklerini ya da niteliklerini bilebileceğimiz, kendisini bilemeyeceğimiz konusunda ısrarlıydı. Benzer bir nokta özneler için de geçerlidir. Bilginin ve deneyimin özneleri olarak, kendi içimizde bulabileceklerimiz, bilincimizin içerikleri, her türden deneyimlerdir. Bu deneyimlerin sahibi olan bu varlığın (benlik ya da her neyse) neliğini bilemeyiz. Demek ki, Locke'a göre bilgimizin öznesi de nesnesi de kendinde şeyler olarak bilinemezler. Olanaklı bilginin alanı, tamamen bu gizemli varlıklar arasındaki etkileşimden ya da olanaklı etkileşimlerden oluşur.

LİBERAL DEVRİM

Locke, Descartes gibi, dünyayla ilgili bilimsel bilgimizin, şüphe götürmez öncüllerden tümdengelim mantığıyla çıkartıldığına inanmadığından, bu bilginin matematik kadar kesin olduğuna da inanmıyordu. O tamamen farklı görüşteydi: Bu bilgiyi, duyularımız yoluyla edindiğimiz verilerin sağladığı temeller üzerinde, hiçbir hataya yer bırakmayacak şekilde yavaş yavaş kurarız. Deneyden yola çıkarak genellemeler yaparız –tümevarım ya da tümdengelim olarak bilinen işlem– ama genellemelerimiz bazen yanlıştır; dolayısıyla bunu hesaba katmamız gerekir. Doğrudan bir gözlemin bile bazen başka gözlemlerle kontrol edildikten sonra yanlış olduğu anlaşılır. O yüzden, son derece dikkatle oluşturulmuş gözleme dayanan bilgiler bile mutlak anlamda kesin değildir; ancak olasıdır; zaman zaman yanlış da olabilir. Öyleyse diyor Locke, şeylerle ilgili inançlarımızın kanıtlara dayanması gerektiği ilkesini savunacaksak, değişen kanıtların ışığında inançlarımızı da değiştirmeye hazır olmalıyız. Bu, inançlarımızı savunma tarzımızda sağduyulu bir tutum içinde olmamızı gerektirir; bu, Locke'un felsefesinin önemli bir parçasını oluşturan bir gerekliliktir. Şimdi göreceğimiz gibi, bunun Locke'un siyaset kuramıyla yaşamsal bir ilişkisi vardır.

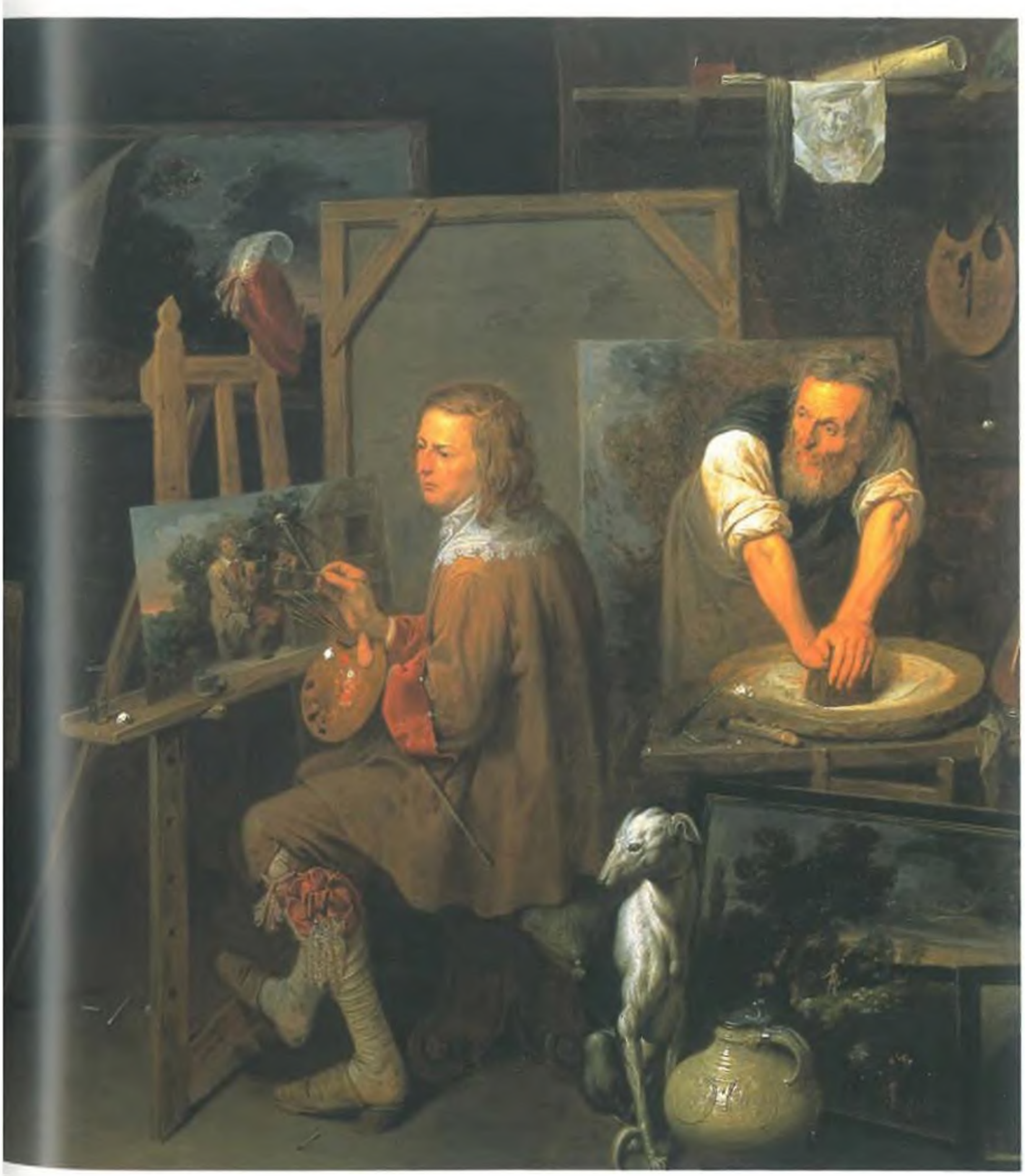
Tanrı tarafından kendi imgesine göre yaratılmış bir yaratık olan insan, doğa durumunda bile bir vahşi hayvan değildi; çünkü Tanrı ona akıl ve vicdan vermişti. Dolayısıyla, Locke'un doğa durumuyla ilgili görüşü Hobbes'unkinden farklıdır. Öyle ki devlet ya da uygar düzen gibi bir şeyin yokluğu insanlara öylesine büyük bir zarar verir ki, bireyler bir toplum yaratmak üzere gönüllü olarak bir araya gelirler. Hobbes'ta toplum sözleşmesi,

GÖZLEMCİNİN GÖZÜNDE
Locke, bir nesneyle gözlemde bulunan bir özne arasındaki etkileşimden doğan niteliklerin öznel (yani "ikincil") nitelikler olduğunu ve algı dışında var olmadıklarını iddia etti. Örneğin, bu niteliklerden biri olan renk, David Ryckaert'in Sanatçının Atölyesi'nde *(1638) resmedildiği gibi, gözlemciden gözlemciye değişebilecek öznel bir ögedir*

devletle yönetilenler arasında değil, özgür insanlar arasında bir şey olarak görülür. Ancak, Hobbes'tan farklı olarak Locke, yönetilenlerin devlet kurulduktan sonra bile bireysel haklarından vazgeçmediklerini düşünür. Egemenlik, son tahlilde halktadır. Halkın haklarının garanti altına alınması –yaşamın, özgürlüğün ve mülkiyetin korunması– devletin biricik meşru amacıdır. Eğer bir devlet bu hakları kötüye kullanmaya (yani despotlaşmaya) başlarsa ya da onları korumayı bırakırsa (yani etkisizleşirse) –normal yolları kullanarak onu düzeltmeye çalıştıktan, ama başarısız olduktan sonra– o yönetimi alaşağı edip yerine işini layıkıyla yapan bir yönetimi geçirmek yönetilenlerin ahlaki hakkıdır. Geçerken belirtelim, bu, Locke'un 1688 Muhteşem Devrimi'ndeki rolünü de açıklamaktadır.

Locke, mülk edinme hakkını bize veren şeyin, her şeyden önce harcadığımız emek ve onu takiben bize ait olan şeyle istediğimizi yapma özgürlüğümüz olduğuna inanıyordu. Eğer bir şey üretmek için çalışmışsam ve bunu yaparken hiç kimseye zarar vermemişsem, emeğimin ürünü üzerinde hakkım vardır. Eğer biri onu benden alırsa, emeğimi düpedüz çalmış olur. Emeğimin ürünü üzerinde hakkım olduğuna göre, onu istediğimde elden çıkarabilirim; eğer istersem başka

CHRIST CHURCH COLLEGE, OXFORD

VIII. Henry'nin Adalet Bakanı Thomas Wolsey tarafından 1525'te Cardinal College olarak kurulan bu fakültenin adı 1546'da Christ College olarak değiştirildi. Fakültenin girişinde yer alan ünlü Tom Kulesi 1681'de Sir Christopher tarafından yapıldı. Tudor salonunun duvarları arasında John Locke'un (Christ Church'ten çıkan 14 bakandan biri olan) William Gladstone'un, Charles Dodgson'ın (takma adı diğer Lewis Carroll) bulunduğu okulun ünlü mezunlarının resimleriyle süslüdür

> *"Bütün insanlar hata yapabilir; ama çoğu, pek çok konuda, tutku ya da çıkar yüzünden hata yapmaya teşnedir"*
>
> JOHN LOCKE

PIERRE GASSENDI

1675-79 arasında Locke Fransa'yı dolaştı ve zamanının çoğunu Paris'te ve Montpellier'de geçirdi. Fransız filozof ve bilimadamı Pierre Gassendi'nin (1592-1655) takipçisi olan Gassendici okulun filozoflarıyla ve bilimadamlarıyla görüştü. Deneysel bilim yaklaşımının taraftarı olan Gassendi, Epikurosçu modele dayanan atomcu madde kuramıyla Hıristiyan öğretisini bağdaştırmaya çalışmıştı

GÖNÜLLÜ IŞLER
Locke, mülkiyet –veya mülklerimizi idare– hakkını veren şeyin, harcadığımız emek olduğuna inanmaktaydı. Liberal kapitalizmin asli temellerini oluşturan şey, bu gönüllü işlemlerdir. Yukarıdaki resimde, London City'deki Smithfield pazarında iş yapan tüccarlar görülmektedir.

LOCKE'UN ETKİSİ

Liberal demokrasinin kuramsal temellerinin atılmasında Locke'un bütün düşünürlerden daha fazla payı vardır. Amerikalıların "kurucu babalar" diye andıkları, Birleşik Devletler Anayasası'nı yazan insanlar, bunu yaparken bilinçli biçimde Locke'tan esinlenmişlerdir; birbirleriyle yazışmalarında sık sık Locke'tan söz ederler. Locke, benzer bir etkiyi 18. yüzyılda Fransız düşüncesi üzerinde yarattı. Voltaire, Montesquieu ve Fransız Ansiklopedicileri, sadece siyasi değil, ahlaki, eğitimsel ve felsefi düşünceleri için de gereken temeli Locke'un eserlerinde buldular. Dolayısıyla, Locke Amerikan ve Fransız devrimlerinde kilit önemde düşünsel bir etkiye sahipti. Aristoteles ile Karl Marx arasında, pratik meselelerde Locke kadar büyük bir etki yaratmış bir başka düşünür daha yoktur.

SAMUEL PEPYS
1659-1669 arasında İngiliz günce yazarı Samuel Pepys (1633-1703) büyük veba (1665-66), büyük Londra yangını (1666) gibi dönemin büyük olaylarını kaydetti. Sandwich Kontu'nun himayesinde gerçekleştirilen Restorasyon'dan sonra, Pepys Amiralliğin sekreteri oldu. Fakat sonra Popish Plot'daki (1679) suç ortaklığından dolayı görevinden alınarak mahkûm edildi. 1684'te yeniden atandı, aynı zamanda da Royal Society'nin başkanı oldu.

birine verebilir ya da isteyen birine satabilirim. Böylece, devletten bağımsız olarak girilen gönüllü işlere dayanan bir toplum ortaya çıkar. Liberal kapitalizmin temelleri bunlardan oluşur.

HOŞGÖRÜ

Locke'un siyaset felsefesini bilgi kuramına bağlayan yollardan biri, hoşgörü inancına çıkar. Locke'a göre deneysel dünyayla ilgili bilgilerimizde kesinlik bulunmadığı, yalnızca işlemsel bir olasılığın var olduğu hatırlanacaktır. O yüzden Locke, siyasi ve ahlaki yetkelerin kendi inançlarını dayatmalarını hem hatalı hem de ahlaken yanlış bulur. Locke'un bu konudaki görüşlerinin, kendi sözcüklerinden bir örnekle aktarmayı hak edecek kadar muazzam bir tarihsel etkisi olmuştur.

"Savunduğu her şeyin doğru olduğuna ya da mahkûm ettiği her şeyin yanlış olduğuna ilişkin elinde sarsılmaz kanıtlar bulunan veya kendisinin ya da başkalarının görüşlerini sonuna kadar incelediğini söyleyebilecek bir insan var mıdır? Her şeyin hızla körlemesine akıp geçtiği bir durumda, bilmeden, hem de son derece sudan nedenlerle inanma zorunluluğu, başkalarını bizim inançlarımıza zorlamaktansa çok daha etkin ve dikkatli biçimde bilgimizi artırmayı gerektirmektedir".

"BİR BEDEN MEFHUMUMUZ OLDUĞU GİBİ TİNİN TÖZÜYLE DE İLGİLİ AÇIK BİR MEFHUMUMUZ VARDIR"

JOHN LOCKE

MODERN YAŞAM GÖRÜŞÜNÜN BAŞLANGICI

Locke, ilk modern kafalı kişi olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni, ortaçağ sonrası düşüncenin bazı temel konularını bir araya getirip kaynaştırmış olmasıydı. Locke'un temel mesajının bir bölümü şu sözcüklerde bulunabilir: "İster düşünsel ister siyasal ister dinsel olsun, yetkeleri körükörüne izlemeyin; ne de gelenekleri veya toplumsal adetleri. Kendiniz düşünün. Olgulara bakın ve görüşlerinizle davranışlarınızı şeylerin gerçek hallerine dayandırmaya çalışın". O günlerde eğitimde, bilimde, siyasette ve bizzat felsefede devrimci sonuçlar yaratmış olan bu mesajın ne denli yeni olduğunu bugün bizim anlamamız hiç de kolay değildir.

Bu mesaj, ayrıca, bilimde gözleme ve deneye duyulan yeni istemle tamamen uyuşmaktaydı. Locke, Newton'ı etkiledi ve ondan etkilendi. Eğitim konusunda Locke'un tutumu, dönemin öğretim rotasına ve kemikleşmiş, geleneğin kutsallaştırdığı müfredata karşıydı. Locke, dillerin gramer aracılığıyla değil, uygulamalı olarak öğretilmesi gerektiğine inanıyordu. Locke, bu yüzden klasik konulardan çok modern konuları öne çıkarmıştı. Bütün insanların gelişme

BÜTÜN İNSANLAR GELİŞME POTANSİYELİNE SAHİPTİR

SAĞDUYUDAN ŞAŞMA!

potansiyeline sahip olduğuna ve devletin tek meşru amacının insanların haklarını ve özgürlüklerini korumak olduğuna inanıyordu.

Bu yaşam görüşü, bu ölçütleri karşılamaktan uzak bütün yönetim biçimlerine bir düşmanlığı da beraberinde getirdi. Ancak, Locke'un felsefesi yaşamın ve düşüncenin her alanında keyfi yetkeye karşı olmakla birlikte, kesinlikle militan ve saldırgan değildi; tersine, yumuşak huylu, ılımlı ve gerçekçiydi. Sağduyu her zaman ön plandaydı: İşler uç noktalara götürülmedi ve meselelerin yalın ve basit gerçekleri göz önünde bulunduruldu.

Locke'un felsefesinin bütün bu yönleri birbiriyle bağlantılıydı ve kendisinden sonra gelen iki yüzyıl içerisinde İngilizce konuşulan ülkelerde felsefi düşüncenin üzerinde geliştiği temelleri sağladı; şeylere ve işlere Anglo-Sakson diye bilinen bakış tarzının temelini oluşturdu. Bunun yanında, Locke'un düşüncelerinin Fransızca ve Almanca konuşan dünyalarda da gelişmeler üzerinde muazzam etkileri oldu. Fransa'da Voltaire ve Almanya'da Kant, Locke'u savundukları düşünceleri ilk ortaya atan kişi olarak kabul ettiler.

TRINITY COLLEGE
1592'de Kraliçe Elizabeth tarafından kurulan, aynı zamanda Dublin Üniversitesi olarak da bilinen Trinity College, İrlanda'nın en eski üniversitesidir ve başlangıçta bir sürü fakülteden biri olarak kurulmuştur. Yukarıdaki fotoğrafta, 1853'te Sir Charles Lanyon tarafından yapılan ünlü çan kulesi görülmektedir

BERKELEY

TUTARLI DENEYCİ

Berkeley, bilinçli varlıkların yaşantılayabilecekleri her şeyin, kendi bilinçlerinin içeriğinden ibaret olduğunu ileri sürdü. Bunun dışında bir şeyin var olduğunu bilmek olanaksızdı.

GEORGE BERKELEY (1685-1753), Dublin'deki Trinity College'de eğitim görmüş İrlandalı bir Protestandı. Bugün yakından bilinen bütün felsefi çalışmalarını (1709'da *Yeni Bir Görme Kuramı Yönünde Deneme*, 1710'da *Beşeri Bilginin Prensipleri Hakkında Bir Eser* ve 1713'te *Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma*) henüz yirmili yaşlardayken yayımladı. Yirmili yaşları geçtiğinde, 1734'te piskopos oldu; fakat kendisinden her zaman Piskopos Berkeley olarak söz edildi. Yeni Dünya'da yüksek eğitimi geliştirmek için çok uğraştı; bu amaçla üç yılını Amerikan kolonilerinde geçirdi. Rhode Island'daki çiftliğini ve kütüphanesini, 1701'de kurulan Yale Üniversitesi'ne bıraktı. Yale'in fakültelerinden birine onun adı verildi. California'daki Berkeley kenti de onun adını taşımaktadır. Berkeley 67 yaşında Oxford'da öldü ve buradaki Christ Church Katedrali'ne gömüldü.

GEORGE BERKELEY
Berkeley, 1724'te Derry'nin dekanı oldu, fakat Bermuda adalarında bir fakülte açma fikri aklından hiç çıkmıyordu. Yıllar süren kulis faaliyetinden sonra 1728'de Amerika'ya açıldı ve Rhode Island'da asla gelmeyecek ödenekleri bekleyerek üç yıl geçirdi. Berkeley, Bermuda'ya hiç ulaşamadı

TEMEL İÇGÖRÜ

Geçmişteki ünlü filozofların çoğu, geniş bir problem alanını kapsayan bir eserler külliyatı çıkartırlarken, Berkeley, o günden beri kimsenin tümüyle görmezden gelemediği tek bir düşünceyle anımsanmaktadır. Doğrudan kavrayabileceğimiz şeylerin kendi bilincimizin içeriğinden ibaret olduğunu söylerken Locke'un tamamen haklı olduğunu belirtir Berkeley. Fakat bu durumda, diye sorar, zihnimizdekilerin varlığına, asla doğrudan ulaşamayacağımız onlardan tamamen ve temelden farklı nitelikteki şeylerin, yani maddi nesnelerin neden olduğunu neye dayanarak ileri sürebiliyoruz? Dendiği gibi, eğer bu nesnelere, onlardan edindiğimiz duyusal imgeler aracılığıyla dolaylı olarak ulaşıyorsak, bu hangi anlamda doğru olabilir? Duyusal imgelerimizin nesnelerin "kopyaları" olduğunu söyleyerek bunu açıklıyorlar;

"İmparatorluğun gidişatı batıya doğrudur"

GEORGE BERKELEY

JONATHAN SWIFT
İngiliz-İrlandalı şair ve hicivci Jonathan Swift (1667-1745), Dublin'de doğdu ve Trinity College'de eğitim gördü. Londra'da Berkeley'i saraya tanıttı. Swift, dönemin filozoflarının, bilimadamlarının ve politikacılarının düşünsel iddialarını hicvettiği *Gülliver'in Maceraları* (1726) ile tanınır.

YALE ÜNİVERSİTESİ
Connecticut, New Haven'da bulunan ve 1701'de kurulan Yale, Birleşik Devletler'in üçüncü en eski üniversitesidir. Yale Amerikan tarihinde çok etkili olmuş kişiler yetiştirmiştir. Berkeley, bugün Birleşik Devletler'deki en büyük kütüphanelerden biri olan özel kütüphanesini Yale'e bağışladı.

ama bundan nasıl böyle bir anlam çıkabilir?

Renk ya da ses gibi bir deneyim, deneyim konusu olmayan bir şeyin nasıl kopyası olabilir, hatta herhangi bir biçimde ona "benzeyebilir"di? Bir rengin ancak başka bir rengin, bir sesin ancak başka bir sesin benzeri olabileceğine (ya da olamayacağına) kuşku var mıdır? Bütün bunlar kavramsal bir saçmalıktır diyor Berkeley. Locke, hiçbir zaman kavramlaştıramayacağımız, kendisi hakkında kanıtlara ulaşamayacağımız ve varlığıyla yokluğu bizim için bir fark yaratmayacak duyusal olmayan, zihinsel olmayan bağımsız bir alanın varlığını ileri sürüyordu. Bunu yapmak için elde anlaşılır nedenler var mıdır?

NİTELİKLERİN ALGILANMASI

Berkeley'in dünyasında var olanlar, özneler ve onların deneyimleridir, başka bir şey yoktur. Berkeley şeyleri değil, renk gibi nitelikleri algıladığımıza ve bu niteliklerin algılayan özneyle ilgili olduğuna inanıyordu. Resimdeki elbise boyayan insanlar için renk sadece başka bir rengin bir benzeridir ya da değildir.

Her birimiz böyle bir özne olmanın ve bir öznenin yaşantısı (deneyimleri) olduğunun dolaysız bilincine sahip olduğumuzdan, deneyimlerin bir öznenin doğasında içkin olarak bulunduğunu biliriz, diyor Berkeley. Fakat, buna mukabil, bu deneyimlerin, bizim dışımızdaki nesnelere bağlı olduğuna inanmak için nedenimiz yoktur. O nedenle, diyor Berkeley, tutarlı bir deneycilik, bizi var olanların zihinsel şeylerle zihnin içerikleri ya da öznelerle onların deneyimleri olduğu sonucuna götürmektedir. Başka herhangi bir şeyin var olduğuna inanmak için neden yoktur.

Süreduran, bağımsız bir maddenin, Locke'un (kendisinin de kavranamaz olduğunu kabul ettiği) maddi tözünün var olduğuna inanmak için nedenimiz yoktur. Olanaklı deneyim alanının sınırlarının dışında bir şeyin var olduğunu öne sürerken Locke deneyciliğin temel ilkesini çiğnemiştir.

Bu, düşünürlerin o zamandan beri halleşmekte zorluk çektikleri sağlam bir felsefi savdır. Bir Hıristiyan olan Berkeley, bu savı, biz sonlu ruhları yaratan ve deneyimlerimiz aracılığıyla bizimle iletişim kuran sonsuz bir ruhun, Tanrı'nın aklında var olduğu şekliyle bütünsel gerçeklik görüşüne uygun hale getirdi. Bu görüşe göre, var olan her şey, ya bizim ya da Tanrı'nın aklında var olur; ya da aksi halde, var olan ya bizizdir ya da Tanrı. Din dışı

> "BİRKAÇ KİŞİNİN BİR OYUNA ÇEVİRDİĞİ HAKİKAT BÜTÜN İNSANLARIN FERYADIDIR"
>
> GEORGE BERKELEY

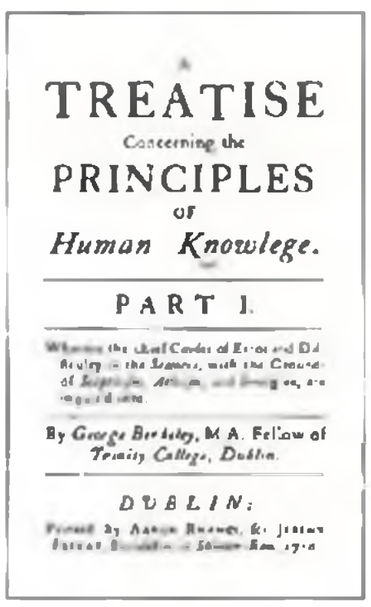
düşünürler, bu dini çerçeveyi bir yana koymuş ve Berkeley'in bir Tanrı'nın, hatta kalıcı bir benliğin varlığını koyutlamak için yeterli nedeni olmadığını belirtmişlerdir. Fakat, Berkeley'in diğer felsefi savları, yanıtlaması güç savlar olarak durmaktadır.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Yeni Bir Görme Kuramı Yönünde Deneme
(1709)

Beşeri Bilginin Prensipleri Hakkında Bir Eser
(1710)

Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma
(1713)

A
TREATISE
Concerning the
PRINCIPLES
OF
Human Knowlege.

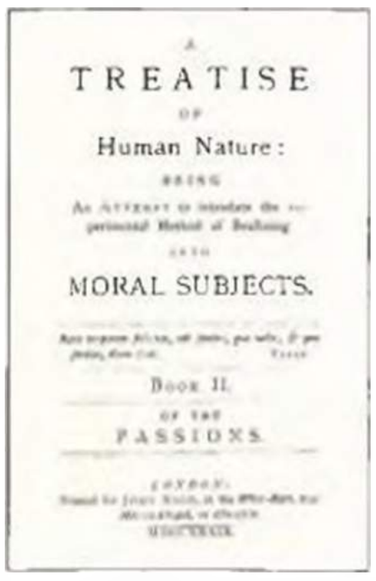
PART I.

By *George Berkeley*, M.A. Fellow of *Trinity College, Dublin.*

DUBLIN:

MADDİ TÖZÜN REDDİ

*Beşeri Bilginin Prensipleri Hakkında Bir Eser*inde (1710) Berkeley, soyut düşüncelere karşı kendi savlarını sunar. Maddi nedenleri, soyut genel düşünceleri ve (insel tözü evetleyerek) maddi toz inancını reddeder.

A
TREATISE
OF
Human Nature:
BEING
MORAL SUBJECTS.
Book II.
OF THE
PASSIONS.

İNSAN DOĞASI ÜZERİNE BİR İNCELEME
İngiliz deneycilığının ana metinlerinden biri olan Hume'un *Treatise*'ı, 1739-40'ta Londra'da isimsiz olarak yayımlandı. Şöyle bir alt başlığı vardı: "Deneysel usa vurma yöntemini ahlak konularına sokma girişimi". Üç kitap halinde düzenlenmişti: "Anlama yetisi"yle ilgili I. Kitap'ta insanın bilgi edinme süreci açıklanır. "Tutkular" üzerine olan II. Kitap'ta insanın duygusal düzeni ruhbilimsel terimlerle açıklanmaya çalışılır; ve ahlak üzerine olan III. Kitap'ta ahlaki iyi, onaylama ya da onaylamama "duyguları"na göre betimlenmeye çalışılır

HUME
BİR TEBDİLİ SEPTİK

Matematik dışında hiçbir şeyi kesin olarak bilmiyoruz. Fakat yaşamak da zorundayız ve yaşamak eylemektir. Bütün eylemler, gerçeklikle ilgili varsayımlara dayanmak zorundadır.

DAVID HUME (1711–76), felsefe tarihinin en önemli olduğu kadar en çekici simalarından biridir. Yapmacık bir hoşluk sergilemeden herkesin sevgisini kazanmıştır. Yıllarca yaşadığı Fransa'da "le bon David", doğduğu yer olan Edinburgh'da da "Aziz David" olarak bilinirdi. Yaşamını geçirdiği Edinburgh'daki sokağın adı St David Street'tir. Hume en iyi eserlerini çok gençken verdi. Bugün de şaheseri olarak kabul edilen *A Treatise of Human Nature* (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 1739-40) üzerinde sekiz yıl çalıştı ve kitap yayımlandığında henüz 28 yaşındaydı. Kitap hiç kimsenin dikkatini çekmedi. Otuzlarında düşüncelerini daha da geliştirdi ve halkın anlayacağı bir biçim kazandırdı. Bunun sonucunda iki küçük kitap daha yayımladı: *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme* (1748) ve *Ahlakın İlkeleri Üzerine Bir Soruşturma* (1751). Yine kimse fazla ilgi göstermedi.

DAVID HUME
1766'da Allan Ramsay tarafından yapılan bu resimde görülen Hume, ilk yıllarda Edinburgh Üniversitesi'ne gitti. Daha sonra, istememesine rağmen hukuk öğrenmek zorunda kaldı ve 1729'da bir sinir buhranı geçirdi.

Hume felsefeyi bıraktı ya da en azından öyle görünüyordu. Kırklarında, 1848-1861 arasında Macauley'in beş ciltlik tarihinin piyasa çıkmasına kadar neredeyse bir asır boyunca bu alanda bir başvuru kitabı olarak kalacak olan altı ciltlik *History of England*'ı (*İngiltere Tarihi*, 1754-62) yazdı. Hayattayken bir iktisatçı, aynı zamanda bir denemeci olarak ünlendi. İktisat biliminin kurucusu olarak kabul edilen Adam Smith en yakın dostları arasındaydı. Hume da para üzerine bazı özgün kuramlar geliştirdi. Ancak, 1776'daki ölümünden sonra bir filozof olarak ün kazandı. Gizli gizli üzerinde çalıştığı ve Tanrı'nın varlığıyla ilgili en rağbet gören ussal kanıtlamaların temellerini oyduğu *Dialogues concerning Natural Religion* (Din Üstüne) adlı kitabı ölümünden üç yıl sonra yayımlandı. Bazıları bu kitabı Hume'un en iyi yapıtı olarak kabul etmektedir.

DUYUMLAR YIĞINI

Hume, Locke'la birlikte, dışımızdaki bir şeyin varlığıyla ilgili bilgimizin, son tahlilde ancak (ister bizim ister başkasının olsun) deneyimden gelebileceği biçimindeki temel deneyci öncülü, Berkeley'le birlikte de, bu öncülün tutarlılıkla kullanılması gerektiği ilkesini paylaşmaktaydı. Bu, en azından bizim dışımızda ve bizden bağımsız bir maddi dünyanın var olduğunu mutlak bir kesinlikle asla bilemeyeceğimiz konusunda Berkeley'le aynı fikirde olmasına yol açtı. Fakat, Hume bunu birincil olarak dünyayla ilgili değil, bilgiyle ilgili bir mesele olarak gördü; olgular konusunda bize verilmiş bir kesinlik yoktur. Kesinliklerle değil, umut verici olasılıklarla uğraşırız.

> "ŞEYLERDEKİ GÜZELLİK, ONLARI SEYREDEN AKILDADIR"
>
> DAVID HUME

ADAM SMITH
İskoçyalı iktisatçı ve filozof Adam Smith (1723-90), *Ulusların Zenginliğinin Doğası ve Nedenleri Üzerine Bir Soruşturma* (1776) kitabıyla tanınır. 1748'den itibaren Smith, aralarında David Hume'un, yaşamöyküsü yazarı James Boswell'in ve mühendis James Watt'ın da bulunduğu Edinburgh çevresinin bir üyesi oldu

Hume, Berkeley'in ilkesini yine ona karşı döndürdü. Başka birinin benliğini bırakırsak, kim kendi benliğini gözlemleyebilmiş? İçimize, kendimize baktığımızda gördüklerimiz, duyusal deneyimler, düşünceler, duygular, anılar vs.dir; bunlardan tamamen farklı bir varlık türü, bu deneyimlerin sahibi, yaşantılayan (deneyimleyen) bir benlik değil. O nedenle, deneyimde bulunmayan bir şeyin var olduğunu söylememiz gerekir ilkesinden hareket edilirse, Berkeley'in yaptığı gibi, deneyimde bulunan bir benliğin var olduğunu varsaymak için elimizde hiçbir neden yoktur. Deneyimde bulunan benlik, yani bilginin öznesi, bir uydurmadır diyor Hume. Bu durumda, eğer size "Ben"in kim ya da ne olduğu sorulursa, deneyimle ya da gözlemle desteklenebilecek tek yanıt şudur: "Ben", bir duyumlar yığınıdır.

HANIMEFENDİ VE AYNASI, JEAN RAOUX (1720'LER)
Hume, kendi içimize baktığımızda, kendimizi düşünceler ve duygular gibi deneyimleri seyrederken bulduğumuzu söyler, hiçbir zaman bu deneyimlerin sahibi olan deneyimde bulunan benlikle karşılaşmayız. O nedenle Hume, deneyimde bulunan benliğin var olduğunu ileri süremeyeceğimize inanıyordu.

NEDEN NEDİR?

Yine Berkeley'in ileri sürdüğü Tanrı'nın varlığı konusunda da benzer bir kanıtlamayla karşılaşmaktayız. Tanrı'nın varlığı, olgusal bir sorundur: Ya vardır ya da yoktur. Olgusal sorunlar veya varoluşla ilgili sorunlar da ancak gözlemle çözümlenebilir. Tanrı'yı kim gözlemlemiş? Tanrı'nın var olduğuna dair gözleme dayanan ciddi kanıtların bulunmadığını söylüyor Hume. Gözleme dayanan kanıtlar olduğu iddia edilen şeylerin, çıkarımsal, dolaylı ve bulanık olduklarını hiç zorluk çekmeden gösterir. Bu yönde, olsa olsa evrenin gösterdiği düzenin, muhtemelen uzaktan düzenleyici bir zekâya benzeyen bir şeyin dışavurumu olabileceği iddia edilebilir Hume'a göre. Fakat bu (ister Hıristiyanların ister Yahudilerin olsun) bir kişi olarak Tanrı'nın varlığını ispatlamaktan çok uzaktır. Kesinlikle ilgili duygular da bilgi değildir. Hem Tanrı hem de benlik konusunda Hume'un kanıtlamaları aynı temel biçimi gösterir. Bu şeylerin var olduklarını haklı olarak iddia edebilmek için gözleme dayanan deneylerle onun varlığıyla ilgili kanıtları gösterebilmemiz gerekir. Hume, bu temel kanıtlama biçimini, en etkili şekilde, bütün neden ve etki ilişkilerinde, yani nedensellikte kullanmıştır.

Felsefeyle ilk kez tanışanlar için, filozofların nedenselliğe neden bu denli önem verdikleri kolayca anlaşılamayabilir.

Geçerken belirtelim, nedensellik bilimadamlarının da temel ilgi konularındandır. Bunun nedeni, nedenselliğin bilinen dünyanın bütününü birbirine bağlayan şey gibi görünmesidir: Evrenin, tamamen bir kaostan ibaret olmamasının nedeni işte budur.

ÖNEMLİ ESERLERİ

A Treatise of Human Nature (İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme, 1739-40)

An Enquiry concerning the Principles of Morals (Ahlakın İlkeleri Üzerine Bir Soruşturma, 1751)

Dialogues concerning Natural Religion (Din Üstüne, 1779)

NEDEN VE ETKİ

Hume'a göre her nedensel olay, bu tür diğer her olaydan bağımsızdır. Hume neden ve etki arasındaki bu ilişkiyi göstermek için bilardo toplarından yararlandı. Bu resimde, bilardonun 18. yüzyılda pek beğenilen bir oyun olması, İngiliz karikatürist James Gillray (1757-1815) tarafından hicvedilmektedir.

İKTİSATÇI HUME

Hume'un iktisat yazıları Political Discourses *(Politik Konuşmalar, 1752) ile başladı. Dostu Adam Smith'ten farklı olarak bu ekonomik sistem ortaya koymamışsa da kanıtları kullanma tarzıyla düşüncelerini açık bir biçimde ifade etmesiyle bu eser zamanının önündeydi. Hume tarımdan endüstri ekonomisine geçilmesinin uygarlığın bir önkoşulu olduğuna inanıyordu.*

Bir olay başka bir olayın nedenidir ya da tersi. Olan bitenlerin çoğunda şaşmaz düzenlilikler vardır; öyle ki farklı durumlar, bizim anlama yetimiz tarafından kavranabilecek biçimde birbiriyle bağlantılıdır; bu sayede çevremizde olup bitenlere anlam verebiliyoruz. Nedensel bağlantı gibi bir şey olmasaydı, deneyimlerimiz anlaşılabilirlikten yoksun olurdu; bu durumda (daha alt düzeydeki hayvanların yaşamından farklı olarak) insan hayatı olanaksız olurdu. Sağduyu, nedensel bağlantıyı doğal kabul ederken, bilimadamı, o zamana kadar bilinmeyen nedensel bağlantıları ortaya çıkarmaya çalışır. Filozof ise tam da nedenselliğin kendisinin doğasını soruşturur ve "o olmasaydı dünyanın anlaşılabilir olmaktan çıkacağı bu şaşırtıcı görüngü, nedensellik nedir?" diye sorar. Başka bir deyişle, filozofun görevi, gerçekliği en genel özellikleriyle anlamak olduğundan, nedenselliği anlamanın başlıca uğraşlarından biri olması gerektiğini düşünür.

Hume, nedensel bağlantının (tıpkı benlik ve Tanrı gibi) gözlemlenemeyeceğini ileri sürdü. B olayının nedeninin A olayı olduğunu söyleyebiliriz, ama gerçekte bütün gözlemlediğimiz şey, önce A olayının geldiği, onu B olayının izlediğidir. Üçüncü bir şey, yani bu ikisini birbirine bağlayan nedensel bir bağlantı gözlemlemeyiz. Fakat, A'nın B'nin nedeni olduğunu söylemek, önce A, sonra B oldu demekle aynı değildir; A, B'yi meydana getirdi, yani A olduğu için B oldu demektir. Dolayısıyla bütün gözlemlediğimiz, olayların bir sıra izlemesi, ardışık olmasıdır. Oysa nedensel ilişki zorunlu bir bağlantıdır. Olsa olsa şunu söyleyebilirsiniz: "Evet ama bu örnekte A, B'nin nedeniydi; çünkü, A türünde bir olayı her zaman kaçınılmaz olarak B türünde bir olayın izlediğini söyleyebilirim. Nedensel ilişkinin, yalnızca olayların aynı zamanda ortaya çıkmalarından ibaret olmadığını kabul ederim. Fakat, olaylarda sürekli ve değişmez bir biraradalık gördüğünüzde, nedensel bağlantının iş başında olduğunu bilirsiniz". Fakat bu da yeterli değildir. Var olduğundan beri gündüzü hep bir gece izlemiştir; ancak gündüz, gecenin nedeni değildir; gündüz ve gecenin her ikisinin de nedeni başkadır, yani dünyanın güneşin etrafında dönerken kendi ekseni etrafında dönmesi. Dolayısıyla, iki şey arasındaki bağlantı, hiçbirinin birbirinin nedeni olmadığı değişmez bir bağlantı olabilir. Durum buyken, bütün gözlemleyebildiğimiz eğer olayların sürekli bir birliktelik gösteriyor olmasıysa, bağlantının nedensel olduğu örneklerle nedensel olmadığı örnekleri birbirlerinden nasıl ayırt edeceğiz?

BİR ŞEY BİLMİYORUZ?

Bu sorun Hume tarafından ortaya atıldığından beri filozofları uğraştırmış ve doğrudan başka bir klasik soruna yol açmıştır. Bir olayın zorunlu olarak bir başka olayı meydana getirdiğini ileri sürmek için deneye dayalı nedenlerimiz hiçbir zaman olamayacaksa, o zaman bilim nasıl olanaklıdır? Tarihin her döneminde ısınan su 100 derecede kaynamış olabilir; fakat bu, kaynamanın nedeninin ısınmak olduğunu ispatlamaz; ayrıca bir dahaki

sefere ısıttığımda suyun 100 derecede kaynayacağının da kesin kanıtı değildir.

Belki bir başka sefere işler farklı olacaktır. Binlerce yıldır her Avrupalının gördüğü kuğular beyazdı ve bütün kuğuların beyaz olduğu her Avrupalı için apaçık bir olgu olarak kabul edildi. Fakat, Avrupalılar Avustralya'yı keşfettiklerinde

> “DEMEK Kİ ALIŞKANLIK İNSAN YAŞAMININ EN BÜYÜK KILAVUZUDUR”
>
> DAVID HUME

siyah kuğularla karşılaştılar. Beyaz kuğularla ilgili gözlemlerin sayısı ne denli yüksek olsa da, bütün kuğuların beyaz olduğunun garantisi olamaz, nitekim olmadı. Aynı ilke, diğer bütün gözlemler için de geçerlidir. Ne kadar X gözlemlesem ve *y* gibi bir özelliğe sahip olduklarını görsem de, bu, bir sonraki X'in *y* gibi bir özelliğe sahip olacağını ispatlamaz. Böyle bir şey olmasını bekleyebilirim, ama bu psikolojik bir sonuçtur ve mantıksal bir kanıttan tamamen farklı bir şeydir: Sadece fikirlerin bir çağrışımıdır. Mantık, önermeler arasındaki ilişkilerle ilgilidir; bir önerme bir başka önermeyle çelişebilir, ama bir olgu bir başka olguyla çelişmez; velev ki her ikisi de meydana gelmesin. Bu, bilimde derin bir soruna yol açmaktadır. Tipik bilimsel yasalar, aynı zamanda nedensel bağlantılar ileri süren “deniz seviyesinde ısıtılan bir miktar su, sıcaklık 100 dereceye ulaştığında kaynayacaktır” gibi sınır tanımayan genel önermelerdir. Ne önermenin genelliğinin ne de ileri sürdüğü nedensel bağlantının geçerliliği gözleme ya da deneye bağlı olabilir. Peki o zaman bir önermedeki bu iki unsurun geçerliliği nasıl araştırılabilir? Suyun 100 derecede kaynamasını beklemeye devam edeceğiz, ama elimizde kaynayacağının kanıtı diyebileceğimiz ciddi hiçbir şey yoktur; o nedenle kaynayacağını bildiğimizi söyleyemeyiz. Bu noktada dursak, Hume karşımıza iflah olmaz bir septik; ister Tanrı'nın varlığı, ister dış dünya, ister kendi bilincimiz, ister olgular dünyasında herhangi iki şey arasında güvenilir herhangi bir bağlantı konusunda olsun, herhangi bir şeyden emin olabileceğimizi yadsıyan biri olarak çıkacaktır. Gerçekte Hume'un kuramsal görüşü de budur. Ama der, bununla yaşanmaz. Bunun böyle olmasının nedeni, hayattaki amaçlarımızı aklımızla seçmememizdir. Örneğin, hayatta kalmak için her şeyi yaparız; ama bu, her şeyi ölçüp biçtikten sonra hayatta kalmanın izlenecek en iyi politika olduğu sonucuna varmış olmamızdan dolayı böyle değildir. Ussal nedenlerden dolayı aşık olmaz, müzikten hoşlanmaz ya da çilek gördüğümüzde ağzımızın suyu akmaz.

EDİNBURGH'UN ALTIN ÇAĞI

18. yüzyılın ikinci yarısından 19. yüzyılın ortalarına kadar Edinburgh Avrupa aydınlanmasının önde gelen merkezlerinden biri haline gelmiş son derece etkili bir kentti. David Hume, iktisatçı Adam Smith ve modern jeolojinin kurucusu olarak bilinen bilimadamı James Hutton'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda aydın buradan çıkmıştı

ANLAMA YETİSİ, BİLİMİN YASALARI

Bilgi denen şeyi edinme sürecinde zihnin nasıl çalıştığını betimlerken Isaac Newton'ın bilimsel yönteminden yararlanan Hume, herhangi bir şeyin deneyin dışında bilgisinin olamayacağı sonucuna vardı. Bilimin çağdaş düşünce üzerindeki etkisi, Derbyli Wright'ın Ders Veren Filozof*unda (1766) bütün canlılığıyla sergilenmektedir.*

EDWARD GIBBON
Roma İmparatorluğu'nun Gerilemesinin ve Yıkılışının Tarihi *(1776-88) kitabının yazarı olarak tanınan Edward Gibbon (1737-94), 18. yüzyılın en büyük İngiliz tarihçisiydi. Hume'un takdir ettiği ve yazı tarzına hayranlık duyduğu Gibbon'un, Hume'un sözleriyle, "suçlar çılgınlıklar ve insanlığın başına gelen talihsizlerle dolu" biraz kötümser bir tarih görüşü vardı.*

JAMES BOSWELL
İskoçyalı yaşamöykusu yazarı ve edebiyat adamı James Boswell (1740-95), Edinburgh'ta doğdu ve eğitim gördü. Hukuk okudu, ama gerçek hedefi edebiyat alanında ün kazanmaktı. Bu ünü, *Life of Samuel Johnson* (Samuel Johnson'un Hayatı, 1791) ile elde etti. Hume'un yaşamöykusunu yazmayı düşündü, ama olmadı. Boswell, bugün dünyanın en büyük günlükçülerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Davranışlarımızın amaçlarını, arzularımız, tutkularımız, duygulanımlarımız, beğenilerimiz, kısacası her türden duygularımız belirlemektedir. Bu durumda, akıl esas olarak amaçlarımıza ulaşmakta araçların ve yolların benimsenmesinde ve uyarlanmalarında işe karışmaktadır. Hume'un ünlü bir deyişiyle, akıl tutkuların kölesidir.

Durum böyle olduğundan, kimse, yemek yemenin onu beslediğine ilişkin bir kanıt bulunmadığı gerekçesiyle yemek yemeyi reddetmeyecektir. Gerçekten böyle kanıtlarımız yoktur, ama buna rağmen yemek yemeyen birinin ölmesini bekleriz. Her türden duygusal güdüler tarafından yapmaya yöneltildiğimiz şeyleri yapmaya devam edeceğiz ve bu amaçları gerçekleştirmek için gerekli araçları seçerken alıştığımız düşünce çağrışımlarını izleyeceğiz. Yaptığımız seçimlerde, kanıtlamamızın olanaksız olduğu bir takım

"AKIL TUTKULARIN KÖLESİDİR"

DAVID HUME

bağlantıların var olduğunu varsayacağız. Bazen de bunlara hiç takmayacağız; insanlar çoğu zaman kendilerine yaramayan, hatta bazen öldüren şeyler yerler. Fakat, emin olamayız diyerek hiç eylememektense (böyle bir durumda kelimenin düz anlamıyla bir hayattan söz edilemeyecektir) bazen hiç takmamak evladır.

Bu durum karşısında, Hume "yatıştırılmış septizm" dediği şeyi savundu. Bununla, matematik dışında insan işlerinde kesin kanıtın hiçbir rolü bulunmadığını teslim etmemiz gerektiğini kastetmektedir. Hiçbir şeyi gerçekten bilemeyiz; beklentilerimiz vardır, ama bu bilgiyle aynı şey demek değildir. Hume, daha önce Leibniz'in (s. 97) ortaya koyduğu, o zamandan beri analitik ve sentetik adı verilen önermeler arasındaki ayrıma büyük önem verdi ve sentetik önermelerin doğruluklarının kesin olarak hiçbir zaman bilinemeyeceğini ileri sürdü. O nedenle, felsefede, politikada, bilimde, dinde ya da başka herhangi bir alanda olsun, Her şeyi Kapsayan Kuramlar'a itibar etmememiz gerekir; çünkü, hiçbir şeyden emin olamıyorsak, her şeyin yanıtını bildiğimizi düşünmek komik olur. Kapsamlı, düzenli inanç

sistemleri Hume için "out"dur. Görüşlerimizi ve beklentilerimizi, yanlış da olabileceklerini düşünerek, çekingen bir biçimde savunmalı, başkalarının görüşlerine ve beklentilerine saygılı olmalıyız. Hume'un felsefesi de, tıpkı kişiliği ve hayatı gibi, sade, ölçülü ve hoşgörülüydü.

Hume'un görüşleri günümüze kadar etkisini hiç yitirmedi. Ortaya attığı bazı temel sorunlar, hepsinden önce de tümevarım sorunu (ne kadar fazla da olsa sonlu sayıda tekil örnekten genel bir

KALP YONETİR

Hume, davranışlarımızın duygularımız (arzularımız ve tutkularımız) tarafından belirlendiğine inanıyordu Tutkuların kölesi olan akıl, ancak duyguları güven altına almak için devreye girer Fransız Barok sanatçı Jean Honoré Fragonard'ın Sürgü (yaklaşık 1777) adlı resminde ezici insani tutkulardan biri –arzu– işlenmiştir

sonuca atlamanın görünürdeki olanaksızlığı), bazı filozoflar tarafından hâlâ çözümlenmemiş kabul edilmektedir.

Hume yazı üslubuyla da diğer üslupları sildi; en derin ve zor felsefi sorunlar hakkında açık ve nükteli bir biçimde de yazılabileceğini gösterdi. Sonraları sadece Bertrand Russell ve A. J. Ayer gibi İngilizce yazan yazarlar değil, Fransız ve Alman filozoflar da bu yolda onu izledi. Örneğin, kendi zamanında Almanya'da felsefeye damgasını vuran çapraşıklıktan sıtkı sıyrılan Schopenhauer, bilinçli olarak Hume'un İngilizce yazdığı gibi Almanca yazmayı denedi ve Almanca düzyazının en iyi örneklerinden birini verdi.

"Başlangıçta kerametlerle ortaya çıkan yalnızca Hıristiyan dini değildi; ama bugün bile aklı başında hiç kimsenin keramet olmadan Hıristiyanlığa inanması olanaksızdır"

DAVID HUME

HUME'UN ETKİSİ

David Hume, yaşadığı yüzyılın önde gelen simalarından biriydi Avrupa kıtasında, özellikle Fransa'da Hume, Britanya'nın yetiştirdiği en önemli filozoflardan biri olarak görüldü Almanya'da Kant, Hume'u okuduktan sonra bu deneyimin kendisini "dogmatik uykusundan" uyandırdığını yazdı Hume'un ahlak felsefesiyle ilgili düşünceleri, 19. yüzyılın faydacıları Jeremy Bentham ile John Stuart Mill üzerinde geliştirici bir etki yarattı Bugün felsefe profesörleri arasında en iyi İngilizce felsefeyi kimin yazdığı konusunda bir oylama yapılsa kazanan kesin Hume olurdu

BİR PARLAMENTER OLARAK BURKE
1765'te Burke, Whig (Parlamento'daki liberal kanat) gruplarından birinin önderi olan Rockingham Markizi'nin özel sekreteri oldu ve Avam Kamarası'na girdi. İrlanda üzerindeki siyasi ve ekonomik baskının azaltılması, Amerika'daki somurgelere karşı gönül alıcı bir tutumun sergilenmesi ve Hindistan'ın İngiliz Doğu Hint Şirketi ya da Taht tarafından değil, bağımsız bir memurlar kurulu tarafından yönetilme önerisi, somurgelerle ilgili politikaları arasındaydı.

BURKE
MUHAFAZAKÂRLARIN ŞAHI

Gelişmiş bir toplumda gelenek, kuşaklar boyu birikerek gelen bilgeliği ve deneyimi cisimleştirdiğinden, eylemlere kılavuzluk etmek bakımından herhangi bir kişinin görüşlerinden çok daha güvenilirdir.

EDMUND BURKE (1729–97), İrlanda'da, mütevazı bir ailenin üyesi olarak doğdu ve bir Protestan olarak yetiştirildi. Önce Dublin'deki Trinity College'de, sonra Londra'da mahkemelerde eğitim gördü; ama hiçbir zaman avukatlık yapmadı. Onun yerine yazar ve gazeteci olarak çalıştı, daha sonra da, 37'sinde Avam Kamarası'na girdi. Bristol'de seçmenlerine yaptığı bir konuşma, bir parlamento üyesinin bir delege değil, bir temsilci olduğu ilkesinin klasik bir ifadesidir; yani, bir parlamenterin oyuna ipotek konulamaz, çünkü onun görevi, oyunu kendi hür yargısına göre kullanmaktır. En tanınan kitabı *Reflections on the Revolution in France* (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler), Fransız Devrimi'nin ertesi yılı olan 1790'da yayımlandı. Hiçbir zaman bakanlık yapmadıysa da, gazeteciliği ve halkın önünde yaptığı konuşmaların halis niteliği, onu döneminin en sözü geçen simalarından biri haline getirdi. O zamandan beri Burke, siyasi yaşamda muhafazakâr görüşün klasik yorumcusu olarak kabul edildi.

EDMUND BURKE
Siyaset kuramcısı ve bir Whig olan Edmund Burke, İngiltere'nin gördüğü en iyi siyasi düşünürlerden biriydi. Bugün de siyaset kuramı tarihinin önemli simalarından biridir.

GEÇMİŞİN BİLGELİĞİ

Burke'un görüşüne göre, gelişmiş bir toplum, tek bir insan aklının tümüyle kapsayamayacağı ve anlayamayacağı kadar büyük ve karmaşıktır. Hepsi de gerçeklikle başa çıkmaya çalışmış bireylerin ve grupların sayısız inisiyatifi ve örgütlenmesiyle kuşaklar içersinde meydana gelmiştir. Kurumları ve tertibi, sayısız seçim ve karar, deneyimlerden çıkartılmış dengeli yargılar ve bilgiye dayanan tercihler taşır. Engin ve karmaşık bir organizma gibidir ve organik olarak değişir: İhtiyaçlara yanıt olarak yeni yetenekler geliştirir ve kendini durmadan değişen koşullara uydurur. Bir plana göre sıfırdan kurulabilecek, parçaları istendiğinde çıkarıp atılabilecek bir makine değildir. Ne kuramsal olarak ne de uygulamada herhangi bir siyasi düşünür ya da küçük bir siyasi önder grubu, gelişmiş bir toplumu bir kalemde silebilir ve yerine uygun bir toplumu koyabilir (Fransız devrimcilerinin yapmaya çalıştığı şeye Burke'un temel itirazı buydu). Burke'a göre, kabul edilebilir ve gerçeklikle uyumlu tek siyasi değişim tarzı, devrimci değil organiktir. Her kuşak, kendini toplumun varlıklarının sahibi olarak görmemeli, aksine o varlıkların üzerine titremelidir: Onlar, geçmişten kalan bir hazinedir. Onları sonraki kuşaklara aktarmak, mümkünse çoğaltmak, ama kesinlikle tüketmemek her kuşağın görevidir.

İnsanoğlu kusurlu bir yaratıktır, o nedenle

TOPLUMUN DEĞİŞEN ÇEHRESİ
Burke, bir toplumun kurumlarının, deneyime ve bilgiye dayanan dengeli yargıları cisimleştirdiğine inanmaktaydı. 1753'te tamamlanan Mansion House, aynı zamanda kentin en yüksek memuru olan Londra Belediye Başkanı'nın resmi ikametgâhıydı.

YÖNETMEK İÇİN DOĞMUŞ BİR SINIF

Burke, halkın, başkalarının sorumluluğunu almaya alışkın insanların idaresi altında mamur olmasının daha olası olduğuna inanmaktaydı. Burke'a göre bu kişilerin, Thomas Gainsborough'un Bay ve Bayan Andrewler *'inde (yaklaşık 1749) görülen aristokrasinin üyeleri gibi doğuştan zengin kişiler arasından çıkması çok daha olasıdır.*

kusursuz bir toplum olabileceği düşüncesi boş bir düştür (idealistlerin amaçlarının ulaşılamaz olmasının bir nedeni de budur). Hükümetler, oldukları gibi, yani maharet ve ihtiras bakımından son derece eşitsiz, ancak her biri iyinin ve kötünün bir karışımı olan insanlarla halleşirler. Halk, günlük işlerinde başkalarının sorumluluğunu taşımaya alışmış hayat adamlarının yönetiminde, (daha akıllı olsalar bile) kuramcıların yönetiminde olduğundan daha müreffeh olacaktır. Yönetmek için parlak bir zekâ değil, halktan ve dünya işlerinden iyi anlamak, sağlam bir kişilik ve sağduyu (belki biraz da kabiliyet) gerekir. Bu bileşime, (gerçi pek azı yönetici sınıfa kabul edilmek gibi bir avantaja sahip olabiliyorsa da) mütevazı yaşam koşullarından gelmiş akıllı insanlardan çok, doğuştan zengin ve sorumluluk sahibi insanlar arasında rastlamak daha olasıdır.

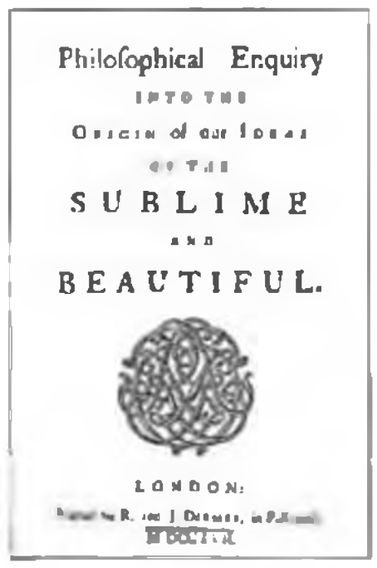
Bu tutum, mevcut toplumsal gerçekliğe ve bu gerçekliğin içinden çıktığı geçmişe sevgi ve saygı, değişmeye karşı ihtiyatlı bir tutum, değişmenin yavaş yavaş ortaya çıktığını görme arzusu, insanların ve güdülerinin karma bir nitelik taşıdığını kabul etme ve insanların yetkinleşebileceğine olan güvensizlik, eşitlikçiliğin reddi, siyasette entelektüellikten hoşlanmama (yani, büyük fikirlerin, ideolojilerin ve "izm"lerin, etten kemikten insanların hayatlarına uygulanma konusunda ve aynı zamanda bunları savunan kişilerin dürtüleri hakkında şüphecilik) gibi yol gösterici belli ipliklerden dokunmuştur. Britanya gibi geleneğe bağlı ve devamlılığı olan bir toplumda bile farklı muhafazakârlık türleri vardır; fakat Burkeçu Torycilik, en uygar ve en akla yatkın muhafazakârlıklardan biridir. Edmund Burke belki de bu nedenle muarızları tarafından bile saygı görmektedir.

YÜCE OLAN

Burke'un siyasetin tamamen dışında kalan önemli bir düşüncesinden de söz etmek gerekir. *A Philosophical Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beatiful* (Yüce ve Güzel Üzerine Düşüncelerimizin Kökeniyle İlgili Felsefi Bir Araştırma, 1756) adlı kitabında, Burke, açıklığın büyük sanatın temel bir niteliği olduğu biçimindeki 18. yüzyıl Aydınlanması'nın inancını tartışır. Burke o dönemdeki yaygın düşüncenin tersini savunur: Büyük sanat, sonsuz olanın peşindedir ve hiçbir sınırı olmayan sonsuz açık ve seçik olamaz. Ona göre büyük sanatın zorlamaya gelmemesinin ve açık ve seçik ifadelerden çok telkinin bizi bu denli müteessir etmesinin nedeni işte budur (Eserinin daha ileri sayfalarında Burke, bilinmeyenin duygusal çekiminden söz eder). En azından İngiltere'de, sanatla ilgili 18. yüzyıl düşüncesinin biçimsel klasikçiliğinden, onun yerini alacak olan romantizm lehine ilk dönüş sinyalini Edmund Burke'un bu kitabı vermişti.

BURKE'UN ETKİSİ

Kendi döneminde Burke'un Fransa üzerine yazıları, Alman ve Fransız karşı devrimci düşüncesi için önemli bir esin kaynağı oldu. İngiltere'de Burke anayasal teamüllerin, parti fikrinin, hiyerarşinin geçerliliğinin ve siyasetin toplum hayatındaki sınırlı rolünün özgün bir yorumcusu olarak görülmektedir. Kendisi bir Whig olmakla birlikte, siyasi düşüncesi Disraeli'ninkiyle birlikte modern muhafazakârlığın felsefesi haline geldi.

BURKE'UN ETKİSİ

1756'da yayımlanan *Yüce ve Güzel Üzerine Düşüncelerimizin Kökeniyle İlgili Felsefi Bir Araştırma*'nın, estetik kuramındaki yeni eğilimlere katkısı oldu. Burke'a İngiltere'de ün kazandırdı ve yurtdışında da Kant ve Diderot gibi simaların dikkatini çekti.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Yüce ve Güzel Üzerine Düşüncelerimizin Kökeniyle İlgili Felsefi Bir Araştırma *(1756)*

Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler *(1790)*

DEVRİMCİ FRANSIZ DÜŞÜNÜRLERİ

18. YÜZYIL FRANSASI'NDA BAZI DAHİ SİMALAR, NEWTONCI BİLİME VE LOCKEÇU FELSEFEYE DAYANAN YENİ DÜŞÜNCE TARZININ SONUÇLARINI HALKIN KATINA İNDİREREK OKUR KİTLELERİ ARASINDA YAYGINLAŞMASINI SAĞLADILAR. DİNDE ÖZGÜR DÜŞÜNCELİ, SİYASETTE RADİKAL YENİ BİR AYDINLAR SINIFI ORTAYA ÇIKTI. EŞSİZ HİCİVCİ VOLTAIRE, KAHKAHANIN BORASIYLA GELENEKSEL İNANÇLARI SAVURDU. AYNI DERECEDE YETENEKLİ DIDEROT, YAYGIN DÜŞÜNME TARZINI DEĞİŞTİRMEYİ AMAÇLAYAN 35 CİLTLİK ANITSAL ANSİKLOPEDİ'Yİ YAYIMA HAZIRLADI. KİLİSENİN VE DEVLETİN TEMELİNİ OLUŞTURAN GELENEKSEL İNANÇLARIN TEMELİ OYULDU VE GÜNÜMÜZE DEK ETKİNLİĞİNDEN HİÇBİR ŞEY KAYBETMEYEN DEVRİMCİ BİR RADİKALLİK TÜRÜ DOĞDU.

ANSİKLOPEDİ
Ansiklopedi (1751-80) 35 ciltlik. Resimde görülenler, XVI. Louis'nin koleksiyonuna ait ilk baskılardır.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Felsefe Mektupları *(1734)*

Newton Felsefesinin Ögeleri *(1738)*

XIV. Louis Asrı *(1751)*

Kandid *(1759)*

Felsefe Sözlüğü *(1764)*

Tarih Felsefesi *(1765)*

VOLTAIRE

FELSEFEYİ HALK KATINA İNDİRENLERİN ŞAHI

Yeni bilimin ve yeni liberalizmin devrimci içerimlerinin Kıta Avrupası'nda yaygınlaşmasında herkesten çok Voltaire'in payı vardır.

VOLTAIRE GİYİNİRKEN YAZDIRIYOR
Voltaire'in alışılmadık uzunlukta bir yazı hayatı oldu. Oyunlar, romanlar, risaleler, mektuplar, yaşamöyküleri, tarihsel yapıtlar ve eleştiri yazıları yazdı. Burada, zamanını en iyi şekilde kullanabilmek için giyinirken sekreterine düşüncelerini yazdırırken görülmektedir.

VOLTAIRE (1694–1778), hali vakti yerinde Parisli bir aileden gelir. Yazılarında kullandığı takma ad, gerçek soyadının sırası değiştirilmiş harflerinden oluşmaktadır: Arouet. Voltaire Cizvitlerin elinde mükemmel bir klasik eğitim gördü, sonra hiciv yazılarına yakınlık duydu. Çok genç ve çok parlaktı; öyle ki henüz genç bir adamken defalarca Paris'ten uzaklaştırıldı, 19 yaşındayken kısa süreliğine Hollanda'ya sürgüne gitti ve yirmili yaşlarının ortasında Bastille'de yaklaşık bir yıl geçirdi. Fakat, yine gençken kendini Fransa'da en iyi oyun yazarı olarak kabul ettirdi. Fransa'nın tiyatro sahnelerine 50 yıl boyunca ambargo koydu. 20. yüzyılda Bernard Shaw'ınkine çok çarpıcı benzerlikler gösteren bu yerden, güneşin altındaki her konuda mizahla ve zekâyla dile getirdiği ileri görüşleriyle dünyayı durmaksızın topa tuttu.

AKLIN IŞIĞI

Voltaire'in Bastille'de yattıktan sonra iki yıl İngiltere'de sürgünde geçirmesi gerekti. Bu deneyim, onun düşünsel yaşamında bir dönüm noktası olacaktı. O günlerin İngilteresi'nde bulduğu yüksek özgürlük düzeyi, bireye ve yasalara saygı,

VOLTAIRE
Despota, bağnaza ve zalime karşı haçlı seferi açan cesur Voltaire, bugün de en büyük Fransız yazarlardan biri ve 18. yüzyıl Aydınlanması'nın timsali olarak görülmektedir

> "LÜZUMSUZLUK ÇOK LÂZIMDIR"
>
> VOLTAIRE

ona, yaşamının geri kalanında Fransa'yı karşılaştıracağı bir denektaşı kazandırdı. İngilizceye hâkimdi ve kendini Newton'ın temsil ettiği yeni bilimle Locke'un temsil ettiği yeni liberal felsefeyi incelemeye verdi. Bu büyük düşüncelere çok önemli özgün katkılarda bulunmayacak olsa da, bu düşünceler Voltaire'i esir aldı ve alışılmadık ölçüde uzun süren yazı hayatının her adımında eserlerinin düşünsel içeriğini oluşturdu. Ulaşabildiği her olanağı kullanarak --tiyatro oyunları, romanlar, yaşamöyküleri, tarihsel yapıtlar, risaleler, açık mektuplar ve eleştiri yazılarıyla– Batı Avrupa'daki her ciddi okurun yakından bildiği bir nüktedanlık ve zekâyla, bu düşünceleri yaydı. Yüksek fikirleri halk katına indirmekte bu denli yetenekli ya da çevresindeki toplum üzerinde böylesine önemli bir etki yaratmış biri nadiren yetişir. Voltaire'in dile getirdiği belki de en yıkıcı ilke Locke'un şu düşüncesiydi: İnançlarımıza duyduğumuz güvenin, onları destekleyen kanıtlarla ilişkilendirilmesi gerekir.

JEAN-PHILIPPE RAMEAU
Son Barok besteci Philippe Rameau (1683-1761) aralarında Voltaire'in de bulunduğu dönemin önde gelen aydınlarının çoğuyla arkadaştı. Diderot ve Rousseau ile pek çok kuramsal tartışmaya girmişti. En çok harpsikord müziğiyle tanınan Rameau, yaşarken bir opera bestecisi ve bu müzik kuramcısı olarak ünlendi. Hippolyte et Arcie (1733) ile Pygmalion (1748) operaları eserleri arasındadır.

Boylece, dönemin dinsel ve toplumsal yaşamında var olan pek çok yerleşik inancın, akılcı soruşturmanın karşısında tutunamayan Kilise ve Devlet yetkesi dışında neredeyse hiçbir desteğinin olmadığı görüldü. Bu her şeye usun ışığı altında bakma ısrarı, "aydınlanma" olarak bilinmeye başlandı; yine bu dönem de, bu tutumun Batı Avrupa'da tutunduğu o zamandan itibaren "Aydınlanma" dönemi olarak bilindi.

DEVRİMCİ DÜŞÜNCE

Fransız Devrimi dönemine ait bu karikatür, soylunun ve ruhbanın altında eğilmiş köylüyü göstermektedir. Devrimci biri olmamakla birlikte Voltaire, Diderot ve Rousseau ile birlikte, Fransa'daki devrimci düşüncenin kurucularından biri olarak kabul edilmiştir.

KESKİN UÇ

Voltaire ile birlikte liberalizm, Kıta Avrupası'nda İngiltere'de olduğundan daha keskin bir hal aldı; zira, İngiltere'de daha fazla özgürlüğün ve daha nezih bir yaşamın varlığı, reformcuların militanca davranışlar içine girmelerini gereksiz kılıyordu. İngiliz Kilisesi, yumuşak başlılığıyla neredeyse kötü bir ün yapmıştı. Devlet'ten olduğu gibi Kilise'den de hemen hiç baskı gelmiyordu; o nedenle, devrimci duyguların ayaklanması için hemen hiçbir neden yoktu. Oysa Fransa'da, kendisine verilmiş siyasi gücü zulmetmek için kullanan hoşgörüsüz bir Katolik Kilisesi ile el ele hukuğu küçümseyen kişilerin yönettiği despotik bir yönetim vardı. Kıta Avrupası'nın geri kalanı da bu bakımdan İngiltere'den çok Fransa'ya benziyordu, hatta bazıları daha da kötüydü. Bu tür toplumlarda liberalizm, despotluğu ve hiyerarşiyi devirerek yerine toplumsal eşitliği ve hukuk devletini geçirmeye adanmış devrimci bir amentü haline geldi.

ŞİDDETE BAŞVURMADAN DEĞİŞİM

Düşünsel konularda liberaller, geleneğe ve yetkeye itaate ve konformizme karşı usun kullanılmasını ve bireyin karşı çıkma hakkını savundular. Voltaire, bu savaşın, kendisinin de ziyadesiyle acısını çektiği hapishane, sürgün ve sansürden daha fazla şiddet gerektirmeyen bir yoldan verilebileceğine ve kazanılabileceğine inanıyordu. Oysa takipçilerinin çoğu, eski rejimi silkip atmak için devrimci şiddetin zorunlu olduğu kanısındaydı. Bu yüzden Voltaire de, bir devrimci olmamakla birlikte, hemen herkes tarafından 18. yüzyıl Fransası'nda devrimci özgür düşüncenin (1789 Fransız Devrimi'ne yol açacak olan düşünce tarzının) babası olarak görülmeye başlandı.

O tarihten neredeyse 20. yüzyılın sonuna kadar Kıta Avrupası'nda radikal reform davası, İngilizce konuşan dünyadaki muadilleriyle karşılaştırıldığında, Aydınlanma'nın değerlerini yaymak için daha fazla militanlık, daha fazla şiddet kullanma isteği sergiledi.

Anglo-Sakson ülkelerde bu devrimci gelenek (dolayısıyla Faşizmin temsil ettiği karşı devrimci gelenek de), hiçbir zaman sağlam bir zemin bulamadı. 20. yüzyılda önce Kıta Avrupası'nı, sonra da dünyanın büyük bir bölümünü harabeye çeviren devrimci sola karşı devrimci sağ, bütün bu dönemde İngilizce konuşan dünyanın görece uzağında kaldılar. Liberalizmin yine bu dünyadan hareketle yeryüzünü bir kez daha istila ettiği görülmektedir.

BASTILLE

Bastille, Paris'in etrafındaki surları İngiliz saldırılarına karşı korumak için Kral V. Charles döneminde 1380'de yapıldı. 17. ve 18. yüzyıllarda devlet hapishanesi oldu. Mahkûmlar doğrudan kralın fermanıyla (lettre de cachet) hapsediliyorlardı. Yasaklanan kitaplar da buraya konuyordu. Bastille'in 14 Temmuz 1789'da alınması Fransa'da Bastille Günü (ulusal bayram) olarak kutlanan bir olaydır. Bastille daha sonra devrimci hükümet tarafından boşaltıldı.

BASTILLE'İN ZAPTI

14 Temmuz 1789 sabahı Paris'in ayaktakımı silahları ele geçirmek için Bastille'i zapt etti. Dördü kalpazan, ikisi deli, biri genç bir aristokrat olmak üzere yedi mahkûmu serbest bıraktılar. Bu çarpıcı eylem, eski rejimin sona erişinin simgesi oldu.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Felsefe Konuşmaları *(1746)*

Körler Hakkında Mektup *(1749)*

Seneca'nın Hayatı Üzerine Deneme *(1778)*

Rahibe *(1780)*

Rameau'nun Yeğeni *(1821)*

d'Alembert'in Rüyası *(1830)*

"Felsefeye ilk adım inanmamaktır"

DENIS DIDEROT'NUN SON SÖZLERİ

DIDEROT ANSİKLOPEDİCİ

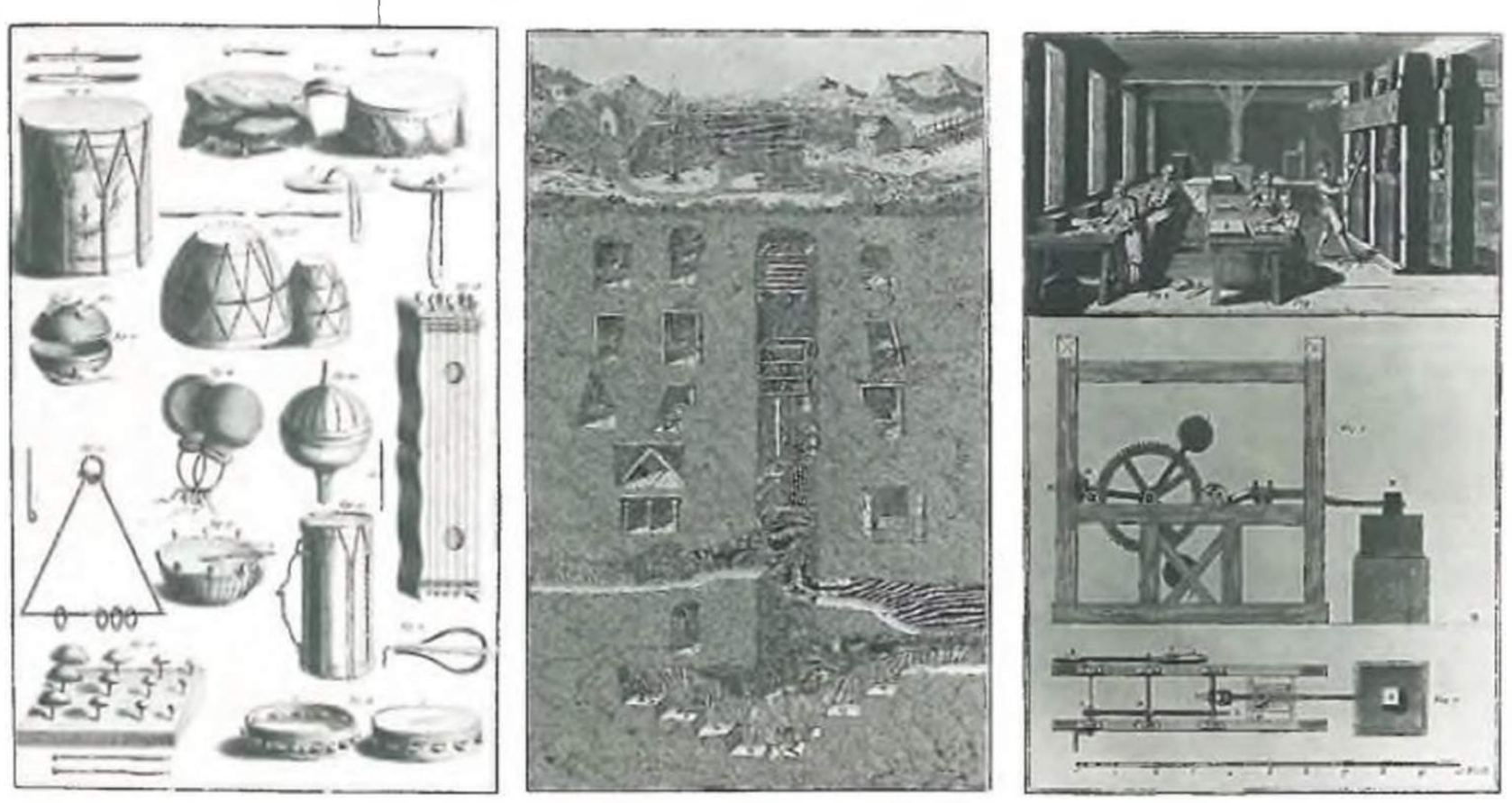
Meziyetleri bol bir dahi olan Diderot, uluslararası bir etki yaratmış olan Fransız Ansiklopedisi'nin önde gelen yayıncılarındandı.

DENIS DIDEROT
Fransız filozof ve edebiyat adamı Denis Diderot, 18. yüzyılın en üretken ve çok yönlü yazarlarından biriydi. Ünlü Ansiklopedi'nin başyayıncısıydı ve aynı zamanda romanlar, dramalar, hicivler, felsefe yazıları, edebiyat eleştirileri ve mükemmel mektuplar kaleme aldı.

DENIS DIDEROT (1713–84), kendisinden evvel Descartes ve Voltaire'de olduğu gibi, onlara karşı cephe almadan önce Cizvitlerden çok iyi bir eğitim gördü. Bir meslek edinmeyi reddederek ödeneğinin kesilmesine rağmen çok uzun süre parlak bir öğrenci olarak eğitimine devam etti. Matematikten ve bilimlerden eski ve modern dillere kadar her alanda temel bilgileri adım adım kazandı. Bütün bu dönem, yıllar yılı yoksulluk ve belirsizlik içinde geçti. Önemli düşünce kitaplarını İngilizceden Fransızcaya çevirerek tanınmaya –ve para kazanmaya– başladı. İlk özgün kitabı olan *Felsefe Konuşmaları* 1746'da çıktı ve aynı yıl Ansiklopedi'yi çıkaranlara katıldı.

Söz konusu ansiklopedi, başlangıçta Chambers'ın 1728 tarihli *Cyclopedia*'sının İngilizceden Fransızcaya çevrilmesiyle ilgili tamamen ticari, mütevazı bir işti. Fakat proje büyüdü ve başlangıçtaki niyetlerle hiçbir bağı kalmadı. Diderot ansiklopedinin yayıncısı oldu. Bu onun ana işi ve 1772'ye kadar gelir kaynağıydı. Yıllar geçtikçe Diderot'nun yönetiminde cilt cilt yayımlanan ansiklopedi sonunda 35 cildi buldu. Bugüne dek herhangi bir dilde yapılmış en büyük yayın maceralarından biriydi bu. Ansiklopediyi düşünsel ve tarihsel açıdan önemli kılan şey, Voltaire'in İngiltere'den Fransa'ya ithal ettiği yeni bilgi yaklaşımını –Francis Bacon'ı ve Isaac Newton'ı bu yaklaşımın başlıca kurucuları olarak gören ve onu, hepsinden önce John Locke'un temsilcisi olarak gördükleri felsefi bir yaklaşımla birleştiren bilimsel bir yaklaşımı– somutlamış olmasıydı. Diderot, bir yayıncı olarak amacının "yaygın düşünce tarzını değiştirmek" olduğunu belirtmişti ve çok büyük ölçüde de bunu başardı.

VURMALI ÇALGILAR, MADENCİLİK VE KAĞITÇILIKLA İLGİLİ ANSİKLOPEDİ'DEN ALINMA BASKILAR
Ansiklopedi'nin ilk baskısında (1751) esin kaynağı, Cyclopedia *'nın İngiltere'de kazandığı başarıydı. Ansiklopedi, aralarında Rousseau, Montesquieu ve Voltaire'in de bulunduğu dönemin neredeyse bütün önemli Fransız yazarları için bir vitrin haline geldi, sanatsal ve dinsel tartışmaların da odak noktasıydı.*

YETKE KARŞITI

Bu işin olumsuz yanı, hayati önem taşımaktaydı ve Ansiklopedi'nin başını yetkelerle belaya sokacaktı. Bu devasa yapıt, dinsel öğretinin dünyayla ilgili olgusal bilginin geçerli kaynaklarından biri olabileceğini, dolayısıyla Kitabı Mukaddes'in ya da Kilise'nin düşünsel yetkesini örtük olarak reddetmekteydi. Aynı zamanda, düşünsel ya da sanatsal konularda

siyasi iktidarı da bir yetke kaynağı olarak tanımayı reddetti. Dönemin neredeyse bütün temel toplumsal, siyasal ve dinsel ortodoksilerine karşı çıktı. Çok geniş bir ölçekte, Ansiklopedi'nin gerek bilimlerde gerekse sanatta modern çağın önde gelen niteliklerinden biri olacak bir bilgi ve ilim kavramı ortaya koyduğu söylenebilir.

DÜŞÜNCELERİN VİTRİNİ

Fransa'nın seçkin yazar ve düşünürlerinin çoğu, Voltaire, Rousseau, Montesquieu ve elbette başkaları da Ansiklopedi'ye katkıda bulundular. Bu yazarların (en tanınmışları dahil) büyük bir kısmının isimleriyle bilinmeleri o zaman için alışılmadık bir şeydi. Makalelerden bazıları, o zamandan beri deneme edebiyatının klasik örnekleri arasında yer almaktadır. Bunların epeyce bir kısmını Diderot'nun kendisi yazdı. İlk baskısında Ansiklopedi tamamlanmış haliyle 4225 adet satıldı. Hiçbir ülkede böyle bir şey olmamıştı. Ansiklopedi'nin Avrupa'nın düşünsel yaşamında hesaplanamaz bir etkisi oldu. O dönemde Paris'in dünyanın toplumsal ve siyasal

> "ÖZGÜRLÜK SÖZCÜĞÜNÜN ANLAMI YOKTUR"
>
> DENIS DIDEROT

merkezi olmasının yanında düşünsel ve sanatsal açılardan da uluslararası merkez olarak kabul edildiği unutulmamalıdır. Dünyanın her yanındaki eğitimli insanlar Fransızca biliyordu. Fransızca, uluslararası diplomasinin diliydi. Yöneticileri, kendi halklarının dili yerine Fransızca konuşmayı yeğleyen ülkeler bile vardı. Bu bakımdan, Fransızların 20. yüzyılda Fransızcanın yerini İngilizcenin almasını kabullenmeleri hiç de kolay olmamıştır.

Ciltler art arda çıktıkça Ansiklopedi'nin başı resmi sansürle daha sık derde girmeye başladı ve 1759'da kraliyet kararnamesiyle yayını durduruldu. Ancak, Diderot ve yazar dostları ve elbette matbaacılar gizlice çalışmaya devam ettiler; kalan ciltleri yeraltında hazırladılar. Bunlar daha sonra gün ışığına çıkacaktı.

Bütün bunlar olurken, Diderot kendi kişisel yazılarını da yazıyordu. Fakat, materyalist ve tanrıtanımaz tutumları nedeniyle bunların da resmi sansürden geçmeyeceğini biliyordu. Buna karşın, gelecek kuşakların bir gün onların değerini anlayacağına inanarak yazmayı sürdürdü (nitekim

ANSİKLOPEDİCİLER
Ansiklopedicıler olarak bilinen Ansiklopedi'nin yazarları, kendilerini akılcılığın, yeni bilimin, hoşgörünün ve insancıllığın ilerlemesine adamış insanlardan oluşmaktaydı

öyle de oldu). Sonuçta olan şudur: Yaşamı boyunca herkes Diderot'yu Ansiklopedi'nin yayıncısı olarak bilirken, Ansiklopedi yerini, hızla ilerlemekte olan bilime ve bilginliğe bıraktı büyük ölçüde; Diderot'nun bugün ününü esas olarak borçlu olduğu yazılarsa ölümünden sonra ortaya çıktı. Bu kitaplar arasında belki de en iyi bilinenler, *Rameau'nun Yeğeni* (1821) ile *d'Alembert'in Rüyası* (1830) ve bir roman olan *Rahibe*'dir (1790). Fakat, Diderot'nun daha pek çok dikkate değer kitabı vardır.

Şu halde Diderot iki anlamda bir ansiklopediciydi. Kişi olarak bilgisi ve ilgileri ansiklopedik boyutlarda biriydi; çok geniş bir alanda, şaşırtıcı çeşitlilikte edebiyat biçimlerine hâkim, coşkun bir üslupla yazabiliyordu. Ayrıca, dünyanın en etkili olmuş ansiklopedisinin yayıncısıydı.

MONTESQUIEU

Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) bugün esas olarak liberal bir siyasetçi olarak hatırlanmaktaysa da kendi döneminde sivri dilli bir hicivci olarak önde gelen toplumsal bir sima ve parlak bir üslupçu olarak bilinirdi. Ansiklopedi için demokrasi ve despotluk hakkında yazması istendiğinde bu konular hakkında söyleyeceğini çoktan söylediğini belirterek öneriyi geri çevirdi. Onun yerine baz üzerine yazmak istedi. Bu onun son işi oldu.

AYDINLAR PARİS'TEKİ CAFE D'ALEXANDRE'DA TOPLANIRLARDI
Eski rejim, 1789 Devrimi'nden 100 yıl önce kuruldu. Sosyetenin merkezi Paris'ti ve XV. Louis'nin sarayında hüküm süren çürümenin tersine, ekonomi ilerlemekte, sanat gelişmekte ve Fransa'nın aydınları bütün Avrupa'da tanınmaktaydı.

ONEMLI ESERLERI

Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma *(1754)*

Julie yahut Yeni Heloise *(1761)*

Emile ya da Eğitim *(1762)*

Toplum Sözleşmesi *(1762)*

Yalnız Gezenin Hayalleri *(1776–78)*

Itiraflar *(1782–89)*

ROUSSEAU
UYGARLIĞIN ELEŞTİRMENİ

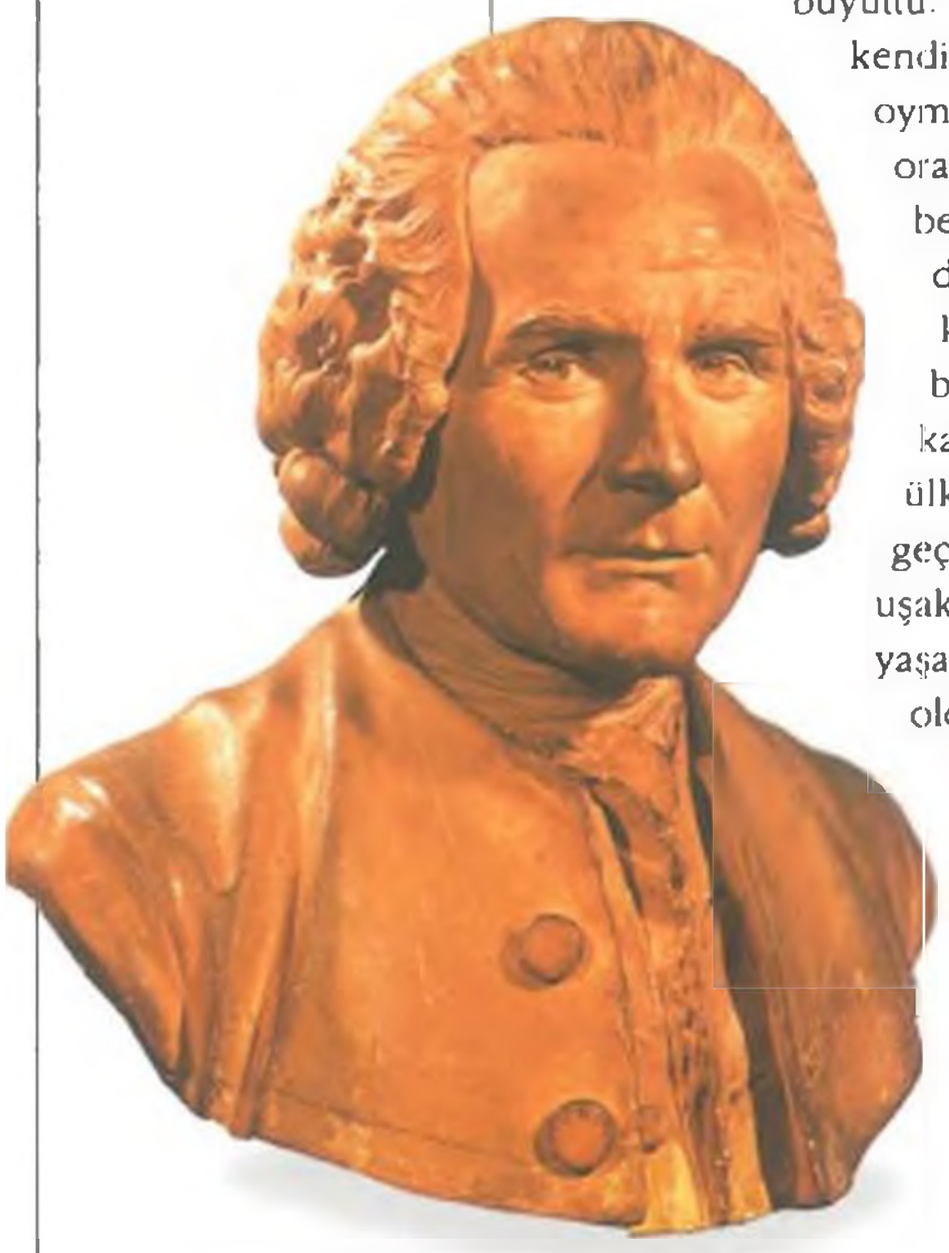
Rousseau, yargılarımızı akıldan çok duyguların gereklerine dayandırmamız gerektiğini söyleyen ilk Batılı filozoftu.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU (1712–78), o zamanlar bağımsız bir devlet olan Cenevre'de doğdu. Fransız olmamak onun için önemliydi; zira, Fransa'daki çoğu yazardan farklı olarak hiçbir zaman Fransız kültürüne, daha doğrusu hiçbir kültüre hayranlık duymadı. İsviçreli olmasının demokrasiye ilişkin tutumunda büyük etkisi oldu; sonraları Rousseau'nun adı demokrasiyle birlikte anılacaktı. En güzide filozoflardan farklı olarak çok az resmi eğitim gördü ve bu da, "kavramsal düşünceye" karşı "kendiliğinden ortaya çıkan duygu"yu benimsemesini kolaylaştırmasında önemli bir etmendi.

"Başlangıçta insanın kalbinde kötülük yoktur"

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Annesi, Rousseau doğduktan birkaç gün sonra öldü. Rousseau'yu teyzesi ve oğluna hiç olmazsa okumayı öğreten gezgin biri olan babası büyüttü. Önce bir noterin, sonra kendisine kötü davranan bir oymacının yanına çırak verildi ve oradan kaçtı. Yaşamı buna benzer olaylarla, şiddet dolu duygularla, her zaman köksüz, her zaman yollarda, bir işten diğerine, bir kadından bir başkasına, bir ülkeden diğerine savrularak geçti. Özel öğretmenlikten uşaklığa bir sürü işte çalışırken yaşamın sert çehresine tanık oldu; cahil bir hizmetçiden beş gayri meşru çocuğu oldu.

JEAN-JACQUES ROUSSEAU
İsviçre'da doğan Rousseau, 18. yüzyılın en büyük Avrupalı düşünürlerinden biriydi. Eserleri, Fransız Devrimi'nin önderlerine esin verdi ve Romantikler olarak bilinen kuşağı etkiledi.

Fakat bu arada Diderot ve diğer *philosophe*'larla da tanıştı (Fransızca filozof anlamına gelen terim, Batı dillerinde, Ansiklopedi'yle ilgisi olan yazarlar için bugün de kullanılmaktadır; daha çok bugünkü "edebiyat aydınları" anlamına gelmektedir). Hatta kendisinden Ansiklopedi'ye katkıda bulunması da istendi. Rousseau'nun Ansiklopedi'deki yazıları müzik hakkındadır. Rousseau aslında Paris'e ilk geldiğinde müzikle adını duyurmayı umuyordu, zira yeni bir nota sistemi bulmuştu. Sonraları, Fontainebleau'da XV. Louis'nin huzurunda büyük bir başarıyla icra edilen *Le Devin du Village* (*Kurnaz Adam*, 1766) adlı bir opera yazacak olsa da bu yöndeki umutları uzun süreli olmayacaktı.

Rousseau *Bilimler ve Sanatlar Üzerine Konuşma* (1750) ve *Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma* (1754) adında iki denemeyle işe başladı. Daha sonra 1761-62 arasındaki iki yılda en ünlü dört kitabından üçü çıktı: *La Nouvelle Heloise*, *Emile* ve *Toplum Sözleşmesi* (dördüncüsü, *Itiraflar* adını taşıyan, ölümünden sonra yayımlanacak bir özyaşam öyküsüydü).

"İNSANLAR ÖZGÜR DOĞARLAR AMA HER YERDE ZİNCİRE VURULMUŞLARDIR"

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

1760'ların ortasında, şahsen tanıdığı, sevdiği ve önde gelen filozofların pek çoğunun saygı duyduğu İngiliz filozof David Hume'un çağrısı üzerine İngiltere'de yaşamaya karar verdi. Fakat, İngiltere'de bir tür paranoyaya kapıldı; Hume'u kendisini

SOYLU VAHŞİ

Uygarlığın henüz bozmadığı doğal insanda içkin olarak bulunan iyiliği simgeleyen ülküleştirilmiş uygar olmayan insan kavramı, Rousseau dan çok önce de edebiyatta yaygın olarak kullanılıyordu. Chateaubriand, romantik epik eseri Atala *'da (1801) Kuzey Amerika Yerlisi'ni içi biri olarak gösterdi. Mussini'nin* Atala'nın Ölümü *(1830) adlı resminde, destanın kahramanı Chactas, iğvadan kurtulmak ve saf kalma yeminini tutmak için zehir içen Atala'nın ölüm döşeğinde görülür*

MADAME DE POMPADOUR

Doğduğunda adı Jeanne Antoinette Poisson (1721-64) olan imtiyazlı Madame de Pompadour 1745'te bir baloda karşılaştığı XV. Louis'nin metresi oldu. Versailles'ı yerleşti, resmen kralın metresi olarak kabul edildi ve kendisine Pompadour Markizi unvanı verildi. Kralın politikaları üzerinde büyük etkisi olan Markiz, aynı zamanda sanatın da büyük destekçisiydi. Sevres dekorları fabrikası École Militaire'i kurdu. Voltaire'in, Montesquieu'nün ve Rousseau'nun hamisi oldu

ZULÜM GÖREN ROUSSEAU

Rousseau'nun *Emile*'i ve *Toplum Sözleşmesi*, 1762 Haziranında Paris Meclisi tarafından yönetime ve dine ters düşmekle suçlandı. Rousseau İsviçre'ye kaçtı. Fakat kendisi ve eserleri orada da yasaklandı. *Lettre sur la providence*'te (1764) kendini savundu. Gördüğü zulüm artınca David Hume'un çağrısı üzerine İngiltere'ye kaçtı.

mahvetmeye çalışmakla suçladı ve apar topar Fransa'ya kaçtı. 1778'de Fransa'da öldü.

Rousseau, Batı'nın felsefe düşüncesinin ana akımına, o zamandan beri muazzam bir rol oynayan üç devrimci fikir soktu. Birincisi, herkesin her zaman inandığının tersine uygarlığın iyi bir şey olmadığı, hatta değerden bağımsız bir şey bile olmadığı, pozitif anlamda kötü bir şey olduğu düşüncesidir. İkincisi, ister özel ister kamusal hayatımızda olsun, yaşamımızdaki şeylerin, aklın değil duyguların ve doğal içgüdülerin gereklerini karşılayıp karşılamadığını sormamız gerektiğidir; başka bir deyişle, hayatımıza ve yargılarımıza akıl değil, duygular kılavuzluk etmelidir. Üçüncüsü, toplum onu oluşturan kişilerin iradelerinin toplamından farklı ve yurttaşların bu "genel irade"ye tamamen boyun eğmek zorunda oldukları kendine ait iradesi olan kolektif bir varlıktır.

İlk olarak, Rousseau, insanların doğarken iyi olduklarına, ama toplum içinde büyürken edindikleri deneyimlerle bozulduklarına inanmaktaydı. Doğal içgüdülerimizin iyi olduğuna inandığından, doğa durumuna ilişkin görüşü de Hobbes'unkinden tamamen farklıydı: Doğa durumundaki insan, Rousseau'ya göre "soylu bir vahşi"ydi. Fakat, uygar denen bir toplumda büyüyen çocuğa, doğal içgüdülerini frenlemesi, gerçek duygularını bastırması, kavramsal düşüncenin yapay kategorilerini duygularına dayatması, düşündüklerini ve hissettiklerini sanki düşünmemiş ve hissetmemiş gibi, düşünmediklerini ve hissetmediklerini de düşünmüş ve hissetmiş gibi yapması öğretilir. Sonuçta kişi kendinden yabancılaşır ("yabancılaşma" terimi Hegel'e kadar ortaya çıkmayacaktır), yalan ve ikiyüzlülük her yanı kaplar. O yüzden uygarlık, gerçek değerleri (insanların her zaman varsaydıkları gibi yaratmaz ve yaygınlaştırmaz) çürütür ve yok eder.

Ancak, bir kere uygarlıkla tanışan birinin ilkel duruma dönme şansı artık yoktur.

Dolayısıyla yapmamız gereken şey, deyim yerindeyse uygarlığı uygarlaştırmaktır: Uygarlığı,

KAHVEHANELER

Kahve Avrupa ya 16 ve 17 yüzyıllarda girdi ve Londra nın kahvehanelerinde çok tutuldu İlk kahvehane 1652 yılında Londra da kuruldu ve kahvehaneler hızla siyasal toplumsal ve yazınsal etki merkezleri haline geldi Avrupa nın diğer ülkelerindeyse 17 ve 18 yüzyıllarda ortaya çıktı Paris te Rousseau ve Diderot Regence ın ve Procope un müdavimleriydi

ROUSSEAU'NUN AİLE HAYATI

Babasının 1722 de sürgüne gönderilmesinden sonra Rousseau nun gezgin bir hayatı oldu Doğumundan kısa süre sonra annesi öldüğünden çocukluğunda pek aile hayatı göremediyse de ve sonraları "çocukluğun masumiyeti"yle ilgili beyanlarda bulunmasına karşın, okuması yazması olmayan bir hizmetçiyle beraberliğinden olan beş çocuğunun tümü bir hastanenin kapısına bırakıldı.

"Toplumsal insan hep kendi dışında yaşar"

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

EMILE

Emile Ou de l'education, Rousseau'nun en büyük projelerinden biriydi. Burada, diğer çocuklardan ayrı yetiştirilen bir çocuğun öyküsü roman biçiminde anlatılır. Öykude anababalara "doğayı izleyerek" çocuklarını nasıl yetiştirecekleri anlatılır.

doğal içgüdülerimizin ve duygularımızın daha eksiksiz ve daha özgür ifade edilmesine olanak sağlayacak bir biçimde değiştirmemiz gerekir. Rousseau, seçkin romanı *La Nouvelle Heloise*'de duygularımızın taleplerini yüceltir ve aklınkilerin üstüne çıkarır.

Rousseau, eğitimde kişiyi uygarlığın ruhsal zincirlerinden kurtaracak temel değişikliklerin yapılmasını savundu. Bu konudaki ana savı, eğitimin amacının (kendi döneminde olduğu gibi) çocukların doğal eğilimlerini bastırmak ve disiplin altına almak değil, tersine onların ifade edilmesini ve gelişmesini teşvik etmek olduğuydu. Terbiye kazandırmanın ana aracı, sözlü eğitim (hele hele kitaplar) değil, uygulama ve örnek, başka bir deyişle insanlarla ve şeylerle kurulacak doğrudan deneyimdi. Bunun sağlanacağı doğal ortam, okul değil, ailedir ve doğal dürtüleri de, kurallar ve cezalar değil, yakınlık ve sevgidir. Rousseau, bu konudaki bütün düşüncelerini *Emile*'de ortaya koydu. Bu kitap, belki de Avrupa'da eğitim alanındaki gelişmeler üzerinde başka her kitaptan çok daha etkili olmuştur.

Rousseau'nun dine karşı tutumu, diğer görüşleriyle de uyum halindedir. Pek çok filozof gibi bir tanrıtanımaz olmamakla birlikte, inançların anlıksal olarak formüle edildiği, dolayısıyla amentüler, dogmalar ve ilmihallerle dolu bir konu olarak gördüğü dine tamamen karşıydı. Ona göre, Tanrı'yı aklın bütün formülasyonlarının dışında ve ötesinde görmek gerekirdi. Dinin, her şeyden önce kafa değil, bir gönül işi olduğunu kabul ederek huşu ve saygı duygularının egemen olmasına olanak verilmesi gerekirdi.

GENEL İRADE

Konu yasa yapmaya ya da yasaları değiştirmeye geldiğinde, Rousseau Yunan kent devletlerinde ya da İsviçre'nin bir kantonunda olduğu gibi, bunu bütün halkın bir araya gelerek, aralarında istişare ederek, sonra da oylayarak yapması gerektiğine inanıyordu. Bu yolla dile gelen şey "genel irade"ydi: Her bir kişinin (örneğin, toplum herkesten zahmetli ve tehlikeli fedakârlıklarda bulunmasını istediğinde olduğu gibi) gerçekten istediği şey bu olmasa da, bir bütün olarak toplum için neyin en iyi olduğuna dair bir idrakın varlığı. Bu durumda egemen halk, seçtiklerine –belki bir monarka ya da bir politikacıya veya memur grubuna– bu yasaları uygulamaya geçirme görevini vermekte özgürdü (halkın seçtikleri arasında bir fark yoktu); çünkü, bütün halkın birlikte hareket ederek yaptığı yasalar herkesi mutlak olarak bağlamaktaydı. Yetkinin kötüye kullanılmasına izin verilmeyecekti. Rousseau, bir halkın bilgisiz, disiplinsiz ve dar görüşlü bir yasama teşkilatı oluşturabileceğini de kabul ediyordu. Bu soruna ilişkin çözümü, "Yasa Koyucu" adını verdiği, genel iradeyi içgüdüsel olarak anlayan, bizzat yasaları kaleme alan ve sonra da halkı bu konuda ikna eden karizmatik önderler gibi özel kişilerde yatmaktadır.

Rousseau'nun siyaset felsefesinin muazzam bir etkisi oldu. Fransız Devrimi'ne önderlik eden hareketlere duygusal ve düşünsel yakıtın büyük bir bölümünü Rousseau sağladı.

Rousseau ayrıca, Locke'unkinden temelden farklı, 20. yüzyılın sonlarına kadar canlı bir seçenek olarak izlenmiş olan bir demokrasi kavramı getirdi. Rousseau'nun demokrasi düşüncesinin ana zembereği, genel iradenin zorla dayatılmasında yatar; oysa Locke'un modeli, bireysel özgürlüğün korunmasına dayanmaktadır. Bu ikisi son derece farklıdır, hatta potansiyel olarak birbirinin zıttıdır.

> "ÖZGÜRLÜK, EŞİTLİK, KARDEŞLİK"
>
> JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Rousseau'da bireyin genel iradeden ayrı düşme hakkı yoktur. Dolayısıyla, bu demokrasi kavramı, kişisel özgürlüğün hiç olmadığı bir durumla uyuşmaktadır. 20. yüzyılın (bireysel hakları reddederken, halkı temsil ettiklerini, kitle desteğine sahip olduklarını, hatta demokratik olduklarını iddia eden, aynı zamanda karizmatik önderlere kilit rol biçen ve Lockeçu ilkelere dayanan Anglo-Sakson demokrasilerine karşı hem sıcak hem de soğuk savaş yürüten Komünizm ve Faşizm gibi) büyük totaliter hareketlerin temelinde yatan bazı temel düşünceler, batı felsefesinde ilk kez Rousseau tarafından formüle edilmiştir.

TUTKU EGEMENDİR

Rousseau'nun eserleri, Aydınlanma'nın değerlerine, her şeyden önce de Aydınlanma'nın aklın egemenliğine yaptığı çağrıya büyük bir filozoftan gelen ilk saldırıydı. Rousseau'nun uygarlık denen şeye düşmanlığı, (Proudhon gibi) 19. yüzyılın felsefi anarşistlerinde ve Nietzsche'nin felsefesinde kendini yeniden gösterecekti. Bu düşmanlığın hepimizin ruhunda önemli bir rol oynadığının kabul edilmesi, Sigmund Freud'un ruhbiliminde önemli bir öge olacaktır. Bütün bu bakımlardan ve her şeyden önce duyguyu yüceltmesi açısından Rousseau, ondan kısa bir süre sonra 18. yüzyıl klasikçiliğinin yerini alacak olan Romantik hareketin öncüsü kabul edildi. Hatta bundan da öte, batının düşüncesinde ve sanatında o zamandan beri gücünden hiçbir şey yitirmeyen bir eğilimin, aklın dayattığı kısıtlamaları kaldırma ve duygularla içgüdüleri engel tanımadan dışavurma özleminin başlatıcısı oldu. Şeylere bu bakış tarzı, gençlere çoğu zaman çekici geldi. Batının hassasiyetinin bir parçası olarak bugün işgal ettiği merkezi yerin, öngörülebilir bir gelecekte ortadan kalkmasını beklemek gerçekçi olmaz. Tehlikeleri malum olmakla birlikte, onlarla yaşamayı öğrenmek zorundayız.

İNSAN HAKLARI BİLDİRGESİ
1789'da yazılan, insani özgürlüklerle ilgili temel bir sözleşme olan bu Bildirge'de, "her insan özgür doğar ve herkes eşit haklara sahiptir" denir. Rousseau'nun kuramlarına ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ne dayanan bildirgede amaç, devrimden önceki mutlak monarşi döneminde Fransızlara verilmeyen özgürlükleri somutlamaktı.

MAXIMILIEN ROBESPIERRE
Akranları tarafından "namuslu" olarak bilinen Robespierre (1758-94), Fransız Devrimi'nde önde gelen bir rol oynadı. Rousseau gibi o da erdemin egemenliğin ayrılmaz bir parçası olduğuna inanıyordu. Bu inanca bağlılığı Fransız halkından onay gördüyse de, cumhuriyeti kurtarmak için zor kullanmak gerektiğine olan inancı hayatına mal oldu.

> *"İnsan doğal olarak iyidir; ahlakı ve düzeni sever"*
>
> JEAN-JACQUES ROUSSEAU

AVRUPA'NIN KENTLERİ

18. yüzyılda Avrupa'nın büyük kentleri daha önce görülmedik ölçüde genişledi. 1750'lerde Londra ve Paris'in nüfusları yarım milyona vardı. Kentler yaşamları toprak mülkiyetine değil, ticarete dayanan orta sınıfın yükselişini yansıtıyordu. Zenginler yeni zarif evler yaptırırken yoksullar kalabalık ve sağlıksız koşullarda sefalet içinde yaşıyorlardı.

ALMAN FELSEFESİNİN ALTIN YÜZYILI

1780'LERLE 1880'LER ARASINDA ALMANCA KONUŞULAN DÜNYADA FELSEFEDE ESKİ YUNANLILARIN ZAMANINDAN BERİ GÖRÜLMEMİŞ BİR CANLANMA YAŞANDI. İLK ADIM KANT'LA BAŞLADI. SCHOPENHAUER KANT'IN ÇALIŞMALARINI GENİŞLETTİ, ZENGİNLEŞTİRDİ. FICHTE VE SCHELLING DE KANT'I KALKIŞ NOKTASI ALDILAR. HEGEL, BİR MUTLAK İDEALİST FELSEFE ORTAYA KOYDU. MARX, HEGEL'İN FELSEFESİNİN ÇERÇEVESİNİ VE SÖZCÜK DAĞARCIĞINI DEVRALDI, AMA İDEALİST DEĞERLERİN YERİNE MATERYALİST DEĞERLERİ KOYDU. NIETZSCHE MEVCUT AHLAKA YÜKLENDİ. GÜNÜMÜZÜN EN YENİ GELİŞMELERİNDEN BAZILARI GIDALARINI BU FİLOZOFLARIN ORTAYA KOYDUĞU ZENGİN DÜŞÜNCELERDEN ALMAKTADIR.

PRUSYA KRALI'NIN ARMASI

19. yüzyıla ait bu hanedan arması, 1861'de Prusya kralı olan I. Wilhelm için hazırlandı. Wilhelm, 1871-88 arasında Alman imparatoru oldu.

KANT

AKILCILIK VE DENEYCİLİK BİR ARAYA GELİYOR

Deneyimlerimiz, bedensel araçlarımızın belirlediği biçimler içindedir ve herhangi bir şeyin özgül varlığını ancak bu biçimler içinde tasarlayabiliriz.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Saf Aklın Eleştirisi *(1781)*

Prolegomena *(1783)*

Ahlak Metafiziğinin Temel İlkeleri *(1785)*

Pratik Aklın Eleştirisi *(1788)*

Yargının Eleştirisi *(1790)*

IMMANUEL KANT, felsefe düşkünleri tarafından eski Yunanlılardan bu yana ortaya çıkmış en kalbur üstü felsefe siması olarak kabul edilir. Doğu Prusya'da bir taşra kenti olan Königsberg'te doğdu ve bütün yaşamı boyunca buradan hiç ayrılmadı. Hiç evlenmedi; olaysız ve tekdüze bir yaşam geçirdi. Königsbergliler saatlerini, Kant'ın günlük yürüyüşü sırasında pencerelerinin önünden geçişine göre ayarlardı. Fakat, bu size Kant'ın sinameki biri olduğunu düşündürmesin. Kişi olarak neşeli, zarif ve hoşsohbet biriydi. Konuklarını hoş tutardı, akşam yemeklerinde hiç yalnız olmazdı. Dersleri sunuşundaki parlaklık dillere destandı. Königsberg'ten hiç ayrılmamış olmakla birlikte, daha yaşarken ünü sınırları aşmıştı.

IMMANUEL KANT
Bütün zamanların en büyük filozoflarından biri olan Alman filozof Immanuel Kant, bilgilerimizi hem deney hem de anlıksal yetimiz aracılığıyla edindiğimizi ileri sürdü.

AKADEMİK BİR DEHA

Kant, ortaçağdan sonra meslekten akademisyen olan ilk büyük filozoftu. Ondan sonra bir büyük filozofun aynı zamanda bir üniversite profesörü olması şaşırtıcı bir şey olmaktan çıktı. Oysa Kant'dan önce durum böyle olmadığı gibi, Kant'tan sonra gelen pek çok filozof da böyle değildi. Hemen bütün seçkin filozofların aynı zamanda akademisyen olması 20. yüzyılda görülecek bir şeydi. Felsefenin bu meslekleşmesi, önce Schopenhauer tarafından sert bir dille eleştirildi. Bu, her zaman tartışılmış bir konu olmakla birlikte, bugün kurumsal olarak yerleşmiştir ve eskiye dönme olasılığı yok gibi görünmektedir.

Yaşlılığına kadar Kant'ın ünü diğer birinci sınıf akademisyenlerinkine benziyordu; yani kalıcı olmayacak gibi görünüyordu. Fakat, 10 yıl süren bir sessizlikten sonra, 57'sinde bütün zamanların en büyük kitaplarından biri olan *Saf Aklın Eleştirisi*'ni (1781) yayımladı. Onu, 1788'de *Pratik Aklın Eleştirisi* ve 1790'da *Yargının Eleştirisi* izledi. Bu arada, 1785'te, alışılmadık uzunlukta bir başlığı olan, alışılmadık ölçüde kısa, fakat etkisi büyük olacak bir kitap, *Ahlak Metafiziğinin Temel İlkeleri*'ni çıkardı. 80'ine doğru öldüğünde büyük çaplı eserlerinden birinin ortasındaydı.

Düşüncesinin bu son mahsulü, içeriği bakımından kolaylıkla anlaşılamayacak kadar özgündü. Aslında Kant başlangıçta kitabının yanlış anlaşıldığını düşünüyordu. Bunun üzerine *Saf Aklın Eleştirisi*'nden iki yıl sonra, bu uzun kitabındaki başlıca savları daha açık ve daha anlaşılır bir biçimde dile getirdiği ince bir kitap çıkardı. *Prolegomena* olarak bilinen bu ince kitap, bugün de diğer büyük kitaba mükemmel bir giriştir. Ayrıca Kant, 1787'de yine yanlış anlaşılmaya karşı mücadelesinin bir parçası olarak ana eserinin temelden gözden geçirilmiş bir baskısını yayımladı. Çekici bir kişi olmakla birlikte, çekici bir yazar olmadığını kabul etmek gerekir; buna bir de düşüncelerinin derinliği eklenince kitaplarını okumak iyice güçleşmektedir. Fakat çabaya değer. Kant'ın eserleri, felsefede Hume'dan sonraki en önemli gelişmelere giriş niteliğindedir.

NASIL BİLİRİZ?

Kant'dan önce, aralarında bilimadamlarının da bulunduğu (çoğu olmasa da) çok sayıda düşünür, insanın bilebileceklerinin nihai sınırını var olan şeylerin belirlediğini doğal bir şey olarak görmüşlerdi; sonunda öğrenecek bir şey kalmayıncaya kadar, ilke olarak her gün daha fazla şey öğrenmeye devam edebilirdik.

JOHANN SCHILLER
Büyük Alman şairlerinden ve oyun yazarlarından biri olan Johann Schiller (1759-1805), 1793-1801 arasında Kant felsefesi üzerine çalıştı. Denemelerinde, estetik etkinliğin niteliğini, toplumdaki işlevini ve ahlaki yaşantıyla ilişkisini tanımlamaya çalıştı. İlk trajedilerinde siyasi baskıları hedef aldı. Daha sonra yazdığı oyunlar, insana fiziksel koşulların üstüne çıkma olanağı veren– ruhun özgürlüğüyle ilgiliydi.

Locke'un başlattığı bir düşünce çizgisini geliştiren Kant, bunun yanında, bilgilerimizin aynı zamanda tamamen farklı türde bir başka sınırlamaya daha konu olduğunu ileri sürdü. İster bir algı, duygu, bellek, ister bir düşünce ya da ne olursa olsun, herhangi bir biçimde kavradığımız her şeyi, bedensel araçlarımızla; yani beş duyumuzla, beynimizle ve merkezi sinir sistemimizle kavrarız. O nedenle, biz ancak bu araçların temas ettiği şeyleri yaşantılayabiliriz. Fakat, bu araçların temas etmediği bir şey, bizim için deneyim haline gelemez, çünkü onu kavramamızın bir yolu yoktur.

VARLIK VE GÖRÜNÜŞ

Buradaki mesele, ister bizim ister başkasının olsun, bütün bu araçların bazı amaçlar açısından iyi olmakla beraber diğerleri açısından iyi olmamasında yatmaktadır; dolayısıyla, yapabilecekleri şeye sınır koyan, bizzat bu araçların doğasıdır. Konserve açacağıyla fotoğraf çekemezsiniz ya da bir araba motoruyla sosis hazırlayamazsınız. Bir fotoğraf makinesiyle bir sahnenin fotoğrafını çekebilirsiniz, ama o sahnenin sesini kaydedemezsiniz. Bir ses kayıt cihazıyla da sesi kaydedebilirsiniz, ama aynı

> "BÜTÜN' TERİMİ, HER ZAMAN NİSPİ BİR TERİMDİR"
>
> IMMANUEL KANT

sahnenin fotoğrafını çekemezsiniz. O şey, ne görülebilir ne de duyulabilir bir şeyse –sözgelimi renksiz ve hareketsiz bir gaz kitlesiyse– ne fotoğrafı çekilebilir ne de sesi kaydedilebilir: Negatifte hiçbir şey görünmeyecek, bantta hiçbir ses duyulmayacaktır. Fakat bu, gazın var olmadığı anlamına gelmez. Tersine, vardır; üstelik var olması sizin için yaşamsal bir önem de taşıyabilir. Fakat bu gaz ne görülebilir ne de duyulabilir; hiçbir fotoğraf makinesi ya da ses kayıt cihazı onun varlığını belirleyemeyecektir. Dolayısıyla, onu belirleyebilecek tamamen farklı bir tür cihazdan yoksunsanız, o gazın varlığından haberdar olamayacaksınızdır.

Bütün bu düşünceler, diyor Kant, bizim bedensel araçlarımız için de geçerlidir. Gözlerimiz, bazı çok önemli şeyler yapabilir, ama başka şeyleri değil. Kulak, gözün yapamadığı bambaşka şeyleri yapabilir. Tad duyumuz, ne gözün ne de kulağın belirleyebildiği şeyleri kaydedebilir. Beyin, bunlardan farklı sayısız şey yapabilir. Ve bu böyle gider. Bütün yetilerimiz tek tek sayıldığında, temas edebilecekleri şeylerin toplamı, kavrayabileceğimiz şeylerin toplamıdır. Bu, onların dışında başka şeylerin var olmadığı anlamına gelmez. Bilgimiz ilerledikçe, başka şeyler de var olabilir. Ama ne olursa olsun, başka şeyler varsa, bizim bunları kavramamızın bir yolu yoktur.

Demek ki, bilebileceklerimizle ilgili sadece bir değil, iki tür sınır vardır. Birincisi, var olanlardır.

> *"Budaklı insanlıktan doğru bir şey yapılamaz"*
>
> IMMANUEL KANT

DENEYİMİN DOĞASI

Kant, bedensel araçlarımızla kavrayamayacağımız herhangi bir şeyin asla deneyimine sahip olamayacağımıza inanıyordu. John Everett Millais'in Kör Kız *indaki (1856) kadın akordeonunun sesini duyabilir, kardeşinin eline dokunabilir, saçını koklayabilir, fakat arkasındaki gökkuşağının "deneyimi"ne asla sahip olamaz.*

GERÇEKLİK VE TASARIM
Belli bir aracın doğası, yapabileceklerinin sınırını belirler. Fotoğraf, bir sahnenin belli bir biçimde temsilidir, sahnenin kendisi değildir. Kant, bu düşüncelerin insanın deneyimleri için de geçerli olduğunu söyler.

olabilir; fakat fotoğraf, sadece elinizde tutabileceğiniz, üzerinde işaretler bulunan bir kağıt parçasıdır. Ses kaydı da elektro manyetik bant bobinidir. Bir şeyin temsilini o şeyin kendisiyle karıştırmak, çocuklarla ve ilkel insanlarla paylaştığımız türden temel bir hatadır.

Yine Kant, bu düşüncelerin insanların deneyimleri için de geçerli olduğunu söylüyor. Bilincimize verilmiş olan şey, bizim bedensel araçlarımızın bir ürünüdür ve o aracın doğasından ötürü o biçimi almıştır. Göz olmadan görsel tasarım, kulak olmadan sessel tasarım ve beyin olmadan düşünceler olamaz. Fakat görüntüler, sesler, düşünceler vs., dışımızdaki nesneler değildir, bu nesnelerle ilgili kendi tasarımlarımızdır. Ancak onları üreten insanın bedensel araçlarında vardırlar. Dolayısıyla, deneyden bağımsız olarak var olan nesnelere "benzeyebileceklerini" söylemenin bir anlamı yoktur; bir ses, ancak başka bir sese benzeyebilir (ya da benzeyemez); bir görüntü başka bir görüntüye benzeyebilir ya da benzeyemez. Ses ses olarak (bu sıfatla), görüntü görüntü olarak (bu sıfatla) özneye bağlıdır. Bize (çoğu zaman dakik bir doğrulukla) bilgi verirler; fakat bunu görüntü olarak değil, ölçüm olarak yaparlar. Onları görüntü olarak almak, hastanın

Tanrı, ölümsüz ruhlar ya da başka şeyler buna dahil olsun olmasın, var olan her şeyin toplamı, bütün gerçekliği oluşturur.

Fakat biz insanlar, bütün gerçekliğin ancak bedensel araçlarımızın temas edebildiği yönlerini bilebiliriz. Dolayısıyla, bir yandan, bizden ve bizim deneyimleme yeteneğimizden bağımsız olarak var olan şeyler, öte yandan da deneyimleme araçlarına sahip olduğumuz şeyler vardır. Bunların aynı olduklarına inanmak için hiçbir zaman sağlam nedenlerimiz olamayacaktır. Bu ikincilerin, ilkinden daha dar oldukları hemen hemen kesin, daha doğrusu ilkiyle karşılaştırıldıklarında çok daha az olmaları muhtemeldir.

Bu ikisi arasındaki fark, bu noktaya kadarki araştırmalarımızın ortaya koyduğundan çok daha kökludur. Farklı araç türlerinin hizmet edebileceği farklı amaçlardan hemen yukarıda söz ederken, her bir aracın, kendi amaç-ürününü kendi yapısının dayattığı şartlar içinde verdiğini belirtmiştik: Fotoğraf makinesi fotoğraf, teyp ses kaydı verir vs. Fakat, fotoğraf fotoğrafı çekilen sahnenin kendisi değildir; o sahnenin belli, özgül bir biçimde temsilidir. Fotoğraf çekilirken alınan bir ses kaydı, aynı sahnenin tamamen farklı bir biçimde temsilidir. Sözkonusu sahnenin kendisi, dağlar, köyler, insanlar, hayvanlar ve daha başka şeylerin bulunduğu panaromik bir manzaradan oluşuyor

AYDINLANMA
Aydınlanma olarak bilinen Avrupalı bu düşünce hareketi doruk noktasına 18. yüzyılda ulaştı. Aydınlanma düşünürleri insan aklının ve toplumsal ilerlemenin özgürleştirici olanaklarına manyak ve toplumların elestirmekten geri durmuyorlardı. Kant 1784'te Aydınlanmayı tanımlamaya çalışırken insanlığın nüfusunu aşırı ettiğini rasyonelden kurtulduğunu, kendi özgürlüğünün bütün sorumluluğunu üstlendiğini yazdı.

> "FELSEFE, KENDİ SINIRLARINI BİLMEKLE VAR OLUR"
>
> IMMANUEL KANT

vücut sıcaklığını onun portresi olarak almak kadar yanlıştır.

Bu demektir ki, bizim algılama ve düşünme tarzlarımızdan bağımsız olarak var olan şeyler, haklarında herhangi bir kavram oluşturamayacağımız şeylerdir. Bir yanda, bize göründüğü gibi bir şeyler dünyası vardır (Kant buna fenomenler dünyası der). Bizim bilebileceğimiz dünya budur. Fakat bu bilginin aldığı bütün biçimler özneye bağlıdır. Öte yanda, Kant'ın numenler dünyası dediği, kendinde şeyler dünyası vardır. Bu dünyanın varoluş kipinin, bizim şeyleri kaydettiğimiz özgül yollarla hiçbir ilişkisi yoktur. Fakat, tam da bu nedenden, bu alana ulaşmamızı sağlayacak hiçbir araç yoktur. Bu numenler dünyasıyla ilgili her şey, Kant'ın "aşkın" dediği şeylerdir (Kant, bu terimle bu dünyanın var olduğunu, ama deneyle kaydedilemeyeceğini kast eder).

KAOSTAN ÇIKAN DÜZEN

Bize göründüğü gibi dünya, bir kaos ya da karmaşa değildir; çok sayıda farklı türde düzenle kaplıdır. Nesneler, üç boyutlu uzayda, her biri birbirini *ters-kare* çekim yasasıyla çekerek yan yana var olurlar. Hareket ve süreç, dördüncü bir boyut olan zamanda yan yana gider. Çok sayıda süreç nedensel olarak birbirleriyle bağlantılıdır ve matematik eşitliklerle ifade edilebilecek düzenli ve öngörülebilir biçimlerde etkileşimde bulunur. Şeylerin bütün bu düzeninin temel oluşturucu parçaları olarak görünen şeyler, bu sözü edilen şeylerdir: Bir zaman-mekân çerçevesinde var olan, nedensel olarak birbirleriyle bağlantılı maddi nesneler. Deney dünyasının, bu temel parçaların nitelediği şeylerden oluştuğunu belirtmek çok önemlidir. Onlar, insanın algılama ve anlama tarzının nitelikleridir. O şey, bir şey değilse, yani gerçek bir kimliği yoksa var olduğunu kavrayamayız. Neden olmadan etkiyi kavrayamayız. Bunlar, anlama yetimizin kategorileridir; onlar olmasaydı, çevremizdeki dünyayla ilgili hiçbir şeyi kavrayamazdık.

Aynı şekilde, gerçek bir nesnenin varlığını, mekân dışında, ya da hareket ediyorsa zaman dışında kavrayamayız. Mekân ve zaman, duyarlığımızın biçimleridir; onlar olmasaydı dünyadaki hiçbir şeyi algılayamaz ya da kavrayamazdık. Bu duyarlık biçimleri, algıladıklarımızı yakaladığımız ağlardır ve anlama yetisinin bu kategorileri, duyu organlarımızın topladığı şeyleri anlaşılır kıldığımız çerçevelerdir. Bütün bunlar, bu dünyada yaşayan, deneyimleyen özneler olarak işleyiş ve çalışma biçimimizin ayırt edici özelikleridir. Fakat bu özellikler, deneyden bağımsız kendi başlarına var oldukları gibi şeylerin değil, deneyin niteliklerdir.

TANIDIK BİR FİKİR

Farklı bir bağlamda, yani dinsel bir bağlamda da olsa onları daha önceden tanıyor olmasaydık, bu fikirleri kavramamız çok daha zor olabilirdi. Dünyanın büyük dinlerinin çoğunun taraftarları, bu dünyanın mekânda ve zamanda yer alan maddi nesnelerinin gerçekliğin tümü olmadığına, zamanın ve mekânın dışında, maddi olmayan başka bir gerçeklik düzeyinin de var olduğuna, fakat insanın bu düzeylerden ikincisini değil, ancak birincisini yaşantılayabildiğine inanırlar. Kant'ın yaptığı şey, şeylerin bu bütün görünüşünü, bir Tanrı'ya ya da ruha dayanmadan veya herhangi bir inanca başvurmadan, felsefi ve akılcı bir kanıtlamayla temellendirmektir. Öyle ki Tanrı'ya ya da ruha inanmayan, dinle hiçbir ilgisi olmayan biri bile, ona inanmak için iyi nedenleri olduğunu düşünürken buluverir kendini. Kant, bu görünüşün hayati öneme sahip din dışı yönlerinin, sadece akılcı kanıtlamayla gerçek olduğunun gösterilebileceğine inanır.

> *"Tanrının var olduğuna inanmak eni konu zorunludur, ama tanıtlanması gerekecek kadar değil"*
>
> IMMANUEL KANT

YUKARIDA VE ÖTEDE

Dünya dinlerine inananların çoğu, maddi nesneler dünyasının gerçekliğin tümüyle uyuşmadığına inanır. Caspar David Friedrich'in düşündürücü resmi Deniz Kıyısında Ayın Doğuşunu İzleyen İki Adam *(yaklaşık 1817) adlı resmi, gerçekliğin mekânın ve zamanın dışında kalan başka bir düzeyini anımsatmaktadır. Kant, bu dünyaya "aşkın" adını verdi; yani deneyle anlaşılamayacak olan dünya*

MOSES MENDELSSOHN
Yahudi filozof ve Kitabı Mukkades alimi Moses Mendelsshon (1729-86), Tanrı'nın varlığına inanmanın akılcı olduğunu ileri sürdü. Düşüncelerini en iyi 1767 tarihli *Phaedon*'da ortaya koymuştur. Bu kitap, Kant gibi Mendelssohn'un da dogmaya değil aklın taleplerine dayandığına inandığı ruhun ölümsüzlüğü öğretisi üzerine felsefi bir açımlamadır.

Söz konusu meselelerle ilgili edimsel kanıtlamaları ve ayrıntılı çözümlemeleri karmaşık ve derindir, o nedenle izlenmesi zaman zaman zordur. Yine de vardığı başlıca sonuçlar, dediğimiz gibi Hıristiyanlıkla tanışıklığı olan herkesin zaten bildiği şeylerdir.

ÖZGÜR İRADE SORUNU

Kant, deney dünyasının, yani maddi nesneler dünyasının bilgisinin edinilmesinde ve bu dünyanın anlaşılmasında anahtarı bize şimdi bilimin sunduğuna inanmaktaydı. Zamanda ve mekânda var olan her maddi nesnenin ve bütün hareketlerin iç yapılarının, bilimin (en azından ilke olarak) ortaya çıkarabileceği ilkelerle uyuştuğunu düşünüyordu ve bu yolu izlemeye devam edersek nesnelerin ve hareketlerin sonunda eksiksiz bilgisine ulaşmamamız için bir neden görmüyordu.

Fakat burada insanla ilgili ciddi bir sorun vardı. Bedenlerimiz mekânda var olan mekânda ve zamanda hareket eden maddi nesnelerdir. Eğer onların hareketi tamamen bilimsel yasalara bağlıysa, özgür irade diye bir şey olamazdı. Ancak Kant irademizin özgür, üstelik bunun tanıtlanabilir olduğuna inanıyordu. İrademizin özgür eylemlerinin, fenomenler dünyasında, yani gerçekliğin bilimsel yasaların geçerli olduğu kısmında değil, bilimsel anlama yetisinin ulaşamayacağı kısmında, yani numenler dünyasında yer aldığını söyleyerek bu sorunu çözdü. Kant'ın tanıtlaması, özgür iradeye sahip olmamızdan çok, olmadığımıza inanmayı olanaksız bulduğumuza dayanıyordu. İyi, "...meli, ...malı" ve hak gibi ahlaki kavramlara; neyin iyi olduğu (ya da olmadığı), ne yapmamız ya da yapmamamız gerektiği vs. ile ilgili ahlaki kanılara sahip olduğumuz deneysel bir olgu olduğu gibi, yapabilmeyi denesek ya da istesek bile bu kanıları tamamen göz ardı edemeyeceğimiz de deneysel bir olgudur. Şimdi diyor Kant, bu kavramların bir biçimde bir içerikleri bulunduğuna ve ahlaki kanılarımızın bir anlamı olduğuna göre, zaman zaman da olsa bir şeyi yapıp yapmamaya karar vermemiz gereken durumlar olur. Böyle bir kararı hiçbir zaman veremiyorsak eğer, o zaman "yapmalıyım ya da yapmamalıyım" demek düpedüz yanlış olur; çünkü, böyle bir durumda hiçbir zaman bir karar ya da seçim söz konusu değildir. O zaman ahlak denen şey tümüyle boş bir hayaldir, bir yanılsamadır; dolayısıyla ahlaki sözcelerin hiçbir anlamı yoktur. Görev, hak, "...meli, ...malı" gibi sözcükler (ve bütün diğerleri) geçerli değildir. Herhangi birine bu değil de şu eylemi salık vermenin bir anlamı yoktur. Övgü ve yergi, hayranlık ve suçlama, onaylama ve onaylamamayla ilgili bütün sözcüklerin dilimizden ve düşüncemizden çıkartılması gerekir; çünkü, ne özel ne de toplumsal yaşamımızda bu tür mefhumların dolduracağı bir yer vardır. Birileri bize kötü davrandığında şikâyet etmenin anlamı yoktur, çünkü başka türlü davranmak onlar için olanaksız olacaktır. Böyle yapmamaları gerektiğini söylememiz doğru olmaz, çünkü bu işte kararları ya da seçimleri söz konusu değildir.

İRADİ NİYET
Kant, insanların özgür iradeye sahip olduklarına inanıyordu. Öyle olmasaydı, birileri bize kötü davrandığında şikâyet etmenin bir anlamı olmazdı; çünkü başka türlü davranmak onlar için olanaksız olurdu

AHLAKI KANILAR
Kant'a göre, ahlaki kavramların bir anlamı olması için özgür iradeye sahip olmamız gerekirdi. Bir şey yapıp yapmama kararını biz vermeliyiz

ETİĞİN TEMELLERİ

Belirlenimciliğin insanlar için de geçerli olduğuna gerçekten inanan biri, bu sonuçlara mahkûmdur. Ancak, görüldüğü kadarıyla bu tür insanlar yoktur. Böyle bir şeyin olanaksızlığı bizim için bir olgudur. Alçakların ve suçluların, hatta psikopatların, hatta belirlenimci olduklarına inanan kişilerin bile kötü muameleye maruz kaldıklarında incindikleri ve itiraz ettikleri, kim olursa olsun yapılmaması gerektiğini düşündükleri görülmektedir.

Dolayısıyla, görüldüğü kadarıyla (en azından zaman zaman) özgür seçim diye bir şeyin var olduğuna inanmadan edemeyiz. Fakat, buna

inanmak, maddi nesnelerin bazı hareketlerinin tamamen bilimin yasaları tarafından belirlenmediğine inanmadan da edemeyeceğimiz anlamına gelir. Bu hareketlerden bazılarına, kendi irademizin özgür eylemleri karar vermektedir (bu bağlamda "özgür", kişinin dışında belirlenmemiş, bilimsel yasalarca yönetilmeyen anlamına gelir).

Böylece diyor Kant –ister itiraf edelim ister etmeyelim– var olanın yalnızca deneysel dünyadan ibaret olmadığına inanırız. Bedenimizin hareketlerini etkileyen kararların alındığı ve aynı zamanda yapılan seçimlerde, alınan kararlarda övgü ve yergi sözcüklerinin geçerli olacağı deneysel olmayan bir dünyanın varlığına inanırız. Kant'ın bütün felsefesi, bunun nasıl olanaklı olduğunu –bilimsel açıklamaya

> "TANRISAL PLATON, HAYRETE MUCİP KANT"
>
> SCHOPENHAUER'UN
> İLK KİTABININ İLK SÖZCÜKLERİ

uyan bir dünyada ahlakın ve özgür iradenin nasıl var olabildiğini– anlama çabası olarak görülebilir.

Kant, ancak bir şeyi yapmanın lehte ve aleyhte nedenlerini anlama yetisine sahip bir yaratığın ahlaka uygun ya da ahlak dışı davranabileceğine, o nedenle ahlakın yalnızca akılcı yaratıklar için olası olduğuna inanıyordu. Zehirli bir yılan ahlak dışı davranmakla suçlanamaz. Fakat, bu tür nedenlerin geçerliliği, sadece bireysel bir beğeni konusu değildir. Belli bir nedenin iyi bir neden olduğu konusunda farklı yargılarda bulunabiliriz; fakat bu konuda fikir yürütüyor ve birbirimizi ikna etmeye çalışıyor olmamız, gerçekten iyi bir neden gösterildiğinde bunun rıza yaratacağına inandığımızı ortaya koymaktadır. Geçerli bir neden, ister kabul et ister kabul etme gibi bir şey değildir; evrensel olarak geçerlidir. Bir şeyin, aynı koşullarda, benim için doğru başka biri için yanlış olabileceğini savunmak olanaksızdır: Benim için doğruysa, aynı durumdaki bir başkası için de doğru olması gerekir. Bu, tıpkı deneysel dünyanın evrensel geçerliliğe sahip bilimsel yasalarca yönetilmesi gibi, ahlaki dünyanın da evrensel geçerliliği olan ahlaki yasalarca yönetilmesi anlamına gelir. Yine bu, bilimin olduğu gibi ahlakın da akıla dayandığı anlamını taşır.

Bu düşünceler, Kant'ı ahlakın temel kuralı olarak ünlü Kategorik İmperatif'ini formüle etmeye götürdü: "Aynı zamanda evrensel olmasını isteyeceğin ilkelere göre davran".

TANRININ VARLIĞI "İSPATLANAMAZ"

Her felsefe her zaman önemli bir konuyu dışarıda bırakır. Kant'ın, kendi bedensel araçlarımızın bize bir kavrayışını vermediği herhangi bir şeyin var olduğunu kesin olarak bilmemizin asla olanaklı olmadığı yolundaki öğretisi, Tanrı'nın varlığıyla ve ruhun ölümsüzlüğüyle ilgili bilgimizi dışarıda bırakır. Burada, Tanrı'nın varlığının değil, sadece onun varlığıyla ilgili bilginin hesaba katılmadığını görmek önemlidir. Kant'ın kendisinin ifade ettiği gibi, imana yer açmak için bilgi sorununu dışarıda bırakmıştır. Kant'ın felsefesinin bu yönünün tarihsel önemi vardır: Tanrı'nın varlığına ilişkin sözde "delilleri" yıkmakla, bin yılların değilse bile yüzyılların felsefesini bir anda moloz yığınına çevirmiştir. Kant'tan sonra ciddi düşünürler, Tanrı'nın varlığının ispatlanabilecek (ya da çürütülebilecek) bir şey olmadığını neredeyse evrensel olarak kabul etmişlerdir.

JOHANN HERDER

Romantik milliyetçilik öğretisinin baş kurucusu olan Johann Gottfried Herder (1744-1803) 1762 den itibaren Konigsberg te Kant'ın öğrencisi oldu. 1771 de, düşüncenin araci ortamının dayşu olduğuna insan çevresinin dayattığı sınırların farkına vardığında bu güç dengesine ulaşılacağına ve bireyin gerçeklikle özdeşliğinin tamamlanacağına olan inancını dile getirdiği Sturm und Drang hareketine temel oluşturacak yapıtlar üretmeye başladı. Daha sonraki yıllarda, kendi dünya görüşü açısından bir tehlike olarak gördüğünden Kant'a saldırdı

SAĞLAM SEBEPLER

Bu sahnede, Westminster Sarayı'ndaki Lordlar Kamarasında, üyeler gösterdikleri sebeplerin geçerliğini tartışıyorlar. Gösterdiğimiz bir sebebin iyi olup olmadığını tartışıyorsak, iyi bir sebebin evrensel bir onaya layık olduğuna inanıyoruz demektir. Bir sebep geçerli ise, evrensel olarak geçerlidir.

İLK EL YAZMALARDAN
Schopenhauer'un metafizik kuramı, ilk kez 1818'de yayımlanan ve 1844'te genişletilen en büyük eseri olan *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un başlığında özetlenmektedir. Bu iki ciltte, deneyde bulunan özne için deneysel dünyanın sadece tasarım biçiminde var olduğunu ileri sürdü. Bu tasarımın gerisinde "kendinde şey"ın aranması boşunaydı. Bizler de "kendinde şey"lerdik; bize bütün gerçekliğin doğasının anahtarını veren işte bu çifte doğadır.

SCHOPENHAUER

BATI FELSEFESİYLE DOĞU FELSEFESİ ARASINDAKİ BAĞ

Schopenhauer, Kant'ın çalışmalarını düzeltip tamamladığına, geride ayrı ayrı bir Kant ve bir Schopenhauer felsefesi değil, tek bir Kantçı-Schopenhauercu felsefe bıraktığına inanıyordu.

ARTHUR SCHOPENHAUER (1788–1860), o zamanlar Almanca konuşan özgür bir kentken şimdi Polonya'da Gdansk adı verilen Danzig'de doğdu. Ticaretle uğraşan zengin bir ailesi vardı. Ailesi, Arthur'un aile işine girmesini istiyordu. Fakat onların isteğine başkaldıran oğulları, şahsi gelirini, bütün yaşamı boyunca sürdüreceği şahsi (kurumsal olmayan) eğitimini ve yazı çizi işlerini sürdürmek için kullandı. *On the Über die Vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* (Yeter Sebep Önermesinin Dört Kökü, 1813) gibi heves kırıcı bir adı olan doktora tezi küçük bir klasik haline geldi. Henüz yirmilerindeyken, bir şaheser olan ve 1818'te yayımlanan *Die Welt als Wille und Vorstellung*'u (İstem ve Tasarım Olarak Dünya) yazdı. Bu kitapla evrenin muammasını çözdüğüne inanıyordu; fazla ilgi görmeyince çok şaşırdı. Ne yapacağını bilemez bir haldeydi. Uzun bir sessizlikten sonra, bilimdeki ilerlemelerin ana yapıtındaki savları desteklediğini göstermeyi amaçlayan *Über den Willen in der Natur* (Doğadaki İstem Üzerine, 1836) adlı küçük bir kitap yazdı. Daha sonra, *Über die Freiheit des menschlichen Willens* (İnsan İsteminin Özgürlüğü Üzerine, 1841) ve *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (Ahlakın İki Ana Sorunu, 1841) adında etik üzerine iki kısa ve mükemmel kitap çıkardı.

JOHANN GOETHE
Alman yazar Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832) bilimle gazetecilikle, oyun yazarlığıyla şiirle ve doğa felsefesiyle uğraşmış çok yönlü bir yazardı. Goethe Alman Romantizmi'nin öncüsü Herder'den etkilendi ve bir edebiyat dergisinde birlikte çalıştığı Schiller'in dostuydu. Goethe'nin Zur Farbenlehre'sine (1810) eklemelerde bulunan Schopenhauer Goethe'nin hayranları arasındaydı

ARTHUR SCHOPENHAUER
Alman filozof Arthur Schopenhauer –"kötümserliğin filozofu"– iradeyi, insan doğasındaki usdışı güç olarak niteledi. Sanatın, iradeye boyun eğmeyen tek bilgi türü olduğunu ileri sürdü ve akıldan yoksun bir dünyadan tek kaçış yolunu onda gördü

NİHAYET ÜN KAZANIR

1844'te *Die Welt als Wille und Vorstellung*'un gözden geçirilmiş baskısı yayımlandı. Bu tarihe dek elinde birikmiş olan yeni malzemelerin miktarı kitabın birinci baskısının uzunluğunu aşmıştı; o yüzden, bu malzemeleri kitabın ilk haline dahil etmek yerine, kitabı büyük ölçüde olduğu gibi bıraktı ve onun üzerine, çok daha büyük bir cilt tutan ayrı bir yorum ekledi. O zamandan beri kitap bu sıradışı biçimini korudu: İkinci cildi birincisi üzerine bir yorum niteliğinde olan iki ciltlik bir kitap. Bu kitaptan sonra denemelerini topladığı iki ciltlik bir kitap çıkardı sadece. İtici başlıklar bulmadaki her zamanki yeteneğiyle, bu kitaba, ekler ve (ana eserine atfen) 'derme çatma yazılar' anlamına gelen Yunanca sözcüklerden mülhem *Parerga und Paralipomena* adını verdi. Bu denemeler, 1851'de, Schopenhauer 63 yaşındayken yayımlandı ve ona ün kazandırdı. Yaşam boyu ihmale uğradıktan sonra, 72 yaşında ölmeden önce son birkaç yılında uluslararası ün sahibi olmanın tadını çıkardı.

KANT'IN MİRASI

Schopenhauer, Kant'ın, insanın anlama yetisiyle ilgili yapılmış en önemli atılımları gerçekleştirdiğine

ya da onları büyük ölçüde güçlendirdiğine inanmaktaydı. Bütün gerçekliğin, yaşantılanması kuşkulu olanla olmayan arasında bölünmesi; bütün olası deneyin biçimlerinin ve çerçevelerinin, bedensel araçlarımızın olumsal doğasına bağlı olduğu ve bu araçlar nasılsa öyle olacakları iddiası (bu nokta Kant'ın anlaşılmasında son derece önemlidir); bundan çıkan bir sonuç olarak, deney konusu olmayan herhangi bir şeyin neye benzediğini tasarlayamayacağımız, dolayısıyla (kavrayabileceğimiz herhangi bir şeyden farklı

> "...BERABERLERİNDE GETİRDİKLERİ UMUTLAR VE KORKULARLA AKIN AKIN GELEN ARZULARA TESLİM OLDUĞUMUZ SÜRECE... KALICI MUTLULUĞA YA DA HUZURA HİÇBİR ZAMAN KAVUŞAMAYIZ"
>
> ARTHUR SCHOPENHAUER

kavramlaştırılamayan ve tahayyül edilemeyen) bu gerçekliğin doğasının bize kapalı bir kitap olarak kalmaya devam edeceği; zamanın, mekânın ve maddi nesneler arasındaki nedensel ilişkinin yalnızca deney dünyasının ayırt edici özellikleri olduğu ve onun dışında var olamayacakları; bu dünyayı anlamanın anahtarının bilim olduğu, ama bilimin de deneysel dünya dışında bir kıymetinin olamayacağı, bunlar arasındaydı. Kant'ın ileri sürdüğü bu öğretileri Schopenhauer temelde haklı gördü; öylesine temeldi ki "Kant'ın sözlerinin

FARKLILAŞMA
Nesneleri çoğaltmak mümkündür; her seferinde aynı göründükleri halde farklıdırlar, çünkü her biri ayrı mekânlarda varolur. Schopenhauer'a göre bir nesnenin başka bir nesneden farklı olması için, mekân ya da zaman da ayrı olması ve fenomenler dünyasına ait olması gerekirdi.

zihinde yarattığı etki, kör bir adamın katarakt ameliyatına benziyor"du. Schopenhauer, ancak bütün bu şeyleri Kant'tan öğrenen kişilerin kendi felsefesini anlayabileceğine inanıyordu. Bütün bu düşünceleri tekrar en başından kanıtlamayı anlamsız gördü; zira tekerleği yeniden icat etmek gibi bir şey olacaktı. Onun yerine bu düşünceleri kendi başlangıç noktası olarak aldı. Ancak, Kant'ın her konuda haklı olduğuna inanmıyordu; o yüzden, Kant'ın savlarına yenilerini eklemenin yanında onları yeni alanlara genişleterek Kant'ın yanıldığını düşündüğü yerleri düzeltti. O nedenle, Schopenhauer felsefesinin mantıksal başlangıç noktası Kant eleştirisidir.

KİŞİSEL OLMAYAN GERÇEKLİK

Schopenhauer, bütünsel gerçekliği fenomenal ve numenal olarak bölmekte Kant'ın haklı olduğuna, ama numenler dünyasının kendinde oldukları gibi (çoğul olarak) şeylerden meydana gelmesinin olanaksız olduğuna inanıyordu. Çünkü, farklı şeyler varsa farklılaşmanın da olması gerekir ve bu ancak zamanın ve mekânın var olduğu bir alanda mümkündür. Eğer bir nesne bir başka nesneden farklıysa, ya mekânda ya da zamanda farklı olması gerekir; aksi halde aynı nesnedirler. Hatta (bir doğal sayı ya da alfabedeki bir harf gibi) soyut bir nesnenin bile bir başka soyut nesneden farklı

ÖNEMLİ ESERLERİ

Die Welt als Wille und Vorstellung *(1818)*

Über den Willen in der Natur *(1836)*

Die beiden Grundprobleme der Ethik *(1841)*

Parerga und Paralipomena *(1851)*

"*İnsan insanın kurdudur*"

ARTHUR SCHOPENHAUER

KÜÇÜK BİR KLASİK
Yeter Sebep Önermesinin Dört Kökü (1813) üzerine yazdığı tez, Schopenhauer'a Jena Üniversitesi'nden felsefe doktorluğu derecesi almasını sağladı. Parasını ödeyerek kendi bastırdığı bu kitap küçük bir klasik oldu. Bu ilk kitabında, bir bütün olarak deneyimlerimizin yapısını ve açıklamanın doğasını ele almaktadır.

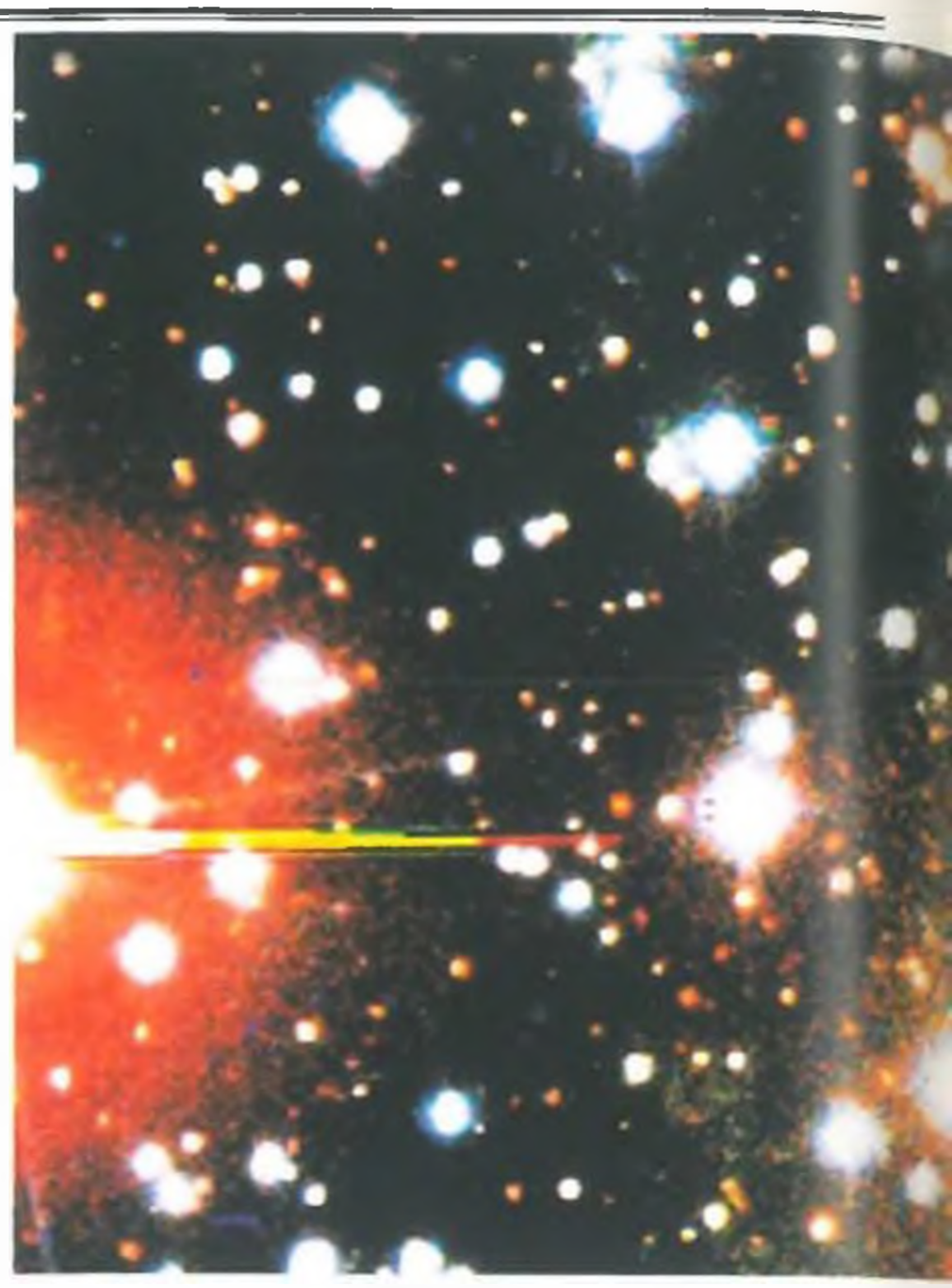

JOHANNA SCHOPENHAUER
Kocasının ölümünün ardından Schopenhauer'un annesi Johanna Weimar'a taşındı ve Goethe ile Grimm Kardeşler gibi ünlü simalara hizmet veren bir edebiyat salonu işletti. Kendisi de romantik bir roman yazarı olarak ünlendi ve şiirlerinden biri Schubert tarafından bestelendi

olması için ardışıklık kavramının bulunması gerekir, ki yine bu da son kertede zamanın ya da mekânın varlığını gerektirir.

Dolayısıyla, diyor Schopenhauer zamanın ve mekânın geçerli olduğu alanın dışında farklılaşma olamaz: Her şey bir ve farklılaşmamış olmak zorundadır (burada Parmenides'le ve onun "Her şey Birdir" öğretisiyle uzaktan da olsa bir bağlantının varlığını görüyoruz).

Dahası, dedi Schopenhauer numenin fenomenin nedeni olması olanaksızdır; çünkü, zaman ve mekân gibi nedensel ilişkinin de ancak fenomen alanında geçerli olabileceğini bizzat Kant göstermiştir. O nedenle, nedensellik bu alanı kendi dışındaki alana bağlayan şey olamaz. Örneğin, Kant numen alanında yer alan iradenin eylemlerinin, bizim "özgür" bedensel hareketlerimizin nedeni olduğunu belirtmişti; oysa Schopenhauer bunun olanaksız olduğunu söyledi. Ona göre işin doğrusu, iradenin eyleminin ve onunla bağlantılı olan bedensel hareketlerin, iki farklı biçimde kavranan bir ve aynı olay olmalarında yatmaktadır; bir durumda içeriden yaşantılanmakta, diğerinde dışarıdan gözlemlenmektedir. "Güdüler, içeriden yaşantılanan nedenlerdir". Fenomenal olan, numenal olandan farklı bir gerçeklik değil, farklı bir yoldan ve biçimde bilinen aynı gerçekliktir.

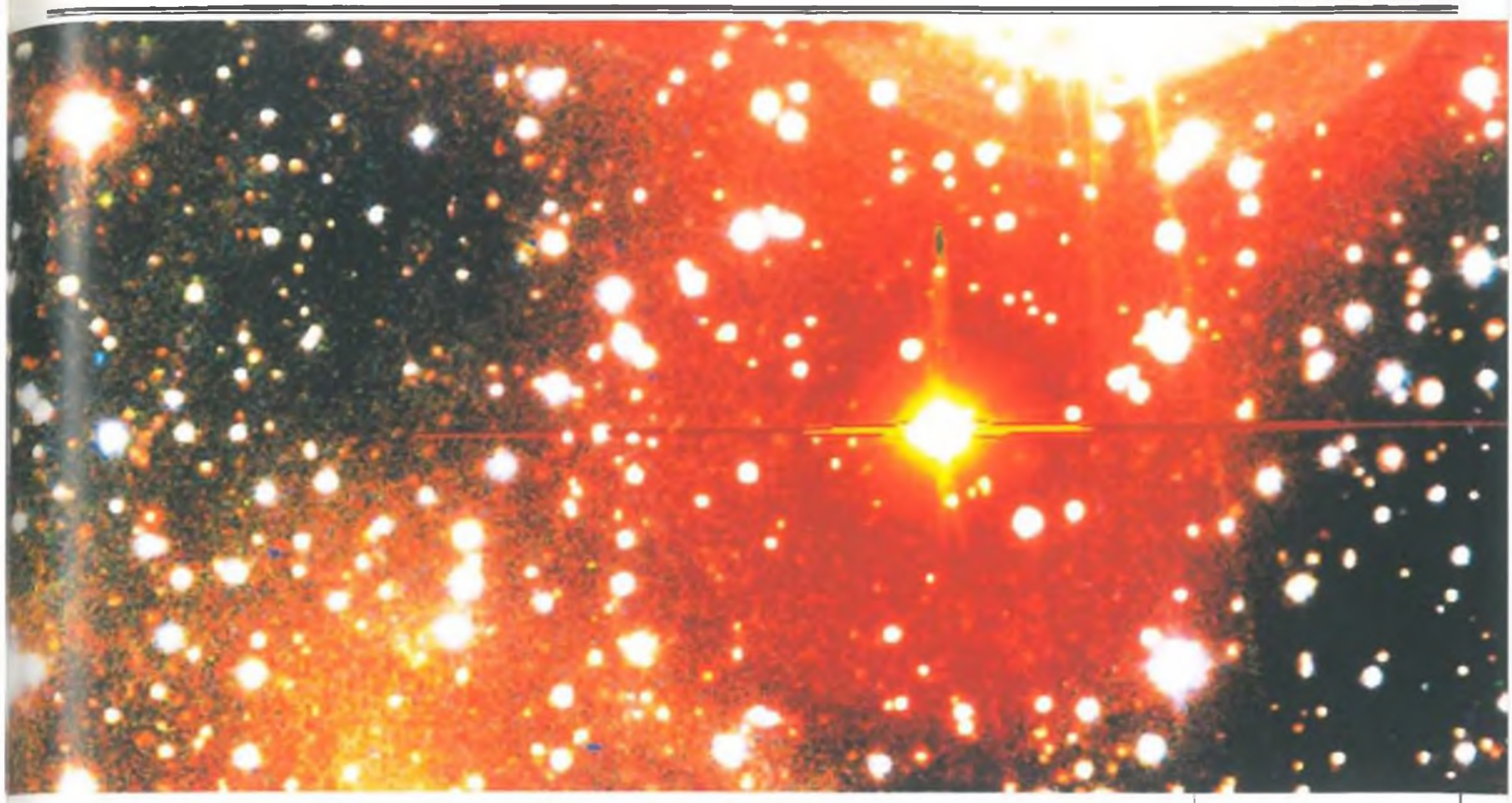

GÜÇ ALANI
Schopenhauer için evrenin fenomenal enerjisinin ve engin boyutlarının zihinle ya da bilinçle bir ilişkisi yoktur, o, hiçbir amacı ya da hedefi olmayan tamamen gayri kişisel bir güçtür.

SCHOPENHAUER VE WAGNER
1854'te Richard Wagner (1813-83) Der Ring der Nibelungen *operasının metnini "saygı ve şükranla" diye yazarak Schopenhauer'a gönderdi. Wagner'in,* Die Welt als Wille und Vorstellung*'u keşfetmesi, bestecinin hayatındaki en önemli olaylardan biriydi. Schopenhauer'ın sonraki çalışmalarından da çok etkilendi.* Tristan und Isolde *(1859) operasında, fenomenler dünyasında iradenin doyum bulamaması gibi pek çok Schopenhauercu fikir yer alır.*

KAZANMA İRADESİ
Schopenhauer, iradenin eyleminin ve onunla bağlantılı bedensel hareketlerin, iki farklı biçimde kavranan bir ve aynı olay olduğuna inanmaktaydı. Olay, birinde içeriden yaşantılanır, diğerinde dışarıdan gözlemlenir. Thomas Eakins'in Bıglın Kardeşler Yarışta *(yaklaşık 1873) adlı resmindeki kürekçiler Schopenhauer'un meramını betimlemektedir.*

Schopenhauer'un düşüncesine göre, bütün numen alanına niteliğini veren (gerçi bu sözcükle malum anlamı kastedilmese de) iradedir.

Bütün kozmos, tasavvur bile edilemeyecek miktarda (uzayın her yanında hızla seğirten, genişleyen, patlayan, ısınan, soğuyan, kendi eksenleri etrafında dönen yıldızlarla ve güneşlerle dolu galaksiler) enerjiyi cisimleştirir. Enginliğini kavrayamayacağımız bir ölçekte harekete geçirilen bu fenomenal enerjinin, bizim zihnimizle ya da bilincimizle hiçbir ilgisi yoktur. Bir zihinden yoksun; kör; kişisellikten ve anlıktan, dolayısıyla amaçtan ya da hedeften veya gayeden uzak, bir zihinden yoksun, hiçbir biçimde kişisel olmayan bir güçtür. Bu güç, numenalliği ne olursa olsun fenomenal dünyada kendini dışavurur. Numenal yerine bir sözcük arayan Schopenhauer, ona önce "güç" demeyi düşündü, fakat sonra bu sözcüğün bilimle özel bir ilişkisi olduğuna ve bilimin de ancak fenomen dünyasında geçerli olabileceğine hükmetti. Böylece, dışavurumlarından birinin doğrudan deneyimine en fazla yaklaşan şeyin, kendi irademizin eylemleri olması nedeniyle ona (aksi halde açıklanamaz olarak kalacak olan, fiziksel hareketlerde cisimleşmiş olan itki, kuvvet, güç, enerjiyi içeriden yaşantıladığımız) "irade" demeye karar verdi.

> "GÜDÜLER, İÇERİDEN YAŞANTILANAN NEDENLERDİR"
>
> ARTHUR SCHOPENHAUER

"İrade" teriminin bu biçimde kullanılması çok fazla yanlış anlamaya yol açtı; çünkü, bir iradenin zihin ya da anlık türünden olmayan, ne gayesi ne de hedefi olan, kişisel olmayan bir şey olarak düşünülmesi insanlara zor geldi. Fakat, Schopenhauer çok açık bir biçimde meramının tam da bu olduğunu söyler. Yaşasaydı, fizikçilerin 20. yüzyılda gerçekleştirdiği bütün maddi nesneler de dahil bütün deneysel dünyanın, bir zaman-mekân çerçevesinde işleyen enerjiye ve güç alanına indirgenebileceği buluşunu, kendi felsefesiyle mükemmelen uyuştuğunu kabul ederdi.

DUYGUDAŞLIK AHLAKI

Zamanda ve mekânda var olan birer nesne olarak bedenlerimiz, numen dünyasına ait farklılaşmamış Bir'in dışavurumlarıdır. Schopenhauer bu olguyu (eğer bir olguysa tabii), metafiziği etiğe temel yapmanın seçkin bir örneğini oluşturan ahlak

GRIMM KARDEŞLER

Jacob ve Wilhelm Grimm'in eserleri, Alman edebiyatının en büyük örneklerindendir. Halk hikâyelerinin ilk "bilimsel" derlemesi olarak kabul edilen ünlü kitapları *Grimm Masalları* (1812-14) sözlü folklor geleneğine sıkı sıkıya bağlıdır. Jacob (1785-1863) aynı zamanda dilbilimle ve gramerle ilgili kitaplar yayımladı ve Wilhelm'le (1786-1859) birlikte dev bir Almanca sözlük üzerinde çalıştılar.

1848 DEVRİMLER YILI

Napoleon savaşlarının neden olduğu ekonomik ve toplumsal sorunlar bütün Avrupa'da genel bir rahatsızlığa yol açtı. 1848'de ortaya çıkan ulusal liberalizm ve sosyalizm, pek çok kentte (çoğu bastırılan) ayaklanmalarla sonuçlandı. 1833'ten itibaren Frankfurt'ta yaşayan Schopenhauer bu ayaklanmaları ilkellikle suçladı

görüşünün temeli haline getirdi. Ancak fenomen dünyasında ayrı bireyler olarak görünürüz diyor Schopenhauer.

Varlığımızın nihai temelini oluşturan numen dünyasında bizler bir ve farklılaşmamış olarak bulunuruz. Bu, insanların kendilerini birbirleriyle özdeşleştirme, birbirlerini hissetme, acılarını ve sevinçlerini paylaşma yeteneği olan duygudaşlığı açıklar. Seni incitmekle, kendi nihai varlığıma zarar vermekteyimdir. Etiğin temeli Schopenhauer'a göre (Kant'ın hatalı bir biçimde inandığı gibi akılcılık değil) bu duygudaşlıktır. Bu, maddi varlıklar olan bedenlerimiz arasında taşınan, gözle ve kulakla şifresi çözülen mesajların fazla bir katkıda bulunmadığı kişiler arası ilişkilerin ve etkileşimin de temelidir aynı zamanda.

DUYGUDAŞLIĞIN NİTELİĞİ
Schopenhauer'un numenler dünyasında hepimiz birizdir, bu yüzden kendimizi bir başkasıyla özdeşleye biliyor ve birbirimizin duygularını paylaşabiliyoruz. Schopenhauer, bu duygudaşlığın ilişkilerimizin zemini, ahlakın ve sevginin temeli olduğuna inanmaktaydı.

DOĞUYLA BATI KARŞILAŞIYOR

Schopenhauer, ancak bu düşünceleri geliştirdikten sonra Doğu Felsefesi'ni keşfettiğini söylüyor. Onun döneminden önce Hinduluğun ve Budacılığın klasik metinleri neredeyse hiç bilinmiyordu; o yüzden Batı felsefesi bu noktaya onları bilmeden geldi. Doğu felsefesinin klasik metinlerinin hatırı sayılır ölçüde batı dillerine çevrilmesine 19. yüzyılda başlandı. Almanca açısından bakıldığında, bu gelişmenin öncüsü, Schopenhauer'un yirmili yaşların ortalarında ve sonlarında tanıdığı Friedrich Majer adında bir şarkiyatçıydı. O sıralarda Schopenhauer ilk kitabını çoktan yayımlamış, ana eserinin yazımında da hayli mesafe almıştı. 19. yüzyılın yirmili yıllarında Schopenhauer'u Hinduluk ve Budacılıkla tanıştıran Majer oldu. Bu dinlerin başlıca öğretilerinden bazılarının, kendisiyle Kant'ın tamamen farklı bir yoldan giderek ulaştığı sonuçlarla uyuştuğunu görmek Schopenhauer'u çok şaşırttı.

Kant'la Schopenhauer'un çalışmaları, eski Yunanlılara dek giden Batı felsefesinin ana geleneği içinde yer almaktaydı. Platon'un ve Sokrates'in öğrencileriydiler ve o zamandan sonraki batı felsefesi tarihini yakından biliyorlardı. Kendilerini, özellikle Locke'un başlattığı ve Hume'un geliştirdiği bir girişimin (insanın, insanlık durumunu bilme ve anlama yetisinin sınırlarının neler olduğuna ilişkin bir soruşturmanın) bir parçası olarak görüyorlardı. Platon'dan itibaren bu gelenekte yer alan seçkin simaların çoğu, deneysel dünyanın anlaşılmasında matematik olarak temellendirilmiş bir fiziğin anahtar olduğuna inanıyorlardı; fakat, var olan her şeyin deneysel dünyadan ibaret olduğuna da inanmıyorlardı. Ancak, felsefelerinin dışında (eğer varsa) dinlerine bağlı kaldılar ve felsefi araştırmalarını, yalnızca akılcı kanıtlamalara dayanarak sürdürmeye çalıştılar. Schopenhauer'un keşfettiği doğu felsefesi bundan farklıydı. Bilime değil, dine dayanıyordu; o kadar ki din felsefeye egemendi. Ne var ki, tümüyle farklı bu düşünsel bağlamda ve dilleriyle, kültürleriyle Avrupa'nınkinden tamamen farklı toplumlarda –ve bazen binlerce yıla varan farklı tarihsel çağlarda– ciddi düşünürler en gelişmiş ve yakın dönem Batılı filozoflarla aynı sonuçlara varmışlardı. Bu, elinizdeki kitabın bundan sonraki bölümünü bu konuya ayıracak kadar ilgi çekici bir alandır.

FRIEDRICH MAJER
Herder'in öğrencisi olan şarkıyatçı Friedrich Majer (1772-1818), Schopenhauer'u Hindulukla ve Budacılıkla tanıştırdı. Majer'in *Mythological Lexicon*'undan (1804) alınan yukarıdaki şekil Krişna'ya aittir. Majer'in bu eseri, kendisini şahsen tanıyan Schopenhauer'un düşünceleri üzerinde hayatı boyunca sürecek bir etki yarattı.

YALNIZ ŞARKİYATÇI

Schopenhauer, hemen çevrilmiş olan Hindu ve Budacı metinleri okumaya ve yazılarında kendi savlarıyla onlarınkiler arasında koşutluklar kurarak bu metinlere göndermelerde bulunmaya başladı. Bu durum, Schopenhauer'un düşüncelerinin çoğunu bu metinlerden aldığının söylenmesine neden oldu. Fakat durum böyle değildi. Gerçekte, Schopenhauer'a burada en önemli görünen şey, Batı ve Doğu felsefesinin, tamamen farklı yollardan geçerek, birbirinden tamamen bağımsız biçimde, en önemli konularda temelde aynı sonuçlara varmış olmalarıydı. Her ne kadar düşüncelerini esas olarak Hinduluğun ve Budacılığın metinleri biçimlendirmemiş olsa da, bu yoldaki sözleri nedeniyle, bu dinlerin ciddi düşünsel içerikleri konusunda okurlarını uyandıran ilk tanınmış Avrupalı yazar haline geldi. Ve bugüne dek de doğu felsefesi hakkında gerçekten derin bir bilgiye

ve anlayışa sahip tek büyük batılı filozof olarak kaldı. Batı ve Doğu düşünceleri arasında bağlantılar kuran ilk büyük batılı filozof olmanın yanında, aynı zamanda tanrıtanımaz olduğunu açıkça söyleyen ilk kişiydi de. Hobbes'un ve Hume'un da tanrıtanımaz olmaları gayet mümkündür; ancak onlar, Tanrı'nın varlığının basın yoluyla inkârının suç olduğu bir dönemde yaşadılar; dolayısıyla bu konudan uzak durdular. Schopenhauer ise bir kişi olarak Tanrı

> "BU DÜNYA BENİM TASARIMIMDIR"
>
> ARTHUR SCHOPENHAUER

düşüncesini kavramsal açıdan kafa bulandırıcı görüyordu; çünkü, ferdiyetin doğasıyla ilgili neredeyse bütün kavramlarımız, kişi olarak Tanrı mefhumunun insanbiçimcilikten ibaret kalmasına neden olacak kadar insanlardan (belki de daha gelişmiş hayvanlardan) türetilmekteydi. Ruh düşüncesinde de durum aynıydı: Çünkü, Schopenhauer'un düşüncesine göre göz olmadan görmek ya da mide olmadan sindirmek nasıl olanaksızsa, beyin olmadan bilmek de olanaksızdı. Şöyle yazıyordu: "'Ruh' kavramı, bilmenin ve istemenin ayrılmaz biçimde birbirine bağlı, fakat hayvan organizmasından bağımsız olduklarını varsaydığından, savunulamaz, dolayısıyla kullanılamaz".

DÜNYANIN HİÇLİĞİ

Schopenhauer, deneysel dünyada anlamın ya da amacın bulunmadığına ve son kertede kendinde bir hiçlik olduğuna inanmaktaydı. Deneysel dünya tamamen özneye bağlı olduğundan, ancak bizlerde, bu dünyayı bizden bağımsız olarak var olan bir şey olarak düşünmek gibi yapısal bir eğilim bulunduğundan, onun tamamen bir yanılsama olduğu yolunda bir duygu söz konusuydu. Onun tarafından yutulmamamız, onunla alakadar olmamız ve onun yollarına kapılmamamız, onu reddetmemiz gerektiğine inanmaktaydı. Bu tutumu, insan iradesinin bu dünyaya arkasını dönmesi olarak adlandırdı ve felsefi anlama yetisinin bir amaç-ürünü olarak gördü. Yine, bütün bunların da Budacılığın bazı öğretileriyle şaşırtıcı bir benzerliği vardı. Fakat, yine Schopenhauer bu düşüncelere Budacılık hakkında hiçbir şey bilmezken, ondan bağımsız olarak ulaştı.

VAROLUŞ KORKUSU

Schopenhauer örneğinde bu dünyadan etkin bir hoşlanmayış vardı. Hayvan doğasının geçerli olduğu bu alan, ona tarifsiz bir ürküntü veriyordu: Buradaki yaratıkların çoğu, diğer yaratıkları avlayarak ve yiyerek yaşıyordu; öyle ki her gün ve her saniye binlerce hayvan canlı canlı parçalanıyor ve yeniyordu. "Dişleri ve tırnakları kanlı doğa" klişesi, kelimesi kelimesine kanlı bir gerçeklikti. Schopenhauer'un insanın dünyasıyla ilgili görüşü de buna çok benzemekteydi. Her yerde şiddet ve adaletsizlik vardı. Her kişisel yaşam, kaçınılmaz olarak ölümle son bulacak anlamsız bir trajediydi. İnsanlar bütün yaşamları boyunca arzularının

WILLIAM BLAKE

Şair ve oymacı Blake (1757-1827) aynı zamanda siyasal ve dinsel bir muhalif olarak da bilinirdi. The Songs of Innocence (1789) gibi şiirlerden Jerusalem'in de (1820) aralarında bulunduğu insanlığın doğasıyla ilgili kuramlara kadar geniş bir alanda eserler verdi. Blake insanın ancak duyularının hapishanesinden çıkarak gerçeklikleri kavrama yetisiyle ve hayal gücüyle özgür olabileceğine inanıyordu.

DİŞLERİ VE TIRNAKLARI KANLI DOĞA

Schopenhauer için doğal dünya, George Stubbs'ın Aslanın Saldırdığı At'ta *(1769) parlak bir biçimde betimlenen zalim ve vahşi bir yerdi. Schopenhauer'un insanlık durumuna ilişkin görüşü de buydu. Ölümle son bulacak şiddetin ve adaletsizliğin hüküm sürdüğü bir dünya.*

LEO TOLSTOY
Toprak sahibi bir ailenin oğlu olan büyük Rus romancısı Leo Tolstoy (1828-1910), Napoleon savaşlarını anlatan *Savaş ve Barış* (1869) ve *Anna Karenina* (1877) gibi destansı romanlarıyla ünlüdür. Tolstoy *Savaş ve Barış*'ı bitirir bitirmez Schopenhauer okumaya başladı ve onun bizi felsefenin derinliklerine götürdüğü sonucuna vardı

kolesiydiler: Daha biri bitmeden diğeri onun yerini aldığından bir türlü doyum bulamıyorduk. Acının kaynağı tam da varoluşumuzun kendisiydi. Nasıl Spinoza panteistlerin ya da Locke liberallerin şahı olarak biliniyorsa, Schopenhauer da filozoflar arasında kötümserliğin şahı olarak görülmeye başlandı. Kimsenin aklı başında olmasının ya da kalmasının olanaksız göründüğü varoluşumuz hakkında karaların karası bir görüşe sahipti. Aslında, bekleneceği gibi, bu görüşten belli oranlarda zalimce bir haz da almıyor değildi.

SANATIN DEĞERİ

Ancak, Schopenhauer'a göre bu dünyanın karanlık zindanındaki mahpusluğumuzdan anlık olarak kurtulabilmemizin bir yolu vardır ve bu yol sanattan geçmektedir. Bize azap çektiren iradenin işkencesi, resimde, heykelde, şiirde, dramada ve hepsinden önce de müzikte gevşer ve ansızın kendimizi varoluşumuzun işkencesinden kurtulmuş buluruz. Bir an için, deneysel dünyanın dışında bir şeyle, farklı bir varlık düzenine ait bir şeyle temas kurarız. Sözcüğün düz anlamında zamanın ve mekânın, aynı zamanda da kendimizin, hatta bedenimiz olan maddi nesnenin tamamen dışına çıkarız. Schopenhauer, bunun nasıl olduğunu ve neden böyle olduğunu uzun uzun anlatır. Bu sırada tek tek sanatları, bütün büyük filozoflardan daha geniş biçimde ve vukufla ele alır. Aynı zamanda genelde sanata, bütün büyük filozoflardan daha önemli bir yer verir (bu bakımdan onunla yarışabilecek tek kişi Schelling'tir). Müziği, metafizik anlamı bakımından bütün diğerlerini aşan, bir tür sanatlar üstü bir şey olarak kabul eder. Onun döneminden itibaren bütün büyük besteciler (örneğin Wagner ve Mahler) Schopenhauer'un müzikle ilgili yazılarını, var olan en derin yazılar olarak görmüşlerdir.

Birinci sınıf yaratıcı sanatçılar üzerinde Schopenhauer'un etkisi son yüzyılların bütün filozoflarından (hatta Marx'tan da) daha büyük oldu. Özellikle romancılar onun büyüsüne kapıldılar. Leo Tolstoy, Ivan Turgenyev, Guy de Maupassant, Emile Zola, Marcel Proust, Thomas Hardy, Joseph Conrad ve Thomas Mann; hepsi de Schopenhauer'u kendi tarzlarında özümsediler. Müzik dışında en önemli etkiyi Richard Wagner'in yaşamında yarattı. Ayrıca, sanat dışında, özellikle Nietzsche, Wittgenstein ve Popper gibi kendi döneminden sonraki bazı seçkin filozofların üzerinde yaratıcı bir etkisi oldu (Nietzsche, *Schopenhauer Eğitmen* –1874– adında küçük bir kitap yazdı). Freud, bastırma mekanizmasının kendisinden önce Schopenhauer tarafından eksiksiz biçimde açıklandığını kabul etmekle ve bunu psikoanalitik kuramın köşe taşı olarak betimlemekle birlikte, bu mekanizmayı Schopenhauer'dan bağımsız olarak bulduğunu iddia etti. Özetleyecek olursak, Schopenhauer'un çağın kültürü üzerindeki etkisi başlı başına bir görüngüdür.

DERİN HAZLAR
Schopenhauer, insanın varoluşun acısından sanatla, özellikle müzikle kurtulduğuna inanmaktaydı. Ona göre müzik soyuttur, fenomenler dünyasını temsil etmez, onunla zamanın ve mekânın dışına çıkma zevkini yaşayabiliriz. Etienne Jeaurat'ın (1699-1789) Müzik Gecesindeki *kişilerin müziğin özgürleştirici gücünün tadına vardıkları görülüyor.*

ÜSLUPÇU

Bütün bunlarda Schopenhauer'un düzyazısının niteliğinin de büyük payı vardır. Schopenhauer Platon'un, Aziz Augustinus'un, Descartes'ın, Rousseau'nun ve Nietzsche'nin aralarında bulunduğu aynı zamanda büyük edebiyatçılar olan büyük filozofların oluşturduğu o küçük gruptan biridir. Schopenhauer'un tümceleri öylesine ışıltılıdır ki pek çoğu ayrıca küçük derlemeler halinde yayımlanmıştır. Bu durum, bir düşünür olarak Schopenhauer hakkında son derece yanlış bir fikir vermektedir; çünkü, Kant'la birlikte sistem kuran büyük filozoflardan biridir o.

SCHOPENHAUER'UN MİRASI

Schopenhauer'un çoğu felsefe dışından olmak üzere ünlü ya da ünlenmek üzere olan insanlar üzerinde alışılmadık nitelikte ve ölçüde bir etkisi oldu. Besteci Richard Wagner, pek çok insanın en büyük operası kabul ettiği *Tristan und Isolde*'yi kısmen Schopenhauer'un yazılarını okuduktan sonra, ona bir yanıt olarak yazdığını söyledi. Notlar 1859'da, dolayısıyla Schopenhauer'un 1860'ta ölümünden önce yayımlandı. Fakat filozofun onun varlığından hiçbir zaman haberdar olmadığı kesindir. Sigmund Freud, psikoanalitik kuramın köşe taşı olan baskı çözümlemesinin, kendisinden önce Schopenhauer tarafından açıklandığını kabul etti. Daha sonra, Schopenhauer'ın adı, Freud'un tanınmış ardılı Jung'un eserlerinde de sık sık geçti.

İNSANLIK DURUMUNA İLİŞKİN BENZERSİZ DERİNLİKTE BİR GÖRÜŞ GÜCÜ

Schopenhauer'un etkisini hissettirdiği belki de en geniş alan roman oldu. Rus romancılarının şahı Tolstoy ve Turgenyev, büyük Fransız yazarlar Proust ve Zola, Alman romancıların belki de en büyüğü Thomas Mann ve İngilizcede Hardy ve Conrad; hepsi de, kitaplarını besleyen ana damarın Schopenhauer olduğunu söylediler. Schopenhauer, bu romancıların bazı eserlerinde, örneğin Tolstoy'un *Anna Karenina*'sında (1877) ve Hardy'nin *Tess of the D'Urbervilles*'inde (1891) bizzat geçmektedir. En iyi öykü yazarlarında da (Guy de Maupassant, Anton Çehov, Somerset Maugham ve Jorge Luis Borges) benzer bir etkiyi görmek mümkündür. Yine, Schopenhauer'un yaratıcı yazarlar üzerindeki bu olağanüstü etkisi 20. yüzyılda da devam edecektir. Çehov'un oyunlarında Schopenhauer'un adı birçok kez geçer. Çehov'dan sonra, Bernard Shaw'un, Luigi Pirandello'nun ve Samuel Beckett'in oyunlarında da Schopenhauer'un etkisi görülür. Hatta Roiner Maria Rilke ve T. S. Eliot gibi 20. yüzyılın en büyük şairlerinde bile Schopenhauer'un rüzgârı hissedilir.

En azından hakkında benzer şeyler söylenebilecek Locke'tan beri böyle bir filozof yoktur. Sanat ve sanatçılar üzerindeki etkisi çok büyük olan Marx'ın bile, eserlerini etkilediği yazarlar arasında bu denli çok sayıda, bu denli büyük yıldız yoktur. Tabii filozoflar da bu etkiyi hissetti. Schopenhauer'un ölümünden sonra 19. yüzyılın seçkin filozofu Nietzsche, Schopenhauer'u okumanın onu bir filozof yaptığını söyledi. 20. yüzyılın ilk yarısında da Wittgenstein, Schopenhauer'u başlangıç noktası olarak alarak felsefe yapmaya başladı.

Bu benzersiz etkinin pek çok ve karmaşık nedeni vardır. Fakat belki de en başta geleni, Schopenhauer'un insanlık durumuna ilişkin benzersiz derinlikteki görüş gücüyle ayrıksı edebiyat üslubunun yarattığı bileşimdi.

KONFUCYUSÇULUK

Kung Fu tzu nun (MÖ 551-479) öğretilerinden doğan Konfüçyüsculuk, Çin toplumundaki başlıca felsefi ve ahlaki etkenlerden biridir. Toplum felsefesi, atalara ve geleneğe saygıya dayanır. En önemli kuralı kendine yapılmasını istemediğin şeyi başkalarına yapma dir. İnanç konuları Han Hanedanı döneminde (MS 206-221) siyasal ve dinsel bir sistem haline sokuldu ve Analects *dahil kitapları resmi metinler haline geldi*

DOĞU İLE BATI ARASINDA BAZI KARŞILAŞTIRMALAR

İKİ BÜYÜK GELENEĞİN YAKINLAŞMASI

Geçmişin büyük bölümünde doğu felsefesi bazı açılardan batı felsefesinden daha derin bir felsefeydi. Ancak son iki yüzyılda bir denge sağlanmıştır.

EĞER BİRİ HIRİSTİYAN OLACAKSA, iki bin yıl kadar önce Ortadoğu'da belli tarihsel olayların meydana geldiğine (Tanrı'nın insan suretinde yeryüzüne indiğine ve yaşadığına, çarmıha gerildiğine, üç gün sonra tekrar dirildiğine vs.) inanmak durumundadır. Hıristiyanlık, bu anlamda tarihe dayanan bir dindir: Belli şeylerin vuku bulduğuna inanmayı gerektirir. Hinduluk ve Budacılık gibi Doğu'nun büyük dinleri, buna benzer bir özelliği aynı oranda göstermez. Kurucularının ya da eski devirlerde yaşamış önemli simalarının yaşamları hakkında öyküler onlarda da vardır; ancak bu dinlere mensup olmanın tanımlayıcı niteliği, bu öykülerin gerçekliğine değil, söz konusu dinin felsefi ya da yarı felsefi öğretilerinin geçerliliğine inanmak ve o dinin ahlaki buyruklarına göre yaşamaya çalışmaktır. Bu, onlara Hıristiyanlığa göre daha fazla "felsefi" ve daha az "tarihsel" bir nitelik vermektedir.

Belki de kısmen bu nedenle Doğu'da felsefe dinle Batı'da olduğundan daha tutarlı bir ortak yaşam ilişkisi içinde gelişti. Bunun yanında, dinlerin kendileri de daha felsefi nitelikte olduğundan,

> *"Bütün arzularından sıyrılan insan, bağlanmadan özgür yaşar... huzura kavuşur"*
>
> *BHAGAVAD GITA*

> "DÜŞÜNCENİN ÖTESİNDEDİR. ANLATILAMAZ... SADECE OLURKEN BİLİNİR"
>
> *UPANISHADLARDAN*

Doğu'da felsefe de (dinin beslemesi olmaktan ibaret görüldüğü bir dönemde) Batı'da olabileceğinden çok daha özgür bir gelişme gösterebildi ve felsefi içerikle daha bağımsız biçimde ilgilenilmesine izin verildi. Ne var ki, Batı'daki en bilgili alimler bile, 19. yüzyılın başlarına kadar bu durumun pek farkında değildi. Ancak son iki yüzyılda Batı'nın ve Doğu'nun felsefi düşünceleri arasında devamlı bir temas kurulabildi.

Derin düşünceli ve zeki insanların aynı sorunlarla karşılaştıklarında çoğu zaman aynı sonuçlara varmaları şaşırtıcı bir şey değildir. Hinduluğun ve Budacılığın çoğu öğretisiyle, Kantçı-Schopenhauercu felsefe arasında apaçık benzerlikler vardır.

İSA'NIN ÖYKÜ'SÜNDEN SAHNELER

Hıristiyanlık, tarihe dayanan bir dindir. Kendilerine Hıristiyan denecekse, takipçileri İsa'nın yaşamındaki –14. yüzyıla ait bu sunakta tasvir edilen– belli olayların gerçekten olduğuna inanmak zorundadırlar.

Karşılaştırılmalarındaki başlıca güçlük, Doğu dinlerinde, özellikle Budacılıkta hemen her genelleştirmeye bir istisna düşecek kadar çok sayıda farklı düşünce okulunun bulunmasından kaynaklanmaktadır. Buna karşın, kuşku götürmez belli genel benzerlikler de vardır.

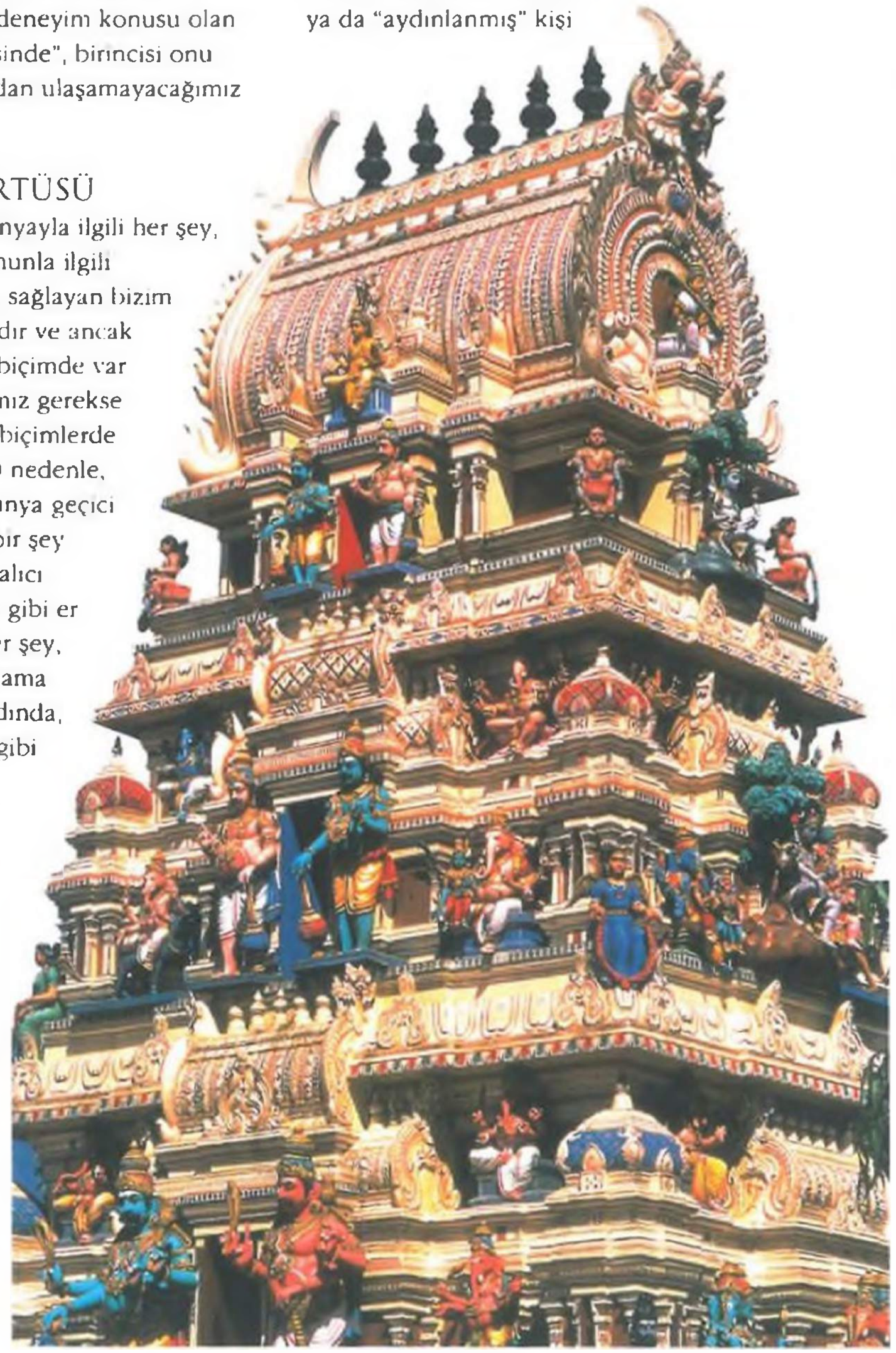
Ortodoks Hindu kutsal yazılarının en metafizik olanı Upanisadlar, MÖ 8. ve 5. yüzyıllar arasında Hindistan'da yazıldı. Dili Sanskritçe, başlıca konuları bütünsel gerçekliğin doğasıdır ve bu gerçekliğin benzersiz öneme sahip iki alana bölündüğü bir manzara sunarlar. Bir, duyularımıza verildiği biçimiyle bu dünya vardır; deneyim konusu olan dünya. Bir de, bunun "gerisinde", birincisi onu bizden gizlediği için doğrudan ulaşamayacağımız başka bir dünya vardır.

YANILSAMANIN ÖRTÜSÜ

Yaşantıladığımız, birinci dünyayla ilgili her şey, aldığı biçim bakımından, onunla ilgili deneyimlerde bulunmamızı sağlayan bizim bedensel araçlarımıza bağlıdır ve ancak yaşantıladığımız sürece bu biçimde var olur. Fakat, gerek duyularımız gerekse zihinsel işlemlerimiz çeşitli biçimlerde bizi durmadan yanıltırlar. O nedenle, bu biçimde kavranan bu dünya geçici ve değişkendir; ondaki hiçbir şey aynı kalmaz ve hiçbir şey kalıcı değildir. Sanki bir rüyaymış gibi er geç yok olacaktır. Bütün her şey, deyim yerindeyse bir yanılsama örtüsüdür. Fakat, bunun ardında, bu dünyanın geçici şeyleri gibi çok çeşitli farklı nesneler halinde ayrılmamış, tersine bütünleşmiş, bir tek, ya da yazarların söylemekten hoşlandığı gibi Bir olan kalıcı bir gerçeklik bulunmaktadır. Yaşantılamakta olduğumuz bu dünyadaki (insanlar dahil) tek tek nesnelerin görünüşteki ayrılığı, sadece onların dünyalarının yanılsatıcı niteliğinin bir parçasıdır. Onlar, aynı sonul şeyin, aynı Bir'in uçucu dışavurumlarıdır. Bir insan öldüğünde, okyanusa düşen bir yağmur damlası gibidir; kısa süren bireysel varlığı sona ermiştir ama yeniden varlığın büyük okyanusuyla bir olur.

SOYLU HAKİKATLER

Hinduluktan farklı olarak Budacılık, tek bir tarihsel kişiliğin, MÖ 6. yüzyılda yaşamış ve yaklaşık 80'inde ölmüş olan Hintli bir prensin öğrettiklerinden doğmuştur. Bu prensin başlangıçta adı Siddhartha Gautama idi. Fakat, henüz genç sayılabilecek yaşlarda şeylerin gerçek doğasıyla ilgili bir aydınlanma yaşadı ve ondan sonra "Buda" anlamına gelen "uyanmış" ya da "aydınlanmış" kişi

HİNDU TAPISI

Basavanagudi, Bangalore'deki en eski tapınaklardan biridir. 16. yüzyıl ortalarında Kempe Bowda tarafından yaptırılan bu tapınak, tanrı Şiva'nın taşıyıcısı Boğa Nandi'nin dev oymalarıyla ünlüdür. Her yıl burada köylülerin Nandi'ye hediyeler sunduğu bir şenlik düzenlenir.

TİBET BUDACILIĞI

Tibet'te ortaya çıkan Budacılık biçimi, Mahayana ile Vacrayana düşüncelerinin bir bileşimidir. İlk kez MS 7. yüzyılda tanındı ve Hindistan'a giden Tibetlilerin beraberlerinde çevrilmiş metinlerle döndükleri 11. yüzyılda gelişmesini sürdürdü. 14. yüzyıla gelindiğinde ayrı ayrı keşiş tarikatları kuruldu ve aralarındaki rekabet, Dalai Lama'yı destekleyen Moğolların Gitsangs'ı yenmesiyle doruğuna vardı. Dalai Lama ile Dge-lugs-pa (Sarı Şapka) tarikatı 1642'den 1951'de Çinli komünistler tarafından istila edilinceye kadar Tibet'i yönettiler. Yukarıdaki fotoğraf, Tibetli "taş" bir Buda'ya aittir.

HİNDİSTAN'DA FELSEFE

Daha ilk zamanlardan itibaren Hindistan'daki bütün felsefe, çoktandır var olan metinlerin tefsir biçimini almıştır. O yüzden filozof olmak, bir metni yorumlamak demekti. Bu metinler belli tanınmış geleneklere karşılık geldiğinden filozofların üyesi olarak görüldükleri okulları tanımlamaktaydı. Klasik dönemde ana ayrım Hindular, Budacılar ve Jainalar arasındaydı.

olarak bilinmeye başlandı. Buda, uzun yaşamının geri kalanını, ışığını başka insanlarla paylaşmaya, onlara öğretmeye çalışarak geçirdi. Fakat, –Sokrates ve sonra İsa gibi– tek sözcük yazmadı. Öğrettikleri tilmizleri tarafından sözlü olarak aktarıldı.

Bu durum, Buda'nın ölümünden sonra, öğretilerinin hangilerinin sahici olduğu konusunda neredeyse kaçınılmaz olarak çekişmelere yol açtı. Bu çekişmeler sözcüğün tam anlamıyla yüzyıllar boyunca sürdü ve bu sorunu çözmek üzere en az üç konsey toplandı. Buda'nın öğretilerinin üzerinde anlaşmaya varılmış bir yorumunun yazıya geçirilmesi ancak MÖ 1. yüzyılda gerçekleşti (bu yazıların dili Pali idi). Bu yazılar, Theravada Budacılığı olarak bilinen şeyi oluşturmaktadır ve Buda'nın özgün öğretilerini en saf biçimde temsil ettikleri iddiasındadır. Buda, öğretilerini Dört Soylu Hakikat adını verdiği reçetede özetler. Bu hakikatler şunlardır: Birincisi, bu yaşam doğası gereği doyurucu değildir; kaçınılmaz acılarla dolu bir yüktür. İkincisi, esasında bu acıya, bizim bitmeyen isteklerimiz, özlemlerimiz, tamahkârlığımız neden olmaktadır. Üçüncüsü, arzulamayı ve istemeyi bırakarak bu acıya bir son vermek mümkündür. Dördüncüsü, Buda'nın Soylu Sekiz Katlı Yol diye açıkladığı şeyle istek ya da arzu duymaya son verilebilir.

Buda, insanların bir dizi hayat yaşadığına inanmakla birlikte, ruhlarının ölümsüz olduğuna inanmıyordu. Tersine, hayatı doğası gereği doyumsuz ve bir yük olarak kabul ettiğinden, kişilerin hedefleyebilecekleri en yüksek durumun, yeniden bu hayata gelme gereğinden kurtulmaları olduğunu düşünüyordu. Bu durum nirvana olarak bilinir: Sonul içgörü ve saadet durumudur ve onunla varoluştaki ayrılık son bulur.

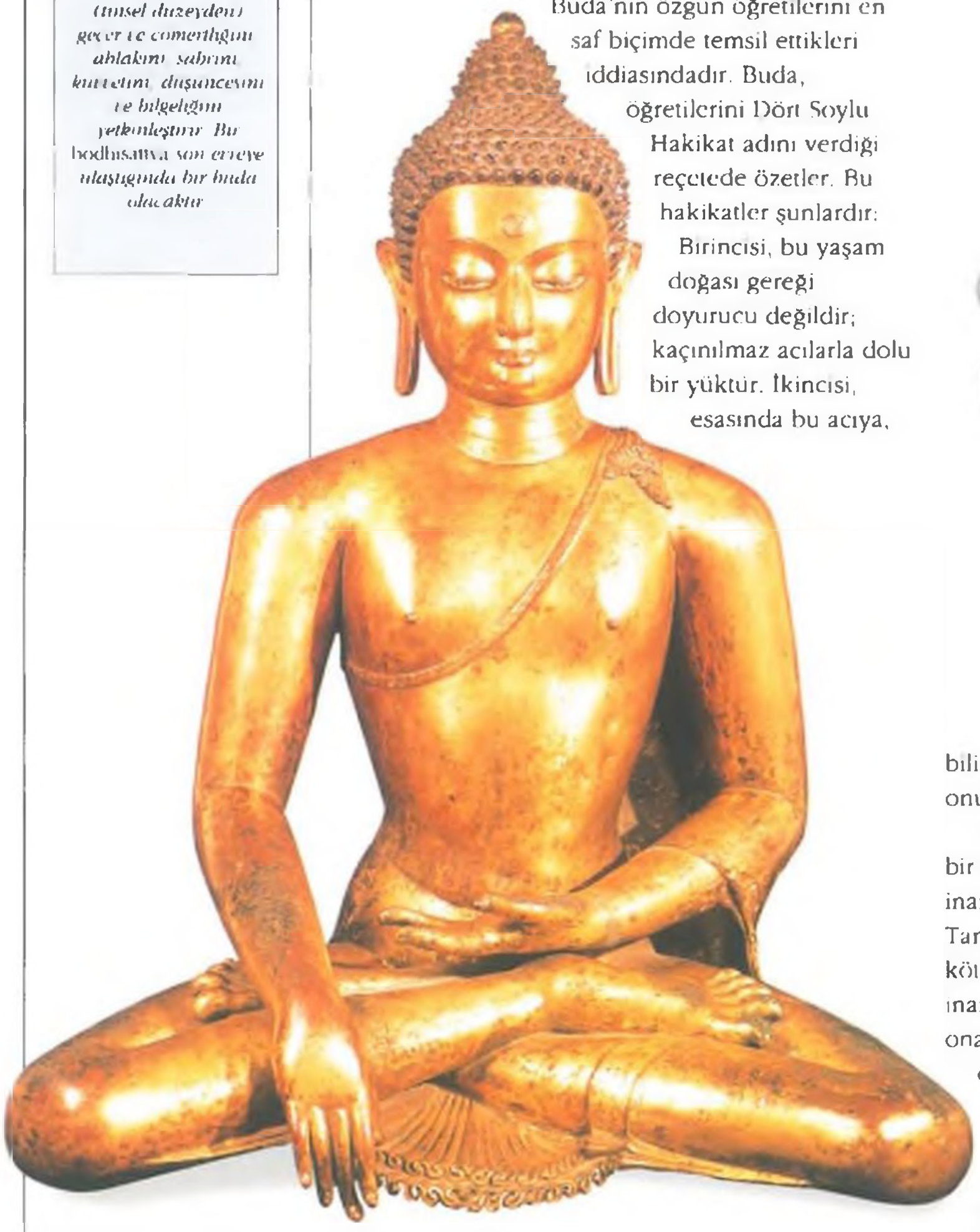
> "MUTLU İNSAN, BENLİĞİNİN ÜSTESİNDEN GELMİŞ... HUZURA ERMİŞ... HAKİKATİ BULMUŞ OLAN İNSANDIR"
>
> GAUTAMA BUDA

Buda, daimi bir kozmik benliğin varlığına, daimi bir insan benliğinin varlığından daha fazla inanmıyordu. Başka bir deyişle, yaratıcı bir Tanrı'nın varlığına inanmıyordu. Her yerde kötülüğün ve acının hüküm sürmesi, böyle bir inancın önünde aşılmaz bir engel gibi görünüyordu ona. Mekânın ve zamanın genişlemesinin bir sınırı olup olmadığı gibi, doğası gereği yanıtlanamaz olarak gördüğü evrenle ilgili başka temel sorular da vardı. Bu soruları doğaları gereği yanıtlanamaz gördüğünden, tilmizlerini bu sorulara saplanıp kalmamaları için uyardı.

Burada anılan bütün Budacılık ve Hinduluk öğretileri, bu dinlerin merkezini oluşturan öğretiler arasında yer aldığı gibi, bunların aynı zamanda

BODHISATTVALAR

Nirvana'ya ulaşmak isteyen başkalarına yardım etmek için yeniden doğuş döngüsünü sürdürmek isteyen gelişkin insani varlığa bodhisattva *denir. Bir* bodhisattva*'nın kariyeri, 3, 7 ya da 33 vekil sürer. Bu sürede 10 evreden (insani düzeyden) geçer ve cömertliğini, ahlakını, sabrını, kuvvetini, düşüncesini ve bilgeliğini yetkinleştirir. Bir* bodhisattva *son evreye ulaştığında bir buda olacaktır.*

BUDA

Budacılık, tarihsel olarak Siddhartha Gautama adında bir adamın "aydınlığa", yani insanları yeniden doğuş döngüsünden kurtaran sonul hakikate ulaştığı MÖ 6. ya da 5. yüzyılda, Kuzey Hindistan'da başladı. Bu Nepal Budası, yaldızlı bakırdan yapılmıştır.

Kantçı-Schopenhauercu felsefede de apaçık karşılıkları bulunmaktadır. Kant'ın *Saf Aklın Eleştirisi*'nde başlangıç noktası, zamanla ve mekânla ilgili çatışkılardır. Kant'ın iddiası şudur: Bu çatışkılar yalnızca aklın kullanılmasıyla çözülemez. Gerek Kant gerekse Schopenhauer, deneysel dünyayı, deneyimde bulunan öznenin oluşumuna etkin biçimde girdiği, dolayısıyla bu biçimiyle deneyimden bağımsız olarak var olmayan bir şey olarak kabul etmektedirler. Böyle bir varlığın, doğası gereği, bizden daha az kalıcı olması gerekir, ya da bu iki filozof buna inanıyordu.

ORTAK İNANÇLAR

Aynı zamanda her iki filozof da kalıcı gerçekliğin, "gerçek" gerçekliğin, görünümler dünyasının ardında bulunduğuna, fakat bizim ona ulaşamayacağımıza inanıyordu. Schopenhauer (Kant'dan farklı olarak, ama Hindularla birlikte), "gerçek" dünyanın bir ve farklılaşmamış olması gerektiğine inanıyordu. Budacılar gibi, yaşamın acılarla dolu olduğuna, bu acının bir türlü tatmin edilemeyen irademizden kaynaklandığına ve bu acıdan kaçış yolunun, arzularımızı inkâr etmek, istemekten vazgeçmekten geçtiğine inanıyordu. Yine Budacılar gibi, kalıcı benliklerimiz olmadığına inanıyor, kişi olarak bir Tanrı'nın var olduğuna inanmıyordu.

Tanrı'nın varlığına ve ruhun ölümsüzlüğüne bu inanç yokluğu, pek çok yorumcunun Budacılığın bir din değil, tanrıtanımaz ya da bilinemezci bir dünya görüşü olduğunu ileri sürmelerine yol açtı. Bu ışık altında bakıldığında, Budacılık az çok bir felsefe, Batı'nın Kantçı-Schopenhauercu felsefesiyle çok sayıda önemli öğretiyi paylaşan bir felsefe olarak görülebilir. Ancak, öyle bile olsa bu iki düşünce dizisi arasında köklü bir fark vardır ve bu farkın içerimleri çok derinlere gitmektedir.

BUDACI EVRENBİLİM

19. ya da 20. yüzyıla ait bu tapınak halısında Yama (Ölülerin Efendisi) Hayat Çarkı'nı çevirir. Bu halılar (thang-kas), meditasyonda canlandırma aracı olarak kullanılır. Hayat Çarkı'nda, içinde varlıkların yeniden doğabilecekleri altı var oluş evresi bulunmaktadır. Tam ortada, insanlığın başlıca üç kusuru simgelenmektedir. Domuz (hırs), yılan (nefret) ve horoz (hile).

BİR DİZİ HAYAT

Hem Hindular hem de Budacılar, sadece bir değil, bir dizi hayat yaşadığımıza inanırlar. Bu yüzden bütün felsefi öğretileri, mutlaka tek tek bireylerin deneyimlerini nitelemesi gerekmeyen, bir dizi hayat için geçerli ya da birkaç hayat zarfında sonuçlanan öğretiler olarak anlaşılmalıdır. Çoğu Batılının gözünde bu, dinsel niteliği belirleyen bir farktır; çünkü, birden fazla hayata inanmak, gerçekliğin oluş tarzıyla ilgili bir inançtır. Ne var ki bunu destekleyecek deneysel kanıtlar yoktur. Dolayısıyla,

"İnsan ancak kurtuluşa erdiğinde Güzelliğin gerçekten ne olduğunu bilir"

GAUTAMA BUDA

SUTRALAR ÇAĞI

Sutralar çağı boyunca (MÖ yaklaşık 400-MS 500) kısa deyişlerin (sutra) kolayca anımsanabilecek biçimde düzenlenmesi sayesinde felsefi düşünce daha örgütlü hale geldi. Bu dönemde, akıl yürütmenin uygun mantıksal kurallarını koyan Nyaya okuluyla ruhsal-fiziksel yetkinleşmeyle aydınlanmayı savunan Yoga okulunun da aralarında bulunduğu altı düşünce okulu ortaya çıktı

BİR TİBET MEZARLIĞI

Cesedin akbabalara bırakıldığı geleneksel bir semavi bir definden sonra, taşlara hatırlatıcı dualar kazınır; ayrıca, insanlar rüzgârla birlikte uçup gideceğine inanarak üzerinde duaların bulunduğu bez parçalarına dertlerini yazarlar. Hindistan ve Çin halk geleneğinden kaynaklanan bu uygulama Tibetli Budistler arasında yayılmıştır

çoğu Batılıya bu destekten yoksun bir iman görüntüsü vermektedir; bu da Budacılığın onlara, Tanrı'ya ya da ruha inanmamasına karşın, tartışmasız bir din gibi görünmesini sağlamaktadır.

Kuşkusuz Batı'da da insanların bir dizi hayat yaşadıklarına inanan büyük filozoflar oldu. Pythagoras ve Platon bunun en bilinen örnekleridir. Platon örneğinde bu inanç, onun bilgi kuramında önemli bir rol oynadı. Fakat, Batılı filozoflar arasında bu açıdan Platon'u izleyen kayda değer biri olmadı (öğrencisi Aristoteles bile bu düşünceye itibar etmedi). Schopenhauer ise bu düşünceyle kararsız bir tavırla biraz oynadı, ama asla üzerine atlamadı; en fazla çelişkili şeyler söyledi. Onun dışında, eski dünyadan beri, akla yatkın biçimde bile olsa bu düşünceye inandığı söylenebilecek hiçbir ünlü Batılı filozof çıkmadı.

Bütün bu değerlendirmelerden dolayı "Doğu felsefesi hangi ölçüde Batı felsefesini etkilemiştir?" diye bir soru sorulacak olursa, yanıt, Batı felsefesinin gelişmesinin ilk evrelerinde böyle bir etkilemenin olduğunun söylenip söylenememesine göre ya "çok az" ya da "hiç" olmak durumundadır. *Upanishadlar*, Batı felsefesinin doğuşundan çok önce yazılmıştır. Eski Yunan felsefesinin oluştuğu yüzyıllarda Hinduluk ve Budacılık düşünsel açıdan canlıydı ve Asya'nın büyük bölümüne yayılmaktaydı. Böyle bir durumda, uzun zaman, ilk Yunan felsefesinin –hatta ilk Hıristiyanlığın da– gelişimi üzerinde Ortadoğu'nun doğusundan gelen etkilerin kendisini hissettirmesinin kaçınılmaz olduğunu apaçık bir gerçek olarak gören âlimler oldu. Bu etkinin olası alıcıları olmak bakımından Pythagoras ile Platon en göze çarpan adaylardır. Fakat bu etkiyi ayrıntılı biçimde belirlemek ve ortaya koymak, doğası gereği zor bir iştir. Hal böyleyken, belli bir etkinin var olmuş olabileceği çok mümkün olmakla birlikte, hiçbir zaman kanıtlanamamıştır.

HİNDU TANRILARI

Her bir zaman döngüsünün başında evreni yaratan Brahma, evreni koruyan Vişnu ve evreni yok eden Şiva, başlıca üç Hindu tanrısıdır. Vişnu'ya İşvara (yüce varlık) olarak inananlar, Vaishnavite olarak bilinirler ve pek çok tapınağın duvarlarında oyulmuş halde tanrı görüntüleri bulunur. Vişnu'nun koruyucu ve esirgeyici güçleri, *avatar* olarak bilinen on dünyevi enkarnasyonda temsil edilir. Yukarıdaki şekilde, boğa Nandi'nin üstüne binmiş yok edici Şiva görülmektedir

YAKINLAŞMA

Platon'dan sonra Batı düşüncesi, uzun zaman –önce Yunan düşüncesinin kendisi, sonra Hıristiyanlık, daha sonra modern bilimin doğuşu gibi– Batı geleneğine içkin düşünsel dürtülerle yol aldı. Bu çok uzun dönem boyunca dışarıdan gelen tek önemli ürün Arap dünyasına aitti ve ortaçağda ortaya çıktı (s. 54). Platonculuğun Yeni Platonculukla neticelenmesinden sonra, Batı felsefesinin ana akımı temel konularda bir kez daha doğu felsefesine ancak Kant'ta yaklaşacaktı. Öte yandan, Kant'ın kendisinin bunun farkında olmadığı

> "ÇÜNKÜ DOĞANLAR İÇİN ÖLÜM VE ÖLÜLER İÇİN DOĞUŞ KESİNDİR"
>
> *BHAGAVAD GITA*

kesindir. Çünkü, temel Hindu ve Budacı metinlerin Avrupa dillerindeki çevirilerinin ciddi sayılarda piyasaya çıkmaya başlaması Kant'ın ölümünden hemen sonraki yıllara rastlamaktadır.

Hatta o zamanlar bile bu çeviriler özgün metinden yapılmamıştı. Örneğin, Schopenhauer'un her akşam yatmadan önce karıştırdığı *Upanishadlar*ın baskısı, özgün metnin Acemce çevirisinden yapılma Latince bir çeviriydi. Çünkü o dönemde Avrupa'da Sanskritçe ya da Pali dili bilen çok az bilgin vardı. Herhalükârda, ikinci, üçüncü dilden yapılan bu çeviriler, sanıldığı kadar garip ya da nadir olmayabiliyordu: 19. yüzyılın sonlarında İbsen'in oyunlarının Londra'daki ilk gösterimleri, oyunların özgün dili olan Norveççeden yapılma Almanca çevirilerin İngilizce çevirileriydi.

Demek ki, Platon'dan sonra, Hinduluktan ya da Budacılıktan önemli oranda etkilendiği soylenebilecek tek büyük Batılı filozof Schopenhauer'dur. Schopenhauer'un kendisinin bu konuda çelişkili ifadelerde bulunması manidardır. Genellikle, kendi düşüncelerini Hinduluğu ve Budacılığı keşfetmeden önce Kant'ın felsefesine dayanarak geliştirdiğini iddia eder; fakat bir keresinde, eserlerinin, ancak Platon, Kant ve *Upanishadlar* bir araya geldiğinde mümkün olabildiğini söylemişti. Kant'tan temel konularda farklılığını belirttiğinde, bu genellikle Budacılığın yönüyle ilgiliydi. Schopenhauer'un felsefesini, Batı felsefesinin ana akımının sözlüğünde ifadesini bulan Budacılıkla Kantçılığın az çok birleşimi olarak görmek mümkündür. Bu ışık altında bakan birine, Doğu felsefesi Kantçı devrime kadar Batı felsefesinden metafizik açıdan daha derin ve felsefi açıdan daha gelişmiş, fakat Batı felsefesinin metafizik alanında doğuyu yakaladığı bu noktada Kant'ta üstünlüğünü yitirmiş görünecektir. O dönemde Batı felsefesi, arkasındaki daha sıkı mantıksal kesinlik geleneğinin ve hem matematikleşmiş fizikle hem de (ilk kez Schopenhauer'la) sanatla bir ortak yaşam ilişkisinin de yardımıyla dinden bağımsızlaşarak muazzam bir üstünlük kurdu.

BATIDAN DOĞUYA

O sıralarda Batı felsefesine girmeye başlayan bazı başka önemli gelişmeler –örneğin bilginin edinilmesinde akılla deneyin oynadığı roller arasında ve olumsal olanla zorunlu olan hakikatler arasında ayrım yapılması gibi– Doğu'da hiçbir zaman ortaya çıkmadı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren Doğu'yla Batı arasındaki öğrenme süreci,

UPANISHADLAR

Vedalar *(bilgi) adı verilen Hinduluğun kutsal yazıları MÖ 1500-700 arasında yazıldı. MÖ 800-300 arasında yazılan* Upanishadlar*da bu yazılarda öğretilenlerin içeriği özetlenmektedir.* Upanishadlar*da atman in (kişisel ruh) ve Brahman ın (Evrensel ruh) doğasıyla ilgili bir tartışma bulunmaktadır. Özdeşlik arayışı hiçbir zaman bitmez ve tekil olan her şey atman iken (aslında atman Brahman dır) bütün gerçeklik Brahman dır.*

MYTHOLOGICAL LEXICON

Klasik Hindu ve Budacı kutsal metinlerin Almanca çevirilerinin yayımlanmaya başlaması 19. yüzyılın başlarını buldu. Friedrich Maje'in *Mythological Lexicon*'u 1804'te yayımlandı.

ARJUNA VE KRİŞNA

Bhagavad Gita ("Tanrı'nın Neşidesi"), Vişnu'nun bir avatar'ı (dışavurumu) olan Krişna ile Arjuna arasındaki dini ve felsefi diyaloguyla ünlüdür. İki savaşçı hızıbın konu edildiği bu dramada, Arjuna, savaşa girerken ahlaki konumuyla ilgili kuşkularla kıvranmaktadır. Arjuna'nın savaş arabasının sürücüsü, dostu ve danışmanı Krişna ona yol gösterir.

BHAGAVAD GITA

Mahabharata *destanı içinde bulunan* Bhagavad Gita *beni Vedaların hem de Upanishadların felsefi düşüncelerini birleştirir. Bütün Hinduların saygı gösterdiği bu kısa metin en itibarlı Hint dini metinlerinden biridir ve Hindu inancının merkezinde yer alır. Burada o zamandan beri Hinduluğun yönetici gücü olan ibadete yeni bir bağlamda bulunulmaktadır.*

diğer pek çok alanda olduğu gibi felsefede de Doğu'nun Batı'dan ögrenmesi biçimini almıştır. Tabii bu surecin, düşünsel saygınlıkla olduğu kadar siyasi güçle de bir ilgisi vardı.

DÜŞÜNCELERDE EMPERYALİZM

19. yüzyıl boyunca ve 20. yüzyılın ilk yarısında bütün Hindistan alt kıtası Britanya tarafından yönetilmekteydi. Britanya ile diğer emperyalist Batılı güçler –Amerikalılar Fransızlar ve Almanlar–, Asya'nın başka bölgelerinde de saldırgan faaliyetlerde bulunuyorlardı. Bu surecin kaçınılmaz sonuçlarından biri, Batı kültürünün ve fikirlerinin genel olarak Doğu'da yarattığı (pek çok açıdan bugün de devam eden) muazzam etkiydi. Hindistan'da bütün eğitimli sınıf üyeleri İngilizce konuşur hale geldi ve İngilizce, Hindistan'ın bütün düşünsel yaşamını kaplayan ortak kültür dili oldu. 19. yüzyılın sonunda Hindistan'da ilk İngilizvari üniversiteler kuruldu. Bu üniversitelerde eğitim dili İngilizce olduğu gibi, mufredatları açısından da İngiltere'yi örnek almışlardı. Bu durum felsefe için de geçerliydi. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Hintli üniversite öğrencilerinin büyük bölümü, Jeremy Bentham ile John Stuart Mill'in (s. 182-85) faydacı felsefelerini öğreniyordu. O sırada İngiltere'de en moda felsefe bir tür Hegelcilikti; fakat, moda söz konusu olduğunda sömürgelerin ana ülkenin bir ya da iki kuşak gerisinden gelmesi adettendi. Kant, Schopenhauer ve Hegel, Hindistan'da bu sıralarda bilinmeye başlanmakla birlikte, en parlak dönemlerini 20. yüzyılın ilk yıllarında yaşayacaklardı. 20. yüzyılın başında Hindistan

> "ZAFER NEFRET TOHUMLARI EKER, ÇÜNKÜ FETHEDİLENLER MUTSUZDUR"
>
> GAUTAMA BUDA

SUN YAT-SEN
Çin Ulusal Partisi'nin onderi Sun Yat-sen (1866-1925), Ch'ing hanedanının devrilmesinde onde gelen bir rol oynadı ve Çin Cumhuriyeti'nin ilk taşralı başkanı oldu. Siyasi öğretileri Üç Halk Ilkesi'nde ozetini bulmaktadır. Milliyetçilik, demokrasi ve toprak eşitliği.

LORD CURZON
1898'de George Nathaniel Curzon (1859-1925), Hindistan'ın o zamana kadarki en genç valisi oldu. Hindistan'daki ilk yıllarında Bengal'in ayrılması da dahil pek çok reform gerçekleştirdi. Lord Kitchener'ı Hindistan ordusunun başına getirmesi korkunç bir kişilik çatışmasına yol açtı ve İngiliz hükumeti çıkan bunalımı Curzon'ın istifa etmesi yoluyla çözümledi.

HİNDİSTAN'DAKİ İNGİLİZLER

1857-58 Hint isyanının ardından eski Doğu Hindistan Şirketi tasfiye edildi ve İngiliz hükumeti Hindistan'ın kontrolünü eline aldı. 1899-1905 arasında Lord Curzon (ortada) genel vali olarak Hindistan'a hükmetti. Bu, Hindistan hukumeti eliyle yetkinin tamamen imparatorluğun elinde merkezileştiği bir dönemdi.

üniversitelerinde mezuniyet sonrası felsefe eğitimi başladı.

Daha gelişkin bir öğretim düzeyiyle, Oxford ve Cambridge'teki gelişmeleri yakalama girişiminin bu bileşimi, Hindistan'daki Alman felsefesi eğitiminde büyük bir atılımın yaşanmasına neden oldu. En çok işlenen Batılı filozoflar Kant ve Hegel'di. Hintli bilginler, onların felsefesiyle belli başlı Hint dinleri arasındaki büyük benzerlikleri hemen fark ettiler. Böylelikle Hindistan'da Post-Kantçı bir felsefi yaklaşım gelişti ve o zamandan beri referans çerçevesi Batı düşüncesi olduğu kadar Doğu düşüncesi de olan bilginler tarafından incelendi ve öğretildi.

HİNDİSTAN'DA FELSEFE ÖĞRENCİLERİ
Bu fotoğrafta, 1947'de Baroda Devlet Üniversitesi'nde karma eğitim yapılan bir felsefe sınıfı görülmektedir. Batı felsefesi eğitimi Hindistan'da 20. yüzyıl başında ciddi şekilde yapılmaya başlandı.

BATILI DÜŞÜNCELER İKTİDARDA

Fakat, Marksizmle birlikte Batı'nın Doğu düşüncesi üzerinde gerçekten apokaliptik bir etkisi oldu. Eğer felsefi türdeki düşünceyi siyasal yaşamdan ve devlet yönetiminden, bilimden, teknolojiden, ticaretten ve savaştan ayırırsak, Batı Doğu üzerindeki en büyük (Hıristiyanlıktan bile büyük) etkiyi Marksizmle yarattı. Yine, belirleyici nedensel etmenler siyasaldı, her şeyden önce de toplumu Karl Marx'ın düşüncelerine göre dönüştürmeyi amaçlayan 1917 Rus Devrimi idi. Bu devrimin önderleri, o sırada Rus devriminin bir dünya devriminin öncü kolu olduğuna inanıyorlardı. Aynı zamanda da komşu ülkelerin, kendi durumlarını sağlamlaştırmalarından çok daha hızlı bir biçimde komünist yönetime geçeceklerine inanıyorlardı. Böylece, devrim henüz Rusya'da devam ederken, Rusya'daki Marksist önderler komünist hareketi komşu Asya ülkelerine, özellikle Çin'e yaymaya başladılar.

1921'de, hem Çin imparatorlarına hem de Japon istilacılara karşı parlamenter muhalefetin önderi olan Sun Yat-sen'e, partisini Komintang'a, Komünist Parti'nin çizgisine göre yeniden düzenlemesi için büyük miktarlarda para desteğinde bulundular. Fakat aynı yıl bağımsız bir Çin Komünist Partisi'nin kurulmasını da teşvik ettiler. Gerek Sun Yat-sen'in partisi gerekse Çin Komünist Partisi Çin'de yönetime geldi. Sonunda 1949'da yönetime gelen Komünistler günümüze kadar iktidarda kaldılar. Başka Marksist partiler, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Asya'nın çeşitli bölgelerinde silahlı ayaklanmalara önderlik etti ve Kuzey Kore, Vietnam, Kamboçya gibi bazı ülkelerde iktidara geldiler. Bu kitabın yazıldığı sıralarda Asya, Komünist Parti'nin büyük ölçekte varlığını sürdürdüğü geriye kalan tek kıtadır ve yaklaşık bir buçuk milyar insanın yaşamına hükmetmektedir.

MARX'IN DÜŞÜNCELERİ ÇİN'DE HÂLÂ HÜKÜM SÜRÜYOR

Bu, tek başına devasa bir görüngüdür. Marksizmin etkisinin hissedildiği her yerde geleneksel düşünce kalıpları ve adetler, özellikle ilk ve daha idealist evrelerde kaçınılmaz olarak sorgulandı. Bu, saf düşünsel düzeyde, tek başına, Batı ve Doğu düşünceleri arasında çapraz döllenmenin en büyük örneğidir. Marksizmin düşünsel içeriğinin geçerliliğine duyulan inanç, Marksist partilerin kendilerinde bile son yıllarda tavsamakla birlikte, Marksist partiler iktidarı aldıkları yerlerde yönetmeye ve Marx'ın düşüncelerine sahte bağlılık göstermeye devam etmektedirler. Bir Avrupalı düşünürün Asya'da böylesi etkili olması şaşırtıcı bir olgudur.

MAO ZEDUNG

Çin Komünist Partisi'nin baş devrimci düşmanı olan Mao Zedung (1893-1976) köylüye dayanan bir devrimi kullanarak komünizmi Çin'in koşullarına uydurmaya çalıştı. Mao, yeniden eğitime ve ıslaha dayanan bir komünist felsefe yaratmaya koyuldu. Sürekli devrim gereğinin dile getirildiği küçük Kızıl Kitap'ı 1949-1976 arasında Halk Cumhuriyeti'ni kasıp kavurdu. Çin Komünizmi'ni sağlaştırma amacıyla 1960'ların ortalarında bürokrasiye ve aydınlara karşı bir Kültür Devrimi yürütüldü.

ÇIN'DE DEVRİM
Yıllar süren iç savaştan sonra Mao'nun komünistleri Çan Kay-Şek'in milliyetçi rejimini yendiler ve 1 Ekim 1949'da Pekin'de Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Yukarıdaki fotoğrafta, 1948'de Şanghay sokaklarını dolduran aç isyancılar görülüyor.

JENA ÜNİVERSİTESİ
Doğu Almanya'da bulunan Jena Üniversitesi 1548'te bir akademi olarak kuruldu ve 1577'de üniversite statüsüne yükseltildi. Belki de en parlak dönemini, Fichte, Hegel, Schelling, Schlegel ve Schiller gibi yazarların öğretim kadrosunu oluşturduğu 1787-1806 arasında yaşadı.

FICHTE

SU KATILMADIK BİR İDEALİST

Fichte, insanın bilgisini deneysel gerçeklikten türetmek şöyle dursun, tam tersini, yani deneysel dünyanın bilen aklın bir yaratımı olduğunu savundu.

JOHANN GOTTLIEB FICHTE
Bir dokumacının oğlu olan Fichte, Alman Romantizmi'nin ilk yükselen dalgasıyla tanışacağı Leipzig ve Jena üniversitelerinde eğitim gördü ve Kant'ın etik kavramlarına dayanan mutlak idealist bir felsefe formüle etti.

"Yaşayan bir bakışım ben"

JOHANN GOTTLIEB FICHTE

JOHANN GOTTLIEB FICHTE (1762–1814), taşra Almanyası'nın mütevazı şartlarında doğdu. Küçük bir çocukken kaz güderdi. Bir pazar günü vaazı kaçıran bölgenin soylularından biri, küçük Fichte'den vaazı az çok kelimesi kelimesine tekrarlamasını istedi. Fichte de bunu yaptı. Bundan etkilenen soylu beyfendi, Fichte'yi kanatları altına aldı ve önce Lutherci bir papazdan özel olarak, sonra (ileride ünlü Jena üniversitesi olacak) ünlü Pforta'da iyi bir eğitim almasını sağladı. Üniversite eğitimini bitirdikten sonra Fichte, velinimeti ölünce büyük yoksulluk çekti. İlk felsefi eseri olan *Kritik aller Offenbarung*'u *(Bütün Vahiyleri Eleştirme Denemesi)* 1792'de isimsiz olarak yayımlandı. Kitabı okuyanlar Kant'ın dördüncü *Eleştiri*'si olduğunu sandılar (anlaşıldığı kadarıyla büyük sitayişle karşılanmıştı). Fichte'nin de böyle bir şeyi isteyip istemediği konusunda farklı görüşler vardır. Her neyse, bu kitap Fichte'nin tanınmasını sağladı ve 1794'te Jena Üniversitesinde Felsefe Profesörü oldu. Daha sonra (Goethe gibi) dostu olacak Tarih Profesörü şair Schiller de meslektaşları arasındaydı.

Fichte parlak bir konferansçıydı. Önce bu alanda büyük başarı sağladı. Kişiliği yüzünden başı hep derde girdi; haşin ve dik başlı biri, sert bir öğretmen ve zorlu bir meslektaştı. Zamanla çevresindeki herkesi kendinden uzaklaştırdı. Fichte'nin meslek yaşamı, çekişmeler ve istifalarla dolu yamalı bir bohça gibiydi. Yazılarının çoğu son derece çapraşıktı. Fakat, hayatını üniversite dışında serbest yazar olarak kazanmak zorunda kalacağını fark ettiği noktada, sıradan okur için *Die Bestimmung des Menschen* (İnsanı Belirleyen Nitelikler, 1800) adında kısa, açık ve çekici bir kitap yazdı. Bu kitap, Fichte'nin felsefesine en iyi giriş olma niteliğini sürdürmektedir. Fichte, 52 yaşındayken, bir hemşire olan karısından kaptığı tifüsten öldü.

BİLİMSEL YASALARA KARŞI DENEYSEL GÖZLEMLER
Fichte, bilimsel yasaların deneysel gözlemlerden çıkartılamayacağını Kant'tan öğrendi. Ancak, Newton fiziğinin bütün zamanlar için doğru olduğu inancına dayanarak, deneysel gözlemlerin bilimsel yasalardan çıkartılabileceğini düşündü.

OLMAK EYLEMEKTİR

Fichte, Kant'dan şunu öğrenmişti (Kant da bunu Hume'dan öğrenmişti): Bu dünyayla ilgili bilimsel bilgilerimiz, gözlem ve mantığın bileşimiyle açıklanamaz. Bir dizi gözlemden bir bilimsel yasa mantıksal olarak çıkartılamaz. Yine de, ters yönde

işleyen tümdengelimsel bir mantıksal ilişkinin varlığı Fichte'nin dikkatini çekti: Her ne kadar bilimsel yasalar deneysel gözlemlerden türetilemezse de, deneysel gözlemler bilimsel yasalardan çıkartılabilirdi. Newton'dan sonra herkes gibi Fichte de klasik fiziğin yasalarının tamamen nesnel ve bütün zamanlar için doğru olduğuna inanıyordu. Belli bir yasa verildiğinde, bu yasadan mutlak mantıksal zorunlulukla, deneysel dünyadaki belli olayların öyle ya da böyle olmaları gerektiği sonucu çıkarılmalıdır; nitekim bilimsel yasanın söz ettiği olaylar kaçınılmaz olarak öyledir. Bu başlangıç noktasından Fichte, evrenin öznenin bir yaratısı olduğu; içimizde düzenli bir evren kavramı taşıdığımız ve evrenin bundan mantıksal zorunlulukla çıktığı öğretisini geliştirdi.

Başka iki önemli öğreti de Fichte'nin öğretisini destekliyordu. Fichte, insanın kendisinin bir bilgi nesnesi olamayacağı biçimindeki Hume'un savını kabul etmekle birlikte, yine de bilen özneler olarak değil, ahlaki özneler olarak kendi benliğimizin varlığına dair dolaysız bir deneyime sahip olduğumuzu iddia etti. Bizler eyleriz ve bunu yaparken seçimlerde bulunur, kararlar veririz; bunları yaparken (deneysel dünyadaki nesneler olarak değil, ahlaki failler olarak) kendi varlığımıza dair dolaysız bir deneyimimiz vardır. Eylemlerimizin ahlaki sorumluluğunu taşıdığımızı bildiğimizden, benliklerimizin zamanla kaim olduğunu biliriz.

AHLAK, SONUL GERÇEKLİKTİR

Fichte, bütün gerçekliğin ilk ve temel doğasının ahlaki nitelikten oluştuğuna inanıyordu. Buna uygun olarak, insanların ilk ve temel doğasının, deneyimde bulunan bilinçli varlıklar, dolayısıyla "bilen varlıklar" olmalarında değil, bilinçli failler, dolayısıyla "ahlaki varlıklar" olmalarında yattığına inanıyordu. İnsani varoluşun temel oluşturucu öğesi, bilen akıl değil, ahlaki iradedir.

Fakat, ahlaki bir fail olarak var olmam için, eylemem ve seçimler yapabilmem gerekir. Bunun benim için olanaklı olması için, benim dışımda var olan, bir anlamda bana karşı çıkan, fakat yine de benim etkin olduğum ve varlığımı onun üzerinden hissedebileceğim bir gerçeklik alanının bulunması gerekir. Bu, deneysel dünyadır; temelde gerçekliğin doğası gereği ahlaki olması da, deneysel dünyanın ahlaki etmenlerin bir yaratımı olmasını olanaklı kılar (daha doğrusu, son kertede başka bir şey olmasını olanaksız kılacaktır). Böylece, "isteyen kendi" olan benlik,

> "KİŞİNİN HANGİ TÜR FELSEFEYİ SEÇECEĞİ, NASIL BİR KİŞİ OLDUĞUNA BAĞLIDIR"
>
> JOHANN GOTTLIEB FICHTE

bu "kendi"nin olası bilgisini edinebileceğimiz alan olan deneysel dünyayı yaratır.

Bu felsefe, bazı insanlar üzerinde her zaman yarı dinsel bir çekim gücüne sahip olmuştur. Bazıları onu Tanrı inancıyla birleştirmiş, bazıları da onda Tanrı'ya inanmadan su katılmadık ahlaki idealistler olmanın bir yolunu görmüşlerdir. İşin bu tarafı bir yana, Fichte, bilimsel bilgiyi insanın özgür bir yaratımı olarak açıklayan ilk filozoftu. Bilimin doğasıyla ilgili bu görüş, 20. yüzyıl sonlarında yaygın bir destek bulacaktır.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Bütün Vahiyleri Eleştirme Denemesi *(1792)*

Bilgini Belirleyen Nitelikler Üzerine Dersler *(1794)*

Bilim Öğretisinin İlkeleri Açısından Doğal Hukukun Temeli *(1796)*

Bilim Öğretisinin İlkeleri Açısından Ahlak Öğretisi Sistemi *(1798)*

İnsanı Belirleyen Nitelikler *(1800)*

Kutlu Yaşama Giden Yol ya da Aynı Zamanda Din Öğretisi *(1806)*

FICHTE ALMAN ULUSUNA SESLENİRKEN

Fichte, 1808'te, Berlin'de Alman Ulusuna Seslenişler *'iyle bir hatip olarak ün kazandı. Nutuklarında, birlik olamayıp Napoleon'un ordularına boyun eğdikleri için Almanya'yı azarlıyor, ulusal canlanma ve ilişkin pratik görüşler öne sürüyordu. Fichte, Alman milliyetçiliğinin kurucularından biri olarak anılmaktadır.*

ÖNEMLİ ESERLERİ

Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üzerine *(1795)*

Doğa Felsefesi Üzerine Düşünceler *(1797)*

Transandantal İdealizm Sistemi *(1800)*

İnsan Özgürlüğünün Özü Üzerine Felsefi Araştırmalar *(1809)*

"Anlaşılmazlık, bir filozofa yöneltilebilecek zayıf bir itirazdır"

FRIEDRICH SCHELLING

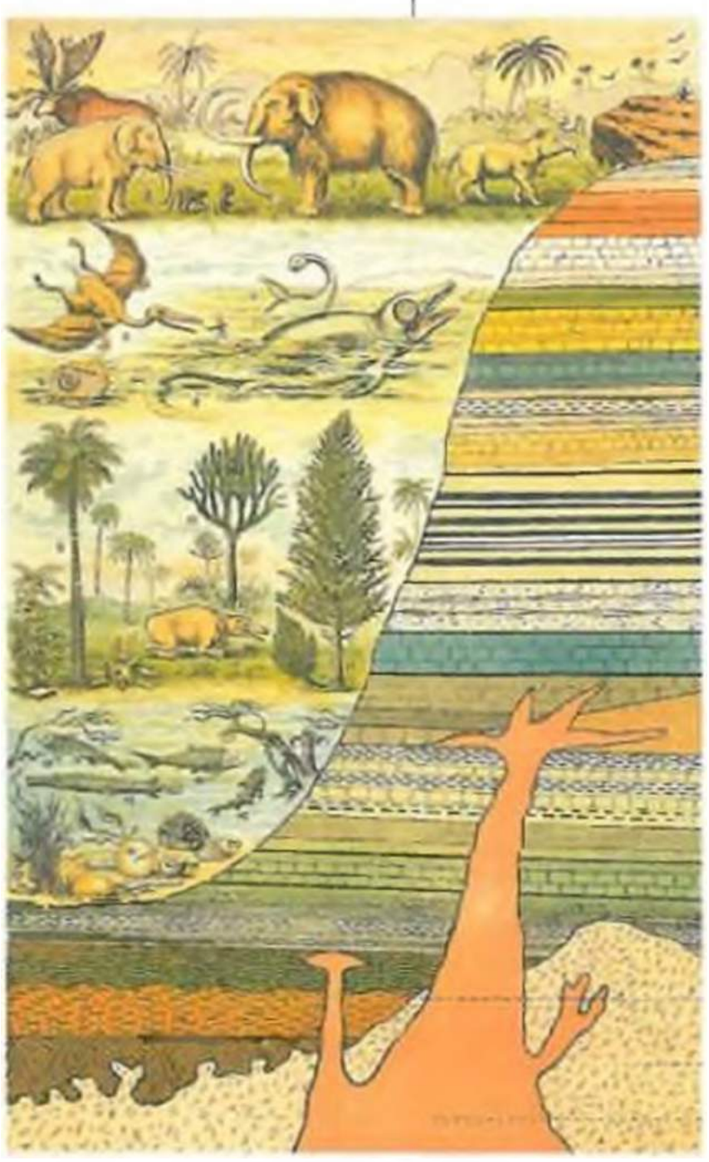
SCHELLING
DOĞANIN FİLOZOFU

İnsan doğanın bir parçasıdır. O nedenle, insanın yaratıcılığı Doğa'nın yaratıcılığının bir parçasıdır. Doğa, insanda kendi bilincine varır.

FRIEDRICH SCHELLING
Schelling'e göre bilinçlilik, yalnızca bilginin dolaysız nesnesidir ve zihin ancak sanatta kendisinin tam olarak ayırdına varabilir. Bu düşünceleriyle Schelling Romantik Hareket üzerinde önemli etkiler bırakmıştır.

FRIEDRICH SCHELLING (1775–1854), Almanya'da Lutherci bir papazın oğlu olarak doğdu. Doğumundan iki yıl sonra babası Doğu Dilleri profesörü oldu. Schelling, seçkin bir eğitim gördü. Daha çocukken bile akademik açıdan parlak biriydi. Gençliğinde, Kant'ın, Fichte'nin ve biraz da Spinoza'nın etkisiyle felsefeye ilgi duymaya başladı. 23 yaşında, daha sonraları Almanya'nın akademik merkezi olacak Jena'da felsefe profesörü oldu. Henüz gençken oldukça ün kazandı ve 31 yaşında adına bir "von" unvanı alarak Friedrich von Schelling oldu. Schelling tanınmış çoğu filozoftan farklı olarak tek bir düşünce yapısı kurmadı; hep başlangıca, temel konulara döndü. Bunun sonucunda, yıllar içinde farklı felsefeler denebilecek bir dizi düşünce ortaya koydu. Ancak, çeşitli nedenlerden dolayı 35 yaşındayken yazdıklarını yayımlamayı bıraktı. Yine de, uzun yıllar yazmaya ve ders vermeye devam etti ve Kant gibi o da yaklaşık 80 yaşında ölümünden kısa bir süre öncesine kadar yazmaktan vazgeçmedi.

DOĞA BİR SÜREÇTİR
1880'de yayımlanan bu resimde, yeryüzünde yaşamın evrimi ile kayaların oluşumu gösterilmektedir. Darwin'in evrim hakkında yazmaya başlamasından önce, Schelling, doğayı bir süreç olarak açıkladığı kendi Doğa Felsefesi'ni ortaya koydu.

MADDEDEN RUHA

Schelling'in çeşitli felsefeleri arasında en tanınmış ve etkili olanı Doğa Felsefesi olarak bilinir. Bu felsefe kısmen Fichte'ye karşı bir tepkiydi. Fichte, canlı bir benliğin ayrı yaratımı olarak cansız maddeden oluşan bir evren ortaya koymuştu. Schelling ise tersine bütün yaşamın bir zamanlar cansız maddenin oluşturduğu bir dünya olan Doğa'nın bir yaratısı olduğunu söyledi. Çizdiği manzarada Doğa durmadan evrilen total gerçeklikti. Başlangıçta cansız maddeden başka bir şey değildi. Fakat sonra içinde yaşam ortaya çıktı ve önce bitki, sonra hayvan, sonunda insan biçiminde gelişmeye başladı. Bu manzarada altı çizilecek birkaç nokta vardır. İlkin, Doğa bir birliktir. İkincisi, Doğa, bir durum değil, her zaman oluş halinde bir süreçtir. Üçüncüsü, insan, onun bütünleyici bir parçası olarak bu süreç içinde doğmuştur. Yaşam maddeden ayrı değildir; maddeye karşıt olan bir ilkenin ifadesidir: İkisi, tek bir sürecin farklı yönleri olarak birbirleriyle süreklilik arz eder. Dolayısıyla insan (Aydınlanma'nın görmek istediği gibi) sanki bir şekilde Doğa'ya karşıymış gibi, onun dışında var olmaz: Doğa'nın bir parçasıdır. İnsan, tinselleşmiş maddedir. Fakat, bunu demek, maddenin kendi başına potansiyel tin, örtük tin olduğu anlamına gelir. Schelling de işte böyle düşünüyordu.

Bütün bunlardan hareketle, Schelling, Doğa'nın, başka bir deyişle total gerçekliğin ancak süregelmekte olan gelişiminin aldığı yöne göre anlaşılabileceğine inanmaktaydı. Onun en müessir

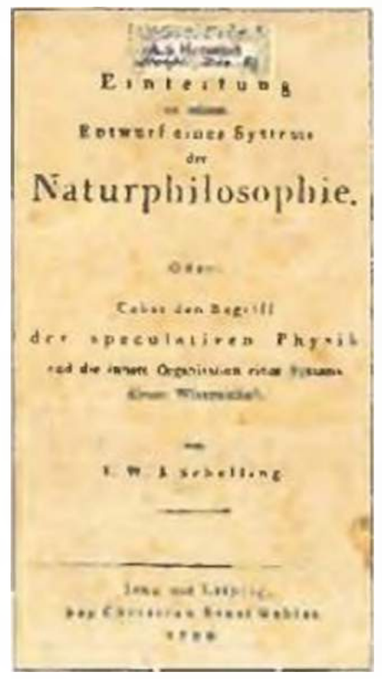
niteliği, uçarı yaratıcılığıdır. Her saniyede milyonlarca yeni canlı şey meydana gelir (Spinoza'nın *Natura naturans*, yani doğa doğayı yaratır dediği şey). Doğa'nın en yüksek yaratımı olan insanın kendisi de pek çok biçimlerde yaratıcı bir varlıktır. Bu biçimlerin tinsel açıdan en gelişkin ve önemli olanı yaratıcı sanatlardır. Ancak, insandaki bu yaratıcılıkla Doğa'daki yaratıcılık arasında yaşamsal bir farklılık vardır: İnsanda bu süreç kendisinin bilincine varır. En iyi sanat örneklerinde insan kendi varlığının derinliklerini keşfeder ve anlamlandırır. Fakat, insan Doğa'nın bütünleyici bir parçası olduğundan, bu, yaratıcı sanatta Doğa'nın kendi en derin bilincine varması anlamına gelir. Schelling'in düşüncesine göre bütün sürecin amacı budur: Hareket halindeki o engin Doğa görüngüsünün tümü, kendi bilincine doğru olan bir gelişmedir. Dolayısıyla gerçeklik, tam da varoluş nedenine sanatta kavuşur. Bu, yaratıcı sanatçının varoluşunun doruk noktasıdır: Bir şeyin var olma nedenini cisimleştirmek.

BİR ŞEY NEDEN VARDIR?

Schelling'le aynı dönemde ortaya çıkan Romantik Hareket en derin düşüncelerinden bazılarını, felsefi terimlerle ifade edilmiş haliyle Schelling'in yazılarında buldu: Doğa'nın önemi, insanın Doğa'yla birliği, sanatın yüceltilmesi ve büyük yaratıcı sanatçıların neredeyse tanrılaştırılması. Schelling'ın Almanyası'nda (Goethe'nin, besteci Weber'in ve şairler Hölderlin ile Novalis'in aralarında bulunduğu) önde gelen Romantik sanatçıların çoğu, Schelling'in kişisel dostuydu. Bütün bu nedenler birlikte düşünüldüğünde, bu sanatçılar Schelling'in Doğa Felsefesi'ni taşkın bir coşkuyla karşıladılar ve Schelling, deyim yerindeyse, Romantik Hareketin aile filozofu haline geldi. İngiltere'de Romantik şairler arasında önde gelen bir kuramcı olan Coleridge, yazılarında Schelling'in düşüncelerini işledi. Meslek yaşamının son demlerinde, Berlin'de (Marx'ın yoldaşı Friedrich Engels'in, anarşist Bakunin'in, büyük tarihçi Burckhardt'ın ve Danimarkalı filozof Kierkegaard'ın da aralarında bulunduğu) son derece seçkin bir dinleyici topluluğuna konferans verdiği sıralarda, "son ümitsiz soru" olarak tarif ettiği şu soruyu sordu: "Neden bir şey var da hiçlik yok?" Bu, Tanrı'ya inanmayan birinin son sorusu olarak düşünülebilir. Schelling o sırada yapmakta olduğu şeyi şu sözlerle açıkladı: Gençliğinde felsefe tarihinde yeni bir sayfa açmıştı; şimdi, olgunluk döneminde bu sayfayı çevirmek ve yeni bir sayfaya başlamak istiyordu. Berlin dersleri, 20. yüzyılın sonlarında bile hâlâ varoluşçu filozoflar tarafından önemli bir uyarıcı kaynak olarak görülmekteydi. "Neden bir şey var" sorusu, bugün din dışı filozofların çoğunu büyüleyen bir sorudur.

İNSANIN DOĞAYLA BİRLİĞİ
Schelling, insanın doğadan çıktığına ve doğada meydana gelen kesintisiz süreçlerin bir parçası olmaya devam ettiğini savundu. Samuel Palmer'ın (1805-81) Büyülü Elma Ağacı *adlı eserindeki kişi, etrafındaki hayvanlar ve ağaçlar kadar çevresiyle de uyumlu bir şekilde bütünleşmiş.*

DOĞA FELSEFESİ
Schelling, Jena Üniversitesi'nde profesorken kendi doğa felsefesini geliştirdiği çok sayıda kitap yazdı. Amacı, doğanın tine doğru etkin bir gelişme sergilediğini göstermekti. Bu, Romantiklerin çevresinde rağbet goren bir anlayıştı

"Mimarlık, dondurulmuş müziktir"

FRIEDRICH SCHELLING

SAMUEL TAYLOR COLERIDGE
İngiliz şair ve eleştirmen Samuel Taylor Coleridge (1772-1834), İngiliz Romantik Hareketi'nin kurucularından biriydi. Şiirleri arasında *Kubilay Han* ve *İhtiyar Denizcinin Türküsü* de bulunmaktadır. *Biographia Literaria*'da (1817) ve diğer yazılarında çağdaş Alman filozoflarının, özellikle Schelling'in düşüncelerini açımlamıştır.

TARIH FELSEFESI
Hegel, insan doğasına tarihsel terimlerin ışığında baktı. Gerçekliğin, asla durağan olmayan, her zaman ileri doğru giden bir süreç olduğunu duşundu. Buna "diyalektik süreç" adını verdi. Yunan toplumunu, uyumla arzu arasında bir dengenin var olduğu bir toplum olarak gördü.

"Sen bilmeden önce, zaten biliyor olma yanılgısı kuşatıverir"

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

ÖNEMLİ ESERLERİ

Tinin Görüngübilimi *(1806)*

Mantık Bilimi *(1812)*

Ana Çizgileriyle Felsefe Bilimleri Ansiklopedisi *(1817)*

Tarih Felsefesi *(1818)*

Haklar Felsefesi *(1821)*

HEGEL

MUTLAK'IN VAİZİ

Hegel, dünyayla ve dünyanın tarihiyle ilgili her şeyi, maddi olmayan bir şeyin gelişimi, kendi felsefesinin sağladığı öz bilinçte sonlanan tarihsel bir süreç olarak gördü.

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL (1770–1831), Stuttgart'ta doğdu. Tübingen Üniversitesi'nde dönem arkadaşlarından biri Schelling'di. Fakat Schelling düşünsel açıdan erken gelişmiş biriyken, Hegel'in tekâmülü biraz geç oldu; felsefesi, Schelling'inkinden yarım kuşak sonra geldi ve Schelling'ten çok etkilendi. Hegel'in meslek yaşamı, özel öğretmenlikten gazete editörlüğüne, sonra okul müdürlüğüne, en sonunda da önce Heidelberg'te sonra Berlin'de felsefe profesörlüğüne kadar uzanır. Hegel son derece üretken biriydi ve ölümüne kadar Almanya'da düşünsel konularda baskın bir sima oldu. *Tinin Görüngübilimi* (1806), *Mantık Bilimi* (1812), *Tarih Felsefesi* (1818) ve *Haklar Felsefesi* (1821) en etkili olmuş kitapları arasındadır. Hegel'in ilk yayımlanan kitabı,

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL
Hegel'in akademik hayatı, Jena'daki üniversitenin Napoleon'un zaferi üzerine kapandığı 1806'da kesintiye uğradı. 1816'da Heidelberg'te üniversitedeki işine dönmeden önce, bir gazetede editör ve bir okulda müdür olarak çalıştı.

Fichte'nin ve Schelling'in felsefeleri arasındaki farklılıkla ilgiliydi. Hegel'in felsefesini, bu iki farklı filozofun belli ölçülerde tek bir metin halinde birleştirilmesi olarak görmek mümkündür. Schelling gibi Hegel de, gerçekliği, durağan olmayan, aksine devamlı bir gelişme sürecinde olan organik bir birlik olarak kabul etti. Yine Schelling gibi, bu gelişmenin sonul amacını, kendini tanımak ve kendini anlamak olarak gördü. Ancak,

"SONLU OLANIN SAHİCİ VARLIĞI YOKTUR"

GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

(Schelling'den farklı olarak) bütün bu süreci Doğa ile özdeşleştirmedi, maddi olmaktan çok ahlaki olan bir şeyin oluşu olarak gördü. Hegel bu açıdan daha çok Fichte'ye benziyordu. Aklı ya da tini cansız doğadan doğan bir şey olarak düşünüyordu; varoluş esas olarak onlardan, tinden ya da akıldan oluşmaktaydı. Dolayısıyla, gerçekliği oluşturan tarihsel sürecin özneleri onlardı.
Bu noktada Hegel'i çevirmenin güçlüğü Almanca bilmeyen okurları zorlayacaktır. Hegel, olus olarak

görülen bütün bu tarihsel değişim sürecine Almanca *Geist* adını verir.

Geist'ın, tinle akıl arasında bir anlamı vardır; yan anlamları, "tin" ya da "ruh" sözcüğüne göre daha zihinsel, "akıl" sözcüğüne göre daha tinseldir. Hegel'e göre *Geist*, varoluşun tam da esasıdır; varlığın sonul özüdür ve gerçekliği oluşturan bütün tarihsel süreç, *Geist*'ın kendi öz bilincine, kendi öz bilgisine erişmesine doğru seyreden bir gelişmedir. Bu duruma ulaşıldığında, var olan her şey kendiyle uyumlu bir birlik oluşturacaktır. Hegel, kendinin bilincine varmış bu bir-lik haline "Mutlak" adını verir. Var olan şeylerin gerçek özünü maddi olmayan bir şey olarak gördüğünden, Hegel'in felsefesine "Mutlak İdealizm" denmeye başlandı. Hegel'in kendisi, bu felsefeyi Hıristiyanlık inancıyla birleştirmesine karşın, takipçilerinden bazıları onu bir Panteizm türü, bazıları da bir tür Tanrı'sız din olarak benimsediler. Aralarında en radikali olan Karl Marx, Hegel'in düşüncelerinden çoğunu devralmasına karşın, tarihsel sürecin öznesinin ne zihinsel ne de tinsel, tamamen maddi bir şey olduğunu iddia etti.

KENDİNİN ÖZ BİLİNCİNE DOĞRU
Gerçekliği oluşturan tarihsel süreç, –varlığın sonul özü olan– Geist ın kendi öz bilincine doğru gelişimidir. Hegel, bu gelişmeyi İsa'nın ıstırabıyla, ölümüyle ve yeniden doğuşuyla karşılaştırır; süreç anlaşıldığında kurtuluşa erilir.

DEĞİŞİMİN YASASI

Hegel'in temeldeki içgörüsü, Herakleitos'unkine (s. 14) çok benziyordu. Hegel her şeyin gelişmekte olduğunu düşündü. Var olan her şey bir sürecin ürünüydü; o nedenle, gerçekliği geniş bir alanda anlamanın, her zaman bir değişim sürecini anlamayı gerektirdiğini düşündü ve şunu iddia etti: Değişim, asla sadece keyfi olmayan, her zaman düşünülür bir şeydir. Hegel her karmaşık durumun, içinde birbiriyle çatışan öğeler barındırdığına ve bunların istikrarı bozduğuna inanıyordu. O nedenle, böyle bir durum belirsiz bir süre varlığını bu biçimde sürdüremezdi. Çatışmalar, bir çözüme ulaşıncaya kadar, olgunlaşmak durumundadırlar ve bu daha sonra (elbette yeni çatışmalar içeren) yeni bir durum oluşturacaktır. Hegel'in düşüncesine göre bu değişmenin mantığıdır. Hegel bunu ifade edecek bir sözlük yarattı. Bütün bu sürece, diyalektik süreç ya da sadece diyalektik adını verdi ve bunun üç ana evreden oluştuğunu söyledi. Her ne olursa olsun birinci evre, başlangıçtaki durum tezdir. Tezin harekete geçirdiği tepkiyi, mukabil güçleri, çatışan unsurları, tezin antitezi olarak tanımlar. Bu ikisi arasındaki çatışma, çözülerek tezin ve antitezin bazı unsurlarının dışarıda kaldığı, bazılarının alıkonduğu sonunda yeni bir duruma varır; Hegel buna sentez adını verir. Fakat, sentez yeni bir durum olduğundan, içinde yeni çatışmalar barındırır; o nedenle, yeni bir tez, antitez, sentez üçlüsünün başlangıcını oluşturur. Böylece değişim süreci, hiçbir gedik vermeden, kesintisiz dokunmuşcasına evrilerek sürer. Hiçbir şeyin aynı kalmamasının nedeni budur der Hegel. Her şeyin –düşüncelerin, dinin, sanatın, bilimlerin, ekonominin, kurumların, toplumun kendisinin– sürekli değişmesinin ve her durumda değişmenin örüntüsünün diyalektik olmasının nedeni budur (Hegel'in döneminden sonra diyalektikten çoğu zaman "değişimin yasası" olarak söz edilmeye başlanacaktır).

TARİHİN MED CEZİRİ

Değişme, tarihsel güçlerin işleyişinin bir ürünü olduğundan, değişime yakalanan birey, sürecin yönünü etkileyebilecek güçten yoksundur; onunla birlikte sürüklenir. Hatta bireysel yaratıcılık alanında bile kişi (Hegel'in *Zeitgeist* dediği –Almanca'da *Zeit*

SAMUEL HIRSCH
Alman Yahudi tanrıbilimci Samuel Hirsch (1815-89) Ortodoks Yahudiliğin modern çağdaki canlanmasının önderlerindendi. Eserlerinde güçlü bu Hegel etkisi gördür, özellikle yönteminde ve din felsefesine bıçtığı görevde –dinsel bilincin kavramsal hakikate dönüştürülmesi– bu çok belirgindir. Ancak Hegel'in tersine dinsel hakikati felsefi hakikate eşdeğersiz bulmamıştır.

ALMAN ROMANTİK EDEBİYATI
İlk Alman Romantik okulu 1798'de Jena'da kuruldu. Novalis'in (1772-1801) ve Friedrich Hölderlin'in (1770-1843) şiiri ile Heinrich von Kleist'ın (1777-1811) öyküleri ve oyunları dönemin önemli eserleri arasındadır. Aynı zamanda Romantik bilginler de Alman felsefesini geliştirmiş, Shakespeare'in oyunlarını çevirmiş ve Alman ulusunun halk hikâyelerini derlemişlerdir.

zaman anlamına gelir–) zamanının ruhuyla sarılmıştır.

Eğer 2000 yılında büyük bir dahi Shakespeare'inkiler gibi oyunlar yazmaya ya da Beethoven'inkiler gibi senfoniler bestelemeye çalışırsa, ne denli yetenekli olursa olsun, eserleri sahicilikten uzak, taklit ve pastiş olacaktır. Tarihin dışına sıçrayamazsınız; yani, kendinizi diyalektik süreçten bağımsız kılamazsınız.

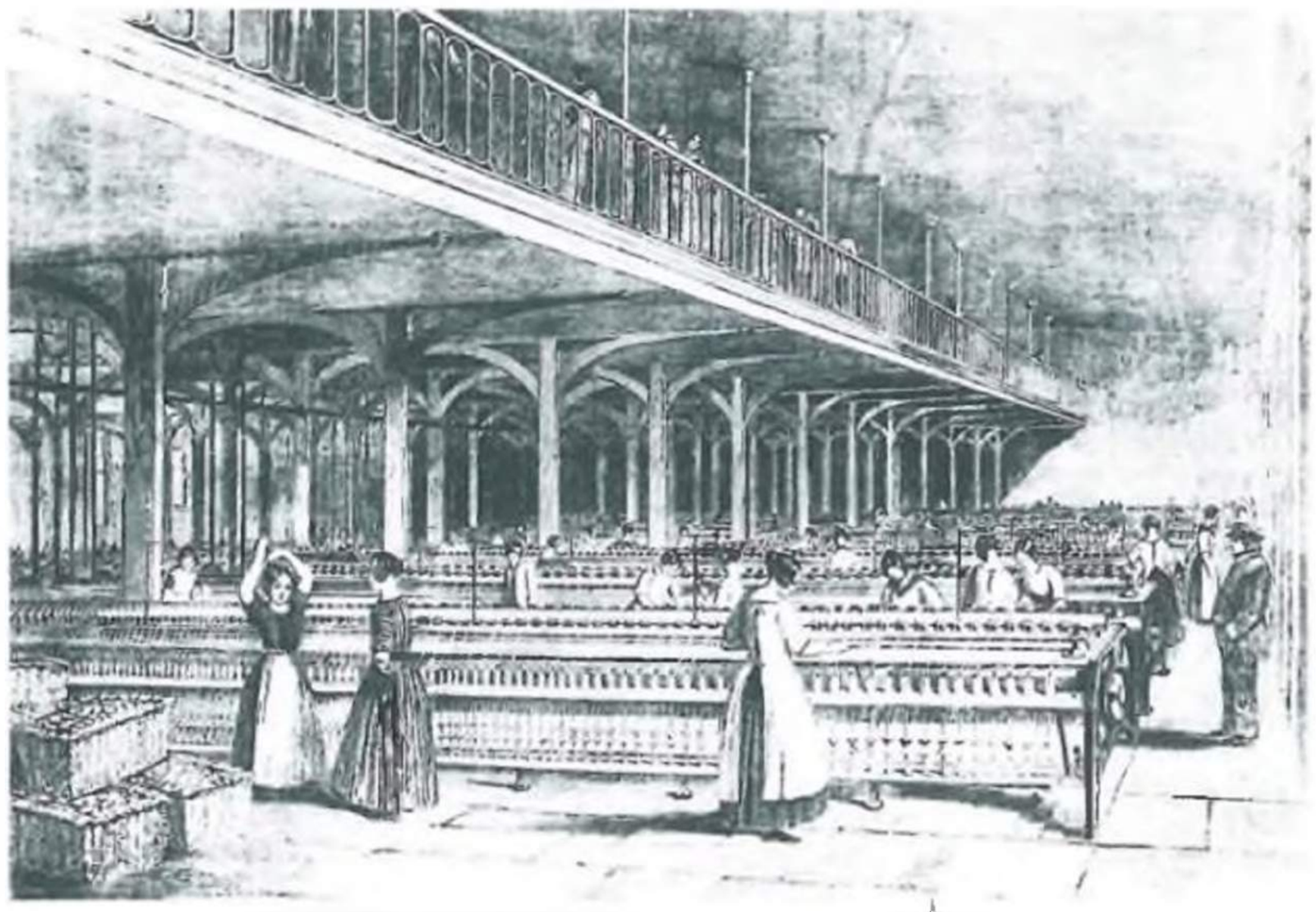
Gelişmenin belli bir sürecinde çatışmadan kurtulmuş bir durumun ortaya çıkması, bu değişim örüntüsüne son verebilecek (ve böylelikle bireye özgürlüğünü kazandıracak) tek şeydir: Eğer, daha

> “İNSAN BÜTÜN VARLIĞINI DEVLETE BORÇLUDUR”
>
> GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

fazla çatışma yoksa, daha fazla değişme de olmayacaktır. Eğer bir bütün olarak toplumun tarihsel gelişmesinden söz ediyorsak, bu, çatışmadan kurtulmuş bir topluma ulaşıldığında gerçekleşecektir. O zaman ideal duruma varılmış olacaktır; böyle bir durumda daha fazla değişme ne zorunlu ne de istenir bir şey olacaktır. Hegel'e göre böyle bir durum, her bireyin, bütünün uyumlu bir parçası olarak işlev gördüğü, kendisinden çok daha büyük olan bir bütünün çıkarlarına özgürce hizmet ettiği organik bir toplumdur. Hegel, böyle bir

BEETHOVEN: ÇAĞIN RUHU

Hegel'e göre, yaratıcı bir bireyin eseri, yaşadığı dönemin ruhuyla (Zeitgeist) sarılıdır. Meslek yaşamı Klasizm'den Romantizm'e geçişi niteleyen Ludwig van Beethoven (1770-1827) gibi büyük bir bestecinin eserleri başka bir dönemde üretilemezdi; onlar, tarihsel sürecin bir parçasıdırlar ve zamanla kayıtlıdırlar

YABANCILAŞMA KAVRAMI

Hegel, yabancılaşma sözcüğüyle gerçekte bizim parçamız olan bir şeyin bize yabancı ve düşman görünmesini kastetmekteydi. Gerek tinsel gerek (iş dünyasında olduğu gibi) maddi dünyada bu yabancılaşma durumu diyalektik değişmenin itici gücünü sağlar.

toplumun liberal bireyciliğin değerlerini aştığına inanıyordu. Fakat, düşüncelerin gelişmesinden söz ediyorsak, çatışmadan kurtulmuş bir duruma, *Geist*, sonul gerçeklik olarak kendi bilincine vardığında ve o zamana kadar kendine yabancı gördüğü her şeyin aslında kendisinin bir parçası olduğunu (hiçbir şeyin kendisiyle çatışma halinde olmadığını) anladığında ulaşılacaktır. Ancak bu duruma ulaşılıncaya kadar *Geist* kendinden yabancılaşmaya devam edecektir. Birey hâlâ çatışmalarla kuşatılmış olacaktır, kendini bilmeyecektir ve özgür olmayacaktır. Bu yabancılaşma durumu, daha fazla diyalektik gelişme için itici güç olmayı sürdürecektir.

"Düşüncelerin fiili tarihinin hangi noktasında *Geist*, kendisinin sonul gerçeklik olduğunun farkına varacaktır?" diye bir soru sorulursa eğer, yanıt ancak şu olabilir: "Hegel'in felsefesiyle". Bu anlamda, Hegel kendini, bize yalnızca gerçekliği anlamanın anahtarını veren biri olarak değil, dünya-tarihsel sürecin son noktası, (anlamak açısından) gerçekliğin amacının cisimleşmiş hali, aydınlanmamızın tam da bedenleşmesi olarak gören büyük filozoflar arasındaki yegâne kişidir.

DEVLETE TAPMA

Hegel'in düşüncelerini siyasal ve toplumsal düzeyde ele alır ve "toplumun gelişmesi hangi noktada çatışmadan kurtulmuş bir duruma ulaşacaktır?" diye sorarsak, yanıt yukarıdaki kadar

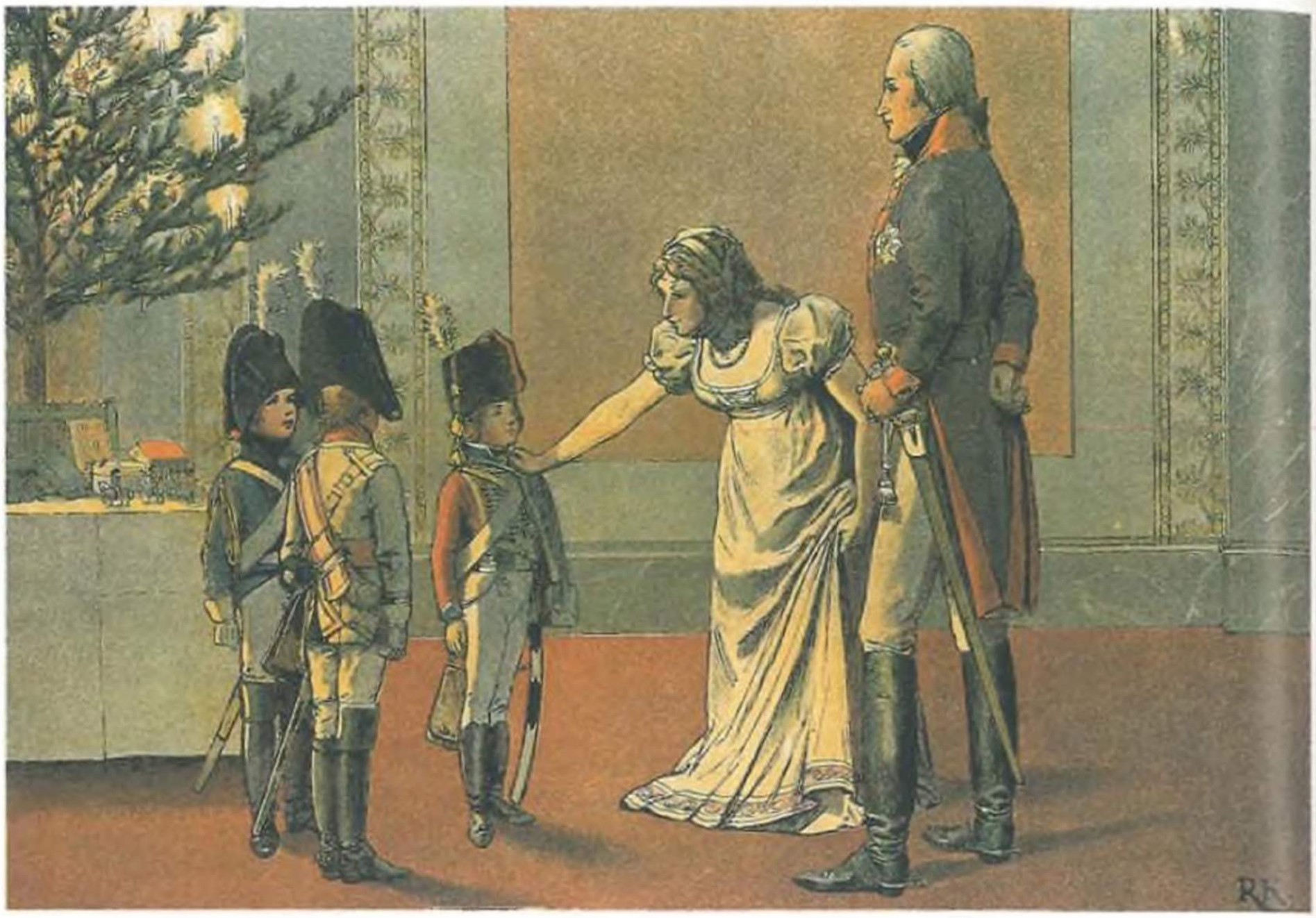
> *“Kimse, üstünde ve ötesinde oluncaya kadar herhangi bir şeyin bir sınır ya da kusur olduğunu bilmez, hatta hissetmez”*
>
> GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

NAPOLEON İMPARATORLUĞU

Napoleon Bonaparte (1769-1821), 1804'te kendini Fransa imparatoru ilan etti. 1810'larda geldiğinde Avrupa'nın büyük bölümünü ilhak etmişti. Çöküşü, 1812'de Rusya yenilgisiyle başladı. Son darbeyi 1815'te Waterloo'da İngilizlerden ve Prusyalılardan aldı ve St Helena'ya sürgün edildi.

PRUSYA

Prusya eskiden Almanya'nın kuzeyinde ve ortasında 1618-1945 arasında varolmuş bir devlettir. 1867'ye kadar bağımsız bir krallıkken, o yıl Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun ağırlıklı bir üyesi oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra dağıtıldı. Müttefik Denetim Konseyi'nin idaresinde Batı Prusya Polonya'nın bir parçası haline geldi. Doğu Prusya'nın büyük bir bölümüyse SSCB'ye katıldı.

PRUSYA KRALI III. WILLIAM 1803 ARİFESİNDE OĞULLARINA HEDİYE OLARAK ÜNİFORMA VERİRKEN

Hegel'in düşüncesi, pek çok alanda, sadece felsefede değil, tarihte ve siyasette de son derece etkili oldu. Hegel'in ölümünden sonra muhafazakâr Sağ-Hegelciler, Hegel'in siyaset felsefesinden anayasal monarşiyle yönetilen Prusya çizgisinde bir devletin istenen devlet türü olduğu ve daha fazla değişikliğe ihtiyaç olmadığı sonucunu çıkardılar.

CHARLES DARWIN
İngiliz doğa bilimcisi Charles Darwin (1809-82), evrim olgusunu belgelemesi ve evrimin doğal seçilim adı verilen işleyişiyle ilgili kuramıyla ünlüdür. Düşüncelerini, Majestelerinin gemisi *Beagle* ile yurtdışında, Güney Amerika ve Pasifik adalarında beş yıl süren deniz yolculuğu sırasında geliştirdi. Ancak, evrim üzerine bilfiil yazmaya başlaması için bir yirmi yıl daha vardı.

açık değildir. Hegel'in kendisinin, kendi döneminin Prusyası'nın anayasal monarşisinde böyle bir noktaya çoktandır varıldığını düşündüğü görülmektedir. Prusya devletinin müminleri, Hegel'in düşüncesinin bu yönüne sarıldılar ve onu (uzun bir tarihe sahip olacak) devlete tapmanın Alman biçiminin felsefi temeli haline getirdiler. Belli bir süre bu insanlar Sağ Hegelciler olarak bilindiler ve onların aracılığıyla Hegel, Hitler'de doruğuna varan bir tür sağcı Alman milliyetçiliğinin filozofu olarak görülmeye başlandı. Ancak, Hegel'in 1830'ların Prusyası'nı ideallikten çok uzak bir devlet biçimi olarak gören ve ideal topluma ulaşılmadan önce devrimci bir değişimin zorunlu olduğuna inanan Sol Hegelciler olarak bilinen başka izleyicileri de vardı. Sol Hegelciler arasında en önemli kişi Karl Marx'tı. Pek çok insanın kafasını meşgul eden bir olgu, aynı filozofun (Hegel'in) nasıl hem Naziliğin hem de Komünizmin düşünsel atası olabildiği olgusu, açıklamasını Sağ ve Sol Hegelciler arasındaki bu ayrılıkta bulmaktadır.

ÜÇ KİLİT DÜŞÜNCE

Batı'nın düşünce hayatında önemli roller oynamış Hegel'le birlikte anılan bazı düşünceler vardır. Bunlardan biri, gerçekliğin tarihsel bir süreç; dolayısıyla, ancak nasıl o duruma geldiğine ve aynı zamanda nasıl başka bir şeye dönüşmekte olduğuna bakılarak anlaşılabilecek olmasıdır. Başka bir deyişle, gerçeklik ancak tarihsel açıklamanın kategorilerine göre anlaşılabilir. Bugün inanılmaz görünse de, daha önceki felsefe bu tarihsel boyuttan yoksundu. Hegel'den önce filozoflar, gerçekliği son derece karmaşık olmakla birlikte açıklanmayı bekleyen verili bir durum olarak düşünmüşlerdi. Ancak, Hegel'le birlikte tarihsel bilinç hemen her şeye bakış tarzımıza girdi. Hegel'den sonra 19. yüzyılın en etkili düşünürleri olacak iki sima ortaya çıktı: Marx ve Darwin. Her iki düşünür de bu sürekli değişme kavramını düşüncelerinin merkezi yaptılar. Marx bu kavramı doğrudan Hegel'den aldı. Hegel'in getirdiği bir başka düşünce, dünya tarihinin akılcı bir yapısının olduğu ve değişimin yasasının, başka bir deyişle diyalektiğin, bu yapıyı anlamakta kilit teşkil ettiğiydi. Bu, aynı zamanda Marx'ın da devraldığı bir düşünceydi. Marx bahsine geldiğimizde bu konuda söyleyecek daha çok şeyimiz olacak.

Hegel'in son derece etkili olmuş bir üçüncü düşüncesi de yabancılaşma idi. Burada esas nokta şuydu: İnsan, kendi uygarlığını kurma sürecinde, (bunlar kendi buluşları da olsa) kendisine dışsal,

daha sonra kendisini sınırlayacak olan bir sürü kurum, kural ve düşünce yaratır. Hatta onları anlamayabilir bile. Örneğin, iş dine geldiğinde, pek çok insan, kendilerinde olmasını en fazla diledikleri nitelikleri bir Tanrı'ya yansıtır, daha sonra da kendilerini tam tersine değersiz, cahil ve güçsüz, Tanrı'yı ise yetkin, her şeyi bilen ve kadri mutlak olarak görürler. Bunu yapan mutsuz ruh, kendi dışındaki bir varlığa yansıttığı niteliklerin (en azından kısmen) insani nitelikler olduğunu

> "GERÇEK AKILCIDIR VE AKILCI OLAN GERÇEKTİR"
>
> GEORG WILHELM FRIEDRICH HEGEL

göremez. Tanrı'yı kendisinden tamamen farklı, daha doğrusu kendisinin karşıtı bir varlık olarak görür. Hegel'in takipçilerinden biri olan Feuerbach'a göre Tanrı ve tanrılar tamamen insanın yaratımıdır ve tamamen bu biçimde anlaşılacaktır. Feuerbach'ın bu düşüncesi 19. yüzyılda çok geniş bir etki yaratmıştır.

HEGEL'İN MİRASI

Hegel'den sonraki felsefe tarihinin, Hegel'in eserlerine yönelik değişen tepkilerden oluştuğu söylenmiştir. Bu (söylemeye bile gerek yok) bir abartı olmakla birlikte, ilginç bir gerçeklik tohumu da taşımaktadır. Modern varoluşçuluğun kurucusu Danimarkalı filozof Kierkegaard (1813-55), felsefesini bir anlamda Hegel'in felsefesine karşı geliştirmiştir. Kierkegaard'ın başlıca felsefi düşüncesi şuydu: Gerçekte var olan her şey, benzeri olmayan tekil bir şeydir; dolayısıyla, gerçeklikle ilgili hakikati genel ifadelerle dile getirmek olanaksızdır (o yüzden de soyut felsefi sistemler geliştirmek yanlıştır). Kierkegaard, Hegel'in çağın egemen düşünürü olduğunu kabul etmekle birlikte, onu ümitsiz biçimde yanlış biri olarak görmekteydi. Öte yandan, genç Karl Marx solcu bir Hegelciydi. Marksizm'in felsefi yanı, doğrudan Hegel'in düşüncelerinden yola çıkılarak geliştirildi ve Hegel'in sözcükleri alıkondu. 19. yüzyılın ikinci yarısında Hegelcilik, İngilizce konuşan dünya da dahil Batı'da hemen her yerde moda halini aldı. İngiliz filozoflar Bertrand Russell ile G. E. Moore, bu felsefeyle yetiştiler ve sonra son derece keskin ve özgül bir biçimde Hegel'i karşılarına aldılar; 20. yüzyılın büyük bölümünde İngilizce konuşan dünyada felsefeye egemen olacak analitik geleneği başlatan da bu keskin tepki oldu. Hegel'den sonra tarih felsefesinin büyük bölümünden gerçekte bu dört genel felsefi yaklaşım –Hegelcilik, Marksizm, Varoluşçuluk ve Analitik felsefe– sorumludur.

Bunun yanında, milliyetçi hareketlerin siyaset felsefesinde ve aynı zamanda Faşizmle yakın temas halinde gelişen sağcı siyaset düşüncesi üzerinde de Hegel'in sürekli bir etkisi oldu. Bu bakımdan Hegel, modern dünyadaki düşünsel ciddiyet taşıyan Liberalizm karşıtı siyaset anlayışının en ilgi çekici atasıdır. Çünkü, Hegel'e göre bireyci özgürlük kavramları sınırlı ve sığdır; zira, bireyin kendini gerçekleştirmesi, ancak organik bir toplum tarafından özümsendiğinde mümkün olabilecektir. O yüzden, ben merkezli bir birey olarak kaldığı sürece bunu yapması olanaksızdır.

MUTSUZ RUH
Pek çok insan, Tanrı'yı yetkin ve güçlü, kendileriniyse tersine güçsüz ve cahil varlıklar olarak görür; nitelikleri, kendilerinden ayrı olarak gördükleri bir Varlığa yansıtırlar. Ancak, Hegel Tanrı'yla bir olduğumuza inanmaktaydı.

ALMAN MİLLİYETÇİLİĞİ
Hegel'in zamanın Prusya devletini ülküleştirmesi, onu, Hitler'de doruğuna varan Alman devlet tapısının duşunsel açıdan kurucularından biri haline getirdi. Fotoğrafta, 14'unu geçmiş çocukları askeri disiplinden ve Nazi propagandasından geçiren bir orgutlenme olan Hitler Gençliği görülmektedir. Hitler Gençliği'ne üye olmak 1939'da zorunlu hale getirildi.

LUDWIG FEUERBACH

Alman filozof ve ahlakçı Ludwig Feuerbach (1804-72), Hegel den iki yıl ders aldı sonunda doğacılığı benimseyerek Hegel in idealizmine karşı çıktı. En ünlü eseri olan Hıristiyanlığın Ozu nde (1841), dini insani ulkulerimizi ve doğamızı Tanrı ya yansıtan insan aklının yarattığı bir rıya olarak tanımlayarak geleneksel Hıristiyanlığa saldırdı

ÖNEMLİ ESERLERİ

Felsefenin Sefaleti
(1847)

Komünist Manifesto
(Engels ile birlikte)
(1848)

Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848'den 1850'ye
(1850)

Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı
(1859)

Kapital
(1867)

MARX
TARİH BİLİM OLMA YOLUNDA

Marx, tarihsel gelişmenin açıklanmasını bilimsel bir temele oturttuğuna inanıyordu; böylece insanlık, toplumun gelecekteki gelişmesini bilimsel bir dakiklikle öngörebilecekti.

KARL MARX (1818–83), Almanya'nın Trier kentinde doğdu. Annesi ve babası, Yahudi olmakla birlikte, Marx altısındayken Lutherciliğe dönmüşlerdi. Fakat, Marx'ın kendisi gençliğinde keskin bir din karşıtıydı. Amentüsü o zamanlar bile şuydu: "Dinin eleştirisi bütün eleştirilerin temelidir". Marx önce hukuk, sonra felsefe ve tarih eğitimi aldı; doktora tezini eski Yunan felsefesi üzerine hazırladı. Dine açıkça düşman olması yüzünden, akademik meslek yaşamı sona erdi. O da, kısa süreliğine de olsa bir gazeteye editör oldu. Hayatı boyunca kitaplarından hemen hiç para kazanamadı, ama yoksulluk içinde yaşamayı seçti ve çalışmalarını, yazılarını sürdürdü.

Editörlük yaptığı gazete 1843'te kapatıldığında Paris'e gitti ve genç Friedrich Engels'le karşılaştı. Bu olay, tarihteki belki de en ünlü ve kesinlikle en verimli yazın işbirliğinin başlangıcı oldu. Engels, Manchester'da yaşayan, tekstil fabrikası olan, zengin bir işveren Alman aileden geliyordu. Bu sayede Engels hayatı boyunca Marx'a mali yönden destek oldu. Böylece Marx da çalışmalarını sürdürebildi. Engels'le tanışmasından hemen sonra Marx, Marksizm olarak bilinecek ve komünizmin düşünsel temelini oluşturacak (aynı zamanda da tek gerçek sosyalizm olduğu iddia edilen) temel düşünce sistemini geliştirmeye başladı. Engels'e bütün bu işte Marx'ı yansılayan, içeriden eleştirilerde bulunan bir yoldaşlık rolü düştü; o da bu rolünde ayrıksı bir yetenek sergiledi. Marx ise bir dahiydi ve bu işbirliğinde baskın karakter oydu.

Gelecek kuşaklar onların ortak fikirlerine Marx'ın adını vermekle Engels'e haksızlık etmiş sayılmasalar da, Engels de ihmal edilebilecek bir kişilik değildi.

KARL MARX
Marx, 1845'te devrimci faaliyetlerinden dolayı Fransa'dan ve Almanya'dan sürüldü. Sonunda 1849'da Londra'ya yerleşerek saatlerini British Library'nin Okuma Salonu'nda geçirmeye başladı. Öldüğünde Highgate Mezarlığına gömüldü

İNGİLTERE'DE YAŞADI VE ÖLDÜ

Marx, 1845'te Fransa'dan sürüldüğünde Brüksel'e gitti. 1848'de yayımlanan *Komünist Manifesto*'yu Engels'le birlikte orada yazdılar. Aynı yıl Brüksel'den de usulünce kovulunca, 1849'da İngiltere'ye döndü. Hayatının geri kalanını, burada geçirdi. Yazılarının çoğu parlak risalelerden ve makalelerden oluşmakla birlikte, şaheseri olan tek bir uzun kitap yazdı: 1867'de yayımlanan (basitçe sermaye anlamına gelen) *Kapital*. Kapital, dünya tarihinin tartışmasız en etkili olmuş kitaplarından biridir. Marx, 1883'te Londra'da öldü ve Highgate Mezarlığı'na gömüldü.

"Tarih kendini tekrarlar, ilkinde trajedi ikincisinde farstır"

KARL MARX

KOMÜNİST MANİFESTO
Aslen Alman göçmenlerden oluşan ve gizli bir siyasi cemiyet olan Adalet Birliği 1847'de Londra'da toplandı. Marx ve Engels, ilerde Komünistler Birliği olarak bilinecek olan bu birliğe katıldılar ve birliğin manifestosunu (Komünist Manifesto) kaleme aldılar

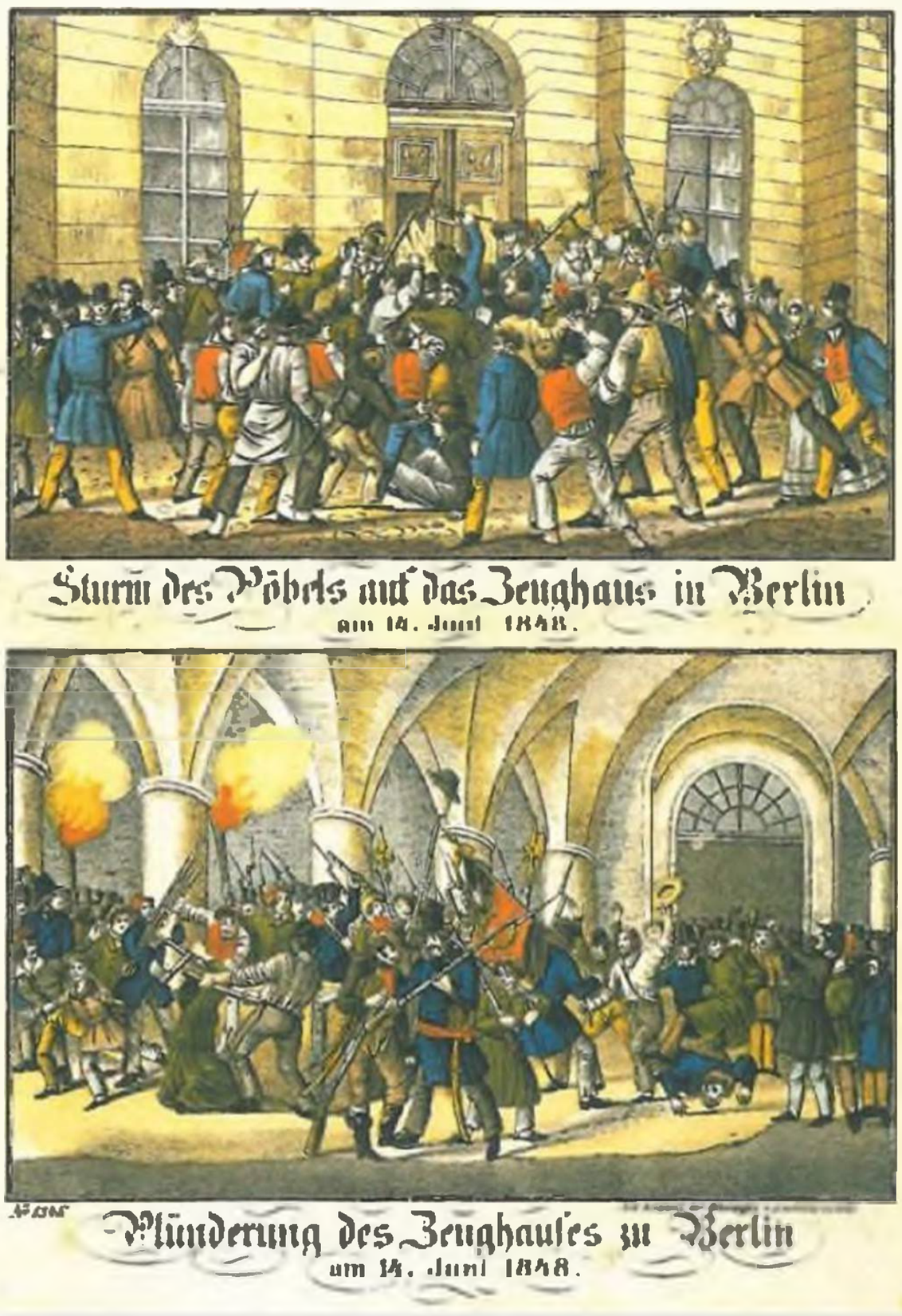
HEGEL'İN ÇOCUĞU

Marksizmin böylesine zengin bir düşünce sistemi ortaya koymasının bir nedeni, çoktandır inkişaf etmiş olan üç düşünsel geleneği bir araya getirmesinden kaynaklanmıştır: Alman felsefesi, Fransız siyaset kuramı ve İngiliz iktisatı. O nedenle, Marksizm normal anlamda bir "felsefe" olarak görülemez. Buna karşın, büyük bir felsefi boyutu da vardır ve bu boyut, kendisinden sonra gelen felsefi düşüncenin büyük bir bölümü üzerinde muazzam bir etki yaratacaktır. O yüzden, modern çağda felsefe tarihinin onu görmezden gelmesi olanaksızdır.

Marksizm'deki felsefi öğe neredeyse tümüyle Hegel'den alınmıştır ve o günden bugüne kadar Marksistler tarafından hep Hegel'in terminolojisiyle ifade edilmiştir. Hegelciliğin merkezini oluşturan ve aynı zamanda Marksizm için de temel olan düşüncelerin bir listesini vermeye değer. Birincisi; gerçeklik, bir durum değil, kesintisiz bir tarihsel süreçtir. İkincisi; birincisinden dolayı, gerçekliği anlamanın anahtarı, tarihsel değişmenin doğasını anlamaktır. Üçüncüsü; tarihsel değişme rastgele değildir, keşfedilmesi mümkün bir yasaya boyun eğer. Dördüncüsü; keşfedilebilir olan değişmenin yasası, diyalektik ve onun sürekli yinelenen tez, antitez, sentez üçlü hareketidir. Beşincisi; bu yasayı sürekli işler kılan şey, art arda gelen her durumun kendi içindeki çelişkilerle son bulmasını sağlayan yabancılaşmadır. Altıncısı; bu süreç, insanın denetiminde değildir; süreç, ileri doğru hareketinin itkisini kendi içindeki yasalardan alır ve insanlar onunla birlikte yürürler. Yedincisi; bu biçimde betimlenen süreç, bütün iç çelişkilerin çözümlendiği bir duruma ulaşılıncaya kadar devam edecektir ve bundan sonra artık yabancılaşma olmayacak, değişmeyi harekete geçiren hiçbir güç kalmayacaktır. Sekizincisi; çelişkiden kurtulmuş bu duruma ulaşıldığında insanlar artık kendi denetimleri dışındaki güçlerle birlikte yürümeyecek, tersine ilk kez kendi yazgılarını ellerine alacak ve bizzat değişim üzerinde söz sahibi olacaklardır. Dokuzuncusu; bu durum, ilk kez insanları özgür kılacak ve kendilerini gerçekleştirmesi olanaklı hale gelecektir. Onuncusu; özgürlüğün var olduğu, insanların kendilerini gerçekleştirdiği bu toplum biçimi, liberallerin tasarladığı türden birbirinden bağımsız hareket eden bireylerden meydana gelen atomlaşmış bir toplum değil, bireylerin, kendi müstakil yaşamlarından daha büyük ve daha etkin olan bir bütün tarafından özümlendikleri organik bir toplum olacaktır.

Fakat, Marx'ın (kendisi gibi Sol Hegelci) Ludwig Feuerbach adında, çağdaşı bir başka Alman filozoftan aldığı bir şey, Hegel'le olan bu on büyük benzerliği büyük bir farka dönüştürdü.

Marx, (temelde neden oluşursa oluşsun) gerçekliğin tinsel değil, maddi bir şey olduğuna inanmaktaydı. Her fırsatta idealist değil materyalist biri olduğunu söyler. Dolayısıyla, biraz önce on madde halinde sunduğumuz bütün bir diyalektik ve tarihsel süreci, dünyayı oluşturduğuna inandığı

AVRUPA'DA DEVRİM
Mevcut emperyal devletlere yönelik yığınla isyan, ideolojik dürtüsünü 19. yüzyılda Avrupa'nın her yanında patlak veren milliyetçi hissiyattan aldı. Resimde Berlin'deki 1848 devriminden bir sahne görülmektedir.

KAPİTAL
Uluslararası İşçiler Birliği'nin bir kararıyla "işçi sınıfının kutsal kitabı" olarak tanımlanan *Kapital*, 1867'de Berlin'de yayımlandı. Marx, burada kapitalizmin yerini sosyalizmin alacağı kehanetinde bulunduğundan kitap 19. yüzyılın en etkili yapıtlarından biri oldu. Marx hayattayken ancak birinci cildi tamamlanıp yayımlanabildi. Engels'in yayıma hazırladığı ikinci ve üçüncü ciltler Marx'ın ölümünden sonra çıktı.

"Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre"

KARL MARX VE FRIEDRICH ENGELS

ENDÜSTRİ DEVRİMİ

18. ve 19. yüzyıllarda kitlesel üretimin ortaya çıkması, tekstil demir, çelik ve kömürde devrim yaşanmasına neden oldu. Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da tarım endüstrileşti ve insanlar kentlere göç etmeye başladı. Britanya bu devrime öncülük etti ve 18. yüzyılda uluslararası ticarette en büyük güç haline geldi.

MARX'IN KIZLARI

Marx, sevecen bir babaydı. Ne yazık ki yedi çocuğundan sadece üçü yetişkinliklerini görebildi. 1864'te çekilen bu fotoğrafta Marx, kızları Laura, Eleanor, Jenny, ve Engels'le birlikte görülmektedir. Marx'ın kızları, Marx'ın yazısını okuyabilen belki de yegâne insanlardı, o yüzden Marx'ın el yazmalarını temize çekmek onlara düştü.

maddi güçlerin işi olarak gördü. Kendi sistemine "tarihsel materyalizm" ya da bazen "diyalektik materyalizm" demesinin nedeni budur. Bu iki terim birbirinin yerini tutsa da, insan işlerinden söz ederken "tarihsel materyalizm"i, evrenin insani olmayan yönlerinden söz ederken "diyalektik materyalizm"i kullanmak daha uygun görünmektedir. Bu ikinci konuda Engels Marx'tan daha çok yazı yazacaktır.

EKONOMİK YAŞAM TEMELDİR

Marx, insan işlerinde diyalektiğin yaklaşık şöyle işlediğine inanmaktaydı. İnsanlar yaşamak için her şeyden önce geçim araçlarına sahip olmalıdırlar; beslenmek, giyinmek, barınmak ve diğer temel gereksinmelerini karşılamak için araçları olmalıdır. Bu araçları üretmek, kaçınamayacakları bir görevdir. Fakat, üretim araçları gelişerek en ilkel evreyi aştığında, uzmanlaşmak bireylerin çıkarına olmaya başlar; çünkü bu sayede durumlarının daha iyi olacağını fark ederler. Bu da onları birbirlerine bağımlı hale getirir. Yaşam araçlarının üretimi, artık bireysel olmaktan çıkar, toplumsal bir etkinlik haline gelir. Toplumun ta kendisi olan bu karşılıklı bağımlılık içinde, üretim araçlarıyla ilişkileri her bireyin tanımlayıcı niteliği haline gelir: Yaşamını sürdürmek için yaptığı şey, yaşam tarzıyla ilgili olan temel şeylerin çoğunu belirler ve bu aynı zamanda onun topluma katılım biçimidir. Toplumsal ürünün bölüşümünde kimin kendisiyle aynı çıkarı paylaştığını kimin onunla çeliştiğini, üretim araçlarıyla olan bu ilişki belirler.

GEÇİM ARAÇLARI

Geçinebilmek için insanlar en temel gereksinmelerini karşılamalıdır. Marx üretim araçlarının gelişmesinin bu gereksinmeleri nasıl karşıladığını anlatır. Resimde 1872'de Londra'nın doğu ucunda yoksul bir ailenin yaşadığı bir ev görülmektedir

Bu durum sosyo ekonomik sınıfların ortaya çıkmasına, aynı zamanda da sınıflar arasında çatışmalara yol açar. Ancak, üretim araçları sürekli bir değişim süreci içindedir. O yüzden, insanların bu araçlarla, dolayısıyla birbirleriyle olan ilişkileri değişime uymak zorundadır. Üretim araçlarında ortaya çıkan her büyük değişiklikle birlikte toplumsal sınıfların kompozisyonu ve sınıf çatışmasının niteliği de değişir. Marx'a göre, bu farklı düzeylerin her biri diyalektik olarak gelişir. Zemin katta üretim araçları bulunur ve üretim araçlarının gelişmesi, bütün toplumsal değişmenin temel belirleyicisidir.

SINIFLARIN KUTUPLAŞMASI

Marx'ın kuramında toplumsal sınıflar ekonomik açıdan tanımlanır. Marx, teknolojik ilerlemenin, üretim araçlarının mülkiyetinin ve kontrolünün giderek daha az insanın elinde toplanmasına neden olacağına, böylelikle kapitalist sınıf giderek küçülürken işçi sınıfının büyüyeceğine inanmaktaydı

Toplumsal sınıflar ve sınıflar arasındaki çatışma bunun üzerinde yükselir ve ona bağlı olarak gelişir. Bunun da üstünde Marx'ın "üstyapı" dediği şey vardır, yani, toplumsal ve siyasal kurumlar, dinler, felsefeler, sanatlar, fikirler. Bütün bu şeyler, der Marx, ekonomik altyapı üzerinde yükselir ve son kertede onun tarafından belirlenir.

Örnekler, bu noktalardan bazılarının aydınlatılmasına yardımcı olacaktır. Marx, dikkatleri, ağır ham maddelerin esas olarak hâlâ buharlılarla taşındığı, fabrikaların hâlâ su gücüne bağlı olduğu endüstrileşmenin ilk evrelerinde endüstri kentlerinin nehir kenarlarında, deniz kıyılarında ve göl kenarlarında geliştiğine çekti. Fakat, (buhar gücüyle çalışan trenler dahil) buhar gücünün ortaya çıkması, bu sınırı ortadan kaldırarak endüstri kentlerinin gelişmesini özgürleştirdi. Böylelikle kentler hammadde kaynaklarına ya da büyük pazarlara daha yakın yerlerde kurulmaya başlandı.

> "FİLOZOFLAR DÜNYAYI SADECE ÇEŞİTLİ BİÇİMLERDE YORUMLAMAKLA YETİNDİ: OYSA MESELE ONU DEĞİŞTİRMEKTİR"
>
> KARL MARX

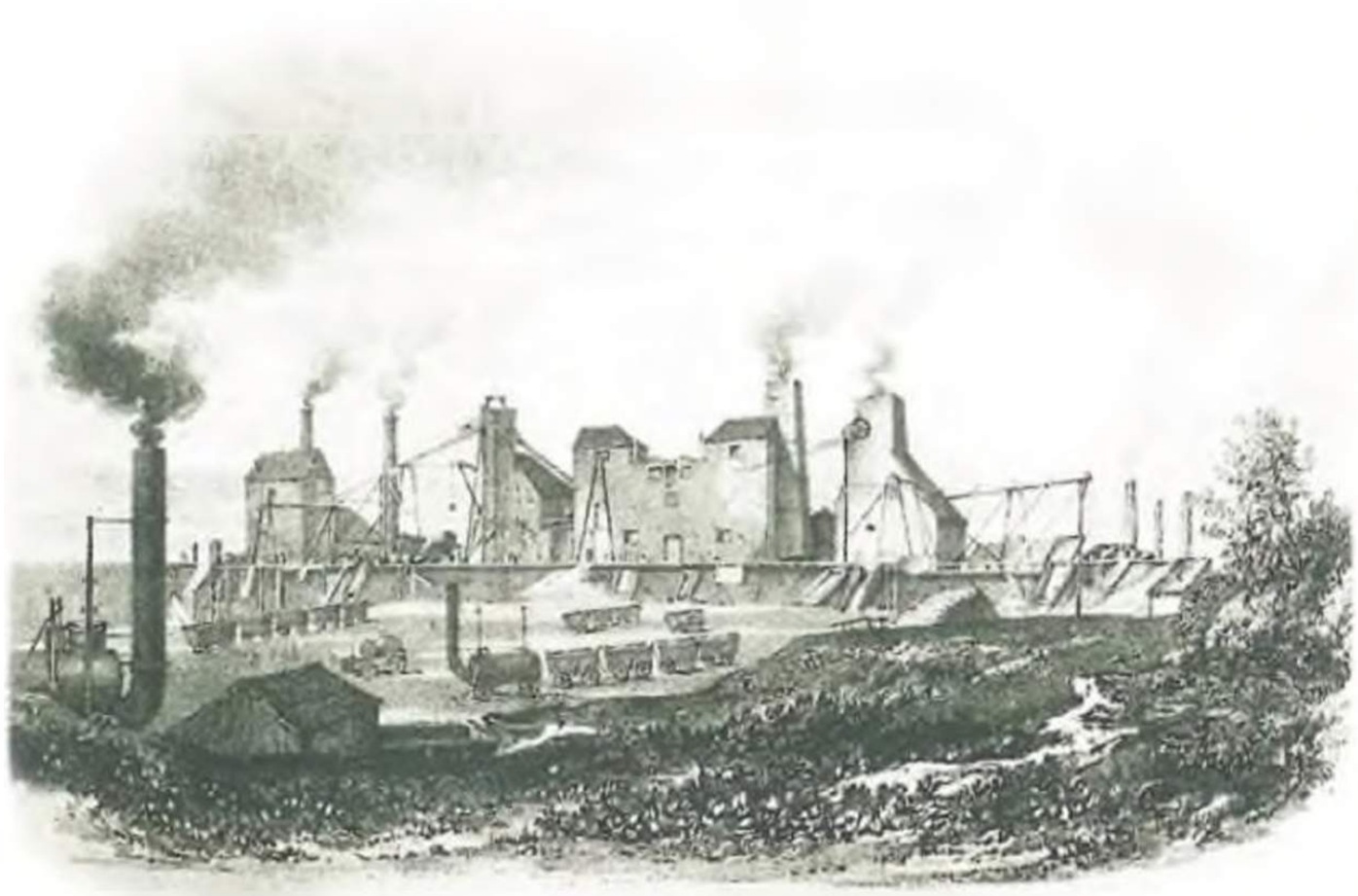

ALT ORTA SINIF
Avrupa toplumu, endüstrileşmeyle birlikte kökten değişikliğe uğradı. İnsanların yavaş yavaş kırdan koparak kent merkezlerine gelmesi, kentlerin gelişmesine ve daha karmaşık bir toplumun ortaya çıkmasına yol açtı. Resimde 1890'ların tipik bir İngiliz alt orta sınıf ailesi kulübelerinin önünde poz verirken görülmektedir.

Bu, üretim araçlarındaki değişmenin üstyapıda da değişikliklere neden olduğunun göz alıcı bir örneğidir. Ondan önce kimse bu olguyu bilinçli olarak algılamadığından Marx'ın bu noktalara işaret etmesi gerçek bir aydınlanmaya yol açtı ve tarihsel gelişmeye bakış tarzını kalıcı bir biçimde değiştirdi. Pek çok iyi fikrin başına gelen şey Marx'ın da başına geldi: Bu denli apaçık bir düşüncenin, nasıl olup da daha önce kimsenin aklına gelmediğini anlamak zordur.

Marksist bir felsefe tarihçisi de, bilgiyi bir ürün olarak gören ilk filozofun (Kant), 18. yüzyılın sonlarına doğru Endüstri Devrimi'nin başlamasıyla birlikte ortaya çıktığını söyleyebilir pekâlâ. Bu, Marksistlerin düşünsel gelişimi çözümleme tarzları açısından tipik bir örnektir.

Marksistler, sanatı hâkim sınıfların çıkarlarına hizmet eden bir şey, bu çıkarların yerleşmesini sağlayan fikirleri ve değerleri kabul ettirmenin bir yolu ya da hâkim sınıfların zenginliklerini ve güçlerini sergilemenin ya da başarılarını cilalamanın veya diğer sınıfların dikkatini siyasetten saptırmanın bir yolu olarak görürler. Onlara göre dinin de benzer bir işlevi vardır: Din, "halkın afyonudur". Bütün bir toplum ve tarih çözümlemesi, bu bakış açısı temelinde kurulmuştur. Günümüzde bu çözümleme biçiminin bir bütün olarak geçerli olduğunu kabul eden pek fazla ciddi düşünür bulunmamakla birlikte, önemli ölçüde bir kavrayış gücü barındırdığına ve modern bakış açısı

ENDÜSTRİ DEVRİMİ SIRASINDA ULAŞIMIN GELİŞMESİ
Hammaddelere ve pazarlara güvenilir ve ucuz biçimde ulaşma talebi, İngiltere'nin ulaşım araçlarında büyük bir gelişmeye neden oldu. Başlangıçta bu gelişme, yol ve kanal ıslahı biçimindeydi. Sonra demiryolları tercih edilmeye başlandı. Burada, 1820 başlarında Hetton Colliery'de (County Durham) buharla çalışan ilk trenlerden biri görülmektedir.

ÇALIŞAN ÇOCUKLARIN KORUNMASI

19. yüzyılın başında Britanya'da fabrikalardaki korkunç çalışma şartları ve işçilerin özellikle kadın ve çocuk işçilerin istismarı kamusal bir endişe konusu haline aldı. Çocukları korumak için çıkartılan en önemli yasalardan biri 1833 tarihli Fabrika Yasası idi. Başka şeylerin yanında bu yasayla asgari çalışma yaşı dokuza indirildi ve çocukların çalışma saatleri sekizle sınırlandırıldı.

ZENGİNLİĞİN VE GÜCÜN TEŞHİRİ

1890'da çekilen bu fotoğrafta görülen oturma odası, İngiliz egemen sınıflarının zengin zevkinin tıpkı bir örneğidir. Burjuvazi sanat ve zanaat örneğinin gösterişle sergilenmesine pek düşkündür. Marksistlere göre burjuvazi sanatı kendi çıkarlarına hizmet amacıyla –zenginliğini ve gücünü açıkça teşhir ederek başarılarını cilalamak için– kullanmaktadır.

denebilecek şeye önemli bir katkı olduğuna kuşku yoktur.

DEVRİM

Marx, kendi döneminin Endüstrici Kapitalist toplumunu, tarihsel gelişmenin, çatışmadan kurtulmuş toplumun sondan-bir önceki evresi olarak gördü. Ona göre, modern teknolojinin amansız gelişmesi gittikçe daha fazla insanın kaçınılmaz olarak işini kaybetmesine yol açacak, bu da, üretim araçlarının mülkiyeti ve kontrolü giderek daha az sayıda insanın elinde toplanırken, kitlelerin sayısının kabarmasına ve üretim araçlarından daha çok yabancılaşılmasına neden olacaktır. Bu gelişme, toplumu kapitalistler ve işçiler olarak iki sınıf halinde kutuplaştıracaktır. Bu sınıflar arasındaki çatışma, sayısal olarak ezici üstünlükleri sayesinde işçiler kapitalistlere karşı ayaklanarak ve onları alaşağı ederek üretim araçlarını ellerine geçirinceye kadar giderek daha acımasız bir niteliğe bürünecektir. Olaylar kaçınılmaz biçimde o doruk noktasına doğru gittiğinden ve ondan sonra bir daha diyalektik değişme olmayacağından, bu devrim çifte anlamda tarihin sonu olacaktır. Toplumun sınıflara bölünmesi son bulacaktır. Üretim araçları herkesin olacak ve herkesin çıkarına göre kullanılacaktır. Bir zamanlar Engels'in dediği gibi, halkın artık yönetilmeye ihtiyacı olmayacaktır; yalnızca şeylerin idaresi söz konusu olacaktır.

> "BURJUVAZİ KENDİ MEZAR KAZICILARINI YARATIYOR: BURJUVAZİNİN YIKILMASI İLE PROLETARYANIN ZAFERİ AYNI ORANDA KAÇINILMAZDIR"
>
> KARL MARX

KOMÜNİST MANİFESTO
1848'de yayımlanan *Komünist Manifesto*, Sosyalist hareketin tarihindeki en ünlü eser haline geldi. Marx'ın ve Engels'in birlikte yazdıkları bu kitapta, şimdiye kadarki bütün tarihin sınıf mücadeleleri tarihi olduğu ileri sürülüyordu. Manifesto, bütün ülkelerin işçilerinin birleşmesini isteyen ünlü çağrısıyla son bulur

Tarihin kontrolsüz güçlerinden ya da devletin baskısından kurtulan insanlar kendilerini gerçekleştirmekte özgür olacaklardır.

SAHTE PEYGAMBER

Marx'ın yazılarını yazdığı dönemin hemen sonrasındaki günler hiç de onun söylediği gibi bir gelişme göstermedi. Bunun nedeni, kısmen kuramının yapısı konusunda Marx'ın yanılmış olmasıydı. Kuramının, Newton'ın fiziği gibi bilimsel olduğuna inanıyordu. Hareket halindeki nesnelerin fiziksel sisteminin mevcut durumu hakkındaki bilgilerimiz doğruysa, o zaman Newton yasalarının yardımıyla bu sistemin gelecekteki bir zamanda nasıl olacağını dakiklikle öngörebiliriz. Marx, toplumun hareketinin ekonomik yasalarını kesinlikle aynı anlamda ortaya çıkardığına inanıyordu (Kapital'in Önsöz'ünde bunu söyler). Bu bilgiyle, toplumun gelecekteki gelişmesini kaçınılmaz biçimde öngörebileceğini sandı. Marksizmin "bilimsel" bir kuram olarak görülmesi onun için çok önemliydi; kendi sosyalizmine, diğer sosyalizm türlerinden ayırt etmek için "bilimsel sosyalizm" adını verdi. Böylece diğerlerini hor gördü. Onların, ütopik hayallere ya da ahlakı yüceliklere ya da temennilere dayandıklarını düşünüyordu. Oysa kendisi, toplumun bilimsel incelemesini yapmış ve toplumda iş başında olan güçleri, bu güçlerin işleyişini yöneten yasaları keşfetmiş, daha sonra da siyasi öğretilerini bu gerçekliklere dayandırmıştı.

RUS MUHALİFLER

Marksistler alternatif görüşlere karşı hoşgörüsüzdü. Bazı muhalifler hapise atıldı, bazıları da idam edildi. Yaklaşık 1932'ye ait fotoğrafta, Rusya'daki bir çalışma kampında zorla çalıştırılan tutuklular görülüyor.

20. yüzyılın sonlarına kadar Marksizmin sahip olduğu çekiciliğin büyük bölümü, bilimsel olduğu görüşünden kaynaklanmıştır. Marksistler, kendi inançlarını kişisel kanaatlar değil, bilimsel bilgi (dolayısıyla mutlak kesinlikle "bilinen" bir bilgi) olarak görme eğilimindeydiler. Bu onlara müthiş bir özgüven verdi; bu yüzden bütün alternatif görüşlere ve kanaatlara karşı o ünlü hoşgörüsüz tutumu sergilediler. Marksistler iktidara geldikleri her yerde kendi düşüncelerine uymayan bütün düşüncelerin yayınını ya da bu düşünceler ışığında eğitim yapılmasını yasakladılar. Marksizmin çekiciliğinin bir diğer kaynağı da şuydu: Toplumun gelecekteki gelişmesini bilimsel dakiklikle öngörebileceğini iddia ettiğinden, sosyalizmin "kaçınılmaz" olduğuna inanıldı. Buna göre sosyalist olmak geleceğin yanında olmak demekti.

Marksistlerin inandıkları ve istedikleri şey, başka herkes ne derse desin, ne yaparsa yapsın gerçekleşecekti. Bütün dünya onların yolunda gidiyordu. Sık sık dile getirdikleri sözcüklerle "tarih bizim yanımızdadır". Marksizmin karşısında olanlar ise, Rus Devrimi'nin önderlerinden Leon Troçki'nin ifadesiyle tarihin tozlu raflarına gönderilecekti. Bu

KAPİTALİST ZULÜM

1918 Rusyası'na ait bu afişte, çalışan insanların, Çar, rahibi ve zengin adamı sırtlarında taşıdıkları görülüyor. Marx, kapitalizmin kendi çelişkileri yüzünden yıkılacağına, onu proletarya diktatörlüğünün izleyeceğine inanıyordu. Kapitalistler işçiler üzerindeki baskılarını artırdıkça, sınıflar arasındaki çatışma bir devrime yol açacak ve işçiler zalimleri alaşağı edeceklerdir.

"Din, halkın afyonudur"

KARL MARX

ESKİ BRITISH LIBRARY'NİN OKUMA SALONU

British Library'nin bu geniş, yuvarlak okuma salonunun tasarımcısı, British Museum'un mimarı Robert Smirke'dir. 1857'de tamamlanan yapı, "bütün okumayı seven, meraklı kişilere" açıktı. George Bernard Shaw, Mahatma Gandi ve Marx'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda büyük aydın bu salonu kullanmıştır.

RUS DEVRİMİ
1917 Mart devrimi Petrograd'da (bugünkü St Petersburg) patlak verdi ve Rusya'nın her tarafında asker, işçi, köylü konseyleri (sovyetleri) kuruldu. Car azledildi ve geçici bir hükumet kuruldu. Aynı yılın yaz aylarında Aleksandr Fidoroviç Kerensky (1881-1970) başbakan oldu; fakat Petrograd Sovyeti Lenin in Bolşeviklerinin elindeydi 7-8 Kasım tarihlerinde Kerensky, Lenin'in başını çektiği bir darbeyle görevden alındı

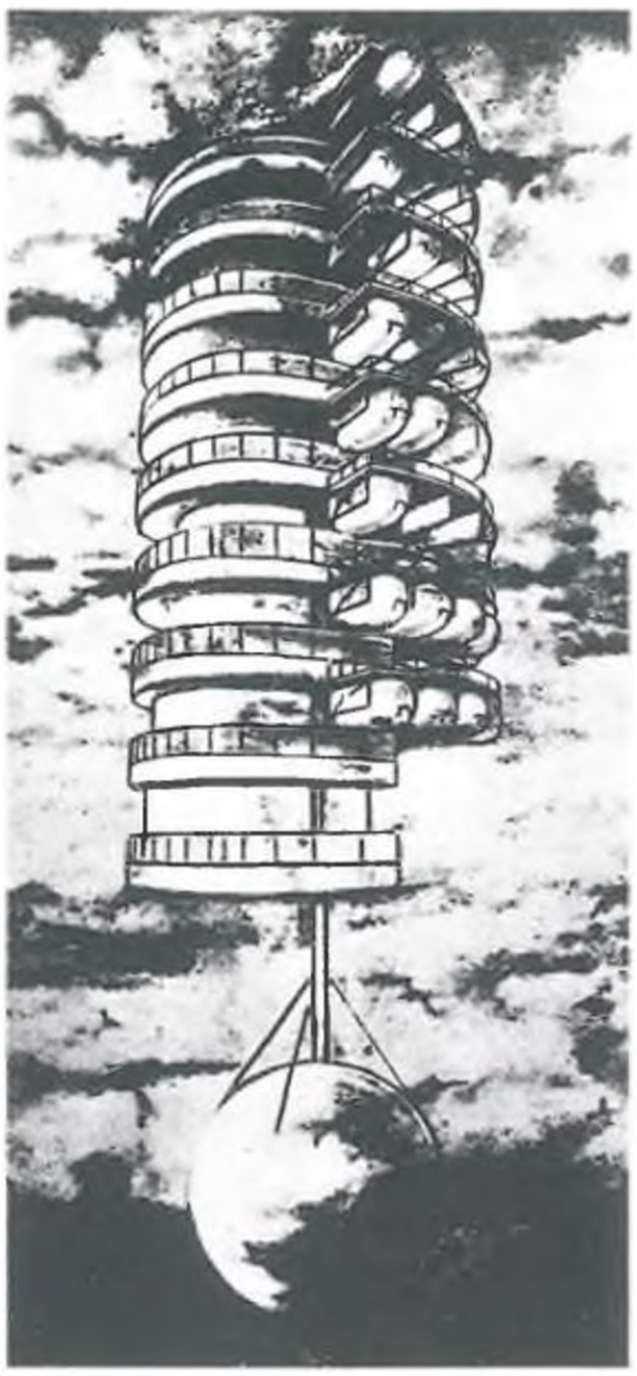

LEON TROÇKİ
1917 Rus Devrimi'nin önderlerinden biri ve Kızıl Ordu'nun kurucusu olan Leon Troçki (1879-1940), aynı zamanda Lenin'in 1924'te ölümünden sonra yaşanan iktidar mücadelesinde Stalin'in başlıca rakibiydi. Stalin, Troçki'yi alt etti ve ülkeden sürdü. Troçki, Mexico'ya yerleşti ve Stalin'in bir ajanı tarafından 1940'ta öldürüldü.

onları "modern"den de modern yaptı; çünkü, sadece şimdide değil, gelecekte de yaşıyorlardı ve herkesten önce oraya varmışlardı.

GÜÇLÜ ÇEKİCİLİK

Bu düşüncelerin –"bilim", "modernleşme", "geleceğin yanında olmak"– oluşturduğu bileşimin yarattığı çekicilik, azgelişmiş ülkelerdeki çok sayıda aydını neredeyse ipnotize etti. Marksizmin ekonomik yanı, ekonominin merkezden planlanmasını ve denetlenmesini gerektiriyordu ve bu "planlı çözüm" akılcılığın gereği gibi görünüyordu. Tıpkı 18. yüzyılda Locke'un kuramları Amerikan ve Fransız devrimlerinin ortaya çıkmasında nasıl yaşamsal bir rol oynadıysa, aynı şekilde 20. yüzyılda da bütün zamanların en büyük ölçekli devrimlerinin (1917'de Rusya'daki ve 1948-49'daki Çin'deki devrimlerin) yaratılmasında Marx'ın kuramlarının önemli bir rolü oldu. II. Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Marx'ın duşuncelerine bağlı olduklarını ilan eden Komünist hareketler bütün Üçüncü Dünya'da etkili oldu ve pek çok ülkede iktidara geldiler. Bu satırların yazıldığı sırada hâlâ iktidarda olanlar vardır. Bu, düşüncelerin gerçek dünyada sahip olduğu pratik önemin göz alıcı bir kanıtıdır.

RUS FÜTÜRİST MİMARİSİ
Devrimin ilk yıllarındaki yoksulluk ve toplumsal kargaşa, Georgi Tihonoviç Krutikov'un uçan kentinde (1928) olduğu gibi, sanatçıları ve mimarları çok daha radikal çözümler aramaya itti

GERİLEME VE DÜŞÜŞ

Marx'ın, kendi düşüncelerinin "bilimsel"liğinde bunca ısrar etmesi, (bütün gerçek bilimsel düşüncelerde olması gerektiği gibi) olanca çıplaklıklarıyla karşısına çıktıkları olgular tarafından yanlışlanmalarına neden oldu (en azından deneyim bunu gösteriyor). 19. yüzyılın sonlarında, olayların Marx'ın söylediği gibi gelişmediği ortaya çıktı. Dünyanın hiçbir yerinde, Marx'ın ortaya koyduğu tarihsel gelişmenin sözde "bilimsel yasaları"na uygun değişimlerin yaşandığı bir toplum olmamıştı.

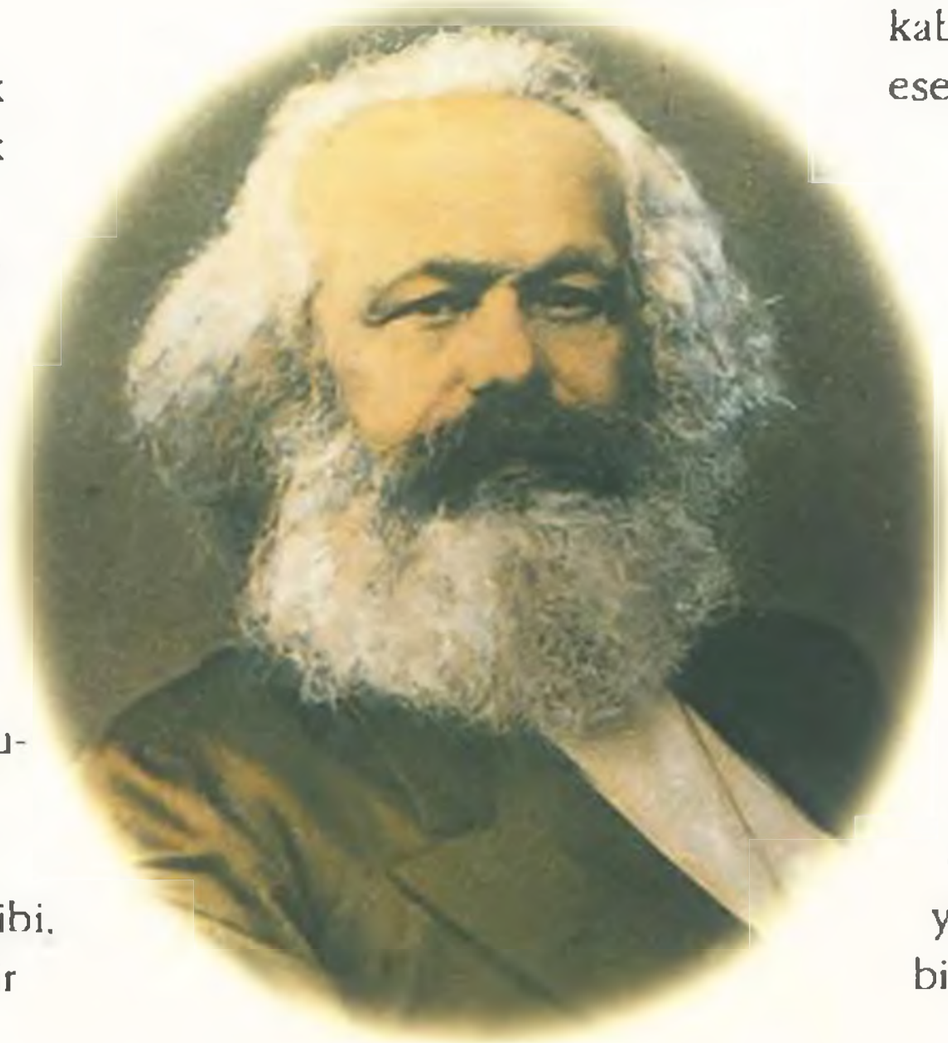
Bu durum, "revizyonizm" olarak bilinen bir gelişmeye yol açtı. Çeşitli Marksist düşünürler, onu çelişen kanıtlara uygun hale getirmek üzere Marx'ın kuramını düzeltmeye –aynı zamanda da kanıtları Marx'ın kuramına uyacak biçimde yorumlamaya– çalıştılar. Böylece, birbirleriyle anlaşamayan, hatta aralarında şiddetli geçimsizlikler bulunan bir yığın farklı Marksist düşünce okulu ortaya çıktı. Sonunda, Marksist siyasal hareketlerin iktidara geldiği her yerde kaçınılmaz olarak ve istisnasız bir biçimde bürokratik diktatörlüklerin (kuramın kaçınılmaz olduğunu iddia ettiği toplumla en ufak bir ilgisi bile bulunmayan toplumların) ortaya çıkması karşısında, bu okulların çoğu yok olup gitti. Yine, istisnasız bütün bu toplumların ekonomileri fiyaskoyla sonuçlandı; zenginleşmek bir yana daha da yoksullaştılar. Marksist yönetimler insanlara hem yoksulluk hem de zulüm getirdi. Uzun vadede bu, bir avuç kişi dışında herkesin Marksist kuramda yanlış bir şeyler bulunduğu sonucuna varmasına neden oldu. Fakat bugüne kadar Marx'ın düşüncelerinin dolaylı etkisi modern kültürün her köşesine yayılmıştır; dolayısıyla, bugün Marksizmi bütün kalbiyle savunacak pek fazla insan kalmadıysa da, edebiyat ve sanat da dahil genel olarak "modern" düşünceler dünyasında Marksizm önemli bir unsur olmaya devam etmektedir.

> "PROLETARYANIN ZİNCİRLERİNDEN BAŞKA KAYBEDECEĞİ BİR ŞEY YOKTUR"
>
> KARL MARX

DÜŞÜNCELERİN GÜCÜ

Düşünceleri bu kadar kısa bir zamanda bu denli büyük etki yaratmış tarihte Karl Marx'tan başka bir düşünürün daha olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Marx hayattayken çok az tanınan, dostlarının yardımıyla yaşayan, günlerini (çoğu zaman British Museum'da) okuyarak ve yazarak geçiren yoksul bir aydındı. Ancak Marx, 1883'te öldükten sonraki 70 yıl içinde insanlığın neredeyse üçte biri kendilerini onun adıyla anan (kendilerine "Marksist" diyen) yönetimler altında yaşıyordu.

Bütün Doğu Avrupa ülkeleri, bütün Rusya ve bütün Çin Marksist olduğunu söyleyen yönetimlerin başa geldiği ülkeler arasındaydı. Daha önce böyle bir şey görülmediği gibi, muhtemelen bir daha da böyle bir şey olmayacaktır (kimse bunu söylemeye cesaret edemez herhalde). İlk Hıristiyanlığın ve İslam'ın gösterdiği yayılma bile bununla yarışamayacağı gibi, en yayılmacı evresinde Budacılık bile onun gerisinde kalır. Hele hele uygulamada Marksizmin sicilinin sürekli fiyaskolarla dolu olduğu düşünülürse (düşünceler insanları fethetti, ama bu düşüncelerin ortaya çıkardığı toplumlar ya çöktü ya da Marksizmden yollarını ayırdılar) bu son derece şaşırtıcı bir görüngüdür. Marksizm, yakın tarihin bu evresinde önde gelen pek çok simaya kılavuzluk etti. Rusya'da Lenin vardı; onu Troçki ve Stalin izledi. Yugoslavya'da Tito, Çin'de Mao Zedung, Vietnam'da Hoşimin, Küba'da Fidel Castro vardı. Bunlar dünyayı değiştiren insanlardı.

SANATIN GERÇEK İŞLEVİ TOPLUMSAL ELEŞTİRİDİR

İdeolojik utku döneminde Marksizmin siyasetin yanı sıra sanat üzerinde de küresel bir etkisi oldu. Aynı zamanda önde gelen bir romancı ve filozof olan Jean Paul Sartre, aynı zamanda büyük bir şair olan Bertolt Brecht gibi oyun yazarları ya da şairlerden Pablo Neruda, ressamlardan Pablo Picasso gibi dünyaca ünlü sanatçılar, kendilerini Marksist ya da komünist kabul ettiler; bu insanların bazı eserleri sonsuza dek kalacaktır.

Daha genelde, sanatın toplumdaki rolüne ilişkin, günümüz dünyasında hâlâ yaygın biçimde benimsenen ve etkinliğini duyuran Marksist bir görüş vardır. Bu görüşe göre sanatın gerçek işlevi toplumsal eleştiridir. Sanat, insanların yaşadıkları toplumda ve o toplumla ilişkilerinde, dolayısıyla kendi yaşamlarında yanlış giden işleri çok daha derin bir biçimde anlamalarını sağlamalı, onları toplumu değiştirmekte istekli kılmalıdır. Bu bakımdan, Marksistler sanatı devrimci bir araç olarak görürler. Kötü sanat, var olan toplumun değerlerini onaylayan ve uyuşturarak ya da aldatarak insanlara bu değerleri kabul ettirmeye çalışan sanattır. Marx'tan önce yaygın biçimde benimsenmemiş olan sanatın rolüne ilişkin bu görüş, bugünün dünyasında hâkim ortodoksi haline gelmektedir. Marksizmin düşecek son kalesi bu olabilir.

ÖNEMLİ ESERLERİ

Trajedinin Doğuşu *(1872)*

İnsanca Pek İnsanca *(1878)*

Morgenrote *(1881)*

Şen Bilim *(1887)*

İyinin ve Kötünün Ötesinde *(1886)*

Ahlakın Soykütüğü *(1887)*

Böyle Buyurdu Zerdüşt *(1891)*

NIETZSCHE

"TANRI ÖLDÜ"

Batılının ahlakı ve değerleri artık inanmadığı dinsel inançlardan kaynaklanır. O nedenle, kendi değerlerini gözden geçirmelidir.

FRIEDRICH NIETZSCHE (1844–1900), Protestan kilisesi üyeleriyle dolu bir aileden gelmektedir. Babası ile her iki büyükbabası Luther kilisesinde papazdılar. Nietzsche'nin üniversite dahil bütün eğitimi klasik metinlere dayanıyordu. Akademide öylesine parlak bir öğrenciydi ki daha yirmili yaşlarının ortalarında profesör oldu. Bu duyulmamış bir şeydi. Nietzsche'yi filozof yapan, Schopenhauer'u okuması oldu. Nietzsche, Schopenhauer'a öykünerek akademik yaşamından vazgeçti ve basit, yalnız bir yaşam sürdü; zamanının çoğunu İsviçre'de ve İtalya'da dolaşarak geçirdi. Böyle geçen 16 yıldan sonra, art arda oldukça belirsiz yazılar gelmeye başladı. Kitapları arasında en tanınmış olanları şunlardır: *Trajedinin Doğuşu* (1872), *İnsanca Pek İnsanca* (1878), *İyinin ve Kötünün Ötesinde* (1886), *Die fröhliche Wissenschaft* (Şen Bilim, 1882), *Ahlakın Soykütüğü* (1887) ve *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (1891).

FRIEDRICH NIETZSCHE
Alman düzyazısının ustası filozof Friedrich Nietzsche, mutlak bir yalnızlıkla çalışarak ve kanaatkar bir hayat sürerek kendini işine verdi. 1889'da bir akıl hastalığına yakalandı ve son 11 yılında hiçbir şey yazamadı.

"*Olgular yoktur, yalnızca yorumlar vardır*"

FRIEDRICH NIETZSCHE

RICHARD WAGNER
Wagner, Riga'da bir besteci olarak meslek yaşamına başlamadan önce bütün Avrupa'yı dolaştı, ancak Bavyeralı II. Ludwig'in himayesine girinceye kadar pek fazla başarı elde edemedi. Cosimo von Bülow'le bir gönül macerasından sonra Münih'e kaçmak zorunda kaldı ve İsviçre'ye yerleşti. 1876'ya kadar icra edilmeyecek olan *Ring*'in de aralarında bulunduğu pek çok ünlü eserini burada yazdı.

DOLU DOLU YAŞAMAK

Nietzsche, gençken Schopenhauer'un tilmizi olmanın yanında, besteci Wagner'in de büyüsüne kapıldı. Wagner'in Nietzsche'nin babası yaşında olmasına karşın bu iki adam sıkı dost oldular. Ancak, Nietzsche hem Wagner'e hem de Schopenhauer'a baş kaldırarak sonunda bağımsızlığını ilan etti ve Wagner'e karşı ünlü polemiklerini iki kitap halinde (*Der Fall Wagner* –Wagner Olayı, 1888– ve *Nietzsche contra Wagner* –Nietzsche Wagner'e Karşı, 1895–) yayımladı. Henüz kırklarındayken ilerlemiş frenginin sebep olduğu bir akıl hastalığına yakalanması gerçek bir trajedidir. Nietzsche 1900'de ölünceye kadar umutsuz bir deli olarak yaşayacaktı. Bu yüzden, 1890'larda ünü sınırları aşmışsa da, o bundan habersizdi.

Nietzsche, Tanrı'nın var olmadığı ve ruhlarımızın ölümsüz olmadığı konusunda Schopenhauer ile aynı düşüncededir. Yine, (Schopenhauer'la birlikte) hayatlarımızın, irade diyebileceğimiz akıldışı bir gücün yönetiminde acı çekerek ve çabalayarak geçen anlamsız bir iş olduğunu düşünüyordu. Fakat, Schopenhauer'un bu dünyanın bütünsel gerçekliğin yalnızca bir parçası, üstelik önemsiz bir parçası olduğu görüşünü reddetti. O, bu dünyanın bütün her şey olduğuna inanıyordu. Hepsinden önce, böyle bir dünyadan tiksintiyle yüzümüzü çevirmemiz, onu reddetmemiz gerektiği yolundaki Schopenhauer'un vardığı sonucu reddetti. Tersine, hayatımızı dolu dolu yaşamamız ve ondan alabileceğimiz her şeyi almamız gerektiğine inanıyordu. Nietzsche'nin felsefesinin ortaya attığı ana soru, tanrısız ve anlamsız bir dünyada bunu en iyi nasıl yapabileceğimizdir.

YENİ DEĞERLER GEREK

Nietzsche, var olan ahlaka ve değerlere duyduğumuz bağlılıklara saldırarak işe başlar. Bunların, büyük ölçüde Yahudi-Hıristiyan gelenekle birlikte

eski Yunan'dan, dolayısıyla bugün var olanlardan tamamen farklı toplumlardan ve çoğumuzun olmasa bile önemli bir bölümümüzün inanmadığı dinlerden kaynaklandıklarını söyler. Bunun savunulabilir bir durum olmadığını söyler Nietzsche: Hayatımızı, temellerini inkâr ettiğimiz bir değerler sistemine dayandıramayız. Bu, bizi ve hayatımızı sahte yapar. Ya değerlerimize gerçekten destek olduğuna inandığımız bir temel bulacağız ya da bu değerleri bırakıp dürüstçe benimseyebileceğimiz başka değerler bulacağız.

OLYMPOS DAĞI, YUNAN TANRILARININ EVİ
Nietzsche'ye göre mevcut ahlakımız büyük ölçüde eski Yunan ve Yahudi-Hıristiyan geleneğinden kaynaklanırsa da, tanrısız bir dünyada hayatlarımızı artık var olmayan toplumlara ve artık inanmadığımız dinlere dayandıramayız.

KENDİNİ GERÇEKLEŞTİRME

Nietzsche'nin bir sonraki adımı, var olan değerlere saldırarak, hiçbir durumda onları sürdürmememiz gerektiğini ileri sürmek oldu. İnsanın hayvanlık durumundan çıkmasını ve (kültür sözcüğüyle kastettiğimiz her şey dahil) uygarlığı yaratmasını sağlayan şey, güçlünün zayıfı, yeterlinin yetersizi, akıllının aptalı durmadan tasfiye etmesiydi. Bu süreçlerin çağlar boyunca yürürlükte olması sayesindedir ki insani varlığımızla ilgili en değer verdiğimiz şeyler ortaya çıkmıştır. Fakat, daha sonra Sokrates ve İsa gibi sözde ahlakçılar geldiler ve bu değerlerin hepsinin yanlış olduğunu; zayıfları

> "DİNLER PENÇELERİNİ GEVŞETTİĞİNDE SANAT BAŞINI KALDIRIR"
>
> FRIEDRICH NIETZSCHE

güçlülere karşı koruyacak yasaların olması, kudretin değil adaletin egemen olması, dünyanın girişkenlere değil, sünepelere kalması gerektiğini söylediler. Tam da insanı hayvanların üstüne çıkaran, uygarlığı yaratan süreçler böylece ters yüz edilmiş oldu. Kendine güvenen, cesur, yenilikçi doğal önderler, onları insanlığın vasat yığınlarıyla eşit koşullara getiren değer sistemleriyle zincirlendi. Kölelere özgü nitelikler (başkalarına hizmetle hayatını geçirmek, kendini inkâr, özgecilik) erdem diye sunuldu. En yetenekli olanlar bile, Nietzsche'nin "benliksiz" dediği kişilere dönüştü. Bunların hepsi ahlak adına yapıldı! Nietzsche, bunun olabilecek en berbat dekadans, kültürü ve

DEĞER SİSTEMİYLE ZİNCİRLENMİŞ
Nietzsche'ye göre yenilikçiler kendilerini ahlak adına insanlığın ayak takımıyla eşit koşullara sokan değerler tarafından engelleniyordu. 1895 Almanyası'na ait resimde Sunday, Kilise'nin ve Devlet'in değer sistemleriyle bağlanmıştır.

OTTO VON BISMARCK
Alman İmparatorluğu'nun (1871-90) ilk Şansölyesi Otto von Bismarck (1815-98) pek çok alanda Nietzsche ile aynı düşüncedeydi. Bir keresinde şöyle demişti: "Güçlülere yem olmak zayıfların yazgısıdır." 1878'deki Berlin Kongresi'nden sonra 26 yıl boyunca Avrupa'da istikrarı sağlamayı başarmış olmakla birlikte William Gladstone onun için şöyle demişti: "Büyük bir Almanya, ama küçük Almanlar yarattı." Bismarck bir dahi olduğu kadar bir oportünist'di de.

FRANSA-PRUSYA SAVAŞI

Otto von Bismarck, bir sürü manevrayla Fransa'yı 1870 Temmuz'da Prusya'ya savaş ilan etmek zorunda bıraktı. Almanların etkili saldırıları, bir türlü seferber olamayan Fransızlarla keskin bir karşıtlık oluşturuyordu ve ardından başlayan savaş Fransa'nın Kıta Avrupası'ndaki egemenliğine son verdi. Fransa'nın yenilmesinden sonra Bismarck, Ren bölgesindeki devletleri Alman konfederasyonuna sokmayı başardı. 18 Ocak 1871'de yeni Alman İmparatorluğu'nun kurulduğu ve Almanya kralı Kaiser I. Wilhelm'in Prusya kralı olduğu ilan edildi.

DOĞANIN ÖNDERİ

Bütün insanlar, gizilgüçlerini ("güç istemleri"ni) gerçekleştirmekte özgür olmalıdırlar, dedi Nietzsche. Bununla askeri fetihler kadar kültürel ve siyasi etkinlikleri de kastediyordu. Burada, 1779'da Brienne'de Kraliyet Asker Akademisi'nde çalışırken gördüğümüz Napoleon, "güç istemi"ni tartışmasız gerçekleştirmiş biriydi.

SİR RICHARD BURTON

İngiliz kaşif, asker, botanikçi, jeolog ve çevirmen Sir Richard Burton (1821-90), Nietzsche'nin tanımladığı üstün insan özelliklerini şahsında toplamış biriydi. Yaptığı yolculuklar arasında, Ortadoğu –kutsal Mekke ve Medine kentlerine giren ilk Avrupalılardan biriydi– ve yoldaşı John Speke ile birlikte Tanganika Gölü'nü keşfettikleri Doğu Afrika gezileri de vardır. *Binbir Gece Masalları*'nın (1885-88) çevirisi dahil çok sayıda kitap yazmakla birlikte, Doğu'nun erotik yazılarını sansürden geçirmeden yayımladığı için erdemsizliği teşvik etmekle suçlandı.

uygarlığı yaratan her şeyin inkârı olduğunu söyler. Eğer bunun sürmesine izin verilirse, dünyamızda en değer verdiğimiz şeylerin tümü son bulacaktır. Bu köle ahlakıyla kesinlikle devam edemezdik.

Fakat, onları reddedersek, yerlerini alacak, sahici anlamda onlarla birlikte yaşayabileceğimiz daha gerçek değerleri ve yeni ahlakı nasıl bulacağız? Nietzsche diyor ki, Tanrı olmadığına ve bundan başka da bir dünya olmadığına göre, değerler, ahlak ve etik, aşkın dediğimiz türden olamaz: Bu dünyanın dışından bir yerden gelemezler, çünkü başka bir yer yok. Onları insanlar yaratmak zorundadır. Önünde alçaldığımız köle ahlakı bize tanrısal bir kaynaktan gönderilmemiştir; çıkarları bu sistemin işleyişine bağlı olan kölelerin, sürünün, ayaktakımının bize dayattığı bir şeydir; ve elbette neden bu ahlakı kabul etmemizi istedikleri de bir o kadar açıktır.

Kendi değerlerimizin yaratıcılarının biz insanlar olduğunu bir kez kavrarsak, çıkarlarımıza en uygun değerleri seçmekte özgür olduğumuzun ayırdına varırız. Kuşkusuz bunlar bizi hayvan krallığından çıkartmış ve uygarlığı yaratmış olan (yaşamın her veçhesinde güçlünün güçsüzü tasfiye ettiği) değerlerdir. Hayal gücü kuvvetli, yiğit, yaratıcı, gözü pek, cesur, meraklı ve kahraman, doğanın her çeşit önderinin özgür –köle ahlakıyla engellenmemiş– dolu dolu yaşamakta ve kendini gerçekleştirmekte özgür olması gerekir. Nietzsche, onların davranışlarının ardındaki güdüye "güç istemi" adını verir; bu sözcükle, yalnızca siyaseti ya da fetihleri değil, kültürel etkinlikleri de kastetmektedir.

Kendi azami gizilgüçlerini geliştiren bir insan, bir tür üstün insan olur; bu nedenle Nietzsche, bugün İngilizce dahil çoğu Avrupa diline girmiş olan "süpermen" (üstün insan) terimini uydurdu. Yalnızca Napoleon gibi kişileri değil, Luther'i, Goethe'yi, hatta yaptıklarını hiç onaylamasa da kendi yaşam anlayışını muazzam bir kişisel güçle ve cesaretle uyguladığı inkâr götürmez olan Sokrates'i bile bu terime dahil eder. Bu değerlerin benimsenmesinin çifte bir yararı olacaktır. Birincisi, insan soyunun yaratıcı gizilgücü dizginlerinden kurtulacaktır; bu sayede yaşamın her alanında elde edilebilecek en yüksek amaçlara ulaşılmış olacaktır ve uygarlık mümkün olan en büyük hızla gelişecektir (bunun bir bütün olarak insanlığın çıkarına olduğu apaçıktır). İkincisi, en yetenekli kişiler dolu dolu yaşayabilecek, bu sayede düşkırıklığına uğramak yerine kişisel olarak mutlu olacaklardır (Nietzsche, mutluluğu yalnızca geçici zevkler olarak değil, daha çok kendini gerçekleştirmek olarak anlar).

YAŞAMI EVETLEMEK

Demek ki, diyor Nietzsche, kucak açacağımız başlıca değerler, yaşamı öne süren, onu evetleyen değerlerdir. Her birimiz doymalı, dolu dolu yaşamalı, yaşamı evetlemeli, her şeyi doyasıya yaşamalıyız. En sık kullandığı sözcüklerden biri "cüret", ilk emri "neysen o olma cesaretini göster"dir. Bu, her şeyden önce doğadaki bütün canlı yaratıkların kendiliğinden davranma biçimidir.

Elbette bu durum bizi başkalarıyla çatışmaya sokacaktır, ama bunda yanlış olan nedir? Gözü pek, maceracı insanlar, çatışmayı heyecan verici bulurlar ve keyif alırlar. Bu onların gerinmelerini sağlar; bundan hoşlanırlar ve bu sayede yetilerini geliştirirler. Elbette zayıflar altta kalacaktır, fakat bundan memnuniyet duyulmalıdır. Mücadeleyi, ıstırabı ve yenilgiyi ortadan kaldırmayı istemek, kötü havayı kaldırmayı istemek kadar anlaşılmaz ve boş bir iştir.

YAŞAM BİR MEYDAN OKUMADIR

Nietzsche, diğer bütün değerleri, bu yaşamı evetleme kıstasına göre yargılar. "İyi", yaşamı evetleyen ya da yaşamın evetlenmesine katkısı olan şeydir. "Doğru" bile, yaşama karşı değil, yaşamdan yanadır. Nietzsche'ye şöyle bir eleştiri yöneltilebilir: "Peki ama bütün bunların anlamı ne? Bundan başka bir yaşam ve bundan başka bir dünya olmadığını söylüyorsun. O zaman yapılanların ne önemi var? Hayatların en muzafferi, en doygunu, bir süre sonra ölümle sona ermeyecek mi? O zaman bu insanlar da artık var olmayacak; sonunda her şey unutulacak. Her şey ebediyen yok olacak. O zaman bütün bunların ne önemi var?" Nietzsche'nin buna yanıtı iki yönlüdür. Birincisi, onun reçetesi, kendi

> "VİCDAN SIZISI UTANMAZLIKTIR"
>
> FRIEDRICH NIETZSCHE

vadesinde gerçekleştirilecek, dolayısıyla kendi uğruna yaşanmaya değer bir hayat içindir. Böyle bir yaşam, kendi anlamını ya da önemini kendi dışından türetmeye çalışmaz ve başka bir şeye göre anlaşılmaz. Bu açıdan, böyle bir hayatın bir sanat eserine benzediğini söyleyebilirsiniz. Bu olgu, hem kendisinin hem de başkalarının, Nietzsche'nin estetik bir yaşam anlayışına sahip olduğunu söylemelerine neden olmuştur (Ama Nietzsche'nin yaşama karşı tutumunda sanatsal hiçbir yan bulunmadığından, bu son derece yanıltıcı olabilecek talihsiz bir terimdir). Nietzsche'nin bu iki yönlü yanıtının ikinci kısmı şudur: Her şey, değil ebedi bir yok oluşa düşmek, tersine ebediyen geri gelecektir. Zamanın akışı, engin, kozmik bir dairesellik çizer, dolayısıyla daha önce olmuş her şey, çok büyük bir zaman aralığının ardından eninde sonunda dönüp gelecektir. Varlığımızın hakkını vererek yaşarken, aslında ebediyen yaşamayı istiyormuşuz gibi yaşarız ve zamanın ebedi tekrarı, bizi, sonlu ve sınırlı bir dünyada mümkün olduğunca ebedi bir hayata yaklaştıracaktır.

Nietzsche'nin felsefesini değerlendirirken, sunduğu meydan okumayla onun bu meydan okumaya yanıtı arasında bir ayrım yapılması gerekir. Çoğu insan, Nietzsche'nin bu meydan okumaya verdiği yanıtı reddetmekle birlikte, meydan okumanın kendisini meşru ve olağanüstü güçlü bulmuştur. Bu

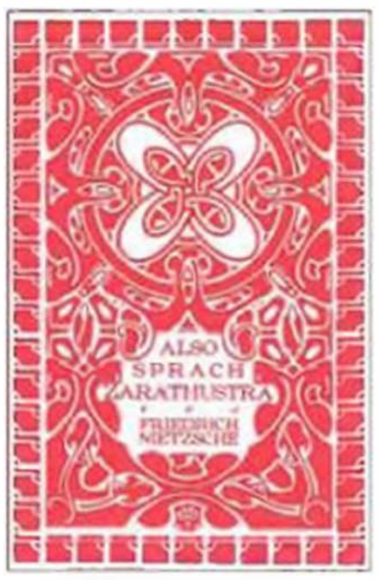

MEYDAN OKUMA

Kişinin yaşamını dolu dolu yaşaması onu başkalarıyla çatışmaya sokar, ancak Nietzsche çatışma heyecanının önderleri gererek yetilerini geliştirmelerine yardım ettiğine inanmaktaydı. Fransız askeri, 1806'daki Jena Savaşı'nda Prusya bayrağını ele geçirişini kutlar

ZERDÜŞT
Aynı zamanda Zarathustra olarak da bilinen Zerdüst, MÖ 6. yüzyılda İslam öncesi İran dininin kurucusuydu. Hint-Avrupa halk dinine, yeryüzündeki iyi ve kötü ameller arasındaki dengeye göre ebedi ceza verileceği fikrini kattı. Nietzsche, –hakir gördüğü– Hıristiyanlıkla ilgili kendi kuramlarını Zerdüşt'ün ağzından sundu. Aynı zamanda Tanrı'nın ölümü ve toplumda çatışmanın zorunluluğu dahil diğer alanları yorumlamak için de Zerdüşt'ü kullandı.

BÖYLE BUYURDU ZERDÜŞT
Nietzsche 40'ındayken tamamlanan *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (1891), ilk yayımlandığında çok başarılı olmamakla birlikte, bugün dünya edebiyatının şaheserlerinden biri olarak kabul edilir. Dört ciltlik kitapta Nietzsche, felsefi düşüncelerini genel bir görüş halinde sunar. Biçimi ve –özellikle ahlakla ve psikolojiyle ilgili– düşünceleri bakımından son derece cüretkâr olan kitapta "üstün insan" kavramı ortaya atılır.

SANAT İÇİN SANAT
Nietzsche'nin yazılarını yakından tanıyan Avusturyalı ressam Gustav Klimt (1862-1918), toplumsal bir çağın sonuna geldiği yüzyıl başı Viyana'sının sözde iffet adetlerine ve onun bazı sanatsal geleneklerine meydan okudu. Öpücük'te (1907-08) görüldüğü gibi eserlerinin duygusal, erotik niteliği bazılarınca pornografik bulunmakla birlikte, Nietzsche'nin ahlakımızı ve değerlerimizi yeniden değerlendirmekle yükümlü olduğumuz inancının yetkin bir ifadesiydi.

meydan okuma şuydu: Eğer artık geleneksel dinsel inançları savunmuyorsak, haklılıklarını bu inançlardan alan bir ahlakı ve değerleri benimsemeyi sürdürmemiz bizim için gayrı meşrudur. Eğer bunu yaparsak, bütün konumumuz yapmacık ve sahte olur. Nietzsche'nin ifade ettiği gibi, değerlerimizi yeniden değerlendirmek zorundayız. Başka bir deyisle, ahlakımızı ve değerlerimizi, gerçekten savunduğumuz inançlar temelinde tepeden tırnağa köklü bir kıymetlendirmeden geçirmemiz gerekmektedir. Bu korkunç bir meydan okumadır ve din dışı niteliği giderek artan bir dünyada en acil ve temel sorunlardan biridir. Nietzsche'nin önümüze koymasından bu yana bu sorun sadece Batılı değil, artık dine inanmayan her yerdeki insanların karşı karşıya olduğu ulvi bir meydan okuma olarak durmaktadır. Bu sorun, 20. yüzyılın varoluşçu felsefelerinin gündemini belirledi. Bunu ciddi şekilde dert eden insanların kafasındaysa yanıtı hâlâ belirsizdir. Aslında bu, pek çok insana göre bugün

> "İNSAN, HAYVAN İLE ÜSTÜN İNSAN ARASINA GERİLMİŞ BİR İPTİR: ALTINDA UÇURUM OLAN BİR İP"
>
> FRIEDRICH NIETZSCHE

karşımızda duran en önemli felsefi sorundur. Bir tek bu yüzden, Nietzsche uzlaşmak zorunda olduğumuz filozofların başında gelmektedir.

Kendi meydan okumasına yanıt olarak ileri sürdüğü olumlu görüşlerden ve öğretilerden dolayı Nietzsche bu görüşte değildir. Buna karşın, bu görüşlerin yaklaşık yarım yüzyıl hatırı sayılır etkileri oldu. Faşizmin kurucusu Mussolini uzun uzun Nietzsche okudu. Hitler, 1938'deki tarihi Brenner Pass görüşmesinde Mussolini'ye Nietzsche'nin toplu eserlerini hediye etti. Naziler de propagandalarında, tekrar tekrar "üstün insan" ve "güç istemi" gibi Nietzsche'nin sözcüklerini kullandılar. Nietzsche, gerek faşistler gerekse faşizm karşıtları tarafından faşist felsefenin sesi olarak görülmeye başlandı. Sonraki kuşaklarda da faşizmden nefret eden kişiler tarafından felsefesinin gerçek değerinin bu olduğu düşünüldü.

SANATTAKİ ETKİSİ

19. yüzyılında sonunda ve 20. yüzyılın başında Nietzsche, yaratıcı sanatçılar üzerinde büyük bir etki yarattı. Uluslararası üne sahip oyun yazarları August Strindberg ile Luigi Pirandello'da bu etkiyi görmek mumkündür. Bernard Shaw, en iyi oyunlarından birine *Man and Superman* (İnsan, Üstün İnsan, 1905) adını verdi ve daha sonraları "Ben ünümü, halkın, ahlaki değerlerini yeniden gözden geçirmesi için verdiğim kesintisiz mücadeleyle kazandım" dedi. Shakespeare'in III. Richard'ın ağzından söylettiği üç satırda Nietzsche'yi özetlemenin mümkün olduğunu söyledi:

İSTEMİN ZAFERİ

Gerek Mussolini'nin gerekse Hitler'in faşist propagandasında ("güç istemi" gibi) Nietzsche'nin eserlerinden alınma ibareler kullanılmıştır. Fakat Nietzsche ne bir milliyetçi ne de anti- Semitikti. Ayrıca, Nazilerin saf Aryan ırk kavramını Nietzsche'nin üstün insanıyla ilişkilendirmek hata olur. Yukarıdaki fotografta, 1934 Eylülü'nde Almanya Nuremberg'te Nazilerin düzenlediği bir toplantı görülmektedir.

LOU SALOME

Nietzsche, 1873'te filozof meslektaşı Paul Ree ile tanıştı ve ikisi yakın dost oldular. Ree, daha sonra Nietzsche'yi Lou Salome (1861-1937) ile tanıştırdı ve üçü arasında karmaşık bir ilişki gelişti. Ancak, Paul'ün Lou'ya olan duyguları Nietzsche ile olan dostluğunu aşındırmaya başladı. Nietzsche'nin kız kardeşi de Lou'yu delice kıskandığından ortalığı kızıştırdı.

CESARE LOMBROSO

Nietzsche'nin üstün insanla ve üstün bireylerden oluşacak bir aristokrasiyle ilgili düşünceleri o dönemde dolaşımda olan başka kuramlarla da pekiştirildi. İtalyan bir tıp psikiyatri ve suç antropolojisi profesörü olan Cesare Lombroso (1836-1909) böyle bir kuram atıp ortaya 'Suç işleyen alt sınıf üyelerinin –kafatasının biçim hacim ve alın genişliği dahil– fiziksel gösterimleri ile ayırt edilebilecekleri'ne inanıyordu.

GEORGE BERNARD SHAW

İrlandalı oyun yazarı George Bernard Shaw (1856-1950), hem felsefi hem de siyasal öğeleri bir araya getirdiği oyunlarıyla ünlüdür. Shaw, Marx'ın eserlerini okuduktan sonra Fabian bir sosyalist oldu. Nietzsche'nin hayatı eleştirmesine ve hayatın dolu dolu yaşanması gerektiğine duyduğu inançtan etkilendi ve oyunlarından birine İnsan, Üstün İnsan *(1905) adını verdi.*

WILLIAM BUTLER YEATS

İngiliz-İrlandalı şair ve oyun yazarı William Butler Yeats'in (1865-1939) ülkesiyle karmaşık bir ilişkisi vardı. Siyasi eylemci Maud Gonne'ye aşık olduktan sonra tutkulu bir İrlanda milliyetçisi oldu. Nietzsche'yi ilk kez 1902'de okudu ve o tarihten sonra eserlerinde Nietzsche'nin güçlü bir etkisi oldu.

FAŞİZM

Nietzsche'nin felsefesindeki pek çok unsur, II. Dünya Savaşı'ndan önce faşistler ve Naziler tarafından çarpıtılarak kullanılmıştır. İtalya'da faşistler büyük oranda muhtaç bir yoksulluk savesinde iktidara geldiler. Almanya'da ise Naziler zayıf bir demokrasinin halkta yarattığı korkulardan beslendiler. Faşizmin Nietzsche'nin hor gördüğü (milliyetçilik ve devlet yetkesi gibi) pek çok yönü olmakla birlikte, insanların kafasında Nietzsche adı faşizmle ayrılmaz biçimde ilintilidir.

Vicdan, güçlüleri korkutmak için düşünülmüş Korkakların kullandığı bir sözcükten başka bir şey değildir.
Bizim vicdanımız, güçlü kollarımız, kılıçlar yasamızdır!

Dönemin önde gelen İngiliz şairi W. B. Yeats, Nietzsche'yi okuduktan sonra şiirine ayrı bir yön verdi. Thomas Mann ile Hermann Hesse gibi Alman romancılar, Rainer Maria Rilke ile Stefan George gibi Alman şairler de Nietzsche'den etkilenenler arasındaydı. Fransız yazarlara gelince, liste André Gide ile André Malraux'tan Albert Camus'ya ve Jean Paul Sartre'a kadar uzanmaktadır. Bütün bunların ışığında, Nietzsche'nin, Avrupalı yazarları, Karl Marx'tan sonra gelen bütün filozoflardan daha fazla etkilemiş olduğu rahatlıkla söylenebilir (tabii Marx tamamen bir filozof olarak düşünülürse).

Bir filozofun besteciler tarafından ele alınması pek beklenir bir şey olmadığından, Mahler, Delius ve Schoenberg gibi bestecilerin Nietzsche'nin sözlerini müzikleştirmiş olmaları ve Richard Strauss'un (bugün de sık sık icra edilen ve plağa alınan) *Böyle Buyurdu Zerdüşt* (1896) isimli bir senfonik şiir yazmış olması çok daha şaşırtıcıdır. Dolayısıyla, Nietzsche 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başının kültürüne derin olduğu kadar geniş bir biçimde de nüfuz etmiştir.

NAHOŞ HAKİKATLER KARŞISINDA

Nietzsche'nin olumlu öğretileri arasında belki de en çekici olanı, stoacı kahramanlık denilen şeydir; yani, kendimizle ilgili en zorlu ve nahoş hakikatlerle çekinmeden yüzleşmemiz, onlara dimdik bakmamız ve bu bilginin ışığında, kendi uğruna bir hayatı yaşamanın ötesinde başka hiçbir ödül beklemeden yaşamamız gerekir. Dinsel bir inancı olmadığını bilinçli olarak hisseden pek çok cömert ruhlu insan, kendilerine bu yolda rehberlik ettiğinden Nietzsche'ye minnetar olmuştur. Bu yolu ararken kendisinin gösterdiği kahramanlıksa her türlü kuşkunun ötesindedir. Psikanalizin kurucusu Sigmund Freud, Nietzsche için "gençliğimde, ulaşamayacağım bir soyluluğu ifade ediyordu" demişti. Yine önde gelen bir yaşamöykücüsüne göre Freud, "pek çok kereler, Nietzsche'nin yaşamış ve muhtemelen yaşayacak herkesten daha çok kendisi hakkında derin bilgiye sahip biri olduğunu söylemiştir".

NIETZSCHE VE WAGNER

1868'te Nietzsche besteci Richard Wagner ile tanıştı. Her ikisi de Schopenhauer'a büyük saygı duyduklarından yakın dost oldular. Delirmeden önceki yıl Nietzsche Der Fall Wagner'i *(Wagner Olayı, 1888), sonra da* Nietzsche contra Wagner'i *(1895, Nietzsche Wagner'e Karşı) yayımladı. Wagner'in* Parsifal *(1882) operasından bu sahne Max Brückner'e aittir.*

FİLOZOF SANATÇI

Nietzsche, filozoflar arasında edebiyatçıların şahıydı. Pek çok Alman, onu Almanca düzyazının en büyük ustalarından biri olarak kabul etmektedir. Nietzsche'nin, bunca yaratıcı sanatçıyla sohbet edebilmesinin bir nedeni de, filozoflar arasında sanatçı denebilecek biri olmasındandı. Nietzsche iyi şiirler yazdı, (pek iyi olmasa da) besteler yaptı; hayatındaki en önemli dostu besteci Wagner'di. Fakat bundan da önemlisi, diğer yazarların kayıtsız kalamayacakları parlaklıkta bir edebiyat üslubu vardı. Kitaplarından çoğu, diğer felsefeler gibi uzun savlar ve karşı savlarla dolu geniş düzyazılar biçiminde değildi; aforizmalar ya da kutsal kitaptan alınma dizeler veya ayrı ayrı numaralanmış paragraflar biçimde kopuk kopuk düzenlenmişti.

Okurlarını şeylere yeni bir tarzda baktırmaya çalışırken denediği tipik yöntem, onları ikna edici kanıtlamalarla değil, unutulmaz imgelerle sunmaktır. Bu sunuş tarzında kanıtlamalar da bulunmakla birlikte, eğretilemelerden çıkarılmaları gerekmektedir. Öncelikle bu sunuş tarzından amaç, kanıtlamalar değil, okura gökgürültüleriyle birlikte çakan şimşekler gibi gelen içgörüler öne sürmektir.

Bazen, "Evli çiftler birlikte yaşamasaydı, mutlu evlilikler daha çok olurdu" ya da "Kibir, iradi olmayan bir eğilimdir; kişi, gerçekten biri olmadan bireymiş gibi ortaya çıkar", ya da "Gelenekten

GÖKGÜRÜLTÜLERİYLE BİRLİKTE ÇAKAN ŞİMŞEKLER

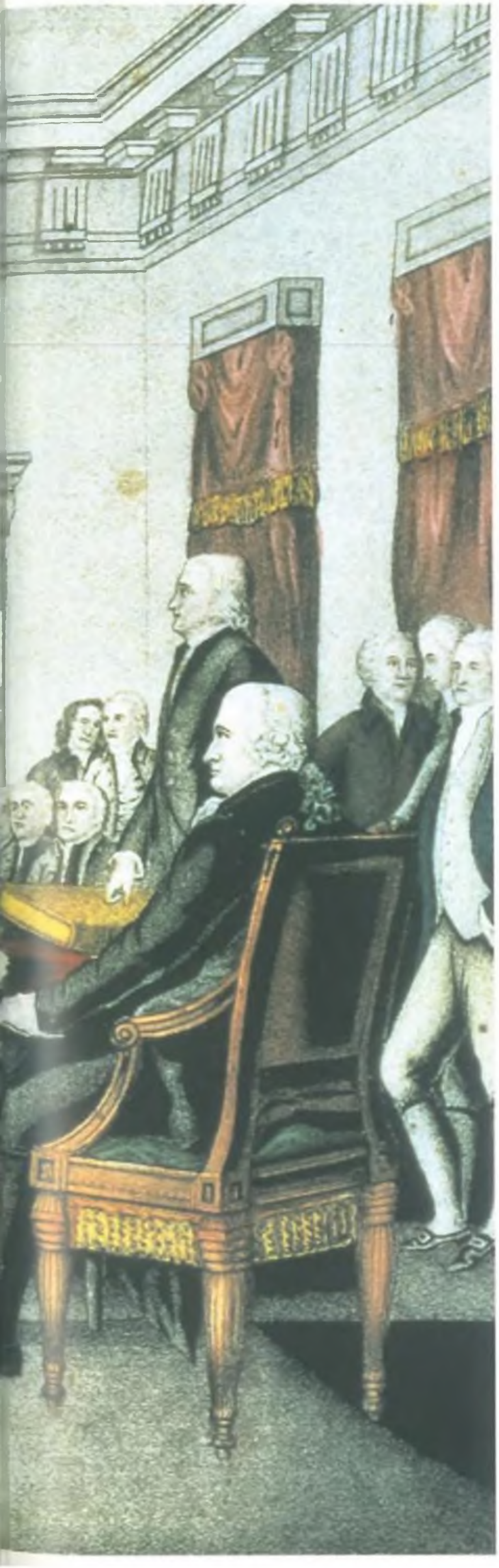
inatla uzak durmak, anlaşılamaz bir arzudur" gibi hepimizin yakından bildiği epigramlar biçimini alır. Fakat, genellikle felsefi açıdan bundan daha derindirler. Örneğin şu sözler daha tanımlayıcıdır: "Bir düşünür, birine bağlanmayı her zaman sakıncalı bulur"; "Uçuruma çok uzun süre bakarsanız, kendinizi içinde bulursunuz"; "Yarın bana aittir, bazıları öldükten sonra doğar".

Nazilerin kendileri adına konuşan bir filozof olarak Nietzsche üzerinde hak iddia etmeleri karşısında, Nietzsche'nin Alman milliyetçiliğini alaya aldığını ve anti-Semitizmi hakir gördüğünü anımsatmak gerekir. Bir Alman olmakla birlikte Almanlar hakkında sürekli kaba genellemelerde bulunmuştur. Örneğin "Almanlar, akla, bilgiye ve duyguya rağmen, nasıl sıkıcı olunabileceğinin sırrına vakıftırlar"; "Büyük bir Alma'nın öz nüvesi çirkin bir kutuya kapatılmıştır". Anti-Semitizm konusuna gelince, Nietzsche'ye göre anti-Semitiklik toplum dışına itilmişlerin duygusudur:

"Anti-Semitikler, zekâları ve paraları olduğu için Yahudileri bağışlamazlar. Anti-Semitik; 'beceriksizliğin ve acemiliğin' diğer adı."

Nietzsche Alman halkını, özellikle anti Semitizme gösterdiği eğilimden dolayı eleştirmiştir. Bu konuda son sözcükleri şunlardı: "Şimdi bütün anti-Semitikleri vurduruyorum". Nietzsche bir Nazi değildi.

DEMOKRASİ FELSEFESİ

ESKİ YUNAN KENT DEVLETLERİNİN YIKILMASINDAN SONRA DEMOKRATİK DENEBİLECEK TOPLUMLAR 18. YÜZYILA KADAR (İKİ BİN YILI AŞKIN BİR SÜRE) YENİDEN ORTAYA ÇIKMAYACAKTI. BU TOPLUMLARIN İLKİ, 1776'DA KURULAN AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ OLDU. BUNDAN SADECE 13 YIL SONRA GERÇEKLEŞEN 1789 FRANSIZ DEVRİMİ, BENZER ÜLKÜLERİN TÜMÜYLE YENİ BİR İTKİYLE BÜTÜN AVRUPA'YA YAYILMASINI SAĞLADI. BÖYLELİKLE MODERN ANLAMDA DEMOKRATİKLEŞME BAŞLAMIŞ OLDU. BU GELİŞMEDE ÖNCÜ ROLÜ DÜŞÜNCELER, HER ŞEYDEN ÖNCE DE BİREYSEL ÖZGÜRLÜĞÜ TOPLUMSAL EŞİTLİKLE BİRLEŞTİRME DÜŞÜNCESİ OYNADI. BU DÜŞÜNCELERİN TOPLUMSAL DÜZENLE VE EKONOMİK REFAHLA NASIL BAĞDAŞTIRILACAĞIYLA İLGİLİ SORUNLAR SİYASET FELSEFESİNE EGEMEN OLMAYA BAŞLADI.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER
Devletlerin, uluslararası barış, güvenlik ve işbirliği ortamı sağlamak için oluşturduğu bu birliğin merkezi New York'tadır.

FAYDACILAR

DENEYCİLER AHLAKİ VE SİYASİ KONULARA YOĞUNLAŞIYOR

"Herkesin bir oyu olacak, kimsenin oyu birden fazla sayılmayacak" ilkesiyle "en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğu" ilkesi, yol gösterici ilkeler olarak benimsendi.

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA İngilizce konuşulan dünyada felsefe, Kant'tan neredeyse habersiz bir yol izledi. Kant'ın başlıca eseri olan *Saf Aklın Eleştirisi* (1781), 1854'e kadar (Kant'ın ölümünden tam yarım yüzyıl sonra) İngilizce'ye çevrilmedi bile. Ayrıca, Almanca okuyabilen eğitimli İngilizlerin sayısı şimdi olduğu gibi o zamanlar da yok denecek kadar azdı. O nedenle, metafizik ve bilgi kuramı alanında Hume'un ötesinde pek bir ilerleme olmadı. Asıl büyük ilerleme ahlak ve siyaset felsefelerinde yaşandı. Britanya'nın insan soyunun neredeyse dörtte birini yönettiği bir dönemde bu felsefelerin kamu siyasetine uygulanması bütün dünyayı etkiledi.

SOL GÜNDEM

İngilizce konuşulan dünyada Hume'dan sonra kalıcı bir etkiye sahip ilk filozof Jeremy Bentham (1748-1832) oldu. Bentham, Londra'da doğdu; önce Oxford'ta başladığı eğitimine Londra'nın hukuk mahkemelerinde devam etti ve avukat oldu. Bentham'ı kamu ahlakı sorunlarıyla etkin biçimde ilgilenmeye yönelten şey, bir hukuk öğrencisi iken işbaşında gördüğü yaygın toplumsal adaletsizlikler oldu. Uzun yaşamı boyunca ahlak, siyaset ve hukuk sorunları üzerine ciltler dolusu kitap yazacak olmasına karşın, düşüncelerinin yaşama geçirilmesi konusunda da çaba göstermekten geri kalmadı. Hapishaneler, sansür, eğitim, cinsellikle ilgili yasalar, kamu kurumlarında çürüme gibi –sosyal politikada o zamandan itibaren sol liberal gündemi oluşturacak olan– alanlarda liberal reform hareketine öncülük eden Felsefi Radikaller grubunun önderi oldu.

YENİ ÜNİVERSİTE

Bentham'ı etkileyen başlıca felsefi simalar, devrim öncesinin Fransız düşünürleri oldu. Fransız düşünürlerinin Bentham'la kazandığı gelişme, Bentham'dan sonra, 19. yüzyılın sonlarında İngiliz sosyalizminin doğuşuna yol açacaktı. Bentham'la takipçileri özgür düşünürlerdi. O dönemde özgür düşünürlerin Oxford'da ya da Cambridge'de çalışmalarına izin verilmediğinden, onlar da, 1826'da, ortaçağdan beri İngiltere'nin ilk yeni üniversitesi olan University College London'ı kurdular. University College London'da Bentham sözcüğün en düz anlamıyla arz-ı endam eder: Mumyalanmış bedeni, girişteki salonda, camdan bir kafes içinde her zamanki giysileriyle oturmaktadır; yalnızca kafasının yerinde balmumundan yapılma bir tasvir bulunmaktadır. Kısa bir zaman öncesine kadar yönetim kurulunun zabıtlarında "oy vermese de aramızda" diye geçerdi. Belki de kısmen günlük yaşamla çok içli dışlı olmasından dolayı, Bentham'ın yayın dünyasına karşı sevindirik bir tutumu vardı. Bir kitabını henüz tamamlamadan diğerine başlar, öncekini çoğu zaman bitirmeden bırakırdı; ya da bitirse bile yayınlatmak için hiçbir

JEREMY BENTHAM
İngiliz filozof ve sosyal reformcu Jeremy Bentham, Faydacılık akımının kurucusudur. Bentham, bireyin çıkarlarının toplumla aynı olduğuna inanırdı.

UNIVERSITY COLLEGE LONDON

University College London'ı Jeremy Bentham'ın kurduğuna inanılsa da Henry Brougham, Isaac Goldsmidt, James Mill ve Norfolk Dükü'nün de aralarında bulunduğu bir grup liberal tarafından kuruldu. Nonkonformist, Katolik ya da Yahudi oldukları için Cambridge'e ya da Oxford'a girmeye uygun bulunmadıklarından, University London College'e kabul edilecek öğrencilerde belli bir dinsel kimlik aranmayacağı ısrarla belirtilmişti. Bu yüzden okul, Gower Street'in tanrısız kurumu olarak anılmıştı.

PANOPTİKON
Bentham'ın başlıca hedeflerinden biri hapishane reformuydu. Bunun, "ahlakta iyileşme yaratacağına, sağlığı koruyacağına, çalışma arzusunu canlandıracağına ve tahsili yaygınlaştıracağına" inanıyordu. Görüşünü açıklamak üzere Panoptikon adında bir örnek hapishane tasarladı. Ama ne yazık ki bu model benimsenmedi. Yine de gayretlerinden dolayı parasal olarak ödüllendirildi ve bu para University College'in kurulmasına harcandı.

JEREMY BENTHAM'IN ÖNEMLİ ESERLERİ

Yönetim Üzerine Bir Çalışma *(1776)*

Felsefiliğin Savunusu *(1787)*

Ahlakın ve Yasamanın İlkelerine Giriş *(1789)*

Anayasa Hukuku *(1830)*

NEW LANARK'TA (İSKOÇYA) ÜTOPYA

19. yüzyıl başında yaşamış en etkin ütopyacı sosyalistlerden olan Robert Owen'ın (1771-1858) eserlerinde Faydacılığın etkisini görmek mümkündür. İskoçya'daki New Lanark fabrikalarının sahibi olan Owen, işçilerin toplumsal ve ekonomik koşullarıyla ilgilendi; barınma, sağlık ve çocuk bakımı alanlarında pek çok iyileştirme gerçekleştirdi.

girişimde bulunmazdı. Yazılarının çoğu, dostlarının müdahalesiyle (ve pek çoğu ölümünden sonra) yayımlandı. Gerçekten de, Bentham, bir hayranının 1802'de Paris'te bir kitabını Fransızcaya çevirmesiyle yaygın biçimde tanınmaya başlandı.

O sırada çoktan (1792'de) yeni Fransız cumhuriyetinin yurttaşı yapılmış ve Kıta Avrupası ile Birleşik Devletler'de belli bir nüfuza sahip olmuştu. Bentham, geç tekâmül edenlerdendi; diğer pek çok insandan farklı olarak yaşlandıkça radikalleşti. Ölümünden sadece birkaç yıl önce, 1824'te (84 yaşındayken) kendi cebinden, yıllar yılı "ileri" fikirler için son derece etkin bir forum işlevi görecek olan *Westminster Review*'u kurdu. Yaklaşık otuz yıl sonra (neredeyse 35 yıl tam anlamıyla görmezden gelindikten sonra) dünyanın ilgisini Schopenhauer'un felsefesine çekecek olan *Westminster Review*'du.

EN BÜYÜK MUTLULUK

Bentham, 18. yüzyılın başında Francis Hutcheson adında İskoçyalı-İrlandalı bir filozof tarafından dile getirilen şu düsturu kamu politikasına yol gösteren ilke olarak benimsedi: "En iyi edim, en fazla sayıda insana en büyük mutluluğu sağlayan edimdir". Bentham, bu düsturu geliştirerek bir ahlak felsefesine dönüştürdü. Bu felsefeye göre, bir edimin doğruluğuna ya da yanlışlığına, tümüyle sonuçlarına bakarak karar verilmeliydi (dolayısıyla, edimin ardındaki güdüler önemli değildi); iyi sonuçlar, insana haz, kötü sonuçlarsa acı verenlerdi; o nedenle, her durumda izlenecek doğru eylem hazzı acı karşısında en fazlaya çıkartacak ya da acıyı haz karşısında en aza indirecek eylemdi.

Bu felsefe, Faydacılık olarak bilinmeye başlandı; çünkü, her edimin, sağlayacağı faydaya göre yargılanması, yani belli türde sonuçlar yaratması açısından faydalı olduğunu söylemek anlamına geliyordu. Bu ahlak felsefesinin savunucuları, söz konusu ilkeleri, siyaset, hukuk ve sosyal politika alanlarının yanı sıra özel ahlak alanına da uyguladılar. Bunun, Britanya'nın yönetim tarzı üzerinde kalıcı bir etkisi oldu. "En fazla sayıda insanın en büyük mutluluğu" deyişi, İngilizce'ye girerek herkesin bildiği bir slogan haline geldi.

Bu ilke bir kere kabul edildiğinde, kararlar

WESTMINSTER REVIEW
Jeremy Bentham'ın eserlerinin çoğunda amaç, parlamento reformunu gerçekleştirmekti ve radikal felsefi düşüncelerini yaymak için James Mill ile birlikte 1823'te *Westminster Review*'i adında bir dergi çıkarmaya başladı. 1824-1914 arasında yayımlanan bu dergi, eğitim, sanat ve bilim konularını da kapsıyordu ve genellikle iyi kabul gördü.

TOPLUMSAL REFAH

18. ve 19. yüzyıllarda pek çok İngiliz için yaşam çok zordu. 1601'de başlayan Yoksulluk Yasaları düşük ücretlere kamu fonlarından ilave elde bulunarak az da olsa yoksulluğu hafifletmeyi amaçlıyordu. 1834'e gelindiğinde her kilise üyesinin yerel yoksullar için bir vergi ödemesi düşüncesinin yerini bireysel sorumluluk inancı aldı. Bu dönemde sunulan tek yardım biçimi umutsuz durumdakilerin çok az bir ücretle yararlandıkları düşkün evleriydi. Bentham daha iyi bir toplumu amaçlayan liberal kuramlarını bu toplumsal arka plan üzerinde formüle etti.

"SEVGİNİN MESKENİ"

Faydacıların, kimseye ıstırap çektirmeyen cinsel etkinliğe itirazları yoktu. 1840'larda Muhterem Henry James Prince (bir tür cinsel aşk anlamındaki Yunanca agape sözcüğünden gelen) Agapemone tapısını kurdu. Yukarıdaki resimde görülen Ferah Somerset malikânesinde üslenen bu tapı, kısa bir zaman sonra serbest aşkın yapıldığı bir yer olarak ün kazandı.

tutumlardan son derece farklıydı. Örneğin, kimseye ıstırap vermeyen cinsel etkinlik biçimlerine Faydacıların bir itirazı yoktu; oysa bu tür etkinlikler o dönemin yasaları tarafından sert biçimde cezalandırılmaktaydı. Öte yandan, o dönemde insanlara gereksiz acılar çektirmeyen, hatta onları yıkıma sürüklemeyen (üstelik tamamen yasal) çalışma yöntemi yok denecek kadar azdı. Dolayısıyla, Faydacı düşüncelerin yayılması toplumda önemli pratik değişiklikler olmasını sağladı. Faydacı yaklaşıma göre, ceza ancak caydırıcı olacak kadar sert olmalıydı; fazlası

> "BİREY, KENDİSİ, BEDENİ VE AKLI ÜZERİNDE HÜKÜMRANDIR"
>
> JOHN STUART MILL

alınırken karşılaşılacak tek güçlük, sonuçların hesaplanmasındaki güçlüktü.

Bu tür bir hesaplama yapılırken bir başka önemli ilkeden yararlanılacaktı: "Herkesin bir oyu olacak, kimsenin oyu birden fazla sayılmayacak". Bu ilkelerin yol açtığı tutumlar geleneksel gereksiz acılara yol açardı. 19. yüzyılın ikinci yarısında Faydacı ilkeler Britanya'daki devlet kurumlarını istila etmeye başladı; o zamandan beri de etkisini hiç yitirmedi. Bu durum, belli ölçülerde de olsa, Britanya ile Birleşik Devletler arasındaki farklılığı ortaya koymaktadır. Birleşik Devletler'de bireysel haklar her zaman daha çok öne çıkartılmış; buna karşılık, bireyi çoğunluğun refahına kurban etmekte daha gönülsüz ve devletin müdahalesini kabul etmeye daha az hazır olunmuştur.

SUÇ VE CEZA

Bentham, İngiliz hukuk ve hapishane sisteminin son derece etkili reformcularından biriydi. Acıya ve ıstıraba karşı tutumu, onu suçlara caydıracak kadar ceza verilmesini, gereksiz acılara neden olmaması gerektiğini savunmaya götürdü.

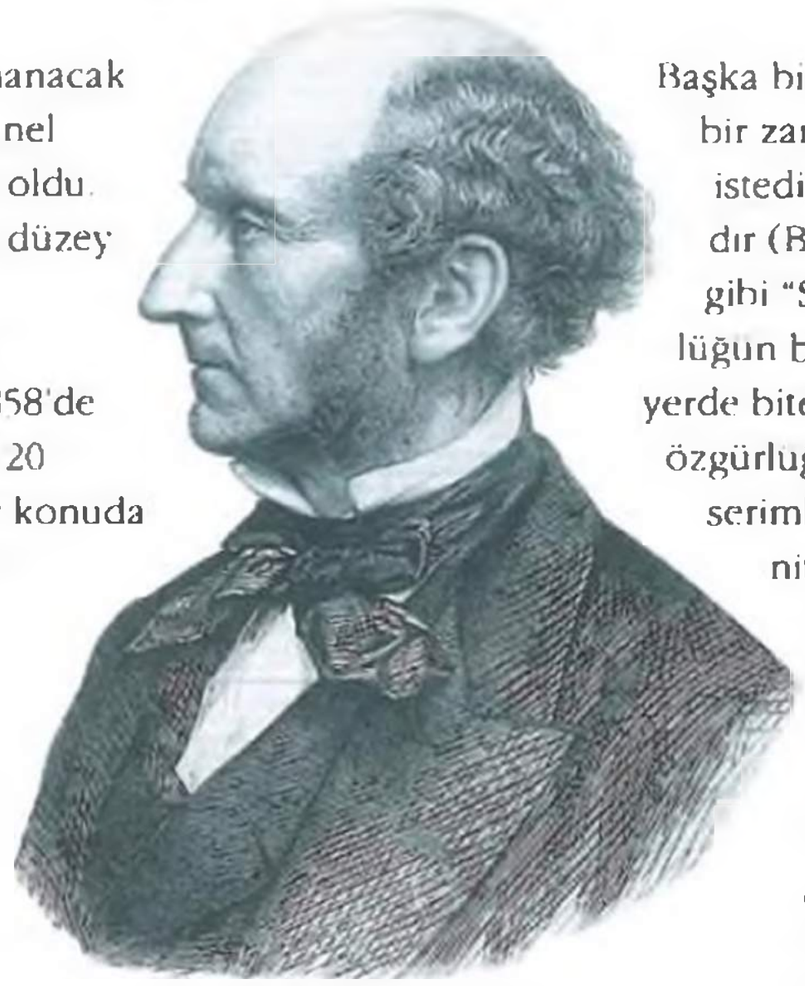
DAHİ ÇOCUK

James Mill, Bentham adına Felsefi Radikalleri örgütlemek ve onlara önderlik etmekte herkesten daha çok uğraş vermiş biriydi. Bentham'ın İngiliz siyasal yaşamında bu denli güçlü bir etki yaratabilmesi, büyük ölçüde onun sayesinde mümkün oldu. Mill'in bir diğer ünü de, 19. yüzyılda (gerçi bugün de öyledir) İngilizce konuşanlar arasında en çok tanınan filozof olacak John Stuart Mill'in babası olmasından ileri gelmektedir.

John Stuart Mill'i (1806-1873) tümüyle babası eğitti; ne bir okula ne de üniversiteye gitti. Babası, Stuart Mill'i küçük yaşlardan itibaren zorla eğitti: Üçünde Yunanca, yedisinden itibaren Latince, aritmetik ve mebzul miktarda tarih, on ikisine gelmeden de yüksek matematiğin çeşitli kollarını öğrendi.

Aynı zamanda Faydacılığa inanacak biçimde yetiştirildi. Bu terimi genel dolaşıma sokan John Stuart Mill oldu.

17 yaşında, babasının da üst düzey yetkililerinden olduğu Doğu Hindistan Şirketi'nde çalışmaya başladı ve şirket 35 yıl sonra, 1858'de kapanıncaya kadar orada kaldı. 20 yaşına kadar yaşamıyla ilgili her konuda babasının sahip olduğu bu ezici hükümranlık, John Stuart'ın o yaşta ciddi bir bunalım geçirmesine neden oldu ve daha kişisel bir çıkış yolu bulma ihtiyacına yol açtı. Böylece bunalımdan kurtuldu ve 25'inde Harriet Taylor adında evli bir kadınla tanıştı. Kadına duyduğu tutkulu bağlılık, her ne kadar geleneksel toplumu sarstıysa da, sonunda kadının kocası tarafından da teslim edildi. John Taylor 1851'de öldüğünde, Mill Harriet ile evlendi; fakat Harriet 1858'de öldü. 1865-1868 arasında Mill, Parlamento üyesi oldu ve kadınlara oy hakkı verilmesinden yana tutumuyla sivrildi

JOHN STUART MILL
İngiliz filozof ve iktisatçı John Stuart Mill, bireyin özgürlüğü üzerine o zamandan beri yayımlanmış belki de en etkili savunmayı kaleme almıştır.

KADINLARA EŞİTLİK

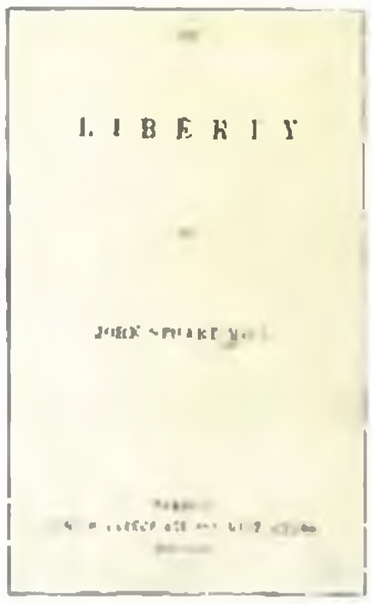
Mill, ilk kitabıyla üne kavuştu: 1843'te yayımlanan iki ciltlik *A System of Logic* (Bir Mantık Sistemi). Kitap, başlığına rağmen, (Berkeley'in tanrıbilimine ya da Hume'un şüpheciliğine yer verilmemiş olmakla birlikte) Locke, Berkeley, Hume ve Bentham'ın geliştirdiği deneyci felsefenin bir araya getirildiği ve güncelleştirildiği genel bir felsefe sistemi niteliğindeydi. Yıllar boyu bu felsefenin mevcut en sistemli yorumu oldu ve ayrıntılar dışında özellikle özgün bir yanı bulunmamasına karşın, dünya çapında bir ün ve nüfuz kazandı. Stuart Mill'in daha seçkin ve günümüze kadar etkisini sürdürmüş kitapları şunlardır: *Özgürlük Üzerine* (1859) ve *Subjection of Women* (Kadınların Bağımlılığı, 1869).

Özgürlük Üzerine'nin ana tezi şudur: "İnsanlığa, aralarından bir bölümünün eylem özgürlüğüne (bireysel olsun, kolektif olsun) karışma hakkının verilmesindeki birıcık amaç kendini korumaktır". Başka bir deyişle, başkalarına önemli bir zarar vermediği sürece birey istediğini yapmakta özgür olmalıdır (Bir hâkimin bir davalıya dediği gibi "Senin kolunu sallama özgürlüğün benim burnumun başladığı yerde biter"). Mill'in kitabı, bireysel özgürlüğe ilişkin bu kavrayışı serimleyen klasik bir örnek olma niteliğini korumakta ve bugün bile büyük ölçüde bu anlamda okunmaktadır.

Kadınların Bağımlılığı, çok daha dikkate değer bir kitaptır. Kız çocuklarının erkek çocuklarla eşit koşullarda yetiştirilmesi gerektiğini savunan Platon'dan sonra kadınlar için eşitlik isteyen tek sima Epikuros'tu (ondan sonra da 18. yüzyıla ve Fransız Devrimi'ni kuşatan liberal düşüncelerin mayalanmasına kadar bu davayı savunan kimse çıkmayacaktır). Özellikle Platon'un bu iki bin yıl boyunca sahip olduğu benzersiz saygınlık göz önüne alındığında, bu duruma doyurucu bir açıklama getirmek zordur. *Kadınların Bağımlılığı*, tanınmış bir düşünür tarafından cinsel eşitlik davasının savunulmasına adanmış (üstelik bunun Mill'e özgü bir inandırıcılıkla ve çekicilikle yapıldığı) ilk kitaptı. Bu nedenle, tahmin edilebileceği gibi, dünyanın her yanındaki feministler ona bugün de büyük saygı duymaktadırlar.

KADINLARA OY HAKKI
Kadınlara oy hakkı hareketi, Mill'in kadınlara oy hakkı verilmesini içeren bir dilekçeyi parlamentoya sunduğu 1866'da başladı. 30 yaşın üzerindeki kadınlara oy kullanma hakkı 1918'de verilecekti.

ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE
John Stuart Mill'in bütün eserleri arasında bu en tanınmış olanı, eşi Harriet'in yardımıyla yazılmış ve ölümünden sonra yayımlanmıştır. Kitapta, toplumsal ve siyasal denetime karşı bireyin özgürlüğü tanımlanmakta ve savunulmaktadır.

ÖNEMLİ ESERLERİ
Bir Mantık Sistemi *(1843)*
Özgürlük Üzerine *(1859)*
Kadınların Bağımlılığı *(1869)*
Siyasal İktisadın İlkeleri *(1848)*
Yararcılık *(1863)*
Din Üzerine Üç Deneme *(1874)*

HARRIET TAYLOR
1830 sonlarında John Stuart Mill, Harriet Taylor ile karşılaştı ve Harriet'in başka biriyle evli olmasına karşın aralarında bir yakınlık doğdu. Harriet, Mill'i bohem bir çevreyle tanıştırdı ve bir süre sonra Mill'in ilhamı olmaktan çıkarak başlıca eleştirmeni ve danışmanı haline geldi.

CHARLES SANDERS PEIRCE'IN ÖNEMLİ ESERLERİ

Eolometo Araştırmaları – Harvard Observatory Annals *(1878)*

Düşüncelerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz? (1878)

Bilim Mantığının İllustrasyonları – Popular Science Monthly *(1877–78)*

Toplu Eserleri *(1931–58)*

AMERİKAN PRAGMATİSTLERİ

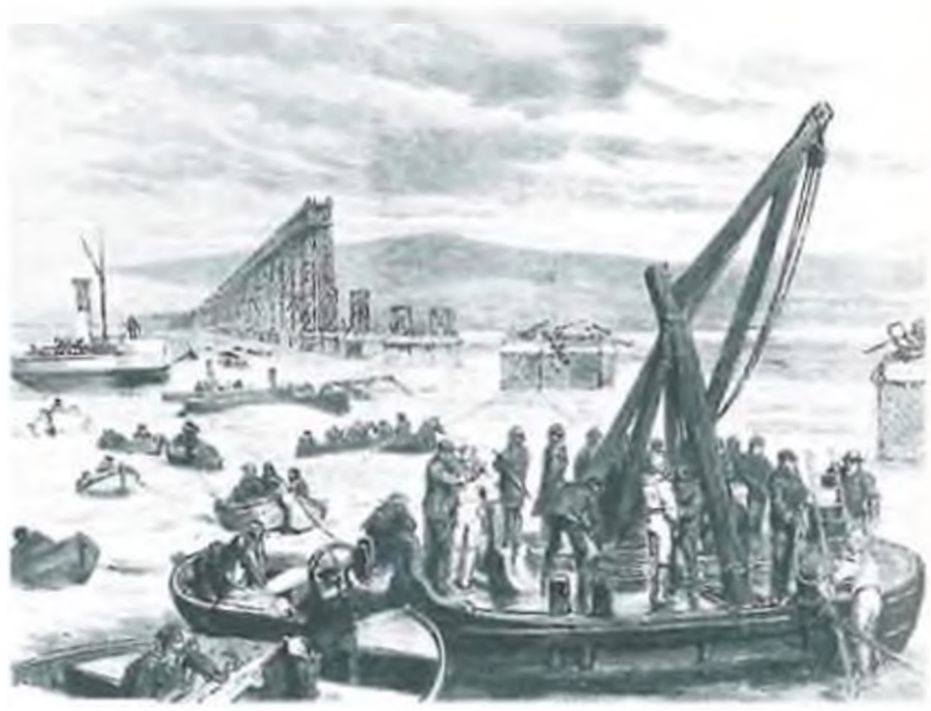
BİLGİ HAYATA KARIŞIYOR

Bilgi, bizim yaptığımız bir şeydir ve en iyi uygulamalı bir etkinlik olarak anlaşılır. Anlamla ve hakikatle ilgili sorular da en iyi bu bağlamda anlaşılır

"Gerçek olan her şey deneyimlenebilir, deneyimlenebilir olan her şey de gerçek olmalıdır"

WILLIAM JAMES

BİRLEŞİK DEVLETLER'İN, 18. yüzyılın sonlarına doğru bağımsız bir ulus olarak ortaya çıkmasıyla, Amerikan kültürünün ve yaklaşım tarzının gelişmesi yeni bir ivme kazandı. Fakat, Amerikan felsefesinin uluslararası bir ilgi odağı haline gelmesi yaklaşık bir yüzyıl daha alacaktı. 19. yüzyılın sonu, 20. yüzyılın başına gelindiğinde, pek çok kişiye göre dünyadaki en iyi felsefe bölümü Harvard'daydı. Dönemin önde gelen üç Amerikalı filozofu, o tarihten itibaren "klasik" kabul edildi ve "Amerikan Pragmatistleri" olarak bilinmeye başlandı. Bu üç filozof arasında en özgün olanı Charles Sanders Peirce; okunması en zevkli olanı William James; etkisi en yaygın olanıysa John Dewey idi.

BİLGİ ETKİNLİKTİR

Peirce'e göre, bilgi elde etmek için durumumuzu değerlendirmeli ve hatalarımızdan ders çıkarmalıyız. Örneğin, 1880'de İskoçya'daki Tay Köprüsü'nün çökmesinden sonra, köprülerin yapımı ve tasarımı hakkında pek çok şey öğrenildi. Yukarıdaki resimde köprüden arta kalanları araştırmaya hazırlanan dalgıçlar görülüyor

CHARLES SANDERS PIERCE

Amerikalı matematikçi ve fizikçi C.S. Peirce, Pragmatizmin kurucusuydu. Peirce, mantığı felsefenin temeli olarak kabul etti. Son yıllarında kansere yakalandı ve William James gibi dostlarının yardımının ancak bir parça azaltabildiği sefil bir yoksulluk içinde oldu

BİLMEK YAPMAKTIR

Britannica Ansiklopedisi'ne göre C.S. Peirce (1839-1914), "Bugüne dek Amerikalılar arasından çıkmış en özgün ve çok yönlü aydın olarak kabul edilmektedir". Babası, Harvard'da matematik profesörüydü ve zamanının önde gelen Amerikalı matematikçilerindendi. C.S. Peirce, üniversitede matematik ve temel bilimler eğitimi gördü ve uzun bir süre bilim adamı olarak geçimini sağladı; felsefe, kalan zamanında sürdürdüğü bir etkinlikti. Fakat, 48 yaşından sonra kendini tamamen felsefeye adadı. Asla kitap yazmadı; eserlerinin çoğu, ancak ölümünden sonra ortaya çıktı. *Collected Papers* (Toplu Eserleri) sekiz cilt halinde yayımlandı.

Bilginin bir etkinlik olduğu iddası, Peirce'in ana iddiası sayılabilir. Bir ihtiyaç, eksiklik ya da kuşku üzerine bilmek ister, araştırmalar yaparız. Bu bizi problem durumumuzu değerlendirmeye, bu durumda yanlış ya da atlanmış olanı ve bunların düzeltilme yollarını görmeye çalışmaya yöneltir. Bu şema, problemlerimiz tamamen kuramsal olduğunda bile; ayrıca, hem günlük yaşamda hem de bilim alanında geçerlidir. Anlığın uygulanması, özünde değer hükümlerine bağlıdır ve söz konusu uygulamadan amaç anlamaktır. Bilgi, geçerli açıklamalardan oluşur. Peirce'in ilk önemli yazıları, *"How to Make Our Ideas Clear"* (Düşüncelerimizi Nasıl Berraklaştırabiliriz?, 1878) adını taşımaktaydı. Bu yazılarda Peirce şu savı ileri sürdü: Bir terimi açık biçimde anlamak için, eğer uygulansaydı problem durumumuza ya da söz konusu problem için önerilen çözüme ilişkin değerlendirmelerimizde nasıl bir fark yaratırdı diye sormak gerekir. Bu fark, terimin anlamını oluşturur. Uygulanması

halinde bir şeyde dikkate değer bir fark yaratmayan bir terimin araştırılabilecek bir anlamı da yoktur. Dolayısıyla, Peirce'in bu bağlamda kullanmak üzere kendine mal ettiği bir terim olan "pragmatizm", terimlerin anlamlarını araştırmakta kullanılacak bir yöntem olarak (dolayısıyla bir anlam kuramı olarak da diyebiliriz) ortaya atıldı.

YAPMAK BİLMEKTİR

Peirce, bilgiyi izleyerek değil, katılarak elde ettiğimizi ileri sürdü. Örneğin, araba kullanmayı bir katılımcı olarak kendi eylemlerimizden edindiğimiz bilgiyle öğreniriz. Bu, bilim adamlarının neredeyse 250 yıldır savundukları, bilginin gayri şahsi olduğu ve gözlemlerden çıkarsandığı görüşüyle çelişiyordu.

YANILMACILIK

Bu düşüncelerde büyük bir özgünlük yatmaktadır. Pragmatistler, bilim adamlarının iki yüz yıldır kabul ettikleri, kişisel olmayan bir olgu olarak bilgi görüşünü reddettiler. Bunu yaptıklarının mutlaka farkında olmasalar da, bilim adamları, (sanki insan her nasılsa dünyayı dışarıdan gözlemliyor, bilgiyi de bu gözlemlerden çıkartıyormuş gibi) izleyici denebilecek bir bilgi görüşünü kabul etmişlerdi. Böyle yapmayız dedi Peirce: Bilgiyi, izleyiciler olarak değil, katılımcılar olarak ediniriz. Bizler, tam da ortasında yaşadığımız bu dünyanın bir parçasıyızdır; özünde bu dünyada hayatta kalmaya çalışırken onu anlamaya ve bilgisini edinmeye çalışırız. Dolayısıyla ilgisiz varlıklar değilizdir. Bilgi, var olmak için sahip olduğumuz bir araç, belki de en önemli araçtır: Bilgimizi kullanırız. Ancak iş gördüğü sürece, dakik sonuçlar verdiği sürece, herhangi bir açıklamaya olduğu gibi, bilgiye dayanırız; çünkü bilgide en yararlı şey, sahip olduğu açıklayıcılık gücüdür. Ciddi güçlüklerle karşılaşmaya başlarsak, bilgilerimizi düzeltmeye çalışır, hatta değiştiririz. Bu, bilimsel bilginin kesinlikler değil, açıklamalar külliyatı olduğu anlamına gelir. Dolayısıyla bilimsel bilginin artması, mevcut olanlarına yeni kesinlikler eklenmesinden değil, mevcut açıklamaların yerine daha iyi açıklamaların konmasından oluşur.

Bu yüzyılın hemen başlarında Cambridge'de (İngiltere) görev yapan William Whewell adında bir filozofun buna benzer düşünceleri vardı. Ama Peirce bu düşünceleri daha genişletti. Bu başlangıç noktasından, sonunda 19. yüzyılın hâkim görüşünün yerini alacak genel bir bilim ve bilgi görüştü gelişti. 19. yüzyılda insanlar, bilimi kesin, düzeltilemez bir bilgi, her bakımdan sağlam bir olgu, değiştirilemez bir şey olarak düşünüyorlardı. Bu adı gerçekten hak eden bütün bilginin, bu kesinlik niteliğine sahip olduğu düşünülüyordu.

Ancak 20. yüzyılda insanlar, hiçbir bilginin, hatta bilimin bile kesin olmadığının; hepsinin yanılabilir, ilke olarak düzeltilebilir, hatta değiştirilebilir olduğunun farkına vardılar. Bilginin tarihi bunu

> "O HALDE GERÇEK MALUMATIN VE AKIL YÜRÜTMENİN ER YA DA GEÇ VARACAĞI ŞEYDİR"
>
> CHARLES SANDERS PEIRCE

HARVARD ÜNİVERSİTESİ

Birleşik Devletler'deki en eski üniversite olan Harvard 1636'da İstanbul'daki adı Cambridge olarak değiştirilecek olan) New Towne'da (Massachusetts) kuruldu. Adını Puriten bir papaz olan John Harvard'dan aldı. İki yüzyıl sonra dinsel ve siyasal denetimden kurtularak zihinsel gelişmenin ocağı olarak ün yaptı. Çok sayıda bilim adamının ve filozofun yanında Birleşik Devletler'in altı başkanı da Harvard'da eğitim gördü.

HENRY JAMES

Uluslararası roman'ın babası olarak bilinen Henry James (1843-1916) İngiliz-Amerikan edebiyatında önemli bir simaydı. Gençliğinde uzun yolculuklara çıktıysa da sonunda yazarlık mesleğine başlamak üzere Birleşik Devletler'e döndü. 1869'da Avrupa gezisine çıktı ve en başarılı romanı olduğu ileri sürülen The Portrait of a Lady'yi *(1881) bu sırada yazdı. Kitaplarında, olay örgüsünden çok psikolojik çözümlemelere ağırlık vermiştir.*

HİÇBİR BİLGİMİZ KESİN DEĞİLDİR

Peirce, bir çağda "bilinen" pek az şeyin, sonraki kuşaklar tarafından sorgulanamaz olarak kabul edilmeye devam ettiğini düşünüyordu. Wright kardeşler, önceki kuşakların olanaksız bulduğu motorlu uçağın öncüsü oldular. İlk uçuşlarını, 17 Aralık 1903'te Kuzey Carolina'daki Kitty Hauk yakınlarında gerçekleştirdiler.

WILHELM RÖNTGEN

19. yüzyıl sonunun en heyranlık verici bilimsel gelişmelerinden biri, X ışınlarının Wilhelm Rontgen (1845-1923) tarafından keşfedilmesiydi. Bu elektromanyetik ışınlar, doktorların, cerrahi işlemlere başvurmadan hastaların içini görmelerine olanak verdi ve insanların bilimle ilgili algılarında muazzam bir etki yarattı.

WILLIAM JAMES'İN ÖNEMLİ ESERLERİ

Ruhiyat
(1890)

Dinsel Deneyimin Türleri
(1902)

Terbiye Muhasebeleri
(1907)

Hakikatın Anlamı
(1909)

BERRAK BİR DÜZYAZI ÖRNEĞİ

Peirce, bir alacakaranlıkta yaşadı ve yazdı; sadece dostları ve bir avuç uzman tarafından okundu. "Amerikan Pragmatizmi"ni dünyaya duyuran, yaşamı boyunca Peirce'in dostu olarak kalan William James (1842-1910) oldu. James, Harvard'da tıp okudu ve orada anatomi ve fizyoloji dersleri verdi. Ancak daha sonra felsefe, ondan sonra da psikoloji profesörü oldu. Bir romancı olan kardeşi Henry James'ten tamamen farklı, son derece hoş bir yazı biçemi vardı. Henry, yazılarının yoğunluğu ve ağırlığıyla ünlenirken, William'ın yazıları, akıcı, şaşırtıcı ve dokusundaki zenginliğe ve eğretilemelerle dolu olmasına karşın berraktı. Eğer salt yazınsal biçemleri açısından değerlendirilselerdi, Henry'ye filozof, William'a romancı denebilirdi. Daha yaşarken William'ın kitapları uluslararası bir okur kitlesine ulaştı. O zamandan beri de yaygın biçimde okunmaktadır, mean Henry James.

Eğer bugün bir üniversitenin felsefe bölümünde "James" adını telafuz ederseniz, insanlar sizin William James'ten söz ettiğinizi, edebiyat bölümünde de Henry James'i kastettiğinizi öylesine açık bir biçimde doğrulamaktadır ki, daha önce kimsenin bunun farkına varmamış olması şaşırtıcı görünebilir. Herhangi bir çağda "bilinen" görece çok az şey, sonraki kuşaklar tarafından sorgusuz sualsiz kabul görmeye devam eder. Bizim çağımızın da bu açıdan bir istisna oluşturmayacağı kesindir.

20. yüzyıl düşüncesinin Peirce'in ilk işaretlerini verdiği bir başka genel niteliği de, insanın bilgiyle olan varoluşsal ilişkisiyle ilgilidir: İnsan, dünyaya dışarıdan bakmaz; onun bir parçasıdır; dünya hakkında edindiği bilgi ve anlakla, her şeyden önce acil ihtiyaçlarını karşılaması gereken bir katılımcıdır. Bu görüş, kendilerini birbirlerinin karşıtı olarak düşünmeye alışmış (örneğin Heidegger ve ondan türeyen modern varoluşçuluk biçimi, Wittgenstein ve onun ölümünden sonra yayımlanan felsefe yazılarından beslenen analitik okul ile Karl Popper'in eserlerinden ortaya çıkan evrimci bilgikuramı gibi) daha sonraki pek çok düşünce okulunun ortak savundukları bir görüş haline geldi.

WILLIAM JAMES

Amerikalı psikolog ve filozof (romancı Henry James'in kardeşi) William James, yetişkinlik döneminin büyük bölümünü, tıp eğitimi gördüğü, peşi sıra fizyoloji, felsefe ve psikoloji dersleri verdiği Harvard Üniversitesi'nde geçirdi.

varsayacaklardır. William'ın en çok bilinen kitapları şunlardır: *The Principles of Psychology* (Ruhiyat, 1890), *The Varieties of Religious Experience* (Dinsel Deneyimin Türleri, 1902) ve *Pragmatism* (Terbiye Muhasebeleri, 1907).

BİR HAKİKAT KURAMI

Peirce, pragmatizmi bir anlam kuramı olarak ileri sürmüştü; oysa James onu bir hakikat kuramı olarak ele aldı. Ona göre, kendilerinden beklenen bütün işleri yapan, öncelikle bütün olgulara uyan, iyi temellendirilmiş diğer önermelerle ve bilimsel yasalarla uyumlu, ama aynı zamanda eleştirilere dayanan, yararlı içgörüler sunan, dakik tahminler getiren vs. önermeler ve kuramlar doğrudur. Eğer bir önerme bu gereklerin hepsini karşılıyorsa, ona "doğru" demememiz için bir neden olabilir mi diye sorar James. Çalışan, iş gören her şeyin doğru olduğu gibi kaba bir görüş öne sürdüğüne

> "BİLİM İÇİN HİÇBİR ŞEYİ HAYATİ DEĞİLDİR, OLAMAZ"
>
> CHARLES SANDERS PEIRCE

inanılması James için bir talihsizliktir. Yanlış anlamalara yol açtığından "pragmatizm" teriminin kendisi bu açıdan son derece talihsiz bir terimdir.

Dahası, dinsel inanç hakkında söyler gibi göründüğü sözler de James'le ilgili sığ yorumlar yapılmasına cesaret vermiştir: Eğer bir dinsel önermenin ya da önermeler sisteminin doğru olması mümkünse; başka bir deyişle çürütülemiyorlarsa ve belli bir kişi dinden hayati bir yarar elde ediyorsa, o zaman dine inanmak haklıdır. Bu, daha çok Jung'la birlikte anılacak bir görüştü. Peirce, James'le olan dostluğunu hep sürdürdü; Peirce'in, James'in sözlerini sığ bir biçimde anlamadığını söylemeye bile gerek yok. Ancak, James'in pragmatizm yorumundan ayrı düştüğünü açıkça ilan etti. James ise, pragmatizmle ilgili çoğu zaman kendini tekrarlayan ve bitecek gibi görünmeyen çekişmelerden yoruldu ve pragmatizmle ilgilenmeyi bilinçli olarak John Dewey adında daha genç bir filozofa bırakarak çalışmalarının odağını başka sorunlara çevirdi.

İNANCIN GÜCÜ
James'e atfedilen dinsel inançla ilişkilendirilerek yüzeysel yorumlara yol açtı. Eğer bir önerme çürütülemiyorsa, bu durumda (ondan bir yarar umuluyorsa) dine inanmak haklıdır. Örneğin, ölen çocuğunun cennette olduğuna inanması bir anneyi rahatlatır.

SİYASAL EYLEMCİLİK

Dewey, 1905'de Laboratuvar Okulu'nu kurmanın yanında pek çok toplumsal-siyasal projede de yer aldı. Chicago'da yürütülen Hull House projesinin mütevelli heyetinde bulundu ve New Republic *dergisine sendikaların yasallaştırılması da dahil pek çok konuda yazılar yazarak düzenli katkıda bulundu. 1933'te totaliter rejimlerin zulmüne uğramış bilginler için Sürgündeki Üniversite'nin kurulmasına yardımcı oldu. Aynı zamanda American Civil Liberties Union'da görev yaptı.*

ULUSLARARASI

John Dewey (1859-1952), Vermont Üniversitesi'nde eğitim görmüş genç ve ürkek bir New Englandlı olarak meslek yaşamına başladı. Dürüst bir öğrenci olmakla birlikte parlak değildi; felsefe doktorası yapmak için burs talebi iki kez geri çevrildi. Sonunda felsefe doktorası yapmak için halasından 500 dolar borç almak zorunda kaldı. Sonunda doktorayı bitirdi ve bütün meslek yaşamını önce Michigan Üniversitesi'nde, sonra Chicago'da, son olarak da New York'taki Columbia Üniversitesi'nde bir üniversite hocası olarak geçirdi.

Başlangıçta Hegelciydi, fakat çok geçmeden pragmatizme yöneldi. Pragmatik kuramların gereği olarak her zaman çok çeşitli pratik etkinliklere katıldı; örneğin, yeni tipte okullar kurulmasında bilimsel ve siyasal gruplarla birlikte çalıştı. Her zaman düşüncelerini geniş bir dinleyici kitlesine ulaştırmaya çalıştı ve sayısız kitabın yanı sıra çok nitelikli bir yığın gazete ve dergi çıkardı. Uluslararası bir üne kavuştu ve etkili oldu. Tokyo, Pekin, Nanking'de dersler verdi; Türkiye, Meksika ve Sovyet Rusya'da eğitim alanında araştırmalarda bulundu. 78 yaşında, Moskova mahkemelerinde Troçki'ye yöneltilen suçlamaları araştıran bağımsız bir soruşturma komisyonuna başkanlık etti (Özenle yapılan bir araştırmadan sonra komisyon Troçki'nin suçsuzluğuna karar verdi). Bertrand Russell'ın ünlü *Batı Felsefesi Tarihi* 1946'da yayımlandığında, kitapta henüz hayatta olan tek bir filozofa yer verilmişti, o da John Dewey idi. O kadar çok kitap çıkardı ki aralarından bir seçme yapmak zordur. Ancak *Logic: The Theory of Inquiry* (Mantık, Soruşturma Kuramı, 1938), Dewey'in başlıca düşüncelerinin belki de en yoğun ifade edildiği kitabıdır. En bilinen kitabı *Reconstruction in Philosophy* (Felsefede Yeniden Kurma, 1920), belki de en ses getiren kitabı *The School and Society*'dir (Okul ve Toplum, 1899).

JOHN DEWEY

Dewey, 20. yüzyılın önde gelen filozoflarından biri olması dışında, aynı ölçüde Amerikan demokrasisinin gerçek seslerinden biri, etkili bir psikolog ve eğitimci olarak da tanınır.

YAPARAK ÖĞRENMEK

Şimdi ve yüzyıllar boyu bilgi edinmede en büyük başarının temel bilimlere ait olduğu, Dewey için tartışmamız bir gerçekti. Bu bilginin iki ayırt edici özelliği Dewey'i çok etkiledi: Diğer alanlardaki bilgimizden daha güvenilirdi ve (edimsel yaşamda daha büyük bir farklılık yaratması anlamında) bizim için daha yararlıydı. Bir pragmatist olarak her tür bilme edimini öncelikle insani bir etkinlik olarak gördü ve bilimsel bilme biçimini, bilimde bu denli özgül olan şeyin diğer bilme biçimlerine uyarlanabilir olup olmadığını görmek için bu açıdan inceledi ve uyarlanabilir olduğu sonucuna vardı. Ona göre bilim, diğer pek çok soruşturma biçimine uyarlanması yarar sağlayabilecek mantıksal bir yapıya sahip son derece disiplinli, öz eleştirel bir soruşturma biçimiydi. Bizler, her zaman bir güçlükle karşılaştığımız duygusuyla işe başlarız; bize ilk gereken, bu güçlüğü netleştirmek, başka bir deyişle, sorunumuzu formüle etmeye çalışmaktır. Bu süreç zor olabileceği gibi, çeşitli evrelerden oluşabilir.

BİR EYLEM ADAMI

Dewey, Kongre'deki iki büyük partinin, ABD'de Büyük Bunalım'ın yol açtığı sorunları çözmekte başarısız olduklarını düşünüyordu. Burada, 1936'da liberal bir "üçüncü" partinin kurulması çağrısında bulunurken görülüyor.

"Bazen, kişinin kendini ifadesi olarak görülen bir eylemin, kendini teşhir olarak nitelenmesi daha uygun olabilir; çünkü, böylelikle kişilik –ya da kişilik eksikliği– başkalarının gözü önüne serilmektedir. Kendi başına alındığında, dışarı kusmaktan başka bir şey değildir"

JOHN DEWEY

Bir sonraki evre, söz konusu sorunun olası çözümü üzerine kafa yormaktır. Sonraki evre de, bu çözümü deneyden geçirmektir. Eğer deneyler çözümümüzü yanlışlarsa, yeniden düşünmemiz gerekir; doğrularsa, sorunu çözmek üzere harekete geçebiliriz demektir.

Dewey, bunu, bütün soruşturmaların temelinde yatan istenir bir örüntü olarak görmekteydi. Ona göre (elbette izlenen yollar, kanıt türleri, deney yöntemleri vs. farklı alanlarda farklı olsa da) bütün alanlarda bilgimizi ve gücümüzü bu yollar artırabilirdik. Burada eleştirinin temel bir rolü olduğundan, Dewey onu kaçınılamaz bir toplumsal etkinlik olarak gördü. Bu, onu kurumlara ve işleyiş biçimlerine büyük bir ilgiyle eğilmeye götürdü. Aynı zamanda da derinden bağlı olduğu ve üzerine bir dolu yazı yazdığı demokrasi düşüncesiyle de iç içe geçmişti. Çocukların eğitiminin, –"yaparak öğrenme" adını verdiği– bu problem çözme yaklaşımına dayanması gerektiğini savundu; çünkü bu yaklaşım, kuramın önemini tam olarak idrak etmekle pratik olmayı birleştirmekte ve çocukları her iki düzeyde de yaratıcı olmaya

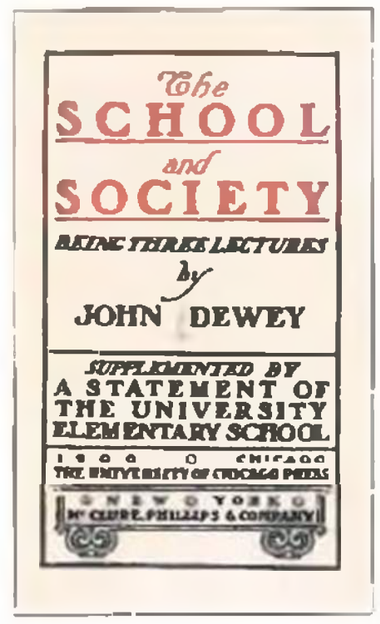
> "SORUŞTURDUĞUMUZ ETKİLEŞİM SAYISI ARTTIKÇA SÖZ KONUSU NESNE HAKKINDAKİ BİLGİMİZ DE ARTAR"
>
> JOHN DEWEY

özendirmekteydi; ayrıca onlara insan etkinliğinin bütün alanlarında genel bir maharet kazandıracaktı. Dewey'in eğitimle ilgili düşünceleri dünya çapında etkili oldu. Eğitim üzerine yazmaya başladığı dönemde, hemen her yerde, eğitim, dik başlı bir çocuğa, kendi iradesi pahasına sert disiplinle dayatılan bir şey olarak düşünülmekteydi. Dewey'in önerdiği eğitim sürecinin başarısında çocuğun doğal enerjisinden yararlanma yönteminin olağanüstü etkileri oldu. Dewey, eğitim kuramı alanında ilk büyük, belki de en iyi modernistlerden biridir.

UYGULAMALI ÖĞRENİM

Dewey, eğitimde "yaparak öğrenme" yaklaşımını savundu. Çocukların, gerek pratik gerekse geleneksel kuramsal çalışmalarda yaratıcı olmaya özendirildiklerinde daha fazla şey öğrendiklerini ileri sürdü. Bu fotoğrafta on yaşında iki çocuk, ısıtıldığında ve soğutulduğunda havaya ne olduğunu belirlemek için deney yaparken bir öğretmen de onları izliyor.

OKUL VE TOPLUM
Eğitim konusunda en dikkate değer yazılarının yer aldığı *The School and Society*'de (Okul ve Toplum, 1899) kendi eğitim felsefesini oluşturan temel düsturları sunar. Bunlar arasında, öğretmenin kılavuz ve çalışma arkadaşı olarak tanımlanmasıyla, eğitim sürecinde çocukların ilgi alanlarının başlangıç noktası olarak alınması ve eğitim sürecinin bunun üzerine kurulması inancı yer alır.

JOHN DEWEY'NİN ÖNEMLİ YAPITLARI

Okul ve Toplum *(1899)*

Mantık Kuramı İncelemeleri *(1903)*

Felsefede Yeniden Kurma *(1920)*

Kesinlik Arayışı *(1929)*

Mantık: Soruşturma Kuramı *(1938)*

20. YÜZYIL FELSEFESİ

ORTAÇAĞDAN BERİ İLK KEZ YİRMİNCİ YÜZYILDA BÜTÜN ÖNDE GELEN FİLOZOFLAR AKADEMİSYENDİ. ÇÖZÜMLEME KAYGISININ KATLANARAK ARTMASININ BİR NEDENİ DE KISMEN BUDUR. MANTIK VE DİL ÇÖZÜMLEMELERİNDE ÖNCELERİ HAYAL BİLE EDİLEMEYECEK MUAZZAM GELİŞMELER YAŞANDI. BUNUN DIŞINDA EN BÜYÜK İLERLEME İKİ CEPHEDE KENDİNİ GÖSTERDİ. BİRİ, 20. YÜZYIL BİLİMİNE BİR YANIT NİTELİĞİ TAŞIYORDU VE İNSAN BİLGİSİNİN DOĞASININ KÖKTEN BİR YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİNE KAPI AÇTI. DİĞERİ DE, ARTIK TANRI TARAFINDAN YARATILDIĞINA YA DA KENDİNE ÖZGÜ BİR ANLAMI YA DA AMACI OLDUĞUNA İNANILMAYAN BİR EVRENDE İNSANLIK DURUMUNU ANLAMA ÇABASIYDI.

BİKİNİ ADALARI'NDA PATLATILAN NÜKLEER BOMBA
1946-1963 arasında Pasifik'in kuzeyinde yer alan Bikini Adaları ABD'nin atom bombası denemeleri yaptığı bir yerdi.

FREGE'NİN ÖNEMLİ ESERLERİ

Begriffschrift (Kavram Notları) *(1879)*

Aritmetiğin Temelleri *(1884)*

Aritmetiğin Temel Yasaları *(1893)*

Mantık Araştırmaları *(1919–23)*

GIUSEPPE PEANO

Frege'nin düşüncelerinin çoğu, ünlü İtalyan matematikçi Giuseppe Peano'nun da aralarında bulunduğu başka kişiler tarafından aktarıldı. Sembolik mantığın kurucusu olan Peano (Frege'nin yaptığı gibi) kendi mantık işaret sistemini yarattı ve geometrik hesaplamanın temel ögelerini saptadı. Yine kendi uluslararası yardımcı dilini 'Interlingua'yı buldu. Interlingua Latince, Fransızca, Almanca ve İngilizce sözcüklerin bileşimiydi.

HUSSERL'E MEKTUP

Frege, sözcükler ile anlamları arasındaki ilişki hakkında Husserl'in *Philosophy of Arithmetic*'te (1891) dile getirdiği görüşler arasında bir farklılık olduğunu düşündü. Bu mektupta Frege, bu farkı açıklamakta ve ifadelerin anlamlarıyla gönderileri arasında kendi yaptığı ayrımı ortaya koymaktadır.

FREGE VE MODERN MANTIK

MANTIK SAHNEYE ÇIKIYOR

20. yüzyılın başlarında, mantıkta, felsefenin tümünü etkileyecek büyük hamleler gerçekleştirildi

ARİSTOTELES'İN ortaya koyduğu mantık sistemi, 19. yüzyıla kadar temel esasları açısından değişmeden kaldı. O zamana kadar mantığın düşünceyi yöneten yasalardan oluştuğu düşünülmekteydi. Schopenhauer'un ifade ettiği gibi, uzuvlarımızı nasıl eklemlerimizin tersine bükemezsek, bu yasalara boyun eğmeden de tutarlı olarak düşünmemiz olanaksızdı. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında Gottlob Frege (1848-1925) adında bir Alman, sonuçları bu mantık kavrayışını altüst edecek ve bu alanda devrimci gelişmeler yaratacak bir fikir geliştirdi.

GOTTLOB FREGE

Alman matematikçi ve filozof Gottlob Frege, modern matematiksel mantığın kurucusuydu ve analitik felsefenin temellerini ortaya koydu. Ancak ölümünden sonra yaygın biçimde tanınmaya başladı.

MANTIK NESNELDİR

Büyük öneme sahip pek çok düşüncede olduğu gibi, bu düşünce de ilk ortaya atıldığında apaçık bir şey gibi göründü (oysa önceleri hiç böyle değildi). Bu düşünce şuydu: Gerçekte bir şey başka bir şeyden ya çıkar ya da çıkmaz; çıkıp çıkmaması, insan psikolojisiyle ilgili herhangi bir şeye bağımlı olamaz. Başka bir deyişle, mantık hiçbir biçimde "düşüncelerin yasası" değildir, daha doğrusu düşünceyle ilgili bir şey değildir. Mantıksal ilişkiler, insan düşüncesinden bağımsızdır. Elbette insanlar onları bilebilir, öğrenebilir ya da gözden kaçırabilir, yanlış anlayabilir vs. Fakat, bütün bunları yaparken, karşımızda bizden tümüyle bağımsız olarak varolan bir şey vardır. Mesele şudur: Mantıksal önermeler nesnel hakikatlerdir. Onları kavrayabilsek de kavrayamasak da, mevcudiyetlerinin insan düşüncesinin herhangi bir ayırt edici niteliğiyle ilgisi yoktur. Bu fikir, genel felsefeye uygulandığında muazzam sonuçlar yarattı. Descartes'tan beri Batı felsefesine egemen olan soru "ne bilebilirim?" sorusuydu. Merkezde bilginin teorisi, bilgikuramı vardı. Bunun anlamı şuydu: Araştırmanın ana konusu, insanların zihinlerinde olup bitenlerdi. Frege'nin düşüncesinin ise, felsefeyi ruhbilimden arındırmak gibi bir sonucu oldu. Durumun ne olduğu, bir şeyden başka bir şeyin nasıl çıktığı (neyin neyi izlediği), insan zihninden bağımsızsa, bu durumda dünyayı anlama çabamızın odağına bilgikuramını oturtmak meşru olamaz. Bunun açık sonucu şudur: Felsefe, bilgikuramı temelli değil, mantık temelli olmalıdır. Frege'nin eserleri, 20. yüzyıl boyunca felsefenin belli başlı alanlarında bu yönde azalmadan süren değişikliklerin ateşleyicisi oldu.

MATEMATİK MANTIKTIR

Frege'nin diğer büyük başarısı, matematiği anlamamızla ilgiliydi. Matematiğin, neredeyse tamamen şeylerin birbirlerini izlemesinden (birbirlerinden çıkmasından) oluştuğu açıktır. Ayrıca, diğer bütün kanıtlamalar ve tanıtlamalar gibi matematik kanıtlamalarla tanıtlamaların da, bir yerden, belli öncülerden başlaması gerekir; aynı zamanda, öncüllerinde kalmayacaklarsa en azından bir işlem kuralına sahip olmaları gerekir. Daha önce de söylendiği gibi, bir tanıtlamanın, kendi öncüllerinin geçerliliğini ya da kendi işlem

kurallarını ispatlaması olanaksızdır: çünkü, bunu yapmayı denediğinde, ispatlamaya kalktığı şeyi zaten varsaymış olacağından bir kısır döngüye düşecektir.

Bu, her matematik tanıtlamanın ispatlanmamış öncüllerden başladığı ve geçerliliği saptanmamış işlem kuralları kullandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, geçerli bir matematik "ispat"ın ispatladığı şey, bu işlem kuralları veriliyken, söz konusu öncülleri söz konusu sonuçların izleyeceğidir. Bu, sonuçların doğru olduklarını ispatlamaz: çünkü, öncüllerin doğru olduğunu ispatlayamaz. Bu durum, istisnasız bütün matematik kanıtlamalar ve tanıtlamalar için geçerli olduğundan, bütün matematik, gozle görülür herhangi bir destek olmadan bir biçimde havada serbestçe yüzen bir şey gibi görülmek durumundadır.

Frege'nin aritmetikle başlayarak göstermeyi amaçladığı şey, matematiğin bu yapısını taşıyan

"ARİTMETİĞİN YASALARINDAN DAHA NESNEL HİÇBİR ŞEY YOKTUR"

GOTTLOB FREGE

bütün ispatlanmamış varsayımların ve kuralların, mantığın en temel ilkelerinden türetilmesinin olanaklı olduğuydu. Bunun sonucunda, matematik, saf mantıksal öncüllerden türetilmiş zorunlu hakikatler toplamı olarak geçerli kılınabilecekti. Amaç, matematiği sağlam temellere oturtmaktı. Fakat bu programın, her ikisi de tarihsel öneme sahip iki dizi yan etkisi olacaktı.

Eğer mantık, bütün matematiği zorunlu bir sonuç olarak kendi içinde barındırıyorsa, mantığın matematiğin bir parçası olduğunu söylemek, matematiğin mantığın bir parçası olduğunu söylemek kadar doğruydu. Her iki halde de, iki bin yıldır mantığı oluşturduğuna inanılan şeyin, aslında sadece onun küçük bir parçası olduğu görülecekti. Bu olasılığın ışığında, mantık incelemeleri, dönüşüme uğrayarak matematikle örtüşen devasa ve son derece teknik bir alan haline geldi; bugün de dünyanın belli başlı bütün üniversitelerinde bu biçimde öğretilmekte ve araştırılmaktadır.

Diğer büyük yan etkisi de şu oldu: Eğer matematik mantıkla birlikte varsa, o zaman mantığın ruhbilimden arındırılması, otomatik olarak matematiğin de ruhbilimden arındırılması anlamına gelmekteydi. Matematiğin tarihi boyunca, matematiği (dil gibi) insan zihninin bir ürünü olarak görenlerle, kendi başına bağımsız bir varlığa sahip olarak görenler arasında matematiğin temel doğasına ilişkin bir çekişme süre gelmekteydi. Eğer Frege'nin programı destek bulursa, söz konusu çekişme ikinci seçenek lehine çözülecekti.

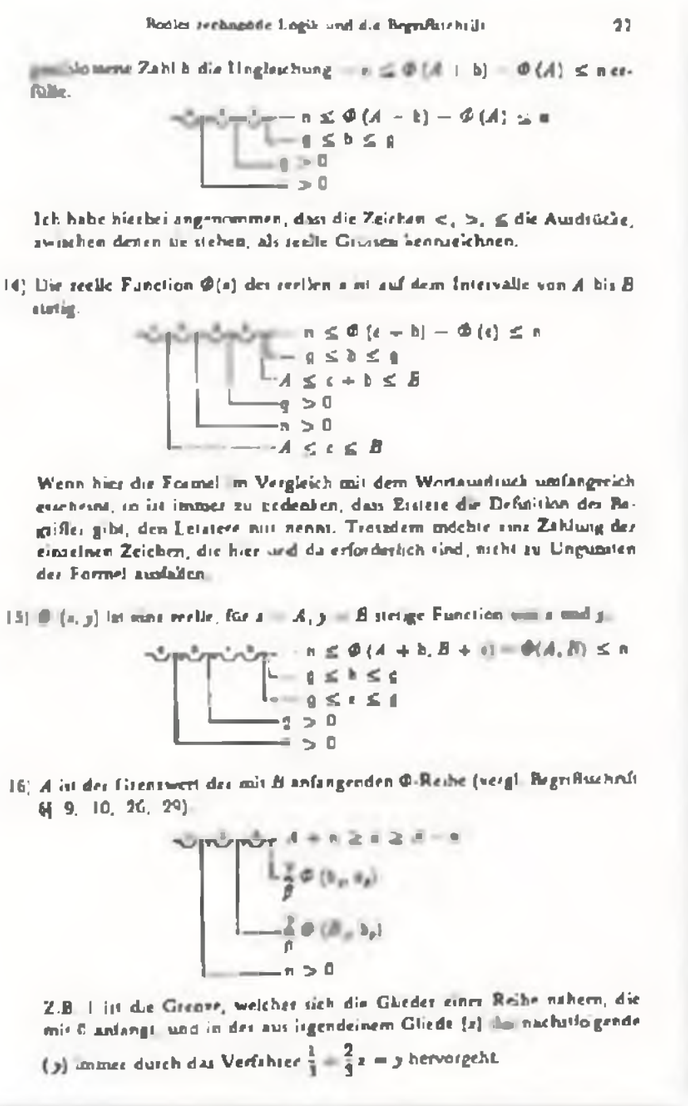
GECİKMİŞ ŞÖHRET

Frege, bir matematikçiydi ve uzun çalışma yaşamının tümünü Jena Üniversitesi'nin matematik bölümünde geçirdi. Bulgularını yayımladıysa da, o sırada (matematiği insan zihninin bir ürünü olarak görmeye yeminli) Alman idealizminin pençesi altında bulunan Alman üniversitelerinin felsefe bölümlerinin üyeleri tarafından okunmadığı gibi, bu bulgular, pek az kimsenin Almanca okuyabildiği İngilizce konuşulan dünyadaki filozoflara da ulaşmadı. Dolayısıyla, Frege en üretken yıllarını karanlıkta geçirdi. Sonunda Frege'yi "keşfeden" ve eserlerinden bütün dünyanın haberdar olmasını sağlayan Bertrand Russell adında bir İngiliz oldu (Gerçi Russell, Frege'nin çoktan yaptığı şeyleri kendi başına yeniden keşfettiği ve icat ettiği yoğun çalışmalarının büyük bölümünü o sırada tamamlamıştı).

Russell, felsefeye dönüş yapmadan önce Cambridge'te matematik eğitimi görmüştü. Çocukken Almanca konuşan bir dadısı olduğundan, daha İngilizce öğrenmeden Almanca konuşabiliyordu. Bütün bunlar Russell'a, kendisinin ve Frege'nin birbirinden habersiz olarak başlattığı bütün çalışmayı harmanlama ve geliştirme olanağı verdi. Bu çalışmanın sonuçlarını bütün felsefe alanına yaymakla Russell 20. yüzyılın en etkili filozofu haline gelecektir.

NİCELEŞTİRME YASASI

Frege'nin mantığa yaptığı en büyük katkı niceleştirme yasasını bulmak oldu. Bu geçerlilikler hepsi ya da bazı gibi ifadelere bağlı çıkarımları sembolleştirme ve gösterme yöntemiydi. Böylelikle ilk kez biçimsel mantık ('kimse herkesi tanımaz') gibi içinde çoklu nicelikleri bulunan cümleler gerektiren kanıtlamaları ele alabildi.

Beides zusammengefaßt: Logik und die Begriffsschrift 21

gemeinsame Zahl b die Ungleichung $n \leq \Phi(A + b) - \Phi(A) \leq n$ erfüllt.

$n \leq \Phi(A + b) - \Phi(A) \leq n$
$q \leq b \leq q$
$q > 0$
$n > 0$

Ich habe hierbei angenommen, daß die Zeichen $<$, $>$, $\leq$ die Ausdrücke, zwischen denen sie stehen, als reelle Größen bezeichnen.

14) Die reelle Function $\Phi(x)$ des reellen x sei auf dem Intervalle von A bis B stetig.

$n \leq \Phi(x + h) - \Phi(x) \leq n$
$q \leq h \leq q$
$A \leq x + h \leq B$
$q > 0$
$n > 0$
$A \leq x \leq B$

Wenn hier die Formel im Vergleich mit dem Wortausdruck umfangreich erscheint, so ist immer zu bedenken, daß Letztere die Definition des Begriffes gibt, den Letztere nur nennt. Trotzdem möchte eine Zählung der einzelnen Zeichen, die hier und da erforderlich sind, nicht zu Ungunsten der Formel ausfallen.

15) $\Phi(x, y)$ ist eine reelle, für $x = A, y = B$ stetige Function von x und y.

$n \leq \Phi(A + h, B + k) - \Phi(A, B) \leq n$
$q \leq h \leq q$
$q \leq k \leq q$
$q > 0$
$n > 0$

16) A ist der Grenzwert des mit B anfangenden Φ-Reihe (vergl. Begriffsschrift §§ 9, 10, 26, 29).

$A + n \geq a \geq A - n$
$\frac{1}{\beta}\Phi(b_\beta, a_\beta)$
$\frac{1}{\beta}\Phi(B, b_\beta)$
$n > 0$

Z.B. 1 ist die Grenze, welcher sich die Glieder einer Reihe nähern, die mit 0 anfangt und in der aus irgendeinem Gliede $[x]$ das nachfolgende (y) immer durch das Verfahren $\frac{1}{1} + \frac{2}{3}x = y$ hervorgeht.

KAVRAM NOTLARI

1879'da Frege, Begriffschrift (Kavram Notları) *adında bir broşür yayımladı. Bu broşürde modern mantığın merkezini oluşturacak yeni bir kalkülüs ortaya koydu ve mantığın, ispatın ve dilin doğasını da ele aldı.*

RUSSELL'IN ÖNEMLİ ESERLERİ

Matematiğin İlkeleri *(1903)*

Principia Mathematica (Matematiğin İlkeleri) *(1910–13)*

Felsefe Meseleleri *(1912)*

Dış Dünya Üzerine Bilgimiz *(1914)*

Batı Felsefesi Tarihi *(1946)*

"İki kişinin aynı anda kavrayabileceği bir şey kesinlikle yoktur"

BERTRAND RUSSELL

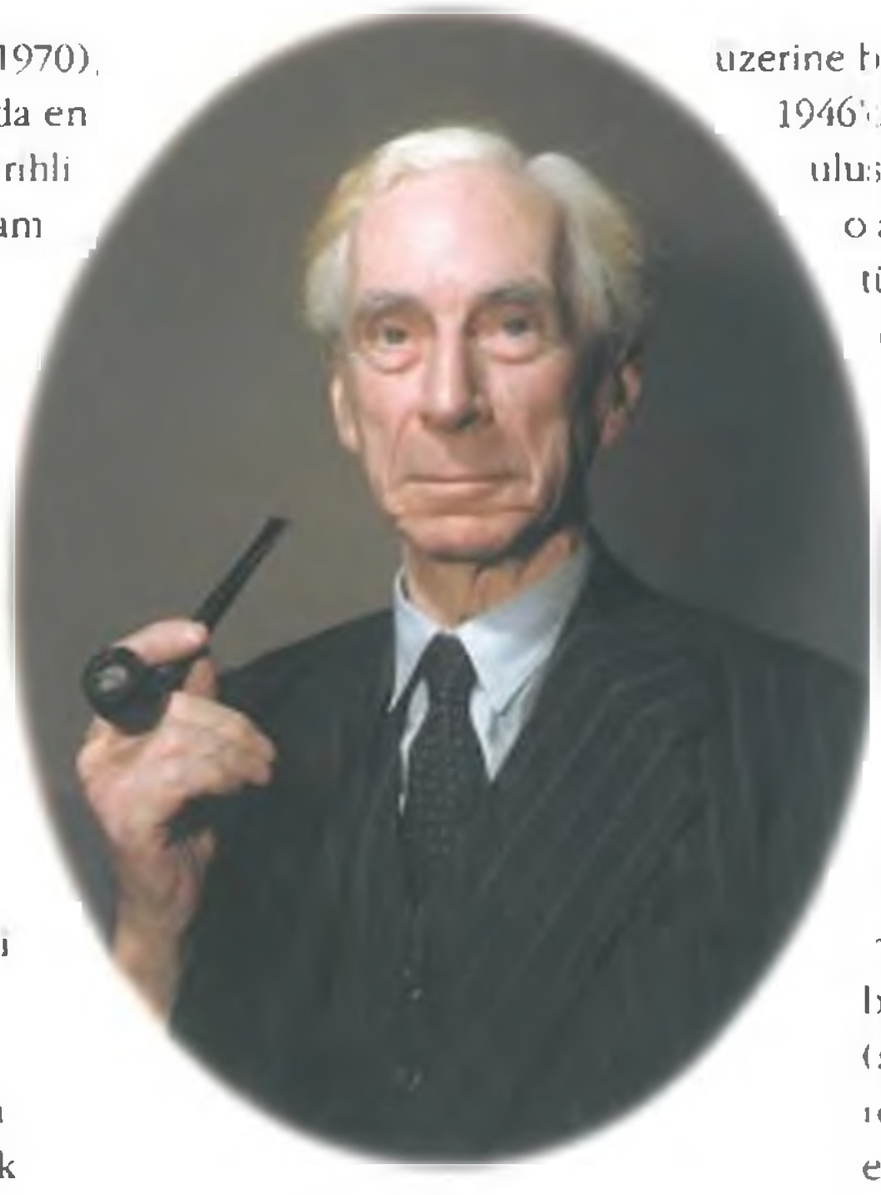
LORD JOHN RUSSELL
Bertrand'ın büyükbabası, 1813'te Avam Kamarası'na giren ve 1846-1866 arasında iki kez Büyük Britanya'nın başbakanı seçilen liberal politikacı John Birinci Lord Russell'dı. Lord Russell, Katolik özgürleşmeden yanaydı ve 1832 tarihli büyük Reform Yasası için savaşanların başını çekti

RUSSELL VE ANALİTİK FELSEFE

FELSEFE PROJEKTÖRLERİNİ DİLE ÇEVİRİYOR

Russell, yeni mantığı günlük dildeki önermeleri çözümlemekte kullandı. Böylece, tamamen yeni bir felsefe tarzı başlamış oldu.

BERTRAND RUSSELL (1872–1970), büyük felsefe simaları arasında en ilginçlerinden biriydi. 1832 tarihli Büyük Reform Yasası'nın Avam Kamarası'ndan başarıyla geçmesini sağlayan ve bilahare Büyük Britanya'nın Başbakanı olan Lord John Russell'ın torunuydu. Küçük Bertie'nin hem annesi hem de babası, dört yaşına gelmeden öldüler. Küçük Bertie'yi büyükannesi ve büyükbabası büyüttü. Eğitimi evde aldı; bu, Britanya'nın bir dünya devleti olarak emperyal haşmetinin doruğunda olduğu bir dönemde İngiliz toplumunun tepesinde yer alan aristokratik bir İngiliz malikânesinde yetişmesi anlamına gelmekteydi. Vakti gelince, büyükbabasından, ağabeyi aracılığıyla Russell'a kontluk unvanı geçecekti.

BERTRAND RUSSELL
Russell, yaşamının son on beş yılını nükleer silahlanmaya karşı etkin kampanyalar düzenleyerek geçirdi. 90 yaşında bile, ABD'nin Sovyetlere nükleer füzelerini ya Küba'dan çekersin ya da nükleer bir saldırıya maruz kalırsın dediği 1962 Küba Füze Bunalımı sırasında devlet başkanlarıyla görüşmelerde bulundu

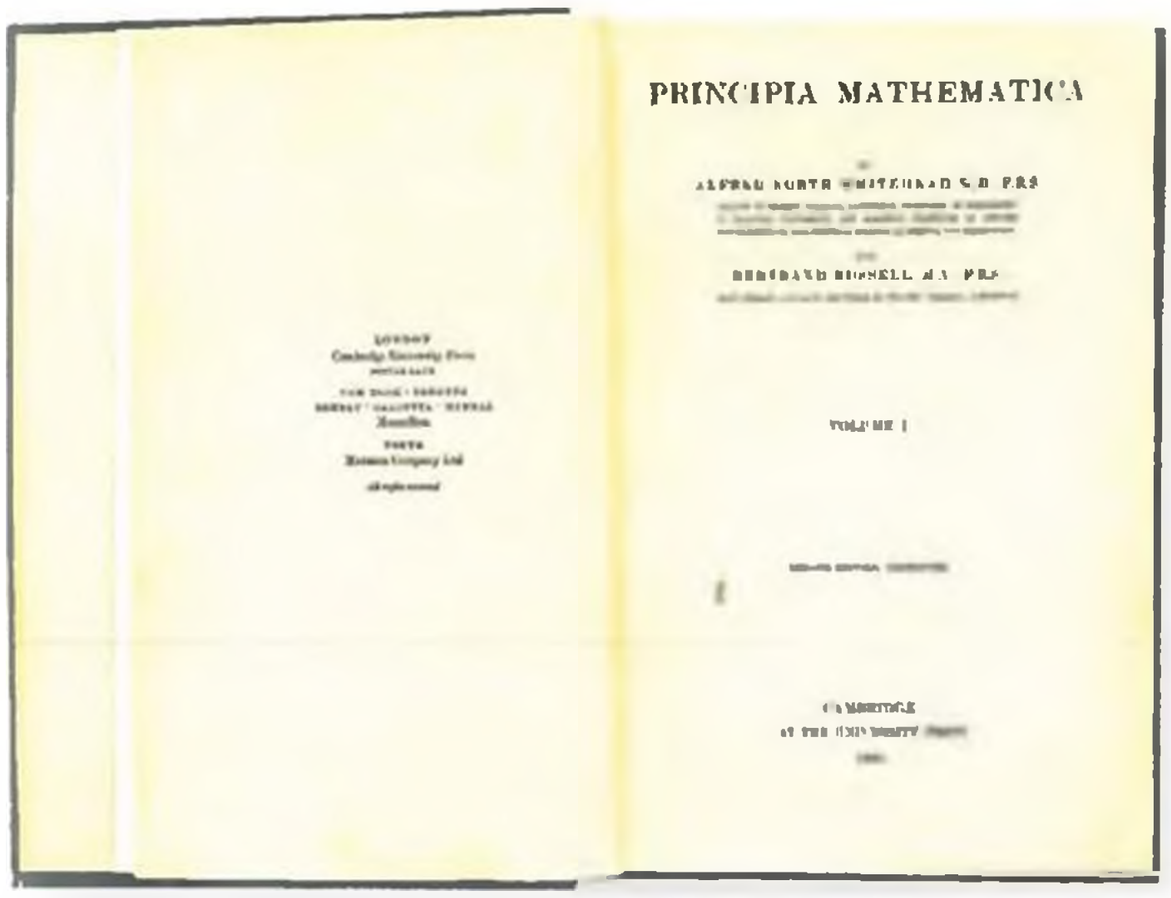
MATEMATİK AŞKI

11'indeyken matematiğe aşık oldu. Özyaşamöyküsünde şöyle yazar: "O günden, Whitehead ile birlikte *Principia Mathematica*'yı bitirinceye, yani 35 yaşıma kadar matematik benim başlıca ilgi alanım ve mutluluk kaynağımdı". Öğrenci olarak Cambridge'e geldiğinde once matematik eğitimi gördü, daha sonra matematiği felsefeyle birleştirdi. 1900'de yayımlanan ve önemini hiç yitirmeyecek olan ilk kitabı, büyük matematikçi-filozof Leibniz üzerine bir incelemeydi. Bu (gerçi 1946'da yayımlandığında uluslararası ölçekte "bestseller" olan Batı Felsefesi Tarihi, tümüyle başka filozofların eserlerine ayrılmışsa da) başka bir filozof üzerine yazdığı tek kitap oldu.

MANTIKTA ÖNCÜ

Russell, geniş bir cephede dövüştü. Gençken etkin bir sosyalistti ve parlamento seçimlerinde İşçi Partisi'nin adayı oldu. Toplumsal meseleler hakkında, 20. yüzyılın başlarında etkili olmuş (savaş, imparatorluk, hukuk reformu, toplumsal sınıflar, evlilik, ahlak vs. alanında bir tür liberal-radikal tutum sergileyen ve o günlerin Britanyası'nda en göze batan savunucusu George Bernard Shaw olan) yeni düşüncenin ön saflarında yer aldı (Yaşamının daha sonraki evresinde Russell, Shaw'un yerini alacaktı). Orta yaşlarında bu konular üzerine art arda kitaplar ve dergiler yayımladı. Dört kez evlendi ve belli bir yaştan sonra namlı bir kadın düşkünü haline geldi.

Etkinliklerinin, yeteneklerinin ve toplumsal ilişkilerinin kapsamından dolayı sürekli dış ülkeleri gezdi ve gittiği her yerde siyaset, edebiyat, bilim ve akademi dünyasının üst düzey simalarıyla tanıştı. Fevkalade bir yaşamı oldu. 60'tan fazla kitap yazdı, edebiyatta Nobel Ödülü aldı ve 100. doğum gününe

PRINCIPIA MATHEMATICA
Principia Mathematica *da (1910-13) Russell ile A.N. Whitehead arasındaki işbirliği, mantıksal ilişkilerin anlaşılmasında benzersiz bir ilerleme sağladı. Russell ile Whitehead'in, matematiğin mantığın bir koluna indirgenebileceğini göstermeye çalıştıkları çalışmalarının en saygın bölümü haline geldi.*

sadece birkaç yıl kala etkinlikleriyle topluma mal olmuş biri haline geldi.

Bu vasıflardaki birinin felsefeye son derece teknik bir düzeyde katkıda bulunmaya başlaması şaşırtıcı gelebilir. Russell, aritmetiğin ve muhtemelen bütün matematiğin mantığın temel ilkelerinden türetilebileceği görüşüne Frege'den

> "MUTLULUĞUN SIRRI, DÜNYANIN KORKUNÇ, KORKUNÇ BİR YER OLDUĞU GERÇEĞİYLE YÜZLEŞMEKTİR"
>
> BERTRAND RUSSELL

habersiz olarak ulaştı. 1903'te yayımlanan kitabı *The Principles of Mathematics*'te (Matematiğin İlkeleri) bu görüşü ortaya koydu. Daha sonra, Frege'nin belirlediği esasları kendisininkilere ekleyerek, onu tanıtlamak için gerekli bütün edimsel indirgemeleri yaparak tezini ispatlamak gibi muazzam bir işe girişti. Bu süreçte, Cambridge'te kendisine matematik öğreten seçkin biri olan Alfred North Whitehead'le çalıştı. Birlikte, pek çoklarınca Aristoteles'ten beri mantığa yapılmış en büyük katkı olarak kabul edilen, 1910-13'te yayımlanan üç ciltlik dev bir eser ortaya çıkardılar. Ancak, matematik mantık alanındaki bu devasa başarıdan sonradır ki Russell çalışmalarını genel felsefeye yönlendirdi. O sıralarda kırklı yaşlarındaydı.

KESİNLİK ARAYIŞI

Russell'ın 1912'de yayımlanan ilk genel felsefe kitabı *The Problems of Philosophy*'di (Felsefe Meseleleri). Kitapta özgün düşünceler de yer almakla birlikte, matematik mantık alanındaki çalışmalarından farklı olarak, felsefeye ilgi duyan ve yeni başlayan kişilere yönelikti. Bu özellik, neredeyse bütün büyük filozofların yazılarında olduğu gibi, Russell'ın sonraki bütün kitaplarında da görülecektir. Eserleri arasında tam da başlığı bir filozof olarak programını ortaya koyması açısından özellikle dikkate değer bir kitap vardır: 1914'te yayımlanan *Our Knowledge of the External World as a Field for Scientific Method in Philosophy* (Dış Dünya Üzerine Bilgimiz). Diğer önemli kitapları arasında *The Analysis of Mind* (Zihnin Analizi, 1921) ve *The Analysis of Matter* (Maddenin Analizi, 1927). Sonraki yıllarda kendini siyasal, toplumsal ve eğitim alanındaki etkinliklere verdi. Fakat, ardından *An Enquiry Into Meaning And Truth* (Anlam ve Doğruluk Üzerine Bir Soruşturma, 1940) ve *Human Knouledge – Its Scope and Limits* (İnsan Bilgisi, Kapsamı ve Sınırları, 1948) geldi. Yaşamı boyunca

RUSSELL VE PASİFİZM

I. Dünya Savaşı'nda Britanya'da her sağlıklı erkeğin askere gitmesi yasal zorunluluktu. Russell'ın bir pasifist olarak etkinlikleri ve savaşa katılmayı reddetmesi 1916'da 100 sterlin para cezasına çarptırılmasına, Cambridge Trinity College'deki derslerinin elinden alınmasına ve 1918'de altı ay hapis yatmasına sebep oldu. Russell bu sırada Introduction to Mathematical Philosophy'yi *1919 yazdı.*

OTURMA EYLEMİ
1950'lerde Russell ilgi alanını felsefeden politikaya kaydırmaya başladı. 1958'de Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nın başkanı oldu; fakat 1960'ta istifa ederek daha militan olan 100'ler Komitesi'ni kurdu. Yukarıda, Russell diğer göstericilerle birlikte Britanya'nın nükleer politikasını protesto etmek için Savunma Bakanlığı'nın önünde otururken görülüyor.

ALFRED NORTH WHITEHEAD
İngiliz filozof ve matematikçi Alfred North Whitehead (1861-1947), Londra Üniversitesi'nde (1914-24 arasında) uygulamalı matematik ve Harvard Üniversitesi'nde felsefe profesörüydü. Eserleri arasında Russell ile birlikte yazdığı *Principia Mathematica* (1910-13) ve *The Concept of Nature* (1920) bulunmaktadır. "Organizma kuramı"nda metafizikle bilim arasında bir bileşim kurmaya çalışmıştır.

ortaya koyduğu çalışmaları eleştirel bir açıdan ele aldığı bir kitapla (1959'da yayımlanan *My Philosophical Development*, Felsefi Gelişimim) felsefedeki meslek yaşamına son verdi.

Genel bir filozof olarak Russell, kendisini (esas olarak Locke, Berkeley, Hume ve Mill gibi simalar tarafından temsil edilen) tanınmış İngiliz deneycilerinin çizgisinde gördü (Mill, Russell'ın vaftiz babasıydı). Dış dünya hakkındaki bütün bilgimizin –gerek günlük sağduyu bilgimiz gerekse bilimsel bilgimiz olsun–, sonul olarak deneyden türediğine ve yapmak istediğimiz şeyin, bu bilginin kesinliğinin akılcı bir tanıtlamasını bulmak ve onu sarsılmaz sağlamlıkta bir temele oturtmak olduğuna inanıyordu.

SÖYLEDİKLERİMİZİN ÇÖZÜMLENMESİ

Fakat, Russell'ın öncelleri, bilgiyi bilgikuramına ait bir mesele olarak görür ve ona sadece bu terimlerle yaklaşırken, Russell, kendisi, Whitehead ve Frege'nin aralarında geliştirdiği mantığın bütün aygıtını somut problemlere uyguladı. Tıpkı önceleri matematikte yapmaya çalıştığı gibi, burada da (bilimsel bilgilerimiz dahil) dış dünya hakkındaki bilgilerimize su sızdırmaz bir mantıksal temel kazandırmaya çalıştı; her iki halde de amaç, insan bilgisine mutlak bir kesinlik kazandırmaktı. Sonunda her iki durumda da başarılı olamadıysa da, bu süreçte büyük işler gerçekleştirdi.

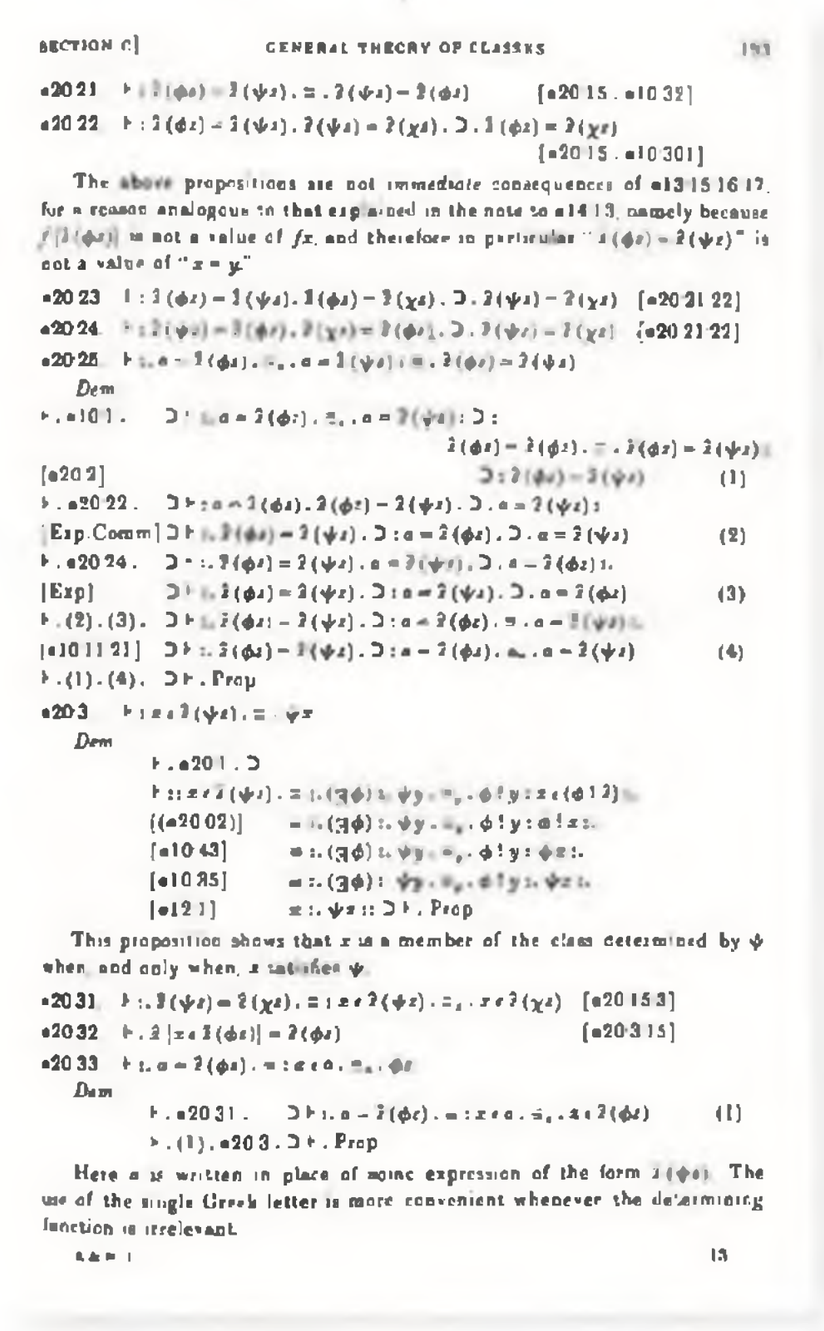
Russell'ın programı ve ilk çalışmaları düşünüldüğünde, mantıksal çözümleme tekniklerini sıradan, günlük bilgilerimize uygulaması çok doğaldı. Fakat, çok geçmeden basit gibi görünen önermelerde bile anlam ve hakikat konusunda ciddi güçlüklerle karşılaştı. "İngiliz tahtının varisi dazlaktır" dediğimizde, önermemizin anlamı açık gibi görünmektedir ve bu önermenin doğruluğunu olgulara bakarak belirlemeye kalktığımızda yanlış olduğunu görürüz. Fakat, bu önermede, sadece biçim olarak tamamen aynı görünmesini sağlayacak kadar küçük bir değişiklik yaptığımızı varsayalım: "Fransız tahtının varisi dazlaktır". Bu önerme doğru mudur, yanlış mıdır? Fransız tahtı diye bir şey yoktur; dolayısıyla tahtın varisi de yoktur. Yani, önermenin göndermede bulunduğu ne bir kimse ne de bir şey vardır. Dolayısıyla, doğru ya da yanlış olduğu, hatta gerçekte herhangi bir şeyi kastettiği nasıl söylenebilir?

> "MATEMATİKTE SADECE HAKİKAT DEĞİL, GÜZELLİK DE VARDIR: BİR HEYKELDE OLDUĞU GİBİ SOĞUK VE SADE BİR GÜZELLİK"
>
> BERTRAND RUSSELL

Russell, şeyler hakkında günlük, sıradan söz ediş tarzımızı bu tür bir mantıksal çözümlemeye tabi tuttuğunda, sorunlarla ve tuzaklarla dolu bir mayın tarlasına düştü. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi, iki önermenin tamı tamına aynı dilbilgisi biçimine, ama tamamen farklı iki mantıksal içerime sahip olabileceklerini gösterdi; öyle ki en azından bir durumda söylediğimiz şeylerin dilbilimsel biçimi, gerçekte (son derece problematik olabilecek) gerçek mantıksal doğasını gizlemektedir.

ANALİTİK FELSEFENİN DOĞUŞU

Russell'ın bu öncü çalışmaları, "analitik felsefe" olarak bilinecek ve 20. yüzyılın büyük bölümünde İngilizce konuşulan dünyada felsefeye egemen olacak bir gelişme başlattı. Bu süre içinde analitik felsefe farklı biçimler almakla birlikte, önermelerin ya da önermelerdeki tek tek terimlerin ve kavramların ya da bunların hem içsel hem de dışsal mantıksal içerimlerinin (gizledikleri şeylerin ortaya çıkarılması amacıyla) yakından çözümlenmesi,

SECTION C] GENERAL THEORY OF CLASSES 193

*20·21 $\vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \equiv . \phi z \equiv \psi z$ [*20·15 . *10·32]

*20·22 $\vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \hat{Z}(\psi z) = \hat{Z}(\chi z) . \supset . \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\chi z)$ [*20·15 . *10·301]

The above propositions are not *immediate* consequences of *13·15·16·17, for a reason analogous to that explained in the note to *14·13, namely because $f\{\hat{Z}(\phi z)\}$ is not a value of fx, and therefore in particular "$\hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z)$" is not a value of "$x = y$."

*20·23 $\vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\chi z) . \supset . \hat{Z}(\psi z) = \hat{Z}(\chi z)$ [*20·21·22]

*20·24 $\vdash : \hat{Z}(\psi z) = \hat{Z}(\phi z) . \hat{Z}(\chi z) = \hat{Z}(\phi z) . \supset . \hat{Z}(\psi z) = \hat{Z}(\chi z)$ [*20·21·22]

*20·25 $\vdash : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \equiv_{\alpha} . \alpha = \hat{Z}(\psi z) : \equiv . \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z)$

Dem

$\vdash .$ *10·1 . $\supset \vdash : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \equiv_{\alpha} . \alpha = \hat{Z}(\psi z) : \supset :$
$\hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\phi z) . \equiv . \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z)$
[*20·2] $\supset : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z)$ (1)

$\vdash .$ *20·22 . $\supset \vdash : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \supset . \alpha = \hat{Z}(\psi z) :$
[Exp.Comm] $\supset \vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \supset : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \supset . \alpha = \hat{Z}(\psi z)$ (2)

$\vdash .$ *20·24 . $\supset \vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \alpha = \hat{Z}(\psi z) . \supset . \alpha = \hat{Z}(\phi z) :$
[Exp] $\supset \vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \supset : \alpha = \hat{Z}(\psi z) . \supset . \alpha = \hat{Z}(\phi z)$ (3)

$\vdash .$ (2) . (3) . $\supset \vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \supset : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \equiv . \alpha = \hat{Z}(\psi z)$
[*10·11·21] $\supset \vdash : \hat{Z}(\phi z) = \hat{Z}(\psi z) . \supset : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \equiv_{\alpha} . \alpha = \hat{Z}(\psi z)$ (4)

$\vdash .$ (1) . (4) . $\supset \vdash .$ Prop

*20·3 $\vdash : \alpha = \hat{Z}(\psi z) . \equiv . \psi ! z$

Dem

$\vdash .$ *20·1 . $\supset$
$\vdash : x \in \hat{Z}(\psi z) . \equiv : (\exists \phi) : \psi y . \equiv_{y} . \phi ! y : x \in (\phi ! z)$
[(*20·02)] $\equiv : (\exists \phi) : \psi y . \equiv_{y} . \phi ! y : \phi ! z :$
[*10·43] $\equiv : (\exists \phi) : \psi y . \equiv_{y} . \phi ! y : \phi z :$
[*10·35] $\equiv : (\exists \phi) : \psi y . \equiv_{y} . \phi ! y . \psi z :$
[*12·1] $\equiv : \psi z :: \supset \vdash .$ Prop

This proposition shows that x is a member of the class determined by ψ when, and only when, x satisfies ψ.

*20·31 $\vdash : \hat{Z}(\psi z) = \hat{Z}(\chi z) . \equiv : x \in \hat{Z}(\psi z) . \equiv_{x} . x \in \hat{Z}(\chi z)$ [*20·15·3]

*20·32 $\vdash . \hat{Z}\{x \in \hat{Z}(\phi z)\} = \hat{Z}(\phi z)$ [*20·3·15]

*20·33 $\vdash : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \equiv : x \in \alpha . \equiv_{x} . \phi x$

Dem

$\vdash .$ *20·31 . $\supset \vdash : \alpha = \hat{Z}(\phi z) . \equiv : x \in \alpha . \equiv_{x} . x \in \hat{Z}(\phi z)$ (1)
$\vdash .$ (1) . *20·3 . $\supset \vdash .$ Prop

Here α is written in place of some expression of the form $\hat{Z}(\phi z)$. The use of the single Greek letter is more convenient whenever the determining function is irrelevant.

MATEMATİK MANTIK
Üfuk açıcı çalışmaları Principia Mathematica *da Russell ve Whitehead, –Frege den farklı bir işaret sistemi kullanarak- bütün aritmetiğin mantıksal doğrulardan basitçe türetilebileceğini göstermeye çalıştılar. Yukarıdaki sayfa, kitabın matematik mantıkla ilgili bölümünden alınmıştır ve bir sınıflama hipotezinin parçasıdır*

OLGULARA BAKMAK

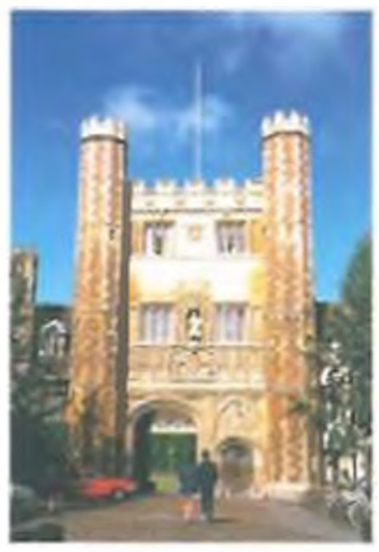
Viyana Çevresi'ne göre bir önermenin gerçek anlamı, önermenin doğruluğunu ya da yanlışlığını belirlemek için ne yapmamız gerektiği sorusunu kendimize sorduğumuzda, önermenin anlamı onun gerçeklenme tarzıyla ortaya konabilirdi. College of Arms'da görülen bu adam, hanedan armalarının ayrıntılarını belirlemek için bilgi topluyor.

hepsinin ortak özelliğiydi. Genel soru her zaman şu oldu: "Şunu ya da bunu derken gerçekten söylediğimiz nedir?"

Russell'ın yaklaşımını alıp geliştiren gruplardan biri, 1920'lerde Viyana'da ortaya çıkan ve Viyana Çevresi olarak bilinen gruptu. Viyana Çevresi, filozoflardan çok bilim adamlarından ve matematikçilerden oluşmaktaydı ve başlıca kaygısı, bilimsel bir dünya görüşünün felsefi temellerini kurmaktı. Onlarınki Mantıksal Pozitivizm olarak bilinen bir felsefeydi. İddialarına göre bir önermenin gerçek anlamı kendimize şu soru sorulduğunda ortaya çıkardı: "Bu önermenin doğruluğunu ya da yanlışlığını belirlemek için ne

VİYANA ÇEVRİSİ

Alman filozof Moritz Schlick (1882-1936) tarafından kurulan bilim adamlarından filozoflardan ve matematikçilerden meydana gelen bu grup 1920'lerde düşünce ve bilimsel dil ve yöntem araştırmak üzere Viyana'da toplandı. Grubun çalışmalarına yön veren kaygı, bilimsel kuramların biçimiydi. Viyana Çevresi aynı zamanda –bir önermenin anlamının deneye ve gözleme bağlı olduğunu ileri sürerek– bir gerçeklenebilirlik ilkesi formüle etti.

TRINITY COLLEGE, CAMBRIDGE

1546'da VII. Henry tarafından kurulan Trinity, Cambridge Üniversitesi'ndeki fakültelerin en büyüğüdür. Nobel ödülü sahibi yirmi kişi, altı İngiltere başbakanı ve aralarında Byron ile Tennyson'ın da bulunduğu çok sayıda şair çıkardı. Russell, Trinity'ye 1890'da girdi ve G.E. Moore, A.N. Whitehead, daha sonra da 1912-13 arasında öğrencisi olacağı Wittgenstein'ın da aralarında bulunduğu 20. yüzyılın en iyi beyinlerinden bazılarıyla hemhal oldu.

BLOOMSBURY GRUBU

1907-1930 arasında Londra'nın Bloomsbury bölgesinde toplanan İngiliz yazarlar, filozoflar ve sanatçılar grubu. Bloomsbury Grubu olarak tanınmaya başladı. G.E. Moore'un Principia Ethica *sından (1903) etkilenen ve Bertrand Russell ile çok sıkı ilişkiler içerisinde olan bu grup estetik ve felsefi sorunları tartışmak üzere bir araya gelmişti. Üyeleri arasında romancı Virginia Woolf, denemeci Lytton Strachey, sanat eleştirmeni Roger Fry, ressam Duncan Grant ve iktisatçı John Maynard Keynes gibi ünlü simalar bulunmaktaydı.*

GERÇEKLENEBİLİR ÖNERMELER

Mantıksal Pozitivistler, herhangi bir şeyde fark yaratmayan önermelerin içeriği olmadığını savundular. Yalnızca gerçeklenebilir önermeler anlamlıdır. "Deponuza bir kaplan koyun" reklam sloganı, etkili, işe yarar bir eğretileme olmakla birlikte, deneysel olarak anlamlı değildir.

yapmamız gerekir?" Başka bir deyişle, önermenin doğru ya da yanlış olması şeylerin gerçek durumlarında gözlemlenebilir ne fark yaratır?"

Gerçeklikle ilgili olduğunu ileri süren, fakat doğruluğu ya da yanlışlığı herhangi bir şeyde gözlemlenebilir bir fark yaratmayan bir önermenin içeriği, anlamı yoktur; bir şey söylemez. Bu noktada Viyana Çevresi'nin Amerikan Pragmatistleriyle temelde ortak bir yanları vardı; fakat, onların formülasyonu daha sağlamdı: Yalnızca deneysel olarak gerçeklenebilir önermeler deneysel olarak anlamlıdır ve verili herhangi bir önermenin edimsel anlamı, onun gerçeklenme tarzıyla ortaya konur.

Mantıksal Pozitivistler, bu keskin bıçak sayesinde, Alman idealizminin o zamana kadarki dekadan geleneğini olduğu gibi, geçmişten miras aldıkları tumturaklı anlamsızlıkların da çoğunu kesip attılar. Dünya hakkında dinsel konuşma biçimleriyle, Almanca konuşulan dünyada yükselen faşist ideolojinin siyasal söylemine amansız bir teşrih uyguladılar. Burada felsefenin putkırıcı gençlik üzerinde özel bir çekiciliği oldu. Bu felsefeyi İngilizce konuşulan dünyaya tanıtan *Language, Truth and Logic*'i (Dil, Gerçek ve Mantık, 1936) henüz yirmili yaşlarında olan A.J. Ayer yazdı. Almanya'nın yanı sıra Avusturya'da da Nazilerin iktidara gelmesiyle (bu iki ülke 1938'de Hitler döneminde birleşti) Viyana Çevresi'nin üyeleri dört bir yana dağıldı; çoğu, Birleşik Amerika'ya ve Britanya'ya gitti ve bütün bir kuşak üzerinde çok büyük bir etkileri oldu.

SAĞDUYU

Bu arada Britanya'da Russell'ın hemen hemen çağdaşı ve yakın dostu olan G.E. Moore, bilimi ya da teknik mantığı değil, sağduyuyu denektaşı alarak günlük dildeki önermeleri çözümlemeye koyuldu. Bu yol, büyük ölçüde J.L. Austin adında birinin aracılığıyla sonunda Mantıksal Pozitivizm'i yerinden edecek olan (dilin günlük kullanımını ölçüt olarak alan) "dilbilim felsefesi" ya da "dilbilimsel çözümleme" olarak bilinmeye başlanan bir felsefe tarzına dönüştü. Onlara göre Mantıksal Pozitivistler bilimsel ölçütleri bütün sözceleme biçimlerine zorla giydirmeye çalışmakla hata yapmışlardı. Çok sayıda farklı kendiliğinden söylem biçimi bir araya gelerek insan yaşamını meydana getirmekteydi ve hepsinin kendine özgü bir mantığı vardı. Felsefe problemleri, bir söylem tarzına uyan bir sözceleme biçiminin

DİLİN YANLIŞ KULLANIMI

Mantıksal Pozitivistler (yukarıdaki afişte olduğu gibi) Nazi propagandasının abartılı retoriğini acımasızca gözler önüne serdiler ve faşist ideolojinin eleştirisinin etkili bir parçası haline geldiler. 1938'de Nazilerin Avusturya'da iktidara gelmesinden sonra Viyana Çevresi üyeleri (çoğunluğu ABD'ye ve İngiltere'ye olmak üzere) göç etmek zorunda kaldılar.

> *"Yöntem, duyulur dünya ile bilim dünyası arasında bir köprü kurma çabasından ibarettir"*
>
> BERTRAND RUSSELL

DİLİN KULLANIMI

Dilbilim filozoflarına göre, insanın yaşamını oluşturan –her biri kendine özgü bir mantığa sahip– çok sayıda söylem biçimi vardır ve karışıklık, bir sözceleme tarzı yanlış bir bağlamda kullanıldığında ortaya çıkar. Örneğin, borsada çalışan bu adamlar, sözgelimi bir ilan-ı aşk durumuna hiç uymayacak bir dizi el jestinde bulunmaktadırlar.

yanlış bir bağlamda hatalı bir biçimde kullanılmasından kaynaklanan kavram karışıklıklarından oluşmaktaydı.

Filozofun görevi, dilin günlük kullanım biçimlerini ölçüt alarak bu karışıklıkları sökmektir. Bu karışıklıkların nasıl ortaya çıktıklarını gösterdiğinde, problemi çözmekten çok gidermiş olacaktır; her şey açık hale gelmiş, artık ortada problem olarak görülecek bir şey kalmamış olacaktır.

DÜNYAYI ANLAMAK

Dilbilim felsefesini çekici kılan asıl motor, Russell'ın öğrencisi (bir sonraki bölümde ele alınacak olan) Wittgenstein'ın son yapıtı oldu. Fakat, tıpkı Mantıksal Pozitivizm'in sonunda İngilizce konuşulan dünyada İkinci Dünya Savaşı kuşağı arasında en moda felsefe haline gelmesi gibi, dilbilim felsefesi de (hepsinden önce İngiltere'de) sonraki kuşağın moda felsefesi haline geldi. O zamandan sonra her iki ülkede de felsefe daha az modaya bağlı oldu ve problemlerini, hiçbir biçimde bilimle sınırlı olmadan, giderek genişleyen bir alandan almaya başladı. Fakat (gizli içerimlerini ortaya çıkarmak amacıyla) dildeki formülasyonların mantıksal çözümlemesini yapmak, felsefenin görevine ilişkin hâkim görüşü oluşturmaya devam etti. Bu görevi başlatan Russell olmakla birlikte, Russell'ın kendisi, giderek kendinden sonraki filozofların "çözümlemek için çözümleme yapmak" gibi özünde dekadan bir etkinliğe yöneldiklerini

"GERÇEKLİK DUYGUSU MANTIKTA HAYATİDİR"

BERTRAND RUSSELL

hissetti; kendisinin, 20. yüzyılın yeni mantığını, bizim dışımızda varolan gerçekliğin doğasını anlamak olan felsefenin geleneksel görevine uygulamayı amaçladığı bir sırada, onlar felsefenin çözümleme yapmak olduğunu düşünmeye başlamışlardı.

G E MOORE

İngiliz filozof George Edward Moore (1873-1958) 1925-39 yılları arasında Cambridge Üniversitesi'nde felsefe profesörüydü. Özellikle Bloomsbury Grubu üyeleri arasında etkili olmuş en ünlü kitabı Principia Ethica *da (1903) "İyi nedir?" gibi ahlaki bir soruyu çözümler. Moore'un etik problemlere analitik yaklaşımı, İngilizce konuşan filozoflar arasında çok etkili oldu.*

RUSSELL'IN ETKİSİ

Bertrand Russell, 20. yüzyılın en etkili düşün simalarından biriydi. Felsefe, bilim, matematik, etik, toplumbilim, eğitim, tarih, din ve siyaset dahil çok geniş bir alanda kitaplar yazdı. Matematik ve mantıkla ilgili eserleri Batı felsefesini derinden etkiledi. Yaşamının son dönemlerinde nükleer silahlara ve Vietnam savaşına karşı kampanyalarda etkin bir rol üstlendi.

MANCHESTER ÜNİVERSİTESİ

1851 de kurulan Manchester Üniversitesi kısa zamanda Britanya nın en büyük üniversitelerinden biri haline geldi. Wittgenstein ın geldiği sıralarda üniversite atomla ilgili araştırmalarda başı çekiyordu. 1908 de kimya dalında Nobel ödülü kazanan ve 1909 da atomun çekirdeğini keşfeden İngiliz fizikçi Ernest Rutherford (1871-1937) buradaki araştırmalarıyla tarihe geçti.

WITTGENSTEIN VE DİLBİLİM FELSEFESİ

DİLİN VE MANTIĞIN ÖTESİNE GEÇMEYEN BİR FELSEFE

Wittgenstein, iki felsefe ortaya koydu. Bunlardan biri etkili oldu. İkincisinde, dilbilimsel çözümleme nihai olgunluk derecesine ulaştı.

LUDWIG WITTGENSTEIN (1889–1951), Viyana'da doğdu. Almanca yazmış olmasına karşın, filozof olarak meslek yaşamının büyük bölümünü İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde geçirdi ve İngiltere vatandaşı oldu. Dörtte üçü Yahudi olan Wittgenstein, Nazi döneminde Avusturya'ya dönemeyecekti. Babası, Avusturya'nın en zengin çelik patronuydu ve öldüğünde Ludwig'e bir servet bıraktı. Üçü intihar eden beş kardeşten biri Ludwig, diğeri de uluslararası üne sahip bir piyanist olan Paul'dü. Paul, I. Dünya Savaşı'nda sağ kolunu kaybetti. Bunun üzerine, Ravel'den ve Prokofyev'den konçertolar dahil, dönemin önde gelen bestecilerinden sadece sol el için piyano eserleri yazmalarını istedi.

LUDWIG WITTGENSTEIN
Bertrand Russell'ı okumadan ve matematik felsefesi eğitimi almak üzere 1911 de Cambridge'e gitmeden önce, 1906-8 yılları arasında Berlin'de mühendislik eğitimi gördü ve 1908'den itibaren Manchester'da havacılık mühendisliği üzerine araştırmalar yaptı.

Almanya'da Frege'yi ziyaret etti ve Frege'nin tavsiyesiyle Manchester'dan ayrılarak Russell'la felsefe çalışmak üzere Cambridge'e geldi. Russell, daha sonraları "Wittgenstein'ı tanımak, hayatımın en heyecan verici düşünsel maceralarından biri olmuştur" diye yazacaktır.

"Hakkında konuşamayacağımız şeylerde sessiz kalmamız gerekir"

LUDWIG WITTGENSTEIN

PAUL WITTGENSTEIN

Ludwig Wittgenstein, hepsi de sanat ve düşün alanında yetenekli sekiz kardeşin en küçüğüydü. Kardeşi Paul, I. Dünya Savaşı'nda Avusturya ordusunda teğmenken bir kolunu kaybettikten sonra bile piyano çalmayı sürdüren uluslararası üne sahip yetenekli bir konser piyanistiydi. Burada, 1934'te konser vermek üzere geldiği New York'ta SS *Majestic*'in sahnesinde görülmektedir.

ANLAMIN SINIRLARI

Gençliğinde Schopenhauer okumuş ve Schopenhauer'un (kendi ifadesiyle) temelde haklı olduğu sonucuna varmıştı. Yaşamının sonraki bölümünde, kavramsal anlığına sahip olamayacağımız, dolayısıyla hakkında hiçbir şey söyleyemeyeceğimiz bir alanla, hakkında konuşabileceğimiz ve anlamaya çalışabileceğimiz, deneyimlerimizin görüngüsel dünyası arasında bölünmüş bir bütünsel gerçeklik görüşünü kabul etti. Ona göre, felsefe, anlaşılır olmak için kendini hakkında konuşabileceğimiz dünyayla sınırlamak zorundaydı; bu sınırı geçecek olursa onu anlamsızlık bekliyordu.

HEYECAN VERİCİ BİR MACERA

Çocukken makinelerden adeta büyülenen Ludwig, sağlam bir fizik ve matematik eğitimi gördü. 1908'de İngiltere'ye geldiğinde havacılık mühendisliği okudu ve üç yılını Manchester Üniversitesi'nde geçirdi. Burada, mühendislikte kullandığı matematikle ilgili aslında felsefi nitelikteki sorunların büyüsüne kapıldı. Bertrand Russell'ın *Principles of Mathematics*'ini okudu. Bu kitap ona vahiy gibi geldi. Kitabı tartışmak üzere

DİL VE GERÇEKLİK

Ancak, Wittgenstein, Frege ile Russell'ın çığır açıcı eserlerinde, Schopenhauer'un görüngüler

dünyasına ilişkin görüşünü daha sağlam temellere (sadece bilgikuramsal değil, aynı zamanda mantıksal temellere) oturtmanın mümkün olduğunu gördü. Böylelikle, bu dünyanın dilde nasıl betimlendiğini, dolayısıyla dille gerçeklik arasındaki ilişkiyi açıklamak mümkün olacaktı. Bir sonraki adımda, ilke olarak, dilde anlaşılır biçimde ifade edilebilecek şeylerin, dolayısıyla, anlaşılabilir kavramsal düşüncenin sınırlarını çizmemiz mümkün olabilecekti. Schopenhauer'un "temelde haklı" olduğu ortadayken, felsefenin yerine getireceği tek önemli görev bu olabilirdi. Dolayısıyla, Wittgenstein'ın ilk dönem felsefesi, insan için kavranabilir olan şeylerin sınırlarını belirlemeye çalışan, Kantçı-Schopenhauercu programın gözden geçirilmiş bir yorumuna dayanmaktaydı. Wittgenstein'ın yaptığı, mantık ve dil çözümlemesi alanında 20. yüzyılda ortaya çıkan yeni gelişmeler ışığında onu yeniden işlemekti.

MANTIKSAL BİÇİM

Wittgenstein'ın ilk kitabı olan *Tractatus Logico-Philosophicus*'un (1921) özü budur. Kitabına bu ürkütücü başlığı vermesini ona G.E. Moore önerdi. Başlıkta, Spinoza'nın *Tractatus Theologico-Politicus*'una bir anıştırmanın yapıldığı görülmektedir. Wittgenstein'ın kitabından genellikle sadece *Tractatus* olarak söz edilir. Wittgenstein, bu kitapla felsefede ele alınmayı bekleyen belli başlı bütün sorunları hallettiğine içtenlikle inanmaktaydı. O yüzden, bu kitaptan sonra felsefeyi bırakıp başka şeylerle uğraşmaya başladı. Kitap, Viyana Çevresi'nin İncil'i haline geldi ve felsefede bütün bir kuşağı etkisi altına aldı. Oysa, Wittgenstein kitabın önemli bir hata olduğu sonucuna vardı. Bu yüzden, başta biraz isteksizce de olsa, 1929'da Cambridge'in felsefe dünyasına geri döndü ve 1951'de ölünceye kadar orada kaldı.

Bu ikinci dönemde hemen hiçbir şey yayımlanmamış olmasına karşın, ölümünden sonra yığınla yazı ve ciltler dolusu kitap ortaya çıktı. Bunlar arasında en önemlisi, 1953'te yayımlanan *Philosophical Investigations*'tır (Felsefe Soruşturmaları). Bu kitap, en azından Britanya'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra belki de en etkili olmuş felsefe kitabıdır. Bu kitapla Wittgenstein'ın adı felsefenin dışına taşarak toplumbilimden yazın eleştirisine kadar pek çok alana yayıldı ve onu çağımızın düşünsel putlarından biri yaptı. Dolayısıyla, Wittgenstein biri yaşadığı sırada büyük etki yaratmış olan iki farklı felsefe ortaya koymuştur. Bu felsefelerden, genellikle "Wittgenstein'ın ilk dönemi" ve "Wittgenstein'ın sonraki dönemi" diye söz edilir. Bizzat kendisinin ilk dönem felsefesinde en yanlış bulduğu şey, anlamın resim kuramı denen şeydi. Bu terim, ressamlıkla kurulan bir benzeşime dayanmaktaydı. Küçük bir tuval parçası, bütün

> "AD VERMEK, BİR ŞEYE ETİKET İLİŞTİRMEKTEN FARKSIZDIR"
>
> LUDWIG WITTGENSTEIN

DİL VE GERÇEKLİK

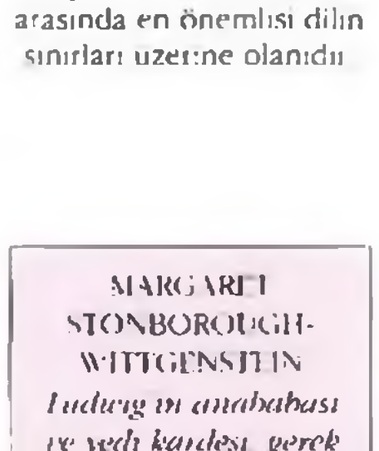
Wittgenstein, Frege'nin ve Russell'ın eserlerinden yararlanarak Schopenhauer'un görünüşler dünyasına ilişkin görüşünün daha mantıksal bir açıklamasını yaptı. Bu, ona, bu dünyanın dil içinde nasıl betimlenebildiğini ve dille gerçeklik arasındaki ilişkiyi açıklama olanağı verdi. Böylelikle, dilin ve kavramsal düşüncenin sınırlarını çizmesi mümkün oldu

JİLTGENSTEİN'IN ÖNEMLİ ESERLERİ

Tractatus Logico-Philosophicus *(1921)*

Felsefe Soruşturmaları *(1953)*

Matematiğin Temelleri Üzerine Düşünceler *(1956)*

TRACTATUS

I. Dünya Savaşı boyunca Wittgenstein, mantık ve felsefeyle ilgili düşüncelerini sırt çantasında taşıdığı not defterlerine yazdı. Bu defterlerden ortaya çıkan *Tractatus*, sonunda 1921 de yayımlandı. Yalnızca 75 sayfa uzunluğunda olmasına karşın, metin, çok geniş bir konu alanını kapsamaktadır. Bunlar arasında en önemlisi dilin sınırları üzerine olanıdır.

MARGARET STONBOROUGH-WITTGENSTEIN

Ludwig'in anababası ve yedi kardeşi, gerek sanatsal gerekse düşünsel açıdan son derece yetenekli insanlardı. Özellikle kız kardeşi Margaret'in (1882-1958) Ludwig üzerinde büyük etkisi oldu. Onu Schopenhauer'un eserleriyle tanıştıran Margaret sanatsever biriydi. Aynı zamanda Sigmund Freud'la da yazışırdı. Gustav Klimt, 1905'de onun bir resmini yapmıştır.

yayılımıyla bir peyzajdan tamamen farklı türden bir nesnedir; ancak, ressam, belli renkleri, peyzajdaki birbiriyle ilişkili öğelere karşılık gelecek biçimde diğer renklerle aynı ilişki içinde tuvale yerleştirmek suretiyle, birincisinin, ikincisini dolaysızca tanınabilecek biçimde temsil etmesini sağlayabilir. Wittgenstein, her ikisine de ortak olan bu içsel ilişkiler dizisine "mantıksal biçim" adını verdi ve mantıksal biçim her ikisinde de aynı olduğundan birinin diğerini temsil edebildiğini söyledi. Aynı şekilde, şeylerin yerini tutan sözcükleri, cümlelerin betimlediği hallerle aynı mantıksal biçime sahip olan cümleler halinde bir araya getirebilmekte, böylelikle gerçekliği dilde dakik biçimde (ya da, kuşkusuz dakik olmayan biçimde de) tasarımlayabilmekteyiz. Dolayısıyla, bize bu dünya hakkında konuşma olanağı veren şey mantıksal biçimdir.

YAŞAMIN FORMLARI

Sonraları, Wittgenstein, dilin yerine getirebileceği pek çok görevden birini fazla öne çıkardığını ve bütün anlam kuramını ondan yola çıkarak genellediğini düşünmeye başladı. Dil, gerçekliği resmetmenin yanında daha pek çok şey yapabilir: emirler verebileceği gibi (nitekim, Wittgenstein'a verilen ilk karşı örnek buydu), herhangi bir şeyi resmettiği söylenemeyecek daha pek çok başka şey de yapabilir.

Anlamlandırmanın nasıl çalıştığını açıklamak için resim eğretilemesini bir yana bırakarak, alet eğretilemesini benimsedi. Dil, dedi, belirsiz sayıda farklı görev için kullanılabilecek bir alettir ve onun anlamları onunla yapılabilecek çok çeşitli şeylerden oluşur. Tek bir sözcüğü ya da kavramı alırsak, onun anlamı, (çok çeşitli olabilecek) bütün olası kullanılma biçimlerinin toplamından meydana gelir. Herhangi "bir şey"in "yerini alması" gerekmez; anlamının, tek bir yüzünün olması olası değildir; pek çok yüzü arasında bir grup benzerlik olacaktır. Fakat, dille yapılabilecek her şeyi ortaya koyduğunuzda, dilin anlamını da tüketici biçimde betimlemiş olursunuz: Yani, geriye hiçbir şey kalmaz. Böyle bir şey, anlamla ilgili iki geleneksel kuramı reddetmektedir. Bunlardan birine göre, sözcükler şeylerin yerini tutar; değişmez anlamları vardır. Gerçek durum, sözcüklerin kalıbına sığmayacak kadar akışkandır.

> "BİR SÖZCÜĞÜN ANLAMI, ONUN DİL İÇİNDEKİ KULLANIMIDIR"
>
> LUDWIG WITTGENSTEIN

Diğer kurama göre, sözcükler anlamlarını onları kullananların yönelimlerinden alır; o nedenle, birinin size söylediklerini anlamak için kafasında olanları bilmeniz gerekir. Wittgenstein ise dilin kamusal bir şey olduğunu vurguladı. Dili ve nasıl kullanılacağını, başka insanlardan ve toplumsal

RUDOLPH CARNAP

Alman filozof Rudolph Carnap (1891-1970) Mantıkçı Pozitivist düşünce okulunun önemli simalarından biriydi. Bilim felsefesine, mantığa ve olasılık kuramına önemli katkılarda bulundu. 1926'da Moritz Schlick tarafından Viyana Çevresi ne-felsefe konularını, özellikle de Wittgenstein in yazılarını tartışan bir grup- katılmaya davet edildi ve bu çevrenin en etkili simalarından biri haline geldi. The Logical Structure of the World (1928) Carnap in en önemli eseridir

DİL KAMUSALDIR

Wittgenstein'a göre, özel dil gibi bir şey yoktur; dili ve nasıl kullanılacağını –tıpkı Londra'daki Serbest Kürsü'de konuşan bu hatibi dinleyen kalabalık gibi– toplumsal durumlar içinde öğeniriz

ANLAMIN RESİM KURAMI

Tuvaller, resmedilen şeylerden tamamen farklı türden nesneler olmalarına karşın, ressam, renkleri kullanarak, her ikisi de aynı "mantıksal biçim"i paylaşacak biçimde manzarayı tasvir edebilir. Wittgenstein, aynı biçimde, sözcüklerin de (yine, her ikisi de aynı mantıksal biçimi paylaşacak biçimde) gerçekliği tasarımlayabildiğine inanmaktaydı

durumlar içinde öğreniriz. Ona göre, özel dil gibi bir şey olamazdı. Böyle bir şey, dilin tam da doğasıyla çelişirdi.

Gerçekte, Wittgenstein sözcüklerin anlamlarını nihai olarak bütün formlarıyla yaşamdan türettiğine inanıyordu. Örneğin, bir bilimsel etkinlikler dünyası vardır ve bilimsel terimler, anlamlarını bu dünyadaki kullanılma biçimlerinden türetirler (ve elbette zaman içinde değişebilirler). Benzer şekilde, her biri kendine özgü bir dile sahip dinsel etkinlikler dünyası, müzik etkinlikleri dünyası, iş dünyası, askerlik dünyası, tiyatro dünyası vs. vardır. Aynı gibi görünen bir kavram, bu farklı dünyalar içinde tamamen farklı bir işlev görebilir. Örneğin, "kanıt" sözcüğü, bir avukat, bir tarihçi ve bir fizikçi için tamamen farklı anlamlar ifade eder. Şayia, bir mahkemede kanıt olarak kabul edilmezken, eğer akıllıca kullanabilirse bazen tarihçinin elindeki tek kanıt olabilmektedir. Fizikçi içinse böyle bir şey söz konusu bile olamaz; fizikte şayia yoktur. Toplumbilimciler ve antropologlar, Wittgenstein'ın felsefesinin öncelikle bu yanını yararlı bir araç olarak gördüler ve benimsediler.

MİMAR WITTGENSTEIN

Wittgenstein, 1926-28 arasında, Çekiden Viyanalı büyük mimar Adolf Loos'un öğrencisi olan mimar Paul Engelmann ile birlikte, kız kardeşi Margaret (s. 203) için Viyana'da bir ev –Kundmanngasse– yaptı. Her ne kadar Wittgenstein'ın hiçbir zaman sistemli bir estetik kuramı ve evde kendi felsefi düşüncelerini yansıtmak gibi bir amacı olmadıysa da, bu tasarım tipik bir özgünlük taşımaktadır. Şöyle demiştir: "Benim idealim tanı bir sakinette onlara karışmadan tutkularını da yerine getiren bir tapınak."

SÖZCÜKLERİN ANLAMI

Wittgenstein, sözcüklerin, anlamlarını, içindeki kullanıldıkları dünyadan aldıklarına inanıyordu. Opera dünyasına ait aynı gibi görünen bir kavramın, iş, din ya da bilim dünyasında son derece farklı bir işlevi olabilir.

DİL OLARAK FELSEFE

Yirmili yılların ortasında bir dönem Wittgenstein Cambridge'deki, J.L. Austin de Oxford'taki felsefeye egemen oldu. Bu iki filozofun yöntemleri örtüşmekteydi. Her ikisi de, felsefe problemlerinin, kendimizi içinde bulduğumuz dünyanın –zaman, mekân, madde, nedensel ilişki vs. gibi– temel gizemlerinin karşımıza çıkardığı şeylerden değil, dili yanlış kullanmamızın sonucu olarak (örneğin "kanıt" terimini uygun düşmeyecek bir bağlamda kullanarak kendimizi mantıksal bir karmaşanın içine sokmak gibi) içine yuvarlandığımız karışıklıklardan doğduğunu düşünüyordu. Elbette "kanıt" terimiyle ilgili bu örnek çok basittir. Filozofların ilgilendiği karışıklık türleri, bundan çok daha karmaşıktır.

Wittgenstein'a ve Austin'e göre felsefenin görevi, dili kullanım biçimlerimizi dikkatle çözümleyerek bu tür karmaşaları ortadan kaldırmaktır. Bu alanda pek çok kayda değer deneysel araştırma yapıldığı gibi, araştırmacılar, aynı zamanda büyük keyif aldıkları parlak ve ustaca analizler sergileme fırsatı da buldular. Fakat, bu yaklaşım dilin ve mantığın dışında kalan felsefe problemlerine eğilmedi. Felsefeye bir akılcılık kazandırdı. İster sağduyuyla, ister politikayla, ister hukuk sistemiyle vs. ilgili olsun, deneysel sorunların deneysel yöntemlerle halledileceği söylendi. Geçmişte pek çok insanın inandığının tersine, felsefenin bu düzeyde bir katkısı olamazdı. Onun görevi, kavramsal sorunları ayıklamak, kavramları ve kullanılma biçimlerini çözümlemek ve netleştirmekti. Bu temelde İngilizce konuşulan dünyada felsefe, büyük bölümüyle sadece dille haşır neşir oldu ve anlam, gösterge ve hakikat, başlıca ilgi konuları haline geldi.

DİLİN ANALİZİ

Wittgenstein'a göre felsefi problemler, dilin yanlış kullanımından doğan karışıklıkların sonucuydu. Askerler bir bombayı nasıl etkisiz hale getireceklerini öğreniyor, herhangi bir karışıklık hayatlarına mal olabilir.

EYLEM OLARAK KONUŞMA

Ancak, balayı döneminden sonra, meslekten filozofların dünyasında giderek daha çok sayıda insan, bu yaklaşımın meziyetlerini takdir etmekle birlikte, fazlasıyla dar, skolastizme yuvarlanmaya meyyal bir yaklaşım olduğunu düşünmeye başladı. A.J. Ayer, J.L. Austin'in eserlerini yavan olarak nitelerken, pek çok meslektaşı da onunla aynı fikirdeydi. Günümüzün analitik filozofları arasında, zorlu analiz tekniklerini, mantığın ve dilin sınırları dışında kalan sorunlara da –daha doğrusu, daha

geleneksel türde sorunların yanı sıra, ırk ve cinsiyet alanındaki toplumsal politikalar, müzik ve cinsellik dahil, geçmişte filozofların nadiren ele aldığı çok geniş bir alanda– uygulamak yönünde giderek artan bir eğilim gözlenmektedir.

Ancak bu yaklaşım, bu alanlarda kullanılan niteleyici sözceleme kiplerini ve kavramları çözümlemeyi bugün de sürdürmektedir. Austin'e haksızlık etmemek gerekir; felsefeye çok verimli olmuş bir düşünce kazandırmıştır: Eylem olarak konuşma. Austin'e göre, bir şey söylediğimizde, aynı zamanda bir şey de yaparız: betimler, yadsır, özendirir, buyurur, sorar, önerir, açıklar, uyarırız vs. Bu şeyleri yapmadan konuşmak neredeyse olanaksızdır ve Austin, insanların sözcükleri kullanarak icra ettikleri binlerce farklı eylem bulunabileceğini iddia eder. Çözümlemesine genellikle şunu sorarak başlardı: "Bunu söyleyen biri ne yapıyor olabilir? Ve söz hangi durumlarda kullanılabilir?" Eğer o ifadenin içinde kullanılabileceği bir durum tasavvur edilemiyorsa, Austin'e göre o sözcüğün anlamı yoktur. "Gösterimsel sözceleme" adını verdiği bir konuşma-edim türü, özellikle insanların hayal gücünü ortaya koymaktaydı; "teşekkür ederim", "tebrik ederim", "söz veririm" ve "özür dilerim" gibi ifadeler, betimledikleri eylemleri yerine getiren ifadelerdir.

> "EĞER BİR ASLAN KONUŞABİLSEYDİ, ONU ANLAYAMAZDIK"
>
> LUDWIG WITTGENSTEIN

DİLİN BİLİNCİNE VARAN BİR YÜZYIL

Ne var ki, Wittgenstein adı genel kültüre girerken Austin adı girmedi. Wittgenstein'ın, tıpkı bu anlamları nihai olarak yaşam formları içine yerleştirmiş olması, nasıl toplumbilimciler ve antropologlar tarafından sevilmesine neden olduysa, dilsel anlamları çözümlemesindeki hüner ve ustalık da, sayısız yazın eleştirmeninin sevgisini kazanmasına neden oldu. Felsefenin çok dışına taşan ve bütün sanatları, bütün akademik konuları etkileyen nedenlerden dolayı, 20. yüzyıl, dille diğer yüzyıllarda olduğundan çok daha fazla uğraştı ve dilin kullanımı konusunda çok daha bilinçliydi. Bu sayede, 20. yüzyılda ortaya çıkan dil felsefesi, kendi dönemin mizacına uygun düştüğünü gördü ve genel olarak aydınlardan, başka herhangi bir dönemde olabileceğinden daha çabuk kabul gördü.

Daha önce hiçbir çağda belli başlı filozoflardan hiçbiri, dilbilimin felsefeye uygun bir konu alanı olduğuna inanmamıştı; aslında 20. yüzyılın önde gelen filozoflarından birçoğu da buna inanmadı. Dilbilimi felsefe için yeterli görenler karşısında şaşırıp kaldığını bizzat bu yaklaşımın babası olan Bertrand Russell'ın söylediği hatırlatıldı hep. Ayrıca, Russell'ınkinden tamamen farklı yollardan giden, farklı yöntemler kullanan başka büyük simalar da vardı.

J.L. AUSTIN
İngiliz filozof John Langshaw Austin (1911-60), 1952-60 arasında Oxford Üniversitesi'nde Ahlak Profesörü ve Oxford felsefesine yön veren biriydi. Austin, dilin sıradan insanlar tarafından nasıl kullanıldığını ilk araştıran kişiydi. Onun düşüncelerinin, özellikle konuşmaya bir davranış olarak yaklaşım tarzının, II. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir etkisi oldu

KONUŞMAK VE EYLEMEK
Austin'in saptadığı bir konuşma kategorisi de, "gösterimsel sözceleme" adını verdiği şeydi. Bunlar, ("teşekkür ederim" ya da "tebrik ederim"de olduğu gibi) gösterdikleri edimi tam da gerçekleştiren türde sözcelemelerdir.

KIERKEGAARD'IN ÖNEMLİ ESERLERİ

Ya-Ya'da Yaşamdan Bir Parça *(1843)*

Korku ve Titreme *(1843)*

Kaygı Kavramı *(1844)*

Felsefe Parçaları *(1844)*

Yaşam Yolunun Durakları *(1845)*

VAROLUŞÇULUK

KIERKEGAARD'DAN HEIDEGGER'E

Birey kendi kimliğini bir problem olarak bulur ve yaşamın anlamını, kendi varoluşunun gizemini araştırarak ortaya çıkarmayı umar

VAROLUŞÇULUK, II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesindeki dönemde Avrupa'nın en moda felsefesiydi. Yalnızca üniversitelerde değil, nitelikli gazetelerin ve kahve aydınlarının dünyasında, şiirde, romanda, tiyatroda, sinemada, hatta kabarelerde ve gece kulüplerinde boy verdi. 20. yüzyılın en gözalıcı düşün hareketlerinden biri olduğuna ve ardında sayısız kalıcı oyun ve roman bırakmanın yanında, çağdaş düşüncenin önemli bir ögesi olarak varlığını sürdürdüğüne kuşku yoktur.

Garip olan, bu felsefenin, çok uzun zaman sonra moda haline gelmiş olmasıdır. 20. yüzyılın önde gelen varoluşçu filozofu Martin Heidegger, en önemli eserlerini 1920'lerde yazdı; aynı çizgide yer alan Kierkegaard ve Nietzsche (s. 172-79) gibi ona yakın düşünürlerse, çok daha gerilere, 19. yüzyıla aittiler. 1940'larda ve 1950'lerde adeta yoktan ortaya çıkmış gibi görünen ve ansızın moda halini alan varoluşçu düşünceler, gerçekte köklerini, Avrupa'nın henüz kurtulduğu Nazi tahakkümüne ve işgaline karşı bir tepki sürecinden almaktaydı.

BEN VE TANRI

Varoluşçuluğun kurucusunun, Søren Kierkegaard (1813-55) adında Danimarkalı bir düşünür olduğu kabul edilir. Kierkegaard'ın yazdığı dönemde çağın egemen filozofu, kısa bir süre önce ölmüş olan Hegel'di. Kierkegaard, Hegel'in, her şeyi idealarin dev süpürgesine göre açıkladığını, o yüzden gerçek şeylerin, tikel varlıkların adını bile anmadığını söyledi. Oysa, varolanlar yalnızca tikel şeylerdi. Soyutlamalar, genelleştirmeler aynı anlamda var değildi; onlar, bağlantılar kurmak ve düşünebilmek için bizim bulduğumuz yardımcı gereçlerdi. Varolan şeyleri anlamak istiyorsak, her biri benzersiz olan tikel varlıklarla uzlaşmanın bir yolunu bulmamız gerekiyordu; çünkü var olan onlardı. Bu, özellikle insanlar için doğruydu. Hegel, bireyin kendini gerçekleştirmesini, ancak organik bir durumun büyük ve soyut varlığı içinde yutulmasında görmüştü. Oysa, dedi Kierkegaard, en yüce ahlaki varlık, bireyin kendisidir: o nedenle, en büyük öneme sahip olan, insan yaşamının kişisel, öznel yönleridir. Ahlak düşüncelerinin aşkın bir değere sahip olmasından dolayı, insanın en önemli etkinliği karar vermektir: Yaşamlarımızı yaptığımız seçimlerle

"Yaşam ancak geriye doğru anlaşılabilir, oysa ileri doğru yaşanmak zorundadır"

SØREN KIERKEGAARD

"BÜTÜN DÜŞÜNCENİN EN YÜKSEK ÇATIŞKISI, DÜŞÜNCENİN, DÜŞÜNEMEYECEĞİ BİR ŞEY BULMA ÇABASIDIR"

SØREN KIERKEGAARD

SØREN KIERKEGAARD
Varoluşçuluğun kurucusu olan Kierkegaard, Kopenhag'da doğdu ve yaşamının çoğunu burada geçirdi. Düşünceleriyle 20. yüzyıl filozoflarının, özellikle varoluşçuların esin kaynağı oldu. Kierkegaard, hiçbir düşünce sisteminin bireyin benzersiz deneyimlerini açıklayamayacağına inanıyordu

KARAR VERME
Yukarıdaki çift, evlenmeye karar vermiş. Bu, çoğu insanın vermek zorunda olduğu en önemli kişisel kararlardan biridir. Kierkegaard, bireyi, en yüce ahlaki varlık ve karar vermeyi de insanın en önemli etkinliği olarak tanıdı; hayatlarımızı kararlarımızla yaratırız.

yaratır ve kendimiz oluruz. Kierkegaard için bütün bunların dini yan anlamları vardı. Protestan Hıristiyanlığın ana geleneği içinde kalarak, bireysel ruhun Tanrı'yla ilişkisinin her şeyden önemli olduğuna inanıyordu.

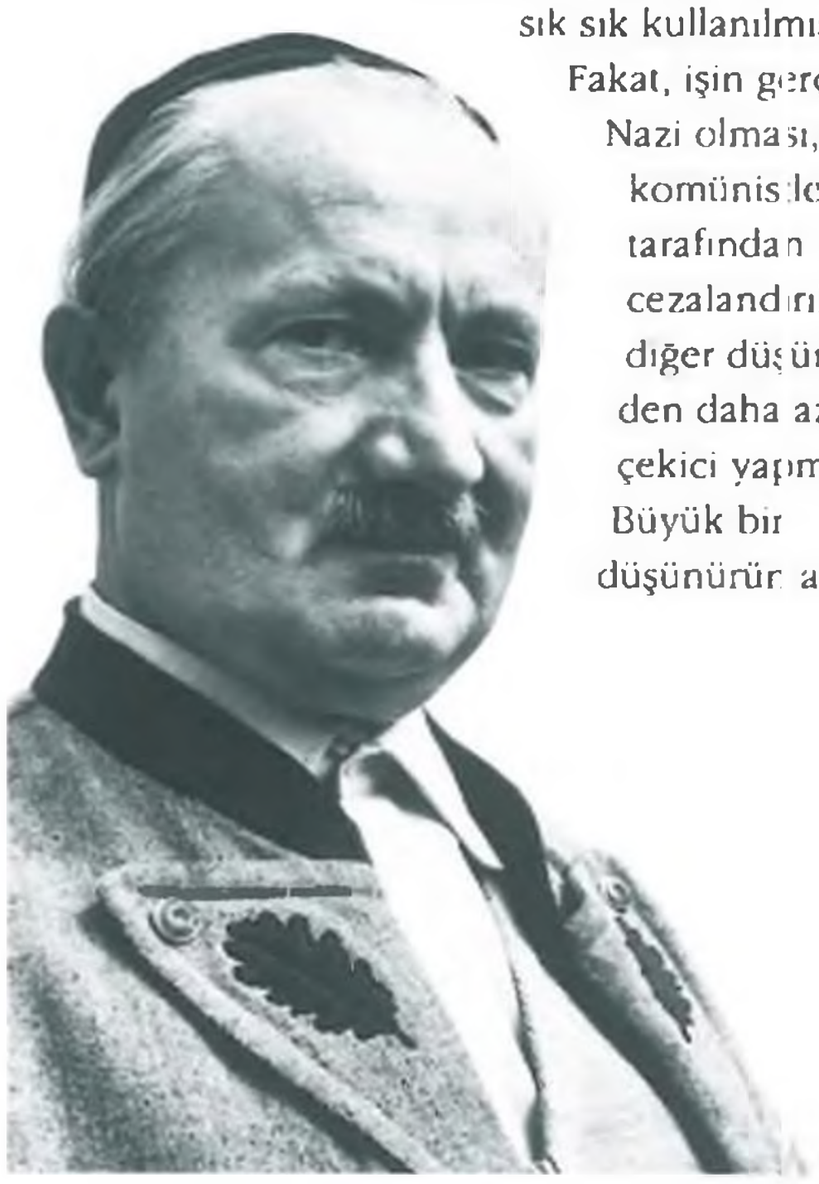
İKİ VAROLUŞÇULUK

Pek çok düşünür, Kierkegaard'ın Tanrı inancını paylaşmamakla birlikte, Tanrı'ya verdiği anlam konusunda onunla aynı düşüncedeydi. Bu nedenle, varoluşçuluğun iki koşut geleneği yan yana gelişti: Hıristiyan varoluşçuluk ve humanist varoluşçuluk. Her ikisinin de en üretken olduğu dönem 20. yüzyıldı. Aralarında Karl Barth ile Paul Tillich'in de bulunduğu 20. yüzyılın en özgün tanrıbilimcilerinden bazılarının, kendilerini Kierkegaard'a borçlu hisseden varoluşçu düşünürler olduklarını belirtmenin dışında, bu kitapta dinsel varoluşçu gelenekler konusuna girilmeyecektir. Biz, bu kitapta, varoluşçuluğun tamamen felsefi olan, dinsel inanca hiç başvurmayan geleneğiyle, yani hümanist varoluşçulukla ilgileneceğiz. Bu geleneğin kökleri, 19. yüzyıla, Kierkegaard'ın eserlerinin yanısıra, bir tanrıtanımaz olan Nietzsche'nin eserlerine dayanmaktadır. 20. yüzyıldaki en seçkin temsilcisiyse Martin Heidegger'dir.

NAZİZM LEKESİ

Martin Heidegger (1889-1976), Wittgenstein'ın Viyana'da doğduğu yıl, Almanya Baden'de doğdu. Yaşamı boyunca Almanya'dan ayrılmadı. Yine, bütün yaşamı boyunca akademisyen kaldı. Freiburg'ta öğrenciyken ünlü Edmund Husserl'den (1859-1938) ders aldı ve (ileride kısa bir yer ayıracağımız) Husserl'in özel yöntemini öğrendi. 1927'de yayımlanan ve Husserl'e adanan baş eseri *Varlık ve Zaman*'da bu yöntemden yararlandı.

Heidegger, 1933'de iktidara geldiğinde Nazi partisine katıldı ve Freiburg Üniversitesi'nin ilk Nasyonal Sosyalist rektörü oldu. Ancak, Husserl bir Yahudiydi ya da en azından kısmen Yahudiydi. O yüzden, bu evrede Heidegger, Husserl ile bağını halkın önünde reddetti. Bu davranış, ölünceye kadar Heidegger'in adının üzerinde kara bir leke olarak kaldı. Bir yıl sonra rektörlükten istifa ettiyse de, II. Dünya Savaşı'nın sonunda Almanlar yenildiğinde, Nazi geçmişi nedeniyle altı yıl üniversitede ders vermesi yasaklandı. Bu, o zamandan beri çekişmelere sahne olmuş bir konudur ve Heidegger'in felsefesine karşı olanlar tarafından Heidegger'e karşı sık sık kullanılmıştır. Fakat, işin gerçeği, Nazi olması, onu, komünistler tarafından cezalandırılan diğer düşünürlerden daha az ilgi çekici yapmaz. Büyük bir düşünürür ahlaki

MARTIN HEIDEGGER
Varoluşçuluğun önde gelen temsilcilerinden Heidegger'in, düşünce dünyası üzerindeki etkisi hiç eksilmedi. Başlangıçta, Husserl'den ders almadan önce Cizvit eğitimi gördü. Freiburg Üniversitesi'nde Husserl'in yerini aldı. Nazizmi desteklemiş olması ününü lekeledi.

KARL BARTH
20. yüzyılın en etkili tanrıbilimcilerinden biri olan İsveç doğumlu Karl Barth (1886-1968), Protestan düşüncesinde radikal bir değişim başlattı. Gottingen, Münster ve Bonn'da tanrıbilim bölüm başkanlıkları yaptı; Nasyonal Sosyalizm'e şiddetle karşı çıktı. Nazi karşıtı İkrar Kilisesi'nin temel öğretisi haline gelen Barmen Bildirgesi'ni kaleme aldı. *Church Dogmatics*'inde (1932-62) İsa'nın yeniden dirilişini Hıristiyanlığın odak noktası yaptı.

"Bütün varlıklar arasında bir tek insan, varlığın sesiyle hitap edildiğinde, bütün mucizelerin en harikasını yaşar: Bu, Ne-liğin varolduğudur"

MARTIN HEIDEGGER

HEIDEGGER'IN ÖNEMLİ ESERLERİ

Şey Nedir?
(1926)

Varlık ve Zaman
(1927)

Kant ve Metafizik Sorunu
(1929)

Metafizik Nedir?
(1929)

Felsefe Nedir?
(1956)

VARLIK VE ZAMAN
Üslubunun güçlüğünden dolayı yukufun zor olduğu *Varlık ve Zaman* (1927), Heidegger'in, insanî varoluşun yapılarını sergilerken Husserl'in yönteminden yararlandığı en büyük eseridir. Heidegger'in amacı, "Varlığın anlamı nedir?" sorusuna yanıt aramaktır. Bu kitap Sartre'ı ve diğer varoluşçuları derinden etkiledi.

açıdan hayranlık duyulan biri olması gerektiği düşüncesi, romantik, dahası çocukça bir düşüncedir ve felsefe tarihindeki pek çok örnekle çelişir.

YALNIZCA DENEYİMİN İNCELENMESİ

Varlık ve Zaman, iki ciltlik bir çalışmanın ilk cildi olacaktı, ama hiçbir zaman tamamlanamadı. Tersine, Heidegger'in felsefesi yön değiştirdi; o yüzden, Heidegger'in felsefesi "ilk dönem" ve "son dönem" olarak ikiye ayrılır. Son döneminde ortaya şaheser sayılabilecek bir eser koymamış, düşüncelerini daha çok başkaları (hepsinden önce de Nietzsche ve Sokrates öncesi düşünürler, Novalis'inki başta olmak üzere bazı şiir yapıtları) üzerinde yaptığı değerlendirmeler üzerinden ortaya koymuştur. *Varlık ve Zaman*, Heidegger'in herkesçe kabul görmüş tek önemli yapıtıdır ve 20. yüzyıl varoluşçuluğunun kaynağı kabul edilmiştir.

Husserl'in yöntemi, *Varlık ve Zaman* açısından öylesine önem taşımaktadır ki bu kitabın içeriğini ele almadan önce söz konusu yöntemin anlaşılması gerekir. Söz konusu yönteme aşağıdaki gibi yaklaşılabilir. Husserl, varlığı kuşku götürmez biçimde kesin olan ve bilincimizle farkında olduğumuz bir şeyin var olduğu noktasında

> "BEN VARIM VE BEN-OLMAYAN HER ŞEY SALT GÖRÜNGÜDÜR VE GÖRÜNGÜSEL İLİŞKİLER İÇİN ÇÖZÜLÜRLER"
>
> EDMUND HUSSERL

Descartes'la aynı fikirdedir. O nedenle, eğer gerçeklik kavrayışımızı kaya gibi sağlam temeller üzerine kurmak istiyorsak, başlangıç noktamız bu olmalıdır. Fakat, Husserl, sözgelimi bir masaya baktığımda fark ettiğim şey masadır, masaya bakma deneyiminde bulunan kendim değil, diyen Hume'la da aynı düşünceyi paylaşır. Olağan durumlarda bilincim daima şu biçimi alır: Bir nesne olarak kendimi değil, doğrudan nesneleri fark ederim. Ancak, bu nesnelerin benim bilincimden bağımsız olarak var olduklarını kanıtlamayı amaçlayan bütün girişimler, başarısızlığa mahkûm görünürler. Dış dünyanın tam da var olduğunu göstermek olanaksızdır.

Bu noktada, Husserl, mahirane bir öneri geliştirir. Ona göre, bilincine vardığımız nesnelerin bilincimizden bağımsız olarak varolmalarıyla ilgili çözümlenemez sorunların içinde saplanıp kalmamalıydık. İster var olsunlar ister olmasınlar, bizim için bilinç nesneleri olarak var oldukları kuşku götürmez biçimde kesindir. Dolayısıyla, onlarla ilgili başka varsayımlarda bulunmadan, onları bilincin nesneleri olarak araştırmalıyız. Bilincin nesneleri olarak,

RENÉ MAGRITTE, HAYAT YORGUNU, 1927
Husserl, bir nesneye, örneğin bir masaya baktığında, kişinin, kendisinin değil nesnenin farkına vardığını söyleyen Hume'la aynı fikirdeydi. Ancak, felsefenin, doğrudan deneyim konusu olan şeyleri incelenme yöntemine dayanması gerektiğini; şeylerin varlığı hakkında kanıtlanamaz varsayımlarda bulunmaması gerektiğini önerdi. Bu yaklaşım, görüngübilim olarak bilindi.

EDMUND HUSSERL
Edmund Husserl, bilinçle yaşantılanan şeylere yoğunlaşan bir felsefe olan Görüngübilimi'in kurucusu kabul edilir. Bu felsefe, bilim felsefesi, dil felsefesi, din felsefesi ve toplum bilimleri gibi alanlarda da etkili olmuştur.

mümkün olabileceği ölçüde, bizim soruşturmamıza doğrudan açıktırlar. O yüzden yanıtlanamaz soruları bir tarafa (deyim yerindeyse paranteze) almalı, soruşturmaya donanımlı olduğumuz şeylerle yolumuza devam etmeliyiz.

İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ DÜNYA

Böylelikle Husserl, bilincin ve nesnelerinin incelenmesine adanmış tamamen yeni bir felsefe yaklaşımı oluşturdu. Her şeyi bir görüngü olarak ele aldığından Görüngübilim olarak bilinen bu yöntem, deneyimlerin sistemli bir biçimde çözümlenmesine dayanmaktaydı. Aynı zamanda, bu terim felsefede yaygın bir kullanım alanı buldu: Her ne türden olursa olsun bir etkinliğin "görüngübilimi"nden söz edildiğinde, burada kastedilen, söz konusu bilinçli deneyimlerin betimlenmesi ya da çözümlenmesidir.

Bir örnek vermek gerekirse; matematiğin felsefesi, matematiğin mantıksal temelleri, sayıların doğası, delil vs. gibi sorunlarla ilgiliyken, matematiğin görüngübilimi, bilinçli bir etkinlik olarak matematikle ve matematik yaparken ortaya çıkan deneyimlerle ilgilidir. Elbette her şeyin, yalnızca maddi nesnelere dair algılarımızın değil, sanatın, dinin, bilimin, daha doğrusu kendi düşüncelerimiz, duygularımız, anılarımız, acılarımız vs. gibi bize "içsel" olan şeylerin de bir görüngübilimi vardır. Bizim tarafımızdan yaşantılanan şeylerin toplamı, (sadece görüngü de olsalar) yaşantıladığımızdan emin olduğumuz şeylerin bir toplamıdır. Bununla birlikte, bizim dünyamız budur; gerçekte yaşantıladığımız, fiilen içinde yaşadığımız dünya. Bu nedenle, Husserl, bu dünya için, düz anlamıyla "yaşam dünyası" anlamına gelen *Lebenswelt* sözcüğünü uydurdu. Husserl'in felsefesinin sunduğu bütün olanak, *Lebenswelt*'imizin tüketici bir soruşturmasına dayanır.

VAROLUŞ NEDİR?

Heidegger, bu yaklaşımı bizzat Husserl'in kendisinden öğrendi. Fakat, bu yöntemi uyguladığı özgül soruna, farklı bir başlangıç noktasından vardı. Batı felsefesinin, Descartes'tan beri bilgi sorununa odaklanmış olması zihnini kurcalıyordu. Bu kartezyen yaklaşım, gerçekliği, akılla madde, özneyle nesne, gözleyenle gözlenen, bilenle bilinen halinde ikiye ayırmaktaydı. Genç Heidegger'in, Amerikan pragmatistlerinin eserlerinden habersiz olması çok mümkündür; ancak geleneksel bilgikuramına yönelttiği itirazın onlarınkiyle pek çok ortak yönü vardı. Heidegger'e göre, geleneksel bilgikuramı durumun gerçeklikleri karşısında yanlıştı. Bakmakta olduğumuz dış dünyadan ayrı değildik. Bizler, bu dünyanın bütünleyici bir parçasıyız; bundan başka bir dünyada var olmamız düşünülemez bile. Derinlemesine düşünüldüğünde,

HUSSERL'İN ÖNEMLİ ESERLERİ

Mantık Araştırmaları *(iki cilt) (1900–01)*

Saf Bir Fenomenoloji ve Fenomenolojik Felsefe Üzerine Düşünceler *(1913)*

İlk Felsefe *(1923–24)*

Biçimsel ve Transandantal Mantık
Mantıksal Usun Eleştirisi *(1929)*

SESSİZ DUŞUNCELER VE DUYGULAR
André Collin'in yaptığı 19. yüzyıl sonuna ait Yoksullar isimli bu yağlıboya resimde, bir içe bakış hali sezilmektedir. Suskunluk içinde oturan karakterlerin, bir özbilinç hali göstermeden, kendilerini dinledikleri görülüyor.

NAZİLERİN AYDINLAR ÜZERİNDEKİ DENETİMİ

Tipik bir diktatorlük olan Nazi yönetimi bütün aydınca düşünceyi denetim altına almaya çalıştı. Halkı Aydınlatma ve Propaganda Bakanlığı bütün okullar, sinema, güzel sanatlar, basın ve kilise dahil tüm yönleriyle Alman kültürünü denetimi altına aldı. Çok sayıda aydın ya Almanya'dan kaçtı ya da toplama kamplarına gönderildi.

GESTALT PSİKOLOJİSİ

Parçaları çözümleyerek bütünün anlaşılamayacağı Gestalt psikolojisinin ana ilkesidir. 19. yüzyılın sonuna doğru başlayan Gestalt kuramı, görüngübilimden yararlanarak doğrudan psikolojik yaşantıyı betimler. Gestaltçı psikoterapide amaç, birey ile çevresi arasında bütünleşik bir ilişki kurarak nevrotik ve psikotik davranışın yarattığı bölünmeyi ve karışıklığı hafifletmektir.

VAROLUŞ BİLİNCİ

Heidegger, hepimizde kendi varoluşumuzun dolaysız bilincinin bulunduğuna inanıyordu. Daha sonra, bu bilincin içinde ortaya çıkabileceği bir etkinlik alanı olmadan bu bilincin varolamayacağını söyledi. O nedenle "Varlık" ile "bu dünya" ayrılmazdır.

asıl gizem bilgi değil, varlıktır, varoluştur. Kendimizi içinde ya da yanı sıra bulduğumuz bu varoluş nedir? Bir şeyin var olması ne demektir? Bir şey nasıl var olur? Hiçlik diye bir şey neden yoktur?

VARLIĞIN ÇÖZÜMLENMESİ

Kendi varoluşumuzun, dolaysız, şüphe götürmez şekilde farkındayızdır. O nedenle, diye düşünür Heidegger, varoluş sorununu ele almanın yolu, kendi varoluşumuzun farkına vardığımızda bilincine vardığımız şeyin neliğinin görüngübilimsel bir çözümlemesini yapmakla başlar. *Varlık ve Zaman* adlı kitabında yaptığı budur. Ağır, özenli, sistemli, neredeyse düşünceli düşünceli yürüyerek varoluşumuzla ilgili bilincimizi oluşturan belli başlı iplikleri tek tek ayırır. Örneğin, bilince konu olan bir alan, bir tür sahne, perde ya da dekor (yani bunun vuku bulabileceği bir dünya) olmasaydı, böyle bir bilince kendi varlığımızın bilincine sahip olamayacağımızı gösterir. Dolayısıyla, varlığımız doğası gereği "bu dünyalı"dır. En azından bizim için varlık ile bir tür dünya, birbirinden ayrılmaz şeylerdir. Aynı zamanda, şu ya da bu şeyin sürmekte olduğuna dair bir kavrayış olmasaydı, yine kendi varoluşumuza dair bir bilincimiz olamazdı. Fakat, bu bir zaman boyutunu gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, farkında ve bilincinde olduğumuz varoluş, doğası gereği zamansaldır. Yine, bu zamansallık bilincimize yer etmemiş olsaydı, kendi varoluşumuzun farkına varamazdık. Bizi belli bir biçimde, en azından asgari düzeyde

> "BİZ KENDİMİZ ÇÖZÜMLENECEK VARLIKLARIZ"
>
> MARTIN HEIDEGGER

kaygılandırması gerekir ki onun farkına varalım. Kaygı, indirgenemez bir öğedir. Vs. vs. İşe başlarken, varlığımızla ilgili bilincimizin, daha ileri bir çözümlemeye elvermeyecek kadar dolaysız, doğrudan ve saydam bir şey olduğunu varsaymış

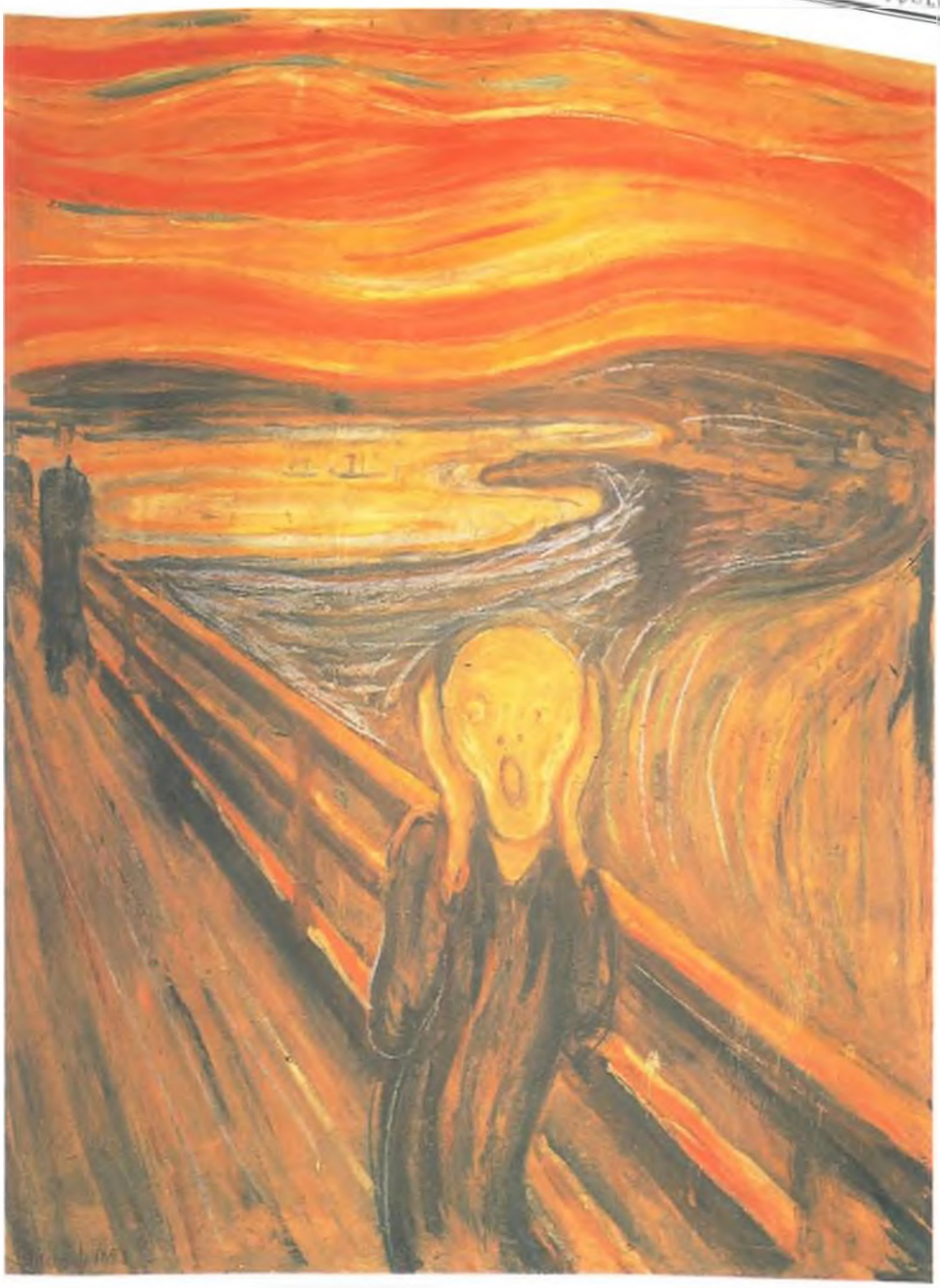
VARLIK ZAMANDIR

Heidegger, varlığın zaman olduğu sonucuna vardığından, en önemli kitabına Varlık ve Zaman *adını verdi. Varoluş cisimleşmiş, nesnelleşmiş zamandır ve insan, sözcüğün düz anlamıyla, mücessem zamandır. Bu biçimde ifade edildiğinde, bu felsefenin Hıristiyan tanrıbilimi üzerinde ne denli derin bir etki yarattığını görmek zor değildir.*

olabiliriz; ancak, Heidegger bunu reddederek, varlığımızla ilgili bilincimizin, zengin ve derin bir içgörüyle çözümlemesini yapar. Sonuçta şu sonuca vardı: En önemli yönleriyle bizim varlık kipimizin, öğeleri geçmiş, şimdi ve gelecek zamana karşılık gelen üç yönlü bir yapısı vardır; bu yüzden, son tahlilde varlık zamandır (kitabın adı da budur).

KENDİMİZ OLMAK

Bu başlangıç noktasından hareketle Heidegger insanlık durumunu çözümlemeye koyulur. Başka insanlarla temas kurmak gibi bir sorunla karşı karşıya bulunan soyutlanmış bireyler olmaktan çok uzak olan biz insanların varoluşu, başından itibaren paylaşılan, toplumsal bir varoluştur; sorunumuz, özgün bir kişisel varoluş tarzı bularak bireyler haline gelmektir. Hepimiz, bilinmesi olanaksız bir geleceğin ve sonuçları hakkında emin olamayacağımız seçimlerde bulunmanın baskısı altındayızdır. Payımıza suçluluk ve endişe düşmektedir; özellikle ölüm karşısında endişe. Hayatlarımızın, metafizik bir nedeni ya da temeli ve bir anlamı olsun isteriz. Ancak, bunların nesnel olarak var olduklarından emin olamayız; eğer yoksalar, hayatlarımızın nihai olarak hiçbir anlamı olmayabilir, saçmadır; aksi halde, sahip olduğu anlam, bizim verdiğimiz bir anlamdır.

VAROLUŞÇU KAYGI

Heidegger'e göre, sonuçlarından emin olamayacağımız seçimler yapmak zorundayızdır. Emin olabileceğimiz tek şey, bizi suçluluk duygusunun ve kaygının beklediğidir. Norveçli ressam Edvard Munch'un yukarıdaki Çığlık *isimli resmi (1893), varoluşun yalnızlığı ve karmaşası karşısında sanatçının duyduğu kaygıyı ve kötümserliği ifade etmektedir.*

TANRI'SIZ ANLAM

Bu izlekler, Nietzsche'nin meydan okumasını üstlenen ve Tanrı'sız bir evrenle yüzleşmeye çalışan 20. yüzyıl varoluşçuluğuna egemen oldu. Varoluşçuluk, hiçbir nesnel anlamı olmayan ve kendine özgü amacı ya da hedefi bulunmayan bir dünyada değer için bir temel bulmaya çalıştı; öte yaşamdan yoksun bireylerin fani yaşamlarında bir anlam bulmanın ya da yaratmanın yollarını aradı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu düşünceler, felsefede nadiren görülebilecek ölçüde rağbet buldu. O sıralarda bu tür düşüncelerin uluslararası merkezi Paris'ti ve Heidegger'den yola çıkan tanınmış varoluşçu yazarların çoğu Fransızdı. Varoluşçuluğun bütün dünyada tanınmasını sağlayan, yalnızca filozof değil, aynı zamanda uluslararası çapta bir romancı ve oyun yazarı olan Jean-Paul Sartre oldu. Bir sonraki bölümde varoluşçuluğun öyküsüne onunla devam edeceğiz.

BERGSON'UN ÖNEMLİ ESERLERİ

Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri *(1889)*

Madde ve Bellek *(1896)*

Beden ve Ruh Arasındaki İlişki Üzerine Bir Deneme *(1896)*

Yaratıcı Tekâmül *(1907)*

Ahlak ile Dinin İki Kaynağı *(1932)*

BERGSON VE SON DÖNEM FRANSIZ FELSEFESİ

EDEBİYATIN BİR KOLU OLARAK FELSEFE

Fransa'da felsefe, 20. yüzyılda, bilime, mantığa ve çözümlemeye uzmanca bir ilgi göstermeyen, genel yazın kültürünün bir parçası olarak gelişti.

HENRI BERGSON (1859-1941), İngiliz bir anneden ve Polonya Yahudisi bir babadan Paris'te doğdu. Fransızca ana diliydi. Çalışma hayatını, üniversitede felsefe öğretmeni olarak geçirdi; ama, üniversitenin dışında geniş bir okur kitlesini etkileyecek kadar çekici bir yazardı. 1927'de Nobel Ödülü aldı. *Time and Free Will* (Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri, 1889), *Matter and Memory* (Madde ve Bellek, 1896) ve *Creative Evolution* (Yaratıcı Tekâmül, 1907), tanınmış kitapları arasındadır. Yaşamının son yıllarında düşünceleri dinsel bir yönelim kazandı. Ölümünden kısa bir süre önce Roma Katolik kilisesine bu nedenle kabul edilmiş olabilir. Eğer öyleyse, bu bilinçli olarak geciktirilmiş ve gizli tutulmuş bir karar olsa gerektir; çünkü, Fransa Alman işgali altındayken ve Nazilerin zulmüne uğradıkları bir sırada Yahudileri terk etmiş gibi görünmek istememiş olabilir.

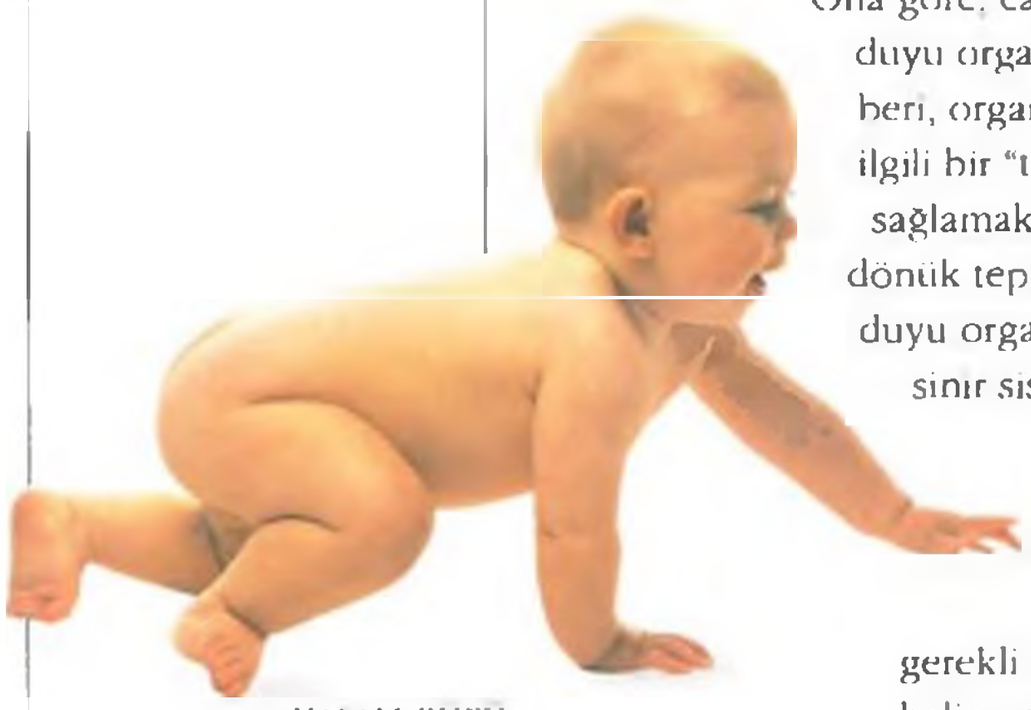
HENRI BERGSON
I. Dünya Savaşı sırasında Bergson, bir Amerika'da olmak üzere çeşitli diplomatik görevler üstlendi. Milletler Cemiyeti 1920'de kurulduğunda, Düşünsel İşbirliği Komisyonu'nun ilk başkanı oldu

"Şimdiki zamanı gelecek olarak düşündüğümüzde henüz varolmamıştır; onu varolan diye düşündüğümüzdeyse çoktan geçmiştir"

HENRI BERGSON

SEZGİ

Bergson, insanın, öncelikle evrim sürecine göre açıklanması gerektiğine inanmaktaydı. Ona göre, canlı organizmalardaki duyu organlarının işlevi, başından beri, organizmanın çevresiyle ilgili bir "tasarım" geliştirmesini sağlamak değil, hayatı korumaya dönük tepkileri uyarmaktı. Önce duyu organları, sonra merkezi sinir sistemi, sonra zihin, çağlar boyunca gelişerek, organizmanın hayatta kalması için gerekli teçhizatın bir parçası haline geldi ve daima davranışın yardımcıları oldu. Bugün de bize verdikleri şey, çevremizde olanların nesnel bir resmi değil, bizi belli biçimlerde davranmaya iten mesajlardır. Çevremizdeki dünya hakkındaki kavrayışımızın, ayrıntılı fotoğraflara benzer bir tarafı yoktur. Tersine, son derece seçici, her zaman pragmatik ve kullanışlıdır. Hemen hemen sadece bizim için önemli olan şeylere ilgi gösteririz ve çevremiz hakkında, (kendi güvenliğimizin hâkim olduğu) çıkarlarımıza göre bir düşünce oluştururuz. Ancak bu anlaşıldığında, insan bilgisinin gerçek doğası da anlaşılabilir.

YAŞAM GÜCÜ
Bergson'a göre, evrimin içinde karmaşıklığın ve bireyselliğin artması yönünde sürekli bir itki vardır. O buna élan vital *(yaşam gücü) adını vermiştir.*

Evrime gelince; Bergson, rasgele seçilimin mekanik süreçlerinin, olanları açıklamak için yeterli olmadığına inanıyordu. Bunlar, kırılganlığın ve tehlikenin de artması anlamına gelmekle birlikte, daha fazla bireyselleşme ve aynı zamanda daha fazla karmaşıklaşma yönünde sürekli bir itkinin var olduğu görülmektedir. Bergson, bu itkiye (serbest

bir çeviriyle "yaşam gücü" denebilecek) *élan vital* adını verir. Her şey durmadan değiştiğinden, Bergson, zamanın akışının bütün gerçekliğin temeli olduğuna inanıyordu. Bu akışı, kavramlar ve duyularımız aracılığıyla değil, en dolaysız biçimde içimizde yaşantılarız. Bergson, bu dolayımlanmamış bilgi türüne "sezgi" adını verir. Aynı zamanda, eylem kararlarımızda da bu sezgisel bilgiye sahip olduğumuza, dolayısıyla özgür bir iradeye sahip olduğumuza dair dolaysız bir bilgimiz bulunduğuna inanır. Ancak, şeylerin içsel doğalarına ilişkin bu dolaysız bilgi, anlığımızın bize dış dünya hakkında verdiği bilgiden nitelik olarak tamamen farklıdır.

YÖNETİLEBİLİR BİRİMLER

Bergson, anlığımızın bize, mekân ve zaman olarak ölçüleri belirlenmiş ayrı nesnelerden oluşan çekişebileceğimiz bir dünya sunduğuna inanıyordu. Ancak, bu yönetilebilir dünya bize gerçekliği sunmaz.

GERÇEKLİK AKAR

Anlığımızın bize verdiği şey, her zaman eylem için gereken malzemelerdir ve bizler, olayları öngörmek, kontrol altına almak isteriz. İşte, anlığımız bize çekip çevirebileceğimiz, kullanabileceğimiz; mekân ve zaman olarak sınırları belli ayrı nesneler, yönetilebilir birimler halinde bölünmüş bir dünya sunar. Bu, günlük işler dünyasıdır; ekonomik yaşamın, sağduyunun, aynı zamanda bilimin dünyası. Bunun bize sağladığı olağanüstü yararı modern teknolojinin zaferinde görmek mümkündür. Fakat, teknoloji, tamamen bu dünyayla halleşme tarzımızın bir ürünüdür ve nedenleri bakımından da yolu bakımından da bir haritacının canlı bir peyzajı kuru geometrik çizgiler halinde çizmesine benzer. Teknolojinin, çok büyük yararı olduğu yadsınamaz; yapmak istediğimiz her tür pratik şeyi yapmamıza olanak verir; fakat, bize gerçekliği göstermez. Gerçeklik, sürekliliktir. Gerçek zamanda anlar yoktur. Gerçek zaman sürekli akış halindedir; uzunluk ölçüleriyle belirlenmiş ayrı birimleri yoktur. Aynısı mekân için de geçerlidir; gerçek mekânda noktalar, ayrı ve özgül yerler yoktur. Bütün bunlar aklın hileleridir.

VARLIK VE ZAMAN

O yüzden, aynı anda iki dünyada yaşarız. Dolaysız bilgimizin iç dünyasında her şey süreklidir, her şey akış halindedir, sürekli bir akış vardır. Anlığımızın bize sunduğu dış dünyadaysa, mekân içinde (zaman dilimleriyle ölçülebilen) belirli konumları işgal eden ayrı ayrı nesneler vardır. Fakat, dışsal zamanın, yani saatlerdeki ya da hesaplamalardaki zamanın anlıksal bir yapı olduğu, doğrudan iç yaşantımızda sürekli akış halinde olduğunu bildiğimiz "gerçek" zamanla aynı olmadığı kesindir. Felsefesinin nihai noktasında Bergson, içeriden yaşantıladığımız bu akış halindeki zamanı, yaşamın kendisiyle ve evrim sürecini devamlı olarak ileri taşıyan yaşam gücüyle *(élan vital)* özdeşleştirir. Gerçi bu iki filozof bu aynı sonuca birbirlerinden habersiz olarak ve tamamen farklı kalkış noktalarından ulaşmışlarsa da, Heidegger'in felsefesinin de varlıkla zamanın özdeşleştirilmesiyle sonuçlandığı anımsanacaktır.

Kendi döneminde Bergson, Bertrand Russell gibi çağdaşlarından ciddi eleştiriler aldı. Bergson'a yöneltilen başlıca eleştiri konusu şuydu:

GERÇEKLİK SÜREKLİ BİR AKIŞTIR

Bergson, dış dünyanın ayrı ayrı var olan nesnelerinin ya da birimlerinin, aklın bir hilesi olduğuna ve "gerçek zaman"ın gerçekte ayrı birimler tanımayan sürekli bir akış olduğuna inanıyordu

"Akarsuyun hareketi, akış yönüne uymak zorunda olsa da, nehir yatağından farklıdır"

HENRI BERGSON

MARCEL PROUST

Fransız romancı Marcel Proust (1871-1922) öğrencilik günlerinde Henri Bergson'un eserlerinden çok etkilenmişti. Proust'un en ünlü romanı olan Geçmiş Zamanın İzinde (1913-27) 19. yüzyılın sonlarında Fransa'nın üst sınıf yaşamı üzerine bir düşünüm olduğu kadar, zamanın doğasına ilişkin bir sorunlemedir de. Kitapta insanın yaşantısı deneyimleri zamansızlık bir anlatı biçiminde değil çağrışımlarla ve belleğin ürünü biçiminde sunulmaktadır.

SIMONE DE BEAUVOIR
Sartre ile yaşam boyu birlikte olan Fransız varoluşçu romancı ve denemeci Simone de Beauvoir (1908-86), modern feminist felsefenin kurucularından biriydi. "Ebedi kadın" mitinin ilgası için mücadele verdiği *İkinci Cins* (1949), en tanınmış kitabıdır.

Düşüncelerini canlı benzeşimler ve şiirsel eğretilemelerle çekici hale getirmekle birlikte, onları akılcı kanıtlamalarla pek fazla desteklememişti. Yorumlanmalarını, okurun sezgilerine bırakmıştı. Dahası, eleştirmenlerine göre Bergson'un fikirleri mantıksal çözümlemeye de pek dayanıklı değildi. Bergson'u savunanlarsa, bu eleştirilere, Bergson'un en nitelikli yaratıcı yazarlarda görülen bütün özelliklere sahip olduğunu ve mantıksal kanıtlamalardan ziyade içgörüler sunduğunu söyleyerek yanıt verdiler. Her iki halde de, Bergson'un düşüncesinin, geniş bir okur kitlesine çekici geldiği ve 20. yüzyıl felsefesinin ayırt edici bir öğesi olmaya devam ettiği açıktır.

ROMANCI VE OYUN YAZARI

Çok daha üretken bir yazar olan Jean-Paul Sartre da (1905-80), Bergson'la aynı özellikleri paylaşmaktaydı. Sartre, sadece parlak bir yazar olmakla kalmıyordu; başka hiçbir filozofun erişemediği ölçüde uluslararası üne sahip bir oyun yazarı ve romancıydı. Bu açıdan Sartre'la yarışabilecek olanlar, çok başarılı iki roman yazan Rousseau ile ileride birkaç cümleyle değineceğimiz Camus'dür. Sartre, 1964'te kendisine verilen Nobel Ödülü'nü geri çevirdi. Bunun nedeni, filozof olarak ününün, yaratıcı bir yazar olarak ününün gölgesinde kalmasını istememesi olabilir.

Sartre, Paris'te doğdu. Çocukluğunda tam bir kitap kurduydu; özyaşamöyküsünün çocukluğuyla ilgili bölümüne *Sözcükler* (1963) adını vermişti. O yüzden Sartre'ın felsefe öğretmeni olmasında şaşılacak bir yan yoktu. 1938'de, aslında parçalanma sürecinde olan bir zihnin görüngübilimsel anlatısı olan *Bulantı* adında bir roman yayımladı. 1940'ta başlığı *Düş Ürünü: Düş Gücünün Fenomenolojik Psikolojisi* olarak çevrilebilecek ilk önemli felsefe kitabını çıkardı. II. Dünya Savaşı, Sartre'ın yaşamını değiştirdi. Fransız ordusundayken Almanların eline düştü ve hapis yattı. Hapishanede Heidegger'in felsefesi üzerine çalıştı ve ilk oyununu yazdı. Serbest bırakıldıktan sonra işgal altındaki Paris'te yaşadı ve en önemli felsefi eseri olan *Varlık ve Hiçlik*'i (1943) yazdı. Savaş bittiğinde, kısmen bir filozof, fakat daha çok *Les Mouches (Sinekler)* ve *Huis-Clos (Gizli Oturum)* adlı iki oyunuyla bir anda ünlü biri oldu. 1945'te *Varoluşçuluk ve Hümanizm* üzerine

> "BAŞKALARI CEHENNEMDİR"
>
> JEAN-PAUL SARTRE

verdiği konferansla, savaş sonrası Avrupası'nda efsanevi kariyeri de başlamış oldu. Bu sıralarda akademik yaşantısına son vererek, bütün zamanını yazmaya ayırdı. Hayatını paylaştığı Simone de Beauvoir, *İkinci Cins* (1949) kitabıyla uluslararası bir başarı sağlamış ilk feminist yazardı. 1957'de Nobel Ödülü alan yazar Albert Camus ile, *Les Temps Modernes* dergisini birlikte çıkardığı iyi bir filozof olan Maurice Merleau-Ponty, Sartre'ın yakın dostları arasındaydı. Sartre, komünizmi savunacak kadar devrimci sol siyasete yakın biriydi. Kendini artık tarihsel bir materyalist olarak adlandırıyordu. Varoluşçulukla Marksizmi uzlaştırmayı amaçlayan *Diyalektik Aklın Eleştirisi* adında hacimli bir kitap yazmaya başladı. Kitabı bitirmeden bıraktı, ama bir cilt yayımlandı.

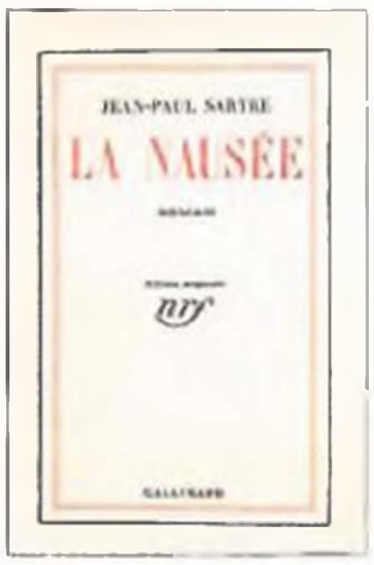
Sartre'ın filozof olarak tarihi, her birinde bir ya da iki düşünürün yoğun etkisinin hissedildiği üç döneme ayrılır. *Bulantı*, *The Imaginary* ve *Sketch for a Theory of the Emotions*'ın da (Düş Gücü Bir Duygu Kuramının Ana Hatları, 1939) aralarında bulunduğu İlk dönem çalışmalarında Husserl'in etkisi görülür. *Varlık ve Hiçlik* (1943) ile *Varoluşçuluk ve Hümanizm*'in (1945) yayımlandığı, Sartre'ın en etkili olduğu ikinci döneme damgasını vuran düşünür

JEAN-PAUL SARTRE
Sartre, varoluşçuluğun önde gelen savunucularından biriydi. Ona göre insanlar, özgürlüklerinin bilincine vardıklarında kaygıya sürüklenir ve bu kaygıdan kurtulmak için "yanlış iman"a sığınırdı. Yukarıda, Paris'te Rue Bonaparte'deki dairesinde görülmektedir.

SARTRE'IN ÖNEMLİ KİTAPLARI

Bulantı *(1938)*
Düş Ürünü: Düş Gücünün Fenomenolojik Psikolojisi *(1940)*
Varlık ve Hiçlik *(1943)*
Varoluşçuluk ve Hümanizm *(1945)*
Akıl Çağı *(1945)*

BULANTI
Sartre, başarılı olmuş bu ilk kitabını *(La Nausée)*, Le Havre'da öğretmenken yazdı. Kitap, günlük biçiminde yazılmıştır ve kahramanın –kendi bedeni dahil– maddi dünyayla karşılaştığında yaşadığı irkilme duygusu anlatılır.

Heidegger'dir. Sartre'ın son uzun dönemineyse Hegel ve Marx egemendir. Bu dönemlerin ilk ikisinde, fikirlerini yaydığı kişilerden çok daha ünlü olmuştur. Söz konusu fikirlerin, çoğu insanda doğrudan Sartre'ı çağrıştırmasının nedeni budur.

HAYATA HAKKINI VERMEK

Gençler, toplumun koyduğu kurallara ve düzenlemelere çoğu zaman meydan okurlar. Bu nedenle, Sartre'ın "kim olacağımızı seçmek bizim elimizdedir" sözlerinde ifadesini bulan özgürlük, gençleri heyecanlandırmıştı.

KENDİMİZİ BİZ YARATIRIZ

Sartre'ın en önemli kişisel katkısı (ki felsefesi de en iyi bununla bilinir), bireyin özgürlüğünü dramatize etme tarzıydı. Tanrı'sız bir dünyada, diyordu, seçimde bulunmaktan ve bu anlamda kendi değerlerimizi yaratmaktan başka bir seçeneğimiz yoktur. Ne var ki, bunu yaparken, kendi yaşamlarımızın temel kurallarını da koyarız. Böylelikle, kişiliğimizin nasıl gelişeceğini belirler, kendi kendimizi yaratırız.

Bu özgürlükle ve sorumlulukla yüzleşmek, çoğu insana öylesine ürkütücü gelir ki mevcut düzgüler ve kurallarla sözde bağlanmış olduklarını öne sürerek ondan kaçarlar. Fakat, Sartre buna "yanlış iman" der. Sartre'a göre insanın nasıl biri olacağına karar vermesi yine o insanın elindedir. Hayata hakkını vermek, bu seçimi yapmak, ona göre yaşamak demektir. Sartre, buna "bağlanma" adını verir. Hangi nedenlerle olursa olsun toplum yaşamından çekilmeyi isteyen muhalifler kadar gençler de bu fikirleri heyecan verici buldular. Ancak, daha sonraları, Marksist olduğu evrede, Sartre, bireyin içinde yaşadığı toplumun baskılarından kendini özgür kılabilme boyutunu abarttığını söyleyecektir.

SAÇMA

Anlamdan ya da amaçtan tamamen yoksun, kendisi kayıtsız olan bir evrende insanların yaşamlarına anlam aramalarını "saçma" terimiyle betimleyen, Sartre'ın dostu Albert Camus (1913-60) oldu. Camus'ye göre insanların hayatlarında anlam aramaları, hiçbir zaman karşılanamayacak bir talepti. Fakat, yaşamın anlamsızlığının idrak edilip sindirildiği bir durumda yaşamanın gayesi nedir? Sisyphus Söylencesi (1942) adlı denemesine Camus şu sözcüklerle başlar: "Gerçekten ciddi bir tek felsefe problemi vardır, o da intihardır. Hayatın yaşanmaya değer olup olmadığına dair bir yargıda bulunmak, felsefenin temel sorusunu yanıtlamak demektir". Camus, kendini yok etmenin bir tür teslim oluş anlamına geldiği sonucuna varır. Gurura seslenerek –"hiçbir şey insanın gururuna eş değildir"–, evrensel anlamsızlıkla uyuşmayı stoacı bir biçimde reddeden, bu anlamda insanın kendini içinde bulduğu evrensel koşullara başkaldırı biçimini alan bir yaşam çağrısında bulunur. *Sisyphos Söyleni* ile *Başkaldıran İnsan* (1951) isimli kitabı dışında, bu düşüncelerini bir dizi romanda ortaya koydu: *Yabancı* (1942), *Veba* (1947) ve *Düşüş* (1956). Camus 1960'da bir araba kazasında öldü. O sırada üzerinde çalıştığı romanı *İlk Adam*, bitmemiş haliyle 1994'te yayımlandı. Olağanüstü çekici bir kişilik olan Camus, "Tanrı'sız aziz" olarak nitelenmiştir. Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni desteklemeyi reddettiği için Fransız solu tarafından kınandığında, Cezayirli yoksul bir beyaz ailenin çocuğu olan Camus şu yanıtı verdi: "Adalete inanırım, ama annemi adaletin önünde savunmayacağım". Komünist olan bir dostuna şöyle demişti: "Ne olursa olsun, seni ölüm mangası karşısında savunurum; ama ben kurşuna dizilecek olsam,

CAMUS'NUN ÖNEMLİ ESERLERİ

Sisyphos Söyleni *(1942)*

Yabancı *(1942)*

Veba *(1947)*

Başkaldıran İnsan *(1951)*

Düşüş *(1956)*

ALBERT CAMUS

Camus'nün yazıları, savaş sonrası aydınlarının duydukları yabancılaşmayı ve düş kırıklığını yansıtır ve varoluşçu düşünceye çok şey borçludur. Camus, 1957'de, 44 yaşındayken Nobel Ödülü aldı.

MAURICE MERLEAU-PONTY'NİN ÖNEMLİ ESERLERİ

Davranışın Yapısı *(1942)*

Algının Fenomenolojisi *(1945)*

Humanizm ve Şiddet *(1947)*

Diyalektiğin Serüvenleri *(1955)*

"Bu dünya, düşündüğüm değil, yaşadığım şeydir"

MAURICE MERLEAU-PONTY

sen bunu onaylamaya mecbur kalırsın". Sonunda, Sartre'ın komünist teröru sürekli mazur göstermeye çalışması karşısında onunla ilişkilerini kopardı.

BEDENİN SESİ

Çok az tanınmakla birlikte, o dönemde Paris'te üslenmiş filozoflar arasında en iyisi Maurice Merleau Ponty (1908-61) idi. *La Structure du Comportement* (Davranışın Yapısı, 1942), özellikle de *Phénoménologie de la perception* (Algının Fenomenolojisi, 1945) Ponty'nin en önemli kitapları arasındadır. Ponty'nin özgül katkısı, felsefenin insan bedeninin önemini teslim etmesini sağlamak oldu. Gerek görüngübilimcilerin gerekse varoluşçuların yazılarında, insan sanki bilinçten ibaret bir varlık, dolayısıyla (bu filozoflardan hiçbiri açıkça böyle demekle birlikte) soyut ya da maddesiz olarak düşünülebilecek bir şeydir. Merleau-Ponty ise (her birimiz zamanda veya mekânda farklı ve benzersiz bir yer tutan) fiziki nesneler olmamızın, insan olarak kimliğimiz açısından temel olduğunu ileri sürdü. Bir insan tarafından yaşantılanabilecek her şeyin, böyle bir nesnenin sahip olduğu benzersiz fiziki araçlarla yaşantılanmak zorunda olması bir yana, kendisi dışındaki bütün gerçeklik, ancak onun bakış açısından kavranabilir. Bütün bunlar, salt bedenlerimizden ibaret olmasak bile, yine de doğrudur. Kendi bedenlerimizin sürekli farkındayızdır; o olmadan ne algılayabilir ne de eyleyebiliriz. Eğer durum böyleyse, insan bedeni özne mi yoksa nesne mi olarak görülecektir? Hem her ikisi, hem de (ne garip ki) hiçbiri. O, bedensiz bir deneyim öznesi değildir; çünkü bu dünyada fiziksel bir nesnedir. Ancak, bu dünyada diğer maddi nesneler gibi bir nesne de değildir; çünkü deneyimde bulunan, kendi varlığının farkında bir öznedir.

MAURICE MERLEAU-PONTY
Merleau-Ponty, Husserl'den sonra görüngübilime katkıda bulunmuş en önemli kişilerden biriydi. Ona göre, algı, bilginin kaynağıydı ve öğrencilere geleneksel bilimlerden önce bunun öğretilmesi gerekiyordu.

Merleau-Ponty'nin yazılarında, kaçınılmaz olarak görüngüsel, dolayısıyla doğası gereği eksik olması dahil, öznellikle ilgili derin felsefi problemler hakkında büyük bir vukuf ve içgörü bulunur. Bu problemler, büyük güçlükler yaratır; o yüzden Merleau-Ponty'nin yazılarının okuyuculardan ciddi taleplerde bulunması kaçınılmazdı. Bu, Camus ve Sartre kadar ünlü olmasını ve rağbet görmesini engellediyse de, Merleau-Ponty'nin düşüncelerinin onlardan daha yüksek ve daha kalıcı nitelikler taşıdığı söylenebilir.

İNSANLARIN MEKÂNDA VE ZAMANDA DOLDURDUKLARI BENZERSİZ YER
Merleau-Ponty, insanın bedeninin önemini 20. yüzyıl felsefesine kabul ettiren kişi oldu. Berthe Morisot'un Bahçedeki Kadın ve Çocuk *(1883-84) isimli bu resminde zamandaki ve mekândaki benzersiz yerlerini yitirmiş iki insan görülmektedir.*

YAPISALCILIK

Jean-Paul Sartre 1980'de öldüğünde cenaze töreninine 50.000'den fazla insan katıldı. Kitleler tarafından okunmak gibi her filozofa nasip olmayan bir başarı sağlamıştı. Fakat o sıralarda artık düşünsel gelişmenin ön saflarında yer almıyordu: Yenilik (avangard), ileri çıkmaktaydı. 1960'ların sonlarında Paris'te, "dilbilime dönüş" adı verilen daha genel bir felsefi yaklaşımın parçası olan yapısalcılık moda haline geldi. Çok basit bir dille ifade edersek, yapısalcılık, felsefi olsun olmasın, her tür söylemi dilsel bir yapıdan ibaret görür. Metin, bize kendinden başka bir şey sunmaz; dilin "öte"sinde bir şey yoktur. Bu, bağnaz yapısalcıları, metinleri, dilin çeşitli kullanımlarına hâkim olan kurallara göre

yorumlamaya, onları söylem, dil, iletişim vs. ile ilgili şeyler olarak görmeye itti. Metinlere bu eleştirel yaklaşım "yapısöküm" olarak bilinmeye başlandı.

ESKİ DÜŞÜNCELERE NUR YAĞIYOR

1960'larda ve 70'lerde Louis Althusser (1918-90), yapısalcılığın başlıca fikirlerini Marksizm'le bütünleştirmeyi denedi ve bu sayede, düşünsel maceracıların gözünde önde gelen Marksist filozof olarak Sartre'ın yerini aldı. Aynı dönemde ve Althusser'e paralel olarak, Jacques Lacan (1901-81), Sigmund Freud'un fikirlerini ve psikoanalizi yapısalcı bir yaklaşımla ele aldı. Lacan'a göre, bilinçdışı, kelimenin düz anlamıyla "dil gibi yapılanmıştır". O yüzden, onu anlamanın doğru yolu yapısökümdür.

Bu dönemde öne çıkan Michel Foucault (1926-84), her söylem türünün, onu kullanan açısından, başkaları üzerinde bir iktidar uygulama çabası olduğu, dolayısıyla, metinlerin ancak bu gerçek akılda tutulursa başarıyla yapısökümden geçirilebileceği; dahası, bu iktidarı uygulayanların kişiliğinin yaptıkları şey tarafından şekillendirildiği, bu nedenle, onların da, söylediklerine ya da yazdıklarına yapısökümcü bir yaklaşımın uygulanmasıyla anlaşılabilecekleri görüşünü ortaya attı.

LOUIS ALTHUSSER
Althusser, 1960'ların ve 70'lerin önde gelen Marksist filozofuydu. Marx İçin *(1965) ve* Kapital'i Okumak *(1965) en ünlü eserleridir. Althusser'e göre, hâkim sınıfın ideolojisi sınıfsal denetimin bir biçimidir.*

JACQUES LACAN
Fransız psikoanalist Jacques Lacan, Freud'u yapısalcı dilbilim açısından yorumladı. Bu sayede, yapısalcı düşünce üzerinde önemli bir etki yarattı.

MICHEL FOUCAULT
Foucault, görüngübilimi ve varoluşçuluğu reddetti. Her söylem türünün, kullanıcıları tarafından başkaları üzerinde iktidar uygulama çabası olduğuna inanıyordu.

JACQUES DERRIDA
Yapısökümün kurucusu olan Derrida, 1960'ların sonlarında ünlendi. Özellikle felsefeyle dil arasındaki ilişkiyle ilgilendi.

Bunlar ve Paris'te üslenmiş diğer filozoflar, tıpkı öncelleri gibi, uluslararası ölçekte bir ilgi uyandırdılar. Fakat, aralarında önemli bir fark vardı. Bergson, Camus ve Sartre mükemmel yazarlardı; üç düşünür de Nobel Edebiyat Ödülü kazanmıştı. Oysa, yapısalcılar ve post yapısalcıların yazıları dolambaçlı, karmaşık ve donuktur. Üslupları, İngilizce konuşan dünyanın çözümlemeci filozoflarının alay konusu olmuştur. Bu filozoflara göre, yapısalcıların ve post yapısalcıların karmaşık cümlelerinin örtüsü kaldırıldığında, bulanık şeyler söyleyen, hatta hiçbir şey söylemeyen veya saçma, yanlış ya da kendiyle çelişen şeyler söyleyen, retorikle delik deşik cümleler oldukları görülecektir. 1992'de Cambridge Üniversiesi, dönemin önde gelen yapısalcılarından biri olan Derrida'ya onursal doktora vermeye yeltendiğinde bunu bir skandal olarak gören İngiliz filozoflar ayağa kalktı. Ne var ki, bu tür çekişmeler sadece yapısalcılığın göz önünde kalmasına yaradı.

Yapısalcılığın ve post yapısalcılığın, diğer filozofları kendinden soğutan retorik yapısı, dile mantıksal çözümlemeyle yaklaşmayan insanlara, örneğin edebiyatçılara çok çekici gelebilmektedir.

"Sahtekâr olmadığımızdan nasıl emin olabiliriz?"

JACQUES LACAN

SARTRE'IN CENAZE TÖRENİ
Sartre, 15 Nisan 1980'de akciğer kanserinden oldu. 19 Nisan'da, Paris'in güneyindeki Broussais hastanesinden Montparnasse mezarlığına giden yolda cenaze kortejine 50.000'i aşkın insan katıldı. Cenaze arabasının arkasında sokaklarda yürüyen siyaset ve düşün dünyasından simalar arasında, yaşamını paylaştığı Simone de Beauvoir ile Fransız sinema oyuncuları Yves Montand ve Simone Signoret de vardı.

POPPER'IN ÖNEMLI ESERLERI

Bilimsel Buluşun Mantığı *(1934)*

Açık Toplum ve Düşmanları *(1945)*

Tarihselciliğin Sefaleti *(1957)*

Bitmemiş Arayış Düşünsel Bir Otobiyografi *(1976)*

POPPER
BİLİMDEN POLİTİKAYA

Bilimsel bilginin kestirimsel ve deneyler ışığında her gözden geçirilmeye her zaman açık olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı ilkenin siyaset için de geçerli olduğu görülmektedir.

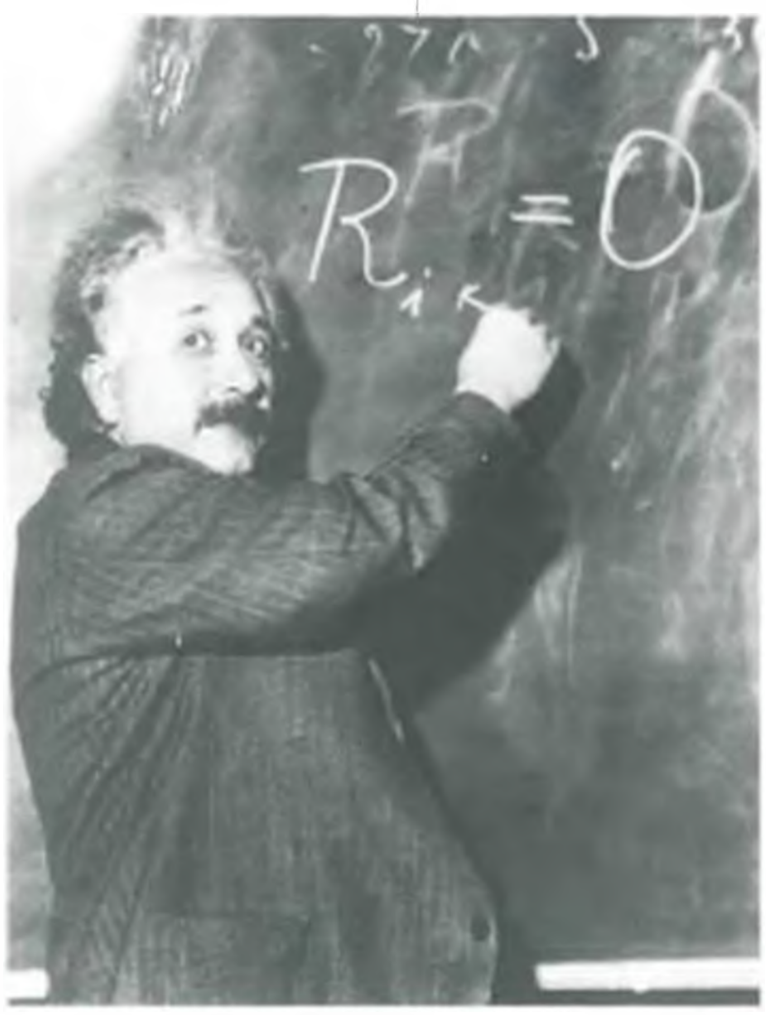
"Bütün bilim günlük düşüncenin işlemden geçirilmesinden başka bir şey değildir"

ALBERT EINSTEIN

TEKNOLOJİK MANZARALAR
Modern endüstri çağı, Batılı insanın güvenilir bir bilgi külliyatı keşfettiğine inanmasını sağlayan Newtoncu bilimin uygulamaya konmasıyla mümkün oldu. Ancak, Einstein'ın kuramı bu 'bilgi'nin doğru olmadığını gösterdi. Bu olgunun, hem felsefe hem de siyaset açısından çarpıcı sonuçları oldu

NEWTON'DAN SONRAKİ İKİ YÜZYIL BOYUNCA, eğitim görmüş Batılıların çoğu, yeni bilimi tümüyle ve alabildiğine güvenilir, kesin bilgi, değişmez olgu olarak gördüler. Bilimsel bir olgunun ya da yasanın bir kez keşfedildi mi bir daha değişmesi söz konusu değildi. Bu kesinliğin bilimin ayırt edici bir niteliği olduğuna inanılıyordu: Bilimsel bilgi, insan neslinin sahip olduğu en güvenilir bilgiydi ve şaşmaz doğru olarak kabul ediliyordu. Bilimin gelişiminin, yenilerin eklenmesiyle içindekilerin sayısı zamanla artan bir mücevher kutusu gibi, yeni keşfedilmiş kesinliklerin, eldekilerin hep büyümekte olan hanesine eklenmesinden ibaret olduğu sanılıyordu. Locke'un ve Hume'un düşünceleriyle aşinalığı olanlar, bilimsel yasaların kesin olarak kanıtlanmış olmadığını fark etmekle birlikte, uzun zamandır başarıyla uygulanmış olmalarına bakarak, pratik amaçlar açısından fark yaratmayacak kadar kesinliğe yakın olduklarını söylediler.

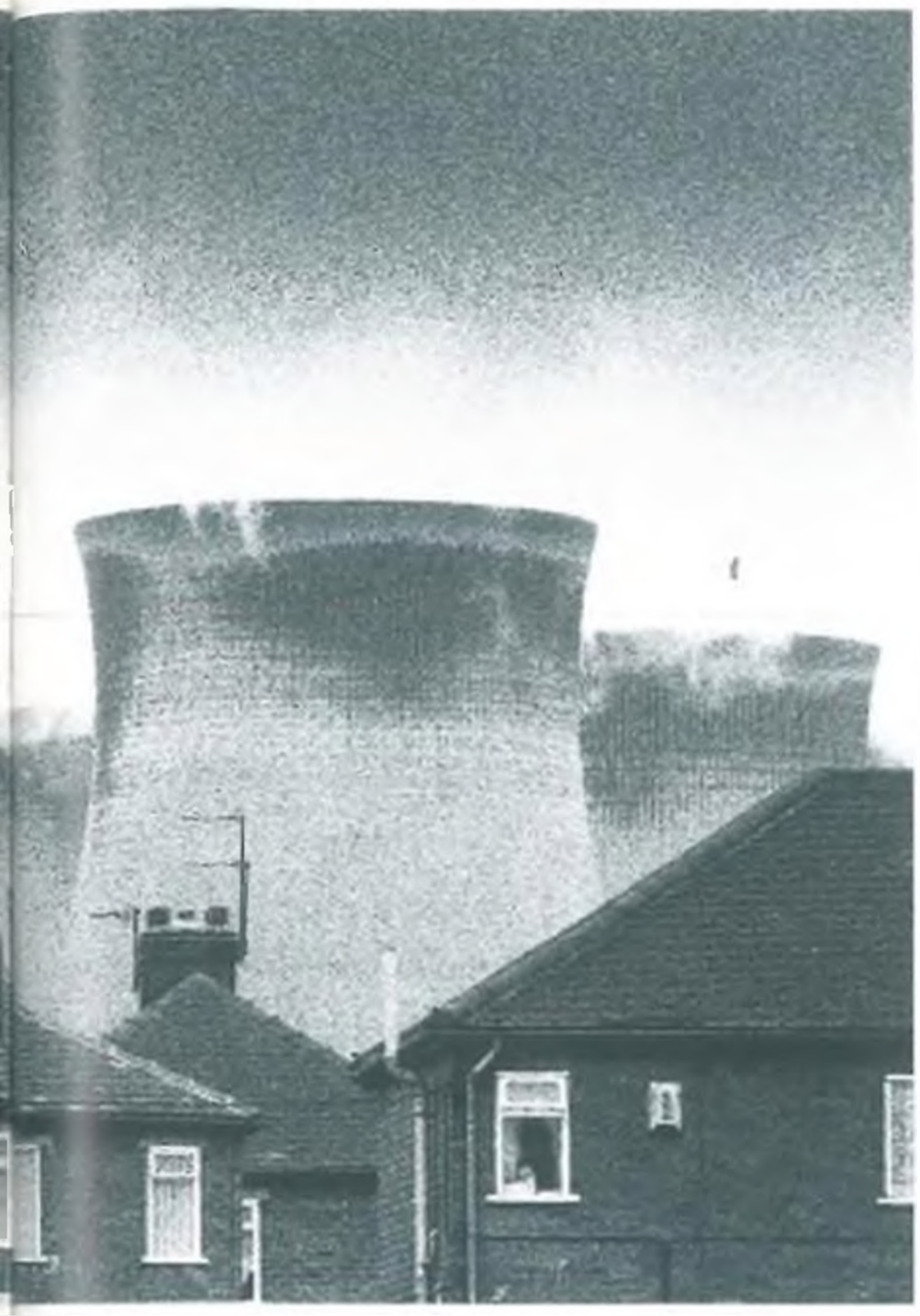

ALBERT EINSTEIN
Alman fizikçi Einstein, okulda pek başarılı bir öğrenci değildi, ancak daha hayattayken tarihin çehresini değiştiren bir deha olarak tanınmayı başardı. Görelilik kuramı, hem bilim hem de felsefe çalışmalarında devrim yarattı

KESİN OLMAYAN BİLGİ

20. yüzyıla girilirken sahneye Newton'la boy ölçüşebilecek bir bilimsel deha, Albert Einstein (1879-1955) adında bir Alman Yahudisi çıktı ve Newton'unkilerle uyuşmayan kuramlar ortaya attı. Newton gibi, Einstein da temel düşünceler açısından şaşırtıcı bir üretkenliğe sahiptir. En çok, görelilik kuramına katkılarıyla bilinir: Özel Görelilik Kuramı 1905'de, Genel Görelilik Kuramı ise 1915'te yayımlandı. Beklenebileceği gibi, bu kuramlar başlangıçta büyük tartışmalara neden oldu; ancak, konu hakkında bilgi sahibi hiç kimse, üzerinde ciddi olarak durulmayı hak ettiklerini yadsımadı. Aslında, bu olgunun kendi başına can sıkıcı sonuçları vardı; çünkü, eğer Einstein haklıysa Newton yanlış demekti; bu durumda, Newtoncu bilimin içeriğini hiç "bilememişiz" demekti.

Dolayısıyla kanıtlanacak olan buydu. Bu iki kuramı sınamak üzere can alıcı deneyler düzenlendi. Ampirik kanıtlar, yanılmaz biçimde Einstein'ın lehine sonuç verdi. Bunun, felsefe açısından depremi andıran sonuçları oldu. Descartes'tan bu yana kesinlik arayışı Batı felsefesinin neredeyse merkezinde yer almıştı; dahası, Newtoncu bilimle birlikte Batılı insan, içinde bulunduğu dünyaya ve ötesine ilişkin (temel öneme ve muazzam pratik yarara sahip) bir güvenilir bilgi külliyatı ortaya çıkarmış olduğuna inanıyordu. Dahası, bu bilginin derlenmesinde kullanılmış olan

yöntem yakından irdelenmiş, özenle kurallara bağlanmış ve bilginin kesinliğinin garantisi olduğu, onu kesin bilgi olarak onadığı düşünülmüştü. Oysa, şimdi bunun hiç de 'bilgi' olmadığı ortaya çıkmıştı. Peki neydi öyleyse? Dünya anlayışımızda muazzam bir ilerleme yaratmış; teknoloji aracılığıyla hayata geçirilmesi büsbütün yeni bir çığır açmış; başka bir deyişle, modern sanayi uygarlığını getirmişti. Oysa, şimdi doğru olmadığını keşfediyorduk. Bu, son derece afallatıcı bir durumdu, çünkü, görüldüğü kadarıyla sadece neyin bilgi olduğu konusunda değil, bilginin ne olduğu konusunda da yanılmıştık.

ÇOK YÖNLÜ BİRİ

Bilimdeki Newtoncu devrimin, felsefe açısından taşıdığı içerimleri Locke'un nasıl açıkladığını ve Locke'un bazı fikirlerinin, daha sonra siyaset ve toplum kuramında nasıl önemli sonuçlar yarattığını gördük. Einstein'ın yol açtığı devrimde bu görevi yerine getirense Karl Popper (1902-94) oldu.

Popper, 1902'de Viyana'da, varlıklı bir avukatın oğlu olarak dünyaya geldi. Anne ve babası Yahudilikten Hristiyanlığa dönmüşlerdi. Bu yüzden kendisi de Lutherci bir terbiye aldı. Gençlik yıllarında bir Marksist olmakla birlikte, komünistlerin kendi taktiklerine uyduğu sürece sıradan insanların ölmelerine göz yummalarından giderek tiksinti duymaya başladı ve Sosyal Demokratlara yöneldi.

Kendi sosyalizmini yaşadı; bir işçi gibi giyindi, işsizler arasında yaşadı, özürlü çocuklarla çalıştı. Bu son faaliyeti, psikanalist Alfred Adler'le tanışmasını sağladı. Bir yandan da Schoenberg'in başını çektiği avangard müzisyenler arasında bulundu ve besteci Webern'le dostluk kurdu. Tatillerde dağcılık yapmaya düşkündü. Kendi kuşağının öğrenci güzellerinden biriyle evlendi. Viyana'daki yaşamı, bir bütün olarak, oldukça zengin ve çok boyutlu, tutkulu aidiyetler ve heyecan verici etkinliklerle doluydu. Fakat sonra Nazizm geldi. 1937'de, Hitler'in Avusturya'yı ele geçirmesinden bir yıl önce, Popper Yeni Zelanda'da bir üniversiteden iş kabul etti ve II. Dünya Savaşı boyunca orada kaldı.

KARL POPPER
Avusturyalı bilim felsefecisi Karl Popper Viyana'da doğdu ve orada eğitim gördü. London School of Economics'te Mantık ve Bilimsel Yöntem Profesörü olmadan önce, 1945 yılında İngiliz yurttaşlığına kabul edildi.

> "ANCAK CÜRETKÂR KURGULAR BİZİ İLERİ GÖTÜRÜR. OLGULARIN BİRİKİMİ DEĞİL"
>
> ALBERT EINSTEIN

ALFRED ADLER
Avusturyalı psikanalist Alfred Adler (1870-1937), 1900'den itibaren Viyana'daki Freudcu doktorlar çevresinin bir üyesi oldu. Ancak, 1911'e gelindiğinde süreç içinde 'güç istenci'nin insan davranışını açıklamakta cinsel güdülerden daha etkili olduğunu görerek Freud'la bağlarını kopardı. Kitapları arasında *Studie über Minderwertigkeit von Organen* (Organ Eksikliği Üstüne İnceleme, 1907) ile *Menschenkenntnis* (İnsanı Tanımak, 1927) bulunur. Başlıca katkılarından biri, yanlış olarak 'aşağılık kompleksi' diye anılan 'aşağılık duygusu' kavramını getirmiş olmasıdır.

ARNOLD SCHOENBERG
Avusturya Macaristan asıllı besteci Arnold Schoenberg, daha dokuz yaşına basmadan iki keman için küçük parçalar bestelemeye başladı. *Gurrelieder* (1900-11) gibi ilk dönem romantik eserlerinden sonra formüle ettiği 12 ton yöntemiyle 20. yüzyılın müzik hayatının akışını değiştirdi. Söz konusu yöntem, bir oktavda bulunan 12 notanın, geleneksel armonide geçerli olan akortlar ya da nota grupları olarak değil, eşit değerlendirilmesini esas alan bir beste yöntemidir. Schoenberg'in en önemli atonal eserleri, Opus 16 *Orkestra İçin Beş Parça* (1909) ile Opus 36 *Keman Konçertosu*'dur (1934-36).

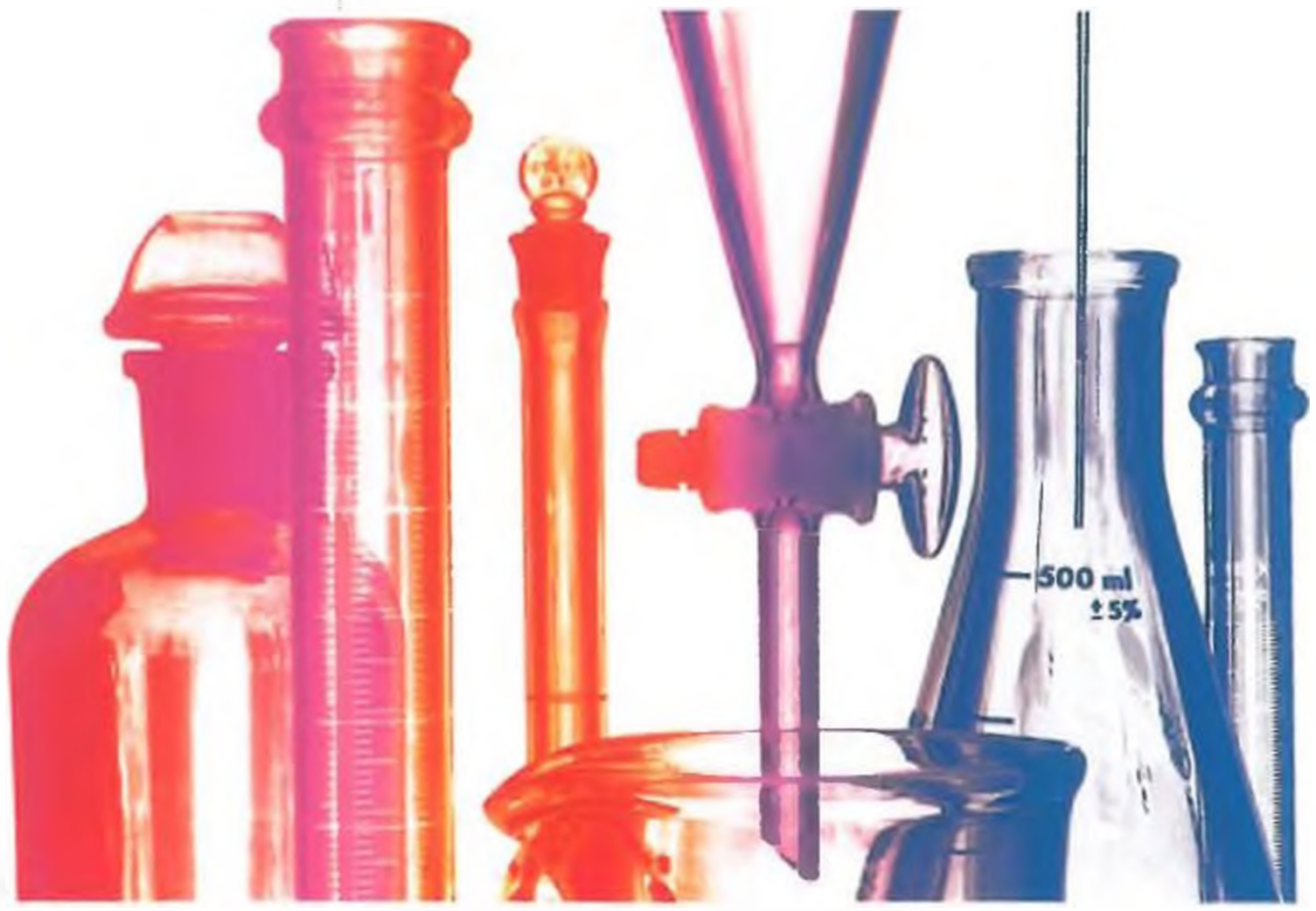
LONDON SCHOOL OF ECONOMICS AND POLITICAL SCIENCE
London School of Economics, 1895'te Londra Üniversitesi'nin bir parçası olarak İngiliz reformcuları Sidney (1859-1947) ve Beatrice (1858-1943) Webb tarafından kuruldu. Popper ve İngiliz siyaset kuramcısı Harold Laski (1893-1950) dahil, pek çok ünlü akademisyenin LSE ile ilişkisi olmuştur. Bugün Toplum Bilimleri alanındaki araştırma ve eğitimde Avrupa'nın önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir

1945'te savaş bittiğinde İngiltere'ye gitti ve meslek yaşamının geri kalan kısmını London School of Economics'te sürdürdü. Burada Mantık ve Bilimsel Yöntem Profesörü oldu. İngiltere'de sürdürdüğü hayat, Viyana'daki gençliğinden tamamen farklı oldu. Oldukça geniş bir konu dağarcığını kapsayan yazılarını çıkarabilmek için kendini bile isteye çevresinden yalıttı. 92 yaşında öldüğünde hâlâ hatırı sayılır yeni fikirler yayınlamaktaydı.

BİLİMDE KESİNLİK YOKTUR

Popper, Newtoncu bilimin gördüğü yüzlerce yıllık olumlama onun doğruluğunu kanıtlamadıysa, bilimsel bir kuramın doğruluğunu bir daha hiçbir şeyin kanıtlayamayacağını düşündü. Sözde bilimsel yasalar, hiç de dünyaya ilişkin şaşmaz doğrular değildi; bunlar kuramdılar ve bu nitelikleriyle insan zihninin ürünüydüler. Şayet pratikte iyi işledilerse, bu onların gerçekliğe yaklaşmış oldukları anlamına gelirdi; ancak, her zaman, hatta yüzlerce yıllık pragmatik başarıdan sonra bile, birinin, gerçek her neyse ona çok daha yakın, iyi bir kuramla çıkagelme ihtimali hep vardı.

Popper, bu kavrayışı geliştirerek kapsamlı bir bilgi kuramına dönüştürdü. Ona göre, fiziksel gerçeklik insan zihninden bağımsız olarak varolur ve insan deneyiminden kökten farklı bir düzene sahiptir; tam da bu nedenle asla dolaysız olarak kavranamaz. Onu açıklamak için akla yatkın kuramlar üretiriz. Şayet bu kuramlar başarılı pratik sonuçlar verirlerse, işe yaradıkları müddetçe bunları

PRATİK SONUÇLARDAN YARARLANMAK
Popper'e göre, fizik gerçeklik insan zihninden bağımsızdır, dolayısıyla onu hiçbir zaman kavrayamayız. Onu açıklamak için kuramlar yaratır ve işe yaradıkları sürece kullanırız. Ancak, zamanla bir kuramın yetersizliği ortaya çıkar ve yerine daha iyisini koyarız.

> "BİLİM HATALARIN SİSTEMATİK OLARAK ELEŞTİRİLDİĞİ VE... ZAMAN İÇİNDE DÜZELTİLDİĞİ BELKİ DE TEK İNSAN ETKİNLİĞİDİR"
>
> KARL POPPER

kullanmaya devam ederiz. Yine de, her zaman, yolumuza bunlarla devam ederken er geç kimi yönlerden yetersiz olduklarını gösteren sonuçlarla karşılaşır ve peşinden daha iyi, ilkinin tabi olduğu kısıtlamaları içermeksizin aynı şeyleri açıklayabilen daha yeterli bir kuram tasarlamaya başlarız. Sadece bilimde değil, günlük yaşam dahil tüm diğer faaliyet alanlarında yaptığımız budur. Diğer bir deyişle, şeylere yaklaşımımız esas itibarıyla bir problem çözme tarzındadır ve ilerlememiz var olanlara yeni kesinlikler eklemek suretiyle değil, tersine var olan kuramların yerine daha iyilerini koymakla gerçekleşir. Descartes'tan Russell'a kadar en büyük Batı felsefecilerini meşgul etmiş olan kesinlik arayışı terk edilmelidir, çünkü kesinlik yoktur.

Herhangi bir bilimsel kuramın sonsuza dek doğruluğunu kanıtlamak ya da tüm bilimi veya tüm matematiği mutlak sağlam temellere oturtmak mümkün değildir. Popper'in adlandırdığı şekliyle "doğrulamacılık", tamamen yanlış yönlendirilmiştir.

Eğer bir bataklıkta kazıklar üstüne bir ev kuracaksanız, yapının ayakta durmasını sağlamak için kazıkları olabildiğince dibe indirirsiniz; evi genişletmeniz

gerektiğindeyse kazıkları daha da dibe indirmeniz gerekir. Bu sürecin sonu yoktur. Her ne olursa olsun, evi ayakta tutacak 'mutlak' bir temeller kertesi, bunun ya da başka herhangi bir yapının 'doğal' ya da verili bir temeli yoktur.

Ancak, genel bir kuramı kanıtlamak olanaksızsa da, kanıtlanamaması mümkündür; bu, onun sınanabilir olduğu anlamına gelir. Daha önce gördüğümüz gibi (s. 115), beyaz kuğular ne denli çok gözlenmiş olursa olsun, bu gözlemler "bütün kuğular beyazdır" önermesini kanıtlamaya yetmeyecek, ama bir siyah kuğunun tek bir defa gözlenmesi, bu önermenin çürütülmesine yetecektir. Bu bakımdan, genel önermeleri, karşıt örnekler arayarak sınayabiliriz. Bu sayede, eleştiri, ilerleme kaydetmemizi sağlayan temel araç halini alır. Hiçbir gözlemin yanlışlayamayacağı önerme sınanamaz, dolayısıyla bilimsel sayılamaz; çünkü, olabilecek hiçbir şey onun doğruluğuyla uyuşmazlık gösteremeyecekse, kanıt teşkil edemez. "Tanrı vardır" önermesi, buna iyi bir örnektir. Bu önermenin bir anlamı vardır. Doğru da olabilir; fakat, aklı başında hiç kimse bunu bilimsel bir önerme saymaz.

TANRI'NIN VARLIĞI ASLA BİLİMSEL BİR OLGU OLAMAZ
Genel bir kuram kanıtlanamazsa da, tek bir karşıt örnek onu çürütmeye yeter. 'Tanrı vardır' türünde bir bildirim –doğru olabilirse de– yanlışlanamaz türdendir, bu nedenle, sınanması ve bilimsel bir önerme sayılması mümkün değildir.

SIR JOHN ECCLES
Avustralyalı fizyoloji uzmanı John Eccles'in (1903-97) eserlerinin sinir hastalıklarının tedavisine büyük katkısı olmuştur. 1963'de merkezi sinir sisteminin işleyişine ilişkin eseriyle Nobel Ödülü'nü (Hodgkin ve Huxley ile) paylaştı. Kitapları arasında Understanding of the Brain *(Beynin Anlaşılması, 1973) ve* The Human Psyche *(İnsan Ruhu, 1980) sayılabilir.*

AÇIK TOPLUM

Popper'in bu düşüncelerini ileri sürdüğü ufuk açıcı yapıtı *Bilimsel Buluşun Mantığı*, 1934 yılında Almanca, 1959'da da İngilizce olarak yayımlandı. Ancak doğa bilimlerine uyguladıktan sonra bu fikirlerin toplum bilimleri için de geçerli olduğu gördü. Bunun üzerine, *Açık Toplum ve Düşmanları* adlı iki ciltlik eserini yazdı. 1945 yılında basılan bu eserde, fikirlerini siyaset ve toplum kuramına uyguladı. Ona göre bilimde olduğu kadar siyasette de kesinlik yoktu. Dolayısıyla, tek bir bakış açısının dayatılması hiçbir biçimde haklı gösterilemez. Merkezi planlamanın dayatıldığı ve görüş ayrılığına izin verilmeyen toplumlar, modern toplumun en istenmeyen ve savunulamaz biçimleridir. Toplumsal siyasaların uygulamaya geçirilmeden önce ıslah edilmelerinin başlıca yolu eleştiridir. Hayata geçirilmelerinden sonra değiştirilmelerinin ya da terk edilmelerinin en dolaysız nedeniyse, istenmeyen sonuçlar yarattıklarının görülmesidir. O nedenle, siyaset oluşturucuların pratik sorunların çözümünde etkili olmaları bakımından, eleştirel

POLİS DEVLETİ
Popper, merkezden denetlenen ve fikir ayrılığına olanak tanımayan toplumu, en kötü toplum türü olarak belirledi. George Orwell'ın 1984 *(1949) adlı romanında siyasetçilerin totaliter bir idare kurmalarına izin verilmesi halinde ortaya çıkabileceğini düşündüğü toplum türü resmedilmektedir.*

"Elimizden gelen tek şey, en iyi kuramımızı yanlışlayacak içeriği aramaktır"

KARL POPPER

EINSTEIN'IN BELLİ BAŞLI ESERLERİ

İçinde Özel Görelilik Kuramı'nın da yer aldığı
Annalen der Physik'de Moleküler Boyutların Yeni Bir Belirlenişi *(1905)*

Genel Görelilik Kuramının Temeli *(1916)*

PROTESTO YÜRÜYÜŞÜ
Popper, bunlara izin verilen 'açık' bir toplumda eleştirinin ve muhalefetin, toplumsal siyasetin iyileştirilmesinde en etkili araçlar olduğuna inandı. Fikir ayrılığına izin verilmeyen bir toplum, hiçbir biçimde istenmeyen bir toplumdur

tartışmaya ve muhalefete izin veren (Popper'in 'açık' toplum olarak adlandırdığı) bir toplum, bunlara izin vermeyen bir topluma göre neredeyse mutlak bir üstünlüğe sahiptir. İlerleme daha hızlı ve daha az maliyetli olacaktır. Bu, ahlaki mülahazalar ne olursa olsun, doğrudur.

Bilimde olduğu gibi, siyasette de yerleşik fikirlerin yerine, daha iyi olduğunu düşündüğümüz fikirleri koyarız. Toplum da sürekli bir değişim halindedir ve değişimin seyri giderek hızlanmaktadır. Durum böyleyken, ideal bir toplum durumunun yaratılması ve kalıcılaştırılması, bir seçenek olamaz. Yapmamız gereken, durmak bilmeyen bu sonsuz değişim sürecini idare etmektir. O halde, yapmakta olduğumuz sürekli bir problem çözme işidir. Her zaman yapmamız gereken, (yoksulluk ve güçsüzlük, barışa yönelik tehditler, kötü eğitim ve sağlık hizmeti gibi) en beter toplumsal kötülükleri bulup ortadan kaldırmaya çalışmak olmalıdır. Mükemmellik ve kesinlik, ulaşılabilir şeyler olmadıklarından ilgilenmemiz gereken, çağdaş okullar ve hastaneler kurma fikrinden çok, en kötülerinden kurtulmak ve insanların talihini iyileştirmektir. İnsanları nasıl mutlu edeceğimizi bilemeyiz, ama kaçınılabilir dertleri ve engelleri ortadan kaldırabiliriz.

"Parça bölük toplum mühendisliği, amaçları, teknolojinin ötesinde görmesi bakımından fizik mühendisliğine benzer"

KARL POPPER

SIR ERNST GOMBRICH
Avusturyalı sanat tarihçisi Sir Ernst Gombrich (1909–), 1936'da İngiltere'ye geldi ve Londra Üniversitesi'ndeki Warburg Enstitüsüne katıldı. En çok tanındığı kitapları arasından *Sanatın Öyküsü* (1950) ve *Sanat ve Yanılsama* (1960), bilhassa Popper'ın fikirlerini sanata uyguladığı kitaplardır.

MARKSİZM'İN MEZAR KAZICISI

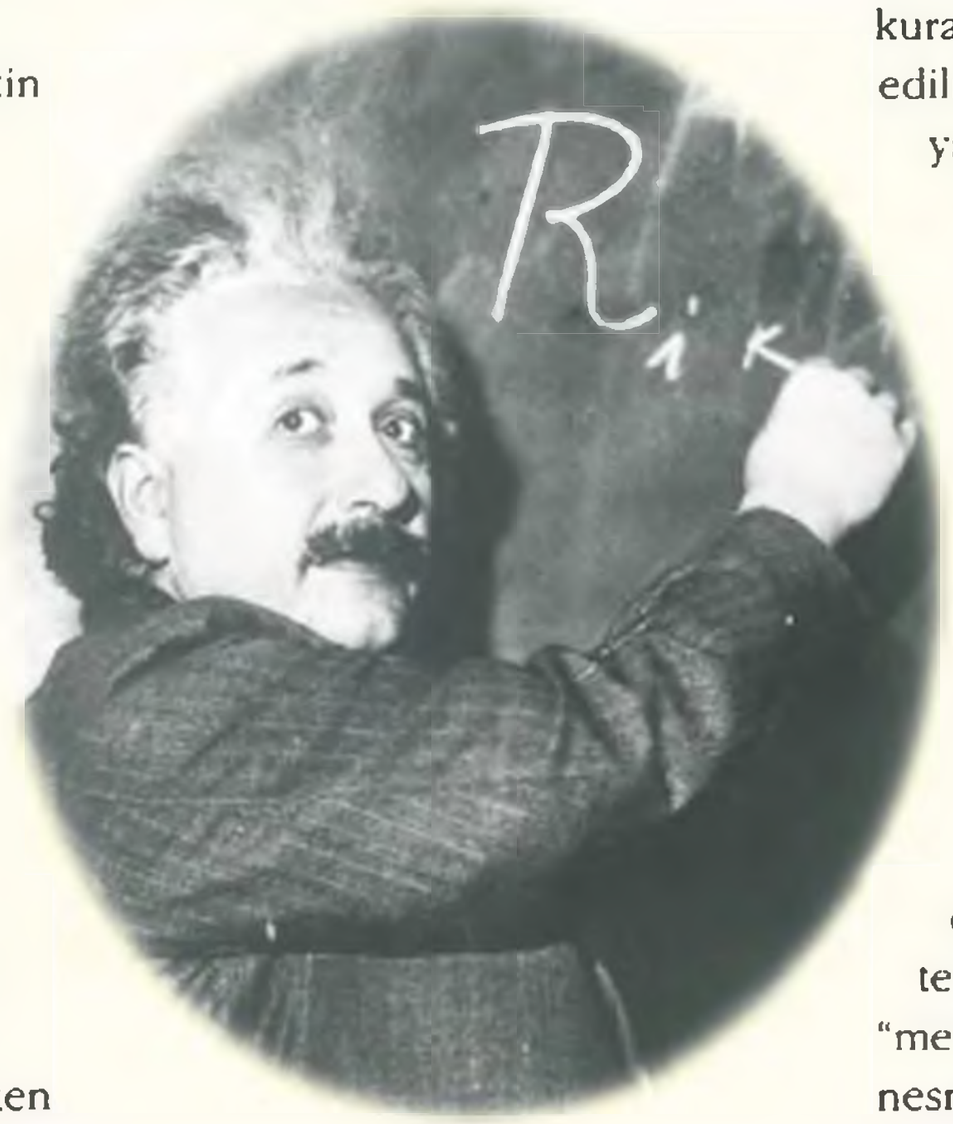
Popper, bu fikirleri ileri sürerken, başta Platon ve Marx olmak üzere ideal toplum biçiminin en etkili olmuş savunucularını topa tutar. Marksizm'e yönelttiği eleştiri, yapılmış en etkili eleştiri olarak kabul edilmiş ve Popper'e ilk başta uluslararası ün kazandıran da bu olmuştu. *Açık Toplum* yayımlandığı dönemde, insan soyunun üçte biri kendini Marksist olarak adlandıran hükümetlerin yönetimindeydi ve bu olgu, tek başına kitapta ileri sürülen fikirlere dünya çapında bir önem kazandırdı. Bu boyut, şimdi daha az vurucu olabilir; ancak, kitabın demokratik açıklık ve hoşgörü yönündeki kararlı davası, şimdiye dek üretilmiş olanlar arasında belki de en güçlüsü olmaya devam etmektedir.

TOPLUMSAL KÖTÜLÜKLERİ ORTADAN KALDIRMAK
Modern toplumun sürekli değişmesi nedeniyle mükemmel toplumu yaratmak asla mümkün olmayacaktır. Popper'a göre yapmamız gereken, kötü eğitim ve yoksulluk gibi en berbat toplumsal sorunları ortadan kaldırmaya odaklanmaktır. Büyük Britanya'da 1960'lardaki getto yıkımları kent yoksullarının yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik girişimlerdi.

EINSTEIN DEVRİMİ

Modern bilimdeki altüst oluşlar, bilginin neliğine ilişkin anlayışımızı, dolayısıyla felsefeyi değiştirdi. Bilimsel bilgi, insanın sahip olduğu en güvenilir ve yararlı bilgi türü olduğundan, bilginin neliğine ilişkin herhangi bir görüşün, bilginin doğasıyla ilgili bir açıklamanın, ikna edici olacaksa, bilime uygulanması gerekir. Gerçekten de, Batı felsefesinin tarihinin büyük bölümünde bilginin doğasıyla ilgili araştırmaların başını çeken bilim olmuştur. Bu, son dört yüzyıl için özellikle doğrudur.

Bilhassa 20. yüzyılda bilimde derin değişiklikler ortaya çıktı ve bilimin o zamana dek varsayıldığından kökten farklı bir şey olduğu görüldü. Sadece fizikte iki büyük altüst oluş yaşandı. Einstein'ın görelilik kuramı, geleneksel bilimin yerini aldı. Peşinden, görelilik kuramıyla mantıksal açıdan uyuşmamakla birlikte, her zerresi dakik sonuçlar ortaya koyan kuantum kuramı geldi. Her iki kuramın da doğru olma olasılığı yoktur; aslında, her ikisinin de yanlış olması olasıdır. Ancak, her iki kuram da günlük yaşamda kullanılmakta ve dakik sonuçlar vermektedir. Bu durum, bilgimizin en iyi kısmının bile, yanılabilir ve düzeltilebilir insan yapısı kuramlardan (er ya da geç yerini daha iyi kuramlara bırakmasını umduğumuz ve beklediğimiz kuramlardan) oluştuğunun fark edilmesine yol açtı. İnsan bilgisi yanılabilir; çünkü, bilgi sahibi olan, bir insandır. Bugün, insan bilgisinin, hep inanıldığı gibi demirden, değişmeyen kesinliklerden oluşmadığını biliyoruz.

BİLİMSEL BİLGİ, İNSANOĞLUNUN SAHİP OLDUĞU EN GÜVENİLİR VE YARARLI BİLGİDİR

Bilim adamları, bilginin neliğine ilişkin düşüncelerimizi kökten değiştirmekle kalmadılar. Dünyaya ilişkin deneyimlerimizin, yaşantımızın temelini oluşturan ("zaman", "mekân", "madde" ve "fiziksel nesne" gibi) kavramlara ilişkin anlayışımızın değişmesinde dönemin filozoflarından daha fazla payları oldu. O nedenle, geleceğin tarihçileri, çağımıza baktıklarında, aynı anda çığır açıcı filozoflar olan çığır açıcı bilim adamları görecekleridir. İnsanların dünyaya ilişkin felsefi anlıklarını değiştirmekte en büyük katkıyı yapanlar onlardır.

FELSEFENİN GELECEĞİ

SONU GELMEYECEK BİR SORUŞTURMA

DÜNYA'NIN RESMİ
Gelecek yıllarda, insanoğlu evrene dağılabilecek ve pek çok dünyada yaşayacaktır. O zaman dünyü gezegenindeki ilkel kökenlerine bakacaklardır, tıpkı bizim şimdi Afrika'daki tarihöncesi insanın kökenlerini arayışımız gibi.

YAŞARKEN ünlenmiş neredeyse bütün filozoflar, ölümlerinden kısa bir süre sonra unutulmuştur. Büyük çoğunluğunu bu kitapta ele aldığımız ancak bir avuç filozof günümüze kalabilmiştir (2500 yıldan fazla bir zaman kesiti göz önüne alındığında hiç de fazla sayılmazlar). O nedenle, bu kitapta, bugün hayatta olan filozofları geçmişin büyük filozoflarıyla aynı düzeyde ele almaya girişmeyeceğiz. Günümüzün ancak bir ya da iki filozofunun yüzyıl sonra hâlâ biliniyor olacağını rahatlıkla söyleyebiliriz; diğerleri, daha önceki yüzyıllarda gayet iyi bilinen pek çok filozofun bugün bulunduğu aynı arafta yok olup gidecekler. Geleceğe işaret etmek bir yana, her kuşağın düşünsel modaları sönmeye mahkûmdur.

Bu kitapta, sadece fikirleri kalıcı bir öneme ya da ilgiye sahip olduğunu kanıtlamış filozofları ele aldık. Onlar, tersine, en büyük etkilerini ölümlerinden sonra yaratmış kişilerdir. Örneğin, Locke, felsefesini 17. yüzyılda ortaya koydu, ama Avrupa ve Amerika üzerindeki tarihsel etkisi 18. yüzyılda gerçekleşti. Marx, 19. yüzyılda yaşadı, ama fikirlerinin dünyayı değiştirmesi 20. yüzyılda oldu. Ölümünden yarım yüzyıl sonra etkisi mütevazı boyutlarda olan Wittgenstein, bugün kültürümüzde, yaşarken olduğundan çok daha önemli bir yere sahiptir.

BU OLGULARIN bizi şu varsayıma götürmesi doğaldır: Yakın dönemde ölmüş büyük simaların ölümlerinin yarattığı etkiye bakarak felsefenin kısa vadedeki geleceğini görmek mümkündür. Nietzsche'nin önümüze koyduğu varoluşsal meydan okumalara yanıt ararken Heidegger'de işlenecek zengin bir damar; yine, durmadan değişen bilimin ve sayıları giderek artan demokratik toplumların önümüze çıkardığı meydan okumalara yanıt ararken Popper'de işlenecek zengin bir damar bulunmaktadır. Yeni doğmakta olan demokrasilerdeki insanların Popper'in çalışmalarına gösterdikleri doymak bilmeyen ilgi, bu durumu yeterince gözler önüne sermektedir.

Fakat, bu sahnenin ancak bir bölümüdür. Peki ya başka? Yeni ne olacak? Geçmişte olduğu gibi gelecekte de felsefenin konusunu geri dönülmez biçimde değiştirecek (Descartes ve Kant gibi) filozofların çıkması mümkündür (onlardan sonra felsefede hiçbir şey aynı olmadı). Tarihsel geçmişimiz çok kısa, önümüzde uzanan gelecekse sonsuz uzunlukta olduğundan, bundan böyle felsefede ortaya çıkacak en büyük ve en aydınlatıcı yeniliklerin, arkamızdan çok önümüzde yattığına kuşku yoktur. Ne yazık ki, felsefenin alanını değiştirebilecek böylesi içgörüleri şimdiden öngörmek olanaksızdır. Öngörebilseydik, bu içgörülere şimdi sahip olurduk ve artık gelecek olmazlardı.

Felsefenin geleceği, en önemli yönleri açısından bize kapalıdır. Yine de, bazıları ilgi çekici olabilecek, ortaya çıkmalarını rahatlıkla bekleyebileceğimiz daha ufak gelişmeler de yok değildir. Felsefi çözümleme teknikleri, sürekli genişleyen daha büyük bir alanı etkisi altına alacaktır. En acil sorunlar, kamu politikasıyla ilgili sorunlar olacak; fakat, diğer sorunlar, müzikten cinselliğe çok daha (geçmişteki filozofların düşünemeyeceği kadar) geniş bir alandan gelecektir.

Yine, insanların felsefeye olan ilgisinde bir canlanma ve felsefeye verdikleri değerde bir artış olacağa benziyor. Felsefe, son zamanlarda, İngiltere'de ilk kez lise eğitimine sokuldu. Yine, şirketlerin yönetim kurullarında iş ahlakı alanında danışmanlara yer verilmesinin istenmesi ve hükümetlerin yasaları incelemek üzere filozoflardan yararlanması nispeten yeni bir gelişmedir. Bu etkinliklerin genişlemesi beklenebilir. Yine, genel okur kitlesinin felsefeye olan ilgisinde mukabil bir değişme gözlenmektedir. Son yılların uluslararası ölçekte çok satan kitaplarından biri olan Jostein Gaarder'in *Sophie'nin Dünyası* (1991), roman biçiminde yazılmış, felsefe tarihine bir giriş kitabıdır. Bir kuşak önce böyle bir kitabın bu denli başarılı olması düşünülemezdi bile.

Ezcümle, bugün toplumumuzda felsefenin çizdiği genel görüntü ümit vardır. Ancak, felsefe müzik gibidir; her ne kadar pek çok pratik yararı varsa da, en büyük değeri, şeyin yararına değil, şeyin kendisine verir. İnsan olarak sınırlarımızdan dolayı, en temel sorularımızdan bazılarına hiçbir zaman yanıt bulamayacağız. Fakat, bu kitabın göstermeye çalıştığı gibi, insanlık durumunu idrakimizde

"HURAFELER DÜNYAYI ATEŞE VERİR: ONLARI SÖNDÜRECEK OLAN FELSEFEDİR"

VOLTAIRE

FAKAT, gelecekte felsefede ortaya çıkabilecek en önemli gelişmeleri, Kant'dan önce birinin Kant'ı öngörebilmiş olmasından daha fazla öngörmeyebileceğimiz anlamına gelir bu. Ancak, kabul etmek bizim için ne kadar zor olsa da, gerçek şudur: kayda değer ilerlemeler gerçekleştirebiliriz. Bu noktada hiçbir nihai amaca ulaşamayacak olsak bile, bu seyahatin, kendi uğruna üstlenmeye değer olağanüstü zenginleştirici bir deneyim olduğunu göreceğiz. Nihai yanıtlar olmayabilir, ama öğrenilecek harikulade şeyler var.

SÖZLÜKÇE

A

Akılcılık, bu dünyanın bilgisini, (akılcıların güvenilmez buldukları) duyu algılarına dayanarak değil, aklımızı kullanarak elde edebileceğimizi ileri süren görüş. Bu dünyanın bilgisine duyu algılarımızı kullanmadan ulaşamayacağımızı söyleyen karşı görüş deneycilik olarak bilinir.

Analitik Felsefe, açıklığa ulaşmayı; örneğin, kavramları, önermeleri, yöntemleri, savları ve kuramları özenle parçalarına ayırmak yoluyla netleştirmeyi amaçlayan bir felsefe görüşüdür.

Analitik Önerme, doğruluğu ya da yanlışlığı, önermenin kendisinin çözümlenmesiyle belirlenebilecek olan önermedir. Karşıtı sentetik önermedir: Doğruluğunun belirlenebilmesi için kendi dışındaki olgulara gerek duyulan önermedir.

Anlambilim, dilsel ifadelerin anlamlarının araştırılması.

Aşkın, duyu deneyimlerinin konusu olan dünyanın dışında olan. Örneğin, Wittgenstein, etiğin, kaynağını deneysel dünyanın dışından alan aşkınsal inançlar olduğuna inanırdı. Tam deneyciler aşkınsal bir şeyin varolduğuna inanmazlar; keza Nietzsche ya da hümanist varoluşçular da inanmaz.

B

Belirlenimcilik, her olay, kendisinden önceki (kendileri de, kendilerinden önceki nedenlerin zorunlu birer sonucu olan) nedenlerin zorunlu bir sonucu olduğundan, olan bir şeyin başka türlü olamayacağını ileri süren görüş. Karşıtı, belirlenmezciliktir. Bu iki görüş arasındaki çekişme bugün de sürmektedir.

Bilgikuramı, bilginin kuramı; (eğer bilebilirsek) neleri, nasıl bilebileceğimizle ve bilginin neliğiyle ilgilenen felsefenin bir kolu. Uygulamada, felsefenin egemen koludur.

Bilinemezci, ne inanan ne de inanmayan; yargılarını askıya alan kişi.

Biliş, bilmenin ya da algılamanın bir türü.

Bircilik, bir şeyi tek bir öğeden oluşmuş gören görüş; örneğin, insanların beden ve ruh gibi sonul olarak birbirinden ayrılabilir öğelerden oluşmadıklarını, tek bir bölünmez tözden meydana geldiklerini ileri süren görüş.

Birincil ve ikincil nitelikler, Locke, fiziksel bir nesnenin niteliklerini, yer, boyut, hız, kütle vs. gibi nesnenin deneyden bağımsız olarak sahip olduğu niteliklerle, renk, tat ve koku gibi gözlemcinin tepkilerini içeren nitelikler olarak ayırır. Birincisine birincil, ikincisine ikincil der.

Ç

Çatışkı, eşit ölçüde sağlam öncüllerden çelişkili sonuçlar çıkmasıdır.

Çelişkili, biri doğru öteki yanlış olan iki önerme çelişkilidir. Her ikisi de aynı anda doğru ya da yanlış olamaz. Karşıtı **çelişmeyen**dir ve birbirinden bağımsız doğruluk değerleri alan önermeler için kullanılır.

Çözümleme, bir şeyi parçalarına ayırarak derinlemesine anlama. Karşıtı bireşimdir: Parçalarını birleştirerek bir şeyi derinlemesine anlamaya çalışmak demektir.

D

Deneycilik, gerçekte var olan bir şeyin bütün bilgisinin deneyden çıkartılması gerektiğini ileri süren görüş. Bu anlamda, **deneysel dünya**, bizim gerçek ya da olanaklı deneylerimizin ortaya çıkardığı dünyadır. **Deneysel bilgi**, deneysel dünyanın bilgisidir. **Deneysel önerme**, deneysel dünyayla ilgili, başka bir deyişle, deney konusu olan ya da olabilecek bir önermedir.

Dilbilim felsefesi, DİLBİLİMSEL ÇÖZÜMLEME olarak da bilinir. Felsefe problemlerinin, dilin kullanılışındaki karışıklıklardan doğduğunu ve dilin özenli bir çözümlemesinin yapılmasıyla çözumleneceklerini ya da çözüleceklerini savunan görüş.

Diyalektik i) Soru sorma ya da akılyürütme becerisi. ii) Hegel'in izleyicileri ya da Marx tarafından, ister söz ister eylem biçiminde olsun, her savın, karşıtını gerektirdiği ve ikisinin birlikte, her ikisinde de öğeleri içeren bir bireşim halinde uzlaştıkları düşüncesini ifade etmek için kullanılan teknik bir terim.

Doğa, insanlığa verilmiş biçimiyle deneysel dünya.

Duygusal, duygu ifade eden. Felsefede bu terim, nesnel ya da

tarafsız gibi görünen, oysa ("duygusal tanımlamalar"da oldugu gibi) duygusal tutumları ifade eden sözcelemeler için çoğunlukla küçültücü bir anlamda kullanılır.

Dünya, felsefede "dünya" sözcüğünün özel bir anlamı vardır: "bütün deneysel gerçeklik" demektir. O nedenle, aynı zamanda edimsel ye olası bütün deneyim alanıyla eş görülebilir. Tam deneyciler, bu dünyanın varolan her şey olduğuna inanmakla birlikte, onun bütün gerçekliği açıklamadığına inanan filozoflar da vardır. Bu filozoflar, deneysel alanın yanında aşkınsal bir alanın da varolduğuna ve her ikisinin de eşit oranda gerçek olduğuna inanırlar.

E

Élan vital, evrim sürecinin güdüleyici ilkesi; yaşayanları yaşamayanlardan ayıran yaşam gücü.

Erekbilim, amaçların ya da hedeflerin incelenmesi. Erekbilimsel bir açıklama, bir şeyi hizmet ettiği amaçlara göre açıklayan açıklama biçimidir.

Estetik tutum, bir şeyi, ondan sağlanabilecek yarara bakmadan, kendisi uğruna düşünmektir.

Estetik, sanat felsefesidir. Aynı zamanda güzellikle ilgili felsefe sorularını kapsar.

Etik, nasıl yaşamamız gerektiğine ilişkin, dolayısıyla doğrunun ve yanlışın, iyinin ve kötünün, ödevin ve bu türden başka kavramların ne olduklarıyla ilgili felsefi bir düşünümdür.

Evrenbilim, bütün evrenin (kozmos) incelenmesi. Evrenbilimde ortaya konan sorular felsefi olabileceği gibi, bilimsel de olabilir.

F

Fail, bilen benden ayrı olarak yapan ben; seçimde ya da eylemde bulunan benlik.

Faydacılık, eylemlerin ahlaki olup olmadıkları konusunda sonuçlarına bakarak hüküm veren, en fazla sayıda insanın en büyük mutluluğunu en istenir sonuç olarak gören ve "iyi"yi hazla ya da acının olmamasıyla tanımlayan bir etik ve siyaset kuramı.

Felsefe, düz anlamıyla "bilgelik sevgisi"dir. Bu sözcük, yaygın olarak şeylerle ilgili daha derin bir anlayışa varmak amacıyla genel ilkeler etrafında kesintisiz sürdürülen akılcı düşünüm anlamında kullanılır. Felsefe eğitiminde, öğrencilere, kuramların, yöntemlerin, kanıtlamaların, her türden sözcelemenin ve kullandığımız kavramların netleştirilmesi yönünde bir çözümleme disiplini kazandırılır. 20. yüzyılda felsefe kendini daha çok kendi işlem yollarını daha iyi anlamaya vermişse de, geleneksel açıdan bütün bunların nihai amacı dünyayı daha iyi anlamaktı.

G

Geçerlilik, kanıtlamaların bir özelliği. Bir kanıtlama, sonuçları öncüllerini izliyorsa geçerlidir. Bu, söz konusu sonucun zorunlu olarak doğru olması anlamına gelmez. Öncüllerden biri yanlışsa sonuç da yanlış olabilir; ama kanıtlamanın kendisi hâlâ geçerli olabilir.

Gerçeklenebilirlik, deneysel kanıtlarla doğru oldukları gösterebilir olan bir önermenin ya da bir dizi önermenin niteliği. Mantıkçı pozitivistler, anlamlı tek deneysel önermenin gerçeklenebilir önermeler olduklarına inanırlar. Hume ve Popper de, bilimsel yasaların gerçeklenebilir olmadıklarını ileri sürdüler.

Gerek ve yeter koşul, örneğin X'in koca olması için evli olması gerek koşuldur. Ancak, bu yeter koşul değildir; çünkü X kadın olabilir. X'in koca olmasının yeter koşulu, X'in hem erkek hem de evli olmasıdır. Gerek ve yeter koşullar arasındaki bu ayrım son derece önemlidir. Gerek koşulu yeter koşulla karıştırmak, işlenen en genel hata biçimlerinden biridir.

Gizemcilik, doğal dünyayı aşan sezgisel bilgi.

Görüngü (fenomen), hemen o anda yaşanan deneyim. Bir nesneye baktığımda, benim tarafımdan deneyimlenen o nesne bir görüngüdür. Kant, bunu, nesnenin (**numen** adı verilen) deneyden bağımsız olarak varolan kendinde halinden ayırmıştır.

Görüngübilim, Edmund Husserl'in (1859-1938) başlattığı, deney nesnelerini, bağımsız doğalarıyla ilgili yanıtlanamaz sorular ortaya atmadan araştıran bir felsefi yaklaşımdır.

H

Hipotez, belli bir süreliğine doğru olduğu varsayılan kuram.

Hümanizm, insanlığın varolan en önemli şey olduğu ve (eğer böyle bir dünya varsa) doğaüstü bir dünyanın bilgisinin olamayacağı varsayımına dayanan felsefi bir yaklaşım. "İnsanlığa en yakışan inceleme konusu insandır" (Pope), bu görüşün en tanınmış ifadesidir.

İ

İdealizm, ister bir anlık, ister bizim anlıklarımız, ister tinler ister bir tin biçiminde olsun, gerçekliğin sonul olarak maddi olmayan bir şeyden oluştuğunu ileri süren görüş. Karşıtı materyalizmdir.

İkicilik, bir şeyin, indirgenemez iki öğeden meydana geldiğini ileri süren görüş. En bilinen örneği, insanın, birbirinden kökten farklı olan bir bedenden ve bir akıldan oluştuğu düşüncesidir.

İmbilim, işaretlerin ve simgelerin incelenmesi.

İnsanbiçimcilik, insani olmayan bir şeye, örneğin havaya ya da Tanrı'ya insan özelliklerinin atfedilmesidir.

K

Karşıt, her ikisi de doğru olması olanaksız, fakat her ikisi de yanlış olabilen iki önermenin birbirine göre durumu.

Kategori, temel kavramlarımızdan biri. Kategoriler, şeylerin ayrıştırılabileceği en geniş sınıflardır. Aristoteles ve Kant, kategorilerin tam bir listesini vermeyi denediler. Fakat, filozoflar artık böyle bir işe girişmemektedir

Kavram, bir düşünce ya da idea; bir sözcüğün ya da terimin anlamı.

M

Mantık, felsefenin, akılcı kanıtlamaların kendisini –terimlerini, kavramlarını, kurallarını, yöntemlerini vs.– inceleyen kolu.

Mantıkçı Pozitivizm, anlamlı tek deneysel önermelerin gerçeklenebilir önermeler olduğunu söyleyen öğreti. Karşıtı idealizmdir

Metafizik, felsefenin, varolan şeylerin sonul doğalarıyla ilgilenen kolu. Doğal dünyayı, deyim yerindeyse "dışarı"dan sorgular; o nedenle, sorduğu sorular bilimin yöntemleriyle ele alınamaz. Doğal dünyayı varolan her şey olarak alan filozoflar, metafizik terimini insan düşüncesinin en geniş, en genel olası çerçevesi anlamında kullanırlar.

Mutlak, her şeyi kuşatan tek bir ilke olarak kavranan sonul gerçeklik. Bazı düşünürler, onu Tanrı'yla özdeşleştirdiler; bazıları, Tanrı'ya inanmamakla birlikte sonul gerçekliğe inandılar; bazıları da böyle bir ilkenin varlığına inanmadı. Sonul gerçeklik denildiğinde akla ilk gelen düşünür Hegel'dir.

N

Naif gerçekçilik, gerçekliğin günlük yaşamımızda bize göründüğü gibi olduğunu söyleyen görüş.

Numen, kendini insanın bilincine sunan ve **Fenomen** (görüngü) olarak bilinen şeyin gerisindeki bilinmeyen gerçeklik. Bir şeye, deneyden bağımsız, kendinde şey olarak numen adı verilir. Dolayısıyla "numenal", gerçekliğin sonul doğasını ifade eden bir terim haline gelmiştir. Almanca *Ding-an-sich* (kendinde şey) İngilizce'de de sık sık kullanılır ve numenle aynı anlama gelir.

O

Olumlama, bir sonucu destekleyen, ama mutlaka kanıtlaması gerekmeyen kanıtlama.

Olumsal, olabilir de olmayabilir de olan; her ikisi de olabilir olan. Karşıtı zorunludur.

Ö

Öncül, bir kanıtlamanın başlangıç noktası. Her kanıtlamanın en azından bir öncülden hareket etmesi gerekir, dolayısıyla kendi öncüllerini kanıtlayamaz. Geçerli bir kanıtlama, sonuçlarının öncüllerinden çıktığını gösteren kanıtlamadır. Fakat, bu söz konusu kanıtlamanın sonuçlarının doğru olduğunu kanıtlamakla aynı şey değildir. Bu, hiçbir kanıtlamanın yapamayacağı bir şeydir.

Önsel, deneyden önce geçerli olduğu peşinen bilinen şey. Karşıtı sonsaldır: Geçerliliği ancak deneyle bilinebilen şey.

Önvarsayım, dile getirilmeye gerek duyulmadan kabul edilen herhangi bir şey. Bütün sözcelemelerin (bilinçli de bilinçdışı da olabilecek) önvarsayımları vardır. Eğer bir önvarsayım hatalıysa, ona dayanan bir sözceleme de, sözcelemenin kendisinde apaçık olmayan bir nedenden dolayı yanlış anlaşılabilir. Felsefe bize bu önvarsayımların bilincine varmayı ve onları çözümlemeyi öğretir.

Öz, bir şeyin özü, onu o yapan, yani ayırt eden şeydir. Örneğin, bir tekboynuzlunun özü, boynuzlu bir at olmasıdır. Ancak, bu tekboynuzluların var olup olmadıkları sorusunu yanıtlamaz. Elbette yokturlar; dolayısıyla bir şeyin özü varlığını göstermez. Bu, felsefede önemli bir ayrımdır.

Özgülük (nitelik), felsefede bu sözcük, (örneğin "diyaframı olması, bir memelinin tanımlayıcı özgülüğüdür"de olduğu gibi) bir özelliği ifade etmek amacıyla kullanılır.
Ayrıca bkz. **Birincil ve ikincil nitelikler**.

P

Pragmatizm, bir gerçeklik kuramıdır. Bir önermenin, kendisinden beklenen işleri yapıyorsa, yani bir durumu dakik olarak betimliyor, doğru öngörülerde bulunmamızı sağlıyor, daha önce sağlam biçimde kanıtlanmış önermelere uyuyorsa vs., doğru olduğunu ileri sürer. "Pragmatizm" adı kulağa biraz kaba geliyorsa da, doğru ellerde son derece rafine ve dikkate değer bir felsefedir.

S

Sezgi, duyusal algılamayla ya da içgörüyle elde edilen dolaysız bilgi; akılyürütmeyle elde edilmeyen bir bilgi türü.

Sofist, bir tartışmada amacı hakikate ulaşmak değil, tartışmayı kazanmak olan kişi. Eski Yunanistan'da sofist, devlet adamı olmak isteyen gençlere tartışmaları kazanmanın çeşitli yöntemlerini öğreten bir öğretmendi

Ş

Şüphecilik, bir şey hakkında kesin bilgiye ulaşmanın olanaksız olduğu görüşü.

T

Tanrıbilim, Tanrı'nın doğasıyla ilgili ilmi ve düşünsel soruşturma. Felsefe ise Tanrı'nın varlığını tartışmaya açmaz.

Tekbencilik, Yalnıca kendisinin varolduğu inancı.

Totoloji (eşsöz), zorunlu olarak doğru olan önerme. Reddedilmesi halinde kendiyle çelişilmiş olur.

Tümdengelim, "bütün insanlar ölümlüdür, o halde bir insan olan Sokrates de ölümlüdür" önermesinde olduğu gibi, genelden özele doğru akılyürütme. Geçerli tümdengelim, üzerinde evrensel olarak anlaşılan tümdengelimdir. Bunun karşıtı olan özelden genele akılyürütmeye **tümevarım** denir. "Sokrates öldü, Platon öldü, Aristoteles öldü; o halde bütün insanlar ölümlüdür", bir tümevarım örneğidir. Tümevarımın mutlaka doğru sonuçlar yaratmayacağı kabul edilir. O nedenle, tümevarımın gerçekten mantıksal bir süreç olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Hume, onun mantıksal değil psikolojik bir süreç olduğuna, Popper ise tam tersine inanırdı.

Tümel, "kırmızı" ya da "kadın" gibi genel geçerliliği olan bir kavram Tümellerin, kendilerine özgü bir varoluşlarının olup olmadığı hep çekişme konusu olmuştur. "Kırmızılık" var mıdır, yoksa varolanlar sadece tek tek kırmızı nesneler midir? Ortaçağda örneğin "kırmızılık"ın gerçek bir varoluşa sahip olduğuna inanan filozoflara "gerçekçiler", "kırmızılık"ın bir sözcükten başka bir şey olmadığını savunan filozoflara da "adcılar" denirdi.

Tümevarım, *bkz*. Tümdengelim.

V

Varlıkbilim, felsefenin, onlarla ilgili (bilgikuramı denen) bilgimizin doğasından ayrı olarak, gerçekte varolanları sorgulayan kolu. Varlıkbilim ve bilgikuramı birlikte alındığında, felsefenin ve felsefe tarihinin ana geleneğini oluşturur.

Varoluşçuluk, insan bireyin varoluşunun olumsallığıyla başlayan ve bunu asıl bilmece olarak gören bir felsefedir. Bu noktadan hareketle felsefi bir anlayışa varılmaya çalışılır. İki ana kolu vardır: Dinsel varoluşçuluk ve hümanist varoluşçuluk.

Y

Yanıltmaca, ciddi biçimde hatalı bir akılyürütme ya da böyle bir akılyürütmeye dayanan yanlış bir sonuç.

Yanlışlanabilirlik, bir önermenin ya da bir dizi önermenin, deneysel sınamayla yanlışlıklarının kanıtlanabilir olma özelliği.

Yeter neden ilkesi, deneysel dünyadaki her olayın (bu etkenleri ister keşfedebilelim ister edemeyelim), o olayı açıklayan etkenler tarafından meydana getirilmiş olması. Leibniz, bu ilkenin bütün akıl yürütmenin temeli olduğunu belirtmiştir. Schopenhauer'un ilk kitabı da bu ilkeyle ilgilidir

Yöntembilim, örneğin, fizik, psikoloji, tarih ve hukuk gibi farklı alanlarda farklı olan sorgulama ve kanıtlama yöntemlerinin incelenmesi.

Z

Zorunluluk, olması gereken. Karşıtı olumsaldır, yani olması zorunlu olmayan. Hume, zorunlu ilişkilerin gerçek dünyada değil, yalnızca mantıkta olduğuna inanıyordu. O günden beri pek çok filozof bu görüşü desteklemiştir

Okuma Önerileri

Bryan Magee

Yeni Düşün Adamları, Bryan Magee, yay. haz. Mete Tunçay, Birey ve Toplum: Ankara, 1985;
Karl Popper'ın Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, Bryan Magee, çev. M. Tunçay, Remzi: İstanbul, 1982.

Yunanlılar Üzerine

Antik Yunan'ın Kültür Tarihi, çev. Necati Açа, Dost: Ankara, 1999.
Sokrates Öncesi *Early Greek Philosophy*, yay. haz. Jonathan Barnes (Penguin Books).
AYRICA: [*Sokrates'ten Önce Felsefe I* ve *II*, yay. haz. Wilhelm Capelle, çev. O. Özügül, Kabalcı: İstanbul, 1994/1995; *Yunanlıların Trajik Çağında Felsefe*, Friedrich Nietzsche, çev. N. Hızır, Kabalcı: İstanbul, 1992]
Sokrates Üzerine *The Last Days of Socrates*, Platon'un dört diyaloğu (Penguin Books).
AYRICA: [*Diyaloglar 1* ve *2*, Platon, Remzi: İstanbul, 1982/1986].
Platon *The Symposium* [*Şölen*, çev. A. Erhat-S. Eyüboğlu, Remzi: İstanbul, 1972] ve *The Republic* (Penguin Books) [*Devlet*, çev. S. Eyüboğlu M.A. Cimcoz, Remzi: İstanbul, 1988].
Aristoteles *A New Aristotle Reader* (Oxford University Press), *The Nicomachean Ethics* [*Nikomakhos'a Etik*, çev. S. Babür, Ayraç: Ankara, 1998] ve *Politics* (Penguin Books) [*Politika*, çev. M. Tunçay, Remzi: İstanbul, 1975].
AYRICA: [*Eudemos'a Etik*, çev. S. Babür, Dost: Ankara, 1999; *Gökyüzü Üzerine*, çev. S. Babür, Dost: Ankara, 1997; *Birinci Çözümlemeler*, çev. Ali Houshiary, Dost: Ankara, 1998; *Fizik*, çev. S. Babür, YKY: İstanbul, 1997]
Epikurosçuluk Üzerine *On the Nature of the Universe*, Lucretius (Penguin Books).
Stoacılık Üzerine *Letters from a Stoic*, Seneca (Penguin Books), *Meditations*, Marcus Aurelius (Penguin Books).
Yeni Platonculuk Üzerine *Enneads*, Plotinus (Heinemann) [*Enneadlar*, çev. Z. Özcan, Asa: Bursa, 1996].

Hıristiyanlık ve Felsefe

Aziz Augustinus *Confessions* [*İtiraflar*, çev. D. Pamir, Kaknüs: İstanbul, 1999] ve *The City of God* (Penguin Books).
Boethius *The Consolation of Philosophy* (Penguin Books).
Abelardus ve Heloise *Letters* (Penguin Books) [*Mektuplar, çev.* Z. Avcı, Mitos-Boyut: İstanbul, 1996]
AYRICA: [*Bir Mutsuzluk Öyküsü (Felaketler Tarihi)*, çev. B. Çotuksöken, Remzi: İstanbul, 1988]
Ibn Meymun *Guide for the Perplexed* (Dover).

AYRICA: [*Ortaçağda Felsefe*, B. Çotuksöken-S. Babür, Ara: İstanbul, 1989; *Ortaçağların Tini*, Frederick B. Artz, çev. A. Yardımlı, İdea: İstanbul, 1996; *Ortaçağ Felsefesi*, Edouard Jeauneau, çev. B. Çotuksöken, İletişim: İstanbul, 1998]

Modern Bilimin Başlangıcı

The Sleepwalkers, Arthur Koestler (Penguin Books).
AYRICA: [*Yeniçağ Biliminin Doğuşu*, Alexandre Koyre, çev. K. Dinçer, Ara: İstanbul, 1989]
Machiavelli *The Portable Machiavelli* (Penguin Books).
AYRICA: [*Prens*, çev. R. Teksoy, Oğlak: İstanbul, 1999]
Francis Bacon *Advancement of Learning* ve *The New Atlantis* (Oxford University Press), *Essays* (Penguin Books) [*Denemeler*, çev. A. Göktürk, YKY: İstanbul, 1998].
Hobbes *Leviathan* (Penguin Books) [*Leviathan*, çev. S. Lim, YKY: İstanbul, 1992].

Büyük Akılcılar

Descartes *Selected Philosophical Writings* (Cambridge University Press).
AYRICA: [*Metafizik Düşünceler*, çev. M. Karasan, M.E.B.: İstanbul, 1962; *Metot Üzerine Konuşma*, çev. M. Karasan, M.E.B.: İstanbul, 1967; *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. M. Karasan, M.E.B.: İstanbul, 1989; *Ahlak Üzerine Mektuplar*, çev. M. Karasan, M.E.B.: İstanbul, 1989; *Felsefenin İlkeleri*, çev. M. Akın, Say: İstanbul, 1983], [*Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza*, Tülin Bumin, YKY : İstanbul, 1996]
Spinoza *Ethics* [*Etika*, çev. H.Z. Ülken, Ülken Yay: İstanbul, 1984] ve *On the Correction of the Understanding*, (Dent).
Leibniz *Philosophical Writings* (Dent).
AYRICA: [*Monadoloji*, çev. S.K. Yetkin, M.E.B.: İstanbul, 1988]

Büyük Deneyciler

Locke *An Essay Concerning Human Understanding* (Oxford University Press) [*İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, çev. V. Hacıkadiroğlu, Ara: İstanbul, 1992], *Two Treatises of Government* (Cambridge University Press).
Berkeley *The Principles of Human Knowledge* [*İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine*, çev. H. Turan, Bilim ve Sanat: Ankara, 1996] ve *Three Dialogues* (Penguin Books) [*Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma*, çev. K.S. Sel, Sosyal: İstanbul, 1984].
Hume *A Treatise of Human Nature* (Oxford University Press) [*İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, çev. A. Yardımlı, İdea: Istanbul, 1997], *Dialogues Concerning Natural Religion* (Hagner).
AYRICA: [*Din Üstüne*, çev. M. Tunçay, İmge: Ankara, 1995]
Burke *A Philosophical Enquiry* ve *Reflections on the Revolution in France* (Oxford University Press).

Devrimci Fransız Düşünürleri

Voltaire *Candide* [*Kandid*, çev. S. Tanilli, Say: İstanbul, 1984] ve *Philosophical Dictionary* (Penguin Books) [*Felsefe Sözlüğü*, çev. L. Ay, İnkılâp: İstanbul, 1977].
Rousseau *The Social Contract* (Penguin Books) [*Toplum Sözleşmesi*, çev. V. Günyol, Adam: İstanbul, 1982].

AYRICA: [*İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. R.N. İleri, Say: İstanbul, 1986]

Alman Felsefesinin Altın Yüzyılı

Kant *Prolegomena* (Open Court) [*Prolegomena*, çev. I. Kuçuradi-Y. Örnek, T.F.K.: Ankara, 1995], *Critique of Pure Reason* (Macmillan) [*Arı Usun Eleştirisi*, çev. A. Yardımlı, İdea: İstanbul, 1993], *The Moral Law* (Hutchinson).
AYRICA: [*Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. I. Kuçuradi-F. Akatlı-Ü. Gökberk, T.F.K.: Ankara, 1994; *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. I. Kuçuradi, T.F.K.: Ankara, 1995]
Schopenhauer *On the Fourfold Root of the Principle of Sufficient Reason* (Open Court), *The World as Will and Representation* (iki cilt, Dover).
AYRICA: [*Aşkın Metafiziği*, çev. S. Hilav, Sosyal: İstanbul, 1997; *Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar*, çev. M. Tüzel, Kabalcı: İstanbul, 1998; *İstencin Özgürlüğü Üzerine*, çev. M. Söyler, Öteki: Ankara, 1998]
Doğu ve Batı Karşılaştırması Üzerine
Presuppositions of India's Philosophies, Karl Potter (Motilal Banarsidass), *What the Buddha Taught*, Walpola Rahula (One World Publications), *The Tao of Physics*, Fritjof Capra (Harper Collins) [*Fiziğin Tao'su*, çev. K.H. Ökten, Arıtan: İstanbul, 1991].

AYRICA: [*Doğu Ne? Batı Ne?*, Doğu Batı Dergisi, Sayı:2 1998; *Hayali Doğu*, Thierry Hentch, çev. A. Bora, Metis: İstanbul, 1996]
Fichte *The Vocation of Man* (Hackett).
Schelling *Ideas for a Philosophy of Nature* (Cambridge University Press).
Hegel Üzerine *Hegel*, Peter Singer (Oxford University Press), *Hegel: an Introduction*, Raymond Plant (Blackwell).
AYRICA: [*Hegel Üstüne*, W.T. Stace, çev. M. Belge, Birikim: İstanbul, 1976; *Hegel: Bilinç Problemi, Köle-Efendi Diyalektiği, Praksis Felsefesi*, Tülin Bumin, YKY: İstanbul, 1998; *Hegel'i Okumak*, haz. T. Bumin, Kabalcı: İstanbul, 1993]
Hegel *Phenomenology of Spirit* (Oxford University Press) [*Tinin Görüngübilimi*, çev. A. Yardımlı, İdea: İstanbul, 1986].
AYRICA: [*Tarihte Akıl*, çev. Ö. Sözer, Kabalcı: İstanbul, 1995]
Marksizm Üzerine *To the Finland Station*, Edmund Wilson (Penguin Books).
AYRICA: [*Marksizm*, Henri Lefebvre, çev. V. Günyol, Alan: İstanbul, 1986]
Marx *Capital (Das Kapital)* (Penguin Books) [*Kapital*, çev. A. Bilgi, Sol: Ankara, 1975].
Marx ve Engels *Basic Writings on Politics and Philosophy* (Fontana) [*Siyaset ve Felsefe*, çev. T. Ağaoğlu, Öncü: İstanbul, 1978]
AYRICA: [*Komünist Manifesto*, I. Kavas, ç: Ankara, 1998]
Nietzsche *Beyond Good and Evil* [*İyinin ve Kötünün Ötesinde*, A. İnam, Ara: İstanbul, 1989], *Twilight of the Idols* [*Putların Alacakaranlığı*, çev. H. Kaytan, Akyüz: İstanbul, 1991], *Anti-Christ* [*Deccal*, çev. O. Arıoba, Hil: İstanbul, 1986] ve *Ecce Homo* (Penguin Books) [*Ecce Homo*, çev. C. Alkor, YKY: İstanbul, 1999], [*Tan Kızıllığı*, çev. H. Salihoğlu-Ü. Özdağ, İmge: Ankara, 1997; *Tragedya'nın Doğuşu*, çev. I.Z. Eyüboğlu, Say: İstanbul, 1994; *Ahlakın Soykütüğü Üstüne*, çev. A. İnam, Ara: İstanbul, 1990; *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. T. Oflazoğlu, Asa: Bursa, 1999]

AYRICA: [*Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida*, Allan Megill, çev. T. Birkan, Bilim ve Sanat: Ankara, 1998; *Nietzsche'nin Dansı*, B.S. Turner G.Stauth, çev. M. Küçük, Ark: Ankara, 1997; *Nietzsche Üzerine*, Georges Bataille, çev. M. Yakupoğlu, Kabalcı: İstanbul, 1998; *Nietzsche ve Kısırdöngü*, Pierre Klossowski, çev. M. Yakupoğlu, Kabalcı: İstanbul, 1999; *Nietzsche ve İnsan*, İoanna Kuçuradi, T.F.K.: Ankara, 1999; *Nietzsche'nin Deniz Aşığı*, Luce Irıgaray, çev. İ. Yerguz, Kabalcı: İstanbul, 2000]

Demokrasi ve Felsefe

Jeremy Bentham *An Introduction to the Principles of Morals and Legislation* (Methuen).
John Stuart Mill *On Liberty* (Penguin Books).
Amerikan Pragmatistleri Üzerine
The Origins of Pragmatism, A.J. Ayer (Macmillan).
William James *The Varieties of Religious Experience* (Penguin Books).
AYRICA: [*Consequences of Pragmatism*, Richard Rorty, (Univercity of Minnesota Press, 1982; *Emperyalizm Felsefesi Pragmatizm: İşbitiricilik Felsefesi*, Harry K. Wells, çev. T. Yılmaz, Sorun: İstanbul, 1986]

20. Yüzyıl Felsefesi

Frege Üzerine *Interpretation of Frege's Philosophy*, Michael Dummett (Duckworth).
Bertrand Russell *The Problems of Philosophy* (Oxford University Press) [*Felsefe Sorunları*, çev. V. Hacıkadiroğlu, Kabalcı: İstanbul, 1994], *Our Knowledge of the External World* (Unwin) [*Dış Dünya Üzerine Bilgimiz*, çev. V. Hacıkadiroğlu, Kabalcı: İstanbul, 1996], *My Philosophical Development* (Unwin).
Wittgenstein *Tractatus Logico Philosophicus* (Routledge) [*Tractatus Logico-Philosophicus*, çev. O Arıoba, YKY: İstanbul, 1996], *Philosophical Investigations* (Blackwell) [*Felsefi Soruşturmalar*, çev. D. Kanıt, Küyerel: İstanbul, 2000]
AYRICA: [*Estetik, Ruhbilim, Dinsel İnanç Üzerine Dersler ve Söyleşiler*, çev. A. Baki Güçlü, Bilim ve Sanat: Ankara, 1997]
Heidegger Üzerine *Heidegger*, George Steiner (Fontana) [*Heidegger*, çev. S. Kalkan, Vadi: Ankara, 1996].
AYRICA: [*Heidegger'de Varlık ve Zaman*, A. Kadir Çüçen, Asa: Bursa, 1997; *Heidegger ve 'Varlık ve Zaman'*, Stephen Mulhall, çev. K. Öktem, Sarmal: İstanbul, 1998]
Heidegger *Being and Time* (Blackwell)
AYRICA: [*Metafizik Nedir?*, çev. Y. Örnek, T.F.K.: Ankara, 1991; *Özdeşlik ve Ayrım*, çev. N. Açа, Bilim ve Sanat: Ankara, 1997;

Teknik ve Dönüş, çev. N. Aça, Bilim ve Sanat: Ankara, 1998]
Bergson *Creative Mind* (Citadel) [*Yaratıcı Tekamül*, çev. M.Ş. Tunç, M.E.B.: İstanbul, 1986], *Two Sources of Morality and Religion* (University of Notre Dame) [*Ahlak ve Dinin İki Kaynağı*, çev. A.E. Yalman, İstanbul, 1933].
AYRICA: [*Metafiziğe Giriş*, çev. B. Karacasu, Bilim ve Sanat: Ankara, 1998; *Gülme*, çev. Y. Avunç, Ayrıntı: İstanbul, 1996]
Sartre *Sketch for a Theory of the Emotions*, *The Psychology of Imagination* ve *Being and Nothingness* (Routledge).
AYRICA: [*Yöntem Araştırmaları*, çev. S.R. Kırkoğlu, Kabalcı: İstanbul, 1998]
Camus *The Myth of Sisyphus* [*Sisyphos Söyleni*, çev. T. Yücel, Adam: İstanbul, 1983] ve *The Rebel* (Penguin Books).
AYRICA: [*Albert Camus ve Başkaldırma Felsefesi*, Ali Osman Gündoğan, Birey: İstanbul, 1995]
Merleau-Ponty *Phenomenology of Perception* (Routledge), [*Algının Fenomenolojisine Önsöz*, çev. M. Atıcı, Afa: İstanbul, 1994].
AYRICA: [*Göz ve Tin*, çev. A. Soysal, Metis: İstanbul, 1996]
Althusser *For Marx* (Verso).
AYRICA: [*Kapital'i Okumak*, çev. C.A. Kanat, Belge: İstanbul, 1995, *Althusser İçin Yazılar*, Etienne Balibar, çev. H. Tufan, İletişim: İstanbul, 1991]
Lacan *Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis* (Penguin Books)
AYRICA: [*Freud dan Lacan'a Psikanaliz*, Saffet Murat Tura, Ayrıntı: İstanbul, 1996]
Foucault *Madness and Civilization* (Tavistock) [*Deliliğin Tarihi*, çev. M.A. Kılıçbay, İmge: Ankara, 1996].
AYRICA: [*Bilginin Arkeolojisi*, çev. V. Urhan, Birey: İstanbul, 1999; *Kelimeler ve Şeyler*, çev. M.A. Kılıçbay, İmge: Ankara, 1994; *Söylemin Düzeni*, çev. T. Ilgaz, Hil: İstanbul, 1987; *Ders Özetleri*, çev. T. Ilgaz, YKY: İstanbul, 1994; *Hapishanenin Doğuşu*, çev. M.A. Kılıçbay, İmge: Ankara, 1992; *Cinselliğin Tarihi, 1, 2* ve *3*, çev. H. Tufan, Afa: İstanbul, 1993 1997]
Popper *Popper Selections* (Princeton University Press), *The Open Society and Its Enemies* (Routledge) [*Açık Toplum ve Düşmanları 1 ve 2*, çev. M. Tunçay-H. Rızatepe, Remzi: İstanbul, 1989], *The Logic of Scientific Discovery* (Hutchinson) [*Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İ. Aka-İ. Turan, YKY: İstanbul, 1998]. AYRICA: [*Sağduyu Filozofu: Popper*, der. Cemal Güzel, Bilim ve Sanat: Ankara, 1996]
Görelilik Kuramı Üzerine *The ABC of Relativity* by Bertrand Russell (Routledge) [*Rölativite'nin ABC'si*, Sarmal: İstanbul, 1995].
Kuantum Teorisi Üzerine *In Search of Schrödinger's Cat* by John Gribbin (Black Swan).
Paul Dirac *The Principles of Quantum Mechanics* (Oxford University Press).
Werner Heisenberg *Physics and Philosophy* (Penguin Books) [*Fizik ve Felsefe*, çev. M.Y. Öner, İstanbul, 1993].
Erwin Schrödinger *What is Life?* ve *Mind and Matter* (Cambridge University Press) [*Yaşam Nedir? ile Akıl ve Madde*, çev. C. Kapkın, Evrim: İstanbul, 1999].

DİZİN

A
Abelardus, Petrus 56–8, 56
"absurd" 217
Accademia del Cimento 67
Adem ile Havva 52
Adler, Alfred 221, 221
Agapemone kültü 184
Agathon 26
ahlak
  Fichte'nin felsefesinde 155
  ve özgür irade 136–7
  Nietzsche'nin felsefesinde 172–7
  Schopenhauer'un felsefesinde 141–2
  Faydacılık 183–4
  ayrıca bkz etik
Aiskhylos 29
Akademi, Platon 27, 28, 32 42, 50
'Akhilleus ve Kaplumbağa' 19
akıl
  Descartes ve 88
  deneycilik 101, 104–5
  Hegel'in felsefesinde 158–9
  Spinoza ve 91, 92
akılcılık 12, 38, 83–99, 101
  Descartes 84–9
  Leibniz 96–9
  Spinoza 90–5
  Stoacılık 46–7
Alaric, Kral 55
Alkibiades 26
Alexander VI, Papa 73
Alman Bilimler Akademisi 96
Alman dili 96
Alman felsefesi 131–45 154–79
  Fichte 154–5
  Hegel 158–63
  Kant 132–7
  Marx 164–71
  Nietzsche 172–9
Alman felsefesi *(devamı)*
  Schelling 156–7
  Schopenhauer 138–45
Alman ulusalcılığı 179
Althusser, Louis 219
"altın oran" 38
Amerika Birleşik Devletleri:
  Amerikan Pragmatistleri 186–91
  Amerikan Devrimi 108, 170, 181
Amerikan Pragmatistleri 186–91, 200, 211
Amerikan Devrimi (1776) 108, 170, 181
deneycilik
  38, 87, 101–19
  Berkeley 110–11
  Burke 118–19
  Hume 112–17
  Locke 102–9
  Russell 198
  Ockhamlı William 61
analitik felsefe 163, 198–200
analitik önermeler 97–8, 116
analitik geometri 84
anarşistler 129
Anaksagoras 18
Anaksimandros 13
anlam:
  dilbilimsel felsefe 205–6
  teorisi 203–5, 204
Anselmus, Aziz 56, 57, 60
Ansiklopedi 121, 124–5 124, 126
Ansiklopedicıler 76, 108, 125
anti Semitizm 179
Antisthenes 40–1
antitez 159, 165
Antonius, Marcus 50
Aphrodite 28
Aquinalı, Tommaso 30, 49, 56, 58–61, 59, 70
Arap dünyası 34, 55, 58 150
Arkhimedes 38
Aristophanes 22
Aristoteles
  11, 16, 20, 22, 32–9, 32–7, 59, 142, 150
  Bacon 74, 75
  Hıristiyanlık 59, 70
  Ortaçağ 55
  dört öğe 18
  varoluş 34–35
  nominalizm 58
  ve Platon 30, 32
aritmetik 195, 197
Arjuna 151
Arnold, Matthew 70
Ascham, Roger 36
Asya, Komünizm 153
astronomi, 63, 64–6
ateizm 143
Atinalılar 18, 20–1, 26, 32, 37, 39
atomlar 18, 14
Augustinus, Aziz 30, 50–2, 50, 56, 144
Aurelius, Marcus 46, 47

Austin, J.L. 80, 200, 206–7, 207
Avrupa, Karanlık Çağlar 54–6
Aydınlanma 115, 119, 123, 129, 134, 156
Ayer, A.J. 117, 206

B

Bacchus 44
Bacon, Francis 73, 74–7, 74–5, 78, 124
Bacon, Sir Nicholas 74, 76
Bacon, Roger 56, 58
Bakunin, Mikhail 157
barbarlar 52, 55
Barth, Karl 209, 209
Basavanagudi Tapınağı, Bangalore 147
Bastille, Paris 123
Beauvoir, Simone de 216, 219
Beckett, Samuel 145
Beethoven, Ludwig van 160, 161
Bentham, Jeremy 80, 117, 152, 182–4, 182, 185
Bergson, Henri 214–16, 214, 219
Berkeley, George 61, 110–11, 110, 112, 113, 185
Berlin 165
Bernini, Giovanni 85
Bhagavad Gita 146, 151
biçim,
  Aristoteles'in felsefesinde 35–6, 37
  ayrıca bkz. Ideal Biçimler
bilgi 8
  Bacon 75–6
  Kartezyen 211
  Descartes ve 86–7, 88–9, 105
  deneycilik 87
  bilgikuramı 8, 89, 194, 198, 211–12
  yanılabilirlik 187–8, 225
  Hume un felsefesinde 112–13
  sezgi 215
  Kant'ın teorisinde 132–6, 138–9, 167
  Locke'un teorisinde 103–6, 133
  mantıksal analiz 198
  Popper'ın teorisinde 222–3
  pragmatizm 186–8, 190–1
  akılcılıkta 87–88
  ayrıca bkz. bilim
bilgikuramı 8, 89, 194, 198, 211–12
  ayrıca bkz. bilgi
bilim 9, 63–71
  astronomi 64–6
  Bacon ve 74–7
bilim *(devamı)*
  neden sonuç ilişkisi 114–15
  Descartes ve 88–9
  Einstein 220–1, 225
  Fichte'nın felsefesinde 154–5
  Galileo'nun keşifleri 66–7
  kuralları 222
  dilbilimsel felsefe 206
  Locke ve 105–6, 221
  Marksizm ve 169, 170
  doğa felsefesi 68–9
  Newton'un önemi 67–9, 71
  pragmatizm 187–8, 190–1
  Spinoza ve 91
bilinçlilik 210–11, 212–13, 218
bireyin özgurluğu 185, 217
bireyler:
  varoluşçuluk 208–9, 217
  görüngübilim 213
Bismarck, Otto von 173, 174
Blake, William 143
Bloomsbury 200, 201
bodhisattvalar 148
Boethius 54, 55, 56
Bolşevikler 170
Borges, Jorge Luis 145
Borgia, Cesare 73
Borgia, Lucrezia 73
Boswell, James 112, 116
Boyle, Robert 106
Brahe, Tycho 66
Brahma 150, 151
Brecht, Bertolt 171
British Library, Londra 169
Brougham, Henry 182
Brückner, Max 178
Bruno, Giordano 37
Buda 147–8, 148, 152
Budizm 51, 142, 143, 146–50, 149, 151, 171
Bultmann, Rudolf 209
Burckhardt, Jacob Christopher 157
Burke, Edmund 118–19, 118
Burton, Sir Richard 174

C

Calvin, John 52, 65
Cambridge
  Üniversitesi 58, 74, 153, 182, 199, 202, 203, 206, 219
Camus, Albert 178, 216, 217–18, 217, 219
Carnap, Rudolph 205
Caroline, Ansbachlı, Kraliçe 98
Carroll, Lewis 107
Castelvetro 39
Castro, Fidel 171
Charles I, İngiltere kralı 78, 81
Charles II, İngiltere kralı 68, 74, 78, 79, 81, 102
Chateaubriand, Vicomte de 127
Chaucer, Geoffrey 26
Cicero 37, 39, 50
Cimabue 58
Cizvitler 84, 122, 124
Coleridge, Samuel Taylor 95, 157
Collin, André 211
Conrad, Joseph 144, 145
Cromwell, Oliver 78, 81
Curzon, Lord 152

Ç

çatışkı
  Hegel'in felsefesinde 159, 161
  Marksizm ve 165, 166, 168
  Nietzsche'nın felsefesinde 175
Çehov, Anton 145
çıkarsama 76, 88, 106, 154–5
Çin:
  Konfüçyusçuluk 146
  Komünizm 153, 153, 170, 171
  Tang hanedanı, 54, 55
çocuk işçiler 168

D

Dalai Lama 147
Dalí, Salvador 9
Dante 34
Darwin, Charles 75, 162
David, Jacques Louis 23
değerler
  varoluşçuluk 217
  Nietzsche'nın felsefesinde 172–7
değişim
  Aristoteles'in felsefesinde 37
  Bergson'un felsefesinde 214–15
  Hegel'in felsefesinde 159–61
  Marksizm ve 165, 166, 168–9
  Popper'ın felsefesinde 224
  Sokrates öncesi felsefe 14–15
Delius, Frederick 178
Delphoi 20
demokrasi 181
  Locke un politika felsefesinde 108, 129
  pragmatizm 191
  Rousseau ve 126, 128–9
Demokritos 18, 44
deneyim:
  deneycilik 111, 113
  Hinduluk 147
  Kant ın bilgi felsefesinde 133–6, 139
  görüngübilim 211
Derrida, Jacques 219
Descartes, René 78, 84–9, 84–5, 88–9, 91, 102, 144
  Augustinus 50
  Tanrı'nın varlığı 87–8, 92
  matematik 15, 83, 84–6, 95
  bilgi teorisi 86–7, 88–9, 105
devrimler 123, 165, 169
  ayrıca bkz. Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi; Rusya Devrimi
Dewey, John 186, 190–1, 190
Diderot, Denis 119, 124–5, 124, 128
  Ansiklopedi 121, 121, 124–5, 124, 126
diktatörluk 81, 170
dil, çözümleme 193, 203–7
  yapısalcılık 218–19
dilbilimsel
  analiz 193, 203–7
din 7, 8
  ateizm 143
  Doğu felsefesi 142, 146
  ve varoluşçuluk 209
  ve Kant'ın bilgi felsefesi 135–6
  Marx'ın karşı çıkışı 164
  ve Nietzsche'nın felsefesi 177
  pragmatizm 189
  Rousseau ve 128
Diogenes 40, 41
Dionysos 29, 44
Disraeli, Benjamin 119
diyalektik 23, 159–61, 165
diyalektik materyalizm 166
doğa felsefesi 68–9
Doğa panteizm 93
  Schelling'in felsefesinde 156–7, 158
  Stoacılık 46
Doğu felsefesi 142–3, 146–53
Dumesnil 85
duygular, Stoacılık 46–7
duygusal deneyim
  deneycilik 101, 104–5, 110–11, 113
  Hinduluk 147
  Kant ın bilgi felsefesinde 133–5, 139
dünya
  Kopernik'in teorisi 64–5
  Sokrates öncesi felsefe 13
Dünya Savaşı I. 197
Dünya Savaşı II. 216, 222

E

Eakins, Thomas 140
Eccles, Sir John 223
edebiyat
  varoluşçuluk 216
  Alman Romantikleri 159
  Nietzsche'nın etkisi 177–8, 179
  Schopenhauer'un etkisi 144, 145
edebiyat eleştirileri 95
Edinburgh 115
eğitim
  antik Yunan 38
  Locke ve 104, 105, 109
  pragmatizm 191
  Rousseau ve 128
Einstein, Albert 16, 17, 61, 71, 76, 95, 220–1, 220, 223, 225
ekonomi
  Hume 111
  Marksizm 166–9, 170
elan vital 214, 215
Elhamra, Granada 54
Eliot, George 95
Eliot, T. S. 145
Elizabeth I, İngiltere kraliçesi 74, 75, 76, 77, 78, 105, 110
Emerson, Ralph Waldo 47
Empedokles 17
emperyalizm 152
enerji 99
Engelmann, Paul 206
Engels, Friedrich 157, 164, 164, 166, 169
Ephesos 14
Epiktetos 46, 47
Epikurosçular 40, 44–5
Epikuros 44–5, 44, 185
Erigena, John Scotus 56
Eski Ahit 90, 91
Essex Kontu 75
etik:
  Aristoteles ve 38–9
  Schopenhauer'un felsefesinde 141–2
  Stoacılık 47
  ayrıca bkz ahlak
Etna Yanardağı 17
Euripides 29
Endüstri Devrimi 69, 71, 165, 167
Engizisyon 52, 66
evren 140–1
  Kopernik 64–6
  Descartes ve 87
  Epikurosçuluk 44
  Fichte'nın felsefesinde 155

evren *(devamı)*
Hobbes'un materyalizmi 78–9
matematiksel yapısı 15–16
doğal felsefesi 68–9
Sokrates öncesi felsefede 17, 18
Tanrı'nın varlığı 57
Spinoza ve 92–3

F

Fabricius, Hieronymus 76
faşizm 123, 129, 163, 177, 178
Faydacılar 80, 117, 152, 182–5
feminizm 185
Feuerbach, Ludwig 163, 166
Fichte, Johann Gottlieb 93, 131, 154–5, 156, 158
fizik,
Epikurosçuluk 44
kuralları 68, 155, 169
Platon felsefesi 27–8
Foucault, Michel 219
Fragonard, Jean-Honore 116–17
Fransa,
20. yüzyıl felsefesi 214–19
Frederick I,
Prusya kralı 97
Frederick II,
Danimarka kralı 66
Frederick William III,
Prusya kralı 162
Frege, Gottlob 97, 194–5, 194, 197, 198, 202
Begriffschrift 195
Fransız Devrimi (1789) 108, 118, 121–9 123, 170, 181, 185
Freud, Sigmund 14, 93–4, 95, 129, 144, 145, 178, 203, 219, 221
Friedrich Caspar David 92–3, 135
Fry, Roger 200
Fulbert, Canon 56

G

Gaarder, Jostein 227
Gainsborough, Thomas 119
Galileo 88, 91, 105
Hobbes ve 78, 79–80
bilimsel ilerleme 66–7
mahkemesi 66, 67, 68
Gandhi, Mahatma 169
Gassendi, Pierre 78 88 89 107
Gatteri, Giuseppe Lorenzo 73
Geist 159-61
geleceğin felsefesi 226–7
geometri 15 84
George I, İngiltere kralı 96, 97
George, Stefan 178
gerçek:
Leibniz ve 97
mantıksal önermeler 194
matematikte 195
pragmatizm 189
ve bilimsel kurallar 222
gerçeklik
Aristoteles 32, 34–8
Bergson 215
varoluşçuluk 163
Fichte 155
Hegel 161, 162, 165
Hinduluk 147, 149
Kant'ın bilgi felsefesi 133–6, 138–9, 149
Marksizm ve 165
metafizik 34
panteizm 93
Platon felsefesinde 28, 31, 32
ve yenidendoğuş 149–50
Spinoza 91–3
Wittgenstein 202
Germen kabileler 55
Gestalt psikolojisi 212
gezegenler 64–6, 68
Gibbon, Edward 105, 116
Gide, Andre 178
Gilliray, James 114
Giotto 58
Gladstone, William 107, 173
Goethe, Johann Wolfgang von 95, 138, 140, 154, 157, 174
Goldsmidt, Isaac 182
Gombrich,
Sir Ernst 224
Gotik uslubu 58
Gotlar 55
Göbek taşı 20
görelilik teorisi 220, 225
görüngübilim 211, 212–13, 218
gözlem,
Descartes ve 86–7, 86, 88
Grant, Duncan 200
Gregorius, Aziz 43
Gresham, Sir Thomas 74
Gresham College 74
Grimm, Jacob ve Wilhelm 140, 141
güç, mutlak 81
güneş sistemi 63

H

Haçlılar 56
Hals, Frans, 84
Hardy, Thomas 144, 145
hareket 66–7, 79–80, 99
Harvard, John 187
Harvard
Üniversitesi 186, 187
Harvey, William 76
hayat
Nietzsche'nin felsefesinde 172–3, 174–5
Schelling'in felsefesinde 156
Hayat Çarkı 149
Heemskerk, Egbert van 77
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 95, 127, 131, 154, 158–63, 158, 208
Doğu 152, 153
Geist 159-61
etkisi 163, 217
ve Marksizm 165
panteizm 93, 159
politika 161–2, 163
Heidegger, Martin 188, 208, 209–10, 209, 211–13, 216, 226
Heidelberg Üniversitesi 90, 91
Hellen çağı 29, 40, 43, 44
Heloise 56
Henry VII, İngiltere kralı 105, 199
Herakleitos 14–15, 14, 159
Herder, Johann Gottfried 137, 138
heretikler 52, 66
hesap makinesi 15, 96, 97, 98
Hesse, Hermann 178
Hıristiyanlık 40, 49–61, 146, 150, 171
Augustinus 50–2, 50
ve Epikurosçular 45
ve varoluşçuluk 209
ortaçağ felsefesi 55–61
ve Platonculuk 29, 30, 51–2
Plotinus ve 30
Stoacılık ve 47
Teslis 58
Hindistan 147, 152–3
Hinduluk 142, 146–7, 149, 150, 151
Hirsch, Samuel 159
Hitler, Adolf 72–3, 162, 177, 200
Hitler Gençliği 163
Hobbes, Thomas 78–81, 78, 88, 89, 91, 107, 127, 143
Hoşimin 171
Hooke, Robert 75, 105
Hölderlin, Friedrich 157, 159
hümanizm 45
Hume, David 61, 103, 112–17, 112, 142, 143, 185
neden sonuç 113–16
varlık üzerine 112–13, 155
Tanrı üzerine 44, 113
ve filozoflar 126–7
septikler 43, 116
Husserl, Edmund 194, 209, 210–11, 211, 216
Hutcheson, Francis 183
Hutton, James 115

I

Ibsen, Henrik 151
Inge, Dean 30

İ

İdeal Biçimler 22, 27, 29, 30, 32, 58, 60
idealizm 119, 200
idealar, Locke'un felsefesinde 103–4
idoller, Bacon'ın felsefesinde 76–7
ikilik
Kartezyen 88, 95
Spinoza ve 92–3, 95
İncil 51, 65, 90, 91
İngiliz İç Savaşı 78, 81
İngiltere Kilisesi 123
insan bedeni 218
İnsan Hakları Bildirgesi 129
intihar 47, 217
irade,
Schopenhauer'un felsefesinde 141
İrlanda 55–6
İsa, peygamber 23, 51, 146, 159, 173
İskender, Büyük 32, 40, 40–1, 41, 42, 46, 54
İskenderiye 40, 61
İslam 54, 55, 58, 171
İspanya 52, 54

J

Jainalar 147
James I, İngiltere kralı 74, 77
James II, İngiltere kralı 102, 103, 104
James, Henry 188
James, William 186, 188–90,
Jansen, Cornelius Otto 52
Japonya 54
Jeaurat, Etienne 144
Jena Savaşı (1806) 175
Jena Üniversitesi 154, 156, 195
Johnson, Samuel 116
Jung, Carl Gustav 145, 189
Sokrates felsefesinde adalet 21–2, 23

K

kadınlara oy hakkı 185
Kant, Immanuel 9, 38, 57, 87, 103, 119, 131, 132–7, 132, 142
Augustinus 50
Doğu 152, 153
Kant, Immanuel *(devamı)*
özgür irade 136–7
etkisi 109, 117
Schopenhauer'un eleştirisi 138–40
bilgi teorisi 132–6, 138–9, 167
kapitalizm 108, 168–9
karar verme,
varoluşçuluk 209
katedraller, Gotik 58
Keltler 56
Kepler, Johannes 66, 68, 91
Kerensky, Aleksandr Fydorovich 170
kesinlik 43, 87–9, 222–3
Keynes, John Maynard 200
Kierkegaard, Søren 157, 163, 208–9, 208
kinetik enerji 99
Kitchener, Lord 152
klasizm 119, 129
Kleist, Heinrich von 159
Klimt, Gustav 203, 176
Komünizm 164
Hegel 162, 163
özgürlük 129
Doğu üzerine etkisi 153
Platon ve 30
Popper ve 221
Sartre ve 216, 218
ayrıca bkz Marksizm
konuşma özgürlüğü 94, 95
Kopernik, Mikelaj 64–6, 64–5, 91
korku, Epikurosçuluk 44
Kristina, İsveç kraliçesi 84, 85, 89
Krişna 151
Krutikov, Georgy Tihonoviç 170
Ksenophanes 16–17, 42
Kuantum teorisi 225
K'ung Fu tzu 146
Küba 171
Kynikler 40–1

L

La Fleche 84
Lacan, Jacques 219
Lanyon, Sir Charles 110
Laski, Harold 221
Le Nôtre, Andre 70
Lebenswelt 211
Leibniz, Gottfried Wilhelm 87, 88, 89, 96–9 116
alternatif dünyalar 98
matematik 15, 83, 96, 97
yeterli neden 98–9
Russell'ın çalışmaları 196
Leibniz-Haus, Hanover 99
Leipzig Üniversitesi 96

Lenin 170, 171
Leo XIII, Papa 59
Lessing, G E 95
liberalizm 108, 123
Locke, John 59, 61, 102–9, 102, 106, 110, 142, 185
  konuşma ozgurluğu 95
  etkisi 122–3, 124, 170, 226
  siyaset felsefesi 106–8, 109
  ve bilim 105–6, 221
  bilgi teorisi 103–6, 133
Lombroso, Cesare 177
loncalar, ortaçağ 60
Londra 129, 166
Lordlar Kamarası 137
Loos, Adolf 206
Louis XV, Fransa kralı 126, 127
Lucretius 17
Ludwig II, Bavyera kralı 172
Luther, Martin 52, 65, 174

M

Macauley, Thomas Babington 112
Machiavelli, Niccolò 72–3,
madde:
  Aristoteles'in felsefesi 35
  Descartes ve 87, 88
  Leibniz ve 99
  Sokrates öncesi felsefe 17
  Spinoza ve 91, 92
Magritte, Rene 210
"Magara mitosu" 31, 77
Mahler, Gustav 144, 178
Majer, Friedrich 142, 151
Malory, Sir Thomas 58
Malraux, Andre 178
Manchester Universitesi 202
Mani 50
Mann, Thomas 144, 145, 178
Mansion House, Londra 118
mantık
  "Akhilleus ve Kaplumbağa" 19
  analitik onermeler 98
  Aristoteles ve 34
  Frege ve 194–5
  Leibniz ve 97
  mantıksal analiz 193, 198, 200–1
  ve matematik 194–5, 197
  akılcılık 88
Mantıksal pozitivizm 98, 199–200, 201, 205
Mao Zedung 153, 171
Marcus Aurelius 46, 46, 47
Marston Moor, savaşı (1644) 81
Marx, Karl 90, 131, 144, 164–71, 164–6, 168, 171, 178
  Komunist Manifesto 164, 168
  ekonomi teorisi 166–9
  Hegel'in etkisi 159, 162, 163, 165
  etkisi 145, 171, 217, 226
Marksizm 52, 164–71
  Hegel'in etkisi 163
  Doğu uzerine 153
  Popper ın eleştirisi 224
  Sartre ve 216
  ve yapısalcılık 219
  ayrıca bkz Komunizm
Mary II, İngiltere kraliçesi 102, 104
materyalizm 78–9, 166
matematik:
  analitik önermeler 98
  Descartes 15, 83, 84–6, 95
  Yunan mimarisi 17
  Leibniz ve 15, 83, 96, 97
  mantık ve 194–5, 197
  gorungubilim 211
  Platon ve 25–6, 27–8
  Pythagoras 15
  ve akılcılar 83
  ve evren 15–16
Maugham, W Somerset 145
Maupassant, Guy de 144, 145
Mendelssohn, Moses 136
Merleau-Ponty, Maurice 216, 218
Mersenne, Marin 88, 89
metafizik 34, 77
Meymun, İbn 92
Michelangelo 36
mikrokosmos 60
Miletos 13
Mill, James 182, 184
Mill, John Stuart 117, 152, 184–5, 185, 198
Millais, John Everett 133
Milo Venusü 28
mimari Yunan 17
Muhammed, Peygamber 54
monadlar 99
Monet, Claude 86
Montesquieu, Charles Louis de Secondat 108, 125
Moore, G E. 163, 199, 200, 201, 203
Morisot, Berthe 218
Munch, Edvard 213
Murillo, Bartolome Esteban 104
Mussini 127
Mussolini, Benito 177
Mutlak İdealizm 159
mutlak guç 81
muzik 144, 178, 221

N

Napolyon I, İmparator 161, 174
Napolyon Savaşları 142, 155, 161
Naziler 162, 177, 178, 179, 200, 208, 209–10, 212, 214
Neruda, Pablo 171
nesnellik, bilimde 67
Newton, Isaac 17, 68, 75, 109, 122, 124
  Tanrı uzerine 91
  fizik kuralları 68–9, 71, 169
  gorelilik teorisi ve 220–1
  teleskop 65
Nietzsche, Friedrich 131, 172-9, 172, 176, 226
  ve varoluşçuluk 177, 208, 209
  etkisi 177–8, 95, 129, 144, 145
  Nietzsche ve Wagner 172
Nirvana 148
Norfolk Dukü 182
Novalis 157, 159, 210
Nyaya okulu 150

O

Octavianus 50
olası dunyalar 98
Ortaçağ 34, 54–61, 70
Olympos dağı 173
optik 91
ortaçağ felsefesi 54–61
Orwell, George 223
Owen, Robert 183
Oxford Üniversitesi 58, 74, 102, 107, 153, 182, 206

Ö

ögeler, Sokrates öncesi felsefe 17–18, 17
ölum:
  Epikurosçuluk 44
  ve toplum 80–1
  Stoacılık 46, 47
özgür irade 71, 91, 94, 98, 136–7, 140, 215

P

pasifizm 197
Palmer, Samuel 157
panteizm 93, 95, 159
paradokslar,
  "Akhilleus ve Kaplumbağa" 19
Paris 129, 213, 218, 219
Parmenides 17, 18, 19, 140
Pascal, Blaise 81, 99
Peano, Giuseppe 194
Peirce, Charles Sanders 61, 186–8, 186, 189
Pepys, Samuel 108
Philip II, Makedonya kralı 32
Picasso, Pablo 171
Pirandello, Luigi 145, 177
Platon 11, 14, 16, 20, 22, 24–31, 24–7, 29, 59, 142, 144
  Akademi 27, 28, 32–42, 50
  ve Aristoteles 32
  ve Hıristiyanlık 29, 30, 51–2
  diyaloglar 24–5, 26
  sanat 29
  "Magara mitosu" 31, 77
  ve Parmenides 17, 26
  İdeal Biçimler 22, 27, 29, 30, 32, 58, 60
  Timaeus 26, 33
Platonculuk 29, 30, 38, 50, 51–2
Plotinus 30, 50
Poitiers Universitesi 84
Pompadour, Madame de 127
Popper, Karl 76, 103, 188, 221–4, 221, 226
  Schopenhauer'un etkisi 144
  bilgi teorisi 16, 222–3
post-yapısalcılık 219
pragmatizm 186–91, 200, 211
Protagoras 18
Protestanlık 209
Proudhon, Pierre Joseph 129
Proust, Marcel 144, 145, 215
Prusya 161–2, 163, 174
psikoanaliz 144, 145, 219
Pyrrho 42, 43
Pythagoras 15–16, 27, 29, 68, 150

R

Raffaello 20–1
Raleigh, Sir Walter 77
Rameau, Jean-Philippe 122
Ramsay, Allan 112
Raoux, Jean 113
realizm, Platonculuk 58
Ree, Paul 177
Reformasyon 70
Rembrandt 6, 90
resim, Gotik uslubu 58
revizyonizm, Marksizm 170
Rilke, Rainer Maria 145, 178
Robespierre, Maximilien 129
Rockingham, Markizi 118
Rodin, Auguste 7
Roma Katolik Kilisesi 70
  ve Aquinolu 59
  Bergson ve 214
  Engizisyon 66
Roma İmparatorluğu 40, 46–7, 52, 54
Romantik Akım 93, 95, 119, 129, 157, 159
romantik ulusalcılık 137
Roma 55
Rousseau, Jean-Jacques 125, 126–9, 126–8, 144, 216
Rowley, John 68–9
Royal Observatory, Greenwich 68
Royal Society 74–75, 98, 99–106, 108
Rönesans 70–72, 73
Rontgen, Wilhelm 188
ruh:
  Budizm'de 148
  Nietzsche'nın varlığını reddi 172
  Platon felsefesinde 26, 29
  Schopenhauer ve 143
  Sokrates felsefesinde 22
  Spinoza ve 93
Russell, Bertrand 103, 196–8, 196–8
  analitik felsefe 198–200
  Bergson eleştirisi 215–16
  "keşifler" Frege 195
  etkisi 201, 117, 163
  ve dilbilimsel analiz 201, 207
  matematiksel mantık 97, 197
  Spinoza uzerine 90, 95
  Wittgenstein ve 202
Russell, John, I Kont 196
Rusya 171
Rusya Devrimi (1917) 153, 170
Rutherford, Ernest 202
rüyalar 87
Ryckaert, David 106–7
Ryle, Gilbert 19

S

sarkaçlar 67
Sainte-Chapelle Paris 58
Salome, Lou 177
Samos 15
sanat 8, 9
  Marksizm ve 168, 171
  Nietzsche'nın etkisi 177–8, 179
  Platon 29
  Schopenhauer 144, 145
Sartre, Jean-Paul 216–17, 216, 219
  varoluşçuluk 213, 217
  Varoluşçuluk ve Humanizm 216, 217
  cenaze töreni 218, 219
  etkileri 178, 210, 218
Scarlatti, Alessandro 85

Schelling, Friedrich von 93, 131, 144, 154, 156–7, 156, 158
Schiller, Johann 132, 138, 154
Schlegel, Friedrich von 154
Schlick, Moritz 199, 205
Schoenberg, Arnold 178, 221,
Schopenhauer, Arthur 88, 103, 131, 132, 138–45, 138-9, 149, 183
Augustinus 50
Doğu 152
etkileri 144, 145, 172, 95, 117
Doğu felsefesine ilgisi 142–3, 151
mantık 194
Wittgenstein ve 202, 203
Schopenhauer, Johanna 140
sebep
Erigena 56
Hume'un felsefesinde 116
ve ahlak 137
Sokrates öncesi filozoflar 12
akılcılar 88
Rousseau ve 127
Stoacılar 46–7
Seneca 22–46, 47
Septikler 40–42–3 50–1
Shaftesbury Kontu 102–103
Shakespeare, William 14–23 39, 73–74, 159–161–178
Shaw, George Bernard 122 145, 169–177–8–196
siyaset felsefesi 6
Aristoteles 39
Burke 118–19
Ansiklopedicileri 125
Hegel 161–2, 163
Hobbes 80–1
Locke 103, 106–8–109
Machiavelli 72–3
Marksizm 164–71
Popper 223–224
Rousseau 128–9
Spinoza 94
Smirke, Robert 169
Smith, Adam 112–112, 114–115
sınıflar, Marksizm 166, 166–7, 168–9
sosyal politikalar 223–4
sosyalizm
İngiliz 182
Marksizm 164–169–170
Popper ve 221
Sokrates 11–17, 20–3, 40–173
Platon ve 24–26
sorular 20–2, 23, 27
septikler 42
mahkemesi ve ölümü 22–23, 26
Solon 27
Sophia Charlotte Prusya kraliçesi 96–7, 97
Sophokles 29
Speke, John 174
Spinoza, Benedictus 83, 87, 88, 90–5, 90, 95, 97, 157
Stalin, Joseph 72–3, 170, 171
Steen, Jan 94, 105
Steenwyck, Hendrik 80
Stoacılar 22, 40, 44, 46–7
Stonborough-Wittgenstein, Margaret 203, 206
Strauss, Richard 178
Strindberg, August 177
Stubbs, George 143
Sturm und Drang 137
su,
Sokrates öncesi felsefe 13, 14
Sui hanedanı 55
Sun Yat-sen 152, 153
sutralar 150
Swift, Jonathan 110

Ş

şiddet 123, 143–4
şiir 17
Şiva 150
şövalyelik 56
şüphe, Descartes ve 81

T

tabula rasa 59–105
Tang hanedanı 54, 55
Tanrı
ateizm 143
Berkeley'in felsefesinde 111
Budizm ve 149, 150
Hıristiyanlık 30–51
dünyanın yaratılışı 60
Erigena'nın felsefesinde 56
varlığı 57–60–69
87–8–137–223
ve varoluşçuluk 209, 213
Hobbes'un materyalizmi 79
Hume'un felsefesinde 113
Kant 137
Leibniz ve 99
ihtiyacı 16
Nietzsche 172–213
panteizm 93
olası dünyalar 98
Rousseau ve 128
Spinoza ve 91–3
Stoacılık 46
tanrılar
Epikurosçuluk 44–5
Hinduluk 150
tarih, Marksizm ve 165, 168–9
tarihsel materyalizm 166
Taormina 39
Taylor, Harriet 185
teleskoplar 65–66
Teslis 58
Thales 13, 30
Theodoric 55
tez 159, 165
Thornhill, Sir James 103
Tibet Budizmi 147, 150
Tillich, Paul 209
Timon, Phliuslu 42
Tito, Marshal 171
tolerans, Locke'un politika felsefesinde 108
Tolstoy, Leo 144, 145
toplum:
"genel istem" 127, 128, 129
Marksizm 166
totalitercilik 30, 129, 223
trajedi, Yunan 29, 39
Traini, Francesco 59
'transandantal' dünya 135
Trinity College Cambridge 199
Trinity College, Dublin 110, 118
Troçki, Leon 170, 171, 190
Turgenev, Ivan 144–145
tutuculuk 119

U

ulusalcılık
Alman 163, 179
Hegel'in etkisi 163
romantik 137
University College, Londra 182
Upanishadlar 146–147, 150–151
Urbanus VI Papa 91
uygarlık 127–8, 129, 173–4
uzay 135, 140–148, 215

Ü

Üçüncü Dünya Ülkeleri 170
ütopyacılık 30

V

varlık 7, 8, 61
Descartes ve 87
denevciler 104–5
Fichte'nin felsefesinde 155
Hegel'in felsefesinde 159
Husserl'in yöntemi 210–11
Kant'ın bilgi felsefesinde 133–5
görüngübilim 211–13–212
varlıkbilim 8
Tanrı'nın varlığı 57–8–8
varoluşçuluk 157–163, 177–188, 208–13, 216–17
Vaux-le-Vicomte 70
Vedalar 151
Venus, Milo 28
Viyana Çevresi 199, 200, 203, 205
Vietnam 153, 171
Vişnu 150
Viviani, Vicenzo 67–67
Vizigotlar 55
Voltaire 44, 121, 122–3, 122, 124, 125, 227
etkisi 76, 108, 109

W

Wagner, Richard 140, 144, 145, 172, 178, 179
Watt, James 112
Webb, Beatrice 221
Webb, Sidney 221
Weber, Carl Maria von 157
Webern, Anton von 221
The Westminster Review 183–183
Westminster Okulu 102, 105
Whewell, William 187
Whitehead, Alfred North 196, 197, 198, 199
Wilhelm I, Kayzer 174
Wilhelm I, Prusya kralı 131
William III, İngiltere kralı 102, 103, 104
Wittgenstein, Ludwig 103, 188, 199, 202–7, 202
etkisi 226
dilbilimsel analiz 201, 203–6, 207
Schopenhauer'un etkisi 144, 145
Wittgenstein, Paul 202
Wolsey, Thomas 107
Woolf, Virginia 200
Wordsworth, William 69
Wren, Sir Christopher 68, 75, 79, 105, 107
Wright kardeşler 188

Y

Yahudiler 90, 179–209, 214
Yahya, Vaftizci 51
Yahva, İncilci 30
Yale Üniversitesi 110–11
yanlış,
Sokrates felsefesinde 22–3
yapısalcılık 218–19
yaratıcılık 157, 159–61
"yaşam gücü" 214–215
Yeats, William Butler 178
Yeni Ahit 29, 30–40
Yeni Platonculuk 30, 50, 52, 56, 150
yeniden doğuş 29, 149–50
yerçekimi 67–8, 68
Yoga 150
Yugoslavya 171
Yunan,
antik 11–45, 150, 172
Aristoteles 32–9
Kynikler 40–1
Epikurosçular 44–5
Platon 24–31
Sokrates öncesi filozoflar 11–18, 20
Septikler 42–3
Sokrates 20–3
"Yunan ideali" 28

Z

zaman, yer ve hareket birliği 39
zaman 7
Augustinus'un felsefesinde 50
Bergson'un felsefesinde 215
Budacılık 148
Kant'ın felsefesinde 135, 140
Nietzsche'nin felsefesinde 175
görüngübilim 212, 213
zanaat loncaları 60
Zarathustra 176
Zeitgeist 159–61
zekâ 215
Zenon, Kıbrıslı 46
Zenon, Eleali 17, 19
Zerdüşt 176
zıtların birliği 14
Zola, Emile 144, 145

Resim Bilgileri

s 1 yıldız kümesi s 2 Raffaello, *Atina Okulu*, 16 yüzyıl, detay, fresk, İtalya s 3 detay, bkz s 59 s 4 üst bkz s 20 üst sol 4 orta bkz s 20 s 4 alt bkz s 68-69 s 5 üst sol detay, bkz s 81 üst 5 üst sağ bkz s.185 üst sol 5 sol orta bkz s 102 sağ 5 orta orta bkz s 123 üst 5 orta sağ bkz s 216 alt sağ 5 alt bkz s 235 s.6. Rembrandt, *İki Filozof*, 1628 detay, Hollanda s 7 Auguste Rodin, *Düşünen Adam*, 1880, bronz, Fransa s 8 William Blake, *Eski Günler*, 1794 detay, karma, İngiltere s 9 Salvador Dalí, *Venüs'ün Doğuşu*, 1969, bronz İspanya s 10 11 galaksi M51 Aphrodite, MÖ 2 yüzyıl, bronz Yunanistan s 12-13 Khaenas adlı Yunan bilicinin incelemesi, MÖ 4 yüzyılın başı, bronz ayna sırtı Miletuslu Thales, 1820 gravür, Almanya zeytin hasatı, MÖ 5 yüzyıl, siyah figürlü amfora, Yunanistan Anaksimandros, MÖ 200, mozaik s 14-15 detay bkz s 2 Eksekias *Dionysos'un Deniz Yolculuğu*, MÖ 540 siyah figürlü kâse Yunanistan Pythagoras mermer, gümüş dört drahmi MÖ 445, sikke, Yunanistan s 16 17 Biagio d'Antonio da Firenze, *Özgür Sanatların Alegorisi*, 15 yüzyılın sonu, İtalya Aristoteles'in Temel Öğelerinden *Fizik*, 14 yüzyıl, el yazması Zeus Tapınağı, Atina s 18-19 Giovanni da Ponte *Yedi Özgür Sanat*, 15 yüzyılın başı, pano, İtalya koşu, MÖ 5 yüzyıl, siyah figürlü amfora, Yunanistan s 20-21 Lysippe, Socrates *Atina Okulu* bkz s 2 Gobek taşı Yunanistan Athena Pronaia Tapınağı, Delphoi Andre Castaigne, *Socrates Atina Sokaklarında Yürüyor*, *Yuzyıl*'dan, 1897, gravür, Fransa İngiltere Socrates MS 1. yüzyıl fresk Efes Türkiye s.22-23 Aristophanes'in *Bulutlar* oyunundan bir sahne 19 yüzyıl, gravür Almanya Socrates, Aristotle, Platon ve Seneca, 14 yüzyıl el yazması, İtalya Aristophanes 15 yüzyıl, detay Jacques Louis David, *Socrates'in Ölümü* 1787 Fransa s 24 25 Platon, mermer Platon un Okulu, MÖ 100, mozaik, Roma s 26 27 balıçe duvar resmi Livia Evi, MS 1 yüzyılın sonu fresk, Roma Ü Fenerbahçe *Yunanistan ve Roma* Şölen den bir sahne 19 yüzyıl, gravür Almanya Kahgraf John *Kalıp Platon* MS 895 detay Platon Pythagoras ve Solon 16 yüzyıl fresk Romanya s.28 29 *strigil* ile kendini temizleyen atlet MÖ 5 yüzyıl, kırmızı figürlü amfora, Yunanistan Milo, Venüs MÖ y. 100 mermer Yunanistan Dionysos'un önünde dans eden Mainadlar, MÖ y. 395, detay, kırmızı figürlü vazo, Yunanistan Platon, Hippocrates ve Dioscurus el yazması, İtalya s 30 31 Fra Angelico *Meryem ve Çocuk İsa Azizlerle* 15 yüzyılın başı, triptik detay İtalya Plotinus un lahti, MÖ 3 yüzyıl, İtalya, detay, bkz s 25 s 32 33: Aristoteles, MÖ 4 yüzyıl Yunan bronzunun kopyası İtalya Aristoteles ve İskender, 14 yüzyıl, kapak, detay, fildişi detay bkz s 2 s 34-35: Domenico di Michelino, Dante *İlahi Komedya*, 1465 pano detay, İtalya G B della Porta, Aristoteles, *Fizyonomi Kitabı*'ndan 1616, gravür İtalya Filozof Aristoteles ve ardılları, MS 4 yüzyıl fresk İtalya s 36 37 Aristoteles *Retorik*, el yazması Michelangelo *Uyanan Kole*, 1528, İtalya Aristoteles'in *Mantık*, *Cicero nun Retorik ve Tubal ın Müzik i* 15 yüzyıl fresk Fransa s.38-39 Arşkimedes Syracusa kralı II. Hieron'un tacındaki altının saflığını ölçerken Vitruvius edisyonundan 1511 ağaç baskı Douris uslubu *Genç Yunanlılar Okulda* MÖ 5 yüzyıl, detay kırmızı figürlü vazo, Yunanistan Yunan Roma tiyatro Taormina Sicilya Francesco de Ficoroni, *Yunan Aktör ve Maskları Le Maschere Sceniche e Figure Comiche d'Antichi* den 18 yüzyıl, İtalya s 40-41 *Ptolemios Kütüphanesinin İskenderiye deki kalıntıları*, y. 1811, baskı, Fransa Büyük İskender denizaltına araştırıyor 5 yüzyıl, el yazması Fransa Diogenes ve İskender rölyef Yunanistan s.42-43 Carneades 18 yüzyıl, gravür *İskender Mozaiği* Casa de. Fauno, Pompeii, MÖ y. 320, detay, mozaik Yunan resminden kopya, MÖ s 4 yüzyıl, İtalya İskender Gog ve Magogları karşı ateşten duvarın yapımını yönetiyor, y. 1600 el yazması, Hindistan Pyrrho'nun *Sekstos Empeirikos u* 17 yüzyıl, kapak, İngiltere s 44 45 Epikuros, büst Bacchus ve Mainadlar, fresk, İtalya Epikurosçuların sembolü Pompeii, MÖ y 100 mozaik İtalya Lucretius *De Rerum Natura*, el yazması s 46 47 Kıbrıslı Zenon, büst Mino da Fiesole, *Marcus Aurelius*, 15 yüzyılın sonu mermer rölyef, İtalya Joos van Gent, *Seneca*, y 1475, pano Hollanda Leonardo Alenza y Nieto, *Romantik İntihar*, 19 yüzyılın başı, İspanya s 48 49 Hz İsa Aya Sofya, İstanbul, 12 yüzyıl, mozaik, Türkiye Basmacılık Mihail, Pala d'Oro (Yüksek Altar), San Marco, Venedik, MS y 980, detay mine ve değerli taşlar İtalya s 50-51 Aziz Augustinus *Tanrının Krallığı*'ndan, 15 yüzyılın başı el yazması detay İsa'nın vaftiz edilişi, Vaftizhane, Ravenna, 5 yüzyıl, mozaik, İtalya s 52 53 Adem ile Havva, *Speculum Humanae Salvationis*'ten, y 1360, el yazması, Westfalen Herşeyiklen Yakan İspanyol Engizisyonu, 1849 gravür, Almanya Cehennem, Augustinus un *Tanrının Krallığı*, 15 yüzyıl el yazması, Fransa s 54-55 Patio de Los Leones Elhamra, Granada, 1238-1358, İspanya *Boethius Felsefenin Açıklamalarını Dinlerken* from *Felsefenin Birliği*'nden, 15 yüzyıl, el yazması Angelo Falcone, *Romalılar ile Barbarların Savaşı*, 17 yüzyıl, İtalya s 56-57 Bacı tasvir 8 yüzyıl bronz, İrlanda Pernottin *Heloise Abelardus tan Duruşunu Alıyor*, 18 yüzyıl, baskı Fransa *Yuruluş*, 12 yüzyıl detay goblen, İspanya s 58-59 *Teşhis* 1470, vitray Almanya iç mekân La Sainte Chapelle, Paris, 13 yüzyıl, Fransa *Excalibur La Morte d'Arthur*'den, y 1316, el yazması Fransa Francesco Traini *Aziz Tommaso'nun Muzaffer*, Santa Caterina Pisa 14 yüzyıl, pano İtalya s 60-61: *Mikrokosmos*, el yazması goblen, bkz s 57 Johannes Scotus Engena gravür *Hanımefendi ve Tek boynuzlu* 15 yüzyıl 1500 detay goblen Fransa s 62 63 Camille Flammarion *Cennetler Atmosphere Meteorologie Populaire*'den, y 1520 lenn tarzında 1888 ağaç baskı Fransa Güneş sistemi 19 yüzyılın başı İngiltere s 64 65 Andrea Pisano, *Ptolemaios* y 1335 rölyef, İtalya Andreas Cellarius, *Kopernik in Evren Modeli Harmonia Macrocosmica*'dan, 1708 baskı, Hollanda Mikolaj Kopernik 1967 Polonya s.66-67 Johannes Kepler in *Dünyanın Armonileri*'nde gezegenlerin hızları ile müziğin armonisi 1619, el yazması detay *Tycho Brahe Rasathanesinde* Brahe nin *Astronomiae Instauratae Mechanica*'sından, 1602, gravür Kepler in *Dünyanın Armonileri*'nde gezegenler 1619 gravür *Galileo nun Mahkemesi* 1632 Vicenzo Viviani, Galileo'nun sarkaç tasarımı, 17 yüzyılın başı, çizim s 68 69 Greenwich Kraliyet Rasathanesi, O M Mitchell in *Gezegenlerin ve Yıldızların Dünyası*'ndan 1859, gravür İngiltere Camille Flammarion, *Newton'un Yerçekimi Kanununun Bulusu Populer Astronomi*'den 1881, gravür Fransa John Rowley, güneş sistemi, 1712, İngiltere Isaac Newton un *Principia Mathematica*, 17 yüzyıl kapak İngiltere s 70 71 Château ve parterre, Vaux-le-Vicomte, nr. Paris 17 yüzyıl, Fransa/kütüphane, 18 yüzyıl, baskı Fransa detay bkz s 68 alt sol s 72 73 Lorenzo Bartolini, *Machiavelli* 19 yüzyılın başı heykel, İtalya Santi di Tito *Niccolò Machiavelli*, 16 yüzyılın sonu, detay İtalya Niccolò Machiavelli *Prens*, 1580, başlık, Basel Giuseppe-Lorenzo Gatteri, *Cesare Borgia Vatikan dan ayrılırken*, 19 yüzyılın ortası İtalya s 74-75 Francis Bacon, *Makaleler*, 1597, başlık İngiltere George Vertue *Gresham Üniversitesi*, 1739 detay gravür, İngiltere Paul van Somer *Sir Francis Bacon* 17 yüzyılın başı, Belçika John Bettes I. *Elizabeth*, 16 yüzyılın sonu, detay İngiltere s 76 77 Bacon ailesinin armaları/ damalardaki kapaklıkların varlığı, William Harvey'nin *De Motu Cordis et Sanguinis*'i, 1628, gravür İngiltere Egbert van Heemskerk, *Oxford Guildhall'da Seçim* 1635 s 78-79 Sir Godfrey Kneller *Thomas Hobbes* 17 yüzyılın ortası, İngiltere William Dobson *Galler Prensi II Charles Bir İç Oğlanıyla* 17 yüzyılın ortası detay İngiltere Sir Christopher Wren Wardrobe'daki St Peter s, Londra 17 yüzyılın sonu, İngiltere s 80 81: Hendrik Steenwyck, *Fuzar Yeri*, 16 yüzyılın sonu Belçika Abraham Bosse (atf) Hobbes *Leviathan* 1651 gravür, başlık, İngiltere kral katillerinin idamı 1660, detay, ağaç baskı İngiltere Abraham Cooper *Marston Moor Savaşı*, 1819 İngiltere s 82 83 Sebastien Leclerc *Geometri Kurulu* 1714, baskı, Fransa Blaise Pascal'ın hesap makinesi, 1642, s.84 85 Frans Hals uslubu, *Rene Descartes* 18 yüzyıl detay F de Gaigneres *la Fleche Cizim Koleji* 1655, detay, kurşunboya F Pierre Louis Dumesnil (Genç), *İsveç Kraliçesi Kostüm ve Maryeti*, 18 yüzyıl, detay, Fransa Descartes'ın *İnsan Üzerine Deneme*'sinden çizim, 1677, baskı, Amsterdam s 86-87 Claude Monet, (soldan sağa) *Rouen Katedrali Taçkapı Sabah Güneşinde (Mavi)* 1892, *Taçkapı ve Alban Kulesi, Öğle Güneşinde* 1893-94; *Güneşin Etkisi Akşam* 1894, Fransa Descartes'ın *İnsan Üzerine Deneme*'sinden çizim, 1664, baskı, Fransa, Descartes'ın *İnsan Üzerine Deneme*'sinden çizim, 1662, baskı, Fransa Descartes'ın evreni, *Dünya*'dan, 1668 baskı Amsterdam s 88-89: Descartes'ın kafatası (iddia) C P Marilhet, *Descartes'ın Yaşamından Sahneler*, 18 yüzyıl, gravür, Fransa Descartes, *Meditasyonlar*, 1641 başlık, Fransa s 90 91 *Benedictus Spinoza*, 17 yüzyıl detay Rembrandt, *Sinagog'daki Yahudiler* 1648 oyma baskı, Hollanda Robert Hooke'un mikroskopu ve kondansatörü *Micrographia*'sından, 1665 gravür İngiltere Heidelberg Üniversitesi, 1900, gravürün fotoğrafı, Almanya s 92 93: İbn Meymun'un heykeli, Kordoba, bronz, İspanya Caspar David Friedrich, *Riesengebirge de Harabe* 1815-20 Almanya, s 94-95: Jan Havicksz Steen, *Saz Atölyesi*, *Genç Talip*, 17 yüzyılın ortası, Hollanda Jean Charles François de la Hay, *Baruch Spinoza* 1762, pastel, Fransa Spinoza, *Etik* 1876, başlık, ABD George Eliot 19 yüzyılın ortası, İngiltere s 96-97: *Gottlieb Wilhelm Leibniz*, *Historie der Leibnitzschen Philosophie*'den, Carl Gunther Ludovici 1737, detay gravür Almanya Theobald Freiherr von Oer, *Leibniz Berlin de*, 1855, gravür Almanya Leibniz'in *Mathemanische Schriften*'inden çizim, 1 cilt C I Gerhardt:, 1849, gravür, Almanya s 98 99 Charles Jervas *Ansbachli Caroline*, 1727, İngiltere G Adcock, *Dr Pangloss Kandid* Bay Harley tarafından, y 1800 gravür, İngiltere Leibniz'in ev Hanover, Almanya Leibniz'in hesap makinesi, *Histoire der Leibnitzschen Philosophie*'den, Carl Gunther Ludovici, 1737, gravür Almanya s.100-01 Sebastian Stoskopff, *Boş Duyu (Yazı)*, 17 yüzyılın başı, detay, Fransa ask vivolası, 1764 s 102-03 John Locke *Philosophical Essays concerning Human Understanding*, 1748, başlık İngiltere Sir Godfrey Kneller'in resminden, *John Locke* 19 yüzyıl, illustrasyon Sir Godfrey Kneller (atf), *III William* 17 yüzyılın sonu İngiltere Sir James Thornhill, *William ve Mary'nin Zaferi*, tavan, Painted Hall, Royal Naval College, Greenwich, y 1710 detay fresk, İngiltere s 104-05 Bartolome Murillo *Kutsal Aile ve Küçük Kuş* 17 yüzyıl, İspanya Jan Steen *Kızlar ve Oğlanlar Okulu* y 1670 Hollanda s 106-07 doğum yerinin bir resminin üstünde bulunduğu Locke'un mektubu, 1699, İngiltere David Ryckaert III, *Sanatçının Atölyesi*, 1638, Hollanda s.108 09 Thomas Rowlandson, *Kuşbakışı Smithfield Pazarı* 1811, bakır kâse İngiltere detay bkz s 105 s 110-11 Can Kulesi, Trinity College Dublin/John Smibert (atf) *George Berkeley*, 18 yüzyılın başı, Anglo-American School, Charles Jervas *Dekan Swift*, 18 yüzyılın başı, detay, İngiltere Doolittle, *New Haven daki Yale Üniversitesi Binalarına Bakış* y 1910, oyma baskı ABD İtalyan Okulu, *Elbise Boyayanlar Becerilerini Sergilerken* 1522, İtalya Berkeley *Beşeri Bilginin Prensipleri Hakkında Bir Eser* 1710 başlık İrlanda s 112 13: Hume, *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme* 1739 başlık İngiltere Allan Ramsay, *David Hume* 1766, Scotland James Tassie *Adam Smith* 1787 detay madalyon, Scotland Jean Rauux *Hanımefendi ve Aynası*, 1720'leri Fransa s 114-15: James Gillray *Bilardo*, 18 yüzyıl, baskı İngiltere Derbyli Joseph Wright, *Ders Veren Filozof*, y 1766, İngiltere s 116-17 George Willison, *James Boswell*, 1765 Scotland Jean Honore Fragonard, *Le Verrou*, y 1777, Fransa s 118-19 C J Staniland, *Edmund Burke Parlamentoda Kolelik Karşıtı Hareketi Desteklerken*, y 1880, gravür, İngiltere James Northcote, *Edmund Burke* 18 yüzyılın sonu detay İngiltere Mansion House, Londra, 1749, baskı, Fransa Thomas Gainsborough *Bay ve Bayan Andrews*, y 1749 İngiltere Burke, *Yüce ve Güzel Üzerine Düşüncelerimizin Kökeniyle ilgili Felsefi Bir Araştırma*, 1757 başlık İngiltere. s 120-21 *Bastille'in Alınışı* 18 yüzyılın sonu, suluboya, Fransa Diderot'nun Ansiklopedisi 1751 72, Fransa s 122 23 Jean Hubert *Le Lever de Voltaire*, 18 yüzyılın sonu, Fransa *Voltaire Çalışırken*, 18 yüzyılın sonu, Fransa *Soylunun ve Ruhbanın altında eğilen Köylü* 18 yüzyılın sonu oyma baskı Fransa Jean-Pierre Houel *Mahkûmlar Serbest Bırakılırken Bastille deki Bir Hücre* 14 Temmuz 1789 18 yüzyılın sonu, suluboya Fransa s 124 25 Carle van Loo, *Denis Diderot* 18 yüzyılın ortası, Fransa Robert Benard (soldan sağa) *Yırtmalı Çalgılar Bir Madenin Kesiti, Kağıt Yapımı*, Diderot'nun Ansiklopedisinden, 18 yüzyılın sonu, gravür, Fransa M Meissonier uslubu *Diderot Ansiklopedi yi Tartışırken*, 19 yüzyıl, gravür İspanya Darmoni, *Le Grand Cafe d'Alexandre Paris*, 18 yüzyıl, gravür, Fransa s 126-27 Jean-Antoine Houdon, *Jean-Jacques Rousseau*, 18 yüzyılın sonu terracotta Fransa Cesare Mussini, *Atala nın Ölümü*, 19 yüzyılın sonu İtalya Charon Bouchet *Zulüm gören, ersatz Rousseau İsviçre de* 19 yüzyıl, detay gravür, Fransa s 128-29 *Jean-Jacques in Eğitimi*, 19 yüzyıl, taş baskı Fransa Charles Cochin le jeune Rousseau, *Emile*, 1780 başlık Fransa H de Bailly *Maximilien Robespierre*, 18 yüzyılın sonu, Fransa *Declaration des Droits de l'Homme*, 18 yüzyılın sonu, detay, pano, Fransa s 130-31 Carl Friedrich Lessing, *Kayanın Üzerindeki Şato, Romantik Manzara*, 1828 detay Almanya/Prusya Kralının Arması, I Wilhelm, 19 yüzyılın sonu detay, kitap, Almanya s 132-33 Anton Graff, *Johann von Schiller* 1786, İsviçre Gottlieb Dochler, *Immanuel Kant*, 1791 Almanya John Everett Millais, *Kör Kız*, 1856, İngiltere s 134 35 William Henry Fox Talbot *Fox Talbot Reading Yakınlarındaki Sırbetinde* y 1845, kalotip, İngiltere Caspar David Friedrich, *Deniz Kıyısında Ayın Doğuşunu İzleyen İki Adam* 1817 Almanya s 136 37 *Moses Mendelssohn* 18 yüzyılın sonu, Almanya Pluz, *Yolcuya Saldıran Haydutlar*, Benson un *Olağanüstü Denemeler*, 19 yüzyılın ortası detay gravür İngiltere Clemens Kohl, *Hastanede Vizite Çıkan Doktorlar* 1794, gravür Almanya Pugin and Rowlandson, *Lordlar Kamarası* 1809 çizim ve gravür, İngiltere s 138-39 Schopenhauer un *İstem ve Tasarım Olarak Dünya*, 1819 Almanya Angilbert Gobel, *Arthur Schopenhauer*, 1859 Almanya yarım pennylik posta pulları 1880, Birleşik Krallık Schopenhauer un *Yeter Sebep Önermesinin Dört Kökü* 1813 başlık, Almanya s 140 41 *Johanna Schopenhauer*, 1835 gravür Almanya Thomas Fakins, *Bilgin Kardeşler Yarışta*, y. 1873, ABD Dwingeloo 1 Galaksi Isaac Newton Teleskopu, Kanarya Adaları, Dwingeloo Obscured Galaxy Survey V P Muhn, *Hansel ve Gretel Grimm Masalları* 1892, kitap kapağı, Almanya s 142 43 C. Muller, *Krishna* Friedrich Majer'in *Mythological Lexicon*'undan, v 2 1806, gravür Almanya Georg Emanuel Opiz, *A Hungarian Nobleman with a Pupil of the K K Theresian Knight Academy in Vienna*, y 1810 bakır kâse, Avusturya George Stubbs *Aslan'ın Saldırdığı At* 1769 İngiltere s 144-45 *Nikolaevich Tolstoy on the Terrace*, 1905 pano Rusya Etienne Jeaurat *A Musical Soiree*, 18 yüzyıl, Fransa detay bkz s.142 sağ s 146-47 Guariento de Arpo, *İsa'nın Hayatından Sahneler*, 14 yüzyıl, altar bezeği İtalya Basavanagudi Temple Bangalore, 16 yüzyılın ortası Hindistan Buddha, boyalı taş kabartma Tibet s 148-49 Buddha Siddhartha Gautama, 13 yüzyıl, saldızlı bronz, Nepal-thang ka, 1900, detay, kumaş üstüne boyama, s 150 51 Nandi'nin üstünde dans eden Siva 12 yüzyıl-13 yüzyıl taş Hindistan Tibet Mezarlığı Sichuan Çin *Arjuna ile Krishna Bhagavad Gita*'dan 18 yüzyıl, minyatür Hindistan Friedrich Majer'in *Mythological Lexicon*'u 1801 başlık, Almanya s 152 54: Sun Yat Sen, *Je Sais Tout* dergisinden, 1912, baskı Fransa George Curzon Hindistan Valisi, y 1900 Hindistan felsefe öğrencileri, Baroda Devlet Üniversitesi, 1947 Shanghai'da isyan 1948, gazete fotoğraf s 154-55 Jena Üniversitesi y 1900 Almanya Friedrich Jugel *Johann Fichte*, 1808 bakır klişe Almanya Nicholls ve Allanson *Liebig in Giessen deki Laboratuarı* 1845, gravür İngiltere Arthur kampf *Fichte Alman Ulusuna Seslenirken* y 1913 fresk Almanya s 156-57 jeoloji ve palaeontoloji y 1880 baskı İngiltere Friedrich Schelling, 19 yüzyılın sonu gravür, Almanya Samuel Palmer *Buruklu Elma Ağacı*, 1830 mürekkep ve suluboya, İngiltere Schelling in *Doğa Felsefesi*, 1799, başlık Almanya, E Finden *Samuel Taylor Coleridge* 1837, detay gravür İngiltere s 158-59 Hegel'in *Tarih Felsefesi* 1837, başlık, Almanya Jakob Schlesinger, *Georg Friedrich Wilhelm Hegel* 19 yüzyılın başı, detay, Almanya Michail Wrubel *Zerdüşt Dağında İsa*, 1887 Rusya s 160-61 Carl Schlosser *Beethoven* 1890 baskı Almanya *Dokuma Fabrikası, Drum Mills* 19 yüzyılın ortası gravür İngiltere s 162 63 Elliott ve Fry *Charles Darwin* 19 yüzyıl, İngiltere Richard Knotel üslubu *Noel Gecesi, 1803 III William Oğullarına Hediye Olarak Üniforma Verirken, Fifty Pictures of Queen Louise*'den, 1896 kromatik, Almanya Hitler Gençliği, y. 1938, Almanya Heinrich Olivier *Dua Eden Genç Kadın* 1824, Almanya s 164 65 H Moczna:, *Karl Marx ve Friedrich Engels 2 Komünist Parti Kongresinde Londra (1847)* 1961 Almanya kan Marx 1880 renklendirilmiş fotoğraf Marx ın *Das Kapital* i, 1867 başlık Almanya *Basibozuklar ve Çapulcular Berlin Cephaneliğinde 18 Haziran 1848*, 19 yüzyıl taş baskı Almanya s 166-67 Engels Marx ve Marx ın kızları 1864 İngiltere *Golden Lane de Havai Fonlar* 1872 gravür, İngiltere Sir Henry Cole *Yemek Partisi* y. 1865, suluboya, İngiltere Jule evlerinin önünde Hornsey, Londra, y 1890 *Heaton Colliery Durham* Isaac Beckin *Early Railway Relics*, y 1825 gravür, İngiltere s 168-69 Marx'ın ve Engels in *Komünist Manifesto*'su 1848 İngiltere oturma odası Berkeley Castle 1890 y 1890 İngiltere Rusya çalışma kampında mühendisler y 1942 Alexander Petrovich Apsit *Çar Rahip ve Zengin Adamı Sınıflarında Tasvir Çalışanlar*, 1918, afiş Rusya *British Library Okuma Salonu* y 1870, baskı, İngiltere s 170-71 askerler ve işçiler Petrograd sokaklarında Rusya Kasım 1917 Georgy Tikhonovich Krutikov *Uçan Şehir*, 1928 çizim Rusya Leon

Troçki, 1917, Rusya/detay, bkz. s 164 sağ; s 172-73. H. Varges, *Richard Wagner* y. 1910, bakır oyma baskıdan sonra 1871'de fotoğraf, Almanya. Friedrich Nietzsche, y. 1875, Almanya. Olympos Dağı, Yunanistan. Sunday üzerine hiciv, *Lustige Blatter*'den, 1895, dergi kapağı, Almanya. s.174-75. Mekke'deki hacı kıyafetiyle Richard Burton, 19. yüzyılın ortası, İngiltere. Job, *Napolyon Brienne'de Kraliyet Askeri Akademisi'nde* y. 1910, suluboya, Fransa. Edouard Detaille, *Zafer*, 1898, Fransa. s.176-77. *Zerdüşt*, y. 1900, baskı, Maharashtra, Hindistan. Henry van de Velde, Nietzsche'nin *Böyle Dedi Zerdüşt*'ü, 1908, başlık, Almanya. Gustav Klimt, *Öpücük*, 1908, detay, Avusturya. Leni Riefenstahl, *İstemin Zaferi* (*Nuremberg Rally*), 1934, film karesi, Almanya. Lou Andreas-Salomé, 19. yüzyılın sonu, Gez. s.178-79. William Butler Yeats, 20. yüzyılın başı. Max Brückner, Wagner'in *Parsifal*'i için sahne tasarımı, 1896, Almanya, detay, bkz. s.176, s.180-81. Nathaniel Currier, John Trumbull'un uslubu, *Bağımsızlık Bildirgesi'nin İmzalanması*, 1776, 19. yüzyılın ortası, gravür, ABD. United Nations Building, New York, s.182-83. Rudolph Ackermann, *Dartmoor Hapishanesi*, 1810, detay, baskı, İngiltere. W.H. Worthington, *Jeremy Bentham*, 1823, detay, gravür, İngiltere. M. Egerton, *Dancing the Quadrille at School in Robert Owen's New Lanark, Scotland*, 1825, detay, baskı, İngiltere. *Westminster Review*, 1824, başlık, İngiltere. s.184-85. T. Heavisides, *Agapemone ya da Sefahatin Yeşkemi*, *Charlinch, Somerset*, 1851, gravür, İngiltere. T. H. Shepherd ve H. Melville, *Central Criminal Court, Old Bailey*, 1840, gravür, İngiltere. *John Stuart Mill*, 1873, gravür, İngiltere. Mill'in *Özgürlük Üzerine*'si, 1859, başlık, İngiltere. Londra'da kadınlara oy hakkı tanınması için yapılan gösteri, Londra, 1905. *Harriet Taylor*, 19. yüzyılın ortası, minyatür, İngiltere. s.186-87. C. S. Peirce, from *Collected Papers of Charles Sanders Peirce*, cilt 1, 19. yüzyılın sonu, ABD. *Tay Köprüsünün Çöküşü*, *Dalgıçlar*, Ocak 1880, gravür, İngiltere. arabaya benzin dolduranlar, 20. yüzyılın başı, ABD. s.188-89. *Wilhelm Rontgen bir hastasını incelerken*, 1896, kitap illüstrasyonu, Almanya. *Wright Kardeşlerin Kitty Hawk'ta İlk Uçuş Denemesi*, *Kuzey Carolina*, 1904, dergi illüstrasyonu, Fransa. Alice Boughton, *William James*, *William James'in Mektuplarından*, cilt 1, 1907, ABD. A. E. Emslie, *Bir Annenin Rüyası*, 1891, dergi illüstrasyonu, s.190-91. John Dewey, 20. yüzyılın ortası, ABD. John Dewey Kongresi'nde, ABD, 1936, temel bilimler uzmanı Philip Blough, Winnetka'daki bir okulda deney yapan çocukları izlerken, ABD, 1947. Dewey'in *The School and Society*'si, 1900, başlık, ABD. s.192-93. İş çıkışı, Osaka, Japonya, y. 1989. Bikini Adalarında patlayan atom bombası, 1956. s.194-95. Gottlob Frege'den Edmund Husserl'e yazılmış bir mektup, 1894, faks, Almanya. Gottlob Frege, *Nachgelassene Schriften*, 20. yüzyılın başı, Almanya. *Begriffschrift*, 1879, Almanya. s.196-97. *Lord John Russell*, 19. yüzyılın sonu, gravür, İngiltere. Bertrand Russell, 1950, İngiltere. A. N. Whitehead ve Bertrand Russell'ın *Principia Mathematica*'sı, cilt 1, 1935, İngiltere/ Nükleer Silahsızlanma Kampanyası'nda Bertrand Russell, Savunma Bakanlığı, Londra, Şubat 1961. s.198-99. A. N. Whitehead, 20. yüzyılın başı, İngiltere. *Principia Mathematica*'dan cilt 1, 1935, İngiltere. College of Arms, London. Trinity College, Cambridge, İngiltere. s.200-01. *Put a Tiger in Your Tank*, Esso reklamı, 1960'lar, İngiltere. *Der Reichsberufswettkampf*, 1930'lar, propaganda afişi, Almanya. hisse senedi satışı, Chicago. s.202-03. Paul Wittgenstein, New York'ta, 1934. Ludwig Wittgenstein, 1930. David Battie ve müşteri, BBC TV *Antiques Roadshow*, 1989, Birleşik Krallık. Wittgenstein'ın *Tractatus Logico-Philosophicus*'u, 1922, başlık, İngiltere. s.204-05. Texas Tım çol manzarası resmi yaparken, New Mexico, y. 1995. Serbest Kursu, Londra, 1933. s.206-07. İngiliz Ordusu uygunluk testi, 1942, İngiltere. Lotfi Mansouri Margarita Lilova'yı *La Gioconda* için çalıştırırken, San Francisco, 1979. Profesör J. L. Austin, Aristotelian Society and Mind Association, Birmingham, İngiltere, Ağustos 1952. Ben Heatley maraton koşusunda gümüş madalya alırken, Tokyo Olimpiyatları, 1964. s.208-09. Kierkegaard'ın kuzeni, *Søren Kierkegaard*, y. 1840, çizim, Danimarka/ yeni evli çift, 1920'ler, İngiltere. İsveç Protestan tanrıbilimci Karl Barth, y. 1960, çizim, Fransa/ Martin Heidegger, 1950, Almanya. s.210-11. Heidegger'in *Sein und Zeit*'ı, 1927, başlık, Almanya. René Magritte, *La Fatigue de Vivre*, 1927, Belçika. Edmund Husserl, 20. yüzyılın başı, Almanya. André Collin, *Yoksul İnsanlar*, 19. yüzyılın sonu, Belçika. s.212-13. yönlendirme, 1950'ler, İngiltere. güneş saati, Berea, Kentucky, 1996. Edvard Munch, *Çığlık*, 1893, Norveç. s.214-15. kız bebek, 1989, İngiltere. Henri Bergson, 19. yüzyılın sonu, Fransa. Grand Central Station, New York. Hood Nehri, Oregon. s.216-17. Simone de Beauvoir, Kasım 1945, detay, Fransa. Jean-Paul Sartre'ın *La Nausée*, 1938, 1. baskısından, Fransa. Sartre evinden, 42 Rue Bonaparte, Les Deux Magots'ya bakarken, Paris, 1950'ler. Kelly's Cellar, Belfast, 1954. Albert Camus kitap imzalarken, 1957, Fransa. s.218-19. Maurice Merleau-Ponty, 1950, Fransa. Berthe Morisot, *Bahçede Kadın ve Çocuk*, 1883–84, Fransa/ Louis Althusser, 1978, Fransa. Jacques Lacan, 1950'ler, Fransa. Michel Foucault, 1970'ler, Fransa. Jacques Derrida, 1993, Fransa/ Sartre'ın cenaze töreni, Paris, 1980. s.220-21. Albert Einstein astronomi dersinde, Pasadena, Kaliforniya, 1931. 'Güç istasyonu soğutma kuleleri, İngiltere/Karl Popper, 20. yüzyılın ortası, İngiltere. Alfred Adler, uluslararası psikoloji konferansında, Berlin, Eylül 1930, detay. P. Gartmann *Arnold Schoenberg*, 1930, detay, Almanya. s.221-22. dış cephe, London School of Economics and Political Sciences, İngiltere. laboratuvar tüpleri. Joseph Heinemann, *Dünyanın Yaratılışı Resimli İncil*'den, 1906, tahta baskı ve kalem, Freiburg. *1984*, 1955, film karesi. Birleşik Krallık. s.224-25. Anti-nükleer yürüyüş, Berkshire, İngiltere, 20. yüzyılın sonu. Ernst Hans Gombrich, 20. yüzyılın ortası. evlerin havaya uçurulması, Birleşik Krallık, 20. yüzyılın sonu. detay, bkz. s.220 alt sol, s.226-27. dünya

Resim İzinleri

Reklam Arşivleri: Esso 200 üst. Agence France Presse 218 üst. Agence Nina Beskow: Gisele Freund 5 orta sağ ve 216 alt sağ. AKG, Londra: 5 orta orta (ve 123 üst), 13 üst sol, 22 üst sol, 23, 28 sol, 52 alt, 62-63, 66 üst sağ, 74 üst, 89 sağ; 93 alt, 95 sol, 96-97, 118 alt sol; 132 sağ, 136 alt sol, 148 üst, 139 alt, 140 üst sol; 154 üst sağ, 155, 158 üst, 158 alt, 160-162 sağ, 164 üst, 164 sağ (ve 171), 165 üst; 169 alt, 169 alt sol, 170 alt sol; 172 sol, 172 sağ, 176 sol; 174 sağ, 176 alt sol, 177 sol; 185 alt sol, 200 alt, 202 sağ. Moritz Nachi: 205 sağ. Fritz Eschen 209 alt, 211 üst. Erich Salomon 221 üst sağ, 221 alt sağ, 223 üst. Badisches Landesmuseum, Karlsruhe 29 üst. Bibliotheque de Sainte Genevieve 53. Birmingham City Museum & Art Gallery 133. Hessian State Library, Darmstadt 52 üst. Kunstmuseum, Düsseldorf 130-131. Louvre, Paris 116-117. Maerkisches Museum, Berlin 146 üst sol. Musee de l'Armee, Paris 175. Musee Marmottan, Paris 86 üst sol. Museo Capitular de la Catedral, Gerona 57 (ve 60 sağ). Museo Romantico, Madrid 97. Museum der Stadt, Greifswald 92-93. Museum für Deutsche Geschichte, Berlin 164. Rusya Sanat Müzesi, Kiev 159; Nasjonalgalleriet, Oslo ve The Munch Museum/The Munch-Ellingsen Group/DACS 1998 213. National Gallery, Londra 119 sol. Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli 42 alt (ve 44 alt). Nationalgalerie, Berlin 5 alt (ve 135). Palazzo Vecchio, Floransa 73 üst. Staatl. Antikensig & Glyptothek, Münih 14-15. Staatl. Kunstlg. Neuegalerie, Kassel 138 alt; Staatliche Galerie, Dessau 163 alt. AKG, Londra/ Archivio Camera photo, Venedik 49 alt. AKG, Londra/ Erich Lessing/ Bibliotheque Nationale 121 sağ; Château Ferney, Voltaire 122 sol; Galerie im Belvedere, Viyana 176 sağ (ve 179); Historische Museum der Stadt Wien 142 sağ (ve 145). Louvre, Paris 24; Musee des Beaux-Arts, Dijon 106-107. Musee d'Orsay, Paris 86 üst orta, 86 üst sağ. AKG, Londra/ Orsi Battaglini: Duomo, Floransa 64 sol. Ancient Art & Architecture Collection 32 alt, 43 sol, 150 sol. Le Puy Katedrali 37. Ann & Bury Peerless 151 sol. BBC Photo Archive 203 sol. Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz 210 üst. Bodleian Library, Ms. E. D. Clarke 39 f.105v 27 üst. The Bridgeman Art Library: 147 sol; Accademia, Floransa 72, 127 sol, Avusturya Ulusal Kütüphanesi, Viyana, Ms. codex 12600 60 sol; Bargello, Floransa 46 üst sağ. British Library, 8, Burghley House, Lincs. 78 üst; Catacomb della via Latina, Roma 35 alt, Château de Versailles, Paris 85 sol. İsa görüntüleri 146, 148; Duomo, Horansa 34, Fitzwilliam Museum, University of Cambridge 157 alt sol. Galerie Daniel Malingue, Paris/ © Salvador Dali Foundation Gala-Salvador Dali DACS 1998 9, Guildhall Art Gallery, Corporation of London 98 üst, 108; Harold Samuel Collection, Corporation of London 94; Harris Museum & Art Gallery, Lancs 81 alt. Library of Congress, Washington D.C. 180-181. Louvre, Paris 22 alt sol, Musee Carnavalet, Paris 124 alt, Musee Cluny, Paris 61 alt, Musee Conde, Chantilly 16 (ve 42 üst sağ), Musee des Beaux Arts, Strasbourg 100-101. Musee des Beaux Arts, Tournai 211 alt, Musee Lambinet, Versailles 126. Museo Civico Rivoltello, Trieste 73 alt. Museo Correr, Venice 111 üst sağ; Museo Diocesano, Cortona 30 üst. National Gallery of Scotland 105 (ve 109), 218 alt. National Gallery of Victoria, Melbourne 6; Oriental Museum, Durham University 149, Philip Gale Fine Art, Chepstow 166-167. Philip Mould, Historical Portraits Ltd., Londra 110 alt sol. Prado, Madrid 104; Özel Koleksiyonlar 67 sol, 75 sol, 80 üst, 114, 132 sol, 137. Royal Albert Memorial Museum, Exeter 118 üst sağ, Scottish National Portrait Gallery 78 alt, 112 sağ, 112 alt sol, 116 sol. Stapleton Collection 124 alt sol. Rusya Devlet Müzesi, St. Petersburg 144 üst. Vatikan Müze ve Galerileri, Roma 12 üst. Wallace Collection, Londra 54 alt, 113. The Bridgeman Art Library, Giraudon: Louvre, Paris 46 alt. British Library: Ms. Roy. 20 B.xx f.77v 40-41; Ms. Add. 11912 f.2 45 alt. Ms. Add. 10294 f.94 58 alt, 142 sol, 151 sağ. British Library of Political & Economic Science. National Westminster Bank 185 alt sağ. Cambridge University Press, 197 üst; 198 alt. Camera Press/ John Blair 147 üst sağ, Giancarlo Botti 219 orta. Tom Blau 221 alt orta. C.M. Dixon/ Photoresources 176 üst sol. Corbis 99 üst, 110-111, 127 sağ. Bert Hardy 153 üst. Michael Yamashita 192-193; Adam Woolfitt 199 sol. Dave G. Houser 204. Ira Nowinski 206-207. Kevin R. Morris 212 alt. Sarah Jackson 222 üst. David Reed 224 üst. Hulton Topical Press 205. Corbis-Bettmann 5 sol orta (ve 102 sağ); 161, 178, 187, 190 üst, 190 alt, 191 sol. Corbis Bettmann/ UPI 191 sol, 196 sağ, 202 sol; 207 alt sağ; 220 alt sol (ve 225). Corbis/ UPI 21 alt. Jean-Loup Charmet 17 üst, 56 alt, 80 alt, 152 üst, 214 sağ. Bibliotheque des Arts Decoratifs 40 sol, 70 alt. Bibliotheque Nationale 85 sağ, 86 alt 128 üst; British Museum 13 üst sağ. Musee Calvin Noyon 209 üst sağ. David King Collection 170 üst sağ. Dorling Kindersley 4 alt (ve 68-69), 43 sağ. Linda Whiteman 54, 69 sağ. Dave King 83 sağ, 101 sağ, 214 sol, 96 sol, 97 sağ, 99 alt, 111 alt sağ, 112 üst sol, 131 sağ, 157 üst sağ, 162 sol, 182 sağ, 183 alt, 185 üst sağ, 186 sol, 188 alt sağ, 191 sağ, 194 sol; 194 sağ, 195. British Museum 15 sağ, 19; Science Museum Clive Streeter 63 sağ. E. T. Archive 35 üst. Casa Goldini 39 alt. Capitoline Muzeleri, Roma 15 üst orta. Musee Carnavalet, Paris 122 sağ. Museo Nazionale, Roma 32 üst. Sucevita Manastırı, Romanya 27 alt. Wagner Müzesi, Beyrut 178. Editions Gallimard 216 alt sol. Fine Art Photographic Library 144 alt. Fotomas Index 102 üst sol, 119 sağ. The Garden Picture Library/ Erika Craddock 70 üst. Giraudon 90 üst, 124 alt orta, 124 alt sağ, 128 alt. Bibliotheque Nationale 84 alt, 106 sol. Musee Carnavalet, Paris 125 alt, 129 alt; Musee des Beaux Arts, Lille 129 üst. Private Collection © ADAGP, Paris ve DACS, Londra 1998 210 alt, Scottish National Portrait Gallery 102 alt sol. Hulton Getty 66 sol, 76 üst; 81 üst; 134, 152 alt, 154 üst sol, 156 sağ, 166 alt sol; 167 alt; 168 üst sağ, 169 alt sağ, 197 alt, 198 üst. Bill Brandt 206 sol. G. Douglas 207 üst sağ. John Chillingworth 217 üst. Fox 212 üst. Keystone 153 alt. Image Bank/ Eric Meola 222 alt. Frans Lemmens 215 üst. Image Select/ Ann Ronan 38 üst; 58 alt; 64-65, 65; 66 alt sağ, 67 sağ, 68 üst sol; 68 alt sol (ve 71), 76 alt; 89 sol; 91 üst, 118 üst sol; 156 sol, 196 sol. E. P. Goldschmidt & Co. Ltd. 87 sağ. Kobal Collection 223 alt. Koninklijke Bibliotheek den Haag 95 üst sağ. Magnum Photos Ltd/ Guy Le Querrec 219 alt sağ. Mary Evans Picture Library 5 üst sağ (ve 185 üst sol); 21 üst sağ, 26 alt, 42 üst, 61 üst; 95 alt sağ, 98 alt, 125 üst, 136 sağ, 141 alt sağ, 154 alt, 157 alt sağ, 167 üst sağ, 170 üst sol; 173 alt, 182 sol, 183 üst, 184 üst, 184 alt, 186 sağ; 188 sol, 188 üst sağ, 189, 209 üst sol. Sigmund Freud Copyrights/ Mary Evans Picture Library. Explorer/ Marx Memorial Library 165 üst, 166 üst sol, 168 sol. Michael Holford 79. British Museum 11 sağ. Louvre, Paris 28 sağ. Musee de l'Homme/ J. Oster 88. Museum het Rembrandthuis, Amsterdam 90 alt. National Gallery of Art, Washington/ Gift of Mr. & Mrs. Cornelius Vanderbilt Whitney, Richard Carafelli 140b. National Gallery of Ireland: 110 üst sağ. Oronoz 46 üst sol. Escorial Library, Madrid 36 sol, Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli 25 (ve 31), Prado, Madrid 18, 55, Vatikan 14 üst. Villa Albani, Roma 41 alt. Rex Features 224 alt sağ. Sipa Press/ Anne Selders 219 alt orta. Rheinisches Landesmuseum, Trier/ Thomas Zuhmer 13 alt. Robert Harding Picture Library/ P. Craven 110 üst sol, 181 sağ. Roger-Viollet 208; Harlingue 216 üst. Royal Naval College, Greenwich 103. Royal Society 74 alt. Scala Accademia, Florence 36 sağ, Biblioteca Laurenziana 29 alt; Capitoline Muzesi, Roma 44 üst, Delphoi Müzesi 21 alt sol, Metropolitan Museum of Art, New York 26 üst, Museo Gregoriano Profano, Vatikan 30 alt, Ulusal Arkeoloji Müzesi, Napoli 45 üst; Vatikan 33. Scala, Archivio Camera photo, Venedik 3 (ve 59). Science Photo Library/ Chris Butler 10-11, Dr. Jeremy Burgess 87 sol, 140-141. Science & Society Picture Library/ Royal Institution 5 üst sol (ve 84üst). Sonia Halliday Photographs 21 alt sağ, 48-49, 51, 58 üst sağ. Darmstadt Museum 58 üst sol. Spectrum Colour Library 39 üst, 173 üst. Dallas & John Heaton 17 alt, 21 alt sağ. Stanley Gibbons Ltd. 139 üst. Stills Pictures/ Catherine Platt 150 sağ. Sygma 193 sağ, Jacques Pavlovsky 219 üst. Guichard 219 alt sol. Keystone/ Illustration 224 alt sol. Telegraph Colour Library/ Japack Photo Library 199 sağ; Peter Sherrard 226-227. Tony Stone Images/ Jonathan Kirn 201, Jeremy Walker 220-221. Jan Frederick 215 alt. Visual Arts Library, Artephot: 4 orta (ve 50); 77, Oronoz, Artephoto 92l. British Library 58 alt. Derby Art Gallery 115, Louvre, Paris/ A. Lorenzini'nin üst (ve 20 üst sol); Musee Carnavalet, Paris 82-83, Artephoto/ Nimatallah 120-121, National Museum of Ireland, Dublin 56 üst, Özel Koleksiyon 7, Tate Gallery 143. Vatikan 2 (ve 20-21)

ÖN KAPAK: The Bridgeman Art Library/ Scottish National Portrait Gallery: üst sol, Mary Evans Picture Library: üst orta, Hulton Deutsch: üst sağ, Scala: alt. ÖN KULAK: Visual Arts Library, Louvre, Paris/ A. Lorenzini; SIRT- Giraudon: ARKA, soldan sağa: AKG, Londra 1; AKG, Londra/ Staatl. Antikensig & Glyptothek, Münih 2; Science & Society Picture Library, Royal Institution 3, Image Select/ Ann Ronan 4; E. T. Archive/ Musee Carnavalet, Paris 5, alt soldan sağa: The Bridgeman Art Library, Private Collection 1, Camera Press 2; Scala 3; AKG, Londra 4. ARKA KULAK: Pictorialist: üst, Visual Arts Library, Private Collection: alt.

Yazarın Teşekkürleri

Böyle bir kitap için yapılan çalışmanın büyüklüğünü yazar yazmaya başladıktan sonra far eder genellikle. Kitabın bütün görsel yanı diğerlerinin eseri. Özellikle iki kişiye yürekten teşekkür etmek istiyorum: Herkesin çalışmasını organize etme işini üstlenen ve kitabın görsel içeriğinin büyük bir kısmını hazırlayan Neil Lockley, başlıkları ve kutucuklardaki bilgileri araştırıp derleyen ve illüstrasyon ve düzenlemeden sorumlu olan Rowena Alsey. Ayrıca pek çok konudaki yardımları için Lara Maiklem, Joanna Warwick, Jo Houghton, Claire Legemah ve Tina Vaughan'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Bu kitabı yazma fikrini veren ve Dorling Kindersley'deki bütün ilişkilerimi yürüttüğüm Sean Moore'a teşekkür ederim ve ayrıca kitabın yayına hazırlanma aşamasında yardımlarını esirgemeyen Gwen Edmonds, Anna Kruger ve Luci Collings'e teşekkur ederim. Felsefeyi yeni bir okuyucu kitlesiyle buluşturduğu için Dorling Kindersley'e yürekten kutlarım.

Dorling Kindersley aşağıda adı geçen kişilere teşekkürü bir borç bilir: sayfa 12'deki illüstrasyon için Mandie Tsang'a; dizin için Hilary Bird'e; Edda Bohnsack; Edward Bunting, Michelle Fiedler, Jo Houghton, Joanne Mitchell; Mariana Sonnenberg, Laura Strevens; Nichola Thomasson, Frances Vargo; Joanna Warwick.

DÜŞÜNCE TARİHİNİN ELE ALINDIĞI bu kapsamlı ve kolay anlaşılır kitapta,
saygıdeğer filozof ve yazar Profesör Bryan Magee
okuyucuya bir felsefe öğrencisiymişçesine sesleniyor

FELSEFENİN ANA İLKELERİNİ aydınlatan, temel sorunları irdeleyen,
büyük filozofların önemli yapıtlarını inceleyen bir rehber

BATI FELSEFE tarihine temel bir bakış

ISBN 975-8457-04-7
9 789758 457045

DOST
kitabevi

